

Журнал основан в 1918 г.

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАВРИЧЕСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА имени В. И. ВЕРНАДСКОГО

Научный журнал

Серия “Филология. Социальные коммуникации”

Том 26 (65). № 4, ч. 2

Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского
Симферополь, 2013

Редакционный совет журнала**«Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского»:****Багров Н. В.** – д. г. н, проф, академик НАН Украины, (главный редактор)**Шульгин В. Ф.** – д. хим. н, проф. (зам. главного редактора)**Дзедолик И. В.** – д. ф. – м. н, доц. (отв. секретарь)**Члены совета (редакторы серий):****Бержанский В. Н.** – д. ф. – м. н, проф.**Богданович Г. Ю.** – д. филол. н, проф.**Вахрушев Б. А.** – д. г. н, проф.**Казарин В. П.** – д. филол. н, проф.**Климчук С. В.** – д. э. н, доц.**Копачевский Н. Д.** – д. ф. – м. н, проф.**Подсолонко В. А.** – д. э. н, проф.**Темурьянц Н. А.** – д. б. н, проф.**Ротань В. Г.** – д. ю. н, проф.**Шоркин А. Д.** – д. филос. н, проф.**Юрченко С. В.** – д. полит. н, проф.**Редакционный совет серии "Филология. Социальные коммуникации":****Александрова А.В.**, д-р. филол.н, проф.**Богданович Г.Ю.**, д-р. филол.н, проф. (редактор раздела "Социальные коммуникации"),
(bogdanovich@crimea.edu)**Борисова Л.М.**, д-р. филол.н, проф.**Гуменюк В.И.**, д-р. филол.н, проф.**Егорова Л.Г.**, канд. филол.н, доц. (ответственный секретарь)**Ищенко Н.А.**, д-р. филол.н, проф.**Казарин В.П.**, д-р. филол.н, проф. (редактор раздела "Филология"), (crch@mail.ru)**Меметов А.М.**, д-р. филол.н, проф.**Новикова М.А.**, д-р филол. н, проф.**Орехова Л.А.**, д-р. филол.н, проф.**Петренко А.Д.**, д-р. филол.н, проф.**Прайд Ю.Ф.**, д-р. филол.н, проф.**Ризун В.В.**, д-р. филол.н, проф.**Сегал Н. А.**, канд. филол.н, доц.(ответственный секретарь выпуска) (natasha-segal@mail.ru)**Сидоренко Н.Н.**, д-р. филол.н, проф.**Ященко Т.А.**, д-р. филол.н, проф.

Печатается по решению Ученого совета факультета славянской филологии и журналистики, протокол №5 от 24.12.2013 г.

Подписано в печать 25.12. 2013. Формат 70x100 1/16. 48, 43 усл. п. л. Тираж 500. Заказ № 12/10-У3.

Отпечатано в информационно-издательском отделе ТНУ. пр. Академика Вернадского, 4, г. Симферополь, 95007

«Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського»

Науковий журнал. Серія "Філологія. Соціальні комунікації". – Том 26 (65). № 4, ч. 2.

Сімферополь, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2013

Журнал заснований у 1918 р.

Адреса редакції: пр. Академіка Вернадського, 4, м. Сімферополь, 95007

Надруковано в інформаційно-видавничому відділі Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Пр. Академіка Вернадського, 4, м. Сімферополь, 95007

<http://science.crimea.edu/zapiski/zapis.html>

© Таврический национальный университет, 2013 г.

РАЗДЕЛ 4. ТЕКСТ И ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ

УДК 8'80'808.1

ПРИНЦИПЫ ОПИСАНИЯ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИХ КАТЕГОРИЙ ПРОСТРАНСТВА И ВРЕМЕНИ ЯЗЫКОВОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КАРТИНЫ МИРА

Аюпова С. Б., Гюнеш Б.

Ататюркский университет, г. Эрзурум, Турция

В статье ставится проблема категоризации языковой художественной картины мира. Цель работы состоит в выявлении принципов описания структурно-семантических категорий пространства и времени художественного произведения, в выделении системы языковых средств, участвующих в формировании важнейших компонентов художественной картины мира. Подход к категориям пространства и времени с позиций структурно-семантического направления как к многоаспектным явлениям позволяет дать комплексное, системное их описание, выявить закономерности их функционирования в художественном тексте, особенности пространственного и временного моделирования художественной действительности в языковой художественной картине мира.

Ключевые слова: языковая художественная картина мира, И. С. Тургенев, пространство, время.

Постановка проблемы. Соотношение языка и мышления, создание человеком картины мира тесно связаны с категоризацией человеком (в том числе языковой категоризацией) окружающей действительности. Неслучайно такие понятия, как бытие, мышление, язык и категория в трудах многих философов, начиная с античности, располагаются в одной смысловой плоскости или даже не различаются. Результаты познавательного отношения человека к миру и к себе, категоризации действительности находят свое реальное воплощение в системе категорий, в языковых механизмах их формирования. Поэтому осмысление действительности, создание картины мира человеком (в том числе и языковой художественной) невозможно без опоры на категорию.

В статье ставится проблема категоризации языковой художественной картины мира.

Цель работы состоит в выявлении принципов описания структурно-семантических категорий пространства и времени художественного произведения, в выделении системы языковых средств, участвующих в формировании важнейших компонентов художественной картины мира.

Семантика пространства и времени имеет разнообразные средства выражения на всех уровнях языковой системы, поэтому под пространством и временем понимаем структурно-семантические категории. Существует несколько возможностей их описания. Традиционно оно начинается с моделей, которые чаще всего представлены в виде лексико-семантических полей. Интерес к моделям пространства и времени в

языке и речи проявляли многие учёные (Е. Ю. Владимирский, М. В. Всеволодова, В. Г. Гак, В. В. Морковкин, Л. Г. Панова, Ж. П. Соколовская и др.), но ни одна из моделей не стала общепринятой. Вследствие многоаспектности и сложности самих явлений исследователи выделили свыше 30 пространственных и более 20 временных параметров. При этом большинство авторов, изучавших отражение пространства и времени в лексике, сосредоточивали свое внимание на парадигматических особенностях номинаций: на лексико-семантических дихотомиях полей пространства и времени и на ориентационных метафорических моделях.

Возможны и другие пути изучения категорий пространства и времени. Для их описания необходимо учитывать системность естественного языка. Система языка, являющаяся упорядоченной совокупностью «взаимосвязанных и взаимодействующих единиц языка, выступающих как целостное образование» [4, с. 3], требует, во-первых, учёта языковых средств разных уровней при изучении категорий. Во-вторых, одной из важнейших особенностей языковой системы является то, что это «целостное образование, для которого характерна статичность связи компонентов, не исключающая, однако, динамики развития. Статика держит систему, а динамика осуществляет ее развитие» [4, с. 3]. Организация структурно-семантических категорий пространства и времени изоморфна организации языковой системы. Статика и динамика образуют оппозицию, на основе которой категории строятся и функционируют в художественном тексте.

Наш подход к описанию категорий пространства и времени основывается на постулатах структурно-семантического направления, сформулированных В. В. Бабайцевой [3, с. 457], позволяющих провести комплексный анализ языковых средств выражения категорий пространства и времени в языковой художественной картине мира в их системных связях и отношениях.

На первом этапе описания средства выражения категорий разделяем на две группы: статические и динамические. Затем, принимая во внимания, что слова разных частей речи обладают специфическими особенностями отражения пространственного и временного членения мира, учитываем категориальные частеречные значения слов. Слова с пространственной (локони́мы) и временной (хронони́мы) семантикой, относящиеся к одной части речи, распределяем на тематические группы. Ранг каждой из них устанавливаем в соответствии с принципом частотности, так как частотные ключевые слова текста отражают «особую значимость для авторского сознания обозначаемых ими понятий в аспекте их семантических трансформаций, сочетаемости и позиционного распределения» [6, с. 167]. Поскольку динамика и статика пространства и времени, выбор языковых средств часто определяются типами текста, учитываем и эти важнейшие составляющие художественного прозаического произведения.

В языковой художественной картине мира И. С. Тургенева статика пространства превышает его динамику. Напротив, время динамично: номинаций, обозначающих прекращение длительности, сравнительно немного. В произведениях писателя статика – динамика пространства и времени создаётся за счёт частеречного значения локонимов и хрононимов. Основу мироздания – статичное пространство в художественной прозе И.С. Тургенева – сформировали существительные, служащие

для отграничения предметов в пространстве или обозначающие конкретное место. Развитие, изменение в этом мире происходят благодаря динамике времени и перемещению в пространстве. Глаголы соотносят действие с моментом речи и пределом, длительностью или кратковременностью. Они обозначают фазы действия, повторяемость, последовательность событий, а также намечают трассу перемещения.

Лексические значения, накладываясь на частеречные, наполняют категории пространства и времени разнообразием, конкретизируют их, участвуют в их структурировании.

Статика пространства создаётся за счёт существительных со значением места – это каркас, формирующий вымышленный мир художественной прозы. Он устроен по центробежному принципу: его вектор направлен от самых частотных номинаций группы ‘здание и помещение’ (слово *дом* встретилось в прозе 524 раза) через номинации с высоким рангом частотности из групп ‘объекты ландшафта’ и ‘объекты административно-политического членения территории’ (самые частотные из них слова *дорога* – 263, *земля* – 244, *город* – 223 употребления) к менее частотным словам, называемым ‘общие пространственные понятия’ (абстрактное слово *пространство* употреблено в художественной прозе писателя 12 раз).

В категории времени динамика как её сущность находит своё воплощение в прозе И. С. Тургенева в сочетании линейной, исторической и циклической моделей. Наблюдения над синтагматикой частотного ключевого слова *время* (394 употребления) показывает, что в художественной прозе И. С. Тургенева линейное время концептуализируется как разрушительная, враждебная человеку сила, как вечное движение, заключающее в себе всё разнообразие жизни, поэтому оно получает в романах неоднозначную оценку. Линейная модель характеризуется субъективностью (*Время (дело известное) летит иногда птицей, иногда ползет червяком; но человеку бывает особенно хорошо тогда, когда он даже не замечает – скоро ли, тихо ли оно проходит.* «Отцы и дети»), неопределённостью (*А мне двадцать. Еще много времени впереди.* «Накануне») и многоплановостью (*Узенькое местечко, которое я занимаю, до того крохотно в сравнении с остальным пространством, где меня нет и где дела до меня нет; и часть времени, которую мне удастся прожить, так ничтожна перед вечностью, где меня не было и не будет...* «Отцы и дети»). С помощью исторической модели писатель выстраивает временную ось от Рюрика до XX в. Сравнивая в романе «Новь» Фомушку и Фимушку, образ жизни которых соответствует XVIII в., с купцом Галушкиным, играющим роль передового человека, писатель соотносит дельца с XX в. и устами Паклина даёт ему отрицательную оценку (*Ну что ж! – начал первый Паклин. – Были в XVIII веке – валяй теперь прямо в XX-й. Голушкин такой передовой человек, что его в XIX считать неприлично <...>. Только та чепуха, чепуха XVIII века, ближе к русской сути, чем этот XX век.*). Циклическая модель в прозе И. С. Тургенева вписывается в космологический цикл за счёт использования номинаций со значением годовых или суточных единиц времени, слов со значением повторяемости, сочетаний слова *время* с существительными в родительном падеже или с прилагательными, имплицитными представлением о длительности того или иного периода, о его месте в общем цикле (*во время обедов и ужинов, к обеденному времени, во время обедни*) или о части дня, года, связанной

с какими-либо явлениями природы (*время вечера, время дня, летнее время, красное время*).

К лексическим средствам выражения пространства и времени тесно примыкают лексико-грамматические. Особенность субкатегориальной семы нарицательных конкретных существительных (обозначение целых классов объектов, которые могут употребляться в формах единственного и множественного числа) помогает соединить в одном имени две противоположные тенденции: типизацию и конкретизацию в пространственном оформлении вымышленного мира. Топонимы, называющие единичный объект пространства, включают в своё содержание целый комплекс реально-энциклопедических или вымышленно-художественных знаний о нём и индивидуализируют отдельные пространственные образы. Они используются в языковой художественной картине мира И. С. Тургенева в миромоделирующей, мистифицирующей, ориентационной, сюжетообразующей, биографической, характерологической и оценочной функциях [1; 2].

Значительная часть номинаций административно-политических территориальных единиц служит для создания плоскостной составляющей пространства. Локонимы, относящиеся к России, к ее городам (с самыми частотными топонимами *Москва* и *Петербург*), деревням, сёлам, губерниям и уездам, регионам страны, улицам населённых пунктов, занимают центральное место на административно-политической карте языковой художественной картины мира И. С. Тургенева, не совпадающей с реальной. В стихотворении главного героя из романа «Новь» эта карта представлена в аллегорическом образе благодаря использованию в одном контексте нарицательных и собственных существительных, обозначающих страну (*отчизна, Русь*), её регион (*Кавказ*), географическое понятие (*полюс*): *И, штоф с очищенной всей пятерней сжимая, / Лбом в полюс упершись, а пятками в Кавказ, / Спит непробудным сном отчизна, Русь святая!* Плоскостная протяжённость мира увеличивается за счёт имен собственных городов, входящих в пространство таких стран, как Германия, Италия, Франция, Болгария, Англия.

Существительные со значением времени чаще всего являются нарицательными конкретными, что позволило творцу художественной действительности придать отвлечённой философской категории яркость, конкретность, неоднозначность, создать амбивалентный образ времени, сочетающий в себе линейное, историческое и циклическое движение. Единичные собственные существительные, обозначающие церковные праздники, не играют значимой роли в произведениях писателя и служат точкой отсчёта для обозначения событий частной жизни персонажа (*– Давно вы эту мельницу сняли? – Второй год пошёл с Троицына дня. «Ермолай и мельничиха»*).

В выражении категорий пространства и времени участвуют и разнообразные грамматические категории (например, категория числа). В прозе И. С. Тургенева большинство локонимов и хрононимов имеет формы единственного и множественного числа. При этом сингулярных форм больше, чем плюральных.

Локонимы в форме единственного числа со значением единичности используются в важнейших для художественной прозы И. С. Тургенева функциях. Благодаря отграничительно-выделительной функции многие из этих словоформ локализируют действие в конкретном объекте пространства, выделяя его из множества однотип-

ных мест (*Странная игра случая занесла меня наконец в дом одного из моих профессоров* <...>. «Гамлет Щигровского уезда»). Формы единственного числа локонимов с обобщённо-собирательным значением придают пространству типичные черты. Например, в рассказе «Бирюк» изба главного героя имеет характерные признаки жилья лесника и крестьянина. Неслучайно описание строения начинается со словосочетания *изба лесника*, а завершается обобщением: *не весело войти ночью в мужицкую избу*. Важной является миромоделирующая функция локонимов в форме единственного и множественного числа. Существительные, представленные в следующих друг за другом предложениях связанного текста, помогают создать из отдельных объектов пространства цельные природные, сельские, городские, космические пейзажи – мир, окружающий героев произведений. Масштаб изображаемого зависит и от форм числа существительных с пространственной семой. При описании местности с использованием сингулярных форм существительных возникает имеющий границы мир небольшого масштаба, который включает в себя совокупность отдельных пространственных объектов, располагающихся по вертикали, горизонтали и плоскости: *Я быстро отдёргнул занесённую ногу и, сквозь едва прозрачный сумрак ночи, увидел далеко под собою огромную равнину. Широкая река огибала её уходящим от меня полукругом; стальные отблески воды, изредка и смутно мерцая, обозначали ее течение. Холм, на котором я находился, спускался вдруг почти отвесным обрывом; его громадные очертания отделялись, чернея, от синеватой воздушной пустоты, и прямо подо мною, в углу, образованном тем обрывом и равниной, возле реки, которая в этом месте стояла неподвижным, темным зеркалом, под самой кручью холма, красным пламенем горели и дымились друг подле дружки два огонька*. «Бежин луг». За счёт плюральных форм локонимов, сосредоточенных в одном контексте, масштаб изображаемого мира увеличивается: *Круглые, низкие холмы, распаханые и засеянные доверху, разбегаются широкими волнами; заросшие кустами овраги вьются между ними; продолговатыми островами разбросаны небольшие рощи; от деревни до деревни бегут узкие дорожки; церкви белеют; между лозинками сверкает речка, в четырёх местах перехваченная плотинами; далеко в поле гуськом торчат драхвы; старенький господский дом со своими службами, фруктовым садом и гумном приютился к небольшому пруду*. «Лес и степь».

Для многих форм множественного числа локонимов в художественной прозе И. С. Тургенева характерна функция пространственной гиперболизации. Одно существительное, обозначающее объект закрытого пространства, способно увеличить границы пространства до размера населённого пункта. Так, изобразить ужас, который охватывает деревню при появлении в ней помещика, помогает форма множественного числа избы: *Мальчишки в длинных рубашонках с воплем бежали в избы, ложились брюхом на высокий порог, свешивали головы, закидывали ноги кверху и таким образом весьма проворно перекатывались за дверь, в темные сени, откуда уже и не показывались*. «Бурмистр».

Большинство хрононимов используется в значении единичности, помогая автору вписать промежутки времени, единицы их измерения в разные модели времени: в линейную (*Час спустя он уже отправился в Васильевское, а два часа спустя Вар-*

вара Павловна велела нанять себе лучшую карету в городе <...> и отправилась к Калитиным. «Дворянское гнездо»), в историческую (Только, извините меня, ваше замечание напоминает мне торжествующие указания наших несчастных журнальцев во **время Крымской кампании** <...>. «Дым») или в циклическую (например, Он большой хлебосол и балагур; живёт, как говорится, в своё удовольствие; **зиму и лето** ходит в полосатом шлафроке на вате. «Два помещика»). Сема интенсивности форм множественного числа хрононимов способствует осознанию времени как разрушительной силы, стоящей над человеком, подчиняющей его себе (Да, да, **тяжёлые подошли времена!** «Дым»).

В произведениях И. С. Тургенева категории пространства и времени взаимодействуют в описательном и в повествовательном типах речи. Приведём лишь один пример.

В повествовании взаимосвязь категорий часто наблюдается в сильной позиции текста – в начале произведения. Она позволяет автору сразу локализовать незнакомого читателю героя или явление в пространстве и времени, динамично начать повествование (*Весною 1868 года, часу в первом дня, в Петербурге, взбирался по чёрной лестнице пятиэтажного дома в Офицерской улице человек лет двадцати семи, небрежно и бедно одетый.* «Новь»). В этом предложении семантика пространства и времени находят своё выражение на всех уровнях языковой системы (разумеется, не всегда в тексте можно обнаружить все средства выражения категорий пространства и времени).

Лексемы со значением ‘сезонное время’ (весною), ‘единицы измерения времени’ (час, год), ‘единицы суточного времени’ (день), ‘точная дата’ (1886), ‘возраст’ (двадцать семь), ‘линейный порядок следования единиц времени’ (первый) «параметризуют» время и организуют его по двум моделям – циклической и линейной. Пространство структурируется с помощью локонимов со значением ‘административно-политического членения территории’ (Петербург, Офицерская улица), ‘здание, помещение’ (дом, лестница). В его структурировании участвуют номинации, относящиеся к группам слов ‘признак, обозначающий организацию закрытого пространства по вертикали’ (пятиэтажный), ‘перемещение в пространстве по вертикали’ (взбираться).

На словообразовательном уровне производная структура синкретичного слова *весной*, образованного по транспозиционной словообразовательной модели, актуализирует временной отрезок циклического характера. Семантическая компрессия, возникшая в результате создания прилагательного *пятиэтажный* с помощью основоположения с суффиксацией, помогает маркировать отличительный признак объекта закрытого пространства.

Особенности субкатегориальных сем нарицательных конкретных существительных *час, день, год*, порядковых числительных *тысяча восемьсот шестьдесят восьмой, первый*, количественного числительного *двадцать семь* придают категории времени конкретность (локализуют действие и человека в строго определённом времени). Топонимы *Петербург, Офицерская улица* индивидуализируют пространство, делают вымышленный мир правдоподобным, используются в миромоделирующей, мистифицирующей, сюжетобразующей функциях.

Сингулярные формы числа хронимов в значении единичности выделяют на оси времени единственную точку, в которой совпадают три временные координаты (час, день, год). Формы единственного числа локонимов фиксируют на художественной карте определённые, постепенно сужающиеся зоны пространства, ограниченные одним местом из многих (один конкретный город, одна определённая улица, один дом, одно помещение).

Формы родительного падежа существительных *года, дня*, реализуя в словосочетаниях *весною 1868 года, часу в первом дня* симбиоз определительного значения и значения 'часть целого', на разных языковых уровнях маркируют взаимосвязь в языковой художественной картине мира И. С. Тургенева линейной (за счёт лексической семантики зависимого слова *год*) и циклической (за счёт лексической семантики слов *весной, день* и грамматической семантики форм родительного падежа 'часть целого' хронимов *года, дня*) моделей времени. Предложно-падежные формы локонимов *в Петербурге, в Офицерской улице, по лестнице* с обстоятельственным значением определяют место действия. Форма родительного падежа существительного *дома* в словосочетании *по лестнице дома* с синкретичным значением, объединяющим определительную сему с семой части целого, способствует вычленению в закрытом пространстве здания его части.

Несовершенный вид глагола *взбирался* подчеркивает длительность и трудность преодоления пространства, поскольку оно организовано по вертикали.

Точное ограничение пространства и времени находит свое выражение в синтаксических средствах – прежде всего в обстоятельствах времени (*весною, в первом часу*) и места (*в Петербурге, в Офицерской улице, по лестнице*), которые на уровне синтаксиса манифестируют категории времени и пространства.

Выводы. Таким образом, анализ языковых средств разных уровней, функционирующих в языковой художественной картине мира И. С. Тургенева, позволяет сделать следующие выводы:

1) структурно-семантическая категория пространства – это семантика протяжённости, места, выраженная разноуровневыми средствами языковой системы;

2) структурно-семантическая категория времени – это семантика длительности, выраженная разноуровневыми средствами языковой системы;

3) категории пространства и времени – это структурно-семантические категории реляционного типа, которые обладают следующими признаками:

– это онтологические категории, оказывающие влияние на формирование самых разнообразных картин мира человека, в том числе языковой художественной;

– это антропоцентричные категории, отражающие особенности мировидения, мироотношения, мировоззрения человека и участвующие в построении изоморфных человеку пространственных и темпоральных моделей, отношение к которым всегда субъективно и эмоционально окрашено;

– они воплощаются в языке разнообразными средствами;

– в основе категорий пространства и времени лежат реляционные схемы.

Пространственные и временные отношения можно обозначить реляционной схемой: **O (l/t) + r + Sp (l/t)**, где O (l/t) – локализуемый в пространстве или времени

объект, $Sr (l/t)$ – пространственная или временная сфера локализации; r – пространственные или временные отношения, связывающее объект и сферу локализации;

– категории пространства и времени представляют собой систему оппозиций, реализующуюся на разных языковых уровнях. Категория пространства может быть представлена следующими понятийными оппозициями: наличие – отсутствие в пространстве, сопространственность – несопространственность, заполненность – незаполненность, статичное – динамичное пространственное отношение, трасса движения – один из пунктов движения, конечный пункт («финиш») – исходный пункт движения («старт»), присутствие – отсутствие «пространственных рамок», вертикальное – горизонтальное пространство. Оппозитивность категории времени, с одной стороны, проявляется в соотношении временных планов «прошлое» – «настоящее» – «будущее», с другой – в объединениях слов, построенных на семантическом противопоставлении («тогда – сейчас», «всегда – никогда», «вовремя – не вовремя», «день – ночь» и др.);

4) подход к категориям пространства и времени с позиций структурно-семантического направления как к многоаспектным явлениям позволяет дать комплексное, системное их описание, выявить закономерности их функционирования в художественном тексте, особенности пространственного и временного моделирования художественной действительности в языковой художественной картине мира.

Список литературы

1. Аюпова С. Б. Топонимическое пространство в языковой художественной картине мира прозы И. С. Тургенева / С. Б. Аюпова // Русский язык в контексте национальной культуры : [материалы Международной научной конференции, Саранск, 27–28 мая 2010 г.]. – Саранск : Изд-во Мордов. ун-та, 2010. – С. 118–123.
2. Аюпова С. Б. Функции топонимов в языковой художественной картине мира И. С. Тургенева / С. Б. Аюпова // Вестник ЧитГУ. – 2010. – № 5(62). – С. 23–28.
3. Бабайцева В. В. Структурно-семантическое направление в современной русистике / В. В. Бабайцева // Бабайцева В. В. Избранное. 1955–2005 : [сборник научных и научно-методических статей] / [под ред. профессора К. Э. Штайн]. – М. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2005. – С. 455–466.
4. Бабайцева В. В. Изоморфизм и переходность явлений языка как системообразующие факторы / В. В. Бабайцева // Текст, Структура и семантика : [доклады XII международной конференции]. – Т. 1. – М. : ТВТ Дивизион, 2009. – С. 3–12.
5. Всеволодова М. В. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке / М. В. Всеволодова, Е. Ю. Владимирский ; [изд. 2-е, доп.]. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
6. Николина Н. А. Филологический анализ текста : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Н. А. Николина. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 256 с.

Аюпова С. Б. Принципи опису структурно-семантичних категорій простору і часу мовної художньої картини світу / С. Б. Аюпова, В. Гюнеш // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 3–11.

У статті ставиться проблема категоризації мовної художньої картини світу. Мета роботи полягає у виявленні принципів опису структурно-семантичних категорій простору і часу художнього твору, у виділенні системи мовних засобів, що беруть участь у формуванні найважливіших компонентів художньої картини світу. Підхід до категорій простору і часу з позицій структурно-семантичного напрямку як до багатоаспектних явищ дозволяє дати комплексний, системний їх опис, виявити

**ПРИНЦИПЫ ОПИСАНИЯ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИХ КАТЕГОРИЙ
ПРОСТРАНСТВА И ВРЕМЕНИ ЯЗЫКОВОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КАРТИНЫ МИРА**

закономірності їх функціонування в художньому тексті, особливості просторового і тимчасового моделювання художньої дійсності в мовній художній картині світу.

Ключові слова: мовна художня картина світу, І. С. Тургенев, простір, час.

Айупова С. В. The principles of description the structural-semantics categories of space and time of language's fiction's image of world / S. B. Ayupova, B. Gunes // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 3–11.

The problem of categorizing the linguistic artistic picture of the world is put in the article. A purpose of work is an exposure of principles of description of structural-semantic categories of space and time of artistic work, selection of the system of language means, participating in forming of major components of artistic picture of the world. Research of features of categorizing of linguistic artistic picture of the world allowed to draw conclusion that categories of space and time are in artistic work – it ontological and antropocentrichnye structural-semantic categories of relyacionnogo type, which possess next signs: 1) they are incarnated in a language various facilities; 2) relyacionnye charts lie in their basis; 3) they are the system of oppositions, realized on different linguistic levels. Going near the categories of space and time from positions of structural-semantic direction as to the multidimensional phenomena allows to give their complex, system description, expose conformities to law of their functioning in an artistic phototypograph feature of spatial and temporal design of artistic reality in the linguistic artistic picture of the world.

Key words: language's fiction's image of world, I. S. Turgenev, space, time.

Поступила в редакцію 01.11.2013 г.

УДК 81'373.43 = 161.2

СЕМАНТИКА ОДИНИЦЬ ОКАЗІОНАЛЬНО-ПРЕДМЕТНОЇ НОМІНАЦІЇ В АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО

Бабій І. М.

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль*

У статті розглядаються іменникові індивідуально-авторські новотвори, які функціонують у прозових творах Миколи Хвильового. Проаналізовано семантику та структуру іменникових лексичних інновацій. Найчисельнішими лексико-семантичними групами іменникових новотворів М. Хвильового є назви осіб та абстрактні назви. У результаті здійсненого дослідження встановлено, що індивідуально-авторські неологізми активно виконують оцінно-експресивну роль у контексті твору.

Ключові слова: новотвір, авторський неологізм, лексична інновація, okazіоналізм, неолексема.

Постановка проблеми. Лінгвістика кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. відзначається посиленням дослідницького інтересу до індивідуально-авторської мовотворчості письменників. Авторська неологічна лексика у різних аспектах була предметом розгляду в наукових працях таких мовознавців: В. Русанівського, Г. Вокальчук, О. Стишова, Ж. Колоїз, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Г. Сюті, Н. Адах, О. Тимочко, В. Герман, Т. Юрченко, Д. Мазурик та ін.

У сучасних наукових студіях особливу увагу звернено на вивчення ідіолектів тих письменників, чия творчість була штучно вилучена з українського літературного процесу. Одним із таких письменників був Микола Хвильовий – «неперевершений майстер малої прозової форми». Як зазначає відомий літературознавець В. Агєєва, «М. Хвильовий витворив у нашому письменстві власний стиль, своєрідний різновид лірико-романтичної, імпресіоністичної новели. На середину двадцятих років він став визнаним лідером цілого літературного покоління і був незмінним детонатором гострої критичної полеміки про шляхи розвитку пореволюційної української культури, зокрема започаткував знамениту літературну дискусію 1925–1928 рр.» [1, с. 284]. Однак поки що не можна сказати, що всебічно і повно досліджено ідіостиль М. Хвильового. Проблема вивчення творчої манери, мовної палітри письменника залишається відкритою та актуальною. Основним **завданням** пропонованої праці є розгляд індивідуально-авторського лексикону прозових творів М. Хвильового.

Мета нашої розвідки – охарактеризувати okazіонально-предметну номінацію в художній картині світу М. Хвильового, ґрунтовно проаналізувати семантику та структуру іменникових лексичних новотворів, виявлених у прозі письменника. Відсутність лінгвістичних праць про авторські новотвори саме у прозі М. Хвильового зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

У художньому мовленні індивідуально-авторські лексичні одиниці наділені певним смисловим та стилістичним навантаженням. До авторських неологізмів «доцільно зараховувати не лише слова, утворені в результаті структурних і семантичних змін вихідних одиниць, але й ті, що є своєрідними авторськими видозмінами

узуальних лексем, повністю збігаючись із ними у значенні» [3, с. 64], як вказує Г. Вокальчук.

У тлумачному словнику лінгвістичних термінів okazіональними називають «слова, що утворюються за наявними в мові моделями, але не використовуються в загальноживаному словнику. Okazіоналізми мають індивідуальний характер, вживаються тільки в умовах певного контексту, який дає змогу розкрити їхнє значення» [4, с. 113]. Вживання okazіональних лексем виявляємо у прозових творах Миколи Хвильового. В авторському лексиконі письменника виділяється велика група іменникових лексичних інновацій, що й будуть **предметом** аналізу в нашій статті, а **матеріалом** послужить мала проза М. Хвильового.

Корпус іменникових індивідуально-авторських неологізмів можна поділити на кілька лексико-семантичних груп, найчисельнішою серед яких є група назв осіб. Цю категорію авторських лексем становлять назви осіб за такими ознаками:

– рід занять, діяльність: **бандист** (1, 136; 182), **дебютантки-балерини** (1, 134), **поет-агітатор** (1, 144), **бандити-лісовики** (1, 163), **шкільник** (1, 163), **завітальник** (1, 367), **дискусійщик** (2, 13; 24), **співпалатник** (1, 414), **балабасник** (2, 41), **поїздник** (2, 121), **поет-менестрель** (2, 184), **«берданочник»** (2, 77), **музлай** (1, 142) (– Це ж дурниці – ці дискусії, наче ми **шкільники**; Тільки тепер тривожили нас не козаки, а **бандити-лісовики** тривожили наш тил («Кіт у чоботях», 1, с. 163); Формально: Як і всі **поїзники**, себто робітники, які мешкали по суміжних з городом селах і які на завод попадали за допомогою робочого поїзда («Оповідання про Степана Трохимовича», 2, с. 121); «Колега» усміхається й нахабно дивиться на її обличчя. Це більше випадкові **завітальники** ринку: з кокардами на капелюхах («Лілюлі», 1, с. 367);

– внутрішні якості, властивості: **велитель-деспот** (2, 185), **«сміхунчик»** (2, 295; 299), **Кузька-халамидник** (1, 445), **метелик-Майя** (1, 444), **жінка-мрійниця** (2, 53), **шкандальник** (1, 203), **архінитик** (1, 365), **вояка-добряка** (1, 564) (– ... Земля билась в муках, а на землі стояли цілі моря людської крові. Тоді королем був могутній **велитель-деспот**. І було – золото, золото, золото («...Прелюдія», 2, с. 185); Леся була звичайна собі **жінка-мрійниця**, яких так багато в нас на Україні і про яких, мабуть, нічого нового і не скажеш («Ревізор», 2, с. 53); У неділю приходять і вчитель. Він хитрий, він **шкандальник** – так каже дедушка («Шляхетне гніздо», 1, с. 203);

– зовнішній вигляд, риси портрету тощо: **кучерявик** (2, 369), **волохатко** (1, 385), **«глазьони»** (1, 389) (Склярів зловив маленького **кучерявика** й ніжно гладив його своєю долонею («По Барвінківському району», 2, с. 369); «Ну чого ж ти мовчиш? – казала кокетуючи Майя. – Подивись на мої **«глазьони»**... Правда ж, вони блистять на сонці, як чорні виноградинки? («Санаторійна зона», I, с. 389);

– соціальний стан, політичні уподобання, матеріальне становище: **інтелігешки** (1, 441), **інтелігентішка** (1, 450), **буржуа-лавочник** (1, 415), **обиватель-регулятор** (1, 139), **вороги-царисти** (1, 573), **матір-незаможниця** (2, 322); **десятипроцентники-куркулі** (2, 362), **жидожер** (1, 265); **індивідуаліст-жебрак** (2, 21), **анархіст-індивідуаліст** (2, 28), **раб-просвітянин** (2, 221) (*В камері – він, анарх, господар становища, і якийсь дрібний буржуа-лавочник* («Санаторійна зона», 1, 415); *Треба*

боротися з соціальними хворобами організовано. Саме тому Іван Іванович ніколи й не ділиться з **індивідуалістами-жебракками** своєю копійкою («Іван Іванович», 2, с. 21); – ...Мені чомусь здавалось, що він **анархіст-індивідуаліст** («Іван Іванович», 2, с. 28); – Хіба це не він виховав цього тупоголового **раба-просвітянина**, що ім'я йому легіон? («Вальдшнепи», 2, с. 221); Хіба він, скажім, не обіцяв своїй **матері-незаможниці** за рік так ошахтаритись, що й її забрати до себе? («Майбутні шахтарі», 2, с. 322);

– узагальнювальна емоційно-експресивна характеристика, оцінка особи: **симпампончик** (1, 221); «**чсловеці в благоволеній**» (1, 224); **а'ла бидло** (1, 459); **шапочки-невидимки** (1, 441) (*Секретар зовсім не припускав, що цей метранпаж уміє думати і зовсім не з тих: а'ла бидло* («Санаторійна зона», 1, с. 459); ...але й тинів, подібних до Хлоні. Це ж мініатюрні чирячки на здоровому тілі. Це ж **шапочки-невидимки** («Санаторійна зона», 1, с. 441); ...*Же – надто неспокійна. Же – циганочка, а Іванову співає: – Мій симпампончик і вкраїнофільчик* («Чумаківська комуна», 1, с. 221).

Крім групи назв осіб, в авторському лексиконі М. Хвильового наявні ще такі лексико-семантичні групи іменникових лексичних інновацій:

– назви явищ природи, небесних світил: **жовтожар** (1, 386, 420, 425); **напівдощ** (1, 129), **напівсніг** (1, 129), **юність-метелиця** (1, 229), **сонцемідь** (1, 334) (*Тоді прийшли тривожні ночі. У вікна бив напівдощ, напівсніг, у бовдурі гув вітер, і снились далекі, брудні дороги без кінця, без краю* («Життя», 1, с.129); *Падало сонце. Нечутно гриміло за рікою, нагартованим за день жовтожаром. Ухнув сич...* («Санаторійна зона», 1, с. 386); ...*зараз кипить над рікою жовтожар, і зараз не треба думати, не треба знати* («Санаторійна зона», 1, с. 420); *Гинули роси, зник жовтожар. Над рікою випливало сонце і гриміло в просторі* («Санаторійна зона», 1, с. 425);

– назви тварин, птахів: **одиначка-крижень** (2, 76) (*Правда, мені ще жевріла в грудях надія, що якийсь одиначка-крижень чи то самотній чирок таки нарветься на мене...* («Мисливські оповідання добродія Степчука», 2, с. 76);

– назви збірних понять: **калиник** (1, 454), **зелина** (1, 128), **чатинник** (1, 405) (*Потім пішли дощі і зелина зажурилася. Зрізали очерет, і сумно стало на річці* («Життя», 1, с. 128); *Надходила осінь... Тільки калинники цвіли ще гарячим цвітом* («Санаторійна зона», 1, с. 454);

– назви предметів, машин тощо: **апарат-мухобойка** (2, 40), **паперовник** (2, 235), **лакерки** (2, 310), **дверчата** (2, 350), **радіоплуг** (1, 214) «**Стінгаз**» (1, 528) (– *Мені здається, що тобі нема ніякого діла до моїх листів, – грубо кинув Карамазов. – Хто тебе просив влазити в мій паперовник?* («Вальдшнепи», 2, с. 235); ...*коли не він удосконалив свій апарат-мухобойку, то синок його, Май, підрісиши, завершить справу свого талановитого батька-винахідника* («Іван Іванович», 2, с. 40); ... *Марія читала європейські новинки, про радіоплуг. Сказала лукаво Гофманові: – От пишуть про радіоплуг, і ще знайте: в Америці є вже орудія, що б'ють на п'ятсот верстов. Хіба нам угнатися за ними?* («Синій листопад», 1, с. 214);

– назви приміщень, будівель тощо: **збірня-розправа** (2, 373) (Пам'ятаю закурену, запльовану **збірню-розправу**, пам'ятаю специфічний запах столітніх міністерських циркулярів («По Барвінківському району», 2, с. 373);

– назви творів, дійств тощо: **казка-бувальщина** (1, 354), **мітинг-концерт** (1, 208; 213) (Гофман з червоноармійцями вже заквітчав залу. Завтра **мітинг-концерт** («Синій листопад», 1, с. 213); Думаю от про що: жила-була собі дівчина – це **казка-бувальщина**, – росла, піросла, ходила в гімназію,... («Пудель», 1, с. 354).

Крім конкретних назв, в індивідуально-авторському лексиконі М. Хвильового окрему групу становлять назви абстрактних понять, які можна об'єднати у такі групи:

– назви дій, процесів та їх результатів: **просвітянщина** (1, 458), **махайвщина** (1, 387), **викинь-штейн** (1, 387), **нав'яза** (1, 395), **фарбопис** (1, 143), **промешкання** (1, 395), **шахер-махер** (1, 441), **відкомандировка** (1, 453), **парикмахерство** (1, 121), **обмашинення** (1, 149), **зав'язки-розв'язки** (1, 157), **шанолюбство** (1, 305), **алалакання** (2, 97) (Отже, питаю: де твій європеїзм? Це ж, що ти мені написав, є безпардонна психологічна **просвітянщина!** («Санаторійна зона», 1, с. 458); Ця дівчина завше шукала побачення з анархом. Але природний такт і черезмірна делікатність утримували її від такої безцеремонної і уїдливої **нав'язи**, на яку здібна була Майя... («Санаторійна зона», 1, с. 395–396); А коли б я був через міру шанолубивою людиною (зовсім без **шанолюбства** – ні риба ні м'ясо), я міг би використати своє становище («Кіт у чоботях», 1, с. 305); Кільце гучків вужчало. «**Алалакання**» й підвивання що далі, то більш голоснішали («Мисливські оповідання добродія Степчука», 2, с. 97); Качалка із старими візерунками. Придивишся – щось подібне до візантійських малюнків, а то взагалі до **фарбопису** якогось минулого століття («Редактор Карк», 1, с. 143);

– назви емоцій, якостей, внутрішніх властивостей особи: **зверхакуратність** (2, 10), **час-зажура** (1, 135) (– Чого ти так поспішаєш! – каже Марфа Галактіонівна. – Це вже буде **зверхакуратність**. Люди іноді не вносять по п'ять місяців, а ти не даєш і місяцю пройти («Іван Іванович», 2, с. 10); І минуло літо. Глибокого **часу-зажури** колонії переводили в місто. Засмутніли діти, засмутніли вілли («Колонії, вілли...», 1, с. 135).

Серед okazіональних іменників, виявлених у малій прозі М. Хвильового, найбільш репрезентативними є лексико-семантичні групи іменників на позначення назв осіб та абстрактних понять. Лексичні новотвори М. Хвильового характеризують персонажів за родом занять, внутрішніми якостями, за зовнішнім виглядом, рисами портрету, за соціальним станом, політичними уподобаннями, матеріальним становищем. Деякі okazіоналізми письменника містять узагальнювальну емоційно-експресивну характеристику, оцінку особи. В авторському лексиконі М. Хвильового серед конкретних іменників-новотворів менш представлені лексико-семантичні групи назв флори, фауни, предметів, речовин. Таку кількісну перевагу категорії назв осіб, на наш погляд, можна мотивувати тим, що основну увагу у своїх творах М. Хвильовий приділяв людині, її психологічному стану. Нерідко письменникові лексичні новотвори містять оцінно-експресивне забарвлення, виражають авторську оцінку своїх персонажів. Так, зневагу й осуд героїв М. Хвильовий виражає через назви: **велитель-деспот**, **шкандальник**, **жидожер**, **інтелігешки**, **інтелігентішка**, **ворог-царист** та ін., і навпаки, свою симпатію і любов письменник презентує через назви: «**сміхунчик**» (про дитину), **волохатко**, **кучерявик** тощо.

У художній картині світу М. Хвильового емоційно-експресивну роль відіграють такі одиниці окказіонально-предметної номінації: **жовтожар, сонцемідь, юність-метелиця**, що в контексті художнього твору створюють яскраві й глибокі метафоричні образи.

М. Хвильовий був співцем, «романтиком революції», як його називали дослідники, у своїх творах він зображує революційну добу, окреслює політичну ситуацію. Індивідуально-авторські лексичні інновації письменника теж презентують ту епоху, про яку писав автор. Йдеться про такі лексеми: **поет-агітатор, дискусійщик, десятипроцентники-куркулі, вороги-царисти, анархіст-індивідуаліст, буржуа-лавочник, матір-незаможниця, індивідуаліст-жебрак** та ін. Такі неолексеми часто є композитного типу, один із компонентів цих складних найменувань належить до суспільно-політичної лексики.

В авторському словотворенні М. Хвильового широко представлені абстрактні іменники, що позначають назви дій, процесів і їх результатів, назви емоцій, якостей, внутрішніх властивостей особи.

Переважна більшість одиниць окказіонально-предметної номінації є похідними одиницями, утвореними від основ іменників та дієслів шляхом суфіксації та складання. Велику групу іменникових неолексем становлять складні лексичні новотвори М. Хвильового, які, крім номінативної, часто виконують оцінно-експресивну роль. Висока експресивність та оцінність авторських неологізмів-композитів забезпечуються семантикою та стилістичним забарвленням поєднаних твірних компонентів. Йдеться про такі неолексеми письменника на позначення осіб: **вояка-добряка, велитель-деспот, Кузька-халамидник, жінка-мрійниця** та ін.

Висновки. Отже, лексичні новотвори М. Хвильового характеризуються глибиною змісту та оригінальністю форми, сприяють увиразненню, чіткій конкретизації створюваного образу. Найактивніше письменник доповнював лексико-семантичні групи назв осіб, дій, процесів та їх результатів.

Список літератури

1. Агеєва В. Микола Хвильовий / В. Агеєва // Історія української літератури ХХ століття : у 2 кн. – Кн. 1: Перша половина ХХ ст. : [підручник] / [за ред. В. Г. Дончика]. – К. : Либідь, 1998. – 464 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
3. Вокальчук Г. М. Словотворчість українських поетів ХХ століття : [монографія] / Г. М. Вокальчук. – Острог : Національний університет «Острозька академія», 2008. – 536 с.
4. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
5. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
6. Словник української мови : в 20 т. – Т. 1. – К. : Наук. думка, 2010. – 912 с.
7. Хвильовий М. Г. Твори : у 2 т. / М. Г. Хвильовий. – К. : Дніпро, 1990.

Бабий І. М. Семантика одиниць окказіонально-предметної номінації в авторській картині мира Н. Хвильового / І. М. Бабий // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 12–17.

В статье рассматриваются индивидуально-авторские новообразования-существительные, которые функционируют в прозе Николая Хвильового. Проанализирована семантика и структура лексических инноваций. Самыми большими лексико-семантическими группами новообразований-существительных

**СЕМАНТИКА ОДИНИЦЬ ОКАЗІОНАЛЬНО-ПРЕДМЕТНОЇ НОМІНАЦІЇ
В АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО**

являются названия лиц и абстрактные наименования. В результате проведённого исследования установлено, что индивидуально-авторские неологизмы выполняют активную оценно-экспрессивную роль в контексте произведения.

Ключевые слова: новообразование, авторский неологизм, лексическая инновация, окказионализм, неолексема.

Babiy I. Semantics of units of occasional-subject nomination in the author's view of the world / I. Babiy // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 12–17.

In the article we study the individual author's neologisms which function in fiction by M. Khvyliovyi. We analyse the semantics and structure of noun lexical innovations. We singled out such lexical and semantic groups of neologism as the names of animals and different thing, abstract names, etc. Occasionalisms characterize portrait, spiritual qualities, psychological, financial situation, social status. Abstract nouns denote emotions, acts and processes in the individual author's lexicon of M. Khvyliovyi. Most of items in the process of nomination are derived units which are formed from stems of nouns and verbs by suffixation and compounding. The majority of lexical and semantic group of noun neologisms in M. Khvyliovyi prose the names of people and abstract nouns. As a conclusion it is revealed that individual author's neologisms perform evaluative and expressive function in the story.

Key words: neologism, author's neologism, lexical innovation, occasionalism, neo-lexeme.

Поступила в редакцию 24.11.2013 г.

УДК 81'42:130.2.

ДИСКУРС КАК КОД КУЛЬТУРЫ И РЕПРЕЗЕНТАНТА ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ

Буянова Л. Ю.

Кубанский государственный университет, Кубань

В статье рассматривается проблема интерпретации дискурса как уникального кода языковой личности, как её репрезентанта. Определяются корреляции с понятиями текста и речи; предлагается социокультурная трактовка дискурса как коммуникативно-личностного феномена; анализируются отечественные и зарубежные теории дискурса. Показывается ситуативно-коммуникативная и жанровая многоплановость феномена дискурса; репрезентируется культурная аспектность вербально-семиотического пространства языковой личности, актуализируемого в дискурсе; дискурс как код культуры и социального взаимодействия определяется как мощнейший фактор эволюции речевого/языкового семиозиса.

Ключевые слова: репрезентанта личности; языковая личность; категория персональности; ключевой код культуры; семиотика дискурса; ценности дискурса.

Постановка проблемы. В отечественной науке о языке в качестве исходных единиц при определении дискурса в собственно лингвистическом смысле этого термина выступают понятия речи и текста. Релевантны те свойства дискурса, которые отличают его от родовых понятий «речь» и «текст» и изучаются особыми междисциплинарными направлениями лингвистики – теорией дискурса, дискурс[ив]ным анализом или дискурс[ив]ными исследованиями.

Динамичность, или процессуальность, дискурса отмечается большинством исследователей как характеристика, отличающая дискурс от текста, определяемого преимущественно как статичный объект; при этом под динамичностью подразумевается развёртывание речи во времени и локализация её в пространстве между собеседниками. Именно включённость речи в пространственно-временной континуум и наличие языковой личности – субъекта / адресата речи (т. е. деятеля) характеризует её как действие, процесс. В аспекте процессуальности дискурс изучается также с точки зрения длительности его протекания, прерывности / непрерывности, повторяемости, локальной и темпоральной дистанции между собеседниками (ср., например, эпистолярный дискурс) и др.

Локальная и темпоральная прикрепленность, как признаки, производные от процессуальности, паспортизируют дискурс, отмечая (более или менее точно) время и место его осуществления. Соответствие одного другому и обоих реализуемому в них тексту суть неперемные условия состоятельности дискурса.

Коммуникативность дискурса как его онтологическое свойство связана с установкой на общение, то есть с интенцией говорящего передать определенную информацию и получить на нее соответствующий отклик, а также интенцией слушающего эту информацию адекватно воспринять. Всеми возможными видами речевого общения – устное и письменное, прямое и не прямое, непосредственное и опосредованное временем, пространством, техническими средствами; цели общения и

отвечающие им средства его осуществления, речевые стратегии и тактики, причины коммуникативных неудач – этими и многими другими проблемами занимаются исследователи коммуникативных свойств дискурса в рамках таких направлений современной лингвистики, как теория речевого общения, коммуникативистика, лингвоконцептология, текстология, риторика, когнитивная лингвистика [см. 2–8; 10; 12 и др.].

Под **персонифицированностью** дискурса имеется в виду личностный статус собеседников, даже в том случае, если один из них или оба они являются массовыми (ср., например, телевизионная игра КВН как дискурс). Категория участников общения признаётся важнейшей составляющей дискурса, поскольку именно они выступают активными создателями текста, ими же в определённой степени задается и ситуация общения, т. е. формируется сам дискурс. Это свойство дискурса связано с понятийной категорией персональности, означающей соотношение участников действия с участниками речевого акта. Известно, что понятийную категорию персональности иногда относят одновременно к акциональным (в грамматическом выражении – глагольным, предикативным) и к предметным (выражаемым существительным) категориям [15, с. 385].

Представление об индивидуальном характере всякого использования языка, о неповторимости каждой языковой личности получило развитие ещё в конце XIX – начале XX в. в трудах Бодуэна де Куртенэ и Карла Фосслера. Многие современные исследователи, строя деятельностную концепцию языка, прежде всего отмечают его **личностную** основу, акцентируя либо психологическую, либо социологическую ее составляющую: «...наша языковая деятельность – то, как мы взаимодействуем через язык со своими собственными мыслями и мыслями других людей, – всегда индивидуальна, всегда пропитана неповторимыми чертами характера, памяти, воззрений, интеллектуальных и эмоциональных состояний каждого говорящего как личности» [9, с. 18–19].

Социальным отношениям между участниками коммуникации также посвящено целое направление в теории дискурса, активно разрабатываемое в последние годы. Необходимость учитывать личностный статус участников коммуникативного действия привлекает внимание исследователей не только к психологическим и социальным типам говорящих, но и к распределению и смене коммуникативных ролей в процессе разговора, к проблеме выбора оптимальных для данных собеседников речевых стратегий и тактик, к специальному исследованию зоны понимания / непонимания речи. Так, например, Е. Е. Силантьева, изучая взаимопонимание как особую категорию речевого общения, выдвигает гипотезу «о существовании в разговорной речи особой системы самонастраивающихся средств, образующих механизм “самонастройки”, который позволяет избежать сбоя в передаче и восприятии информации, и выделяет особую единицу этого механизма “актуалему”, охватывающую зону выхода и входа информации – “зону взаимопонимания”» [17, с. 49].

Для терминоведения всё более актуальной является проблема исследования термина в границах **научного дискурса**. По определению В. И. Карасика, «научный дискурс традиционно привлекает к себе внимание лингвистов. Участниками научного дискурса являются исследователи как представители научной общественности,

при этом характерной особенностью данного дискурса является принципиальное равенство всех участников научного общения в том смысле, что никто из исследователей не обладает монополией на истину, а бесконечность познания заставляет каждого ученого критически относиться как к чужим, так и к своим изысканиям... Ценности научного дискурса сконцентрированы в его ключевых концептах (истина, знание, исследование), сводятся к признанию познаваемости мира, к необходимости умножать знания и доказывать их объективность, к уважению к фактам, к беспристрастности в поисках истины... к высокой оценке точности в формулировках и ясности мышления» [13, с. 12–14]. Ведущая роль в поисках истины и в безграничных процессах познания отводится именно **Термину** – ментально-логическому, лингвокогнитивному системообразующему элементу **Логоса**.

Свойство **ситуативной обусловленности** дискурса означает зависимость речи от условий её протекания и даже большую или меньшую степень её выводимости из этих условий. Речевая ситуация предопределяет и оформление речи (ср. краткость телеграфного дискурса, громкость и чёткость армейских команд и т. д.), и, в известной степени, её содержание. Варьирование средств и способов передачи определенного содержания в разных ситуациях общения – главная задача ситуативного аспекта дискурсивных исследований. Так, например, приемлемость дискурса в качестве полноправной коммуникативной единицы может определяться, по мнению С. В. Сидоркова, целым рядом факторов: его уместностью (востребованностью), новизной сообщаемой информации, её способностью удовлетворить интерес собеседников и т. д. [16].

Коннотативностью дискурса (или **прагматичностью** в узком смысле термина) называют его насыщенность эмоциональными, экспрессивными, оценочными, образными, фоновыми, стилистическими, паралингвистическими и другими элементами смысла, наслаивающимися на основное, выраженное в языковых единицах содержание речи [15, с. 236]. В формировании общей тональности дискурса, помимо коннотативных языковых и паралингвистических средств, могут участвовать и такие текстообразующие факторы, как коммуникативный замысел, тематическое содержание, способ коммуникации, субъектно-адресатные отношения участников коммуникации и т. д., формирующие общий прагматический контекст.

Социальная и культурологическая обусловленность дискурса акцентирует его зависимость от социокультурного контекста, в котором дискурс формируется и протекает. Исследования этого свойства дискурса нацелены на обнаружение в нём способов выражения оценки действительности коллективным сознанием членов определённой лингвокультурной общности.

В отечественной лингвистике сегодня активно исследуется такой вид дискурса, как **масс-медиаальный**. Учёные выделяют общие характеристики масс-медиаального дискурса – его информативность и суггестивность. Так, М. Р. Желтухина исследует жанровые особенности масс-медиаальных дискурсов и их когнитивную организацию [11, с. 87–89]. Когнитивные методы, по её мнению, позволяют «выделить два блока факторов, оказывающих влияние на воспринимаемую адресатом информацию: факторы, связанные с адресантом (личностный, информационно-технический и др.), и факторы, связанные с адресатом (личностный, мировоззренческий, культурный, на-

циональный, религиозный, возрастной, гендерный, социальный, политико-экономический и др.» [11, с. 30–31]. Автор отмечает влияние когнитивной установки на активизацию информации по той или иной теме.

Проблему жанровой особенности **политического дискурса** рассматривает Е. И. Шейгал [20], выделяющая три возможных подхода к её изучению – дескриптивный (риторический анализ языкового поведения политиков), критический (выявление социального неравенства, выраженного в тексте) и когнитивный (анализ фреймов и концептов политического дискурса). Автор ранжирует жанры политического дискурса, при этом политическая реклама определяется как гибридный жанр **политического и рекламного дискурсов**, для каждого из которых характерно резкое сужение тематики, упрощённость в подаче проблемы, употребление ключевых слов, простых, но выразительных образов, повторение лозунгов, тавтологичность. Кроме пересечения с рекламным, политический дискурс может сопрягаться с **религиозным**, когда сознание мифологизируется через веру в магию слова и признание божественной роли лидера, при этом используются приёмы манипулятивного воздействия и ритуалы. В качестве системообразующих признаков политического дискурса выделяются: институциональность, специфическая информативность, смысловая неопределённость, фантомность, фидеистичность, эзотеричность, особая роль фактора масс-медиа, дистанцированность, авторитарность, театральность, динамичность. Все эти признаки можно измерять с помощью шкал [20, с. 73].

Г. П. Бурова первой из отечественных лингвистов исследовала и ввела в научную дискурсивную парадигму новый вид дискурса – **фармацевтический**, интерпретируя его как один из ключевых кодов культуры: «Фармацевтический дискурс (ФД) в типологическом отношении выступает разновидностью институционального общения, важнейшей целью которого является ориентация сознания человека и социального менталитета на здоровье как базовую ценность жизни и бытия человека. Ценности ФД аккумулированы в его ключевых концептах “Жизнь”, “Здоровье”, а также “Фармация”, “Аптека”, “Лекарство”, “Лекарственное средство” (ЛС). Фармацевтический дискурс представляет собой функционально, вербально-семиотически и прагматически специализированную сферу научно-профессиональной и социально-культурной коммуникации, объективированную тематически взаимосвязанными текстами предметной области “Фармация”, выступающими артефактом культуры» [1, с. 6].

Налоговый дискурс как предмет лингвистического исследования обнаруживает все характерные для семиотического образования свойства и признаки. Его специфику составляют сферы референции комплексного знака. С одной стороны, – отношение к экономическим и юридически-правовым взаимоотношениям, стратумам в обществе, с другой – к сознанию людей, воспринимающих налогово-правовые тексты как апелляцию к действиям, с третьей, – к культурным традициям и нормам дискурсивных практик. Поэтому сами свойства этого дискурсивного объекта задают такой методологический подход к его изучению, как интегративный.

Интегративная аспектность налогового дискурса как семиотического объекта предполагает, в свою очередь, его лингвосомиотический анализ. При сопоставлении *налогового* дискурса с *политическим* обнаруживаются серьёзные дифференцирую-

щие особенности этих двух семиотических объектов как в сфере жанровой специфики, так и в сфере вербальной репрезентации их основных элементов.

Обобщив различные трактовки дискурса в отечественном и зарубежном языкознании, В. Е. Чернявская делает вывод, что обычно под дискурсом понимают следующие феномены: 1) «конкретное коммуникативное событие, фиксируемое в письменных текстах и устной речи, осуществляемое в определённом когнитивно и типологически обусловленном коммуникативном пространстве» и 2) «совокупность тематически соотнесенных текстов» [19, с. 14, 16].

При изучении **юридического дискурса** Л. В. Колесникова обращает внимание на то, что юридический дискурс – это такая **модель** (форма) использования языка в реальном времени, которая отражает правовой тип социальной активности личности, детерминированный исторически и взаимосвязанный с уровнем цивилизационного и культурного развития социума. Юридическая дискурсивная деятельность имеет специализированный характер, а язык права выступает компонентом определённой социальной деятельности людей. В юридическом дискурсе как **коммуникативном событии** объективируется специфика юридического профессионального мышления, что обуславливает формирование таких его качеств и свойств, как интеракциональность, адресность, адресатность, интенциональность, аргументативность, терминологичность, прагматичность, информативность, интерпретируемость [14].

При исследовании **фармацевтического дискурса** как кода культуры Г. П. Бурова приходит к следующему убеждению: «Метаязыком фармацевтического дискурса является латынь, максимально полно реализуясь в таком жанре ФД, как рецепт на лекарственный препарат. Именно латынь выступает отличительным семиотическим маркером фармацевтического дискурса. Латинский язык выступает метаязыком массива медико-фармацевтических текстов, отобранных по существенному качественному признаку, имеющему прагматический характер, так как латынь, в качестве специализированной семиотической системы, призвана обслуживать и формировать понятийно-терминологический аппарат конкретной сферы человеческой деятельности – фармации» [1, с. 29].

По нашим наблюдениям, существуют определённые различия в определении дискурса в отечественной и зарубежной, особенно западной, лингвистике. Оригинальную концепцию дискурс-анализа разработали Л. Дж. Филлипс и Марианне В. Йоргенсен [18], ведущие специалисты Дании и Швеции в области исследования коммуникации как социального процесса. В работе «Дискурс-анализ. Теория и метод» учёные представляют свой оригинальный взгляд на проблему дискурса, отмечая, что «существование и развитие дискурсов – отнюдь не безобидное явление. Оно имеет большие социальные последствия, свидетелями которых мы являемся сегодня... Дискурсы влияют на социальные, культурные и глобальные изменения – экологические катастрофы, войны, смены политического курса» [18, с. 11]. В работе даётся такое определение дискурса: это «особый способ общения и понимания окружающего мира (или какого-то аспекта мира)» [18, с. 15] (*выделено нами. – Л. Б.*).

Интересной представляется теория дискурса Лакло и Муффа, разработавших её на основе деконструкции других теорий. Авторы новой оригинальной концепции считают, что вся социальная сфера представляет собой некую паутину процессов, в

которых создаётся значение. Продолжая традиции постструктуралистского критического анализа, они дают несколько дефиниций дискурса, определяя его и как «*всё структурное единство*, появившееся в результате артикуляционной практики» [23, с. 105], и как «*совокупность фиксированных значений* в пределах специфической области» [23] (*выделено нами. – Л. Б.*). Для исследования налогового дискурса имеет определённое практическое значение мысль учёных о том, что дискурс формируется как единое целое, в котором каждый знак зафиксирован как момент, посредством отношений к другим знакам (как в рыболовной сети). Дискурс – это сокращение возможностей [23].

Исследуя общетеоретические проблемы интерпретации и параметрирования дискурса в теории языка, нужно упомянуть и концепцию Фэркло и Уодака [22], которые утверждают, что «именно посредством дискурсов повседневной жизни (процессов создания текстов и их потребления) воспроизводятся и изменяются социум и культура... Дискурс включает не только письменную и разговорную речь, но также и визуальные образы» [22, с. 274]. В рамках трёхмерной модели дискурса Фэркло [21] дискурс рассматривается как разновидность языка, используемого в пределах определённой области, например, *политический* или *научный* дискурс. Кроме того, в другом значении этого понятия дискурс относится к способу говорения, который придаёт значение жизненному опыту, основанному на определённой точке зрения. Опираясь на такое понимание дискурса, исследователь выделяет феминистский дискурс, нео-либеральный дискурс, дискурс потребителя, дискурс защитника окружающей среды [21].

Выводы. В лингвистике дискурс чаще всего интерпретируется как сложное многофакторное *речевербальное* явление, включающее участников коммуникации, ситуацию общения и текст. Дискурс – это абстрактное инвариантное описание структурно-семантических признаков, реализуемых в конкретных текстах. По мнению исследователей, идеалом, к которому следует стремиться в процессе коммуникации, является максимальное соответствие между дискурсом как абстрактной системой правил и дискурсом (или текстом) как конкретным вербальным воплощением данных правил.

Список литературы

1. Бурова Г. П. Фармацевтический дискурс как культурный код: семиотические, прагматические и концептуальные основания : автореф. дис. на соискание учёной степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Г. П. Бурова. – Ставрополь, 2008. – 44 с.
2. Буянова Л. Ю. Художественный дискурс: функционально-прагматическая перспектива / Л. Ю. Буянова // Проблемы общего и сравнительно-исторического языкознания. – Ростов-на-Дону : РГУ, 1997.
3. Буянова Л. Ю. Художественный дискурс: аспект эволюции / Л. Ю. Буянова // Современные проблемы школьной и вузовской педагогики. – М. – Краснодар, 1998. – С. 12–16.
4. Буянова Л. Ю. Поэтический дискурс как метапространство лингвопроекции языковой личности / Л. Ю. Буянова // Категориальные субстанции языковых реалий: Природа. Общество. Человек. Вестник Южно-российского отделения МАН ВШ. № 1(11). – Краснодар : Краснодарские известия, 1998. – С. 14–26.
5. Буянова Л. Ю. Художественный дискурс: границы семиотического пространства / Л. Ю. Буянова // Язык в мире и мир в языке : [мат-лы Междунардн. науч. конфер.]. – Карлсруэ; Краснодар, 2001. – С. 11–16.

6. Буянова Л. Ю. Юридический дискурс как социально-регулятивная область: особенности формирования концептуальной структуры / Л. Ю. Буянова, А. В. Кобзарь // Дискурс: Концептуальные признаки и особенности их осмысления. – Вып. 3. – Краснодар : КубГУ, 2008. – С. 31–36.
7. Ворожбитова А. А. Лингвориторика дискурса: в поисках универсалий / А. А. Ворожбитова // Лингвоэстетика. Лингвостилистика. Лингвориторика. Русский Филологический вестник. – Вып. 3. – 1999. – С. 31–36.
8. Ворожбитова А. А. Кризисная гиперавтокоммуникация как лингвориторический феномен / А. А. Ворожбитова // Текст. Дискурс. Коммуникация ; [под ред. Е. Н. Рядчиковой]. – Краснодар, 2003. – С. 191–221.
9. Гаспаров Б. М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования : [монография] / Б. М. Гаспаров. – М. : «Новое литературное обозрение», 1996. – 352 с.
10. Гойхман О. Я. Основы речевой коммуникации : [учебник для вузов] / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина. – М., 1997. – 272 с.
11. Желтухина М. Р. Воздействие масс-медиа на избирательную кампанию / М. Р. Желтухина // Политический дискурс в России: Политик в интеллектуальном контексте эпохи. – М., 2002. – С. 29–42.
12. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи : [монография] / О. С. Иссерс. – Омск, 1999. – 284 с.
13. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. – Волгоград, 2000.
14. Колесникова Л. В. Юридический дискурс как результат категоризации и концептуализации действительности (на материале предметно-терминологической области «Международное частное право») : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Л. В. Колесникова. – Ставрополь, 2007. – 19 с.
15. Лингвистический энциклопедический словарь (ЛЭС) / [под ред. В. Н. Ярцевой]. – М., 1990.
16. Сидорков С. В. Уровни организации смысловой структуры текста / С. В. Сидорков // Семантическая организация и интерпретация дискурса. – Майкоп, 2002. – С. 18–28.
17. Силантьева Е. Е. Особенности взаимопонимания в условиях речевого общения / Е. Е. Силантьева // Русистика: Лингвистическая парадигма конца XX века : [сб. ст. в честь проф. С. Г. Ильенко]. – СПб., 1998. – С. 46–51.
18. Филлипс Л. Дискурс-анализ. Теория и метод / Л. Филлипс, М. В. Йоргенсен ; [пер. с англ.]. – Хельсинки : Изд-во Гуманитарный центр, 2004.
19. Чернявская Е. В. Дискурс как объект лингвистических исследований // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса: сб. науч. ст. – СПб., 2001.
20. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : [монография] / Е. И. Шейгал. – Волгоград, 2000. – 431 с.
21. Fairclough N. Critical discourse analysis and the marketization of public discourse: the universities / N. Fairclough // Discourse and Society. № 4 (2), 1993. P. 68–133.
22. Fairclough N. Critical discourse analysis / N. Fairclough, R. Wodak // Discourse as Social Interaction: Discourse Studies. – Vol. 2. – London : Sage, 1997.
23. Laclay E. Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics / E. Laclay, C. Mouffe. – London : Verso, 1985.

Буянова Л. Ю. Дискурс як код культури і репрезентанта мовної особистості / Л. Ю. Буянова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 18–25.

У статті розглядається проблема інтерпретації дискурсу як унікального коду мовної особистості, як її репрезентанта. Визначаються кореляції з поняттями тексту й мови; пропонується соціокультурне трактування дискурсу як комунікативно-особистісного феномену; аналізуються вітчизняні та закордонні теорії дискурсу. Відображено ситуативно-комунікативна і жанрова багатоплановість феномену дискурсу; репрезентується культурна аспективість вербально-семіотичного простору мовної особистості, яке актуалізується в дискурсі; дискурс як код культури і соціальної взаємодії визначається як наймогутніший фактор еволюції мовного семіозису.

Ключові слова: репрезентанта особистості, мовна особистість, категорія персональності, ключовий код культури, семіотика дискурсу, цінності дискурсу.

Буџанова Л. Discourse as a cultural code and representative of a linguistic personality / L. Bujanova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 18–25.

The article deals with the problem of interpretation of discourse as a unique code of a linguistic personality, as its representation. The author of the article defines the correlation with the notions of a text and speech, suggests the socio-cultural interpretation of discourse as a communicative and personality phenomenon and analyzes domestic and foreign discourse theories. The paper shows genre, situational and communicative diversity of discourse phenomenon, represents cultural aspect of a linguistic personality's verbal and semiotic space that is actualized in discourse. Discourse as a code of cultural and social interaction is defined as the most intense factor of evolution of speech/language semiosis.

Key words: personality representation, linguistic personality, category of personality, key code of culture, discourse semiotics, values of discourse.

Поступила в редакцию 19.11.2013 г.

УДК 800.732:801.541.1

ЛІНГВІСТИЧНА НАУКОВА ПАРАДИГМА ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА

Власенко В. В.

РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет», м. Сімферополь

Стаття присвячена висвітленню мовознавчого доробку Юрія Шевельова – найвидатнішого українського філолога ХХ століття. Ідеться про фундаментальні праці вченого, присвячені проблема слов'янського й українського етногенезу. Він дослідив фонологію праслов'янської мови і цим проклав шлях до створення фонологій усіх слов'янських мов періоду їхнього самостійного розвитку, а також створив історичну фонологію української мови. У сучасному українському мовознавстві під впливом досліджень Шевельова переглянуто концепцію походження української мови, історію формування її літературної норми.

Ключові слова: Юрій Шевельов, історична фонологія, праслов'янська мова, соціолінгвістика.

Постановка проблеми. Постать Юрія Шевельова як славіста-мовознавця, історика української літератури, літературного і театрального критика, активного учасника діаспорного наукового та культурного життя, який постійно піклувався про долю рідної мови, посідає особливе місце в культурному, літературному й науковому житті України. Хоч іще донедавна ім'я професора Гарварду і Колумбії, почесного доктора Харківського університету і Могилянки, президента Української Вільної Академії Наук у США, академіка НАН України Юрія Шевельова, який усе життя присвятив входженню української науки на світову арену, вперто замовчувалася на Батьківщині. За радянських часів його ім'я взагалі було під забороною. Ні про вченого, ні про його наукові праці не можна було згадувати. За словами Оксани Соловей (незмінної перекладачки англійських, у тому числі й вузькофахових мовознавчих праць Шевельова на українську мову) легально ім'я Шевельова з'явилося в материковій українській пресі 1990 року. «Учасники першого Конгресу МАУ в Києві стоячи привітали старого вченого, а його звернення до аудиторії «Любі друзі, шановні вороги!» відразу набуло рис крилатої фрази... Крига замовчування скресла» [2, с. 448]. Сам же про себе Юрій Володимирович без зайвої скромності мав право сказати: «Те, що Грушевський зробив для української історії, я зробив для української мови» [2, с. 448]. Це справді відповідає дійсності. Творчий доробок Юрія Шевельова величезний і різноманітний. Проте ще й досі лишаються непізнаними багато аспектів його різносторонньої наукової, публіцистичної, епістолярної спадщини.

Актуальність дослідження зумовлена недостатньою вивченістю активної й багатогранної діяльності Юрія Шевельова як теоретика і практика мовознавства та відсутністю окремого монографічного дослідження його наукової спадщини в сучасному українському мовознавстві, де б комплексно висвітлювався його внесок у розвиток філологічно-лінгвістичної думки, концепції й теорії мовознавства.

Метою даної розвідки є спроба пізнання інтелектуального обшару мовної особистості Юрія Шевельова в контексті епохи, мовознавчої парадигми його наукового доробку.

Юрія Шевельова називають ключовою фігурою української культури другої половини ХХ ст., знаковою постаттю, патріархом української філології діаспори – цей ряд можна продовжувати. Сам Юрій Володимирович вважав себе мовознавцем, а літературознавчі зацікавлення визначав як хобі, яке полонило його майже на все життя. Коло наукових інтересів Шевельова-мовознавця важко окреслити. Це історія слов'янських мов, дослідження писемних пам'яток, діалектологія, етимологія, проблеми сучасної української літературної мови та інших слов'янських мов, соціолінгвістика. Серед заслуг Юрія Шевельова як науковця неодмінно називають те, що він різнобічно показав українську мову світовій науковій спільноті, повно репрезентував її образ у багатьох вимірах, передусім історичному й соціолінгвістичному. Він включав до своїх досліджень більшість слов'янських мов – старослов'янську, білоруську, польську, російську, словацьку, чеську, сербохорватську. Але передусім – українську. Вона становить центр славістичних зацікавлень науковця, який вільно володів багатьма мовами, а свої наукові праці писав українською, англійською, німецькою, французькою, польською, російською мовами.

У світовій славистиці ім'я Шевельова стоїть у першому ряду найвизначніших учених. У США, де він жив з 1952 р., та в Німеччині неодноразово виходили збірники на його пошану. Ю. Шевельов був дійсним членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка, Української Вільної Академії наук у США, її президентом у 1959–1961 і 1981–1906 роках, членом Американського лінгвістичного товариства, Польського інституту мистецтв і наук у США, членом редакційної колегії «Енциклопедії українознавства», головним редактором журналу «Сучасність» у 1978–1981 роках.

З 1991 Шевельов – Іноземний член НАН України, з 1992 – Почесний професор Національного університету «Києво-Могилянська академія».

У 2000 році вченому було присуджено Національну премію України імені Тараса Шевченка.

Про своє становлення як мовознавця й глибше зацікавлення проблемами історичної фонології Юрій Шевельов написав у останній своїй книзі мемуарів «Я – мене – мені... (і довкруги)»: «Як науковець я пройшов довгий шлях від моїх первісних зацікавлень літературою до власне мовознавства. Цей шлях вів через стилістику – моя дисертація про Тичину – через історію літературної мови, до синтакси і далі до граматичної й фонологічної структури мови в її історичному розвитку. Мало пройти добрий десяток років, поки я спромігся написати перші праці з історичної фонології (“Phonema etrans”, 1950) і морфології (монографія про український числівник, 1952)» [3, с. 271].

У США під час університетської праці й після виходу на пенсію у 1977 р. учений написав найважливіші свої мовознавчі дослідження. Сьогодні список його публікацій обіймає понад 900 позицій; і це ще не завершення його бібліографії, бо перевидання його праць, насамперед в Україні, триває (одне з останніх видань – «Нариси сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953)», Київ, вид-во «Темпора», 2012). Окрім цього ще доповіді на численних конференціях, лекторські обов'язки в університеті, організаційна громадська робота тощо.

Головним об'єктом наукових зацікавлень Шевельова-мовознавця впродовж десятиліть була проблема слов'янського й українського етногенезу. Він дослідив фонологію праслов'янської мови і цим проклав шлях до створення фонологій усіх слов'янських мов періоду їхнього самостійного розвитку (після V ст. н. е. і до сьогодні), а також створив історичну фонологію української мови. Фундаментальна монографія «Історична фонологія української мови» обсягом 905 сторінок, над якою Шевельов працював упродовж 15 років, на Заході англомовному читачеві була відома з 1979 року. На величезному за обсягом фактичному матеріалі писемних пам'яток і діалектних матеріалів учений зробив висновок про походження української мови безпосередньо із спільнослов'янської, час розпаду якої на окремі слов'янські мови відносив до VI–VII ст. н. е. Очільники мовознавчих шкіл різних країн повірили аргументаціям автора і дослідження історичної фонології Шевельова здобуло світове визнання. Цікавими є рядки одного з листів Ігоря Померанцева (від 8 травня 1984 року) з Лондона: «...Моя дружина веде курс російської розмовної мови в школі славистики Лондонського університету. Недавно вона придумала студентам тему для розмови: «Які п'ять книг взяли б ви з собою на безлюдний острів?» Було багато Біблій і Шекспірів; один студент назвав «Історичну фонологію української мови» Ю.Шевельова. Ніяких стосунків з Україною чи українцями в цього студента немає. Дружина вернулася приголомшена. Власне, заради цього і пишу Вам» [1, с. 446]. Проте ще більше двох десятків років довелося чекати, поки капітальна праця вченого зазвучить українською мовою. Автор уже до цього дня не доживе (помер 12 квітня 2002 року в Нью-Йорку). В українському перекладі «Історична фонологія...» вийшла 2002 року в харківському видавництві «Акта». На цю подію відгукнулося радіо «Німецька хвиля» і в передачі крім іншого було наведено слова Ульріха Шваера, ученого з Мюнхена: «...“Історична фонологія” Шевельова – це обов'язковий твір для всієї міжнародної славистики» [1, с. 444]. Теорія походження української мови Шевельова спростувала офіційно прийняту в радянський період концепцію про спільну колиску «трьох братніх мов» і шляхи їх розвитку. У сучасному українському мовознавстві під впливом досліджень Шевельова переглянуто концепцію походження української мови, історію формування її літературної норми.

Надзвичайну наукову цінність становить і його праця «Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус». Це дослідження і сьогодні зберігає актуальність у сучасних суспільно-політичних реаліях. У зазначеній монографії професор Шевельов накреслює об'єктивну лінгвістичну картину розвитку української мови в першій половині XX ст., шляхи формування її загальнонаціонального літературного стандарту, унормування правопису й термінології, історію лексикографічної теорії і практики – і все це на тлі постійної протидії, що її зазнавала українська мова з боку урядів панівних націй у різних частинах України.

Як показує учений, найжорстокішим і найвинахідливішим у дискримінаційній щодо української мови політиці був радянський режим. Саме радянський уряд застосував, починаючи з 30-х років, поряд із зовнішнім звуженням сфер функціонування української мови, практику так званої внутрішньої русифікації, що полягала у втручанні в природні процеси мовного розвитку і примусовому спрямуванні їх у бік

максимального зближення лексичного складу й граматичної будови української мови з російською.

На окрему увагу заслуговує діяльність професора Шевельова, спрямована на збереження й дослідження спадщини українських мовознавців. Завдяки його зусиллям маємо книжку, де оприлюднено погляди Олександра Потебні на такі злободенні для українців проблеми, як зв'язок рідної мови з національною свідомістю, згубний вплив двомовності на загальну суспільну атмосферу, проблеми двомовного виховання дитини в ранньому віці тощо. Таку тематичну добірку свого великого попередника професор Шевельов уклав з мало відомих публікацій та листів О. Потебні, видавши в 1992 р. у Нью-Йорку книжку: «Олександр Потебня. Мова, Національність. Денаціоналізація» у супроводі ґрунтовної статті про великого українського мовознавця.

Багато зробив Шевельов і для вивчення діяльності мовознавців 20-х років. Добу Розстріляного Відродження він вважав вартою спеціальних ґрунтовних досліджень як найбільш плідну за здобутками не лише в літературі, а і в галузі наукового мовознавства. Окремого вивчення заслуговувала, на його думку, нормалізаторська праця мовознавців тих років над узгодженням двох варіантів літературної мови, над виробленням спільного національного мовного стандарту, єдиних правописних, термінологічних, лексикографічних норм.

Професор Шевельов вважав донині неперевершеним за якістю академічний російсько-український словник за редакцією акад. С. Єфремова і акад. А. Кримського, який було підготовлено в 20-ті роки і який встиг вийти лише до літери «П», після чого влада оголосила його «націоналістичним». Всеволоду Ганцову – одному з головних упорядників словника й авторів цінних праць з діалектології, Шевельов присвятив спеціальний нарис. Його було видано окремою книжкою разом із нарисом про Олену Курило – ще одного видатного мовознавця, чії праці було заборонено після знищення української мовознавчої школи 20-х років [4, с. 32–92]. Майже через півстоліття ці нариси разом з іншими матеріалами про українських мовознавців дійшли до українського читача і впроваджуються в університетських курсах.

Праці Шевельова, його наукові ідеї дають поштовх до нових досліджень. Так, у спогадах про зустрічі з Шевельовим Людмила Ткач, доцент Чернівецького університету, згадує про сильне враження від його доповіді, виголошеної на Першому міжнародному конгресі україністів, що спонукало її до вибору проблематики, над якою вона працює з тих пір: «Образ “приспаних слів” дуже вразив мене тоді, і відтоді я вже знала, що не побоюся піти на “цвинтар”, де вони “живцем поховані”. Серед усіх своїх учителів Юрію Шевельову в першій мірі я завдячую всім, що мені вдалося зробити дотепер в дослідженні історії слів української літературної мови на Буковині і Галичині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.» [цит. за 2, с. 24].

Висновки. Непересічне значення наукового доробку Юрія Шевельова полягає в тому, що він зберіг неперервність історичного розвитку українського мовознавства. Теми, які він опрацьовував і які десятиліттями замовчувались або фальшувались у радянському мовознавстві, нині знаходять вдячний інтелектуальний ґрунт. Поступова зміна парадигми лінгвістичних досліджень в Україні, формування нових лінгвістичних напрямів відбувається під знаком Шевельова. Так, під впливом ідей Ве-

ликого філолога нині переглянуто концепцію походження української мови, історію формування її літературної форми, дістають розвитку соціолінгвістичні дослідження, зокрема вивчення мовної політики тоталітарного радянського режиму, а також аналіз сучасної мовної ситуації в Україні, по-новому висвітлюється історія української мовознавчої науки і внесок до неї репресованих свого часу вчених. Спадщина Юрія Шевельова – неперевершеного критика й авторитетного мовознавця – постійно привертатиме до себе увагу нових дослідників і нових читачів.

Список літератури

1. Забужко О. Вибране листування на тлі доби : 1992–2002: з додатками, творами, коментарями, причинами до біографій та іншими документами / О. Забужко, Ю. Шевельов. – К. : Висока Полиця, ВД Факт, 2011. – 504 с.
2. Шевельов Ю. Вибрані праці : у 2 кн. – Кн. I. Мовознавство [упор. Л. Масенко] / Ю. Шевельов. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2008. – 583 с.
3. Шевельов Ю. Я – мене – мені... (і довкруги). Спогади : в 2 т. / Ю. Шевельов. – Харків – Нью-Йорк : Видання часопису «Березіль»; Вид-во М. П. Коць, 2001. – Т. 1: В Україні. – 428 с.
4. Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців / Ю. Шевельов. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2002. – 132 с.

Власенко В. В. Лингвистическая научная парадигма Юрия Шевелёва / В. В. Власенко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 26–30.

В статье рассматривается лингвистическая деятельность Юрия Шевелёва – величайшего украинского филолога XX столетия. Речь идет о фундаментальных работах учёного, посвящённых проблемам славянского и украинского этногенеза. Он исследовал фонологию праславянского языка и этим проложил путь к созданию фонологий всех славянских языков периода их самостоятельного развития, а также создал историческую фонологию украинского языка. В современном украинском языковедении под влиянием исследований Шевелёва пересмотрена концепция происхождения украинского языка, история формирования её литературной нормы.

Ключевые слова: Юрий Шевелёв, историческая фонология, праславянский язык, социолінгвістика.

Vlasenko V. Linguistic scientific paradigm of Yuri Shevelev / V. Vlasenko // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 26–30.

The article briefly explain the linguistic activity of Yuri Shevelev – the greatest Ukrainian philologist of twentieth century. It is about the fundamental works of the scientist, which are devoted to the problem of Ukrainian Slavic ethnogenesis. He explored the phonology of Proto-Slavic language and paved the way to the creation of all Slavic languages phonology of their self-development period, and created the historical phonology of the Ukrainian language. The modern Ukrainian linguistics revised the concept of the origin of the Ukrainian language, the history of formation of its literary norms under the influence of Shevelev research.

Attention is paid to sociolinguistic studies of language policies pursued in the occupied Ukrainian lands in the first half of the twentieth century.

Noted that a gradual change in paradigm of linguistic research in Ukraine, the formation of new linguistic areas is influenced by ideas of Shevelev. In particular revised concept of the origin of the Ukrainian language, the history of the formation of its literary form, sociolinguistic study are developed, sheds new light on the history of Ukrainian linguistic science and the contribution of repressed scientists to it.

Key words: Yuri Shevelev, historical phonology, the Proto-Slavic language, sociolinguistics.

Поступила в редакцію 26.11.2013 г.

УДК [161.1+162.1]'37:801.81

СТРУКТУРА КОНЦЕПТА 'МОРЕ' В МАРИНИСТИЧЕСКОЙ ЛИРИКЕ ИВАНА РЯДЧЕНКО

Войцева Е. А.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, г. Одесса

В статье рассматривается концепт 'море' с позиций лингвокультурологии. Установлено, что данный феномен в лирике Ивана Рядченко представляют архетипные первообразы, научные и бытовые понятия, когнитивные стереотипы о море, а также индивидуально-авторские смыслы. Для идиостиля одесского поэта характерна антропоморфизация моря как предмета концептуализации с целью создания романтической образности и соответствующей культурно-языковой среды.

Ключевые слова: когнитология, лингвокультурология, концепт, маринистический дискурс.

Постановка проблемы. В конце XX века язык как сущность, с помощью которой интерпретируются репрезентированные в нём ментальные категории, предстаёт в центре исследовательских интересов языковедов. С позиций лингвокультурологии, изучающей определённым образом отобранную и организованную совокупность культурных ценностей, живые коммуникативные процессы порождения и восприятия речи, опыт языковой личности и национальный менталитет, важными являются антропологическая парадигма, интегрированное знание.

Концептуализация и категоризация культурной информации, концепт как сложно организованная смысловая единица, средство и способ языковой концептуализации мира исследовались в работах Н. Ф. Алефиренко, Анны Вежбицкой, С. Г. Воркачёва, В. И. Карасика, Е. С. Кубряковой, З. Д. Поповой и И. А. Стернина, Ю. С. Степанова, Г. В. Токарева и др. Однако по-прежнему остаётся немало нерешённых вопросов, касающихся особенностей языковой репрезентации и структуры базовых концептов, в частности вербализации концепта 'море' в художественном тексте.

В современных синкретических теориях концепта, подчеркивает Г. В. Токарев, наблюдается совмещение постулатов когнитологии и лингвокультурологии, а концепт как глобальная многомерная единица, по мнению учёного, характеризуется следующими признаками: «исторический детерминизм; широкая экстенциональность; структурированность интенционалами научных и обыденных понятий, представлений, культурных установок, идеологем, стереотипов; неоднородность содержания, проявляющаяся в синтезе конкретного и абстрактного, рационального и эмоционального; разнообразие типов знаковых репрезентаций» [12, с. 8; 12].

Отметим, что под термином **концепт** в современной когнитологии понимается «оперативная содержательная единица памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и языка мозга (*lingua mentalis*), всей картины мира, отражённой в человеческой психике» [5, с. 90]. Лингвокультурное содержание концепта как мыслительной единицы можно отчасти смоделировать путём изучения языковых единиц, номинирующих его.

Целью исследования является структурный анализ концепта 'море' в поэзии известного одесского поэта Ивана Рядченко.

Концепт 'море' занимает особое место в общечеловеческом плане (как место работы человека и добывания пищи, с эстетической точки зрения), он принадлежит к базовым концептам русской культуры. В его структуру входит лексема с понятийным ядром и семантическим объемом. Словарные данные позволяют установить семантику лексемы *море*: «часть Мирового океана, более или менее обособленная сушей или возвышениями подводного рельефа» [МАС т. 2, с. 299].

Кроме того, концепт 'море' в лирике И. Рядченко представляют архетипные первообразы, научные и бытовые понятия, когнитивные стереотипы о море, а также индивидуальные смыслы. К архетипным, наиболее общим первопонятиям в структуре концепта 'море' относим: 1) море – очень большое озеро; 2) «Представление о первичности морской стихии, из недр которой возникает или создаётся земля, имеет, в сущности, универсальный характер, и это представление можно найти почти во всех мифологиях мира...» [б, с. 206]; 3) море – это конец и начало всего; море, как мать, рождает жизнь; море – символ вечности; 4) море – это жизнь с её заботами и волнениями (*житейское море* книжн., устар.); 5) *за морем (за морями)* (устар.) «быть очень далеко, в чужих странах» [МАС, там же].

Архетипные признаки последовательно вербализуются в лирике И. Рядченко, например, первичность моря, его вечность: *Море, море, ответь, / не пойму до конца – как в тебе, / охватившем такое пространство, / постоянно живут, словно два близнеца, / обновления бег и закон постоянства?* («Начинается в мае купальный сезон»); *Опять моря, приливы и отливы, / разлуки, встречи, волны и пассат. / А стрелки циферблатные ревнивы, / как миг тому, как сотни лет назад* («Опять моря, приливы и отливы»).

Морское пространство выступает границей между «своим» и «чужим» локусом, оно простирается далеко: *Нас такая даль сосватала /, что из дальней стороны / привезён загар экватора / да немного седины* («Шутливая песенка»); *Чьи-то жены остаются, / корабли уходят в море. / Им качаться в штормах лютых, / проплывать чужие дали* («Капитан причалил к дому»).

Для поэта море – это его жизнь: ...ты всегда во мне, /дар красоты, соленый вкус работы; / Ты и любовь, и подвиг, и беда... («Вечный непокой»); Нелегко он, моря просоленный хлеб, / – разлуки, бессонные ночи. У нас капитан называется кэп: / для форса и просто короче. / И снова циклоны, бессонница, труд. И вновь суверенно он верит, что кэпы без моря недолго живут, когда они сходят на берег... («Кэп»).

Культурно релевантны воплощённые в структурной организации концепта 'море' научные и наивные, бытовые, понятия. Признаки практического знания представляют собой пространственные характеристики (море обширное пространство, заполненное водой), зрительные (цвет), вкусовые качества (море горько-соленое), акциональные (спокойное море – штиль и бурное море – шторм).

Поэт характеризует море как безграничное вселенское пространство: Тишина. / Лишь небо в споре с синим космосом воды («Наши пенные следы»); Штормы, море беспредельное позабыть я не могу («Кок»). Морская стихия противопоставляет-

ся суше: **Плывём мы** под чужими берегами, / проносим синий ветер на крыле. / Но всё равно мы первыми шагами / обязаны **незыблемой земле** («Стапеля»).

Наиболее частотным цветовым признаком, используемым по отношению к морю, в поэзии И. Рядченко выступает синий цвет: ...над **синими морями** морзянки тонкий дождь («Акула»); Мы попадаем к морю в плен, / и без него нам как без соли. / **А море синее** взамен / нас учит мужеству и воле («Суровый тост»). Необходимо отметить, что цветовая гамма в стихотворениях одесского поэта отличается большим разнообразием, ср.: море голубое, голубоватое, серое: ...море холодно хлюпает **серой** волной («Теплоход на подводных крыльях»); зеленое, бирюзовое, жемчужное, серебристое, хрустальное, изумрудное: так волна **изумрудна** и брызги **хрустальны** («Начинается в мае купальный сезон») и др.

Морская вода солёная на вкус, что отображает современное состояние этой части водной поверхности: Пылит возле борта **солёная влага** («Южные широты»); ...осыпать **солёною влагой** («В Ливадии, в Ялте, в Мисхоре...»).

С особым мастерством И. Рядченко показывает изменчивость морской стихии, которая может быть спокойной и бурной: Взволновано не легоньким пассатом, / а **злым норд-остом**, смыслу вопреки, / вчера ты, море, тигром полосатым на нас кидалось, / скалило клыки. / Вчера взъярилось, глупое, спросонок. / Но вышла ночь и **усмирила дрожь**. / Сегодня ты, как голубой котенок, / мурлыча, о причалы спину трёшь... («Взволновано не легоньким пассатом»); Наверно, джина или бренди хлебнул залив на рождество: / **вразнос пошел святой Лаврентий** и вся нелёгкая его! / Ну и характер у святого! **Сметает гребни с пенных гор**, / **швыряет в пропасть нас** / и снова **подносит к космосу** в упор («Залив святой Лаврентий»); Порой так **нежен облик океанский**, / что можно докричаться до земли («Порой так нежен облик океанский»).

В море происходит постоянное перемещение водных масс: **Бушует вода**, / как разгневанный бог («Вода»); Нас **кренит направо**, нас **кренит налево** («Созвездие Девы»); Когда **волна вздымает злая нас**, / **швыряет вниз** громадой всей, / о как нужна непотопляемость / в железной памяти друзей! («Когда уходят корабли»); Не остановишь ты мое движение, / **раскачивая гребнями зарю** («Атлантика»).

Обыденные знания в структуре базового концепта 'море' представлены в соответствующих представлениях, стереотипах, а также в синонимах вода, стихия, простор, бездна, которые позволяют по-разному интерпретировать рассматриваемый многосторонний феномен.

Морская бездна представляет опасность для человека; дно моря – это смерть: В море нет обелисков. / Только темное дно. / Только **вечного риска это море полно** («В море нет обелисков»); Пусть вода, как вечность непочата / и **недолго повстречать беду** («Заскучал»); Ревущие сороковые / вы злющие и роковые, / **судам ломаете хребет** («Ревущие сороковые»).

К субкультурным знаниям, поверьям, предрассудкам, распространённым в среде моряков, относятся представления о море как о живой материи, о неразрывной связи моря и человека: *Иль словно на каменоломне тяжёлою галькой шуриша, / **старается людям напомнить**, как смутна природы душа?* («В Ливадии, в Ялте, в Мисхоре...»). Хранителями душ моряков, погибших в кораблекрушениях, являются

в морских поверьях чайки: *Тучка в небе, как разведчица, / Тишина да синь без края. / Только чайки стонут, мечутся, тишине не доверяя. / Душно травы пахнут прелые, Море лижет руки суше. Говорят, что чайки белые – моряков погибших души («Чайки»).*

Море – это волшебное пространство, в котором обитают мифические существа – русалки, Нептун (бог морей), дядька Черномор: *Здесь начинаешь верить в чудеса: / сейчас из пены явится русалка, блеснёт жемчужно мокрая коса .../ А, может быть, походкою упругой, / из глубины тенистой на простор, / волну взмутив чешуйчатой кольчугой, / шагнет с дружиной дядька Черномор? («Прибой»); Как часто я, надеясь на фортуна, / вверял себя волнам и кораблю / и вместе с судном кланялся Нептуну, / хоть кланяться начальству не люблю («Поклоны»).*

В гендерном социокультурном векторе в структуре концепта ‘море’ И. Рядченко реализует традиционное понимание того, что на море должны работать мужчины: *Стонет судно моё железно. / В шуме шторма одно постиг: / равноправье – оно полезно, но, наверно, не в этот миг. / Шумно в уши шибает пена / возникающих гор, лоцин. / Я скажу тебе откровенно: / море создано для мужчин («Снова звезды качает небо»).*

К особенностям концептуальной структуры рассматриваемого концепта относятся также индивидуально-авторские смыслы. Например, поэт воспринимает море как пространство, которое учит мужеству (море не любит слабых), преодолению разлуки с близкими, с родным домом: *Опять бессонно чайки кружатся / в солёной штормовой пыли. / И всем нам очень нужно мужество, / когда уходят корабли («Когда уходят корабли»); Но океан! Ты был в моей судьбе / поводырём, учителем в борьбе. / И расставаясь с гаванью земною, / я приходил за смелостью к тебе / – и ты делился мужеством со мною («Разбитый иллюминатор»); Ох, море, море, вечный непокой, / ты для меня не краски и не звуки / – немногословье верности мужской, / преодоление горестной разлуки («Вечный непокой»).*

Автор находится в гармонии с морем, которое для него является символом романтики, новых путешествий: *И здесь, где океан качает звёзды валко, / вдруг источает грудь неустойчивый вздох / – и пройденных путей ни капельки не жалко, / и есть голубизна в романтике дорог! («Огни святого Эльма»).* Море зовет и манит лирического героя: *Песня синих морей / – это белая-белая птица, что летит за кормой день и ночь, как ручной альбатрос. / И не в скалах она, / а в доверчивых душах гнездится, / драит медь корабля, как пропитанный солнцем матрос («Песня синих морей»); Но долго гремящее море взрывается где-то во мне! («В Ливадии, в Ялте, в Мисхоре...»); Тебе, родное море, навсегда я подарил багровый парус сердца («Вечный непокой»).*

В маринистической лирике И. Рядченко актуализуются следующие признаки концепта ‘море’: звук, например, *моря ропот* («Железный матрос»); *моря зов упрямый* («Здесь все девчонки чуточку морячки»); *гремящее море*; *шипучая пена*; морской волны *шипучий бас, однозвучный бег* волны; *воют* штормы без конца *где-то на планете* («Морячка»); *рокочет* моря вселенский накат («Первая любовь»); характер движения: *море зыбучее, вздыбленное, море в суши прогрызло бреши* («Купают матери детей»); *гребни крутят сальто* («Воспоминания о Гри-

горьевском десанте»); *прибой свивает гребни в кольца* («Опять моря, приливы и отливы»); форма: *острые гребни*.

Негативно-оценочное отношение к морскому простору связано с его восприятием как опасного места, в котором часто гибнут люди: *Тревожно всё и всё всерьёз, когда звучит без проволоочки «Спасите наши души!» – «SOS»!* / *Три точки – три тире – три точки.* / *Кому-то трудно там, вдали.* / *Даны долготы и широты.* / *И курс меняют корабли, / и на воду спускают боты* («Тревожно все и все всерьёз»); *В Цусимском проливе гуляет волна, / туман наплывает клубами.* / *Встают командиры с далёкого дна и синими шепчут губами, / – Привет вам, сыночки и внуки, привет!* / *Мы солью глаза оросили.* / *И морю над нами спокойствия нет, / мы – горечь ушедшей России* («Цусима»); *Страшной властью океанов сняты звания живых: / нет на дне ни капитанов, ни матросов рядовых* («Наши пенные следы»).

К механизмам кодирования концепта 'море' в поэзии Ивана Рядченко, относятся: использование антропоморфного (*В Ливадии, в Ялте, в Мисхоре / опять, захмелевшее вдрызг, / взрывается Черное море / крахмальной россыпью брызг. / Покрывши себя гребешками, / оно, не влюбив тишины, / швыряет на острые камни зелёное тело волны* («В Ливадии, в Ялте, в Мисхоре...»), биоморфного (*синий зверь, царство осьминога*) и предметоморфного культурных кодов (*океанская зыбка, водяная колыбель*).

Партитивная номинация концепта 'море' вербализуется рядом лексем: 1) *волны*: ...на жёлтый берег падает *волна* / и уползает вдаль неторопливо («Вечный непокой»); *Волна* о камни мола бьётся («Смотритель маяка»); ...прибойных *волн* бежала вереница («Поклон»); *волны* о форштевень бьются («Железный матрос»); 2) *прибой*: *Уже голубоватый и весенний, / как прежде бесшабашный и рябой, / рождая очаги землетрясений, о стенку мола ухаёт прибой* («Прибой»); *Шумел прибой во мгле весенней* («Эстонский одеколон "Старый Томас"»); 3) *брызги*: *в брызгах радуги горят; брызги вздымаются в шумном раскате* («Ночная качка»).

Выводы. Таким образом, структуру содержания концепта 'море' в лирике Ивана Рядченко репрезентуют архетипные представления, универсальные научные и обыденные понятия, культурно-национальные, субкультурные, а также индивидуально-авторские смыслы. Для идиостиля одесского поэта характерна антропоморфизация моря как предмета концептуализации с целью создания романтической образности и соответствующей культурной среды.

Список литературы

1. Алефиренко Н. Ф. Проблемы вербализации концепта: теоретическое исследование / Н. Ф. Алефиренко. – Волгоград : Перемена, 2003. – 96 с.
2. Вежицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / А. Вежицкая. – М. : Школа «Языки славянской культуры», 2001. – 272 с.
3. Воркачёв С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачёв // Филол. науки. – № 1. – 2001. – С. 64–72.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : [монография] / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
5. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
6. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа : [монография] / Е. М. Мелетинский. – М. : Наука, 2000. – 407 с.

7. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
8. Рядченко И. И. Избранные произведения : в 2 т. ; [с предисл. М. Дудина] / И. И. Рядченко. – К. : Днипро, 1984. – Т. 1–2.
9. Рядченко И. И. Короткий праздник жизни : Лирика / И. И. Рядченко. – Одесса : Друк, 2001. – 188 с.
10. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая плёнка цивилизации / Ю. С. Степанов. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 248 с.
11. Стернин И. А. О лингвокогнитивном подходе к языку (вступительное слово к дискуссии) / И. А. Стернин // Вестник ВГУ. Сер. Философия. – 2009. – № 1. – С. 201–204.
12. Токарев Г. В. Концепт как объект лингвокультурологии (на материале репрезентаций концепта «Труд» в русском языке) : [монография] / Г. В. Токарев. – Волгоград : «Перемена», 2003. – 232 с.
13. Словарь русского языка : в 4 т. / [под ред. А. П. Евгеньевой]. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Рус. яз., 1981–1984. – Т. 2 (МАС).

Войцева О. А. Структура концепту 'море' в мариністичній ліриці Івана Рядченка / О. А. Войцева // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 31–36.

У статті розглянуто концепт 'море' з позицій лінгвокультурології. Встановлено, що цей феномен в ліриці Івана Рядченка вербалізують архетипні прототиби, наукові і побутові поняття, когнітивні стереотипи про море, а також індивідуально-авторські смисли. Характерною ознакою ідіостилу одеського письменника є антропоморфізація моря як предмета концептуалізації з метою створення романтичної образності і відповідного мовно-культурного середовища.

Ключові слова: когнітологія, лінгвокультурологія, концепт, мариністичний дискурс.

Voitseva O. A. Structure of concept 'sea' in marine lyrics of Ivan Ryadchenko / O. A. Voitseva // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 31–36.

At the end of XX century the language as the essence, which interpretes the mental categories represented in its, appears in the center of research interests of linguists. From the standpoint of cultural linguistics, that studies a particular way selected and organized set of cultural values, live communication processes of generation and perception of speech, experience of linguistic personality and the national mentality, the anthropological paradigm and integrated knowledge are important. In modern syncretic theories of the concept there is observed a combination of postulates of cognitology and cultural linguistics, and the concept as a global multidimensional unit is characterized by a historical determinism, general extensionality, structuredness of intensions of scientific and ordinary notions, perceptions, stereotypes, heterogeneity of content, manifested in the synthesis of concrete and the abstract, rational and emotional, a variety of types of iconic representations.

In the lyrics of I. Ryadchenko the concept 'sea' are represented by archetypical prototypes, scientific and ordinary notions, cognitive stereotypes about the sea, as well as individual meanings. The archetypical prototypes in the structure of the concept 'sea' are: sea – a large lake, from the depths of the sea the earth arises or creates, the sea – this is the end and the beginning of everything, and the sea – a life with its cares and worries.

The scientific and naive, ordinary notions enshrined in the structural organization of the concept 'sea' are culturally relevant. Signs of practical knowledge are the spatial characteristics (the sea as a vast expanse filled with water), visual (color), taste (bitter-salty sea), actional (calm sea – calmness and stormy sea – storm). For idiosyncrasy of Odessa poet the anthropomorphism of the sea is characteristic as the subject of conceptualization in order to create a romantic imagery and appropriate cultural environment.

Key words: cognitology, cultural linguistics, concept, marine discourse.

Поступила в редакцію 12.11.2013 г.

УДК 82-1.09(450=161.2):81'373.45=131.1

«ЧУЖЕ» СЛОВО В ПОЕЗИЯХ УКРАЇНСЬКИХ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ В ІТАЛІЇ

Гінда О. М.

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

Проаналізовано функціонування та роль «чужого» (тут – італійського) слова у поетичній творчості українських трудових мігрантів в Італії. Спостереження проілюстровано фрагментами поезій, у яких італійська лексика слугує створенню різноманітних форм образності, переважно антиномії чи інкрустації. Чуже слово є засобом етнокультурної характеристики, його роль потрактована як допоміжна або концепційна і така, що завжди увиразнює образність текстів.

Ключові слова: українська трудова спільнота в Італії, творчість трудових мігрантів, часопис «До Світла», поетика твору, сюжетний, образно-поетичний, лексичний аналіз художнього тексту, народна творчість.

Постановка проблеми. Історія постання сучасної української трудової спільноти в Італії сягає початку 90-х років минулого століття, коли перші українці (переважно жінки) приїхали на Апенніни в пошуках заробітку. Феномен української спільноти в Італії поступово стає предметом дослідницької уваги, про що свідчать статті Віктора Соколова [22], Олени Пономаревої [16], Олени Герасименко [6], монографії Оксани Годованської [9], Петра Гаврилишина [5]. У згаданих працях пріоритетною дослідницькою оптикою стала історико-соціологічна, яка не втрачає своєї актуальності. У низці наших статей [7; 8; 24] було досліджено локальний аспект цієї проблематики – поетичну творчість українських трудівників в Італії, – етнокультурний феномен, який можна вважати справжнім народним літописом української трудової еміграції в Італії. Зазначений поетичний доробок ще досі не був розглянутий крізь оптику наявності в ньому «чужого» (у контексті досліджуваної теми – італійського) слова.

Тож **метою** пропонованої статті буде характеристика функціонування та ролі італійських слів у поезіях українських заробітчач в Італії. **Джерельною підґрунтям** дослідження є поетичні твори, опубліковані у 2001–2011 роках на сторінках першого україномовного періодичного видання на Апеннінах – християнського часопису українців в Італії «До Світла» та на сторінках антологій творчості заробітчач у двох книгах – «Світло на чужих стежках» [19] і «Гавдеамус по-емігрантськи» [4]. Тож мотивацією до написання статті стала відсутність наукових розвідок з цієї проблематики та спроба дослідити питання.

Виклад основного матеріалу. Звернення до італійської лексики в заробітчачанських поезіях є поширеним художнім засобом і слугує втіленню найрізноманітніших авторських задумів – ідейних, змістових, естетичних. «Чуже» слово відіграє у творах або допоміжну, «оздоблювальну» роль, або визначальну/концепційну, й при цьому завжди підсилює емоційне забарвлення текстів, слугуючи засобом етнокультурного їх маркування. Оскільки у змісті поезій найвиразніше простежуються світоглядні та ментальні стереотипи української

народної культури, а в образній системі домінують фольклорна символіка, стереотипія та кліше, італійське слово набуває особливої виразності. Будучи самовистачальним, воно відтворює атмосферу й колорит іншої країни і часто-густо слугує створенню бінарної опозиції «свого»/«чужого» світів. Такий формат уживання італійських слів автори, для яких чуже слово не може бути «правильним», бо все в «чужій стороні» є «не таким», свідомо акцентують. Виразною ілюстрацією сказаного є поезія Марії Саведчук з промовистою назвою «Тлумачний словничок заробітчанина» [18]: «Все не так і не “così” / В італійській стороні. / Ось послухайте самі, / Яка мова в чужині. / В нас “male” – то все маленьке, / У них “male” – все слабеньке, / “Манса” – це чогось нестача, / В нас із неї – дітям каша. / У нас “паста” для чобіт, / У них “pasta”¹ з італ.: макарони на обід. / “Ранна” – це у них сметана, / В нас – незаймана кохана. / Хліб тут “pane”² з італ.: хліб називають, / Хто в нас “пан”, вони не знають. / Гуска наша має пера / У них груші родить “pera”³. з італ.: груша / Словом “кара” в нас страхають, / Тут тим словом величають. / Ну “а море” – в нас вода, / В них – любов палка без дна [...]. Не раз почуємо й таке, / Що на душі стає враз зле. / Цю мову мусимо вивчати, / Щоб граблями, бува, кого не розстріляти⁴ (rastrelli) – з італ.: граблі» [18, с. 50]. Поза переліченими семантичними неспівпадіннями і недоречностями, які віднаходить авторка, зіставляючи свою і чужу мови, вона дотримується поміркованої позиції у своїх спостереженнях та завершує твір виваженим висновком: українським заробітчанами необхідно вчити італійську, бо, окрім усіх інших переваг, знання мови є засобом самоствердження емігранта в чужій країні: «Тож мовний ми бар’єр долаєм, / За рік вже добре розмовляєм, / Дивуються нам італійці – / О, бравий нарід українці!» [18, с. 50].

У наведеному тексті італійське слово є для авторки чужим, «не таким», але вона виявляє до нього толерантність, акцентуюючи висновок про повагу до мови країни, що надала українським заробітчанами «роботу і прихисток» [20, с. 53]. Така думка різноваріантно повторюється в заробітччанських поезіях у розмаїтих емоційних реєстрах. Приміром, Ольга Рентюк у своїй поезії «І сміх, і гріх» обґрунтувала причини натхненного студіювання нею італійської мови імперативно-стверджувально: «Із натхненням мову вчу, / Бо є в тім потреба, / Як не вивчиш – то само / Не впаде із неба. / Тут тобі не в Україні – / “Москаль” вік гуляє, / Землю топче, розкошує, / А мови не знає» [17, с. 56]. Як бачимо, окрім ілюстрації власної позиції, авторка вдається до принагідної критики мовного питання на своїй батьківщині. Деякі ж поети реалістично прагматизують цю проблематику, небезпідставно ототожнюючи знання італійської з оплатою праці, і в такому випадку влучне зіставлення італійських слів із грошовим еквівалентом у поезії «Інструкція до поїздки в Італію» Марії Білик спонукає читача-заробітчанина сприймати метафору буквально: «Мову треба трохи знати, / Бо без мови – півзарплати. / Вчіть слова, немов школяр, / Кожне слово – це доляр» [2, с. 54].

¹ Pasta – з італ.: макарони.

² Pane – з італ.: хліб.

³ Pera – з італ.: груша.

⁴ Розстріляти (rastrelli) – з італ.: граблі.

Незнання італійської мови поети-аматори трактують як справжню загрозу їхньому виживанню в чужій країні й тому часто-густо наголошують на цьому: «Як живеш в чужій державі, а мови не знаєш, / То тоді з усіх сторін, бідна, потерпаєш...» [15, с. 57]. Натомість знання мови дає українцям такі переваги, про які не здогадуються не лише вони, а навіть їхні роботодавці. У поезії Любові Мельник «Надворі дощ!» [14, с. 57] відображено ситуацію, коли українка, завдяки досконалому знанню італійської зрозуміла слова своєї господині, яка зовсім не розраховувала на мовну освіченість служниці: «Прокидається сеньйора: / “Персіяне к’юзе!”¹ з італ.: жалюзі закриті! / Зразу в руки телефон – / Скаржитись подрузі: “Пора кальдо. Ль джардіно / Нон е “інкаффато”! / Е інкапаче ля страніера, / Ненте е стато фатто”² з італ.: Вже спекотно. Город некопаний. Нікчемна іноземка нічого не зробила. / Українка дає каву, / Каже гонорово: / “Оджі сі ріспармя ль кава, / Гварді: фуорі пйове!”³ з італ.: Сьогодні заощадимо на каві, дивіться: дощ за вікном!» [14, с. 57].

Як приписує традиційний етноетикет, українська жінка зберігає гідність у непростій ситуації: вона не виказує образи на безпідставні звинувачення своєї лінивої хазяйки, яка назвала служницю нікчемою, але гідно спростовує обмовляння, демонструючи ввічливість і сумлінне виконання своїх обов’язків. Епітет «гоноровий», що є частовживаним у творах подібної тематики, вжито в значенні «гідний», «повний самоповаги». Тож італійська лексика (до речі, подана зі збереженням діалектних особливостей) відіграє в тексті концепційну роль: мовна компетентність героїні стає її суттєвою характеристикою.

В іншій поезії Любові Мельник – «Порозумілись» – зображено парадоксальну ситуацію, коли саме через нерозуміння мови співбесідницями (італійкою – української, а українкою – італійської) конфліктна ситуація несподівано завершується повним порозумінням: «Подаю сеньйорі чаю, а вона питає: / “Скільки цукру дала я?” (про фігуру дбає). / Кажу їй: “Дуе форкетти”⁴ з італ.: дві виделки. / Як вона кричала! / “Нон ло сай ке коза квесто?”⁵ з італ.: Ти не знаєш що це таке – Ложку показала. / Ну нехай я і служанка, але гонорова. / Не пробачу я нікому прізвиська такого! / І показую їй жестом, щоб її прийняло: / “Якщо я тобі коза”⁶ з італ.: що, то ти моя кара”⁷ з італ.: дорога! / А вона сміється мило, каже: “Брава, брава”⁸ з італ.: молодець! / Зрозуміла, що нізащо мене прозивала» [14, с. 57].

Назва цієї поезії – «Порозумілись» є контраверсійною до її змісту. Українка й італійка, незважаючи на суперечку та нерозуміння значень почутих одна від одної слів, залишилися взаємно задоволеними діалогом-дискусією. Почуте від сеньйори італійське «cosa», яке є омофоном українського слова «коза» і в перекладі з

¹ Персіяне к’юзе – з італ.: жалюзі закриті.

² Пора кальдо. Ль джардіно нон е “інкаффато”! Е інкапаче ля страніера, ненте е стато фатто – з італ.: Вже спекотно. Город некопаний. Нікчемна іноземка нічого не зробила.

³ Оджі сі ріспармя ль кава, / Гварді: фуорі пйове! – з італ.: Сьогодні заощадимо на каві, дивіться: дощ за вікном!

⁴ Дуе форкетте – з італ.: дві виделки.

⁵ Нон ло сай ке коза е квесто?! – з італ.: Ти не знаєш, що це таке?!

⁶ Cosa – з італ.: що.

⁷ Cara – з італ.: дорога.

⁸ Brava – з італ.: молодець.

італійської означає «що», українка сприймає як образу, тому не затримується з «гоноровою» відповіддю, називаючи свою хазяйку справжньою «карою». Це ж, на подив українки, викликає велике задоволення в італійки, бо «сага» її рідною мовою означає «дорога», «мила». Тож у підсумку кожна з героїнь вважає, що саме вона взяла верх: українка тішиться тим, що «гонорово відповіла» на образливе в її розумінні, а насправді нейтральне «*cosa*», натомість італійка сприймає українську «кару» як комплімент і вибачення. У поезії використано україно-італійські омофони, які часто згадувані в заробітчанських поезіях: коза («*cosa*» – з італ.: що) і кара («сага» – з італ.: мила, дорога, красуня). Ці популярні омофони породили чи не найбільшу кількість гумористичних сюжетів не лише в писемних форматах, але й у творах усного побутування, зокрема, анекдотах та наративах.

Зіставимо наведений текст із текстом гуморески, що свого часу була надрукована в другій книзі антології заробітчанської творчості «Гавдеамус поемігрантськи»: «Приїхала жінка у відпустку додому. Наклали їй у тарілку смачних вареників, а вона й каже: – *Basta Così!*¹ з італ.: досить А чоловік до дочки: – І хто з вас сказав мамі, що ми козу зарізали?» [1, с. 79]. Цю гумореску (з незначними варіативними відмінностями) нам неодноразово доводилося чути від українських заробітчан, які називали її «нашим анекдотом». Необхідно акцентувати, що в сюжеті тексту італійське слово виявляє принципово інші властивості, ніж у попередніх, відіграє іншу роль: **воно є маркером «чужого» слова, вже засвоєного «нашими» як «своє»**. Це вказує на суттєвий аспект, що виходить за межі лінгвістичної чи літературознавчої оптики: «чужим», але вже «своїм» словом окреслена своєрідна демаркаційна лінія, яка позначає все поглиблене відмежування «наших» в Італії від «наших» в Україні, які чимдалі тим більше один одного не розуміють. Звісно, формат анекдоту з його гумористичною домінантою пом'якшує цю проблематику, але загалом вона є драматичною та болісною для заробітчан і знаходить відображення в багатьох поезіях.

Позаяк заробітчанські поезії свідчать і про інші наслідки засвоєння заробітчанами чужої мови: це сприяє (що є закономірним) поглибленню взаєморозуміння між українцями та їхніми господарями і – ширше – загалом італійцями. Інтерпретація цієї теми у творчості заробітчан заслуговує окремого дослідження: будучи представлена найрізноманітнішими жанрами – від історико-філософських поезій («Розмова зі старим італійцем» Ніни Матейцевої [13, с. 50] – справжній поетичний шедевр) до поетичних гуморесок («Лист колишньої заробітчанки» Марії П. [12, с. 30]), вона віддзеркалює соціокультурні та психологічні аспекти адаптації українців в італійському соціокультурному просторі.

У деяких поезіях італійське слово стає тим культурним кодом, який репрезентує все поглиблене взаєморозуміння всередині самої української спільноти. Поети пишуть про це з неприхованою гордістю, намагаючись якомога насиченіше наповнити свої тексти італійською лексикою. Саме таке спостерігаємо в поезії Оксани Захарової «Віта міланезька»: «В славнім на весь світ Мілані / «Странієрів»² з італ.: іноземців не злічить! / Серед них і українці / Італійців вчать, як

¹ *Basta Così!*¹ – з італ.: Досить!

² Странієрів – з італ.: іноземців.

жить. / Кинеш оком: тут і там – / Ніби Україна. / Чути: – Добрий день, Іване! / – Як живеш, Марина? / – “*Чао* Славик! *Коме ста*¹ з італ.: як Ваші справи? / *Сей абітуато*² з італ.: уже звук? / *Форсе, ква джа фінальменте, / Ай тровато фіданцату*³ з італ.: можливо, ти вже тут нарешті знайшов наречену?» [10, с. 58].

З плином часу італійських слів у поезіях заробітчачан усе більшає, що свідчить про адаптаційні процеси української присутності в Італії та про формування й зміцнення «свого» читацького кола. У межах цієї тенденції автори стають усе відкритішими, сміливішими, удаючись до гострокритичних, але не завжди об'єктивних характеристик різних виявів заробітчачанського життя. У таку критично-сатиричну візію деколи потрапляє й італійська мова. У творах зазначеного спрямування народні поети демонструють подекуди відверту антипатію до італійської, а навіть до її звучання. Авторська необ'єктивність стосовно однієї з наймилозвучніших мов у світі онтологічно пов'язана зі стереотипією традиційно-народного несприйняття всього, що його народна свідомість маркує як «чуже». Чужа мова у таких випадках постає як локальна складова комплексу традиційних уявлень про «чуже». Ця стереотипія в народній свідомості протиставлена «своїм» етнокультурним феноменам, які «...відчужують та відмежовують усе, що не входить у зазначену парадигму, а часом відкидають будь-який елемент, який не вписується у “свою” картину світу» [12, с. 112]. Яскравою ілюстрацією є поезія Ольги Васьків-Антоняк «“Сеньйора” українка» [3, с. 57], в якій ідеться про молоду красиву українку, котра приїхала додому, аби познайомити родину зі своїм чоловіком – багатим старим італійцем, з яким вона одружилася вочевидь із меркантильних зацікавлень. Поза тим, жодного осуду користолюбної молодіці авторка не висловлює, а от новоспеченого мужа називає або «чудовиськом страшним», або «Кощеєм Безсмертним»⁴. І не тільки сам італієць не подобається українським родичам, – в силовому полі родинної неприязні потрапляє його рідна італійська мова, для якої авторка знаходить найгірші характеристики: вона порівнює її з мовою тварин, і розгортаючи цю критичну парадигму, вже й старенького зіставляє з тваринами: «Зять стида й совісті не мав, дочку козою обзивав, / Без кінця казав: *Cosa? Cosa?* (Що? Що?), / Наче вона скотина. / Козу кликав, коли спав, / Сам рогатим цапом став. / Коли з дочкою він балакав, наче кнур, до неї квікав: / *Qui! Qui!* (Тут! Тут!) / Мов пацюк, хрюкав – / Свиню неначе він гукав, / Дочці, коли щось плів цей муж, шипів до неї, наче вуж: / *Si! Si!* (Так! Так!) – завжди він сікав, / Здавалося, що зміноку кликав...» [3, с. 57].

Італійські слова в заробітчачанських поезіях органічно співіснують з українськими на ритмо-мелодійному та фонетичному рівнях. На рівні ж ідейно-смысловому (концепційному) антиномія «свій»–«чужий», коли вона виражена через антиномію «своє» слово–«чуже» слово», зазвичай акцентована. Типовою ілюстрацією є поезія Ірини Сидорук «Забагання», в якій авторка майстерно й милозвучно інкрустувала український текст італійськими словами і при цьому «чуже» слово в

¹ *Коме ста* – з італ.: як Ваші справи?

² *Сей абітуато* – з італ.: уже звук.

³ *Форсе, ква джа фінальменте, Ай тровато фіданцату?* – з італ.: можливо, ти вже тут нарешті знайшов наречену?.

⁴ Там само.

устах італійки сповнене ворожості, антагонізму: «Я попала до “доброї” пані, / Дні тужливі в роботі летять, / Вже потріскались, зморщились “мані”¹, / І кружальця в очах миготять [...] / Вона взялась мене пильнувати, / За столом зручне місце знайшла, / Під контролем щоденно тримати, / Що я роблю, що з’їла й нема. / Раз зиркнула на мене ця баба, / Свою тактику вміло скрива: / “Воррей ора манджаре банана?”² з італ.: я б хотіла зараз з’їсти банан – / Хоч їх в кльоші подавно нема. / Та я кажу: “Хіба, лей, не баче, / Які фрукти лишилися на дні?” / “Перо ч’ера”³ з італ.: але ж були, – вона мені в здачу, / “Фатто спеза”⁴ з італ.: робити покупки лиш тому сім днів! / Потім випила каву з “таблетков”, / Й знов питання в “червелло”⁵ з італ.: мозок прийшло: / Холодильник в якому “поредку”? / “Манджерей пекоріно ун’по!”⁶ з італ.: хочу з’їсти трохи сиру. / Я дістала цю бринзу овечу, / Й несподівано чую як гнів, / “Че анкора? Нон вольйо”⁷ з італ.: є ще? я не хочу! – не хочу! / Лиш чи є ще, звіряла сумнів» [21, с. 41].

Героїня поезії проходить через випробування, приниження й бере-таки верх над злою хазайкою, бо виявляє терплячість і кмітливість, коли демонстративно залишає у кльоші кавалки зогнилих фруктів, аби скупа господиня не мала жодних підстав для претензій. Чуже слово в поезії авторка використала для створення антиномії: воно підкреслює позитивні характеристики чесною і працьовитою українки, яка добре знає чужу мову і може за себе постояти, та водночас негативні якості старої італійки, яка своїми безкінечними претензіями виявляє своє єство – насамперед скупість і примхливість. Зазначений засіб – через знання чужої мови самоствердитися в очах своїх господарів – як бачимо, є типовим у поезіях. Про контраверсійні вияви цієї проблематики (коли італійці не розуміють мови своїх служниць і це надає останнім великі переваги) заробітчани пишуть із почуттям великого задоволення, що засвідчує, зокрема, поезія Олени Худик «Страньєра»: «В Італії лиш одно своє щастя маєм, / Що не знають “поверіні”⁸ з італ.: бідолашні, про що розмовляєм!» [23, с. 57].

Висновки. Аналіз поезій українських трудових мігрантів в Італії крізь оптику функціонування в них «чужого» слова дає підстави сформулювати такі висновки. «Чуже» слово, яким у межах статті позначаємо італійську лексику, в поетичному доробку українських трудівників в Італії виконує різні функції: оздоблювальну, концепційну, комунікаційну. «Чуже» слово є засобом етнокультурної характеристики персонажів (як «своїх», так і «чужих»), підсилює образну виражальність текстів, слугує засобом акцентування соціальної проблематики, створенню антиномії «свого» і «чужого» етнокультурного світів. Поетичний доробок сучасних українських емігрантів в Італії потребує подальшої уваги з боку науковців – представників гуманітарних дисциплінарних напрямів.

¹ Мані – з італ.: руки.

² Воррей ора манджаре банана – з італ.: я б хотіла зараз з’їсти банан.

³ Перо ч’ера – з італ.: але ж були.

⁴ Фатто спеза – з італ.: робила покупки, купувала.

⁵ Червелло – з італ.: мозок.

⁶ Манджерей пекоріно ун’по – з італ.: хочу з’їсти трохи сиру.

⁷ Че анкора? Нон вольйо – з італ.: є ще? Я не хочу.

⁸ Поверіні – з італ.: бідолашні.

Список літератури

1. Авторство твору не зазначено. Приїхала жінка у відпустку додому // Гавдеамус по-емігрантськи : антологія творчості заробітчачан. – Книга II. – Рим, 2005. – С. 79.
2. Білик М. Інструкція для поїздки в Італію. VIII. 2000 / М. Білик // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2002. – № 5–6 (7–8). – С. 54.
3. Васьків-Антоняк О. «Сеньйора» українка. Стреза–Дрогобич / О. Васьків-Антоняк // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2006. – № 11(56). – С. 57.
4. Гавдеамус по-емігрантськи : антологія творчості заробітчачан. Книга II. – Рим, 2005. – 146 с.
5. Гаврилишин П. Українська трудова імміграція в Італії (1991–2011 рр.) : [монографія] / П. Гаврилишин. – Івано-Франківськ : Вогонь з неба, 2012. – 246 с.
6. Герасименко О. Сучасна українська еміграція до Італії та зародження нової української діаспори / О. Герасименко // Українознавство. – 2010. – Число: 1 (34) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/text.html?id=1971&number=75&category=8> (дата звернення 05.08.2010).
7. Гинда Е. Н. Современное поэтическое творчество украинской диаспоры в Италии: свой традиционный мир в чужом пространстве / Е. Н. Гинда // Научный альманах «Традиционная культура». – М., 2012. – № 2. – С. 30–41.
8. Гинда О. Українська традиційна культура як структуруючий фактор життя і творчості української діаспори в Італії / О. Гинда // Традиційна культура діаспори : [матеріали міжнародної наукової конференції «Одеські етнографічні читання»] / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2012. – С. 69–81.
9. Годованська О. Новітня українська діаспора: трудові мігранти в Італії, Іспанії та Португалії / О. Годованська. – Львів : Афіша, 2011. – 192 с.
10. Захарова О. «Віта» міланезька... З виступу українців з Мілану на Святі Матері, 8–9 травня, Рим / О. Захарова // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2004. – № 7 (30). – С. 58.
11. Каустов А. Праздник как инструмент формирования стереотипов в официальной культуре Древней Украины (X–XVIII вв.) / А. Каустов // Праздник–обряд–ритуал в славянской и еврейской культурной традиции : [сб. статей]. – М. : Институт славяноведения РАН, 2004. – С. 104–119.
12. Марія П. Лист колишньої заробітчачки / П. Марія // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2002. – № 2 (4). – С. 30.
13. Матейцева Н. Розмова з старим італійцем / Н. Матейцева // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2004. – № 3 (26). – С. 50.
14. Мельник Л. Надворі дощ! Калуш–Падова / Л. Мельник // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2010. – № 10–11 (103–104). – С. 57.
15. Мельник Л. Порозумілись. Калуш–Падова / Л. Мельник // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2010. – № 10–11 (103–104). – С. 57.
16. Пономарева О. Українська імміграція в Італії : стан і перспективи / О. Пономарева // День. Щоденна українська газета : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/302911> (дата звернення 05.08.2010).
17. Рентюк О. І сміх, і гріх / О. Рентюк // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2005. – № 6–7 (39–40). – С. 56.
18. Саведчук М. Тлумачний словничок заробітчанина. Рим–Івано-Франківщина / М. Саведчук // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2003. – № 2 (15). – С. 50.
19. Світло на чужих стежках : антологія творчості заробітчачан. – Книга I. – Рим, 2005. – 268 с.
20. Серeda В. Колядую в думках з тобою... Рівне–Мінербіо / В. Серeda // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2005. – № 2 (35). – С. 53.
21. Сидорук І. Забагання / І. Сидорук // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2006. – № 5 (50). – С. 41.
22. Соколов В. Українська трудова імміграція в Італії / В. Соколов // Газета «Віче» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/1837/> (дата звернення 05.08.2010).
23. Худик О. «Страньєра». Феррара–Дрогобич / О. Худик // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2006. – № 1 (46). – С. 57.

24. Hinda O. Folklore, Ethnocultural and Ethnomental Elements in New Poetic Coinages of Ukrainian Working Migrants in Italy / O. Hinda // East European Studies. East European and Balkan Institute, Center for International Area Studies, Hankuk University of Foreign Studies. – 2012. – Vol. 29. – P. 280–306.

Гинда Е. Н. «Чужое» слово в стихотворениях украинских трудовых мигрантов в Италии / Е. Н. Гинда // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 37–44.

Проанализировано функционирование и роль «чужого» (итальянского) слова в поэтическом творчестве украинских трудовых мигрантов в Италии. Наблюдения проиллюстрированы фрагментами стихотворений, в которых итальянская лексика используется для создания разных форм образности, по преимуществу антиномии и инкрустации. Чужое слово является средством этнокультурной характеристики, его роль трактуется как вспомогательная либо концептуальная и в любом случае оттеняющая образность текстов.

Ключевые слова: украинское трудовое сообщество в Италии, журнал «До Світла», поэтика, поэзия трудовых мигрантов, сюжетный, образно-поэтический, лексический анализ художественного текста, народное творчество.

Hinda O. M. Foreignisms in poetry by Ukrainian migrant workers in Italy / O. M. Hinda // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 37–44.

The article analyzes poetry by Ukrainian migrant workers in which was published between 2001 and 2010 on the pages of the first Ukrainian-language periodical in the Apennines, i.e. the journal «Do Svitla» («To the Light»). The material has been explored through the prism of foreignisms (in this article these are words of Italian origin). The author has traced dynamics of poetic texts as well as their poetics and imagery and has made several conclusions concerning major functions of foreignisms in the texts under analysis and growing presence of Italianisms in them. Results of the research allow the author to claim that in the given texts foreignisms play either a secondary or conceptual role, and what is more, in both cases they intensify their emotional colouring. Italianisms are used to create various expressive means, among which antinomy and incrustation prevail. In all the above-mentioned cases Italian lexis serves as a means of social and ethno-national identification of poetry. Author's observations have been vividly illustrated with fragments from poetic works.

Key words: Ukrainian community of migrant workers in Italy, poetic works by migrant workers, journal «Do Svitla», poetics of literary works, analysis of the plot, imagery and lexis of a literary text, folklore.

Поступила в редакцию 30.11.2013 г.

УДК 81'42

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ПРИРОДА КОНЦЕПТУ «КАЛИНА» У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ Є. ГУЦАЛА

Гоменюк О. О.

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, м. Тернопіль

Стаття присвячена аналізу концепту «калина» у прозових творах для дітей Є. Гуцала, що є ключовим у мовно-концептуальній картині світу письменника. Виявлено основні вербалізатори концепту, з'ясовано його семантику, представлену етнонаціональними та індивідуально-авторськими смислами. Визначено аксіологічну маркованість та розглянуто тропеїчні структури, зокрема епітети, метафори та порівняння, через які реалізується лінгвокультурна природа досліджуваного концепту.

Ключові слова: концепт, концептуальний аналіз, концептосфера фауни, вербалізатори концепту, концептуальний смисл, калина, Є. Гуцало.

Постановка проблеми. В останні десятиліття ХХ – початку ХХІ ст. значне зацікавлення мовознавців викликають індивідуально-авторські концепти, представлені в художній літературі. Зокрема, Т. Вільчинська досліджувала сакральні концепти «Бог» і «Богородиця» у поетичній мові Г. Сковороди, К. Голобородько – концепт «душа» у поезії Олександра Олеся, І. Іванова – концепти «життя» і «смерть» у художньому світі Г. Квітки-Основ'яненка та ін.

Авторські концепти, будучи пропущеними через мовну практику письменника, «здебільшого розширюють межі свого смислового потенціалу», «здобуваючи все нові й нові нашарування, поповнюючи фіксовані визначення», зауважує В. Кононенко [6, с. 248]. Саме тому методика концептуального аналізу є досить актуальною під час дослідження художніх текстів, оскільки дає змогу глибше усвідомити парадигму індивідуально-авторських смислів, акумульованих у ключових концептах, та їхній вплив на реципієнта. До таких текстів належать і твори для дітей Є. Гуцала, які, незважаючи на те, що є неперевершеним джерелом знань дитячої психіки, скарбницею культури, залишаються маловивченими.

Мета запропонованого дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати лінгвокультурну природу концепту «калина» у прозі для дітей Є. Гуцала. Завданням роботи є виявлення основних вербалізаторів концепту, встановлення концептуальних смислів та розгляд тропеїчних структур, через які актуалізується зміст концепту.

За словами Л. Вороніної, «найбільшим учителем Євгена Гуцала було навколишнє життя і чудова подільська природа. Напевно, лише людина з особливо загостреною увагою до всього, що відбувається навкруги, може побачити у звичайних речах красу й розповісти про неї іншим. Таким особливим даром володів Євген Гуцало» [3, с. 5–6]. Письменника справедливо можна назвати досвідченим ботаніком, адже у його творах трапляється більше сотні різноманітних рослин, на позначення яких Є. Гуцало використовує не лише усталені в народі назви, а й індивідуально-авторські, вкладаючи в них новий зміст.

До ядерних у концептосфері «флора» Є. Гуцала належить концепт «калина», вжитий на позначення калинового куща, що є ключовим образом у таких творах, як «По мерзлу калину», «Чорнобильська дівчина Калина» та інших.

Основним вербалізатором концепту є лексема *калина*: *Прокинеться вранці Любомир – у вікно видно калину* [4, с. 158]. У СУМі подано два значення цього слова: «1) кущова рослина родини жимолостевих, що має білі квіти й червоні гіркі плоди; 2) ягоди цієї рослини» [7, с. 76]. Етимологію назви пов'язують зі словом «кал», що має початкове значення «кущ із чорними ягодами» [8, с. 168]. Водночас Є. Гуцало використовує й такі найменування, як: *кущ* (*Та нині, цієї пізньої пори, в лугах усю калину вже зірвано – стоять голі кущі, з яких навіть листя пооблітало* [4, с. 89]), *калиновий штурпак* (*Уже чомусь перехотілось їсти ягоди, поглядаю на калиновий штурпак, на яму, що темніє в лободі* [4, с. 148]) та *деревце* (*І чіпляє намисто на деревцяті біля воріт, на своєму обійсті* [4, с. 167]).

Своїм яскравим кольором ягоди калини привертають увагу дітей, тому письменник часто звертає увагу на них. Відповідно до вербалізаторів концепту зараховуємо ті, що позначають калинові плоди: *кетяги ягід* (... *Любомир через луги біжить до своєї хати – й несподівано зупиняється перед кущем калини у кетягах зелених ягід* [4, с. 158]), *сузір'я кетягів* (*Затіваєте якусь гру, а сузір'я кетягів освітлює кожен ваш рух, слово, усмішку...* [4, с. 94]), *калинові кришталіки* (*Наче зорять калинові кришталіки прямисінько в твою душу, зігрівають її радісним світлом* [4, с. 88]), *червоні зорі* (...*так густо тут стояв кущ біля куща, так рясно гілля обнизалось червоними зорями* [4, с. 93]). Останні два реалізуються у позиції суб'єкта зіставлення. Калинові ягоди автор порівнює то з кришталіками, то з червоними зорями.

Є. Гуцало також трепетно ставиться до місць, де росте калина, називаючи їх: *калинові зарості* (Проте до калинових заростей, до мерзлої калини ви ще не дійшли [4, с. 90]), *калиновий гай* (А потім, уже серед Кістяного поля, озветься щемом у серці спомин про калиновий гай... [4, с. 94]), *калиновий полон* (Не обірвавши кетягів на цих деревцях, ви пішли далі й опинилися в калиновому полоні... [4, с. 93]), *калиновий розділ* (Славно було вам на калиновому роздолі, як і горобцям, як синицям... [4, с. 93]).

Концепт «калина» у творах Є. Гуцала акумулював також міфологічні погляди українців, пов'язані з перетворенням дівчини в цей кущ, письменник навіть одній із героїнь дає ім'я Калина: Й вони [діти] радісно регочуть: дівчина регоче з того, що хлопець – Любомир, а хлопець регоче з того, що дівчина – Калина [4, с. 158]. Загалом, концепт «калина» – один із найбільш багатогранних у творчості Є. Гуцала. Він поєднав уявлення і про саму рослину, і про її плоди, і про місця, де вона росте, і ті, що виникли на основі асоціативних відношень із дівчиною або Україною тощо. Все це визначає полісемантичну природу цього концепту, який, з одного боку, об'єктивує етнокультурні смисли, а з іншого – індивідуально-авторські або які знали авторської інтерпретації.

В українській етнокulturі калина здавна мала важливе значення, з нею були пов'язані численні легенди, люди вірили в її магичні властивості, тому калину використовували в обрядовості, як цілющий лікувальний засіб тощо. Калину прийнято було садити в кожному дворі як уособлення добробуту, дівочої цноти, оберіг, врешті, як символ українства.

Є. Гуцало, як добрий знавець народних звичаїв, традицій, не випадково майже в кожному творі для дітей змальовує калину. Експлікація цього образу в його творчості дає змогу окреслити низку концептуальних смислів. До ключових із них належать «та, що є атрибутом подвір'я українців» (І на їхньому обійсті росте калина, біля воріт [4, с. 158]; Я вам ще калину принесу, посадите біля хати [4, с. 149]). Є. Гуцало розширює семантику концепту, зауважуючи, що навіть земля сприяє цій рослині: Еге, посади, посади, хай росте, земля прийме калину [4, с. 149].

Сакральну природу калини демонструє такий семантичний компонент у структурі цього персоніфікованого образу, як «та, що супроводжує все життя»: Квапиться [хлопець] куди з подвір'я, то калина провоняє, повертається додому, то калина зустрічає [4, с. 158]. Письменник індивідуалізує семантику образу, змальовуючи калину як рятівницю, спасительку, яка врятувала солдатів від бомби: Осколком зчесало калину, а вони [солдати] ж під калиною, то калина впала на них... Кажуть, калина їх врятувала, бо то було б їх побило [4, с. 148].

Знаходить вираження у досліджуваних текстах і семантичний фрагмент «та, що є важливим атрибутом на весіллі»: Перший коровай прикрашено рушниками й калиною [4, с. 167].

Здавна славилися своїми цілющими властивостями і ягоди калини. Це в аналізованих текстах засвідчують такі концептуальні смисли: «та, плоди якої наділені таємничою силою» (Висять кетяги на жердині, бережуть таємницю своєї сили, цілющості, таємницю здоров'я, яке вони здатні повернути людині... [4, с. 88]); «ягоди якої лікують» (– А ягоди нашої калини допоможуть їй? – питає Любомир... – Мають допомогти, калина завжди помічна... [4, с. 166]; Та не всю калину й з'їдають одразу, не всю й продають, бо зима з її холодом та простудами ще попереду [4, с. 88]), відтак, «яку зберігають протягом усієї зими» (Бережуть калину протягом довгих студених місяців, і надійно та щасливо світять її ягоди в коморі, коли зайдеш туди з морозу, з холоду [4, с. 88]). Ці лікувальні властивості рослини викликають у людей шанобливе ставлення, засвідчене у творах Є. Гуцала рядками: ...і хіба ж можемо не ставитись побожно до їхніх сузір'їв?... [4, с. 88]. Тут об'єктивується релігійне розуміння сакрального, пов'язане з образом калини.

В оповіданні «По мерзлу калину» Є. Гуцало передає свої спогади дитинства, пов'язані з калиною, коли діти зимою відправлялися на пошуки калини, аби полачувати її мерзлими ягодами. Через дитячу уяву письменник передає повний таємницький світ, коли, щоб знайти калинові ягоди, треба «здолати Кістяне поле», не злякатися перешкод. Автор пише: *І перше ніж дійти до калини, ви маєте здолати Кістяне поле... Льодок потріскує, видзвонює, ламаючись, висока трава шарудить, сорока знову заскрекотала десь, а калини все не видно, хоч і мала б з'явитись* [4, с. 92].

Магічна природа калини в цьому творі есплікується у смислах «та, що асоціюється із чимось містичним», «з якою пов'язано багато легенд, переказів», наприклад: *Кістяне поле й цілюще джерело, так само й оця калина з'явилась перед ваші очі – немов із якоїсь немислимо чарівної вигадки, і ви були здивованими, як вигадка перетворилась на блискучі яскраві сузір'я, що полум'яніли на вкритому інесем гіллі, ви були свідками цього перетворення, наче самі заходите у світ легенд, вигад-*

ки самі прилучаються до незбагненої таємниці... Не вірите, що калина ця існувала насправді, а не тільки у ваших вигадках, і що ви до неї добрались [4, с. 92–93].

Концептуалізований образ калини у Гуцалових творах наскрізь позитивно забарвлений. І сама рослина, і її яскраво-червоні ягоди викликають захоплення, почуття радості, вселяють надію. Це підтверджують відповідні концептуальні смисли: «та, ягоди якої піднімають настрій» (*Затіваєте якусь гру, а сузір'я кетягів освітлює кожен ваш рух, слово, усмішку...* [4, с. 94]); «пробуджують радість» (*А коли [калина] засвітилась червоними ягодами наяву, то пробудила спалах радості* [4, с. 92]); «приваблюють своїм червоним кольором» (*І не віриться, коли йдете через луги, що начебто недавно на калиновому гіллі полум'янів жар ягід, що вони вабили до себе червоною вродою...* [4, с. 89]).

Автор постійно наголошує на тому, що калину люблять, нею смакують як люди, так і тварини, за неї навіть б'ються. Це демонструють такі індивідуальні смисли: «та, на яку з нетерпінням чекають діти» (*О, ще зелені ягоди на калині, й коли доспіють?* [4, с. 158]); «ягодами якої охоче ласують» (*І всі потрохи ласують калиною – хто кетяг візьме, хто ягідку смикне* [4, с. 88]); «плоди якої смакують і птахам» (*Може, якусь ягоду й не побачило людське око, то її давно вже склювали пташки* [4, с. 89]); «через які вони влаштовують колотнечу» (*Біля ставу на самісінькому вершечку калини зоріє кетяг, і горобці чубляться навколо нього, затівають цвірінкливу колотнечу* [4, с. 33–34]).

Емоції переповнюють Гуцалових героїв, і вони уже не можуть забути про свої походи за мерзлою калиною. Це відображено у смислах: «та, яку не можна забути» (*А ви не забуваєте за калину, принесену з гаю через Кістяне поле* [4, с. 95]); «згадку про яку хочеться зберегти на все життя» (*Рвали калину, ... щоб назавжди зберегти спомин, як простягали до неї руки, як вона горіла на гіллі, як губи ваші торкались її червоної вроди, як терпкий морозець ягід солодким боєм обпікав язик* [4, с. 94]). Зачарування калиною письменник передає за допомогою різних метафор, наприклад: *калина горіла на гіллі, терпкий морозець ягід, губи торкались червоної вроди, солодкий біль обпікав язик*. Автор передає сум від того, що доведеться надовго розлучитися з калиновим гаєм: *Було шкода розлучатись з калиновим гаєм, до якого нема доступу майже цілий рік, бо вода не підпускає* [4, с. 94].

У народному світобаченні калина – «символ духовного життя жінки: її дівочість, краса та кохання, заміжжя, радість і горе, родинні почуття» [2, с. 433]. В інтерпретації Є. Гуцала калина також асоціюється з дівчиною, об'єктивуючи через позицію зіставлення концептуальний смисл «та, що подібна до дівчини». Любомир, сільський хлопчик, дивлячись на кущ калини, уявляє дівчину Калину: *От якби цей кущ одягнути так, немов дівчину, – і в спідницю, і в кофтину, і хусткою запнути* [4, с. 158]; *Цей червоний разок знайшов на узбіччі дороги, хотів віддати Калині, як же тепер?.. І чіпляє намисто на деревця біля воріт, на своєму обійсті* [4, с. 167]; ... *схлипуючи, сідає під калиною, що сяє червоними ягодами та разком червоного намиста. Наче дівчина* [4, с. 169].

В оповіданні «Чорнобильська дівчина Калина» письменник порушує проблему Чорнобильської трагедії, що спіткала Україну в 1986 р. За словами Л. Вороніної, він був одним із перших, «хто зміг так проникливо, правдиво й просто написати про

долю дітей, які постраждали від аварії на Чорнобильській атомній станції» [4, с. 8]. На прикладі життя однієї дівчинки автор змалював долю тисяч дітей, що були вивезені із зони радіоактивного ураження і кожного дня мали боротися з недугами. Є. Гуцало намагається через образ дівчини Калини передати те горе, що спіткало Україну: *Бо Калині чомусь не ходиться, а лиш сидиться під хатою, й справді змарніла з лиця, і в очах її прозорий сум* [4, с. 161].

Полісемантичну природу концепту «калина» у Гуцалових творах засвідчує розгалужена тропейна система, що включає епітети, метафори, порівняння тощо. Зокрема, високу частотність виявляють епітети *червоний* і *червонястий*. У національній символіці червоний колір – це «символ крові й вогню», у якому представлені протилежні сторони буття: «з однієї – повнота життя, свобода та енергія; з іншої – ворожнеча, помста й агресивність» [1, с. 691]. Наприклад: *І коли заглянете в комірчину, де висять кетяги, то в сутінках сніжного дня побачите: припорошені пилом, горять вогники червоних ягід* [4, с. 95] або: *Коло калини – наче калиновий червонястий відцвіт лягає на місяць, додаючи йому тривожного, насиченого тону* [5, с. 81].

Асоціаціями за кольором можна пояснити й авторські порівняння калини з «полум'ям» (... *а весь час упам'ятку ота калина і весь час світить у вашій думки і мрії червоним полум'ям* [4, с. 96]) та «кров'ю» (... *лежать ті ягоди звалищами червоної крові в сінях та повітках, висять, позв'язувані пучками, на жердинах* [4, с. 88]). У цих контекстах об'єктивується смисли «та, що подібна до полум'я», «ягоди якої схожі на кров».

Не меншу частотність виявляє також епітет *мерзла*, що характеризується позитивно оцінним забарвленням: *Бо тільки ж було мрій про цю мерзлу калину, так спрагла за нею ваша душа* [4, с. 93].

Змальовуючи важливу роль калини у житті українців та їхнє шанобливе ставлення до цієї рослини, Є. Гуцало використовує епітети *дорога* і *наша*: – *Це така в тебе калина? Дорога така? – Дорога така...* [4, с. 169] або: *Скоро дозріє наша калина... занесеш їй [дівчині] спілих ягід* [4, с. 165]. За допомогою другого автор намагається показати, що цілющі властивості має саме «своя» калина, тому калину він уважає найбільшою коштовністю: ... *і вам здаватиметься, що насправді повертаєтесь не з підмерзлих боліт, а наче з самої легенди, де цієї пізньої пори нарвали солодкої калини й тепер несе додому, як найбільшу коштовність* [4, с. 94–95]. Наведений контекст демонструє смисл, засвідчений позицією суб'єкта зіставлення «та, що сприймається як щось дуже дороге».

Помітно увиразнюють концептуалізований образ калини численні метафори. Зокрема, автор часто використовує такі дієслівні метафори, як: *калина полум'яніє, світять її ягоди, зоріють кетяги* та под., розширюючи у такий спосіб семантику концептуальної одиниці. Це дає змогу окреслити ще два смисли: «та, що випромінює світло» (*Кожне з вас несе додому світло мерзлої калини, кожне раде живому мерехтливому вогнику, який дозрів у ягодах* [4, с. 95]); «асоціюється з блиском сонячного проміння» (*Бо як покинути... переблиск сонячного проміння в ягодах?* [4, с. 94]).

Висновки. Отже, концепт «калина» є ключовим у мовно-концептуальній картині світу Є. Гуцала, представленим розгалуженою системою вербалізаторів, по-

зитивно маркованим та характеризується семантико-когнітивною багатогранністю, що виявляється у поєднанні етнонаціональних та індивідуально-авторських смислів. Подібні дослідження потребують подальшого розвитку, який вбачаємо у аналізі інших концептів зі сфери флори та фауни в українській дитячій літературі.

Список літератури

1. Багнюк А. Символи Українства / А. Багнюк. – Тернопіль : ТзОВ “Терно-граф”. – 2009. – 832 с.
2. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
3. Гуцало Є. Пролетіли коні : оповідання та повісті / Є. Гуцало ; [вступ. слово Л. Ворониної]. – К. : Вид-во гуманіст. л-ри, 2008. – 384 с.
4. Гуцало Є. Сім’я дикої качки : для мол. та серед. шк. віку / Є. Гуцало ; [упорядкув. та передм. Л. Ворониної]. – [вид. 2-ге, без змін]. – К. : Національний книжковий проект, 2012. – 224 с.
5. Гуцало Є. У гаї сонце зацвіло : оповідання та повісті / [упоряд. та вст. слово Л. Ворониної] / Є. Гуцало. – К. : Знання, 2008. – 239 с.
6. Кононенко В. Смилова структура концепту / В. Кононенко // Семантика мови і тексту : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. – С. 248–250.
7. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1973. – Т. 4. – 840 с.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4. т. / М. Фасмер ; [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева]. – [2-е изд.]. – М. : Прогресс, 1986. – Т. 2. – 671 с.

Гоменюк Е. О. Лингвокультурная природа концепта «калина» в прозаических сочинениях для детей Е. Гуцало / Е. О. Гоменюк // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 45–50.

Статья посвящена анализу концепта «калина» в прозе для детей Е. Гуцало, что является ключевым в культурно-концептуальной картине мира писателя. Выявлены основные вербализаторы концепта, выяснена его семантика, представленная этнонациональными и индивидуально-авторскими смыслами. Определено аксиологическое значение и рассмотрены тропеические структуры, в частности эпитеты, метафоры и сравнения, через которые реализуется лингвокультурная природа исследуемого концепта.

Ключевые слова: концепт, концептуальный анализ, концептосфера фауны, вербализаторы концепта, концептуальный смысл, калина, Е. Гуцало.

Gomeniuk O. The linguocultural nature of the concept of «guelder rose» («kalyna») in E. Hutsalo’s prose works for children / O. Gomeniuk // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 45–50.

This article deals with the concept of «guelder rose» («kalyna») in E. Hutsalo’s prose works for children, which is the main to language and conceptual world view of the writer. The basic concept verbalizers are found, which counted nomins to describe shrub and the places where it grows (guelder rose, shrub, tree, thickets of the guelder rose, grove of the guelder rose, partition of the guelder rose) and its fruits (berries, bunches of berries, constellation of bunches, crystalline lenses of the guelder rose, red stars), that is children’s object of attention. Its semantics is provided by ethnic-national and individual authorial meanings. In the studied texts objectified sacral and mythological nature of the concept of «guelder rose» («kalyna») and it is marked positively and characterized by semantic-cognitive versatility have been determined. Described the tropical structures, including epithets, metaphors and comparisons through which the linguocultural nature of the analyzed concept is realized.

Key words: concept, conceptual analysis, concept sphere of fauna, nomens of concept, conceptual meaning, guelder rose, E. Hutsalo.

Поступила в редакцію 14.11.2013 г.

УДК 81'1:327

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ИМИДЖ: ЛИНГВО-ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Грабовенко И. С.

Донецкий национальный технический университет, г. Донецк

Основное внимание в исследовании уделено политическому публичному имиджу. Представлены подходы к определению дефиниций «имидж», «языковой портрет» как средств пиар-воздействия, рассмотрены функции политического имиджа. Проанализированы основные типы имиджей в политическом дискурсе. Рассмотрены особенности воздействующего потенциала политического имиджа, что активно используются политиками в процессе формирования точек зрения, мировоззрения и поведения электората.

Ключевые слова: имидж, вербальное воздействие, PR, PR-воздействие, масс-медиа.

Постановка проблемы. Говоря о публичном имидже в различных общественно-политических сферах, мы всё чаще сталкиваемся с понятием «имидж», которое относительно недавно вошло в обиход современного человека. Однако это не дает нам права утверждать, что указанное явление зародилось в наши дни. Обращаясь к истории, можем отметить, что ещё, например, киевские князья в глазах народа соответствовали определённому образу. Так, князь Киевской Руси Ярослав Владимирович ассоциировался с образом мудрого, рассудительного, целеустремлённого правителя. Он строил храмы, монастыри, соборы, во времена его правления открывались школы, библиотеки, осуществлялся перевод книг с греческого языка, за что его называли Ярославом Мудрым. В результате многочисленных убийств, погромов, смертельных казней, учреждения крепостного права и опричнины царь Иван Грозный приобрёл имидж жестокого, бескомпромиссного и деспотичного правителя. Маргарет Тэтчер известна во всем мире как «железная леди». Появление указанной номинации обусловлено имиджем политика. В глазах окружающих М. Тэтчер всегда выглядела целеустремлённой, решительной, последовательной, умной и рассудительной.

В системе пиар-воздействия удачно созданный имидж играет далеко не последнюю роль, а является одной из важных составляющих. Современные представители власти много сил и времени уделяют созданию имиджа, что способствует завоеванию авторитета у потенциальных избирателей, а также поддержанию высоких рейтингов не только в период выборов, но и на протяжении всей политической карьеры, что и обуславливает **актуальность** данного исследования.

Цель исследования – прокомментировать воздействующий потенциал речи в процессе формирования имиджа.

Термин «имидж» происходит от латинского «*imago*», что в переводе означает «образ». Отождествляя имидж с впечатлением, В. Королько склоняется к точке зрения авторов словаря Вебстера, согласно которому имидж «является мысленным представлением о человеке, товаре или институте, целенаправленно формирующимся в массовом сознании с помощью публицити, рекламы либо пропаганды» [5]. Поддерживаем точку зрения Г. Почепцова, который рассматривает имидж как свя-

зующее звено между политиком и народом, основной задачей которого является передача, а также гармоничное сочетание интересов обеих сторон [7]. В работе учёного «Теория коммуникации» акцент делается на том, что имидж, как призванный закрепить за индивидуумом позицию лидера феномен, является прежде всего процессом коммуникации с контролируемой реакцией реципиента.

Обобщая опыт российских и западных ученых, Т. Гринберг приходит к выводу о существовании четырех функций имиджа: 1) коммуникативная функция направлена на информирование потенциальных избирателей; 2) номинативная функция способствует дифференциации политика на фоне остальных; 3) эстетическая функция предусматривает как презентацию внешнего вида, так и отождествление личности политика с нравственным идеалом; 4) адресная функция реализуется в процессе установления контакта между адресантом и реципиентом [3, с. 161].

Воздействующие потенции политического имиджа позволяют нам утверждать, что первоочередной функцией имиджа в сфере политики является функция воздействия. Удачно созданный имидж, гармоничный и привлекательный образ в системе пиар-воздействия позволяет политикам не только завоевать доверие, авторитет, уважение и голоса потенциальных избирателей в период выборов, но и поддерживать авторитет на протяжении всей политической карьеры.

Говоря о степени имиджевого воздействия на избирателя в политическом дискурсе, принято считать, что наиболее эффективными и действенными являются вербальный и визуальный канал воздействия.

В исследовании О. Иссерс «Что говорят политики, чтобы нравиться своему народу» подчеркивается, что посредством речи политиками могут создаваться разнообразные образы, которые являются наиболее актуальными в определенный момент развития общества и отвечают основным требованиям электората. Так, среди наиболее распространенных в украинской и российской политической коммуникации необходимо отметить следующие роли:

1. Патриота или Державника: *Перемога Віктора Ющенка на президентських виборах в Україні підтвердила: суспільство прагне сучасної національної ідеї й готове підтримати лідера, який пропонує шлях побудови заможної і цивілізованої держави. А образ «залізного Хазяїна», типового господарника без якихось високих ідей, створений для Віктора Януковича його московськими консультантами та власною прес-секретаркою, виявився менш популярним. Споконвічна боротьба ідей та грошей цього разу першість надала ідеям* («Час», № 3 (4127), 20.01.2005) (о В. Ющенко).

2. Избранника народа (Слуги народа, Голоса народа): *Этого крайне негативно для Украины сценария можно избежать, если коммунистам удастся сформировать в Раде достаточно мощную фракцию. «Тогда у “регионалов” просто не будет другого выхода, как формировать коалицию с нами. Такой формат большинства, несомненно, в интересах государства и народа. Все теперь зависит от нашего избирателя. Мы призываем людей ответственно отнестись к выборам», – говорил Петр Николаевич* («Рабочая газета», № 118, 14.08.2007) (о П. Симоненко).

3. Простого человека: *Во время обсуждения законопроектов об отмене льгот народным депутатам, на принятии которых настаивала фракция БЮТ, Евгений*

Кушнарев обвинил Юлию Владимировну в популизме и заявил, что одного её ожерелья хватит на жизнь нескольким украинским семьям на протяжении нескольких лет. Юлия Тимошенко тут же сняла ожерелье из трех нитей жемчуга и бросила его на трибуну, за которой стоял «регионал». «Посмотрите, здесь нет ни одной жемчужины», – сказала она, пояснив, что это всего лишь простая бижутерия («Факты и комментарии», 07.10.2006) (о Ю. Тимошенко).

4. Неполитика: Две наиболее вовлечённые в политические игры в США женщины привлекли к своим персонам повышенное внимание, сделав важные заявления. Но если нынешний госсекретарь Хиллари Клинтон полностью удовлетворена своим положением в команде Барака Обамы и публично объявила, что не намерена бороться за кресло в Белом доме, то её бывшая соперница по президентской гонке Сара Пэйлин, досрочно покинув пост губернатора Аляски, напротив, ловко раскручивает интригу в отношении собственного будущего («Российская газета», 27.07.2009) (о Х. Клинтон)

5. Борца за социальную справедливость: Президент Виктор Янукович дал поручение относительно улучшения социальной защиты военнослужащих и членов их семей. Об этом сообщила пресс-служба главы государства. В частности, президент поручил премьеру Николаю Азарову, министру обороны Михаилу Ежелю и министру строительства и регионального развития Владимиру Яцубе до 1 сентября разработать неотложные меры по улучшению состояния жилищного обеспечения военнослужащих, предусмотрев усовершенствование правовой базы в этой сфере («Украинская правда», 12.08.2010) (о В. Януковиче).

6. Реформатора-аналитика: Яценюк подчеркнул необходимость создания эффективной пенсионной системы через «принятие нового закона, который обеспечит перерасчет пенсий в зависимости от реального вклада каждого гражданина в развитие экономики» и проведения налоговой реформы. Депутат отметил, что должна быть проведена реформа энергетического сектора, предусматривающая создание рынка угля, увеличение мощности электрогенерации, уменьшение стоимости электроэнергии, стимулирование её экспорта. Яценюк также считает необходимым провести аудит деятельности «Нафтогаза», «Укрзалізниця», «Укравтодора», «Укрнафты» и утвердить «антикризисные программы финансовой стабилизации» этих компаний («Украинская правда», 07.03.2010) (о А. Яценюке).

7. Возмутителя спокойствия: Жириновский услышал обращённые к нему слова депутата Андрея Савельева: «Что же вы, Владимир Вольфович, раньше не возмущались результатами выборов в Воронеже?» Такого укора от человека, на которого лидер ЛДПР был зол ещё с выборной кампании, когда у них возникла небольшая потасовка после теледебатов, Жириновский не мог стерпеть. И попытался плюнуть прямо в Савельева. Тот поначалу прикрылся бумагами. Но, видимо, эта мера оказалась недостаточной, и Савельев поднял руку – явно не для того, чтобы утереться. Жириновский в ответ занёс кулак, но как-то споткнулся, стал падать в проход на ковровую дорожку и увлёк за собой противника, который оказался сверху. А дальше на Савельева, по его словам, «накинулись около шести депутатов из фракции ЛПДР» («Российская газета», 31.03.2005) (о В. Жириновском).

Также существует ряд микроролей, к использованию которых прибегают современные политики. Это может быть микророль Мудрого вождя, Провидца, Военного, Отличного семьянина, Заботливого сына, Требовательного отца и др. [4]. По данным В. Стоякина, директора по PR Центра рыночных и социальных технологий «PR-provider», опубликованным в газете «День» от 26 сентября 2001 года, распространёнными среди политиков на данный момент являются следующие роли: Экономист-реформатор (В. Ющенко), Борец (Ю. Тимошенко), Человек партии (П. Симоненко), Самый честный (А. Мороз), Хозяйственник (А. Кинах), Силовик (В. Путин), Отец народа (Б. Ельцин), Спасители Отечества (Е. Примаков, А. Лукашенко).

Поскольку речь идёт о вербальной составляющей политического имиджа как одном из эффективных средств пиар-воздействия, считаем необходимым обратиться к понятию «языковой портрет». Языковым портретом политика называют определённую совокупность регулятивных действий, регулярно используемых политиком и отражающих его основные способы и методы пиар-воздействия [9, с. 109]. Отметим, что языковой портрет является эффективным средством пиар-воздействия, но работа над ним требует много сил и времени, поскольку политик должен в любой ситуации соответствовать определённому образу, постепенно стирая грань между идеалом и реальной личностью.

Речь как основной инструмент воздействия должна быть яркой, красочной, запоминающейся, выразительной, правильной. Как утверждает психолог и лингвист М. Новикова-Грунд в интервью «Российской газете» от 18 февраля 2004 года, высказывание должно содержать эффектные реплики, которые направлены на манипуляцию сознанием. Необходимым компонентом речи являются глаголы, описывающие состояние, что способствует отождествлению личности политика с его потенциальными избирателями, а также безличные предложения, снижающие категоричность высказывания.

Проанализировав вербальные имиджи современных политиков, Э. Галумов приходит к выводу, что для правильного и грамотного с точки зрения воздействующей функции построения высказывания политики должны следовать следующим правилам: 1) для политика важно научиться разговаривать, а не говорить, что способствует установлению обратной связи с реципиентом; 2) в процессе дискуссии следует обращаться к адресату за советом; 3) необходимо проявлять уважение к собеседникам; 4) среди действенных приёмов риторики следует использовать такие, как технику заочной формы диалога (я решал, я обращал внимание), активно использовать обращения, «технику политика» (говорить то, что ожидает услышать реципиент), «технику личного интереса», «технику провоцирования улыбки», «технику преодоления социального табу» и т. д. [2].

Для достижения максимального эффекта речь политика должна быть хорошо продуманной, заранее тщательно подготовленной и отрепетированной. Голос должен быть приятным, спокойным, мелодичным, вибрирующим, доброжелательным, заботливым, тёплым, уверенным, естественным, богатым, окрашенным интонацией, выразительным, должен вызывать доверие. В противном случае, если кандидат во время выступления будет говорить гнусавым или хриплым, дрожащим, робким, не-

уверенным, монотонным, напряжённым, слишком громким или отрывистым, плаксивым или помпезным голосом, его речь сможет вызвать негативную реакцию адресата [1]. В результате она может стать предметом насмешек, плохо запомнится и не принесёт желаемого результата. Так, примером ироничного отношения электората к выступлениям политиков могут послужить речи Н. Азарова. Политик не владеет достаточным уровнем знания украинского языка, однако должность премьер-министра обязывает его выступать на государственном языке. В результате избиратели вынуждены воспринимать текстовую информацию, содержащую множество фонетических, лексических и грамматических ошибок. Реакция на такое явление среди украинских избирателей неоднозначна: от толерантного, терпимого отношения до иронии, сарказма и в некоторых случаях даже оскорбления.

Как отмечает доцент кафедры мастерства и культуры речи Московского государственного университета культуры и искусств И. Фетисова, «интонирование, темп речи, слова-паразиты – все это говорим мы, но все это говорит и о нас. Когда мы общаемся официально, то говорим не настоящим, а регулировочным голосом. В социальной обусловленности мы как бы даём сигналы: “я не опасен”, “я не тяну одеяло на себя”, “я приличный человек”. У нас мышечный, дыхательный, социальный зажим, а это так меняет человеческий голос. Настоящим, природным голосом мы разговариваем только в свободном состоянии. И, как правило, он гораздо красивее, чем деланный» («Вечерняя Москва», № 226 (23784), 04.12.2003).

Речь политика должна начинаться с чётко сформулированной идеи, основные моменты которой будут глубоко анализироваться и развиваться в процессе выступления. Уместным также будет употребление цитат авторитетных личностей, которые придадут аргументированность высказыванию, шуток и анекдотов, что в современном политическом дискурсе является эффективным средством пиар-воздействия. Выразительности выступлению придадут разнообразные наглядные пособия. В конце речи политиком должны быть сформулированы логические выводы. Немаловажным фактором является контакт с аудиторией. Образцом установления контакта с аудиторией могут послужить фрагменты выступлений таких представителей власти, как В. Путин, Д. Медведев, Б. Обама и др. В их речах постоянно звучат обращения как к избирателям в целом, так и к отдельно взятым личностям: *Дорогие друзья! Нам вместе предстоит реализовывать те планы, о которых я сегодня сказал* («Российская газета», № 5350 (271), 01.12.2010); *Соотечественники! Дорогие ветераны! 22 июня – одна из самых трагических дат в нашей истории* («Парламентская газета», 23.07.2001); *Thank you David for that warm introduction... Thank you David for everything you do. I also want to thank Susan Axelrod and the entire leadership of CURE for allowing me the honor of speaking here this evening* (CURE Keynote Address, 11.03.2005).

С помощью языка тела адресант также может выразить свою расположенность к слушателям, доброжелательное отношение и уважение. Политику для завоевания популярности следует выглядеть уверенным в себе, компетентным во многих вопросах, решительным, честным, открытым, умным, доброжелательным и волевым. В исследовании Г. Почепцова отмечается, что «лидер должен уметь говорить на языке своей аудитории» [8]. Реципиенту необходимо чувствовать, что говорящий имеет аналогич-

ную точку зрения, открыт для новых знакомств и предложений, готов к новым контактам, готов идти на компромисс, умеет выслушать, внимателен и т. д.

Придать выразительность высказыванию и сделать акцент на важных смысловых частях речи, что немаловажно в процессе оказания пиар-воздействия, помогут жесты оратора. Ещё раз отметим, что пиар-воздействие будет гораздо эффективнее, если использован не только вербальный, но и визуальный канал передачи информации. Роль причёски, макияжа и одежды политика заключается не в привлечении особого внимания, а в создании гармоничного образа. Одежда не должна быть вызывающей или слишком откровенной. Следует выбирать одежду неброских оттенков, которая хорошо сидит на человеке, выглядит просто, опрятно и элегантно. Но в некоторых случаях с целью воздействия на подсознание реципиента женщины-политики прибегают к хитрости, акцентируя внимание на своей сексуальности. Так, женщина может носить туфли на высоких каблуках, облегающие юбки, кофты и блузы с глубокими вырезами, декольте, разнообразные аппликации в виде бантиков и цветочков, волосы могут быть распущены, то есть всё то, что подчёркивает женственность [6]. Таким примером могут послужить украинские политики Ю. Тимошенко, И. Богословская, которые максимальный акцент делают на женственности. Немецкий политик Ангела Меркель, напротив, прилагает все усилия для того, чтобы выглядеть как можно более строго, не акцентировать внимание на гендерных различиях, поскольку видит себя прежде всего политиком.

Выводы. Итак, имидж представляет собой многоканальный способ передачи информации о человеке. Говоря о приоритетности вербального, аудиального либо визуального канала, следует отметить, что лишь умелое и гармоничное их сочетание, кропотливая работа над внешним видом, манерой говорить, правильностью построения речи, жестами, чертами характера и т. д. будут способствовать тому, чтобы образ стал популярным, узнаваемым, уважаемым и авторитетным, а также способствовал реализации одной из первостепенных задач, которые ставят перед собой современные политики, – оказание пиар-воздействия на потенциальных избирателей.

Список литературы

1. Браун Л. Имидж – путь к успеху / Л. Браун. – СПб. : Питер, 2001. – 187 с.
2. Галумов Э. Основы PR / Э. Галумов. – М. : Летопись XXI, 2004. – 360 с.
3. Гринберг Т. Э. Политические технологии: PR и реклама : [учеб. пособие для студ. вузов] / Т. Э. Гринберг. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 317 с.
4. Иссерс О. С. Что говорят политики, чтобы нравиться своему народу / О. С. Иссерс // Вестник Омск. ун-та. – Вып. 1. – Омск, 1996. – С. 71–74.
5. Королько В. Г. Основы публич рилейшнз / В. Г. Королько. – М. : Релф-бук ; К. : Ваклер, 2000. – 528 с.
6. Кудрявцева Л. А. Особенности массмедийного политического дискурса Украины «послемай-данного» периода / Л. А. Кудрявцева // Русский язык, литература, культура в школе и вузе. – № 4 (34). – 2010. – С. 7–15.
7. Почепцов Г. Г. Имидж и выборы / Г. Г. Почепцов. – К. : АДЕФ-Украина, 1997. – 140 с.
8. Почепцов Г. Г. Имиджеология: теория и практика / Г. Г. Почепцов. – К. : АДЕФ-Украина, 1998. – 392 с.
9. Романов А. А. Политическая лингвистика: функциональный подход / А. А. Романов. – Тверь : ИЯ РАН, ТвГУ, 2002. – 191 с.

Грабовенко І. С. Політичний імідж: лінгво-прагматичний аспект / І. С. Грабовенко // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 51–57.

Основну увагу в дослідженні приділено політичному публік релейнз. Подано підходи до визначення дефініцій «імідж», «мовленневий портрет» як засобів піар-впливу, розглянуто функції політичного іміджу. Проаналізовано основні типи іміджу в політичному дискурсі. Розглянуто особливості прагматичного потенціалу політичного іміджу, що активно використовується політиками в процесі формування точок зору, світогляду та поведінки електорату.

Ключові слова: імідж, вербальний вплив, PR, PR-вплив, мас-медіа.

Grabovenko I. S. Political image: linguo-pragmatic aspect / I. S. Grabovenko // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 51–57.

The article is dedicate to the political public relations. It is presented the approaches to the definitions «image», «speech portrait» as a means of PR-influence, functions of image: communicative, nominative, aesthetic, address and the function of the influence. It is analyzed the main types of image: Patriot, The voice of the people, Man of the street, Fighter for social justice, Reformer-analyst, Troublemaker, Wise governor, Visionary, Serviceman, Family man and others. This types are active used by politicians in the process of formation of viewpoints, perceptions and behaviour of the electorate. The article considers not only linguistic but also extralinguistic factors: body language, gesticulation, which emphasizes speech; the role of the head-dress, makeup and clothes, which not only attracts attention to the politician, and also helps to create a harmonious image. Image is considered as a multi-channel transmission of information about the person: verbal and auditory. The main function of verbal and auditory transmission of information is the PR-influence on potential voters.

Key words: image, verbal influence, PR, PR- influence, media.

Поступила в редакцію 19.11.2013 г.

УДК 81'373.232:004.738.5

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ В УМОВАХ ВІРТУАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: НОМІНАЦІЯ КОРИСТУВАЧА ЯК МОВНИЙ КОД

Гусєва А. С.

Донецький національний університет, м. Донецьк

У статті розглянуто поняття віртуальної мовної особистості, її структуру. Проаналізовано способи номінації учасників інтернет-комунікації. Дається характеристика інтернет-імені (ніконіма і логіноніма) як мовного коду віртуальної особистості. Виявлено особливості кодування і декодування інформації, яка міститься в інтернет-іменах. Досліджено роль ніконіма у формуванні концептів «Я» і «Він / Вона» у віртуальному комунікативному просторі.

Ключові слова: віртуальна комунікація, мовна особистість, ніконім, логінонім, мовний код, фонові знання, алюзія.

Постановка проблеми. На сьогодні актуальним завданням ономастики є дослідження особливостей функціонування власних назв різних типів в інтернет-комунікації. Недостатньо вивчені передусім загальні та часткові закономірності номінації учасників комп'ютерно-опосередкованої комунікації. З'ясування різних параметрів власних назв, що реалізуються в межах інтернет-комунікації, присвячені роботи таких дослідників, як О. С. Балкунова, Т. Б. Карпова, А. В. Ходоренко, Н. О. Ярошенко тощо (див. [3; 9; 13; 14]). Ці праці умовно можна поділити на дві групи: 1) так, О. С. Балкуною, Т. Б. Карповою та А. В. Ходоренко розглянуті певні особливості функціонування ніконімів у чатах, блогах, форумах, інтернет-конференціях; 2) натомість Н. О. Ярошенко доведено доцільність вивчення логінонімів, створення і використання яких визначається такою прикметою сучасної людини, як наявність електронної поштової скриньки або ж електронної адреси компанії, фірми (окрім адреси веб-сайту) [14]. *Актуальність* роботи полягає в необхідності розробки методики вивчення нових мовних явищ у сфері віртуальної комунікації.

Мета роботи – розглянути специфіку самопрезентації віртуальної мовної особистості в інтернет-комунікації. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- розглянути поняття віртуальної мовної особистості, її структуру;
- визначити статус ніконіма й логіноніма, їх місце в ономастичній системі мови;
- розглянути ім'я користувача інтернету як посередника між адресантом і адресатом у віртуальній комунікації;
- визначити специфіку імені як мовного коду віртуальної особистості.

Матеріал дослідження добирався шляхом суцільної вибірки електронних адрес і ніків користувачів електронного ресурсу (портал <http://blog.i.ua>). На підставі фактичного матеріалу була укладена авторська картотека, що охоплює 456 одиниць, з яких 279 логінів, 177 ніків.

У віртуальному просторі інтернету, за словами Т. Б. Карпової, «людина існує саме в мовній формі» [9, с. 384]. Розгляд інтернет-імені як мовної одиниці, використовуваної для розкриття особистісної концептосфери в умовах комп'ютерно-опосередкованої комунікації, потребує введення поняття віртуальної мовної особистості. Услід за Ю. М. Карауловим, мовну особистість ми розуміємо як сукупність властивостей і характеристик людини, які зумовлюють створення і сприйняття нею мовленнєвих творів (текстів) з різним ступенем структурно-мовної складності, з різною глибиною і точністю відображення дійсності, а також з різною цільовою спрямованістю [8, с. 38]. Саме визначення «віртуальна» говорить про обов'язкову віднесеність явища до комунікативної сфери інтернет-простору. Розгляд проблеми співвідношення понять «віртуальна особистість», «мовна особистість» і «комунікативна особистість» дозволяє об'єднати існуючі погляди [1; 3; 7; 8; 11; 12] і визначити віртуальну мовну особистість як узагальнений образ носія мовних знань, культурних цінностей, індивідуального мовного стилю й комунікативно-діяльнісних установок. Реалізуючи свої комунікативні потреби за допомогою імені, віртуальна мовна особистість проявляє свої мовотворчі здібності. Отже, взяте за основу трирівневе уявлення про мовну особистість, запропоноване Ю. М. Карауловим [8, с. 38], слід доповнити психологічними властивостями особистості в спілкуванні, а також соціальною роллю. Розглянута нами структура віртуальної мовної особистості включає такі характеристики: володіння певними знаннями і уявленнями, інтерпретативно-оцінювальне осмислення дійсності (когнітивний компонент); психологічна і соціальна сторона прояву особистості; наявність комунікативних потреб (прагматичний компонент); індивідуальний стиль (вербально-семантичний компонент). Когнітивний аспект властивостей особистості проявляється в межах комунікативного простору, який дає широкі можливості для реалізації образу «Я», для створення свого індивідуального мовного іміджу [1, с. 43], для інтерпретативно-оцінювального осмислення себе і вигаданого образу [7, с. 127]. Психологічний аспект характеристики віртуальної мовної особистості пов'язаний з розвитком самосвідомості і проблемою самовираження, оскільки специфіка інтернету дає свободу вибору будь-якого набору характеристик. Учені відзначають такі аспекти віртуального дискурсу, як зняття психологічних бар'єрів і вивільнення творчого «Я» [1, с. 33]; розкутість комунікативної поведінки [1, с. 42]; необхідність компенсації «емоційного дефіциту» [4, с. 64]. Поряд з особистісними характеристиками авторське «Я» виявляє і соціальні сторони прояву особистості. Соціальна «маска» – це нереалізовані амбіції, плани, бажання. З іншого боку, соціальна роль, виражена в імені, є демонстрацією своїх інтересів, захоплень, занять, приналежності до професії чи до певної соціальної спільноти. Найбільша увага в дослідженнях, присвячених віртуальній мовній особистості, приділяється прагматичному аспекту, тобто наявності комунікативних потреб, до яких відносять презентацію найбільш інформативних властивостей [1, с. 125]; необхідність реалізації особистісних якостей [4, с. 63]; формування власної ідентичності [4, с. 64; 11]; бажання справити враження, запам'ятатися [1, с. 43]; виконання певної ролі [4, с. 63]; прагнення реалізувати свої творчі можливості [3, с. 15]. З усіх комунікативних потреб частіше виділяють намір автора віртуального імені справити враження на комунікантів. Стосовно імен, якими послуговуються

користувачі інтернету, ми можемо говорити про «особистісно-зорієнтовану» і «статусно-зорієнтовану» ролі мовної особистості [10, с. 180, 206] або, якщо використувати терміни В. І. Карасика, про «недемонстративну» або «демонстративну» особистість [7, с. 85].

Ім'я, яке функціонує в віртуальному комунікативному просторі, посідає особливе місце в ономастичній системі мови. У межах віртуальної комунікації онім постає як явище штучної номінації, наближаючись за рядом ознак до прізвиська і псевдоніму, а за окремими параметрами – до okazіоналізму і неологізму. Основними ознаками, що визначають специфіку оніма в інтернет-середовищі, виступають такі: визначеність номінації, наявність одиначної референції, семантичні та структурні особливості, великий ступінь вираження конотативного і прагматичного компонентів, що зумовлено комунікативною спрямованістю (див. [3; 4; 6]). Для того, щоб стати учасником віртуальної комунікації (взяти участь в інтернет-конференції, написати електронного листа, поговорити у чаті чи скайпі), необхідно зареєструватися. Ім'я користувача в мережі (разом з паролем) становить своєрідний ключ доступу до своєї сторінки на сайті, до своїх повідомлень тощо. Вибір імені відбувається під впливом різних позамовних чинників, однак з урахуванням мовних особливостей.

Ми проаналізували ряд факторів, що зумовлюють функціонування імен в мережі, а саме: по-перше, яка інформація покладена в основу імені; по-друге, якими мовними засобами користується автор для її передачі; по-третє, які особливості реалізації імені в контексті віртуальної комунікації. Віртуальна реальність дозволяє людині, оминаючи всі заборони й обмеження реального життя, реалізувати свій творчий потенціал, втілити у віртуальному житті те, що недосяжне в дійсності. Це надає необмежені можливості для вираження свого «Я» в мовній поведінці й вибору різноманітних засобів самопрезентації. Анонімність і обмеженість емоційного контакту дозволяють комунікантові творчо підходити до вибору свого мовного іміджу. При зав'язуванні контакту учасник заявляє про себе своїм іменем. Ім'я може бути яскравим і незвичайним, негативним і вражаючим своєю вигадкою, популярним і незнайомим, але неодмінно таким, що обов'язково запам'ятається.

На нашу думку, доречно ввести поняття «логінонім» і «ніконім» на позначення специфічних одиниць номінації користувача в мережі. Нік – це вигадане ім'я, ім'я-прізвисько, яке створюється користувачем інтернету і застосовується в чатах, блогах, інтернет-конференціях. Логін – це ім'я, яке, на відміну від ніку, як правило, співвідноситься зі справжнім прізвищем або ім'ям користувача і пов'язаний з електронною поштою. Логін – власне ім'я користувача, що слугує для його ідентифікації при вході до мережі. Услід за Н. О. Ярошенко, під логінонімом у вузькому значенні цього терміна ми розуміємо «частину електронної адреси, що являє собою власне ім'я юзера (користувача) і слугує для його індивідуальної номінації, ідентифікації» [14, с. 226]. Привласнюючи собі ім'я (нік або логін), учасник керується рядом мотивів, якими може бути пояснений вибір мовних засобів. Ігровий характер віртуальної комунікації накладає відбиток і на особливості функціонування імен в мережі. Презентуючи себе віртуальному співтовариству, учасник керується стратегією «Я – особистість віртуальна». При спілкуванні комунікант створює портрет співрозмовника за його мовною поведінкою, одним зі значенневих компонентів якої

виступає нік або логін. «Всесвітня павутина в силу анонімності, опосередкованості й відсутності цензури надає можливість учасникові «намалювати» бажаний образ, який складається в користувачів у результаті спостереження за мовною поведінкою комуніканта» [1, с. 75].

В ономастичній системі імена, які функціонують в інтернет-дискурсі, можна співвіднести з такими онімами, як прізвиська. На думку Н. А. Ахренової, використовувани у блогах і чатах ніки тотожні з прізвишками [2, с. 5]. В ономастиці прізвисько визначається як «неофіційне експресивно-образне чи емоційно-оцінне ім'я, використовуване додатково до антропоніма чи замість нього» [6, с. 87], яке надається людині оточуючими відповідно до його характерної риси, у зв'язку з певними життєвими реаліями або за аналогією. Віртуальні «прізвиська» відрізняються від прізвиस्क у реальному житті, оскільки користувач сам вигадує собі нік залежно від професійної діяльності (*musician62, ХУДОЖНИК*), емоційного стану (*мілаЯ, Рассветная*), конкретної життєвої ситуації (*Это_Не_Я, инеподерётся, Polundra*) тощо. Отже, ми вважаємо, що ці антропоніми не слід ототожнювати. Функціональна особливість ніконімів, що полягає в самоназиванні, дозволяє відмежовувати їх від прізвиस्क, хоча і ті, й інші індивідуалізують особу за певною ознакою і мають невичерпний матеріал для їх утворення. Ніконім, як вигадане носієм ім'я, що заміняє справжнє, можна віднести до псевдонімів, але з певним застереженням. Основна їх схожість базується на ознаках індивідуальної приналежності, самономінації, самоідентифікації, мотивованості й обмеженості сфери вживання. Відмінність полягає в більшій експліцитності прагматичного компонента ніконімів, що зумовлено специфікою сфери використання цих онімів (комунікативний інтернет-простір). Розглядаючи імена користувачів з позиції їх використання, ми прийшли до висновку, що, як правило, вони не відповідають реальному образу користувача (*Rabynovich, votre reve* – ваша мрія, *Milady*), а навпаки вказують на те, що користувач являє собою повну протилежність до образу, створеного в мережі (див. [2, с. 7-8]). Тобто ніконім, на відміну від прізвиська, може виражати бажані й удавані риси (*Принцесса, прЫнц_на_Белом_коне, йолоп нищий*), а не лише реальні (*gena, nikita, o.lactionova, sorokin_a_v*). Користувач, таким чином, створює імідж, вихваляє чи навіть рекламує себе. Отже, інтернет-ім'я – це не обличчя, а маска користувача в мережі, про що більш детально пише Н. А. Асмус: «Надіти на себе маску – значить перевтілитися, мати необмежені можливості у виборі мовних засобів, а отже, забути про відповідальність за сказане слово. При інтернет-спілкуванні комуніканти не знають нічого один про одного, крім уривчастих суб'єктивних уявлень, отриманих з повідомлень. Віртуальний комунікант – це не реальна особа, а маска або роль, в яку людина «вживається» і яку виконує» [1, с. 72].

Інтернет-імена – це одиниці штучної, вторинної номінації. Логіноніми, як правило, є похідними по відношенню до справжніх імен, прізвищ, прізвиस्क користувачів, являють собою їх модифікацію (що зближує їх з неологізмами): *innok, tosha, avdasha*. В ніконімах більшою мірою виражений конотативний і прагматичний компонент (що наближає їх до okazionalizmів): *НинУшка, Ягуся, vidmochka, СнЕжнаЯ*. Порівняльний аналіз імен, які функціонують в інтернет-дискурсі, із суміжними явищами в номінації – okazionalizmami і неологізмами – виявив ряд спільних ознак:

відсутність приналежності до загальноприйнятих норм мови, яскравість і зображальність, експресивність.

Отже, зіставлення межових одиниць номінації дозволило висунути на перший план ряд ознак, що характеризують інтернет-оніми (ніконім і логінонім) як особливий різновид антропонімів, які функціонують в обмеженому середовищі віртуального комунікативного простору: індивідуальна приналежність, самономінація, самоідентифікація, мотивованість, високий ступінь експліцитності прагматичного компонента.

Ніконім і логінонім можна розглядати як різновиди онімів двобічного порядку, який включає механізми кодування і декодування. Суб'єкт, який «репрезентує» себе, реалізує за допомогою імені стратегію самоідентифікації та впливу на комуніканти. Суб'єкт, який «сприймає», здійснює ідентифікацію носія імені, спираючись на особистий досвід і на соціально-психологічні (ціннісні, стереотипні) установки. Результатом когнітивної діяльності обох суб'єктів є оформлення різнопланових особистісних образів. Використання лексем, що містять у своїй структурі певні модифікатори сенсу або імпліцитну екстралінгвістичну інформацію призводять до формування у свідомості сприймаючого суб'єкта нового образу (або образів) віртуальної особистості» [3, с. 21]. Ім'я виступає в такій ситуації як посередник між адресантом і адресатом віртуальної комунікації.

Проблема кодування/декодування інформації, яку несе в собі онім, тісно пов'язана зі специфікою середовища, в якому функціонує власна назва. Так, на думку Н. А. Ахренової, багато імен користувачів інтернету є алюзіями [2, с. 7]. Алюзія (лат. *allusio* – натяк) – стилістична фігура, побудована на використанні в мові широко вживаного вислову, що натякає на який-небудь загальновідомий історичний, міфологічний, літературний або побутовий факт. Онім, як і будь-яке інше слово, утворене з використанням алюзії, не можна розглядати просто як назву окремої особи чи фрагменту дійсності. Таке ім'я набуває деякі специфічні риси, властиві національній свідомості, а отже, є відображенням певних фонових знань. Успіх в ідентифікації та декодуванні алюзійних імен залежить від культурного середовища конкретного індивідуума. Реалізація значення алюзії відбудеться лише в тому випадку, якщо в адресата і реципієнта наявні спільні фонові знання. Наявність спільних знань в мовознавстві описується поняттям *shared code*. Поняття спільного мовного коду надзвичайно актуальне в умовах віртуальної комунікації. Адже порозуміння між комунікантами в мережі може відбутися тільки за умови використання мови, зрозумілої їм обом. В інтернет-комунікації (у блогах і на форумах) найбільш часто зустрічаються алюзії на імена співаків, акторів, спортсменів (*naomi, Ricardo, Richard_Girr, Волочкова*), рідше письменників (*Пушкин, Есеня*), міфологічних персонажів (*Горгона, аргонафт, Піфія*), філософів (*Сократ, Платон*), на назви фільмів і комп'ютерних ігор, а також їх героїв (*Агент007, goblin, Поттер, Чародей*).

Для дослідження ролі імені як посередника між суб'єктами комунікації важливо звернутися до особливостей реалізації ніконімом і логінонімом функції мовного коду віртуальної особистості. В умовах віртуальної комунікації постає проблема співвідношення інтенції користувача інтернету і ступеня її сприйняття («дешифрування») реципієнтом. Головні відмінності на рівні образу носія імені з боку адресан-

та-репрезентанта («Я») і адресата-реципієнта («Він / Вона») зумовлені різними комунікативними стратегіями – самопрезентації та пізнання (ідентифікації). Когнітивна активність обох суб'єктів комунікації проявляється у створенні особистісного образу різноспрямованого характеру. У результаті спостерігається параметризація «власного» і «чужого». Важливо відзначити, що комунікативна стратегія самопрезентації при побудові концепту «Я» реалізується в прагматичній інформації мовного знаку – імені, в той час як стратегія пізнання оперує когнітивною пам'яттю, завдяки якій інтерпретується смислова характеристика мовного знаку [5, с. 65–66].

Висновки. Отже, на нашу думку, структура мовної особистості являє собою сукупність когнітивного, психологічного, соціального, прагматичного і вербально-семантичного (індивідуально-стильового) компонентів. Залежно від цільових настанов суб'єктів комунікації (самопрезентація або ідентифікація) ті чи інші компоненти поєднуються, формуючи основу концептів «Я» або «Він/Вона». Аналіз теоретичного матеріалу й емпіричної бази дослідження доводить думку про те, що у віртуальному середовищі спілкування основною умовою ідентифікації користувача є інтернет-ім'я (ніконім чи логінонім), що виступає своєрідним мовним кодом для інших учасників комунікації. Опосередкований характер комунікації обмежує об'єктивність процесу пізнання, що породжує нееквівалентність образів «Я» і «Він / Вона».

Теоретичне осмислення потенційних властивостей інтернет-імен дає можливість подальшої розробки проблеми функціонування онімів в комунікативному інтернет-просторі. Перспективним залишається застосування експериментальних даних. Продовження досліджень специфіки інтернет-імен підводить до актуальної проблематики сучасного мовознавства – кодування і декодування інформації вербальними засобами у віртуальному комунікативному просторі.

Список літератури

1. Асмус Н. Г. Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства : дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Н. Г. Асмус. – Челябинск, 2005. – 265 с.
2. Ахренова Н. А. Лингвистические особенности сетевых имен / Н. А. Ахренова // Вестник Челябинского государственного университета. – Вып. 36. – 2009. – № 34 (172). Филология. Искусствоведение. – С. 5–10.
3. Балкунова А. С. Роль сетевого имени (никнейма) во взаимодействии субъектов виртуальной коммуникации : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / А. С. Балкунова. – М., 2012. – 26 с.
4. Виноградова Т. Ю. Специфика общения в интернете / Т. Ю. Виноградова // Русская и сопоставительная филология: Лингвокультурологический аспект. – Казань, 2004. – С. 63–67.
5. Воркачёв С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачёв // Филол. науки. – № 1. – 2001. – С. 64–72.
6. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д. И. Ермолович. – М. : Р. Валент, 2001. – 200 с.
7. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: [монография] / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
8. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность : [монография] / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 262 с.
9. Карпова Т. Б. Самовыражение личности в Интернете: лингвистический аспект / Т. Б. Карпова // Труды и материалы III Междунар. конгресса «Русский язык: исторические судьбы и современность». – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2007. – С. 384–385.

10. Куликова Л. В. Коммуникативный стиль в межкультурной парадигме : [монография] / Л. В. Куликова. – Красноярск, 2006. – 392 с.
11. Леонтович О. А. Проблемы виртуального общения / О. А. Леонтович // Электронный журнал «Полемика». – Вып. 7 : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.irex.ru/press/pub/polemika/07/leo>
12. Лутовинова О. В. Современный виртуальный креативф: о некоторых особенностях языка Рунета / О. В. Лутовинова // Труды и материалы III Междунар. конгресса «Русский язык: исторические судьбы и современность». – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2007. – С. 394–395.
13. Ходоренко Г. В. Найменування осіб у російськомовній інтернет-комунікації: структурний і семантичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Г. В. Ходоренко. – Дніпропетровськ, 2006. – 18 с.
14. Ярошенко Н. А. Логинонимы как особый класс имен собственных (результаты трансонимизации) / Н. А. Ярошенко // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках. – Днепропетровск : «Пороги», 2009. – С. 226–227.

Гусева А. С. Языковая личность в условиях виртуальной коммуникации: номинация пользователя как языковой код / А. С. Гусева // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 58–64.

В статье рассмотрено понятие виртуальной языковой личности, исследована её структура. Проанализированы способы номинации участников интернет-коммуникации. Дана характеристика интернет-имени (никонима и логинонима) как языкового кода виртуальной личности. Выявлены особенности кодирования и декодирования информации, содержащейся в интернет-именах. Исследована роль никонима в формировании концептов «Я» и «Он / Она» в виртуальном коммуникативном пространстве.

Ключевые слова: виртуальная коммуникация, языковая личность, никоним, логиним, языковой код, фоновые знания, аллюзия.

Guseva A. S. Linguistic identity in the conditions of virtual communication: user's nomination as a lingual code / A. S. Guseva // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 58–64.

The article deals with the concept of virtual linguistic identity and its structure, which includes cognitive, psychological, social, pragmatic and semantic components. The ways of member's nomination in the internet communication are analyzed. The investigation of the functioning of proper names in the internet is the urgent task of onomastics for today. New communicative space affects the nature and methods of presentation of the linguistic identity. The internet-name (nickname and login) as a shared lingual code of the virtual identity is described. The proper name as a user characteristic is onomastic unit. Relevance of the study is determined by the specifics of the environment in which the name is functioned. The name of user is characterized as a mediator between the author and an addressee in the computer-mediated communication. The internet-name can reflect some cognitive, psychological and social aspects of the linguistic identity. The peculiarities of encoding and decoding information contained in the internet-names are founded. The role of nickname in forming concepts of «I» and «He/She» in the virtual communicative space is investigated. The place of internet-name in the onomastic language system is indicated.

Key words: virtual communication, language identity, nickname, login, shared code, background knowledge, allusion.

Поступила в редакцию 13.11.2013 г.

УДК 811.166.1'42

ПОЭТИЧЕСКАЯ ИНСТРУМЕНТОЛОГИЯ КАК ОСНОВА ОПИСАНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКОЙ КАРТИНЫ МИРА

Забашта Р. В.

Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского, г. Симферополь

Статья посвящена рассмотрению теоретических основ поэтической инструментологии – направления функциональной лингвистики, предметом исследования которого является художественный текст как регулятивная единица. В качестве примеров инструменталистского анализа предложено функционально-семантическое описание двух текстов из русской литературы («В поле не видно ни зги...» Ф. Сологуба и «Есть в памяти мгновения войны...» С. Поделкова). Обосновывается мысль о том, что интерпретация предполагает переход от анализа к синтезу, т. е. к учёту содержательной целостности текста, что недостижимо без овладения инструменталистскими навыками.

Ключевые слова: поэтическая инструментология, текст, обыденная картина мира, индивидуально-авторская картина мира, стержневой элемент, интерпретация.

Постановка проблемы. Предлагаемая статья посвящена рассмотрению теоретических основ поэтической инструментологии – направления функциональной лингвистики, предметом исследования которого является художественный текст как регулятивная единица.

В одном из интервью Иосиф Бродский прокомментировал вопрос о назначении поэзии следующим образом: «Поэзия не развлечение и даже не форма искусства, но, скорее, наша видовая цель. Если то, что отличает нас от остального животного царства, – речь, то поэзия – высшая форма речи, наше, так сказать, генетическое отличие от зверей. Отказываясь от неё, мы обрекаем себя на низшие формы общения, будь то политика, торговля и т. п. В общем, единственный способ застраховаться от чужой – если не от своей собственной – пошлости. К тому же поэзия – это колоссальный ускоритель сознания, и для пишущего, и для читающего. Вы обнаруживаете связи или зависимости, о существовании которых вы и не подозревали: данные в языке, речи. Это уникальный инструмент познания» (цит. по: [5]). Последние слова из данной цитаты наиболее важны для нас: поэтический текст, в метасистемном смысле, есть не столько художественное произведение, сочинение автора, сколько способ познания законов жизни (для пишущего) и, одновременно, средство приобщения других людей к результату этого познания (для читающего).

Поэзия почти лишена коммуникативности в привычном для нас смысле: передача информации в поэтическом тексте не является системообразующим фактором текста. Разумеется, это не означает, что художественная речь лишена содержания, поскольку всякий текст составлен из языковых знаков; но содержание это способно преобразовывать картину мира читателя – ту её часть, в которой хранятся личностные ценности. Именно желанием изменить взгляд читателя на какой-либо предмет, открыть для него убеждённости автора в чём-либо и объясняется использование для этих целей самой художественной формы. Отсюда важное свойство художественного слова – его *регулятивность* [7]. Именно это свойство поэзии является (используя

словосочетание Иосифа Бродского) «ускорителем сознания»: читая текст, мы можем открыть нечто для нас совершенно неожиданное, осознать ту сторону явления, которая ранее была скрыта от нас, разорвать оковы привычности и мнимой «всепопнятности»... Таким образом, поэзия даёт нам возможность приобщиться к знанию, отражающему особенности субъективного мировосприятия, т. е. мировосприятия мира другими людьми.

Цель статьи – изложить основные положения поэтической инструментологии и на примерах из русской классической литературы проиллюстрировать действенность данного подхода в его наиболее важных моментах, имеющих отношение к интерпретации как заключительному этапу лингвистического анализа текста.

В одной из телепередач «Нескучная классика» известный кинорежиссёр Андрей Кончаловский сказал, что «большое искусство непредсказуемо и логично, «среднее» искусство предсказуемо и логично, а бездарное искусство предсказуемо и нелогично» [4]. Оценка, выраженная в словах «непредсказуемо» и «логично», характеризует, на наш взгляд, целостность текста и – как следствие – его свойство транслировать смысл, угол зрения на предмет изображения, ранее не существовавший в условиях определённой лингвокультуры.

В среде современных философов, культурологов (особенно представителей постмодерна) весьма распространено мнение, согласно которому текст, в плане его содержания, не подлежит сколь-нибудь однозначному и непротиворечивому истолкованию в силу множественности индивидуального опыта, «ускользания от цивилизации» [2]. Как представляется, причиной подобных воззрений является попытка «проникнуть в тайну смысла» при отсутствии веры в возможность этого проникновения и, как следствие, неразработанность методологической основы – целостной системы представлений филолога-герменевта о том, что такое текст, каковы причины его возникновения и каково его назначение в социуме.

Текст – это семиотический инструмент: по субстанции он двусторонен, по функции – регулятивен, т. е. предназначен для воздействия на картину мира реципиента. Зерно проблемы адекватного сопорождения текста при его чтении обусловлено существенными различиями в системах авторской и читательской картин мира. Адекватное сопорождение текста, в сущности, представляется не только как его чтение, но и последующее понимание, максимально близкое к первичному, авторскому замыслу.

Поэтическая инструментология рассматривает художественный текст как орудие, особого рода организованное средство для приобщения к личностному, но релевантному для лингвокультуры знанию, иными словами, для утверждения нового взгляда на какой-либо предмет; взгляда, противопоставленного обыденному, массовому пониманию этого предмета [3; 6–9]. Разработка данной проблематики представляется **актуальной** задачей потому, что рассматриваемый нами подход, во-первых, даёт возможность чётче представить различия между русской поэтической и общенародной картинами мира, во-вторых, обладает тем гносеологическим потенциалом, который необходим для создания типологии текстов на функционально-семантических основаниях.

В основу поэтической инструментологии положены следующие принципы:

1) системообразующим фактором художественного текста является его идейно-образное содержание;

2) функция текста – регуляция, т. е. воздействие на картину мира читателя с целью приобщить его к сознанию автора, сделать явной для него элемент индивидуальной системы ценностей;

3) художественная ценность текста в отношении его устройства заключается в особой соотнесённости языковых единиц – результата осознанной и целенаправленной деятельности автора; эта деятельность обусловлена стремлением представить предмет изображения с позиции авторского идеала, т. е. путём противопоставления общенародного и индивидуального; следовательно, развитие идеи произведения объясняется осознанным автором и выраженным им в языковых средствах текста противоречием между «данным» и «желаемым»;

4) соотнесённость единиц обусловлена композиционно, поскольку текст, как и всякий инструмент, состоит из двух функциональных частей: подсистемы, которая непосредственно воздействует на картину мира читателя («острие», по А. Н. Рудякову), и подсистемы, которая обеспечивает функциональность первой («рукоять», по А. Н. Рудякову).

Идеи поэтической инструментологии были заложены в работах Н. А. Рудякова. Весьма когнитивны и функциональны для 70-х гг. XX в. воззрения учёного на причины особой организации художественного текста: «Художественное произведение появляется в результате «глубокого осмысления автором предмета изображения, открытия в нём признака, дотоле неизвестного или находящегося на периферии наших знаний о предмете <...>, этот признак, представляющийся автору истинным, возникает в художественном произведении как реакция на отражение предмета в обыденном сознании, как его отрицание» [9, с. 23].

На основании этих положений Н. А. Рудяков формулирует этапы функционального описания художественного текста:

1. Определение композиции, то есть исходной части произведения, в которой изображается факт объективной действительности, как он отражается в обыденном сознании, и основной части, выражающей отношение автора к изображаемому факту, предмету, явлению.

2. Определение соотнесённости языковых средств в исходной, и с другой стороны, в завершающей частях произведения, – соотнесённости, в результате которой в этих средствах возникает новый образный смысл.

3. Определение этого нового, образного смысла. Для этого, прежде всего, выявляется стержневой элемент стиля лирического произведения, затем с помощью толкового словаря выясняется значение в общенародном употреблении соотнесительной языковой единицы, выступающей в исходной части стихотворения, а затем выявляется семантический признак, который актуализуется в понятийном содержании слов, составляющих текст, и который обуславливает появление нового, образного смысла в соотнесительной языковой единице, выступающей в основной части стихотворения [9, с. 78].

Обратимся к иллюстрации действенности данного подхода, в особенности той его части, которая касается интерпретации.

Первый пример – стихотворение Фёдора Сологуба «В поле не видно ни зги...» (1897):

В поле не видно ни зги.
Кто-то зовет: «Помоги!»
Что я могу?
Сам я и беден и мал,
Сам я смертельно устал,
Как помогу?

Кто-то зовет в тишине:
«Брат мой, приблизься ко мне!
Легче вдвоем.
Если не сможем идти,
Вместе умрем на пути,
Вместе умрем!»

Это произведение входит в поэтический сборник «Восемьдесят восемь современных стихотворений, избранных З. Н. Гиппиус» [1], представляющий собой прекрасные образцы русского символизма. Но для меня этот текст стал ассоциироваться с просьбой одной из моих студенток помочь в подготовке к семинару по русской литературе рубежа XIX–XX вв. Тогда предложенное мне в качестве вывода вольное истолкование текста в форме «бренность человеческого существования» несколько удивило меня именно потому, что данная мысль не имеет почти ничего общего с содержанием текста. Рассмотрим основные моменты в описании этого произведения.

Художественная речь в стихотворении «В поле не видно ни зги...» представлена двумя типами: речью лирического героя и прямой речью второго персонажа, названного героем «кто-то». Смена форм речи – весьма показательна для данного стихотворения. В первой строфе преимущественно представлена речь героя, повествующего о том, что он находится в ситуации, когда «не видно ни зги», т. е. нет возможности визуально ориентироваться, увидеть верное направление своего движения. Просьба о помощи неизвестного («Помоги!») заставляет героя задать самому себе ряд вопросов: «Что я могу?», т. е. на что способен, какие возможности имею, «Как помогу?», т. е. чем, какого рода помощь способен оказать. В русском языке глагол *помогать* имеет следующее значение: ‘оказать нужное действие’ [11, т. 3, с. 285]. При этом герой характеризует себя как несчастного, возбуждающего сострадание и жалость человека («беден»), незначительного по своим свойствам («мал»), находящегося в состоянии высшей степени утомления («смертельно устал»). Можно сказать, что в картине мира персонажа отсутствует какой бы то ни было положительный ответ на вопрос «Какое действие я могу совершить, чтобы помочь такому же беспомощному, как и я сам?». Таким образом, в первой строфе выражена убежденность в том, что человек, находящийся в положении беспомощности, ничем помочь другому не может. Эта часть текста представляет собой элемент обыденной картины мира, следовательно, первая строфа выполняет функцию экспозиции («рукояти» текста).

Совершенно другой взгляд на предмет изображения представлен во второй строфе, где дана ответная реплика вопрошающего о помощи героя. Просьба-призыв, выраженная в императивной форме «приблизься», и обращение «брат мой» (т. е. 'всякий человек, объединённый с говорящим общими интересами, положением, условиями' [11, т. 1, с. 112]) являются следствием иного убеждения не только в реальной возможности помощи как таковой, но и убеждения, дающего ясное представление о конкретном способе помочь. Первым номинативным элементом, участвующим в утверждении нового идейного содержания, выступает словосочетание «легче вдвоём», т. е. беззаботнее, беспечнее, спокойнее преодолевать трудности не в одиночестве, а с кем-то другим. Вторым номинативным элементом в этом ряду является словосочетание «вместе умрём», уточняющее авторскую мысль, т. е. герой не просто призывает в случае непреодолимых трудностей («если не сможем идти») уйти из жизни вместе, но он даёт ответ на вопросы «Что я могу?» и «Как помогу?». Следовательно, последние пять строчек стихотворения составляют основную часть текста (его «острие»). Соотнесённость языковых единиц «Помоги!» – «Что я могу?» – «Как помогу?» – «Легче вдвоём» – «Вместе умрём!» образует стержневой элемент текста. Повтор в тексте последней единицы из этого ряда указывает на её ведущую функцию в содержательной структуре произведения.

В данном тексте представлена ещё одна важная упорядоченность языковых средств: коммуникативные единицы «Сам я и беден и мал», «Сам я смертельно устал» соотносятся с обращением «брат мой». В результате этой соотнесённости формируется представление о героях как о равных во всех отношениях лицах, что подготавливает основной смысл стихотворения.

Благодаря соотнесённости номинативных единиц в их прямых значениях автор в форме прямой речи второго персонажа выражает неожиданную для обыденного, массового сознания идею: в критической ситуации, когда кажется, что беспомощный человек ничем не может помочь своему ближнему, есть последнее средство помощи – разделить друг с другом и облегчить тем самым момент ухода из жизни. «Взаимость даже в такой страшной вещи, как смерть есть выход для отчаявшегося человека» – вот тот смысл стихотворения Фёдора Сологуба, который мы постигали вместе с моей студенткой.

Второй пример – стихотворение Сергея Подделкова «Есть в памяти мгновения войны...» (1944):

Есть в памяти мгновения войны,
что молниями светятся до смерти, –
не в час прощальный острый крик жены,
не жесткий блеск внезапной седины,
не детский почерк на цветном конверте.
Они полны священной немоты,
и – смертные – преграды мы не знаем,
когда в кистях тяжелых, золотых
перед глазами – полковое знамя.

И тишина мгновенная страшна

врагам, оцепеневшим в черных травах.
Со всех дистанций боевых видна
сердца нам осветившая волна –
судьба живых и храбро павших слава.

И ты уже не ты. Глаза – в глаза,
удар – в удар и пламя – в пламя...
Цветы, раздавленные сапогами,
обглоданные пулями леса
нам вслед цветут сильнее стократ
и крылья веток к солнцу поднимают.

Пусть женщины тот миг благословят,
когда о них солдаты забывают.

Это произведение входит в поэтический сборник «Священная война... (Стихи о Великой Отечественной войне)» [10]. Для меня стихи о войне уже успели стать особой страницей в истории русской литературы в силу того, что в них авторы затрагивают не только самые важные ценности, но и потому, что только поэты-фронтовики пишут о войне как о событии, пережитом вопреки всему, в том числе вопреки тому, что думали и думают о войне люди, которые никогда не были на фронте.

Самая распространённая интерпретация данного текста, которую мне доводилось слышать, обычно звучит так: «Это стихотворение о подвиге советских солдат». Такое истолкование смысла стихотворения, на мой взгляд, связано в большей степени с фоновыми знаниями читателей, чем обусловлено пониманием того, как произведение устроено.

Обратимся к фактуальной информации текста. (Первый шаг работы с поэтическим текстом – это чтение и попытка «перевести» его содержание с, условно говоря, языка поэтического на язык понятийный. Это нужно для того, чтобы интерпретатор выявил предмет изображения, т. е. ту часть мира, которую автор выбрал в качестве объекта познания.)

Лирический герой произведения говорит о том, что в памяти человека, пережившего войну, существуют особые моменты, которые никогда невозможно забыть («мгновения войны, что молниями светятся до смерти»). Мысль уточняется путём перечисления типичных моментов, понятных всем, но которые, по мысли героя, во все не то, о чём он собирается рассказать: не эмоциональное расставание с близким человеком, не желающим отпускать любимого на войну («не в час прощальный острый крик жены»), не неожиданное осознание собственного старения из-за пережитого на войне («не жёсткий блеск внезапной седины»), не возможность прочесть строки, написанные собственным ребёнком («не детский почерк на цветном конверте»). Далее следует характеристика предмета изображения, выраженного в словосочетании «священна немота». Прилагательное *священный* имеет в русском языке разные значения: ‘глубоко чтимый, такой, в котором заключено самое дорогое и заветное; святой’, ‘вызываемый, порождённый благоговением перед чем-л. глубоко почитаемым, высоким; благоговейный’, ‘освящённый высокой целью; бла-

городный' [11, т. 4, с. 60]. Переносное значение существительного *немота* – 'полное отсутствие звуков, безмолвие, тишина' [11, т. 2, с. 455]. Таким образом, автор соотносит момент войны, о котором идёт речь, с тишиной, исполненной особым значением. Именно это положение наделяет солдат особым качеством («смертные – преграды мы не знаем», т. е. вместе способны преодолевать любые трудности), а врагов заставляет испытывать испуг («и тишина мгновенная страшна врагам») и становится неподвижными, неспособными действовать («врагам, оцепеневшим в чёрных травах»). Во второй строфе представлено описание того, что в первой строфе названо фразовым номинантом «мгновения войны, что молниями светятся до смерти» в отношении образности слова «молнии»: «видна сердца нам осветившая волна – судьба живых и храбро павших слава», т. е. герой говорит о переживаниях солдат в эти моменты, точнее о том, что наделило эти моменты особым значением – чувство долга перед всеми, кто жив и перед теми, кто уже погиб на войне.

В последних четырёх строках третьей строфы автором выражена положительная оценка борьбы солдат: отношение выражается с помощью конструкции «нам вслед», функция которой заключается в придании причинно-следственных отношений между понятиями 'деятельность солдат' и 'стремительное возобновление жизни' («нам вслед» – «цветут сильней стократ и крылья веток к солнцу поднимают»).

Если воспринимать смысл последней строфы вне этого текста, она совершенно непонятна. На наш взгляд, эта часть и является той «семантической заусеницей» анализируемого стихотворения, о которой пишет А. Н. Рудяков [6].

Итак, предмет изображения в данном тексте – то, что остаётся в памяти солдата на всю жизнь благодаря своей особой значимости («мгновения войны»).

Рассмотрим композиционную структуру текста, выделив то противоречие, которое лежит в основе поэтического осмысления предмета изображения.

Первые две строки третьей строфы описывают момент схватки с врагом. Высказывание «ты уже не ты» уточняет авторскую мысль: в моменты, которые запоминаются на всю жизнь, солдат преобразуется по своей сути, он не тот, кем был ранее. Все его действия направлены на борьбу, это особое состояние человека («глаза – в глаза», «удар – в удар», «пламя – в пламя»), причём теперь он не включён в пространство личного («острый крик жены»: реакция супруги при прощании, «внезапная седина»: собственное старение, «детский почерк»: собственные дети), но в «мгновения войны» герой становится включённым в мир людей, объединённых «полковым знаменем». В тексте данное значение выражено формами множественного числа существительных, местоимений и субстантивированного прилагательного («преграды мы не знаем», «сердца нам осветившая волна», «нам вслед цветут сильней стократ», «солдаты забывают», «смертные»). Следовательно, в основе произведения лежит противоречие между восприятием определённых воспоминаний о войне как самых важных с позиции личных ценностей, с одной стороны, и восприятием воспоминаний как самых важных с позиции коллективной ценности – борьбы за жизнь и ответственности перед людьми, которых призван защищать, с другой.

Выявив противоречие, лежащее в основе поэтического осмысления автором предмета изображения, мы можем противопоставить элементы обыденной и индивидуальной картин мира.

Композиционно текст делится на две функциональные части. Первые пять строк первой строфы составляют исходную часть (экспозицию), в ней косвенно выражен обыденный взгляд на то, что остаётся в памяти солдата на всю жизнь благодаря особой значимости. То представление, о котором нам говорит Сергей Подделков, весьма распространено: для бойцов война всегда была трагедией, поскольку она не только лишала их возможности быть с близкими, но и могла забрать их жизни. Этот взгляд в данном тексте является следствием личного человеческого отношения к предмету. Косвенность данного языкового способа выражения обусловлена тем, что в произведении для номинации элементов, репрезентирующих обыденный взгляд на предмет, используется модель «отрицательная частица *не* + осложнённое подлежащее, соотносимое со словосочетанием «мгновения войны». Трёхчастное отрицание выполняет одновременно с самим отрицанием функцию усиления. Основная часть текста – шестая, седьмая, восьмая и девятая строки первой строфы и вторая, третья и четвёртая строфы. В ней выражен новый взгляд на предмет изображения: самые важные воспоминания связаны с особым состоянием солдат, которые воюют за своих людей и – самое важное! – в те самые моменты забывают о своих женщинах. Чтобы понять смысл последней фразы, нужно выделить стержневой элемент текста и выявить соотносённость языковых средств, в результате которой образуется новый идейный смысл.

В тексте выделяются следующие основные группы соотносительных единиц, образующих стержневой элемент. Первая группа образуется такими единицами, как «мгновения войны» – «острый крик жены» – «блеск внезапной седины» – «детский почерк на цветном конверте» – «священная немота» – «тишина мгновенная» – «тот миг благословят». Особую функцию выполняет словоформа «благословят»: второе значение слова *благословить* – ‘выразить своё одобрение, доброжелательно направить на что-л.’ [11, т. 2, с. 95]. оборот «пусть женщины тот миг благословят» соотносится с единицей из исходной части («острый крик жены»). Частица «пусть», участвующая в образовании аналитической формы повелительного наклонения, выражает мысль автора с точки зрения его идеала: женщины должны желать борьбы (уже не своих мужей!) солдат с врагом, поскольку в моменты этой борьбы солдаты не имеют «предела». Вторая группа соотносительных единиц («есть в памяти мгновения войны» – «когда о них [о женщинах] солдаты забывают») выполняет самую важную функцию в данном тексте. Слово *забыть* имеет следующее значение: ‘перестать помнить, утратить воспоминания о ком-, чём-л.’ [11, т. 1, с. 498]. ИмPLICITно в структуре данного значения содержится коннотативный признак ‘отрицательное явление’, однако в тексте действие, обозначенное словоформой «забывают» приобретает противоположную коннотацию. Таким образом, в смысловой структуре данного слова происходит семантический сдвиг: то, что с точки зрения обыденного сознания воспринимается как плохое («нельзя никогда забывать о близких»), в особые моменты на войне должно, по мысли автора, быть единственно верным способом борьбы за жизни тех, кто остался дома. Это и есть само «острие» нашего текста.

Последний этап функционально-семантического описания текста – его интерпретация. В стихотворении Сергея Поделкова «Есть в памяти мгновения войны...» авторское отношение к предмету изображения выражено с помощью разрешения противоречия между восприятием «мгновений войны», запечатлённых в памяти, с позиции личных ценностей и с позиции коллективной ценности – борьбы за жизнь. Идею данного текста можно сформулировать следующим образом: к тем моментам, когда в сражении с врагом солдатами движет исключительно долг, близким следует относиться как к желаемому, единственно возможному условию победы. Именно в силу своей важности такие «мгновения войны» в памяти солдат затмевают все другие события. Как видно из результатов описания, стихотворение Сергея Поделкова не просто о подвиге солдат, точнее не столько о подвиге.

Подведём некоторые **итоги**:

1. Поэтическая инструментология – теория и практика функционального описания художественного текста. Такого рода описание основывается на понимании текста как регулятивной единицы, т. е. средства воздействия на картину мира воспринимающего поэтическую речь для последующего преобразования ценностей, приобщения к индивидуальному опыту автора.

2. Выявление идейно-образного содержания отдельного художественного текста с позиций различных картин мира представляет собой самостоятельную ценность, особенно если учесть то обстоятельство, что в большей части учебников, которыми на сегодняшний день пользуются учащиеся средних школ и вузов, используются преимущественно традиционные методики анализа (как лингвистические, так и литературоведческие).

3. Интерпретация предполагает переход от анализа к синтезу, т. е. к учёту содержательной целостности текста, что недостижимо без овладения инструменталистскими навыками.

4. Обращение к описанию различных художественных произведений ставит перед функционалистами две важные задачи: а) углубление в формализации методических шагов и приёмов анализа / синтеза текста – для совершенствования инструменталистской концепции и внедрения её основ в процессе обучения русской литературе, б) создание функциональной типологии текстов, отражающей механизмы осуществления регуляции в зависимости от предмета изображения, устройства текста и целей воздействия на реципиента.

Список литературы

1. Восемьдесят восемь современных стихотворений, избранных З. Н. Гиппиус / З. Н. Гиппиус. – Петроград : Огни, 1917. – 96 с.
2. Делёз Ж. Логика смысла / Ж. Делёз ; [пер. с фр. Я. И. Свирский]. – М. : Раритет ; Екатеринбург : Деловая кн., 1998. – 342 с.
3. Дорофеев Ю. В. Функциональный анализ художественного текста / Ю. В. Дорофеев. – Симферополь, 2004. – 152 с.
4. Кончаловский Андрей. «Нескучная классика» с Андреем Кончаловским. Пианизм // YouTube : [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.youtube.com/watch?v=АТР3HnqTs-Q>.
5. Радышевский Дмитрий. Интервью с Иосифом Бродским для «МН» // «Московские Новости», № 50, 23–30 июля 1995 г. – М., 2005. – С. 5–6.

6. Рудяков А. Н. Топоры и тексты. Лингвистическая инструментология / А. Н. Рудяков. – М. : Флинта : Наука, 2013. – 312 с.
7. Рудяков А. Н. Язык, или почему люди говорят (опыт функционального определения естественного языка) / А. Н. Рудяков. – К. : Грамота, 2004. – 224 с.
8. Рудяков Н. А. Основы анализа художественного текста / Н. А. Рудяков. – К. : Наук. думка, 1989. – 152 с.
9. Рудяков Н. А. Поэтика, стилистика художественного произведения / Н. А. Рудяков. – Симферополь : Таврия, 1993. – 146 с.
10. Священная война... (Стихи о Великой Отечественной войне) / С. А. Поделков. – М. : Худож. лит., 1966. – 235 с.
11. Словарь русского языка : в 4 тт. / [глав. ред. А. П. Евгеньева] ; [3-е издание]. – М. : Рус. яз., 1981. – Т. 1. – 702 с. – Т. 2. – 736 с. – Т. 3. – 752 с. – Т. 4. – 800 с.

Забашта Р. В. Поетична інструментологія як основа опису індивідуально-авторської картини світу / Р. В. Забашта // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 65–74.

Стаття присвячена розгляду теоретичних основ поетичної інструментології – напряму функціональної лінгвістики, предметом дослідження якого є художній текст як регулятивна одиниця. В якості прикладів інструменталістського аналізу запропоновано функціонально-семантичний опис двох текстів з російської літератури («В поле не видно ни зги...» Ф. Сологуба і «Есть в памяти мгновения войны...» С. Поделкова). Обґрунтовується думка про те, що інтерпретація передбачає перехід від аналізу до синтезу, тобто до врахування змістової цілісності тексту, що недосяжно без оволодіння інструменталістськими навичками.

Ключові слова: поетична інструментологія, текст, буденна картина світу, індивідуально-авторська картина світу, стрижневий елемент, інтерпретація.

Zabashtha R. Poetic instrumentology as a basis of the description an individual author world picture / R. Zabashtha // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 65–74.

The article is devoted to the theoretical foundations of poetic instrumentology – a part of functional linguistics, which studies literary text as a regulative unit. As examples of the instrumental analysis, two texts of Russian literature («В поле не видно ни зги...» by F. Sologub and «Есть в памяти мгновения войны» by S. Podelkov) are proposed as a functional semantic description of a text. The idea that interpretation involves the transition from analysis to synthesis is substantiated, i.e. taking into account the integrity of the text content is important, and such integrity is unattainable without learning instrumental skills.

The grain of the adequate co-generating of a text problem within its reading is caused by significant differences in the systems of the author's and reader's world pictures. Adequate co-generation of a text, in fact, seems to be not only reading of it, but also the subsequent understanding, as close as possible to the primary author's intent. Poetic instrumentology considers a literary text as an instrument, a special kind of organized means for inclusion in personal, but relevant for knowledge of specific linguaculture. Revealing the ideological content of a concrete literary text from the view of different outlook positions in the world pictures has value in itself. The author of the article shows the examples of the fact that interpretation involves the transition from analysis to synthesis, i.e. to take into account the integrity of text content, which is unattainable without mastering of instrumentalistic skills.

Key words: instrumentology poetic, text, mass world picture, individual author's world picture, core element, interpretation.

Поступила в редакцію 22.11.2013 г.

УДК 81-139:378

РЕАЛИЗАЦИЯ МЕНТАЛЬНОЙ ОППОЗИЦИИ «ВРЕМЕННОЕ – ВЕЧНОЕ» В ПОЭЗИИ И. Л. СЕЛЬВИНСКОГО

Иванова Н. П.

Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского, г. Симферополь

В статье анализируется экспликация бинарной оппозиции «временное – вечное» в лирике И. Л. Сельвинского разных периодов творчества, что дает возможность проследить эволюцию одной из важнейших граней мироощущения поэта. В ходе анализа делаются выводы об особенностях ментального пространства автора.

Ключевые слова: ментальное пространство, картина окружающего мира, бинарная оппозиция, оппозиция «временное – вечное».

Постановка проблемы. Современные исследователи рассматривают культуру и, в частности, литературу как разворачивающуюся во времени ментальную пространственную конфигурацию. В связи с этим особую актуальность приобретает анализ ментального пространства автора, проводимый на стыке ряда гуманитарных наук.

Термин «ментальное пространство» предложил в 1985 году учёный Калифорнийского университета Жиль Фоконье. По мнению этого исследователя, «ментальные пространства призваны не отражать так называемую “объективную реальность”, а воплощать образ того, как человек думает и говорит о тех или иных вещах» [6, с. 2]. У Ж. Фоконье указанный термин использовался в широком понимании и являлся синонимичным понятию «внутренний мир человека». Он очень быстро вошёл в научный дискурс и был несколько конкретизирован русскими психологами Б. М. Величковским, И. В. Блинниковой и Е. А. Лапиным, утверждавшими, что «чем большим творческим потенциалом обладает писатель, чем крупнее его талант, тем оригинальней, наполненной более глубокими и разнообразными смыслами предстает моделируемая им картина. Результатом этого становятся особые ментальные пространства – к ним можно отнести Петербург Достоевского, Москву Л. Толстого, Москву Булгакова, – в которых ярко выразились субъективные представления об окружающем пространственном мире» [1, с. 103]. С точки зрения этих исследователей, ментальное пространство автора включает в себя лишь отражённые авторским сознанием реальные географические объекты, в то время как, на наш взгляд, любая картина окружающего мира в художественном произведении несёт на себе отпечаток указанной категории в трактовке Ж. Фоконье.

Подтверждение сказанному находим и в творчестве Ильи Львовича Сельвинского, который ещё в 1946 году фактически сформулировал идею ментального пространства в стихотворении «Труд»:

Я скажу при всей любви моей:
Мы ведь сами иву наделяем
Женственностью наших матерей,
Мы ведь сами заставляем плакать

Равнодушный дождик иногда,
А без нас – ведь это только слякоть,
Попросту холодная вода.
Отчего, когда глядим на волны,
Видим вечность и судьбу людей?
Отчего, почуя ветер вольный,
Чувствуем мы свежесть наших дней?
Отчего пургу зовём «седою»,
«Шёпот» слышим там, где камыши?
Оттого, что втайне красотою
Мы зовем полёт своей души [4, с. 54].

В связи с этим представляется, что «ментальное пространство автора» и есть то искомое «однозначное определение, сущность которого отчётливо обозначилась» ещё в исследованиях конца прошлого века. Ю. М. Лотман в работе «Структура художественного текста» писал о том, что «уже на уровне сверхтекстового, чисто идеологического моделирования язык пространственных отношений оказывается одним из основных средств осмысления действительности... Самые общие социальные, религиозные, политические, нравственные модели мира, при помощи которых человек на разных этапах своей духовной истории осмысляет окружающую его жизнь, оказываются неизменно наделенными пространственными характеристиками.

Исторические и национально-языковые модели пространства становятся организующей основой для построения “картины мира” – целостной идеологической модели, присущей данному типу культуры. На фоне этих построений становятся значимыми и частные, создаваемые тем или иным текстом или группой текстов пространственные модели» [2, с. 267].

Однако ментальное пространство автора, как и любое другое, не может существовать без границ и ориентиров, в качестве которых мы предлагаем рассматривать бинарные оппозиции, являющиеся репрезентативными для мировоззрения того или иного писателя и эксплицированных в ряде его произведений. Вообще, понятие «оппозиционность» является фундаментальным для филологической науки, что убедительно обосновал в работе «Проблемы типологии русского реализма» Ю. В. Манн, назвавший парность необходимой предпосылкой творчества: «Собственно “оппозиционность” – в широком смысле слова – свойство высказывания вообще, поскольку, утверждая одно, оно тем самым отрицает другое, и наоборот... обе части поэтического суждения – высказываемое и подразумеваемое – присутствуют в тексте. Если же одной из частей нет, то она прозрачно подразумевается, так как существует “рядом”, в смежных произведениях, подсказывается контекстом творчества писателя или даже целого направления. Происходит взаимодействие и борьба поэтических оппозиций» [3, с. 16].

И коль скоро оформление ментального пространства – это моделирование окружающего мира, именно бинарные оппозиции могут служить составляющими такой модели, так как, оценивая «полюса мироздания», коими и являются такие оппозиции, автор, пусть иногда бессознательно, прорисовывает и пространство между «полюсами», создавая тем самым свою картину мира.

Более того, «поскольку значимо только то, что имеет антитезу, то любой композиционный прием становится смысловозначительным, если включён в противопоставление контрастной системы» [3, с. 252].

Восприятие природы эволюционировало параллельно с обществом и искусством, а значит, параллельно с развитием литературного процесса, и, конечно же, каждый этап этой эволюции отражался в художественных текстах. В анализе этого процесса одним из ключевых всегда был вопрос о соотношении сознательного и бессознательного в природоописаниях. Ещё патриарх отечественной географии В. П. Семёнов-Тян-Шанский писал: «Природная симфония каждого отдельного ландшафта влияет сильнейшим образом на творчество человека, хотя он сам того зачастую не замечает» [5, с. 3–4]. Справедливость этого вывода доказывают и столь дорого обошедшиеся И. Л. Сельвинскому строки поэмы «Россия» о том, что именно необъятностью российских просторов обусловлена всеохватность русской души: «Сама, как русская природа, душа народа моего – она пригреет и урода, как птицу, выходит его» [4, с. 156].

Для исследования ментального пространства автора особенно актуальны те бинарные оппозиции, которые реализованы в картинах окружающего мира, так как именно в них наиболее полно раскрываются мировоззренческие и ценностные ориентиры писателя или поэта. Но судить о них объективно возможно лишь при условии анализа ряда произведений того или иного автора, в ходе которого очевидным становится существование ключевых для его ментального пространства бинарных оппозиций. Они последовательно реализуются в прозе или лирике и позволяют «прорисовать» границы и ориентиры указанного пространства.

Представляется, что в лирике И. Л. Сельвинского эксплицирована одна из наиболее важных для русской литературы в целом антиномия «временное – вечное». Многообразие форм её осмысления характерно для разных периодов творчества поэта.

Двадцатилетний поэт отчётливо сознаёт, что в его распоряжении едва ли не вечность, и поэтому с окружающим миром он может общаться на равных и не испытывать страха перед конечностью бытия. Написанный в 1920 году в Симферополе сонет он назвал «Юность» и написал в нём:

Но я иду, бесстрашный и счастливый:

Мне двадцать лет. Передо мною мир! [4, с. 8].

Однако человек, перешагнувший порог тридцатилетия, видит мир несколько иначе, хотя здесь, наверное, уместнее было бы сказать не «мир», а «универсум», потому что на пароходе «Пронто» в проливе Лаперуза И. Л. Сельвинский напишет потрясающие строки:

О миры

Скрежещется ноябрь («Норвежская мелодия», 1932) [4, с. 85].

Такова метафора действия неумолимого вселенского закона, и звуковое наполнение картины делает её ещё более выразительной: наряду со скрежетом мы слышим звук скрипки, настолько невыносимый для автора, что инструмент назван «скрипичной змеей». Однако и он не вечен, и футляр для скрипки сравнивается с гробом. Здесь же появляется олицетворение тоски – чёрный кот, однако цвет прямо

не назван, и в этом тоже, как и в элементах описания окружающего мира, угадывается реализация оппозиции «временное – вечное»:

*Я с тоской,
Как с траурным котом,
День-деньской
Гляжу на старый дом... [4, с. 85].*

Открываемая каждым заново и в одиночку неизбывная вселенская правда заставляет человека искать возможность хоть в какой-то мере преодолеть полярность антиномии «временное – вечное»:

*День как год,
Как чёрный наговор.
Я да кот,
И больше никого,
Примири
Хоть с гибелью меня,
О, Мария,
Милая моя! [4, с. 85].*

Видимо, в ментальном пространстве автора тридцатилетие действительно являлось тем рубежом, за которым оппозиция «временное – вечное» приобретает актуальность (вспомним пушкинское «Ужель мне скоро 30 лет!»), так как в этом же году написано стихотворение «Белый песец»:

*Мы начинаем с тобой стареть,
Спутница дорогая моя...*

*Ты ещё ходишь-плывешь по земле
В облаке женственного тепла.
Но уж в улыбке, что света милей,
Лишняя черточка залегла [4, с. 22].*

Но и в этом случае поэту есть что противопоставить этой неизбежной «временности» всего живого:

*Нет, не расплющить нашей любви
Даже и времени колесу! [4, с. 22].*

А 14 ноября 1943 года И.Л. Сельвинский напишет еще один «Сонет»:

*Бессмертья нет. А слава только дым,
И надыми хоть на сто поколений,
Но где-нибудь ты сменишься другим
И все равно исчезнешь, бедный гений [4, с. 13].*

Однако и сорокалетнему поэту в Аджи-Мушкайских каменоломнях есть что противопоставить этому неутешительному выводу:

*По-прежнему ты к вечности стремишь!
Пускай тебя не покидает мысль
О том, что отзвук из грядущих далей
Тебе нужней и славы и медалей.*

*Бессмертья нет. Но жизнь полным-полна,
Когда бессмертью отдана она [4, с. 13].*

И своего рода прорывом к бессмертию видится то, что знаменитую «Казачью шуточную» песню («Черноглазая казачка подковала мне коня...») И. Л. Сельвинский написал в этом же 1943 году, в разгар такой страшной войны.

А в ментальном пространстве пятидесятилетнего поэта оппозиция «временное – вечное», оставаясь одной из ключевых, перестает быть абсолютно полярной. В 1953 году он пишет:

*Но я не безликий мужчина.
Очень прошу вас учесть:
У меня, например, морщины,
Слава те Господи, есть... [4, с. 56].*

Следы времени теперь воспринимаются как свидетельство прожитого и пережитого, необходимого жизненного багажа. И тогда на антиномию «временное – вечное» вполне можно посмотреть с улыбкой, отразившейся в картине окружающего мира написанного в это же время стихотворения «Из дневника»:

*Да, молодость прошла. Хоть я весной
Люблю бродить по лужам средь берёзок,
Чтобы увидеть, как зелёным дымом
Выстреливает молодая почка,
Но тут же слышу в собственном боку,
Как собственная почка, торжествуя,
Стреляет прямо в сердце... [4, с. 504].*

И такие изменения в ментальном пространстве автора приводят к вполне закономерным последствиям: исцелению от недугов и поездке в Кокчетав.

А к шестидесяти годам оппозиция «временное – вечное» преодолевается иным, ветхозаветным, способом. И вот новый «Сонет», написанный ровно через 40 лет после первых произведений этого жанра:

*Слыла великой мудростью от века
Идея смерти. А за нею вслед
Отцы и деды
жизнь человека
Определили: «Суета сует» [4, с. 14].*

Выход прост: жить так, будто антиномии «временное – вечное» не существует вовсе:

*И все же мы умеем улыбаться,
Влюбляться, о могиле не печась,
Бываем радостными, а подчас
Рискуем жизнью за меньшого братца.
Ах, человек... Смешное существо:
Вся мудрость - в легкомыслии его [4, с. 14].*

В этом отказе от излишней рассудочности, ощущении общности с другими людьми видятся отголоски мировосприятия русских писателей XIX века Ф. М. Достоевского и – в большей степени – Л. Н. Толстого, когда обращенность

вовне, бессознательность позволяют человеку постичь истину, напротив, эгоцентризм, рассудочность, рационализм не дают уйти от «ложного». И в стихотворении 1961 года «Влюбленные не умирают» И. Л. Сельвинский пишет:

*Да будет славен тот, кто выдумал любовь...
Он лилию выводит среди льдов.
Я понимаю: скажете – мираж?
Но в мире стало больше нежности,
Мы вскоре станем меньше умирать:
Ведь умираем мы от безнадежности* [4, с. 32].

Вообще, в лирике 60-х годов отражено, видимо, достаточно сильное желание их автора преодолеть ментальную оппозицию «временное – вечное». Об этом свидетельствуют стихотворения «Давайте помечтаем о бессмертье» (1964), «Одиночество» (1965), «Воскресну!» (1966) и «Памяти Хемингуэя» (1967).

В первом из них, говоря о собственной вере в бессмертие, И. Л. Сельвинский обращается к учению родоначальника кибернетики Норберта Винера (видимо, сказалося юношеское увлечение естественными науками):

*Увы, так называемая «слава» –
Эрзац бессмертья, только и всего.
Ее величье утешает слабо.
Мое ж бессмертье – это естество.
Мы с вами – очертанья электронов,
Которые взлетают каждый миг,
А новые, все струны наши тронув,
Воссоздают мгновенно нас самих* [4, с. 61].

Стихотворение «RESURGAM!» («Воскресну!»), напротив, построено как аргумент в полемике с учеными, отстаивающими аксиому о конечности бытия, в противовес которой И. Л. Сельвинский вновь утверждает идею бессмертия:

*Мы все навек одарены бессмертьем,
Могилы – не конец* [4, с. 63].
И далее:
*Но выше смерти властный крик: «Resurgam!»
Мертвец, ты прав: мы снова будем жить!* [4, с. 64].

А в стихотворении «Памяти Хемингуэя» смерть трактуется как благо и избавление от невыносимых тягот земного бытия. И при этом вновь появляется идея возвращения человека из потустороннего в наш мир, но уже в новом качестве:

*...ты повторим.
(Быть может, был ты дедушкой своим)* [4, с. 68].

Видимо, авторское ментальное пространство вмещало в себя множество форм бытия, и на этом основывалась идея их близости и потенциального взаимопроникновения. Так, в последние годы жизни И. Л. Сельвинский записал в дневнике: «Ртуть стоит в таблице рядом с золотом, ей не хватает всего двух нейтронов, чтобы стать золотом».

Однако в 1965 году, за 3 года до смерти, поэт написал стихотворение «Одиночество», которое, на наш взгляд, является знаковым для авторского ментального

пространства. Оно, с одной стороны, содержит отсылки к первым юношеским сонетам, с другой – является итогом осмысления антиномии «временное – вечное»:

*Не горжусь я мудростью змеи,
Мудрость эта – пяточок разменный.
Вымирают сверстники мои!
В этом... в этом что-то от измены:
С ними умирает пламя духа,
Родственного в красках и чертах.
Но остались у меня два друга:
Тихий океан и Чатырдаг.
Стоит только вспомнить мне о них,
Хлынет в душу радостная сила,
Что же я сединой поник,
Даже если смерть меня носила?
Смертный, я бессмертьем обуян.
Кто сейчас мой кругозор измерит?
Молодым мечтаньям не изменят
Чатырдаг и Тихий океан [4, с. 157].*

Выводы. Представляется, что именно здесь ментальная оппозиция «временное – вечное» наконец по-настоящему преодолена: человек ощущает себя частью природы и мира в целом, так как он вписан в своеобразную систему координат (Чатырдаг – по вертикали, Тихий океан – по горизонтали). В нашем мире нет ничего, что не принадлежало бы к этой системе координат – так было, есть и будет. Сейчас и всегда. А значит, «временное» отнюдь не противостоит «вечному», а лишь является его частью. Что и требовалось доказать.

Список литературы

1. Величковский Б. М. Представление реального и воображаемого пространства / Б. М. Величковский, И. В. Блиникова, Е. А. Лапин // Вопросы психологии. – № 3. – М., 1986. – С. 96–113.
2. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – М., 1970. – 384 с.
3. Манн Ю. В. Динамика русского романтизма / Ю. В. Манн. – М.: Аспект-пресс, 1995. – 384 с.
4. Сельвинский И. Л. Избранная лирика / И. Л. Сельвинский. – М., 1980. – 174 с.
5. Семёнов-Тян-Шанский В. П. Район и страна / В. П. Семёнов-Тян-Шанский. – М.; Л.: ГИЗ, 1928. – 250 с.
6. Скребцова Т. Г. Языковые бленды в теории концептуальной интеграции Ж. Фоконье и М. Тернера / Т. Г. Скребцова: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://biblioteka.org.ua/book.php?id=1120001189&p=0>. – Дата визита: 3.11.2006.

Иванова Н. П. Реалізація ментальної опозиції «тимчасове – вічне» в поезії І. Л. Сельвінського / Н. П. Иванова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 75–82.

У статті аналізується експлікація бінарної опозиції «тимчасове – вічне» в ліриці І. Л. Сельвінського різних періодів творчості, що дає можливість простежити еволюцію однієї з найважливіших граней світовідчуття поета. У ході аналізу робляться висновки про особливості ментального простору автора.

Ключові слова: ментальний простір, картина навколишнього світу, бінарна опозиція, опозиція «тимчасове – вічне».

Ivanova N. P. Implementation of the mental opposition «temporary – eternal» in the poetry of I. L. Selvinsky / N. P. Ivanova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 75–82.

Abstract: the article is devoted to one of the key aspects of poetics of literary works – the problem of analysis of the author’s mental space, so it starts with the definition of basic terms of the conducted research: mental space, the opposition, the surrounding world.

Further, the article discusses the tools explication of binary opposition «temporary - eternal» in the lyrics of I. L. Selvinsky different periods of creativity that gives an opportunity to trace the evolution of one of the most important facets of the poet’s attitude, as overcoming the specified opposition is thought of as the basis of the internal harmony of the author. Thus, it is about the mental evolution of the poet.

Analysis of paintings of the surrounding world, which are created by I. L. Selvinsky, allows determining the attitude of the poet to such global philosophical issues as the problem of life and death, the existence of immortality, various forms of existence. In the course of this analysis, conclusions are drawn about the peculiarities of the mental space of the author.

Key words: mental space, mental evolution, the picture of the surrounding world, binary opposition, the opposition «temporary – eternal».

Поступила в редакцию 18.11.2013 г.

УДК 81'272:32

КОНЦЕПТУАЛЬНА СТРУКТУРА СУЧАСНОГО ТОТАЛІТАРНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ВИСТУПІВ Ф. КАСТРО ТА У. ЧАВЕСА)

Каліщук Д. М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Волинь

У статті досліджуються характерні особливості сучасного тоталітарного дискурсу, виділяються його базові концепти, окреслюється роль концептів у впливі на масового адресата, аналізуються особливості та засоби актуалізації та наповнення базових концептів сучасного тоталітарного дискурсу.

Ключові слова: політичний дискурс, тоталітарний дискурс, концепт, вождь, боротьба, імперіалізм, ворог, революція.

Актуальність дослідження. Жоден політичний режим не може існувати без комунікації. Мова потрібна політикам для того, щоб інформувати, давати вказівки, переконувати. Специфіка політики, на відміну від інших сфер людської діяльності, полягає в її, передусім, дискурсивному характері, оскільки велика кількість політичних дій є, власне, мовленнєвими діями. Не випадково деякі вчені вважають, що політична діяльність узагалі зводиться до мовленнєвої діяльності [7; 8]. Саме слово стає основним інструментом політичної боротьби. Мова політики – це особлива знакова система, призначена саме для політичної комунікації: для вироблення суспільного консенсусу, прийняття й обґрунтування політичних та соціально-політичних рішень [1, с. 6]. Оскільки мовна реальність може структуруватися двома способами – тоталітарним і демократичним [6, с. 40] – то видається доцільним розрізняти демократичний політичний дискурс та тоталітарний політичний дискурс.

Постановка проблеми. Тоталітарний політичний дискурс має низку характерних особливостей, які різнять його від демократичного політичного дискурсу. Один із комунікативних вимірів, важливих для типології політичного дискурсу, – це варіювання його ознак за шкалою „монологічність – діалогічність” [6, с. 61]. Якщо в тоталітарному політичному дискурсі діалогічність має тільки зовнішній характер – у комунікативну практику вводяться атрибути, які створюють видимість діалогу – то політичний діалог в країнах з розвинутою демократією наближається до природного діалогу, зорієнтованого на пріоритет особистості, а не соціального інституту [6, с.62]. Монологічний за своєю суттю тоталітарний дискурс базується на прагматичних принципах авторитету й лояльності. Для монологічного спілкування характерне узаконене порушення діалогічних максим співпраці або суперництва. В тоталітарному суспільстві комунікація завжди однонаправлена: вождь звертається до народу; влада, яка диктує особистості; держава, яка маніпулює масами. Зворотний зв'язок допускається тільки у вигляді оплесків (які переходять в овації) чи повідомлень у пресі [5, с.147].

Мова тоталітарного суспільства – це мова пропаганди. Будь-яка інша функція мови, крім пропагандистської, заборонена, оскільки всі сфери суспільного життя, а особливо ЗМІ, працюються на підтримання суспільного ладу. В тоталітарній держа-

ві соціальна комунікація характеризується високою роллю ритуального аспекту. Все суспільство перестає жити в реальному просторі із загальноприйнятими нормами поведінки і занурюється у міфічний простір, де народ поклоняється харизматичному вождю, а слово знову набуває магичної сили. Важливість основного, денотативного значення слова послаблюється і втрачається, денотативне значення замінюється конотативним, яке тепер стає провідним. Водночас відбувається і процес трансформації значення слова, нерідко на його антонімічне. Таким є механізм будь-якої пропаганди [5, с.145]. Наприклад:

*...I thank you for your presence and for the moral support you are providing for this **struggle for peace**. I urge you not to give up fighting for this. In this **struggle**, as in many others in years past, victory is possible* [Fidel Castro's Speech to Students of Cuba. September 4, 2010. – <http://www.havanatimes.org/?p=28748>].

*...we must always remember ... that between the strong and the weak, freedom is oppressed. That's why the Empire speaks of freedom; **it's the freedom to oppress, to invade, to kill, to annihilate, and to exploit*** [Hugo Chavez. December 18, 2009. – <http://climateandcapitalism.com/?p=1414>].

Як видно із наведених прикладів, поняття війни і миру не розділяються, а концепт свобода наділяється рисами, які взагалі не входять до його структури.

Тоталітарний дискурс є близьким до релігійного, оскільки спирається на релігійні архетипи свідомості (жертвність, поклоніння божеству, віру у „світле майбутнє”). Політичний лідер сприймається як божество, наділене надприродними можливостями й видатними якостями і водночас є недосяжним для діалогу.

У сучасному демократичному дискурсі дистанція між лідером і масами скорочується завдяки ЗМІ – кожен крок президента відслідковується публічно, в той час як в тоталітарних режимах ця політична дистанція поглиблюється й таким чином зумовлює авторитарність політичного слова / тексту, що підкреслює беззаперечний авторитет його автора [6, с.60].

Мета тоталітарного дискурсу – здійснити психологічний тиск на партнерів по комунікації, що включає вербальні й позалінгвальні компоненти комунікації і, як правило, супроводжується порушенням принципу ввічливості та максим комунікації, що вказує на авторитарність тоталітарного дискурсу. Ілюзія адресанта спрямована на пригнічення, домінування та тиск. На змістовному та інтенціональному рівнях авторитарні особистості переважно переконані у власній правоті, створюють егоцентровану, конфліктну ситуацію, виявляють тенденцію чіткого оформлення думки, використовують директивні мовленнєві акти [4, с.2-3].

При аналізі політичного дискурсу особливу роль відіграють концепти, адже вмале оперування концептами сприяє досягненню поставленої мети – здійснити вплив на адресата. Дослідження концептів дає можливість зрозуміти суть політичних процесів і спрямованість мовленнєвих дій у сфері політики, а також істинні цілі і смисл висловлювань політичних діячів. Концепти містять цінності та ідеї, до яких зазвичай апелюють політики у своїх промовах [2, с.92]. Концепт тлумачимо як оперативну змістову одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці [3, с. 90], яка є лінгвістичним вираженням цінності. Цінності утворюють концептуальну основу політичного мовлен-

ня, ціннісні категорії, які містяться в центрі політичної комунікації – це когнітивні конструкти, які визначають поведінку людини і її сприйняття дійсності, формують оцінку подій і розділяють її оточення на друзів та ворогів [2, с.92].

Важливими особливостями всіх концептів політичного дискурсу є абстрактність, розмитість семантичного значення, здатність до переосмислення й заміни іншими концептами. У сучасному тоталітарному дискурсі за допомогою методів контент- та концептуального аналізу виокремлюємо низку базових концептів, до яких належать концепти „боротьба”, „революція” та „своє коло”.

Концепт „боротьба” у сучасному тоталітарному дискурсі актуалізується, передусім, лексемами *fight, struggle, battle, war* та похідними від них. Основні ознаки, закріплені за цими лексемами у тлумачних словниках, це – протистояння комусь, суперечка з кимсь, боротьба/битва за щось, боротьба/битва з кимсь, боротьба/битва проти чогось/когось, війна, напад [9; 10; 11]. Заклики до боротьби у буквальному розумінні цього слова – зі зброєю в руках – надзвичайно поширені у тоталітарному дискурсі. Наприклад:

We have to strengthen ourselves, our will to do battle, our awareness. We have to build a new and better world [Rise Up Against The Empire By Hugo Chavez. – <http://www.counterpunch.org/chavez09202006.html>].

... thanks to the Apostle of our Independence and to the blood spilt by dozens of thousands of patriots in three wars of Independence, we have really been preceded by a history which inspired our struggles. ... the time humankind has to fight this battle is incredibly limited. Throughout more than three months of unceasing struggle I modestly made an effort to reveal, to an inattentive world, the terrible dangers that threaten human life on our planet [Fidel Castro's Speech to Students of Cuba. September 4, 2010. – <http://www.havanatimes.org/?p=28748>].

Заклик до боротьби дає змогу консолідувати націю з допомоги єдиної ідеї (*our struggles, our will to do battle* – лексеми *our, we*) – весь народ підіймається в одному пориві, аби завоювати світле майбутнє, всі жертви (*the blood spilt by dozens of thousands of patriots*), виправдані майбутнім добробутом та процвітанням.

Лексема *revolution*, яка є надзвичайно поширеною у тоталітарному дискурсі, не входить до концепту „боротьба”, а радше позначає початок нової ери в житті країни (міф, на якому базується уся система цінностей тоталітарного режиму), зміну устрою, яка започаткувала суспільний лад, який зараз треба захищати. Можна стверджувати про наявність концепту „**Revolution**” у сучасному тоталітарному суспільстві, який володіє надзвичайно потужним потенціалом для здійснення впливу на аудиторію. Наприклад:

The Revolution put an end to those horrors and it is because of that that we are able to meet here on this September morning [Fidel Castro's Speech to Students of Cuba. September 4, 2010. – <http://www.havanatimes.org/?p=28748>]. ... *to my dearest compatriots, who have recently honored me so much by electing me a member of the Parliament where so many agreements should be adopted of utmost importance to the destiny of our Revolution* ... [Message From The Commander In Chief. February 18, 2008. – http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/2008/ing/f1802_08i.html].

Саме поняття боротьби передбачає, що суспільство структурується шляхом побудови опозиції „свій – чужий”, яка є однією з базових когнітивних категорій у дискурсі. Поділ світу на своє та чуже завжди був однією з найважливіших операцій у процесі осмислення світу людиною. Роль базових бінарних архетипних опозицій, таких як добро – зло, світло – морок, життя – смерть, все ще залишається надзвичайно значущою. Кожен політичний режим прагне до заміни архетипів мовлення на штучно створені. Основними концептами категорії „своє коло” в тоталітарному дискурсі є опозиційно представлені одиниці „свій” та „чужий (ворог)”. Розмежування свого й чужого відбувається на основі символів добра і зла, що відповідають моделі світу мовця. За межами власного „священного (сакрального) простору” знаходиться ворожий світ.

Концепт „ворог” у сучасному тоталітарному дискурсі актуалізується лексемами *the Empire, America (the United States of America), imperialism, capitalism, the rich*. Наприклад:

*The hegemonic pretensions of **the American empire** are placing at risk the very survival of the human species. ... because the rest of us are standing up, all those who are rising up against **American imperialism**, who are shouting for equality, for respect, for sovereignty of nations [Rise Up Against The **Empire** By Hugo Chavez. – <http://www.counterpunch.org/chavez09202006.html>].*

Socialism, this is the direction, this is the path to save the planet, I don't have the least doubt. **Capitalism** is the road to hell, to the destruction of the world. ... I want to recall: the 500 million **richest people**, ... this is seven percent of the world's population. This seven percent is responsible for 50 percent of emissions, while the poorest 50 percent accounts for only seven percent of emissions. ... **The rich** are destroying the planet [Hugo Chavez. December 18, 2009. – <http://climateandcapitalism.com/?p=1414>].

That year, at once difficult and promising for the Revolution, the unity of people, the Party and the State were essential to continue moving forward and to face the declared **threat of a military action by the United States**. ... Cuba's five Heroes, imprisoned by **the Empire**, are to be held up as examples for the new generations [Fidel Castro's Speech To The National Assembly. December 27, 2007. – <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/2007/ing/f271207i.html>].

Як бачимо, на „ворога” покладається цілковита відповідальність за абсолютно усі проблеми та негаразди, причому не тільки у межах власної держави, власного простору, а за її межами – у світовому масштабі.

До концепту „свій” у сучасному тоталітарному дискурсі належать товариші, співвітчизники, соратники у війні зі злом (зі світовою Імперією зла), які стоять пліч-о-пліч з вождем у нелегкій боротьбі за світле майбутнє не тільки своєї країни, а й усього світу. Наприклад:

... my salute of course, to **Comrade President Evo Morales**, who is there, President of the Republic of Bolivia. ... Now certainly, as **the Bolivian comrade** said, that is not democratic, it is not inclusive [Hugo Chavez. December 18, 2009. – <http://climateandcapitalism.com/?p=1414>].

Dear compatriots: Last Friday, February 15, I promised you that in my next reflection I would deal with an issue of interest to many **compatriots** [Message From The

Commander In Chief. February 18, 2008. – <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/2008/ing/f180208i.html>]. My **dear comrades** ... I am accompanied by the memory of so **many comrades** whom I knew exactly 65 years ago ... [Fidel Castro's Speech to Students of Cuba. September 4, 2010. – <http://www.havanatimes.org/?p=28748>].

Як видно з наведених вище прикладів, „свої” (comrades, compatriots) є не тільки межах власного простору, а й за його межами, якщо поділяють „наші” погляди та підтримують у битві. Ця „битва” є великою місією порятунку людства перед усім світом, яка випала на долю Куби / Венесуели / іншої тоталітарної держави і здійснити цю місію – їх „священний” обов'язок перед наступними поколіннями. Наприклад:

It would not seem to be possible that a country **as small as Cuba** would be seen forced to carry the weight **of the struggle against those** who have globalized and submitted the world to an inconceivable plunder, and have imposed a system which today **is threatening the very survival of humankind** [Fidel Castro's Speech to Students of Cuba. September 4, 2010. – <http://www.havanatimes.org/?p=28748>].

History calls us to unite and fight. If capitalism resists, **we are obliged to take up a battle** against capitalism and open the way for the salvation of the human species. It's up to us, raising the banners of Christ, Mohammed, equality, love, justice, humanity, the true and most profound humanism. **If we don't do it**, the most wonderful creation of the universe, **the human being, will disappear** [Hugo Chavez. December 18, 2009. – <http://climateandcapitalism.com/?p=1414>].

Отже, з наведеного вище аналізу робимо висновок, що тоталітарний дискурс має монологічне спрямування: зворотній зв'язок з адресатом не передбачений. Серед базових концептів сучасного тоталітарного політичного дискурсу – концепти „боротьба”, „революція” та „своє коло”. Апеляція саме до цих концептів та проаналізовані засоби їх актуалізації дають підстави твердити, що тоталітарний дискурс є авторитарним, егоцентрованим, агресивним, різким, категоричним. Маніпулятивний потенціал кожного з описаних концептів надзвичайно високий, тому глибший аналіз особливостей їх актуалізації видається перспективним для подальшого дослідження.

Список літератури

1. Баранов А. Н., Казакевич Е. Г. Парламентские дебаты: традиции и новации / А. Н. Баранов, Е. Г. Казакевич. – М.: Знание, 1991. – 42 с.
2. Калішук Д. М. Актуалізація концепту „свобода” у сучасному англomовному політичному дискурсі / Д. Калішук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія „Філологічні науки”. – № 8. – Луцьк, 2010. – С. 91-95.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / Под редакцией Кубряковой Е. С. – М.: МГУ, 1996. – 245 с.
4. Крючкова П. Г. Авторитарний дискурс (на матеріалі сучасної англійської мови) / П. Г. Крючкова // Автореф. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук. – Київ, 2003. – 21 с.
5. Шакирова Н. Ю. Язык тоталитарного общества как механизм политического подавления личности / Н. Ю. Шакирова // Вопросы психолингвистики. – Вып. 3. – Москва: Институт Языкознания РАН, 2006. – с. 144 – 153.
6. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. Шейгал. – М.: ИТДГЛ „Гнозис”, 2004. – 326 с.
7. Dieckman W. Politische Sprache, politische Kommunikation: Vorträge, Aufsätze, Entwürfe / W. Dieckman. – Heidelberg: Winter, 1981. – 279 S.
8. Edelman M. Constructing the Political Spectacle / M. Edelman. – Chicago: University of Chicago Press, 1988. – 137 p.

9. Longman Dictionary of Contemporary English. – Pearson Education Ltd., Edinburgh Gate, Harlow, 2000. – 1668 p.
10. Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Oxford University Press, 2001. – 1422 p.
11. Webster's Third New International Dictionary of the English Language. – Springfield, Massachusetts, USA, 1986. – 2662 p.

Калищук Д. Н. Концептуальная структура современного тоталитарного дискурса (на материале выступлений Ф. Кастро и У. Чавеса) / Д. Н. Калищук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 83–88.

В статье исследуются характерные особенности современного тоталитарного дискурса, выделяются его базовые концепты, описывается роль концептов при влиянии на массового адресата, анализируются особенности и способы актуализации базовых концептов современного тоталитарного дискурса.

Ключевые слова: политический дискурс, тоталитарный дискурс, концепт, вождь, борьба, империализм, враг, революция.

Kalishchuk D. Conceptual structure of modern totalitarian discourse (illustrated by F. Castro and H. Chavez's speeches) / D. Kalishchuk // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 83–88.

In the article the peculiarities of modern totalitarian discourse are investigated, the basic concepts of totalitarian discourse are defined, the role of concepts in the process of influencing the addressee is highlighted, the peculiarities and means of expressing the basic concepts of modern totalitarian discourse are analyzed. Among the basic concepts of modern totalitarian political discourse – the concepts of „struggle”, „revolution” and the „own circle”. Appeal to these concepts and ways of updating them to suggest that the totalitarian discourse is an authoritarian, aggressive, sharp, categorical. Manipulative potential of each of these concepts is extremely high, therefore, a more profound analysis of the characteristics of their actualization seems promising for further investigation.

Key words: political discourse, totalitarian discourse, concept, leader, fight, imperialism, enemy, revolution.

Поступила в редакцию 13.11.2013 г.

УДК 811.161.2'367.52

ІГРОВИЙ ХАРАКТЕР ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

Кондратенко Н. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

Статтю присвячено аналізу мовної гри в сучасній українській прозі. Обґрунтовано поняття художнього дискурсу та його ігрової природи, визначено специфіку реалізації ігрової сутності художнього дискурсу на лексичному і граматичному рівнях, наголошено на визначальній ролі мовної гри в модерністському й постмодерністському художньому тексті. Аналіз здійснено на матеріалі творів сучасних українських письменників кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Ключові слова: художній дискурс, мовна гра, художня комунікація.

Актуальність статті зумовлена потребою обґрунтування сутності художнього дискурсу як комунікативного явища, що має ігрову природу. Аналіз виявив мовної гри в художньому тексті певною мірою розкривають ігрову сутність художньої комунікації, проте необхідно здійснити комплексне осмислення цього феномена на теоретичному рівні. Проблеми ігрової природи художнього тексту частково порушено на філософському рівні в працях Л. Т. Ретюнських, а на лінгвістичному – в наукових розвідках Т. О. Гридіної, В. З. Саннікова, Б. Ю. Нормана, М. Ф. Шацкої та ін. Однак здебільшого у мовознавчих дослідженнях увиразнено поняття мовної гри, а загальні питання ігрового дискурсу та ігрової природи комунікативної взаємодії залишено поза увагою. Особливого значення ці проблеми набувають у вивченні модерністської та постмодерністської художньої прози, зважаючи на актуалізацію ігрової настанови сучасних письменників у створенні художньої реальності.

Мета статті – виявити сутнісні особливості ігрової природи художнього дискурсу сучасної української прози. Мета визначила розв'язання таких завдань: узагальнити філософські та мовознавчі концепції мовної гри, виявити мовні засоби репрезентації ігрової природи художньої комунікації, простежити закономірності реалізації ігрового принципу в сучасній українській прозі.

Сучасний художній текст, функціонуючи в комунікативному просторі, репрезентує один з різновидів діяльності людини – комунікативну. З огляду на це текст стає не лише матеріальним утіленням і здобутком світової культури, а й носієм сутнісних характеристик існування людини в культурному середовищі. Прагнення створити адекватне середовище для людського існування зумовлює появу численних реальностей, серед яких особливе місце належить ігровій. Л. Т. Ретюнських вважає основною рисою ігрової реальності «її детермінованість суб'єктивною реальністю» [8, с. 23], що в процесі розгортання набуває об'єктивного статусу. Суб'єктивний характер гри увиразнює її соціальну природу як особливого виду діяльності людини.

Створення ігрової реальності уможливлено сприйняттям діяльності людини як гри, що вперше продемонстрував відомий культуролог Й. Гейзінга, який, аналізуючи гру як особливий тип діяльності людини, виокремлює низку ознак, що характе-

ризують гру загалом і гру як соціальне явище. Насамперед до таких ознак належить невимушеність гри: «гра за наказом уже більше не гра» [9, с. 17], тобто гра має вільний характер. Вона завжди поєднана з вибором людини, її не можна нав'язати чи примусити грати, тоді це вже буде імітацією гри. Гра є тільки вільною діяльністю людини, що не зумовлена фізичною або біологічною потребою, вона відбувається за бажанням людини, але в ній немає необхідності. Ця ознака породжує наступну – умовність гри, що передбачає вихід за межі побутовості, за межі реальної дійсності. Людина, яка грає, цілком це усвідомлює: «Ми граємо, і ми знаємо, що ми граємо, отже, ми більше ніж просто розумні істоти, бо гра є заняття надрозумне» [9, с. 13]. І хоч іноді гравець втрачає межі гри та реальності, цілком занурюючись в ігровий процес, гра перетворюється на свідоме явище й може керувати життям людини, але усвідомлення меж гри та життя не дає знищити межі між умовністю й реальністю. Той, для кого гра втрачає умовність, починає сприймати її як справжню реальність, для такої людини гра вже не є грою.

Інша ознака гри як типу діяльності пов'язана з визначеністю її часо-просторових параметрів: гра завжди вирізняється ізольованістю й відповідною тривалістю, вона проходить у визначених і закріплених у часі та просторі межах, тобто має початок і кінець. Часова локалізованість гри зумовлює її періодичність, тому що обмежена й закріплена в часі дія може багаторазово повторюватися за інших умов. Наслідком цієї періодичності є наявність у структурі гри повторюваних елементів. Визначеність ігрового континууму пов'язана з обмеженням штучного характеру – правилами, чинними на певній території (арена, сцена, екран тощо), це нібито «тимчасові світи всередині звичайної свідомості, створені для виконання замкненої в собі дії» [9, с. 20].

Часо-просторові параметри визначають певний порядок проведення гри, певні правила, обов'язкові для виконання всіма учасниками [1, с. 1]. Лише визнання й дотримання правил дає змогу стати учасником, а не спостерігачем ігрової діяльності, бажання вступити в гру потребує повного дотримання її порядку, вступу до «магічного кола» гри. Це «магічне коло» перетворює гравців на «посвячених» у таємницю, таємничий характер об'єднує учасників, відокремлює їх від реальності, додає грі сакрального, містичного характеру. Відповідно до цих ознак Й. Гейзінга подає і визначення гри як діяльності людини, основними ознаками якої є вільний характер, умовність, часо-просторова зумовленість, упорядкованість, таємничість [9, с. 20].

Сучасні дослідники виокремлюють з огляду на це такі визначальні риси гри: відсутність мети, вона ні для чого не слугує; гра підпорядкована правилам, які сама собі й визначає; об'єктом гри є гравець; гра – форма виявлення вільної волі людини; гра умовна [6, с. 174–176]. Культурологічне тлумачення поняття гри не могло не вплинути на наукові розвідки з лінгвофілософії, у яких теорію ігрової діяльності людини реалізовано в теорії «мовних ігор» Л. Вітгенштайна. Дослідник формулює теорію «мовних ігор», висуваючи нову методологію дослідження мови, але не описуючи механізм її дії. Наголошуючи на умовності мовних правил і законів, він не прагне пояснити природу мовних ігор, єдиним критерієм виокремлення «мовної гри» вважає «певний закон природи, якому підпорядковані дії тих, хто грає» [3, т. 2, с. 136]. Саме тому теорію Л. Вітгенштайна називають «функціоналістською концеп-

пцією», бо вона враховує не лише «внутрішньомовний контекст, а й позамовну ситуацію, що створює система тією діяльністю людини, до якої введено мову» [2, с. 49], проте було б правильно назвати вітгенштайнівську теорію прагматичною.

Будь-яку мовленнєву діяльність людини, як підпорядковану певним законам і правилам, Л. Вітгенштайн вважає «мовною грою». Загальність запропонованої теорії пов'язана і з тим, що, на думку О. В. Журавльової, він сформулював у такий спосіб уявлення про «когнітивні процеси, які детермінують хід породження мовлення» [4, с. 13], власне когнітивні процеси і становлять закони мови. Учений тлумачить гру дещо в іншому значенні, відмінному від запропонованого Й. Гейзинга, він вважає, що «мовна гра – це єдине ціле: мова і дія, з якою вона переплетена... Функції слів різні, нас заплутує зовнішня подібність слів» [3, т. 2, с. 124]. Операційний аспект мовленнєвої діяльності, вміння застосовувати закони і правила мови, дотримання обмежень і нормативів мови – це все становить специфіку мовних ігор. Зважаючи на це, художній текст є найкращим способом реалізації мовної гри – це використання мови відповідно до певних естетичних, художніх правил, напр.: Я ніколи не вів щоденника. У Берліні я не вів його так само, як і у Львові, Москві чи Франку. Але з того, що я досі писав про Берлін, усе одно виходить щоденник (Ю. Андрухович. Лексикон інтимних міст).

Саме тому в художньому дискурсі неklasичної парадигми поняття гри тісно пов'язане з нормою та аномальністю тексту. О. М. Ремчукова зазначає, що порушення норм і стандартів має системний характер у сучасному художньому мовленні, тому вважає це «найважливішою рисою художнього методу» [7, с. 30]. Деякі дослідники наголошують, що мовна гра «порушує симетрію співвідношення змісту і середовища його функціонування, приводячи стабільні структури в новий стан нестабільності. Отже, мовна гра становить новий етап розвитку системи на підставі операцій над стабільними мовними структурами – еталонами, прототипами, моделями породження змісту» [4, с. 46]. Через порушення мовних норм, правил та обмежень художній текст набуває нової форми, що сприймається не як ненормативна, а як нова, експериментальна, напр.: *ні, думав поплавський, рухаючи тазом у такт джазовій музиці, насправді ніякого мене теж немає... адже варто лише схаментися, і стає очевидним, що нікого, хто міг би думати це, насправді теж не існує* (А. Жураківський. Сателіти); *Мій перший абзац хоч як ретельно імітує стилістику перших критичних вправ, не здатен передати її дециці того розмаїття форм, методів і лексем, котрими рясніли літературознавчі часописи (наголошую: літературо! знавчі! часо! писи!)* (Ю. Іздрик. Флешка 2-gb). Відсутність або надмірність розділових знаків, усунення великої літери на початку речення та у власних назвах, що зумовлює елімінацію меж між синтаксичними конструкціями; підвищена фрагментація або подання тексту цілісним знаковим утворенням увиразнює формально-синтаксичні риси художнього мовлення.

Однак мовні ігри уможливають створення експериментальних текстів не лише на формальному, а й на семантичному рівні. Унаслідок з'являються різноманітні синтаксичні конструкції, анормативні за семантичними характеристиками. Розрізняють кілька видів семантично аномальних конструкцій, серед яких можна виокремити властиві художньому тексту неklasичної парадигми аналітично хибні та абсу-

рдні, обидва різновиди «в принципі не суперечать природній мові і, вживаючись у відповідному контексті, здатні отримати цілком „нормальну” інтерпретацію» [5, с. 204]. Аналітично хибні характеризуються тим, що одночасно стверджують і заперечують той самий факт дійсності, напр.: *Якби хто уявив футляра під скриpkового смичка, то це був би подібний пенал. Але таких не існує. А цей – існував* (Б. Жолдак. Гальманах); *Він придумав анімацію, якої ще не могло бути. Отримував насолоду від створення заповнених хвилин, яких могло б не бути. Якби не. Якби не зауважив чогось, якби не придумав прийому, якби не допасував, якби не вирізнув – якби багато чого не* (Т. Прохасько. Непрості); *Існує центр світу, який всюди і ніде* (Ю. Іздрик. Флешка 2gb). У художній картині світу модерністів і постмодерністів такі суперечності виглядають цілком природно, нібито світ, де одночасно щось існує та не існує, став можливим.

Таку узвичаєність світу реалізованих суперечливих можливостей передають мовні засоби: *Про що могли розмовляти, увійшовши до лісу, двоє людей, що прожили разом дванадцять років? Звісна річ, вони мовчали* (Ю. Андрухович. Дванадцять обручів). Маємо пропозиційну невідповідність: у першому реченні наявний запит щодо теми розмови, отже, герої розмовляли, а в другому – навпаки – стверджується, що вони мовчали, причому вжито вставну словосполуку «звісна річ», яка вказує на нормативність ситуації. Тут представлена гра пресупозиціями, побудована на невідповідності фонових знань і горизонту очікування читача.

Суперечливі пропозиції як відображення амбівалентності художнього світу часто набувають афористичного характеру, напр.: *Якщо так – ти така велика, а насправді – маленька; Тебе так багато і так замало* (Т. Прохасько. Непрості); *...справжня свобода не тоді, коли вона є, а тоді, коли ти її дуже хочеш* (Ю. Андрухович. Таємниця). Пропозиційна структура таких конструкцій указує на семантичну аномальність, проте вони є цілком природними для тексту. І хоч важко уявити такі можливі світи, де одночасно щось є істинним і хибним, художній текст неklasичної парадигми створює ігрову реальність амбівалентного типу. Семантично абсурдні конструкції містять внутрішню логічну суперечливість, зумовлену створенням ігрової реальності. Вони порушують не так закони мови, як закони мислення людини, логічні принципи та правила, напр.: *Цими словами оминеш кожен річ, і промовчиш кожен любов* (Ю. Іздрик. Таке); *Про Одесу знають у всьому світі. Точніше, нічого про неї не знають, хоч і знають її. Тобто правильніше буде сказати, що про Одесу не знають, але в усьому світі* (Ю. Андрухович. Лексикон інтимних міст).

Лінгвістичні експерименти доводять визначальну роль мови в художньому мовленні, на чому наголошують і самі письменники: *Часу поза мовою не існує* (Ю. Іздрик. Таке). Мовна гра з огляду на це є засадничою рисою художнього дискурсу неklasичної парадигми.

Висновки. У художньому мовленні ігровий принцип реалізований саме в мовних іграх лінгвістичного типу, що передбачають використання гротеску, іронії, переосмислення, гри слів тощо. У художньому дискурсі неklasичної парадигми ігровий принцип найяскравіше виражається в карнавалізації як ядерному вияві лінгвістичної гри. Карнавалізація є одним із основних засобів художнього текстотворення в дискурсі неklasичної парадигми.

Мовна гра становить невід'ємний шар художнього тексту некласичної парадигми. Це не лише окремі прийоми мовної гри, а й загальні лінгвістичні ігри, ігри з мовою, зумовлені карнавалізацією постмодерністської свідомості. У художньому дискурсі лінгвістичні ігри набувають різних форм реалізації, серед яких чільне місце належить деструкції, варіативності та візуалізації, що відповідають ключовим тенденціям реалізації мови в сучасному тексті.

Список літератури

1. Белозерова Н. Н. Дискурсивная игра : исходные позиции / Н. Н. Белозерова // *Language and Literature*. – 2001. – Вып. 15 : [Электронный ресурс]. – Режим доступа к журн. : <http://frgf.utmn.ru/last/No15/text05.htm>.
2. Блинов А. Л. Семантика и теория игр / А. Л. Блинов. – Новосибирск : Наука, Сибирское отд-ние, 1983. – 130 с.
3. Витгенштейн Л. Философские работы / Л. Витгенштейн. – Т. 1–2. – М. : Гнозис, 1994.
4. Журавлёва О. В. Функциональные системы речепорождения сквозь призму языковой игры : [монография] / О. В. Журавлёва. – Барнаул : Изд-во Алтайск. ун-та, 2007. – 142 с.
5. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
6. Никитина Е. С. Семиотика : [курс лекций] / Е. С. Никитина. – М. : Академический Проект; Трикста, 2006. – 528 с.
7. Ремчукова Е. Н. Креативный потенциал русской грамматики : [монография] / Е. Н. Ремчукова. – М. : Изд-во Российского университета дружбы народов, 2005. – 329 с.
8. Ретюнских Л. Т. Игра как она есть, или Онтология игры / Л. Т. Ретюнских. – Липецк : Липецкое изд-во Госкомпечати РФ, 1997. – 151 с.
9. Хейзинга Й. Номо Ludens. В тени завтрашнего дня / Й. Хейзинга ; [пер. с нидерл.]. – М. : Прогресс ; Прогресс-Академия, 1992. – 464 с.

Кондратенко Н. В. Игровой характер художественного дискурса современной украинской прозы / Н. В. Кондратенко // *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 89–94.

Статья посвящена анализу языковой игры в современной украинской прозе. Обосновано понятие художественного дискурса и определена его игровая природа, определена специфика реализации игровой сущности художественного дискурса на лексическом и грамматическом уровнях, доказана определяющая роль языковой игры в модернистском и постмодернистском художественном тексте. Анализ выполнен на материале произведений современных украинских писателей конца XX – начала XXI века.

Ключевые слова: художественный дискурс, языковая игра, художественная коммуникация.

Kondratenko N. Game character literary discourse of modern Ukrainian prose / N. Kondratenko // *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University*. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 89–94.

This literary examines the language game in modern Ukrainian literature. Substantiates the notion of literary discourse and its gaming nature of defined specificity playing the essence of literary discourse on the lexical and grammatical levels, stressed the crucial role of language games in a modernist and postmodern fiction. Game text options come from cultural and philosophical understanding of the nature of the game, which led to the interpretation and language games in linguistics. Literary discourse contains elements of the game that defined the relevant communication registers.

The article traces the concept of language games in linguistic writings revealed the essential features of a gaming reality described communication as art gaming reality. Language game is considered in terms of violations of linguistic norms and abnormality of the text that caused aesthetic guideline author. Presented manifestations of language games in formal and semantic levels of text representation traced patterns of language games in modern prose, tend to linguistic experiments. Outlines the specific literary text as a gaming

reality that correlates with absurd and logically contradictory fragments of objective reality. Thoroughly examined linguistic means of expression game nature art communications.

The analysis was performed on the basis of works by contemporary Ukrainian writers of the late XX – early XXI century. The focus of modernist and postmodernist are literary discourse, one of the principles creating text which is a language game. Analyzed the works of Ukrainian writers – representatives of modernism and postmodernism, whose works were built in the language game.

Key words: literary discourse, language game, literary communication.

Поступила в редакцию 16.10.2013 г.

УДК 811.161.2'373.45

АНГЛІЦИЗМИ У ФУНКЦІЇ АВТОРСЬКОГО САМОВИРАЖЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ М. СОКОЛЯН «КОДЛО»)

Лапінська О. М.

Національна металургійна академія України, м. Дніпропетровськ

Стаття присвячена аналізу англіцизмів у функції авторського самовираження в художньому тексті. Встановлено, що авторські думки передають через думки головних героїв. Англіцизми використані з метою опису іноземної дійсності очима автора: 1) розповідь від першої особи; 2) англійськомовний епіграф як одним зі способів передачі основної ідеї, настрою твору; 3) розділи, підрозділи роману англійською мовою; 4) авторські коментарі.

Ключові слова: англіцизми, функція авторського самовираження, художній текст.

Постановка проблеми. Однією з найсуттєвіших категорій у структурі художнього твору є образ автора. Художня література все більше виявляє особистий, індивідуальний характер творчості, з'являються різноманітні форми “вираження” автора в художньому творі, що пов'язано зі сприйняттям літературного твору як діалогу автора з читачем. Англіцизми у функції авторського самовираження найповніше реалізуються в авторській мовній партії, яка представлена в коментарях і роздумах письменників. Мовні засоби, використані в мові автора, слугують складниками його образу і виражають ставлення до дійсності та подій. Варто відзначити, що елементи авторського ставлення можна знайти в категоріях оцінності, але найочевидніше вони висвітлені у власне авторській мові й роздумах письменників.

В українському мовознавстві та літературознавстві образ автора художнього тексту вивчали різноаспектно: у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень (Т. П. Вільчинська), як смисловий центр літературно-художнього твору (О. О. Матвеева), як естетичне поняття (О. П. Орлова) тощо [2, 4, 6]. Іншомовну лексику в мові української постмодерністської прози досліджувала Н. В. Гудима [3]. Англіцизми як засіб авторського самовираження ще не були об'єктом наукових розвідок. *Актуальність* обраної теми зумовлена потребою в заповненні зазначеної лакуни.

Метою статті є аналіз англійськомовних запозичень у функції авторського самовираження, яке реалізується в певному способі передачі інформації й уживанні мовних засобів, де англійськомовна лексика служить для подання ставлення митців пера до іноземців, інших країн, іноземного способу життя в цілому.

Показовим щодо цього є роман М. Соколян «Кодло», де автор розмірковує над життям у Великій Британії, зокрема в Шотландії, над освітою, над світосприйняттям британців, сприйняттям британської дійсності українськими студентами. За допомогою питомого слова письменниця не може досягти бажаного ефекту. У таких випадках вона в основному вживає запозичення для номінації предметів і явищ, яких немає в українській мові або коли українські лексеми мають інший відтінок і не в змозі передати певний нюанс значення слова. Напр.: *А от Рене Бамбул, наш спец із містифікації, особливої симпатії в мене не викликав. Дарма, що веселий і*

безпосередній – цей дядько змушував думати про пурген, підсипаний до чаю, голки в кріслі й чорнило в сумці. Це був такий суб'єкт, якого ввічливі британці називали б «*practical joker*». В нас це зазвичай означають інакше (не так ввічливо).

Practical joker (англ.) – жартівник, людина, яка когось розігрує, змушуючи виглядати по-дурному, безглуздо, щоб розсмішити інших. Імовірно, авторка не знайшла вдалий еквівалент для більш точного позначення цього поняття й у зв'язку з цим залучає ресурси англійської мови. У наведеному уривку простежуємо авторську оцінку.

Приміром: «Окуляри були потрібні для захисту від сліпучих променів слави, скромно пояснював професор. Загалом поведився пан Табор весело і цинічно, іноді аж занадто. Наприклад, чого лише вартував його коронний вислів “тримати читача за ніздрі”? І це ще дуже делікатний варіант. Виявляється, тримати глядача... ну, там, за будь-що, можна за допомогою його ж власної допитливості, а також несподіванки та *suspense*. Допитливість у даному разі означає схильність глядача формувати очікування щодо наступного розгортання подій – очікування, котрі базуються на попередньому досвіді та культурних установах. Несподіванка – це обман глядацьких сподівань, тоді як *suspense* – це просто затримка перед підтвердженням або спростуванням очікувань. Особливо мені подобаються хитрі прийоми для нагнітання напруги: псевдокульмінація і псевдофінал. Наприклад, ви вважаєте, що герой віддав Богу душу, пристосовуєтесь до цієї думки, а тут виявляється, що він не віддав, а лише позичив. Під шумок, поки глядач радісно приходить до тями, іще багато чого можна повернути...» (М. Соколян).

Suspense (від. англ. *suspense*) – стан невідомості, тривоги, відчуття, коли дуже хочеться дізнатися про те, що має статися; цікавість, напруга очікування, яку відчуває читач; очікування, тривога, непевність, напруга; тривога очікування. Щоб пояснити значення цього англійського слова читачеві прозаїк залучає описові речення й наводить приклад.

Письменниця вживає варваризм *suspense*, адже він передає кілька ознак стану людини. Важко підібрати український аналог до цього англіцизму. До того ж, використання англійської лексеми *suspense* – це економія мовних засобів. Щоб передати її значення в повній мірі, потрібно вжити словосполучення чи навіть речення, описовий зворот українською мовою. Саме тому перевагу надають іншомовній лексемі.

У «Кодлі» цікавим є той факт, що авторські думки передають через думки головної героїні. Белетрист починає роман із подорожі Англією й Шотландією головної героїні, не називаючи її ім'я до шістнадцятої сторінки. Власне світосприйняття авторка твору виражає у думках і роздумах своєї героїні Ірми Кони, чие ім'я стає відомим завдяки мові персонажів. М. Соколян користується таким прийомом, коли голос автора наче влітається у внутрішній монолог героя. В аналізованому творі розповідь ведеться від першої особи, де головна героїня є героїнею-оповідачем. Цей прийом потрібен для описання внутрішнього світу людини, зокрема героїні, для достовірності, реальності зображуваного [1, с. 53]. За допомогою фігури оповідача відбувається авторська гра, де автор носить маски власних персонажів. «У літературному маскарадї автор може вільно, протягом одного художнього твору, змінювати стилістичні маски», – зауважує О. І. Орлова [2, с. 38].

Одним зі способів передачі основної ідеї, настрою твору є епіграф. Цей прийом М. Соколян обрала в поєднанні з описом стану, думок головної героїні для вираження власного бачення подій. Авторка вважає, що її героїня, заблукавши у пошуках школи, відчувала те ж саме, що й головний герой Дж. К. Роулінг Гаррі Поттер: *Він зупинив працівника вокзалу, що проходив повз, але не наважився запитати про платформу дев'ять і три чверті. Службовець ніколи не чув про Хогвардс і, коли Гаррі не зміг пояснити, де розташована ця школа, почав дратуватися, наче Гаррі зумисне прикидався дурником (Дж. К. Роулінг).*

Порівняємо з описом думок героїні: *Я підбрала камінець і зі злістю жбурнула його в піняві води затоки **Сент-Ендрюз**. Якийсь джентльмен в капелюсі здивовано зиркнув на мене. Чого вирячився? Іди собі, іди собі, дядьку! Не бачиш – насолоджуюся пейзажем. А валізи? То що? Все своє ношу з собою. Косметичка там, несе-сер... Боже, як же я хочу спати, їсти хочу, в душ! Я ж уже третій день у дорозі. І головне, абсолютно невідомо, що мені робити далі (М. Соколян).*

Назва шотландського міста *Сент-Ендрюз*, екзотизм *джентльмен*, англіцизм *несер* (від. англ. necessary – необхідний) – усі ці лексеми використані з метою передачі іноземної дійсності очима автора. Епіграф ужитий авторкою для того, щоб краще донести до читача власне розуміння стану студентки, яка загубилася за кордоном і ніяково почувалася під здивованим поглядом «якогось джентльмена».

Назву навчального закладу в Сент-Ендрюзі М. Соколян завжди наводить англійською мовою: *До вітрового скла автобуса була причеплена табличка з написом «St. Andrews University. Human Science School»; Що ви очікуєте від навчання в Human **Science School**?*

Останнє речення по кілька разів зустрічається у кожному розділі твору в анкеті випускника.

Присутність авторки помітна і в описі університету: *Школа була розташована десь кілометрів за тридцять на північ від **Сент-Ендрюза**, за його безмежними полями для гольфу, серед порослих рудим чагарником пагорбів. Її кампус складався з трьох сполучених між собою будівель сірого каменю...* (М. Соколян).

Тобто автор усе знає. Автор-оповідач знає більше, ніж автор-персонаж. Характеристику університетського гуртожитку дає й автор-персонаж: *Пан Бамбул провів нас до однієї з будівель, повідомивши, що то є **Residence Hall**, такий собі гуртожиток, іншими словами... Мені дістався номер 22, куди я попленталась, плекаючи мрію про належний спочинок і, може, навіть – о невимовне щастя! – можливість прийняти душ; У нашому **Residence Hall** було дві вітальні, на першому і на другому поверсі (М. Соколян).*

Автор-оповідач, як бачимо, виявляє себе в ролі двох персонажів. Сподівання автора на те, що героїня прийме душ простежується й у вставній конструкції.

Residence Hall (англ.) – студентський гуртожиток. Авторка використала словосполучення саме англійською мовою, щоб наголосити на англійській дійсності, адже цей студентський гуртожиток знаходиться в Шотландії, пояснивши його значення в тексті.

Деякі розділи роману «Кодло» («*Gossip's bridle*», «*Repentance*») названо англійською мовою. Назву «*Gossip's bridle*» М. Соколян пояснює за допомогою мо-

ви персонажів і в роздумах головної героїні (вездечка для балакучих), тобто неангломовний читач зможе зрозуміти назву розділу за допомогою мови персонажів і за змістом: *Лише набагато пізніше я згадала, що вже бачила «вездечку»... Цікаво, чи то була та сама **gossip's bridle**?* (М. Соколян). Письменниця вживає англіцизм «*bridle*» у жіночому роді, узгоджуючи з ним означення, як з українським словом *вездечка*.

Назва п'ятого розділу «*Repentance*» й назви проектів також пояснюються автором у мові персонажів: – *Здається, мене змусили розкаятись. Як, ти казала, називається той проект? «Repentance», себто, «каяття»?; Цей проект спочатку мав назву «Fair Play», тобто «чесна гра», але по ходу дії ми вирішили перейменувати його в проект «Repentance». Цей проект здійснювався за підтримки Міністерства оборони Великобританії та особистого сприйняття, так би мовити, представників правлячої династії ...* (М. Соколян).

Для того, щоб передати національний колорит легенди, створеної в шотландському замку, прозаїк вживає також аббревіатури, пояснюючи їх англійською мовою знову ж таки в роздумах своєї героїні Ірми: AONLC. / *Якусь мить я пригадувала, звідки ж мені знайома ця аббревіатура. Нарешті, до мене дійшло. / **Ancient Order of Noble Lords of Congregation**. / Створене нашою хворою уявою таємне товариство.*

Письменниця говорить про поняття «*трікстер*» і «*шахрай*» за допомогою відгуку керівника на кваліфікаційну роботу головної героїні-студентки: *Однак основна відмінність між ставленням до містифікації в архаїчні та модерні часи полягає в статусі модифікатора: раніше право вводити в обман належало божествам чи епічним героям, тоді як сьогодні на це право претендує перший ліпший. Тому, власне, і було профанізовано поняття «трікстера», яке нині прикладається ледве що не до звичайного **шахрая**.*

Трікстер (від англ. *trickster*) – ошуканець, спритник; особа, яка зловживає довірою; шахрай. Як бачимо, «*трікстер*» – англійський аналог українського слова *шахрай*. Але авторка художнього тексту розрізняє поняття «*трікстер*» і «*шахрай*». На її думку, англійська лексема має благородніший відтінок значення, ніж українська. Це видно з контексту – письменниця докладно пояснює своє розуміння значення двох лексем. Англіцизм ужито з метою нівелювання негативного змісту лексеми (англійською вона звучить толерантніше) та вираження поваги до божеств й епічних героїв.

Висновки. Творча індивідуальність автора художнього тексту, його світовідчуття, розуміння навколишньої дійсності, ставлення до неї, її оцінка – усе це позначається на доборі мовних засобів. Удаючись до англіцизмів у художньому творі, автор припускає, що читач розуміє англійську мову.

Список літератури

1. Виноградов В. В. Проблема сказа в стилістиці / В. В. Виноградов. Избр. труды // О языке художественной прозы. – М. : Наука, 1980. – С. 42–54.
2. Вільчинська Т. П. Образ автора художнього тексту в парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень / Т. П. Вільчинська : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sn-philolocom.crimea.edu/arhiv/2013/uch_26_1fil/035_vilc.pdf

**АНГЛІЦИЗМИ У ФУНКЦІЇ АВТОРСЬКОГО САМОВИРАЖЕННЯ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ М. СОКОЛЯН «КОДЛО»)**

3. Гудима Н. В. Семантика та стилістичні функції запозичень у мові української постмодерністської прози : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Гудима. – Чернівці, 2011. – 20 с.

4. Матвеева О. О. Художній текст і антропоцентризм / О. О. Матвеева : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/novitfilolog/11/131.pdf>

5. Орлова Е. И. Образ автора в литературном произведении : [учеб. пособие] / Е. И. Орлова. – М., 2008. – 44 с.

6. Орлова О. Образ читача в структурі художнього тексту / О. Орлова : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fil_nauk/2011_2/Orlova.pdf

Лапинская О. Н. Англицизмы в функции авторского самовыражения (на материале романа М. Соколян «Кодло») / О. Н. Лапинская // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 95–99.

Статья посвящена анализу англицизмов в функции авторского самовыражения в художественном тексте. Установлено, что авторские мысли передают через мысли главных героев. Англицизмы использованы для описания иностранной действительности глазами автора: 1) рассказ от первого лица; 2) англоязычный эпиграф как один из способов отображения основной идеи, настроения произведения; 3) главы, разделы романа на английском языке; 4) авторские комментарии.

Ключевые слова: англицизмы, функция авторского самовыражения, художественный текст.

Lapinska O. M. Anglicisms in the author's self-expression function (in M. Sokolyan's novel «Kodlo») / O. M. Lapinska // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 95–99.

The article deals with the analysis of Anglicisms in the author's self-expression function in the fiction. It is found out that the author's thoughts are transferred through the protagonists' thoughts. Anglicisms are used to describe the foreign reality with the author's eyes: 1) the narration is from the first person; 2) the English epigraph as one of the means of describing the main idea, the mood of the story; 3) the chapters, the parts of the novel is in English; 4) the author's remarks.

There are some reasons that affect the selection of the language means. They can be creative individuality of the author, her realizing of reality, its evaluation. As far as M. Sokolyan describes the British reality, the educational system at the Scottish University, the students' life in Scotland she uses Anglicisms in her novel. So such means can help the readers to understand the reality much better.

Key words: Anglicisms, author's self-expression function, fiction

Поступила в редакцию 13.10.2013 г.

УДК 811.161.2'42

КОНЦЕПТОСФЕРА КОХАННЯ В ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС)

Макарова М. В.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Луганськ

У статті описано співвідношення мовної й концептуальної, наївної й наукової картин світу; порушено проблему виділення поетичної та прозової картин світу в межах художньої картини світу; представлено структуру концептосфери КОХАННЯ, виділено в ній ядро, приядерну та периферійну зони; проаналізовано мовні засоби індивідуальної картини світу Марії Матіос, що бере участь у формуванні концептосфери КОХАННЯ сучасного українського фемінного дискурсу.

Ключові слова: мовна картина світу, художня картина світу, прозова картина світу, поетична картина світу, концептосфера КОХАННЯ, сучасний фемінний дискурс.

Постановка проблеми. Актуалізація антропоцентричного підходу в дослідженнях мови зумовлює посилений інтерес у мовознавців до поняття «мовна картина світу» (МКС). Цей феномен став об'єктом досліджень у філософії, культурології, когнітивістиці, лінгвістиці. Розробкою проблеми картини світу та її мовного вираження займалися С. Г. Воркачов, Т. А. Космеда, О. С. Кубрякова, З. Д. Попова, О. О. Селіванова, Й. А. Стернін та ін., проте питання трактування МКС, її різновидів неоднозначне, тому на сучасному етапі дослідження мовної картини світу на українському мовному ґрунті залишаються актуальними.

Науковці порушили проблему співвідношення мовної й концептуальної картин світу, які перебувають у стані постійної взаємодії. Будемо вважати, що концептуальна картина світу (ККС) пов'язана зі сферою абстрактного і виступає сукупністю понять та знань про навколишній світ, а МКС – продукт вербальної реалізації цих понять та знань, що формує відношення людини до світу. ККС зафіксована в мові у вигляді концептів, які утворюють концептосферу народу. Вербалізовані в сучасному фемінному дискурсі концепти створюють своєрідну художню картину світу.

Концептосфера КОХАННЯ – це таємнича сфера людських стосунків, без якої не можна усвідомити життя взагалі. На нашу думку, вона найяскравіше представлена в художній картині світу, що репрезентує концептуальну систему автора, яка забезпечує створення та розуміння тексту. Отже, художній дискурс можна розглядати як елемент моделювання картини світу.

Метою статті є зіставити відтворення за допомогою тропів та стилістичних фігур концептосфери КОХАННЯ в сучасній українській жіночій поезії та прозі на матеріалі творів Марії Матіос. Аналіз сучасного фемінного дискурсу дозволить зробити висновки про концептосферу КОХАННЯ на цьому етапі розвитку української літератури.

Письменники є представниками національної культури, що відтворена у національній картині світу, яка крізь призму індивідуального сприйняття реалізується у своєрідних засобах мови. Мова кодує культуру народу й репрезентує особливості концептуалізації світу окремою особистістю. Отже, можна говорити,

що мовна картина світу і картина світу, реконструйована з художнього тексту, співвідносні.

Оскільки МКС репрезентує індивідуальну свідомість мовців, її ще називають наївною картиною світу. С. Г. Воркачов зазначає, що картина світу, відтворена у лексичній системі національної мови, має певні неточності, але є достовірною. Науковець використовує поняття «наївної картини світу» як факту буденної свідомості, яка відтворюється пофрагментно в лексичних одиницях мови, проте сама мова відображає лише спосіб концептуалізації світу мовною особистістю, тому термін «мовна картина світу» умовний [1, с. 29–30]. Терміном «наївна картина світу» також послуговуються А. М. Приходько [13, с. 23], В. І. Карасик [4, с. 74], Г. В. Токарев [16, с. 31], З. Д. Попова, Й. А. Стернін [12, с. 54].

Наївну картину світу ототожнюють з МКС, а наукову – з ККС. Бо світ, що нас оточує, вивчаємо науковими методами, отже, здобуваючи певну інформацію, ми доповнюємо вже існуючу систему знань про світ. Уявлення про світ, які склалися впродовж століть, створюють наукову картину світу. Вона представляє собою систему знань, накопичену людством у певну історичну епоху, тому наукова картина світу може змінюватися [15, с. 85]. Наукова картина світу зафіксована в термінологіях різних наук, що вивчають світ або окремі його складники з різних позицій [6, с. 11].

Дослідники говорять про відмінність наукової та наївної картин світу. Треба зазначити, що наївна й наукова картина світу рівнозначні. Перша гнучка та побудована на практичних знаннях, діалектична, може допускати певні протиріччя [4, с. 74]. Друга – уважається віддаленою від пересічного мовця, тоді як наївна, навпаки, наближеною до буденної свідомості. Якщо наукова картина світу створюється науковою свідомістю, то МКС є результатом відтворення реальності наївною свідомістю, яка сприяє формуванню для кожної національної мови суб'єктивної субстанції – МКС [2, с. 38].

Разом з наївною і науковою виділять художню картину світу – це «вторинна картина світу, яка нагадує мовну» [12, с. 56]. Вона виникає у свідомості читача під час сприйняття ним художнього твору. Отже, мова – засіб створення вторинної, художньої картини світу, оскільки вона представляє відомості про світ з індивідуально-авторської позиції і є суб'єктивною.

Картина світу в художньому тексті відтворюється мовними засобами, при цьому вона відображає індивідуальну картину світу через своєрідність авторського використання засобів образності. Тропи та стилістичні фігури розкривають багатство асоціативних відтінків, посилюють та увиразнюють емоційне й оцінне забарвлення авторського мовлення.

З письменником як мовною особистістю співвідносять художню й індивідуальну картини світу. Художня картина світу є індивідуальним творенням письменниць, а тому своєрідним особистим внеском у досвід нації. «Індивідуальна картина світу є частиною колективної, національної картини світу і поєднується з нею системою національної мови, проте одночасно вона особистісно забарвлена. Її визначниками є рівень знань про світ і мовні компетенції, особистий досвід, особисті смисли мовних значень, добір слів та словосполучень. Вербально-знакове оформлення індивідуальної художньої картини світу передбачає власну

композицію й сюжет, селективність слів, номінативну творчість, аранжування мовних одиниць і архітектоніку тексту» [3, с. 84].

Г. Н. Мусагітова художню картину світу розуміє як його модель, конструкт, створений у творчості художників, який має різні рівні абстракції (від індивідуально-авторської картини світу до картини світу, створеної всіма видами мистецтва). У художній картині світу науковець відповідно до форми художнього тексту виділяє поетичну та прозову картину світу. Поетична або прозова форма художнього твору визначає специфіку моделювання концептуальної системи автора [11, с. 6].

В. А. Маслова розрізняє мовну й поетичну картини світу, пояснюючи це тим, що головним сховищем духовного надбання народу є художні тексти, мовні простори яких відображають внутрішній світ автора й сформований у його свідомості зовнішній. Так створюється поетична картина світу – «суб'єктивний образ об'єктивного світу» [7, с. 42].

Отже, складником МКС є художня картина світу, яку слід поділити на поетичну та прозову. У художній картині світу відтворюються національна картина світу, національно-специфічні концепти, але необхідно пам'ятати, що художня картина світу опосередкована мовою й індивідуально-авторською концептуальною картиною світу [12, с. 57].

Мовна картина світу – універсальна, бо створена народом, на відміну від художньої або поетичної, які є індивідуальними, вони відображені в текстах однієї людини, представника певної нації: «Диференціація загальної та індивідуальної картин світу на підставі однієї мовної спільності ґрунтується на протиставленні колективно сформованого ментального простору, що фіксується також у мові, індивідуальним концептосистемам» [14, с. 83].

В. І. Кононенко визначає концептосферу як складну структуровану цілісність, що може бути спроектована на будь-який мовленнєвий шар, зокрема й на художній текст із властивою йому концептуалізацією, моделюванням світу. Науковець складником концептосфери визначає концептуальне поле, а концепт – найменшою його одиницею [5, с. 21].

У сучасних наукових дослідженнях представлено два підходи до структури концепту. За Р. М. Фрумкіною концепт має центральну частину та периферію. Інші наголошують на тому, що концепт складається з ядра, приядерної зони та периферії. Щодо концептосфери, то її визначають як узагальнену сукупність концептів народу, інформаційну базу мислення [12, с. 36]. Отже, концептосфера має впорядковану структуру. Пропонуємо за аналогією до структури концепту у концептосфері виділяти ядро, приядерну зону та периферію. За нашими спостереженнями, концептосфера КОХАННЯ в сучасному українському фемінному дискурсі представлена такими концептами: ядро – концепт «кохання»; приядерна зона – ті концепти, які використовують усі автори – «душа», «серце», «радість», «щастя», «поцілунок» тощо; периферія – індивідуально-авторські асоціативні концепти, наприклад, «терпіння», «страх» тощо.

Марія Матіос одна із популярних і яскравих письменниць початку XXI ст. Вона є авторкою і поетичних, і прозових текстів. Її твори викликають читацький інтерес, проте залишаються поки ще малодослідженими.

Серед тропів поширені епітети, що надають смислового відтінку, збагачують концептосферу новим емоційним змістом: «**божевільне й фантазійне кохання**» [8, с. 21]; «**наша любов безсмертна**» [9, с. 116]; «**А ти давно нікого не любила. Якщо й любила – то монотонно. Прісно. Як би сказати, звично**» [8, с. 132]; «**відчувати якусь, та ще таку ненормальну, любов**» [9, с. 40]; «**любив менемовчки**» [9, с. 11]; «**намагалася любити чоловіків легко й без пам'яті, тобто так, щоб не пам'ятати довше, аніж два дні**» [8, с. 35]. Інколи епітети підсилені поширеними порівняннями, що надають образності висловлюванню, наприклад: «**Я ж хотіла піднесеного, тріпотливого, мов пташка у жмені, кохання**» [8, с. 21]. Зустрічаємо й компаративи, які яскраво представляють приядерну зону концептосфери КОХАННЯ: «**Олексій також був із цих гір – а любив її, як свою душу**» [9, с. 70].

До яскравих прикладів індивідуально-авторських метафоричних утворень можна віднести такі: «**кажуть, любов облагороджує**» [9, с. 16]; «**це нікого любов не розірвала на шматки**» [9, с. 39]; «**ти чуєш легалізацію любові, яка приймає і виправдовує усе**» [9, с. 42]; «**береться сивиною любов**» [9, с. 107]; «**Кохання ненавидить шлюбні контракти і вхід через парадні двері**» [8, с. 28]. Ці приклади ілюструють периферійну зону концептосфери КОХАННЯ.

Часто авторська метафора підсилена іншими засобами образності, як-от: епітетами: «**А може, якусь чудну любов утихомирила смертю?**» [9, с. 25]; порівняннями: «**Нікому в житті я не встигла віддати свою любов. Вона зібралася у мені, як магма, – і точить зсередини вогнем так, що й не здивуються, якщо мене колись розіб'є інфаркт**» [9, с. 30–31]; плеоназмом: «**А воно іще неодмінно плакатиме від правдивого кохання, ваше сердечне тріпотливе серденько**» [8, с. 38].

Збагачує індивідуально-авторський стиль і прозову картину світу концептуальна метафора, яка частіше за все належить до периферії концепту, наприклад: «**– А ти хіба не збагнула, що любов – це найбільший егоїзм з усіх, що є на світі? Лише любов тримає життя і дає йому дихання. Любов – це вісь, навколо неї обертається усе-усе на світі. Усе, розумієш?**» [9, с. 112].

Отже, у прозовій картині світу Марії Матіос на позначення концептосфери КОХАННЯ серед інших тропів найчастіше використовуються епітети, метафори та порівняння.

Поняття «поетичної картини світу» у науковій літературі трактується не однозначно. Матеріалом для реконструкції поетичної картини світу служить сукупність творів автора, яка відтворює дійсність залежно від сприйняття її автором. Отже, розуміння поетичної картини світу відображає особливий статус художньої дійсності [11, с. 16–17].

На відміну від прозової картини світу поетичному мовленню властиві різні види повторів: епіфора, анафора, асонанс, алітерація, тавтологія, епаналепсис тощо, наприклад: «**Це пальці злодія. // Ловлю // Злодійську руку в нетрях раю – // Злодійство це благословляю, // І свого злодія люблю, // Де у безсоння на краю // Він терпо мною верховодить: // Він піднебессям руку водить. // ...Я цього злодія люблю, // що злодійку із мене робить**» [10, с. 260]; «**Тримай мене в собі, як у тюрмі. // Якжид вино тримав би у корчмі. // Так, як пилوک тріпоче на бджолі. // Тримай, як мед тримається в хурмі. // ...Тримай мене в собі, як у тюрмі. // Рятуй мене. // Як**

сонце чи як сніг, // Як ластівку з-під обгорілих стріх. // Пали, як Скіфію немудрий печеніг, – // Я цілуватиму сліди від твоїх ніг. // Люби мене. // Я твої останній гріх» [10, с. 246]; повтор використовується для підсилювального ефекту: *«І терплю, // терплю, // терплю, // терплю. // І терплю – // а думають, люблю»* [10, с. 14].

Марія Матіос у поезії на означення концепту «кохання» використовує і одиничні епітети, і цілі низки художніх означень, ускладнених іншими засобами образності. Це дає змогу авторці передати всю багатогранність цього почуття: *«...Оце така любов моя захланна...»* [10, с. 87]; *«Загойна, як вода хвойна, // Тяжка, мов судьба ізгойна, // Вільна – бо без конвою, // Незнана – як вік мезозою, // Солодка, // Гірка, // Розкута, // Весела – що сміх банкрута, // Гостра, мов брила наріжна, // Непевна, як шлях роздоріжж ній, // Безцінна, // Смішна, // Печальна, // Тасмна, як страмна тайна, // Недовга – що слід астероїда, // Смертельна, мов кров затроєна, // Вогнем у лице нам дшиє // І Долю нам строго пише – // ЛЮБОВ...»* [10, с. 127].

Авторка активно використовує метафору як яскравий стилістичний прийом: *«Старцюю у пустелі... // Обминай // Затроєну любов'ю чорну жінку»* [10, с. 170]; підсилену епітетами: *„Лишай мою любов пропащу, // Болящу – зняту із хреста. // Минай»* [10, с. 273]; порівняннями: *«...Відходить любов, мов звір // побитий... // на задніх лапах...»* [10, с. 166]; антитезою: *«Солодкий і гіркий, // Ви – сіль в моєму серці»* [10, с. 100]; *«Що я умерла і воскресла // Із покаєннями і без. // І що любов моя небесна // Мене спустила із небес»* [10, с. 94].

Концептосфера КОХАННЯ представляє особливий інтерес для аналізу, оскільки саме вона дає найбільш цікавий матеріал для осмислення картини світу носіїв української мови. І поетичні, і прозові твори Марії Матіос належать до мистецтва зі знаково-комунікативною природою. Вони мають спільні риси та відтворюють художній світ авторки. У її поезії проникливо передано психологічний стан героя. Кожен вірш має свій власний відтінок і прояв почуття, що присвячені щасливому або, навпаки, нерозділеному коханням залежно від настрою авторки, її емоційних переживань, тому частотність засобів образності в поезії більша, ніж у прозі. Отже, поетична і прозова картини світу Марії Матіос сформуєть художню, яка у ремінному дискурсі представлена і типовими національними, і індивідуально-авторськими концептами.

Перспективи подальших досліджень окресленої проблеми вбачаємо в аналізі художньої картини світу інших сучасних українських письменниць.

Список літератури

1. Воркачѳв С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт : [монографія] / С. Г. Воркачѳв. – М. : Гнозис, 2004. – 236 с.
2. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира : [монографія] / И. А. Голубовская. – К. : Киевский университет, 2002. – 293 с.
3. Єсипенко Н. Г. Концептуальна структура художнього тексту / Н. Г. Єсипенко // Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки. – Вип. 45. – 2009. – С. 84–88.
4. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс : [монографія] / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
5. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : [монографія] / В. Кононенко. – К. – Івано-Франківськ, 2004. – 248 с.
6. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов : [монографія] / О. А. Корнилов. – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.

**КОНЦЕПТОСФЕРА КОХАННЯ В ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ СВІТУ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС)**

7. Маслова В. А. Поэт и культура: концептосфера Марины Цветаевой: [учеб. пособие] / В. А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 256 с.
8. Матиос М. Бульварний роман / М. Матиос. – Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2003. – 188 с.
9. Матиос М. Життя коротке / М. Матиос. – Львів: Кальварія, 2001. – 236 с.
10. Матиос М. Жіночий аркан у саду нетерпіння / М. Матиос. – Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2011. – 308 с.
11. Мусагітова Г. Н. Способы эксплицирования картины мира автора в прозаическом тексте: деятельностный аспект: На материале творчества Ю. К. Олеши: автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Г. Н. Мусагітова. – Омск, 2005. – 20 с.
12. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
13. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики: [монографія] / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
14. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К., 1999. – 148 с.
15. Соколова Е. Е. О соотношении языковой и научной картин мира / Е. Е. Соколова, Р. В. Гурина // Знание. Понимание. Умение. – М., 2010. – № 3. – С. 83–88.
16. Токарев Г. В. Дискурсивные лики концепта: [монография] / Г. В. Токарев. – Тула: Тульск. гос. ун-т, 2004. – 108 с.

Макарова М. В. Концептосфера любовь в художественной картине мира (на материале произведений Марии Матиос) / М. В. Макарова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 100–105.

В статье описано соотношение языковой и концептуальной, наивной и научной картин мира; поднят вопрос о выделении поэтической и прозаической картин мира в рамках художественной картины мира; представлена структура концептосферы ЛЮБОВЬ, выделены в ней ядро, приядерная и периферийная зоны; проанализированы языковые средства индивидуальной картины мира Марии Матиос, которая принимает участие в формировании концептосферы ЛЮБОВЬ современного украинского дискурса.

Ключевые слова: языковая картина мира, художественная картина мира, прозаическая картина мира, поэтическая картина мира, концептосфера ЛЮБОВЬ, современный феминный дискурс.

Makarova M. Conceptual sphere of love in art world view (based on the works of Maria Matios) / M. Makarova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 100–105.

This article describes the relationship of language and conceptual, naive and scientific world, raised the problem of selection the poetry and prose pictures of the world within the art world picture, the structure of conceptual sphere of love is allocated core, near core zone and peripheral zone, and the basic concepts of modern Ukrainian characteristic feminine discourse: core this is the concept of «love»; near core zone is the concepts that are used by all the authors – «soul», «heart», «joy», «happiness», «kiss», etc. Peripheral is individual author associative concepts like «patience», «fear», etc., are analyzed language means an individual world view Mariya Matios involved in the formation of the modern Ukrainian feminine discourse of conceptual sphere of love. Conceptual sphere of love presents special interest for the analysis, because it provides the most interesting material for understanding the world view media Ukrainian language. Poetry and prose worldview of Mariya Matios art form that is presented in the feminine discourse and typical national and individual copyright concepts.

Key words: language world, the art world picture, world view prose, poetic world view, conceptual sphere of love, modern feminine discourse.

Поступила в редакцію 17.10.2013 г.

УДК 81'28'37

СЕМАНТИЧЕСКАЯ СФЕРА «МИР ЖИВОТНЫХ» В ИДИОЛЕКСИКОНЕ

Малышева В. А.

Пермский государственный национальный исследовательский университет, г. Пермь

В статье представлена характеристика семантической сферы «Мир животных» в словарном запасе жительницы д. Акчим Пермской области. Материал записан во второй половине 20 века. Публикация продолжает серию работ по изучению лексикона одного лица. В статье рассматриваются единицы двух подсистем, образующих семантическую сферу: «Домашние животные и птицы и дикие животные» и «Существование человека и животных». В статье показано, что каждая из указанных подсистем имеет свою семантическую и словообразовательную организацию. В ходе исследования материала установлено, какие единицы образуют эти разряды, какова их семантическая структура и, в конечном итоге, как в речи одного лица отражается его видение мира, отношение к живому, что дает дополнительную информацию к речевому портрету говорящего.

Ключевые слова: идиолексикон, семантическая сфера, мир животных, экстерьер и его описание, существование человека с животными

Постановка проблемы. Данная публикация является продолжением исследований лексикона одной диалектной личности. В ней рассматриваются лексические единицы, образующие семантическую сферу «Мир животных», зафиксированные в речи Анны Герасимовны Горшковой – жительницы деревни Акчим Пермского края, носительницы акчимского говора, являющегося типичным для территории относительно раннего заселения Прикамья русскими. Наблюдение за непринуждённой обиходной речью информанта велось диалектологами Пермского университета во время сбора материала для словаря говора д. Акчим по второй половине 20 века. В процессе обработки полевых записей речи акчимцев была создана картотека говора д. Акчим, в дальнейшем был опубликован словарь говора [3]. Однако лингвистов заинтересовали не только материалы говора в целом, но и языковые реализации конкретных носителей языковой диалектной системы. В настоящий момент на основании имеющихся полевых записей речи одного информанта – А. Г. Горшковой – составляется электронная картотека и ведутся исследования её речевой продукции, в том числе и с целью лексикографического описания словарного состава одного лица, жителя русской деревни второй половины 20 века. На данный момент автором статьи опубликовано учебное пособие, в котором предпринято лексикографическое описание прилагательных, характеризующих человека, зафиксированных в речи А. Г. Горшковой [2]. Публикация второго выпуска учебного пособия, в котором будут представлены единицы, образующие семантическую сферу «Мир животных», – следующий шаг в лексикографической обработке активного лексикона исследуемого информанта. Лексические объединения и классы слов на диалектном материале исследуются в разных аспектах и направлениях, однако материалы одного лица почти не изучались и лексикографически не описывались.

Изучение определённой тематической области лексикона одного носителя говора даёт возможность рассмотрения общих тенденций и закономерностей языка, например, вариативности; соотношения словаря одной личности со словарём гово-

ра; выявления семантических множителей, объединяющих единицы данного класса слов; распределения на микрогруппы, установления признаков и характеристик таких подгрупп; исследования словообразовательных ресурсов именно этого класса слов и др. Всё это в целом направлено на исследование языковой картины мира диалектной личности.

Рядом с человеком на протяжении веков находились животные. Отношение к живым существам – яркая характеристика человека. Оно выработано долгим совместным или соседским существованием. Отсюда русские пословицы: *Блажен человек, иже и скоты милует; Божья тварь богу работает; Лошадь человеку крылья. Возит воду, возит и воеводу; На лошадь не плеть покупают, а овёс; В худого коня корм тратить, что в худую кадушку воду лить; Корова на дворе – харч на столе; Корову по удоям считать – молока не видать; Не выменем корова молоко даёт (доит), а рылом (т. е. по корму); Не пинай собаку: судороги потянут; Собака человеку неизменный друг; Кошка да баба в избе, мужик да собака на дворе; Кота убить – семь лет ни в чём удачи не видать; Собака крох подстольных, а кошка пролитого молока ждёт* [1]. Для сравнения приведём несколько высказываний, которые демонстрируют отношение Анны Герасимовны к животным: *У нас не шибко рано выгоняют (скот). Теперь уж нагнали (коров). Кто как пасёт. Лишь бы очередь провестить; Одна корова – и её едва обеспечивам. Мучишься, нервничаешь; Свинье надо налаживать. Молока налить. Мне надо управляться. Выпила – ещё мало. Поросёнку надо наладить; Корова сосётся, дак домой прибежала. Надо всё равно продаивать. Болит, дак лечить надо; Вот режут ходят егнятки. Иишут мать; Все режут – мене дай; О, господи помилуй! Погодите, утки! Они наедятся – вас накормлю! Траву скошим, соберём...; Все пташечки-букашечки ись просят. Хватит пока, поболе ещё накормлю. Всем надо еду, мало ещё вам! Идти отрезать. Сам-от не наеишиа, дак как; Не чем цыпушек кормить. Бегают бедные, разрываются; Со мной все спит (кот). Не обижу, ничё, вот и ласкается; Зимой не выганивам. Дома спит (собака); Маленькой он (котёнок), диконькой, ничё не понимает, как я жо. Иди спи, маленькой, малютка. Айда спи теперя на печке, лежи – всё тебе удовольствие; Телёнку надо налаживать. Парень зовёт; Никак не зовём. Чё он ещё понимает, нехристь. Я Мурзиком зову. Както по дням я не отдыхаю. Надо наведать парня. Погоди. Я вот первому мурыске, а потом щенку. Пусть похлебат, беда хорошо хлебат; Ой, кошки-те просят. Сечас дам! То ты меня ругать эть будёшь, кыска. Де друга-та? Кыска!!! Де-ко бежат. На вот, лачи! Пей, пей!! Вот тарелочкой я прикрыла; Чипушка под таз завалилась. Я думала собаки, мо, съели. Слава Богу! Бедненька ты моя! Я, бедная, захворала сёдня из-за неё, а она под чашкой сидела.*

На основании данных высказываний и приведенных ниже материалов нетрудно сформулировать, какое отношение к животным отличает Анну Герасимовну, как это характеризует её философское мировидение и житейское мироощущение.

Исходя из собранного материала, в данное лексико-семантическое объединение будем включать не только собственно названия животных того или иного зоологического разряда, класса (*телёнок, корова, собака, кошка*), домашней птицы (*курица, петух*), но и лексику, характеризующую действия живого существа – природные и свойственные конкретной отдельной особи (*лаять, рвкать, храпывать*), единицы,

указывающие на способ размножения и другие отличительные свойства животных. Полагаем, что данное семантическое образование составляют также слова, называющие действия человека по отношению к животному, характеристики живых существ, отмечаемые человеком, и др. лексемы, выделяющие живые существа, корм и т. п.

Расширение тематической области стало необходимым в силу отражения в речи разных сфер жизнедеятельности: охота, обработка земли при помощи отдельных животных, ведение домашнего хозяйства, передвижение, отдых (катание на лошадях и т. п.). В исследуемый корпус слов включены отдельные наречия и прилагательные, а именно те, что тесно связаны в сознании индивида с животным миром (например, указывающие на количество еды – *мало, много*; направление движения – *дальше*; цвет и окраску шерсти – *белый* и т. п.).

Как и в любом крупном семантическом объединении, в семантической сфере «Мир животных» можно выделить несколько подсистем единиц. Центральное место в нём занимают два разряда. Один – это единицы, с помощью которых называют собственно животных, птиц, земноводных, пресмыкающихся и других представителей фауны, характеризуют их внешние данные, экстерьер, повадки и разнообразные действия. Сюда входят прежде всего лексемы, парадигматически связанные с названиями домашних животных и птиц, диких животных, и сами эти группы слов. По базовым составляющим эту подсистему можно именовать «Домашние животные и птицы и дикие животные». Другой разряд – это лексемы, отражающие деятельность человека, связанную с животным миром и характеризующие человеческие проявления, соотносимые с этими существами. Думается, что правомерно эту группировку назвать «Существование человека и животных». Каждая из выделенных подсистем имеет свою семантическую и словообразовательную организацию. В ходе исследования материала необходимо было выяснить, какие единицы образуют эти разряды, какова их семантическая структура и, в конечном итоге, как в речи одного лица отражается его видение мира, отношение к живому, что даёт дополнительную информацию к речевому портрету говорящего.

В данной статье из-за ограничения объёма не будут рассмотрены лексемы, которые используются в метафорическом смысле и в сравнительных оборотах. Это материал для отдельной статьи. Заметим только, что в записях представлены единицы, в семантике которых характеристики животного могут переноситься на человека по тому или иному сходству, что служит отражением отношения говорящего к конкретному человеку или его оценкой по ряду поведенческих и других проявлений. В таких высказываниях наиболее чётко проявляются ассоциативные связи по сходству человека и животного в отдельные моменты. Кроме подобных единиц, в семантике которых эталоном сравнения или переноса выступали животные, А. Г. Горшкова широко использует апеллятивы другой природы. В ее речи зафиксированы многочисленные примеры, в которых животные наделяются признаками, характеристиками человека (*парень, барин, барышня, враг* и т. п.). У таких единиц необходимо внимательно изучать семантическую структуру, так как нередко наблюдаются семантические сдвиги по отношению к первичному значению. В этом прослеживается своеобразие данного класса слов. При знакомстве с лексикографическим материалом следует учитывать еще одну особенность тема-

тической области «мир животных» – способы и средства выражения обращений и приложений.

По полевым записям можно судить, какие из зоологических характеристик животных разных семейств для информанта оказываются значимыми. Так, в цитатах реализуются следующие группы слов: а) указывающие на признаки внешнего вида и включающие прежде всего единицы с семой 'размер животного', 'цвет шерсти', 'возраст'; б) отражающие качество звуков, издаваемых животными; в) характеризующие процесс и специфику питания разных живых существ; г) называющие особенности их размножения; д) передающие своеобразие поведения представителей мира фауны.

Основным каналом получения информации о животных является зрительный. Мотивировочные признаки, полученные через зрение, связаны с пространственными представлениями о вещах, предметах, объектах. Как показывает наш материал, ведущими и главными признаками, полученными через зрительные органы, являются величина, цвет волосяного покрова, шерсти, возраст особи животного, которые переносятся на весь класс, разновидность или семейство. Зафиксированы немногочисленные единицы, в которых информант отмечает привлекательность экстерьера животного: *Бассенька свинка была.*

Для выражения прямого указания на размер животного А. Г. Горшкова использует имена прилагательные, в семантике которых отмечается сема 'величина': *большой, маленький (-ой), долгий (-ой)* и производные от этих единиц – *большенькой* и т. п. Репертуар прилагательных, характеризующих величину, исчерпывается несколькими единицами, здесь синонимия не наблюдается.

Языковому выражению этой семантики могло бы, казалось, послужить и обращение к словообразовательным ресурсам говора, в частности, использование единиц с широким спектром уменьшительно-ласкательных суффиксов. Однако, как видится, при помощи этих языковых средств в этом фрагменте лексикона А. Г. Горшкова, как правило, передаёт другой смысл. Заметим, что в своих оценках Анна Герасимовна часто настроена на критическую волну, что проявляется в количественном соотношении контекстов с положительной и отрицательной коннотацией. Однако в целом взгляд на мир у информанта благожелательный. Об этом свидетельствуют и такие высказывания, в которых используются слова с суффиксами эмоциональной оценки не столько для указания на размер животного, сколько для отражения отношения говорящего к нему: *У них мясо, как у зайчика; Всякие ешь зверёчки; У нас одна коровка. Масло натопим, всю зиму едим, николды не покупаю; Хороший котик-усатик; Коровушка не даст молока; Теперя чё?! Только на себя сено поставят. Одна коровка-то.* Данные контексты с положительной коннотацией являются весьма весомыми, они показывают, что А. Г. Горшкова знает цену живым существам, они являются важной частью её жизни, отсюда и уважительное отношение к ним, отношение как к человеку.

В цветовой гамме, характеризующей шерстяной покров, наиболее частотными оказываются определения *чёрный, белый, серый*, что связано с реальной окраской животного. Надо отметить, что Анна Герасимовна почти никогда не говорит о цвете части туловища, а отмечает окраску всей особи.

Возраст животного передаётся при помощи лексем, которыми характеризуют и возраст человека: *Нет, у нас он не сарапается. Он чего – маленькой, привык к людям. Молодой, дак он играет* (о коте).

Слуховое восприятие соответствует динамичному аспекту восприятия окружающего мира. Для жителя деревни в силу условий их существования слуховое познание реальной действительности, очевидно, необходимо поставить в ряд со зрительным. Отсюда неслучаен тот факт, что единицы, указывающие на специфику издаваемых животными звуков, занимают немаловажное место в исследуемом материале речи одного лица. Среди названной группы слов встречаются преимущественно глаголы. Информант, как и все акчимцы, обращает внимание на разные характеристики производимого звука: его протяжённость, прерывистость, резкость и др. Например: *Они, ребята, играют с ружьями: бух-бух – застрелил будто. Забухал: бух-бух. Нет. Шарик уж лаёт. Он не бухат; Кошка няргат; Лошадь ржёт; Кто там ревёт? Свинка? Свинка: рёх-рёх; Приди сюда наухивать (петуху). Хозеин, насобирал (возле себя курочек); Люди храпят же, и он храпит, нахрапыват (нёс); Тёлка убежала, а тожно и рывкат.* В говоре так же, как и в литературном языке, функционируют глаголы, характеризующие как звуки, принадлежащие определённым особям (*лаять, ржать, рёхать*), так и звуки, относящиеся ко многим животным (*реветь, рывкать* и др.). Ср. дефиницию ведущего ЛСВ и цитаты из акчимской речи использования глагола *реветь* ‘громко издавать характерные звуки (о животных, птицах, насекомых)’ – *Кошки собрались, ревут на разные голоса; Ревел поросёнок, так я его водой поила; Курица ревет, базычит; Филин вот тожо к непогоде фубат. Ревёт вот так: фуб-фуб; Комар ревет* [4, с. 26]. Таким образом, характер звука является важным для диалектоносителя, так как по нему Анна Герасимовна определяет некоторые особенности поведения или состояния животных.

Не остаётся без внимания процесс питания животных, здесь женщина акцентирует внимание на поведении живых существ. Отсюда в речи зафиксирован многочисленный пласт глаголов, отражающих собственно процесс питания и чаще всего имеющих нейтральную коннотацию (*съесть, выесть, клевать*), и разряд глаголов экспрессивно окрашенных, указывающих на способы приема пищи (*хлопать* – ‘есть всё подряд, без разбора’: *Свинья до чего дойдёт, то и хлопат; выжрать* – ‘съесть всё, без остатка»: *Ведро-то только выжрала, да и ушла корова; высобирывать* – ‘собирать и съесть что-либо мелкое, ничего не оставляя’: *Куры здесь все высобируют; нажарываться* – ‘наедаться досыта’: *Они все не нажарываются. Бежат как бешеные*).

Как видно из примеров, А. Г. Горшкова чрезвычайно наблюдательна, для неё очень важно, как ведут себя животные во время приёма пищи, каким образом они её принимают, потому что это влияет на взаимоотношения человека и животного. Чаще информантом отмечаются негативные явления, происходящие с животными во время их кормления.

Лексика, указывающая на признак ‘размножение’, привязана к характеристике этого процесса у конкретных представителей животного мира. В лексиконе жительницы д. Акчим есть глаголы для обозначения появления потомства именно того, а не другого представителя фауны. Так, *супороситься* (‘рождать детеныша’) исполь-

зуется относительно свиньи, *отелиться* – когда речь идёт о корове, *жерёбиться* – о кобыле и др. По существу, в нашем материале зафиксирован только один глагол с обобщённой семантикой – *плодиться* (‘размножаться в большом количестве’).

Среди единиц этой подсистемы отмечаются лексемы, которыми А. Г. Горшкова характеризует достоинства животных, выделяет их положительные / негативные свойства, повадки, нрав, пользу в хозяйстве: *Корова добра у их-то: ведёрничат. Ну, по ведру даёт молока-то, ишо боле, пожалуй. Она доит – нам хватат: Раньше не эдакою дрянью держали, за куницей собака ходила. Он у нас на людей не кидалса, Соболь-от; Лесовали, дак три собаки держали. Без собак в лесу тоже никого не добудешь. Малышка у нас была. Специально шла за медведями да за лосями; Другий говорят: у нас ничё не доится, суходойка, плохое молоко, ничё не даёт; У нас вот старик работал на Роднике. Приносил с кулачок (поросенка). Я всё вываживалася: выпарила поросёнка на пече. Тожно ох какой поросёнок хорошей был; У нас роуатая, да не будётся. Смиренная опеть. Покаснича она только. У куриц съес – не привяжешь дак; Ну вот, какой поперёшной, непослушной (о коте)!; Опеть у парня сок выпила... косматая, проклятая покась, враг хохлатый! Привыкла дома покастить. Всё выпила, толстомордая. Воды да чё не пьёт, холера косматая (кошке).*

Значимое место в этой подсистеме занимают глагольные единицы, отражающие характер действий: продолжительность действия, специфику действия и др. Сема ‘продолжительности, интенсивности’ действия часто передается приставкой *на-*: *набаивать* – ‘рассказывать что-либо долго’, *нахрапывать* – ‘издавать во время сна хриплые, сопящие звуки’, *нахаживать* – ‘обмениваться ударами время от времени’. Приведём примеры: *Люди храпят же, и он храпит, нахрапыват; Всего изобьют. Один другого нахаживают* (о котах). В записях речи Анны Герасимовны находим высказывания, в которых используются глаголы речевой и умственной деятельности, что свидетельствует о том, что животные воспринимаются человеком как равные и соответственно оцениваются как люди: *Корова не любит свиней. Она ходит чё-ко ругатся; Ну что? Снеслась, дак и хвасташь?; Раньше наша была (собака), а теперь сынова. Знат нас, в гости приходит.*

Приведённые примеры указывают на то, что в идиолексиконе функционируют глаголы, значения которых позволяют относить их в равной степени к животным и человеку: *портить* ‘наносить урон, грязнить, пачкать’, *хромать* ‘ходить, ковыляя из-за повреждения ноги’, *повадиться* ‘приобрести привычку делать что-либо нежелательное’, *реветь* ‘громко издавать характерные звуки’, *бегать* ‘быстро двигаться’.

Ядерную часть семантической подсистемы «Сосуществование человека и животных» представляют единицы, отражающие взаимодействие человека и животного, а именно: уход за животными, заботу о питании, здоровье. Жительница деревни не на словах понимает, что от её усилий и внимания зависит и общее состояние окружающих её живых существ, и благосостояние её семьи, потому что животные его тоже обеспечивают. Отсюда в её лексиконе многообразие глаголов и существительных, связанных с процессом кормления животных, их лечением, отражающих деятельность, направленную на поддержание их внешних данных и настроения в норме. *Айдаге (курам). Накрошу, жорите. Цып-цып-цып; Лошадь у нас артильна, на неё надо сено ставить; Надо пойти запереть коровятку. Манькина бежит – зало-*

мила голову; Она была, пила недавно (телка). Пришла сама, ревет. Полное ведро выпила – и всё мало; Хоть и быцёк, дак не мой, худой был, нынче справился: хлеба не жалею; Всё сжорали. Зерно бы было, насыпал бы им, а то кроши. Взворвала кусочек и улетела, раздобылась хлебом; У нас вот все курицы пропали. Не знаю, неслия все: то ли болезнь напала какая, чёрт знает; Корова соситя, дак домой прибежала. Надо всё равно продаивать. Болит, дак лечить надо; Раньше от собак хлеб ели, на охоту брали – куниц, белок выслеживали; Корову-то дёржишь и тёлка опять. Вот для мяса и дёржишь. Она хорошая была, да не ходит на воле-то. Ишо поросёнка кормим. Всё-то не накупишиша. Всё своё-то припасёшь маленько чё-ко; Бедна (собака). Стара стала. Она, бедна, и крохоборит. Она на охоту хорошая была. Пушишай своей смертью умирает; Куды опять открыл всё? Натя, ещё попою, принесу, спать тожно загоню. Давай тут запри! Все выйдут, все уж разбежались (курицы); У нас вот старик работал на Роднике. Приносил с кулачок (поросёнка). Я всё вываживалася: выпарила поросёнка на пече. Тожно ох какой поросёнок хорошей был! Приведённые примеры свидетельствуют о том, что уход за животными был на таком же месте, что забота о своих домочадцах, можно сказать, что это было внутренней потребностью и смыслом жизни. Импонирует то, что особо предпочтения никому не отдавались, приоритеты не устанавливались, всё, что имело отношение к собственному существованию, было значимо и ценно.

Зоонимы в материалах Анны Герасимовны представлены в меньшей степени. По-видимому, это можно объяснить тем, что информант чаще всего обращается к животным или их описывает, как свидетельствуют источники, при помощи нарицательной лексики (*батьа, батюшко, девка, парень, враг* и т. п.).

Выводы. Изучение материалов из семантической сферы «Мир животных» в речи жительницы деревни второй половины 20 века показывает, что представители фауны занимали одно из главных мест в жизнедеятельности человека. Женщина – хозяйка, хранительница домашнего очага – проявляла внимание, заботу к ним такую же, как и к членам семьи, ценила животных, но была и взыскательна к ним в ряде ситуаций, была весьма наблюдательна по отношению к ним, знала их характеры и повадки. В словарном запасе единицы, характеризующие экстерьер животного, представлены, но в меньшем объёме, чем единицы, отражающие норы и поведение и отношение носителя языка к этим фактам реальной действительности. К ядру семантической сферы относятся и единицы, отражающие деятельность человека, направленную на животных.

Список литературы

1. Даль В. И. Пословицы русского народа / В. И. Даль. – М. : Худож. лит., 1984. – Т. 2. – С. 355–360.
2. Малышева В. А. Идиолексикон сквозь призму лексикографии : [учеб. пособие] / В. А. Малышева. – Пермь : Перм. ун-т, 2007. – Вып. 1. – 136 с.
3. Словарь говора д. Акчим Красновишерского района Пермской области (Акчимский словарь) / Словарь говора д. Акчим Пермской области. – Пермь : Перм. ун-т, 1984. – Вып. 1. – 397 с.
4. Словарь говора д. Акчим Красновишерского района Пермской области (Акчимский словарь) / Словарь говора д. Акчим Пермской области. – Пермь : Перм. ун-т, 2003.

Малишева В.А. Семантична сфера «Світ тварин» в ідіолексоні / В.А. Малишева // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 106–113.

У статті надається характеристика семантичної сфери «Світ тварин» у словниковому запасі мешканки с. Акчим Пермської області. Матеріал було записано в другій половині 20 століття. Публікація продовжує серію робіт з вивчення лексики однієї особи. У статті розглядаються одиниці двох підсистем, що утворюють семантичну сферу: «Домашні тварини і птахи і дикі тварини», а також «Співіснування людини і тварин». У статті зображено, що кожна із зазначених підсистем має свою семантичну і словотвірну організацію. Під час дослідження матеріалу визначено, які одиниці утворюють ці розряди, яка їх семантична структура і наприкінці, як у мові однієї особи відображається її бачення світу, ставлення до живого, що надає додаткову інформацію до мовного портрету комуніканта.

Ключові слова: ідіолексон, семантична сфера, світ тварин, екстер'єр та його опис, співіснування людини з тваринами.

Malysheva V. Semantic sphere «Animals world» in ideolexicon / V. Malysheva // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 106–113.

The article presents the description of the semantic sphere «Animals world» in the dwellers of the Akchim village vocabulary (Perm Region). The data was recorded in the second half of the 20th century. The present paper proceeds with the studies into the lexicon of the woman living in the rural area. The article begins with the defining of the units which form the semantic sphere «Animals world».

This semantic unit includes the animal names proper, the names of home birds and the words characterizing the living beings' actions. Besides that, this semantic unit also includes the words defining the actions of man in relation to an animal, the characteristics of a living-being noted by a man as well as other lexemes concerning living beings, their food, etc.

The entire research material is considered within the two subsystems which form the sphere «Home animals and birds versus wild animals», «Co-existence of man and animals». The article shows that each of the above subsystems has both its own semantic and own derivational organization.

The analysis on the level of subsystems shows which of the zoological characteristics of the animals belonging to different families occur to be valid to the informants. Thus in the citations there are realized the following groups of words: 1) referring to the features describing appearance 2) describing the quality of sounds produced by animals, 3) characterizing the process and peculiarity of eating, 4) naming the peculiarity of their production and 5) characterizing the peculiarities in the behaviour of the representatives of the world of fauna.

The kernel of the semantic subsystem «Co-existence of man and animals» form the units reflecting interrelations of a man and an animal, namely, taking care of an animal, its feeding and health care.

The study into this fragment of the lexicon permits to conclude as to how, in the speech of a person, there could be reflected the personal vision of the world, the relation to animals, etc., and that finally provides extra information to the speech portrait of the latter.

Key words: semantic sphere, animals world, exterior and its description, coexistence of man and animals.

Поступила в редакцію 15.10.2013 г.

УДК [811.161.1`276.6:32]:82-94

ПОЛИТИЧЕСКАЯ БИОГРАФИЯ КАК РЕЧЕВОЙ ЖАНР

Непочатова О. Ю.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, г. Одесса

Статья посвящена определению понятия речевого жанра в соответствии с теориями М. М. Бахтина и современных исследователей. Обобщены лингвистические подходы к изучению речевых жанров и предложено исследование текстов политической биографии как разновидности речевого жанра. Сформулированы ключевые положения теории речевых жанров и обобщены параметры и характеристики речевых жанров применительно к текстам политических биографий. Выявлены магистральные направления изучения речевых жанров; смоделирована структура речевого жанра; определена сущность политической биографии как речевого жанра. Построены модели политической биографии как речевого жанра и проведён их анализ на материале биографий одесских политических деятелей.

Ключевые слова: речевой жанр, речевое высказывание, политическая коммуникация, политическая биография.

Постановка проблемы. Политическая лингвистика, активно развивающаяся в начале XXI века, основывается, прежде всего, на методологии коммуникативной лингвистики и лингвопрагматики. Базовыми понятиями политической лингвистики являются «политическая коммуникация», «политический дискурс» и «политический текст», что обусловило интерес специалистов к коммуникативным проблемам политического общения. Многообразие речевых форм и типов текстов, функционирующих в политическом дискурсе, требует систематизации и детального научного исследования, что и определяет *актуальность* статьи. Для изучения отдельных типов политических текстов считаем целесообразным использовать понятие речевого жанра, предложенное М. М. Бахтиным для анализа типов речевого общения. Современные учёные, основываясь на теории речевых жанров, исследуют различные типы коммуникативного взаимодействия говорящих (Ф. С. Бацевич, А. Вежбицка, В. В. Дементьев, Т. В. Шмелёва и др.). Но политические тексты, в частности политическая биография, не ставали предметом анализа.

Цель статьи – сформулировать ключевые положения теории речевых жанров и обобщить параметры и характеристики речевых жанров применительно к текстам политических биографий.

Цель работы определила следующие *задачи*: выявить магистральные направления изучения речевых жанров; смоделировать структуру речевого жанра; определить сущность политической биографии как речевого жанра.

Предметом нашего исследования является речевой жанр политической биографии, а *объектом* – политическая коммуникация.

Впервые концепция речевых жанров была сформулирована М. М. Бахтиным в работе «Проблема речевых жанров» [1], в которой он определил использование языка как «форму речевых высказываний» в рамках условий и целей человеческой деятельности. Каждое высказывание имеет своё композиционное построение, тематическое содержание и стиль, что связано со спецификой конкретной сферы общения. Соответственно, каждая сфера общения вырабатывает «свои, относительно ус-

тойчивые типы таких высказываний» [1, с. 237]. Именно такие типы устойчивых высказываний М. М. Бахтин называет *речевыми жанрами* (далее – РЖ).

РЖ имеют большое значение не только в процессах общения, но и в коммуникативных поведенческих ситуациях в целом. Прежде всего, они используются для выявления коммуникативного смысла, определения установок, стратегий и тактик коммуникативного поведения участников общения, обозначения социальных ролей и коммуникативных позиций, коррекции коммуникативных неудач при порождении и восприятии речи и т. п.

Начиная со времен античности, проблематика выделения РЖ рассматривалась только в разрезе литературно-художественной специфики, не затрагивая другие области человеческой деятельности. Анализируя разноплановость речи людей, М. М. Бахтин говорит о самых главных отличиях между первичными (простыми) и вторичными (сложными) РЖ. По мнению М. М. Бахтина, *первичные* (простые) жанры – это жанры, которые имеют непосредственное отношение к реальной деятельности человека, сложившиеся в условиях непосредственного речевого общения. *Вторичные* жанры формируются в «условиях более сложного, относительно высококоразвитого и организованного культурного общения – художественного, научного, общественно-политического и т. д.» [1, с. 239]. Если первичные жанры входят в состав вторичных (например: роман, публицистическое выступление, научное исследование и т. д.), то они теряют непосредственные связи с реальностью. М. М. Бахтин придаёт большое значение этим различиям: «Различие между первичными и вторичными РЖ чрезвычайно велико и принципиально, но именно поэтому природа высказывания должна быть раскрыта и определена путем анализа и того, и другого вида... только при этом условии определение может стать адекватным сложной и глубокой природе высказывания» [1, с. 239].

Также огромное значение М. М. Бахтин придавал изучению природы высказывания и его влияния на элементы языковой системы. Выбор слова или предложения или любой другой единицы языка обусловлен общим авторским замыслом и условиями коммуникативного целого, т. е. слова и предложения обретают смысл только в составе высказывания. В свою очередь высказывание М. М. Бахтин определяет как *реальную единицу речевого общения*: «речь может существовать в действительности только в форме конкретных высказываний отдельных говорящих людей, субъектов речи. Речь всегда отлита в форму высказывания, принадлежащего определённому речевому субъекту, и вне этой формы существовать не может» [1, с. 248–250].

Таким образом, реальное речевое общение – это совокупность не только слов и предложений, но и РЖ, как ситуативного оформления реальной действительности.

В рамках теории целостности речевого высказывания М. М. Бахтин приводит три основные критерия, которые обеспечивают возможность соотнесения единицы речевого общения и речевого жанра. Эти критерии определяются тремя моментами:

1) *предметно-смысловая исчерпанность темы высказывания* – предельно полна в тех сферах, где речевые жанры носят стандартизированный характер и где творческий компонент почти отсутствует, а в творческих сферах возможна относительная предметно-смысловая исчерпанность;

2) *речевой замысел или речевая воля говорящего*, которые «определяет как сам выбор предмета (в определённых условиях речевого общения, в необходимой связи с предшествующими высказываниями), так границы и его предметно-смысловую исчерпанность» [1, с. 255], а также выбор жанровой формы, в которой будет строиться высказывание;

3) *устойчивые жанровые формы высказывания* определяются предметно-смысловыми (тематическими) соображениями, конкретной ситуацией речевого общения, персональным составом его участников и т. д.

Говорящие используют в общении только определённые речевые жанры, т. е. все высказывания строятся согласно определенным устойчивым формам: «*Практически*, мы уверенно и умело пользуемся ими, но *теоретически* мы можем и вовсе не знать об их существовании... Таким образом, говорящему даны не только обязательные для него формы общенародного языка (словарный состав и грамматический строй), но и обязательные для него формы высказывания, то есть речевые жанры» [1, с. 257–259].

Конечно, в реальном речевом общении, где границы высказывания определяются сменой речевых субъектов, а сами высказывания, переплетаясь и накладываясь друг на друга в цепи системы языковых средств, создают определённые трудности для анализа речевых жанров. В связи с этим изучение речевых жанров и современные исследования проблематики до сих пор немногим отличаются от первоначально поставленных задач учёных.

Магистральные направления изучения РЖ можно представить следующим образом:

1) определение общелингвистической природы РЖ, раскрытие их сущности как единицы речи (М. М. Бахтин, Н. Д. Арутюнова);

2) вербальное наполнение РЖ – лексико-грамматические формы, предметно-смысловое содержание, стилистика, экспрессия (М. М. Бахтин, Ф. С. Бацевич, В. В. Дементьев);

3) РЖ и стилистические аспекты текста и речевого общения (Ф. С. Бацевич, А. Вежбицка, М. Н. Кожина);

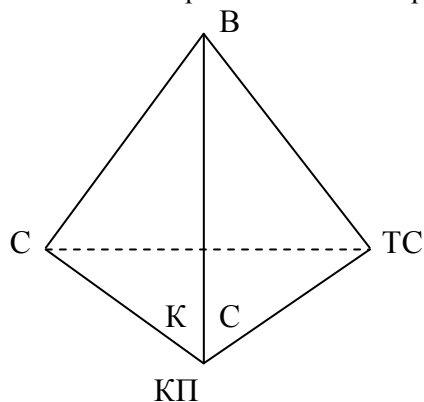
4) типология форм РЖ (М. М. Бахтин, Ф. С. Бацевич).

Изучение РЖ имеет большое значение не только для понимания сути процессов коммуникации, но и для свободного владения типичными ситуациями речевого общения. В частности понятие РЖ релевантно для адекватного понимания и лингвистического изучения политической коммуникации, реализуемой, в том числе, в политических текстах разной тематической и жанровой природы.

Особое место в политической коммуникации занимают тексты политических биографий. Биографический политический текст является «информативным, семиотичным, социальным и создан с целью формирования политических требований» [7, с. 9], поэтому политическая биография как РЖ может быть описана с помощью соответствующих критериев.

Опираясь на теорию РЖ М. М. Бахтина, смоделируем речевой жанр как пирамиду, вершиной которой является единица речевого общения – *высказывание* (В): «речь всегда отлита в форму высказывания, принадлежащего определенному рече-

вому субъекту, и вне этой формы существовать не может» [1, с. 249]. Высказыванием здесь является разделение речи на единицы, проекция которой идет на плоскость и превращается в созданную *коммуникативную ситуацию* (КС), огражденную тремя критериями. Критерии РЖ – это завершенность высказывания, «внутренняя сторона смены речевых субъектов, что в данный момент и при данных условиях хотел сказать говорящий» [1, с. 255], также она подразумевает возможность понимания и ответа на высказывание. Критерии соответствуют углам пирамиды, а именно: *тематическое содержание* (ТС) (как определенность авторского замысла), *стиль* (С) (жанровая форма, в которой складывается и развивается замысел) и *композиционное построение* (КП) (словарный состав и грамматический строй высказывания).

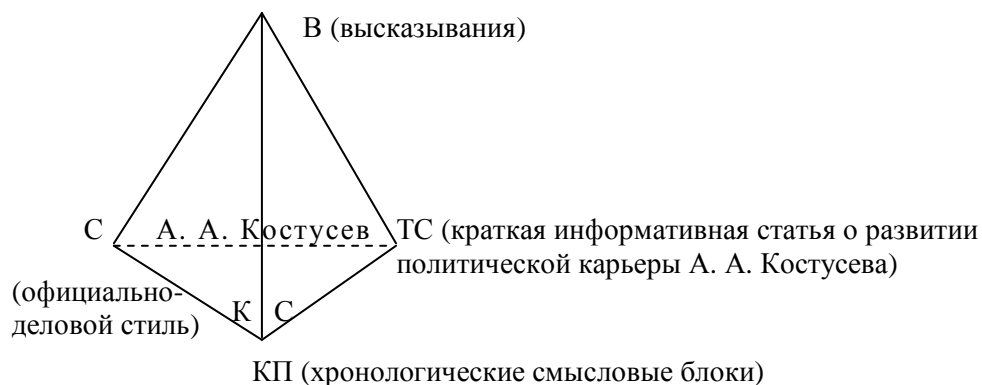

Накладывая эту модель на политический биографический текст, мы можем наглядно определить сущность политической биографии как РЖ, где вершиной остается В – цепочка логически построенных высказываний, имеющих определенную общую цель. Она и проецирует коммуникативную ситуацию, а также ее критерии: тематическое содержание – краткий биографический рассказ о конкретном человеке, стиль – публицистический либо официально-деловой, хотя сам текст биографии может компилировать несколько стилей, композиционное построение – структура биографии, предполагающая наличие обязательных смысловых блоков (образование, карьерный рост, политические достижения и т. п.).

Рассмотрим построенную модель на конкретном примере. Биография мэра г. Одессы А. А. Костусева: «Алексей Алексеевич Костусев, государственный и общественный деятель, народный депутат Украины трёх созывов, доктор экономических наук, заслуженный экономист Украины. Родился 29 июня 1954 года в городе Невельск на острове Сахалин в семье морского офицера-пограничника. Детство и юность Алексея Костусева прошли в Одессе. Закончив среднюю школу, поступил в Одесский институт народного хозяйства. В 1975 году окончил Одесский институт народного хозяйства с отличием. С 1975 по 1977 год служил в рядах вооруженных сил СССР. Уволен в запас в звании старшего сержанта. (...) 31 октября 2010 года избран мэром Одессы».

В целом, накладывая биографию мэра г. Одессы А. А. Костусева на построенную нами модель, мы можем заключить, что в данном случае объём биографического текста помещается в одно высказывание, так как текст ограничен

единой смысловой структурой, выдержан в одном стиле и имеет чёткое композиционное построение (разбивка на хронологические блоки). Единая смысловая структура биографии определяется предметно-смысловой исчерпанностью темы текста (информативная статья о развитии политической карьеры А. А. Костусева) и готовностью ответного понимания на авторский замысел. Выбор речевого стиля определен спецификой данной сферы речевого общения (официально-деловой), а разбивка на хронологические смысловые блоки упрощает усваивание информации.

Для анализа политической биографии как РЖ мы взяли за основу «особую модель высказывания» Т. В. Шмелёвой [9], которая предлагает выделять прагматические и речевые характеристики РЖ. Выдвинув теорию о том, что в противовес речевым моделям (словам или предложениям), РЖ имеет объёмную модель, исследовательница сформулировала семь критериев, которые соответствуют характеристикам РЖ: *коммуникативная цель, образ автора, концепция адресата, сфера действия, фактор коммуникативного прошлого, фактор коммуникативного будущего, речевое оформление* [9, с. 88–95]. Попытки выделить критерии РЖ – единство тематического смысла, стилевого и композиционного оформления – фиксируем ещё у М. М. Бахтина, но «Анкета РЖ», предложенная Т. В. Шмелевой – это «важное обобщение разрозненных и бессистемно сформулированных признаков жанра под радикалом функционально-коммуникативного видения сути этого явления» [2, с. 55].

Таким образом, РЖ должны соответствовать таким критериям:

1) Коммуникативная цель (интенция) – фундамент типологии РЖ. По этому признаку выделяют информативные, оценочные, этикетные (перформативные), императивные РЖ. Цель политической биографии связана с общей задачей политической коммуникации: «Интенция политической коммуникации – это... влияние на массовое и индивидуальное сознание...» [7, с. 9].

2) Образ автора в политической биографии завуалирован, т. к. политические тексты имеют скрытое авторство: адресат не знает, кто является реальным автором политической биографии.

3) Концепция адресата связана с анализом целевой аудитории и ориентацией политической биографии на конкретных адресатов или обобщённого массового адресата. Правильное соотношение содержания политической биографии и ожиданий потенциальных адресатов определяет результативность политического воздействия.

4) Событийный смысл – отнесённость/неотнесённость к личностной сфере адресанта или адресата, перспектива событий, микрособытий, которые формируют коммуникативную ситуацию. Политическая биография – это важная часть всей имиджевой кампании политика, которая создает общее представление о его репутации и политической карьере.

5) Фактор коммуникативного прошлого учитывает предпосылки жанра. Выделяют инициативные и реактивные РЖ. В данном случае политическая биография – это предложение массовому сознанию ознакомиться с политическим кандидатом, то есть это инициативный РЖ.

6) Фактор коммуникативного будущего обозначает стандарты общения, последовательность РЖ, предполагает дальнейшее развитие речевых событий. Так, после ознакомления избирательной аудитории с политическим кандидатом биография регулирует соответствующую реакцию избирателей.

7) Параметр речевого воплощения – это речевое оформление РЖ, т. е. лексические, грамматические, стилистические и другие языковые средства. Безусловно, при создании политических биографий используют все эти средства, но, к сожалению, не уделяют им достаточного внимания. Это часто приводит к нежелательным результатам: «такие недоделанные биографии-справки не только не формируют достаточный образ политика, но и вызывают больше вопросов, чем отвечают на них» [7, с. 51].

Выводы. Таким образом, обобщение параметров и характеристик РЖ применительно к текстам политических биографий дало основание предположить, что тексты политических биографий, как и любой другой вторичный тип РЖ, несёт в себе непосредственную связь с элементами языковой системы и влияет не только на саму языковую систему, но и на реальность человеческой деятельности. Исходя из сложности анализа вторичных РЖ и опираясь на дополнительные критерии, составленные Т. В. Шмелевой, мы пришли к выводу, что трех критериев РЖ М. М. Бахтина недостаточно и они подходят только для первичных РЖ (так как разница между первичными и вторичными РЖ принципиальна и велика, что подчёркивает сам М. М. Бахтин). Следовательно, для создания политической биографии, как речевого жанра, необходимо полноценное соблюдение всех пунктов из вышеперечисленных критериев Т. В. Шмелевой, что, на наш взгляд, может помочь решить цепочку практических вопросов, связанных с современной проблематикой раскрытия сущности и природы политической биографии как речевого жанра.

Список литературы

1. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин // М. М. Бахтин. Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1986. – 424 с.
2. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генеологія : проблеми і перспективи : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.
3. Вежбицка А. Речевые жанры / А. Вежбицка // Жанры речи. – Саратов, 1997. – Вып. 1. – Режим доступа: <http://www.sgu.ru/node/75212>
4. Дементьев В. В. Теория речевых жанров : [монография] / В. В. Дементьев. – М. : Знак, 2010. – 600 с.

5. Дементьев В. В. Коммуникативная генристика : речевые жанры как средство формализации социального взаимодействия / В. В. Дементьев // Жанры речи. – Саратов, 2002. – Вып. 3. – Режим доступа: <http://www.sgu.ru/node/75341>
6. Кожина М. Н. Речевой жанр и речевой акт (некоторые аспекты и проблемы) / М. Н. Кожина // Жанры речи. – Саратов, 1999 (а). – Вып. 2. – Режим доступа: <http://www.sgu.ru/node/75225>
7. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : Текстуалізація реальності : [монографія] / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
8. Літературний енциклопедичний словник : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rubricon.com/led_1.asp
9. Шмелёва Т. В. Модель речевого жанра / Т. В. Шмелева // Жанры речи. – Саратов, 1997. – Вып. 1. – Режим доступа: <http://www.sgu.ru/node/75212>

Непочатова О. Ю. Політична біографія як мовленнєвий жанр / О. Ю. Непочатова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 114–120.

Статтю присвячено визначенню поняття мовленнєвого жанру за відповідністю з теоріями М. М. Бахтіна та сучасних дослідників. Узагальнено лінгвістичні підходи до вивчення мовленнєвих жанрів та запропоновано вивчення текстів політичної біографії як різновиду мовленнєвого жанру. Сформульовано ключові положення теорії мовленнєвих жанрів і узагальнено параметри та характеристики мовленнєвих жанрів стосовно до текстів політичних біографій. Виявлено магістральні напрями вивчення мовленнєвих жанрів, смодульовано структура мовленнєвого жанру; визначено сутність політичної біографії як мовленнєвого жанру. Побудовано моделі політичної біографії як мовленнєвого жанру та проведено їхній аналіз за матеріалом біографій одеських політичних діячів.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, мовленнєве висловлювання, політична комунікація, політична біографія.

Nepochatova O. Political biography as a speech genre / O. Nepochatova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 114–120.

The paper is devoted to the definition of the speech genre concept according to M.M.Bahtin theories and modern researchers. It was generalized the linguistic approaches to the speech genre learning and it was suggested the research of political biography as a kind of speech genre. The key characteristics of the speech genres theory were defined and the speech genre's parameters and characteristics were generalized in connection with texts of political biographies. It was found out the long distance directions of speech genres' learning; it was made a model of speech genre structure; the essence of political biography as a speech genre was defined. It was built the model of political biography as a speech act and was carried out the analysis of Odessa's political figures on the basis of their biographies.

Key words: speech genre, speech act, political communication, political biography.

Поступила в редакцію 22.10.2013 г.

УДК 811.161.1'42

ЛЕКСИКА ЧУВСТВЕННОГО ВОСПРИЯТИЯ В ПРОЗЕ С. ДОВЛАТОВА

Опаленко Н. А.

Харьковская государственная академия дизайна и искусств, г. Харьков

В статье анализируются случаи употребления лексики чувственного восприятия в описательных контекстах на материале произведений С. Довлатова. Утверждается, что комплексные описания «цвет–звук–запах», а также синестетическая метафора являются репрезентативным компонентом индивидуального стиля автора. Отмечены незвуковые значения (метафорические, символические), развиваемые лексическими единицами указанных групп.

Ключевые слова: описательный контекст, звуконаименования, одоративная лексика, синестетическая метафора, индивидуальный стиль.

*Быть может, прежде губ уже родился шепот,
И в бездревесности кружились листья...
(О. Мандельштам)*

Постановка проблемы. Во второй половине XX – начале XXI вв. в сфере гуманитарного знания, лингвистики в частности, происходит смена научной парадигмы. Сегодня, в рамках антропоцентрического подхода, множество исследований посвящено описанию языковых явлений с позиций когнитивной лингвистики, психолингвистики. Это позволяет обратить внимание на психологические предпосылки формирования индивидуальных языковых картин мира. Показателем таких предпосылок могут быть колористические и звуковые (реже – одоративные) предпочтения автора, которые в художественном тексте входят в состав описательных контекстов (ОК). Творческое наследие С. Довлатова предоставляет богатый материал для исследования звуковой стороны ОК. Обращение к данной проблеме актуально при стилистическом анализе произведений авторов, редко прибегающих к использованию тропов и фигур.

Анализ актуальных исследований по проблематике работы.

Несмотря на то, что исследователи обращались к звуковым образам в творчестве тех или иных авторов, – в частности, И. В. Страхов анализирует звуковые образы в пейзажах Л. Н. Толстого; О.И. Денисенко рассматривает микрополе «звучащий» как фрагмент лексико-семантической системы языка; И. Г. Рузин в работе «Когнитивные стратегии наименования: модусы перцепции и их выражение в языке» выделяет «эталонные ощущений» в процессе взаимодействия чувственного восприятия и его языкового обозначения; О. Н. Григорьева описывает лексику чувственного восприятия в публицистике и художественном тексте, – данное явление изучено недостаточно, а творчество С. Довлатова не было предметом исследования с точки зрения описания ОК.

Цель статьи – комплексный анализ звуконаименований (как стилеобразующего средства), обосновывающий тезис об эстетической функции описательных контекстов с компонентом звук в художественном тексте.

Задачи исследования – выявить и описать особенности употребления звуковой и одоративной лексики в текстах произведений «Филиал», «Заповедник», «Зона» и установить незвуковые значения (метафорические, символические), развиваемые лексическими единицами указанных групп.

Изложение основного материала. С. Довлатову часто нарекают за «скудость формы», «отсутствие стиля». Пётр Вайль так характеризует творческую манеру писателя: «Довлатовский язык неуязвим для времени и моды, он незатейлив, без поиска особой индивидуальности» [5, с. 7]. Нам представляется, что идиостиль С. Довлатова ощущается именно в обработке словесного материала, а индивидуальность проявляется в отношении к слову как средству и предмету изображения. «Разное видение и разное отношение рождает разный стиль. Увиденный образ мира воплощается в своеобразном образе стиля. Так, индивидуальность может проявляться в чрезмерном развитии чувства звука, <...> через чувство цвета и т. д.» [1, с. 262]. Такие черты довлатовского стиля проявляются в его описательных контекстах.

Традиционно среди описательных контекстов исследователи выделяют портрет, пейзаж, интерьер. В пределах каждого вида ОК проявляются зрительные, звуковые и одоративные образы. Довлатовские ОК замечательны тем, что представляют образец контаминации трёх перцептивных модальностей (зрение, слух, обоняние).

Зрение и слух, по наблюдениям исследователей, гораздо чаще становятся элементами бисенсорного восприятия, чем другие. Изменение акустической среды, в которой живёт человек, проявляется во всё большем преобладании искусственных звуков над природными [7, с. 82]. Подтверждение тезиса И. Г. Рузина находим в исследуемых нами художественных текстах Сергея Довлатова. Например, героиня повести «Зона», Катя, уставшая жить в условиях лагерной «романтики», тайком мечтает: «Ведь где-то есть иная жизнь... Где-то есть серьезные **белые** книги. Вечно ускользающая **музыка Баха**... **Шорох** автомобильных колёс...», – противопоставляя своей настоящей жизни: «А здесь – **лай** собак. Пилорама **гудит** с утра до вечера. А теперь еще **лёд** в умывальнике» [5, с. 78]. Данный фрагмент демонстрирует контаминацию цветовых и звуковых характеристик в описании обстановки.

Семантическое поле «звук» в текстах произведений представлено во всём многообразии как общеязыковых, так и авторских индивидуальных семантических вариантов слов. Общеязыковые варианты обозначены следующими словами: *музыка, шорох, лай, гудеть, беззвучно, шипеть*. А *звуки старинных танго; стук теннисных мячей; шершавые звуки индонезийских междометий; окрик; гудеть; лодка, беззвучно раздвигающая камыши; дрова шипели; прерывистые вопли репродуктора; звяканье трамвая; щебет листьев; шорох веток; заглушающий рев пилорамы*... представляют индивидуальные авторские реализации данного семантического поля. Данные словосочетания представляют интерес при описании индивидуально-авторской картины мира. Среди явлений действительности автором выделяются наиболее значимые фрагменты. Преобладание той или иной модальности выступает компонентом идиостиля.

«Использование слов, связанных с каким-нибудь органом чувств, для обозначения понятий, относящихся к сфере другого чувства» – определение термина «синестезия», данное В. Г. Гаком [2, с. 122]. Вслед за большинством лингвистов

(С. Ульманом, Б. Уорфом, Н. Д. Арутюновой) мы считаем синестезию разновидностью метафоры. Процесс синестетического употребления слов сводится к тому, что один объект «присваивает» признаки, свойственные другому объекту. Синестетическая метафора «создает сходство за счёт двуплановости приложения признака к двум объектам одновременно, так что свойства того, о чём идет речь, просматриваются через свойства того, чьим именем оно обозначается» [6, с. 87]. Примерами синестетической метафоры у С. Довлатова являются: *шершавые звуки; мелодия, вычерченная пунктиром*.

Описательные контексты, основанные на разных типах восприятия, представлены в текстах такими контаминациями: цвет – звук, цвет – запах, звук – запах. «*В зале было тихо. Под окнами, звякая, шёл трамвай...*» [5, с. 17]. Данный контекст с помощью звуковых характеристик описывает окружающую действительность с точки зрения автора, который последовательно делит мир на две части: *в зале* – *за окнами*, а следовательно, *здесь* и *там*. «*Я поднял трубку. Из хаоса выплыл спокойный Танин голос*» [5, с. 251]. Противопоставление *хаос* – *спокойный* выступает подтверждением авторского двумирия. Герой жаждет спокойствия, упорядоченности, в то время как пребывает в неуравновешенном состоянии.

Занимаясь описанием художественной манеры С. Довлатова, мы отметили отсутствие протяжённых, подробных описаний природы, окружающей среды. Автор отдаёт предпочтение деталям, избегая общей картины, которую должен восстановить читатель. «*Он шёл мимо неясно белеющих стен. Под шорохом темных веток. Мимо дрожащих огней*» [5, с. 75]. *Неясно белеющие стены, дрожащие огни, тёмные ветки* – признак сумерек, наступающего вечера. *Шорох веток* – дуновения ветра. Подобные описания с одновременным включением нескольких модальностей, позволяющие несколькими штрихами передать комплекс ощущений персонажа, являются компонентом индивидуального стиля Довлатова. Писатель намеренно избегает громоздких описаний, чуждых композиции его произведений в целом.

«*Ленинград начинается постепенно, с обесцвеченной зелени, гулких трамваев, мрачноватых кирпичных домов. В утреннем свете едва различимы дрожащие неоновые буквы*» [5, с. 246]. Образ города складывается из деталей, которые помогают передать восприятие героя. Именно так он видит и «слышит» город.

Для индивидуального стиля С. Довлатова сочетание элементов «звук – запах» являются характерными и часто употребляемыми.

Контаминация **звук – запах**: «*В печке, разгораясь, шипели дрова. И вот уже запахло мокрым снегом*» [5, с. 79]. Краткое описание помогает читателю «дорисовать» картину действия: шипение дров в печке подчёркивает тишину; запах талого снега – символ приближающегося тепла, долгожданного для героев «Зоны».

«*Посёлок Чебью встретил нас лаем собак, запахом мокрых брёвен, хмурым равнодушием обитателей*» [5, с. 61]. Способ описания местности у С. Довлатова с выделением звуковых и одоративных компонентов характеризует авторскую картину мира.

«*Вечером капитан и девушка сидели на остывающем песке. Море пахло рыбой и водопроводом. Из-за кустов танцплощадки доносились прерывистые вопли репродуктора*» [5, с. 71].

В последнем случае к двум компонентам описаний «звук – запах» добавляется третий – осязательный. Этот компонент представлен словосочетанием *остывающий песок*. Возможно, автор прибегает к такому описанию, чтобы имплицитно передать чувства героев. Чувства остывают, как морской песок вечером.

Особое место в системе индивидуальных описаний в произведениях С. Довлатова занимают контексты, где словесные репрезентации всех типов восприятия (зрение, слух, обоняние, осязание, вкус) представлены в комплексе. Размышления Э. Б. Титченера о реализации идеи посредством связи человеческого мышления с ощущениями объясняют суть комплексных ОК: «Идеи формируются на основе впечатлений, воспринимаемых органами чувств. Обозначение идеи одним словом может ввести в заблуждение, заставляя думать, что идеи по природе своей просты, но каждая идея может быть разложена на элементы, которые и есть ощущения» (цит. по: [3, с. 19]).

Для героя повести «Заповедник» время и пространство, а следовательно, все ощущения, с ними связанные, соединяются в пределах заповедника Пушкинские Горы: «Июнь выдался *сухой и ясный*, под ногами *шуршала трава*. На балконах турбазы сушились *разноцветные полотенца*. Раздавался упругий *стук теннисных мячей*. У перил широкого крыльца *алели велосипеды с блестящими ободами*. Из репродуктора над чердачным окошком доносились *звуки старинных танго*. Мелодия казалась *вычерченной пунктиром...*» [4, с. 228]. Описательная лексика играет роль символа времени: «*Стук мячей, аромат нагретой зелени, геометрия велосипедов – памятные черты этого безрадостного июня...*» [там же].

Иногда объединение ощущений, отражённое на лексическом уровне, формирует жизненное пространство героев: «*Триста восемьдесят пять шагов сквозь разноцветную, праздную, горланящую толпу. В облаках бензиновой гари, табачного дыма и запаха уличных жаровен. Мимо захламленных тротуаров и ослепительных безвкусных витрин. Под крики лотошников, вой автомобильных сирен и нескончаемый барабанный грохот...*» [5, с. 542] – так воспринимает город Нью-Йорк, описывая свой путь от метро до курсов, Маруся Таранович, героиня повести «Иностранка». Громкие неприятные звуки вызывают чувство страха и неуверенности. Описание ощущений героини перетекает в описание пространства.

Комплексные описания могут отражать и положительные чувства. Звуки, запахи и ощущения, проникающие из внешнего мира в дом, камеру, напоминают герою, что есть иная жизнь. Часто герой в своих мыслях, воспоминаниях или снах устремляется к этой жизни. Например, ефрейтор Пахапиль, тоскующий по родной Эстонии, так представлен автором повести «Зона»: «*Скоро ему приснится дом, Бронюта Гробатавичус в зелёной кофте... Он увидит блестящую под солнцем реку. Свой грузовик на пыльной дороге. Орла над роццей. Лодку, беззвучно раздвигающую камыши. Затем в уютный, тёплый мир его сновидений проникнет окрик, нарочито грубый и резкий, как жёсть*» [4, с. 102].

Мастерство Довлатова – в умении косвенно, посредством кратких описаний, тонко отразить внутреннее состояние.

Другой герой «Зоны», надзиратель Борис Алиханов, предаётся воспоминаниям о беззаботной, счастливой студенческой жизни: «*И тут Алиханов неожиданно по-*

чувствовал *запах* морского ветра и рыбы. Услышал довоенное *танго* и шершавые *звуки* индонезийских междометий. Разглядел во *мраке* геометрические очертания палаток. Вспомнил *ощущение* горячей кожи, стянутой мокрыми, тугими лямками... » [3, с. 264].

Глаголы *почувствовал, услышал, разглядел, вспомнил* сближают героев, находящихся по разные стороны жизни. И для заключённого и для надзирателя мир лагеря – это один мир, по ту сторону колючей проволоки – другой мир, который только и может приходить в воспоминаниях.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. На основе анализа употребления лексики чувственного восприятия в произведениях С. Довлатова можно сделать следующие выводы: контаминация ощущений органична творчеству С. Довлатова; главной функцией объединения ощущений в описательных контекстах является не только создание экспрессии, но и, в первую очередь, максимальное приближение к естественному восприятию действительности всеми органами чувств; синестетическая метафора – одно из немногих образных средств, используемых автором в пределах ОК; комплексные описания «цвет – звук – запах» являются стилеобразующим средством в произведениях писателя.

Список литературы

1. Валгина Н. С. Теория текста : [учеб. пособие] / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
2. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология / В. Г. Гак. – М., 1977. – 264 с.
3. Григорьева О. Н. Цвет и запах власти. Лексика чувственного восприятия в публицистическом и художественном текстах : [учеб. пособие] / О. Н. Григорьева. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 248 с.
4. Довлатов С. Голос / Сергей Довлатов. – СПб. : Азбука-классика, 2008. – 384 с.
5. Довлатов С. Ремесло / Сергей Довлатов. – СПб. : Азбука-классика, 2004. – 608 с.
6. Моисеева С. А. Прилагательные осязательного восприятия как объект номинации и синестетических переносов / С. А. Моисеева, Ж. А. Бубырева // Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2010. – № 2. – С. 84–88.
7. Рузин И. Г. Когнитивные стратегии наименования: модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке / И. Г. Рузин // Вопросы языкознания. – № 6. – 1994. – С. 80–86.

Опаленко Н. О. Лексика чуттєвого сприйняття у прозі С. Довлатова / Н. О. Опаленко // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 121–126.

У статті аналізуються випадки вживання лексики чуттєвого сприйняття в описових контекстах на матеріалі прози С. Довлатова. Стверджується, що комплексні описи «колір-звук-запах», а також синестетична метафора є репрезентативним компонентом індивідуального стилю автора. Виділено незвукові значення (метафоричні, символічні), що розвивають лексичні одиниці вказаних груп.

Ключові слова: описовий контекст, звукопозначення, одоративна лексика, синестетична метафора, індивідуальний стиль.

Opalenko N. Lexics of sensual perception in S. Dovlatov's prose / N. Opalenko // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 121–126.

The article represents the analysis of S. Dovlatov's individual style. The examples of sensation lexics usage in S. Dovlatov's works are exposed. It is asserted that complex descriptions «colour-sound-smell» and synaesthetic metaphor are representative components of individual author's style. Metaphoric, symbolic meanings of marked lexical units are noted in the article. The article outlines and characterizes descriptive

contexts in S. Dovlatov's prose, studies their content side through the prism of the specificity of the author's psychological type. There is an attempt to argue the accusation of S. Dovlatov's minimalism. Descriptive contexts exposes individual author's depict manner. Semantic field «sound» is presented by variety of general and individual variants of lexical units. Descriptions of nature and environment are irrelevant for S. Dovlatov's prose. The author emphasizes the detail. The verbs of sensual meaning are presented as means of revealing hero's inner world. At the end of the article the conclusion is made. All this defined the functions of descriptive contexts' usage. Expressive function of complex descriptive contexts predominates in S. Dovlatov's individual style.

Key words: descriptive context, lexis with the meaning of sound / smell, synaesthetic metaphor, individual style.

Поступила в редакцию 09.10.2013 г.

УДК 821.161.1.-343(4)

ЕВРОПЕЙСКИЙ ФАНТОМ В РУССКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ СОЗНАНИИ

Орехов В. В.

Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского, г. Симферополь

Статья посвящена актуальному вопросу сравнительного литературоведения и нацелена на исследование мифологической природы представлений о Европе, бытовавших в русской литературе XIX в. В статье выявляются механизмы воздействия европейского мифа на русско-европейские литературные контакты и прослеживается сценарий формирования и деградации европейского мифа в русском литературном сознании, воплощённом в литературном тексте.

Ключевые слова: имагология, миф, русская литература, Европа, литературные контакты.

Постановка проблемы. Современную компаративистику интересует, как имидж государства (региона) влияет на специфику межлитературных отношений. Такое влияние может проявляться в различных формах. Попытаемся выделить и охарактеризовать одну из них – бытование образа инациональной страны в качестве стимула межкультурных контактов, что и станет **целью** нашей статьи. **Объектом** являются тексты русской литературы XIX в., фокусирующие разноплановую рецепцию Европы российскими литераторами.

Увлечение российской аристократии и интеллигенции первой половины XIX в. европейской, прежде всего, французской культурой и европейским образом жизни общеизвестно. Отбросив влияние скоротечных и внешних пристрастий, это увлечение можно определить как стремление к более высокому, нежели российский, уровню просвещения, к более справедливым законам человеческого общежития. А. А. Бестужев-Марлинский писал из Петропавловской крепости Николаю I, что после взятия Парижа «войска от генералов до солдат, пришедши назад, только и толковали: как хорошо в чужих землях» [1, с. 485]. Декабрист И. Д. Якушкин, вспоминая ту же эпоху, выражается в своих записках в том духе, что русские офицеры (декабристы) решили «пересадить Францию в Россию» [9, с. 190].

Понятно, что многие после трагической неудачи декабристов могли счесть более осуществимым «перенести» самих себя в ту же Францию, нежели «пересаживать» французские правила жизнеустройства в Россию. Подобную попытку совершил ныне почти забытый русский учёный-филолог Владимир Сергеевич Печерин.

В 1833 г. В. С. Печерин в качестве члена Дерптского профессорского института отправился завершать подготовку к профессорской деятельности в Берлин. После двухлетнего обучения и путешествий по Европе он вернулся в Россию и получил должность экстраординарного профессора в Московском университете. Однако через год Печерин под предлогом печатания диссертации в Берлине снова отправился за границу и стал тем, кого в недавнем прошлом у нас именовали «невозвращенцами». Он был лишён российского подданства и всех прав состояния. В. С. Печерин умер в Ирландии в 1885 г. Мемуары его в полном виде были опубликованы только в 1932 г., в 1989 г. переизданы с исправлениями и получили название, подобранное издателями: «Замогильные записки (Apologia pro vita mea)». Эти воспоминания да-

ют возможность проследить духовную эволюцию, пережитую русским учёным за время его почти пятидесятилетнего заграничного «путешествия», зафиксировать, какие преобразования претерпел образ Европы в сознании Печерина.

Причину бегства из России Печерин объясняет отсутствием на родине свободы волеизъявления, свободы вероисповедания, свободы мнения. Эти обстоятельства настолько угнетают его, что во время берлинского пребывания он написал строки, которые в дальнейшем назвал «безумными»:

*Как сладостно отчизну ненавидеть
И жадно ждать ее уничтоженья,
И в разрушении отчизны видеть
Всемирного денницу возрожденья!* [7, с. 161]

Путешествие Печерина в поисках свободы начинается со Швейцарии. В г. Лугано, который Печерин именует «фокусом революции», он настойчиво ищет общения с республиканцами. Он увлечён политическими рассуждениями, но скоро замечает, что «государственные люди» в «маленьких швейцарских республиках» – это «просто добродушные мещане» [7, с. 178].

Быстро издержав деньги, Печерин перебирается в Цюрих с надеждой жить уроками. Видимо, он начинает чувствовать еще неосознанное разочарование, поскольку Швейцария начинает напоминать ему Россию, от которой он бежал. Так, по дороге в Цюрих он замечает, что зимой «живые прелести» Швейцарии задернуты «каким-то однообразным сибирским саваном» и «великолепные водопады» висят «ледяными сосульками <...>, будто клочки инея на бороде русского мужика» [7, с. 182]. В Цюрихе Печерин живо интересуется освободительным движением итальянцев, идеями революции и республики. Сводит близкое знакомство со швейцарским патриотом Банделье, который, как выражается Печерин, «жил по-республикански, т. е. с какою-то женщиною», находясь «у неё на содержании» [7, с. 183]. Скоро Печерин делает открытие. Оказывается, что в Цюрихе для получения учительского диплома достаточно «попотчевать» экзаменатора «бутылкою вина». «Я думал, что в свободной республике взяток не берут, – заключает автор. – Да нет! <...> Взятки в самой природе человека». И тут западные обычаи напоминают Печерину Россию: «Удивляются, что есть такое сочувствие между Россией и Соединёнными Штатами: ведь, кажется, образ правления совершенно различный. Помилуйте! Есть коренное сходство между этими двумя странами: в обеих берут взятки <...>. Но только что Россия ужасно как отстала» [7, с. 186].

Сделав непомерные долги, Печерин бежит из Цюриха во Францию. «Вот и Франция! – восклицает он внутренне, добравшись до границы. – Вот она, обетованная земля, таинственный предел мечтаний и надежд моего детства и моей юности!» [7, с. 188]. Чтобы прокормиться в «обетованной земле», Печерин первым делом вынужден продать панталоны, но его греет мысль о другом: «Теперь я свободен <...>! Ведь я во Франции <...>! Будущее мне принадлежит <...>» [7, с. 188]. Французская полиция, однако, не оценила восторгов эмигранта и без оговорок выпроводила его из страны. «Точь-в-точь как у нас на святой Руси!» [7, с. 194] – решил Печерин, направляясь в Бельгию.

Видимо, Печерин снова начинает отчаиваться, поскольку европейские ландшафты опять напоминают ему Россию [7, с. 195]. Но в Льеже его ждёт новое увлечение – франкмасоны. Снова энтузиазм... И потом как результат наблюдений за масонской средой горькая фраза: «Ну что же это такое? <...> Ведь это то же, что у нас в России: *нельзя ли как-нибудь*» [7, с. 219].

Разочарование в революционных теориях и обществах приводит Печерина в лоно католической церкви, и в 1841 г. он становится монахом редemptористского ордена, а через два года католическим священником. Чтобы разочароваться в новом предназначении, русскому филологу понадобилось 20 лет. И вот наблюдение, поразившее Печерина: «Я узнал, что в монастыре шпионство процветает точь-в-точь как у нас в старые годы» [7, с. 306]. Кроме того, корыстолюбие отцов католической церкви напомнило Печерину «*поповские глаза*» [7, с. 242].

Разочарования Печерина имеют одну причину: европейские институты и обычаи ничем не отличаются от российских. Идеальные представления о Европе рассыпаются, в какой бы стране Печерин ни старался их проверить. 25 лет жизни потрачены на сравнение идеализированного образа Европы с Европой реальной, на выяснение, что Европа не лучше России. В 1861 г. в сознании Печерина происходит переворот. Решив перейти в известный аскетизмом орден траппистов, Печерин почти сразу бросает эту новую стезю по причине, ранее для него несвойственной. До него доходят новости об эмансипации крестьян в России, и вот его реакция: «Как же мне живому зарыться в этой могиле и в эту важную эпоху ничего не слышать о том, что делается в России?» [7, с. 252]. До этих пор Печерин смотрел на Европу через призму представлений о России и горевал, обнаруживая в «идеальной» Европе российские черты. Теперь, познав Европу, он чувствует, что образ родины становится для него притягательным, выигрывает на фоне европейской действительности. Он осуждает своё прежнее преклонение перед культом французской нации: «Мне и в голову не приходило, что Россия-то именно та *свежая* держава, которой великие судьбы только что начинаются, а Франция – отжившая свой век нарумяненная маркиза» [7, с. 207]. Воссоздавая в мемуарах цепочку бесчисленных разочарований, вернувших ему привязанность к родине, Печерин характеризует свои записки так: «Это <...> моя защита перед Россией, особенно перед новым поколением. <...> Да! Потому что мне непременно надобно оправдаться перед Россией» [7, с. 235]. Мемуары Печерина не были опубликованы при жизни автора, и он так и не узнал, насколько действительно его «оправдание перед Россией».

Впрочем, нас интересует не моральный урок, а история вопроса и его масштабы. Почему миф о свободной и просвещённой Европе так всепобеждающе овладел воображением русского учёного? Насколько популярен был этот миф вообще в российском общественном сознании?

Сам Печерин склонен находить истоки увлечения «европейской мечтой» среди детских впечатлений. Круг его детского чтения в 1812 г. составляли почти исключительно драмы Коцебу и романы г-жи Жанлис. В 10 лет мальчик читал на языке оригинала французские романы и трагедии Расина, французский «Журнал для детей». Тиранический характер отца и униженное положение матери вызывали у ребёнка «желание переселиться в другую, более человеческую среду» [7, с. 152]. Оче-

видно, именно французское чтение направило это стремление в сторону Франции. Во всяком случае, в 1812 г. в день провозглашения манифеста о победоносном завершении Отечественной войны пятилетний мальчик «молился за французов и просил бога простить им, если они заблуждались» [7, с. 152]. В 1819 г. Печерин задумал свой первый побег во Францию.

Может сложиться впечатление, что в эпоху российской галломании похожими настроениями было заражено всё поколение. Но вот воспоминания графа Михаила Дмитриевича Бутурлина, ровесника Печерина (родился в 1807 г.): «Была в то время песня очень в ходу <...> «Грянул внезапно гром над Москвою», с припевом в каждом куплете: «Ай донцы, молодцы!» Её мы часто певали в нашей детской с горничными девушками, а так же и другую: «Бонапарту не до пляски, растерял свои подвязки и кричит пардон...» [3, с. 398] Ещё одна параллель: детские впечатления Николая Ивановича Пирогова, который в 1833 г. вместе с Печериным отправился за границу как член профессорского института. «Карикатуры на французов, выходившие в 1815 – 1817 годах, расходившиеся тогда по всем домам, я, как теперь, вижу, – вспоминает хирург, который учился русской грамоте именно по этим карикатурам, изданным в виде карт в алфавитном порядке. – Первая буква **А** представляла глухого мужика и бегущих от него в крайнем беспорядке французских солдат с надписью: *Ась, право, глух, Мусье, что мучить старика? // Коль надобно чего, спросите казака.* <...> **В**. Французские солдаты раздирают на части пойманную ворону, и один из них, изнурённый голодом, держит лапку, а другой, валяясь на земле, лижет из пустого котла. Надпись: *Ворона как вкусна, нельзя ли ножку дать, // А мне из котлика хоть жижи полизать*» [8, с. 223]. «Это учение грамоте по карикатурным картинкам, – рассуждает Пирогов, – вряд ли одобрится педагогами. <...> Зато эти карикатуры <...> развили во мне рано любовь к славе моего отечества. В детях, как я вижу, это первый и самый удобный путь к развитию настоящей любви к отечеству. Так было, по крайней мере, у меня <...>» [8, с. 223].

Так было не только у Пирогова. О тех же карикатурах вспоминает граф М. В. Толстой, родившийся в 1812 г. [11, с. 257], о них же могло вспоминать почти всё печеринское поколение. Пирогов считает, что именно это детское воспитание патриотизма развило в нём самом иммунитет к обаянию Европы: «<...> Я от 17 до 30 лет, окружённый чуждою мне народностью, среди которой жил, учился и учил, не потерял, однако же, нисколько привязанности и любви к отчизне, а потерять в ту пору было легко: жилось в отчизне не очень весело и не так привольно, как хотелось жить в 20 лет» [8, с. 223].

Впрочем, обаяние Европы и Франции, Пирогов всё же ощущал. Он рассказывает, что во время пребывания в Дерпте французские учёные его восхищали и казались в сравнении с немцами «народом избранным, даровитым, симпатичным» [8, с. 335]. В 1837 г. (т. е. почти одновременно с Печериным) Пирогов отправился в Париж. В результате своих французских наблюдений и научной полемики со знаменитым медиком Ж.-З. Амюсса русский хирург переменял мнение о французах: «<...> Тщеславные французы, с предвзятым мнением, никогда не признаются в ошибках и заблуждениях» [8, с. 411].

Европа влекла к себе уже тем, что это *другая* страна, неизбежно вызывающая любопытство своей новизной. В 1829 г. в Париж для завершения образования отправился будущий ректор-профессор императорской академии художеств Федор Иванович Иордан. Он вспоминает, какое впечатление произвёл на него первый же попавшийся по дороге европейский город Свинемюнд: «Несмотря на ничтожность этого городка, меня всё в нём поражало. Кроме домов и костюмов, мне казалось, что даже деревья и самое небо иные, нежели у нас» [5, с. 82]. У Иордана сохранились довольно доброжелательные воспоминания о Париже, но и он часто склонен к иронии и критике относительно французского образа жизни.

Пожалуй, наиболее резко разочарование Европой проявилось у Л. Н. Толстого. В 1857 г. он два месяца живёт в Париже, о котором пишет В. П. Боткину: «Наслаждение искусствами, Лувр, Versailles, консерватория, квартеты, театры, лекции в Collège de France и Сорбон, а главное – социальной свободой, о которой я в России не имел даже понятия» [4, с. 281]. На другой же день после письма Толстой присутствовал на публичной казни гильотиной. Эта сцена так его потрясла, что через день он покинул Париж. В Швейцарии Толстой наблюдает ситуацию, описанную в рассказе «Люцерн», и, кажется, Европа надолго отвращает его к себе. Он возвращается в Россию, наблюдает российские порядки и... делает запись: «Противна Россия. Просто её не люблю» [4, с. 293].

В 1860 г. Толстой вновь отправляется в путешествие по Европе, посещает самые знаменитые места: Ниццу, Флоренцию, Ливорно, Неаполь, Лондон, Париж, Брюссель... И как итог пишет такой набросок в виде послания другу: «Только мы, русские варвары, не знаем <...> разрешения вопросов о будущности человека и лучших путях образования; в Европе это уже вопросы решённые; и что замечательнее всего, решённые на тысячу различных ладов. В Европе знают не только законы будущего развития человечества, <...> знают, в чём может осуществиться счастье отдельной личности и целых народов, знают, в чём должно состоять высшее гармоническое развитие человека и как оно достигается. <...> Мало того: как сложное вещество, разложили душу человека на память, ум, чувство и т. д. и знают, сколько какого упражнения для какой части нужно. Знают, какая поэзия лучше всех. Мало того: верят и знают, какая вера самая лучшая» [4, с. 380]. Общее впечатление Толстого от второго путешествия по Европе было таким, что он, по наблюдению биографа Н. Н. Гусева, «ни в одном сочинении не помянул Европу добрым словом» [4, с. 379].

Условия российской действительности вынуждали искать личную свободу в Европе. А. С. Пушкин, с юности мечтавший о путешествии во Францию, неоднократно обращался к императору под разными предлогами с просьбой разрешить поездку, но получал отказ. В 1826 г. Пушкин писал П. А. Вяземскому: «Ты, который не на привязи, как можешь ты оставаться в России? Если царь даст мне *свободу*, то я месяца не останусь. <...> В 4-ой песне Онегина я изобразил свою жизнь; когда-нибудь прочтёшь его и спросишь с милою улыбкой: где ж мой поэт? В нем дарование приметно – услышишь, милая, в ответ: он удрал в Париж и никогда в проклятую Русь не воротится – ай-да умница» [10, т. 13, с. 280]. П. А. Вяземский вполне мог понять чувство поэта. Через два года он сам планировал путешествие в Лондон и в Париж

совместно с Пушкиным, Крыловым и Грибоедовым и объяснял супруге: «А право, брюхом хочется в Париж...» [10, т. 14, с. 13].

В российском литературном и общественном сознании первой половины XIX в. Европа превратилась в образ-мираж. Официальная пропаганда, провозглашавшая мысль о «разлагающемся западе», была не в силах разрушить этот образ. Полемические выпады славянофилов настолько прямолинейно клеймили Европу, что зачастую вызывали лишь раздражение и желание противоречить, что провоцировало дополнительную актуализацию этого образа. После первого выпуска «Москвитянина» (1845) А. И. Герцен опубликовал в «Отечественных записках» насмешливую статью «Москвитянин и Вселенная», где характеризовал новый журнал: «<...> Он приготовил в тиши якорь спасения погибающему Западу. Гибнущая Европа, нося в груди своей чёрные пророчества А. С. Хомякова, утопая в бесстыдстве знания, в алчном себялюбии, заставляющем европейцев жертвовать собою науке, идеям, человечеству, – ищет помощи и совета... и нет его внутри немецкого сердца... Но придёт время, кто-нибудь укажет на дальнем финском берегу лучезарный Маяк... тогда народы всего земного шара побегут к «Маяку», и он им скажет: идите на Тверскую <...>: там готово для вас исцеление в конторе «Москвитянина» [1, с. 18].

Неловкие нападки славянофилов на европейский образ жизни привели к тому, что журналисты, скажем, «Современника», высмеивая нарочитую ненависть к Западу, постоянно возвращались к европейским темам. Да эти темы и были востребованы читателями: новинки европейской литературы и науки, парижские моды, путевые записки о Европе, основные события парижской жизни (в «Современных заметках») – обо всём этом подписчики «Современника» имели оперативную информацию. В полемике между западниками и славянофилами Запад нашёл явно более остроумных и популярных защитников, нежели противников. Образ Европы, создаваемый в условиях этой полемики, воспринимался острее и актуальнее. Видимо, поэтому А. И. Герцен в «Письмах из Avenue Marigny», делает вроде бы неоправданный выпад в сторону славянофилов. «Молодое поколение, – пишет Герцен о парижанах, – гуманно, вежливо, даже нежно, вообще мягко. <...> Что за уважение к женщине, что за милое, трогательное внимание к детям! Как жаль, что народ, развивший в себе такие прекрасные свойства, должен погибнуть, а делать нечего, я это знаю из верных рук, мне это рассказывали мудрецы «Вшивой Горки» и «Плющихи»...» [6, с. 171].

Идеализированный образ Европы могло разрушить только столкновение с действительной, реальной Европой. Но и тогда, когда этот образ терял черты идеализации, Европа во многом выигрывала при сравнении с Россией. Однако это уже вопрос не литературоведения, а скорее, сравнительной истории.

В заключение скажем, что образ *другой* страны, существующий в литературе и в общественном сознании, является стимулом для развития межлитературных отношений, заставляет человека воспринимать этот образ как реальность и стремиться к нему. Демифологизация такого образа – сложный процесс, который оставляет следы в национальной литературе и в национальном сознании. Чтобы разрушить, например, миф о Европе, недостаточно, чтобы реальную Европу увидели Л. Н. Толстой, В. С. Печерин и другие авторы. Черты реальной, неидеализированной Европы должны войти в круг самых широких общественных представлений, которые, несомненно,

формируются совокупностью мнений и отзывов отдельных авторов. Таким образом, факт литературы сталкивается с фактом жизни, и это столкновение продуцирует новый факт литературы – реформированный образ *другой* страны.

Список литературы

1. Барсуков Н. П. Жизнь и труды М. П. Погодина / Н. П. Барсуков. – СПб., 1894. – Кн. 8. – 463 с.
2. Бестужев-Марлинский А. А. Сочинения : в 2 т. / А. А. Бестужев-Марлинский. – Т. 2. Повести. Рассказы. Очерки. Стихотворения. Статьи. Письма ; [сост., подгот. текста, коммент. В. И. Кулешова]. – М. : Худож. лит., 1981. – 591 с.
3. Бутурлин М. Д. Записки графа Михаила Дмитриевича Бутурлина / М. Д. Бутурлин // Русский архив. – 1897. – Кн. 1. – С. 213–247.
4. Гусев Н. Н. Жизнь Льва Николаевича Толстого. Молодой Толстой (1828–1862) / Н. Н. Гусев. – М., 1927.
5. Иордан Ф. И. Записки ректора профессора Императорской академии художеств Федора Ивановича Иордана / Ф. И. Иордан // Русская старина. – 1891. – Т. LXX. – Кн. IV. – С. 71–116.
6. Искандер. Письма из «Avenue Marigny» / А. И. Герцен // Современник. – 1847. – Т. 5. – С. 155–196.
7. Печерин В. С. Замогильные записки (Apoloigia pro vita mea) / В. С. Печерин // Русское общество 30-х годов XIX в. Люди и идеи (Мемуары современников). – М., 1989. – С. 148–311.
8. Пирогов Н. И. Севастопольские письма и воспоминания / Н. И. Пирогов. – М., 1950. – С. 134–256.
9. По поводу записок И. Д. Якушкина и статьи о них П. Н. Свистунова // Русский архив. – 1871. – С. 189–379.
10. Пушкин А. С. Полное собр. соч. : в 19 т. / А. С. Пушкин. – М., 1994. – Т. 13, 14.
11. Толстой М. В. Воспоминания / М. В. Толстой // Русский архив. – 1881. – Кн. 2. – С. 245–313.

Орехов В.В. Европейський фантом у російській літературній свідомості / В.В. Орехов // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 127–133.

Стаття присвячена актуальному питанню порівняльного літературознавства і націлена на дослідження міфологічної природи уявлень про Європу, поширених в російській літературі XIX в. У статті виявляються механізми впливу європейського міфу на російсько-європейські літературні контакти і простежується сценарій формування і деградації європейського міфу в російській літературній свідомості, втіленому в літературному тексті.

Ключові слова: імагологія, міф, російська література, Європа, літературні контакти.

Orehov V. V. European phantom in Russian literary idea / V. V. Orehov // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 127–133.

Article is devoted to the urgent issue of comparative literature and aims to study the nature of mythological concepts of Europe, was common in Russian literature of the XIX century. The article reveals mechanisms of action of the European myth on Russian-European literary contacts and traced scenario of formation and degradation of the European myth in Russian literary consciousness, embodied in the literary text. Modern comparative is interested how the image of the state (region) influences to specificity of interliterary relationships. Such influence can appear in various forms. In the article we had released and described one of this forms such as existing of different nationality country's image as an incentive of intercultural contacts. Image of another country, being in the literature and in the public consciousness, is an incentive for the development of interliterary relationships and makes a person perceive this image as reality and strive for it. Demythologize of this image is a sophisticated process, that leaves a trace in national literature and national consciousness. Literary fact is colliding with fact of life and this collision is producing a new literary fact such as reformed image of another country.

Key words: imagology, myth, Russian literature, Europe, literary contacts.

Поступила в редакцію 16.10.2013 г.

УДК 821.161.1-94(477.75)ОСТРОВСКИЙ

КРЫМСКИЙ ТЕКСТ А. Н. ОСТРОВСКОГО: ПО ДНЕВНИКУ ПИСАТЕЛЯ

Орехова Л. А.

Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского, г. Симферополь

Объектом исследования стал крымский дневник А. Н. Островского, конспективный и чрезвычайно короткий для проведённого в Крыму времени (8–30 июля 1860 г.). В статье уточняется датировка крымских экскурсий А. Н. Островского, аргументируется логика выбора маршрутов; на основании историко-краеведческих материалов, а также документов Государственного архива в АРК предлагается реальный комментарий к дневнику, восполняющий авторские купюры и открывающий перспективы эмоционально-событийного «развёртывания» крымского дневникового текста А. Н. Островского.

Ключевые слова: крымский текст, дневник А. Н. Островского, маршруты, датировка, комментарии.

Постановка проблемы. В сентябре 2006 г. Пушкинским Домом (ИРЛИ РАН), Сорбонной и Филологическим факультетом Санкт-Петербургского университета была проведена конференция «Крымский текст в русской культуре», высветившая огромный потенциал темы. По итогам докладов сделано заключение, что литературные тексты «способны закреплять за различными точками географического пространства определённую <...> репутацию»: происходит «смысловое насыщение пространства», «география становится своего рода *книгой*, в которую вписываются всё новые и новые *страницы*» [4, с. 5].

В середине XIX в. «репутация» Крыма ассоциировалась с курортом, уникальными природными достопримечательностями, богатейшей многонациональной историей, южнобережными дворцовыми комплексами. Соответственно составлялись маршруты путешествий, которые так или иначе характеризовали и интересы, и возможности путешественника, а путевые записки всегда несли (и несут) бесценную культурологическую, историко-краеведческую информацию, «вписывающуюся» в *книгу* крымского текста. В настоящей статье предпринят анализ крымских путевых заметок А. Н. Островского с целью исторического и географического комментирования записей, что, как увидим, приведёт к уточнениям датировки событий из жизни драматурга в период с 7 по 30 июля 1860 г. В ходе работы решаются следующие задачи: 1. Филологический, географический и историко-краеведческий комментарий текста крымских записок А. Н. Островского. 2. Уточнение датировки дневниковых записей и поездок. 3. Корректирование крымской «маршрутной карты» А. Н. Островского.

Крымский дневник А. Н. Островского, впервые опубликованный Т. И. Орнатской [9] и включённый в Собрание сочинений [10], остаётся единственным источником информации об обстоятельствах поездки и маршрутах драматурга по Крыму. Сложность комментирования крымских записей связана не только с их предельной краткостью (по сути, это лишь «ключевые слова» для будущего припоминания), но и с тем, что текст дневника известен *по копии* (П. О. Морозова). Особенность крымских дневниковых записей состоит и в том, что практически всюду Островский указывает не даты, а только дни недели. Некоторые из недостающих

дат восполнены Т. И. Орнатской по контекстовым сведениям, и все же, как проблематичные, они помещены исследователем в угловые скобки.

В своём комментарии мы расширяем, насколько позволяют рамки статьи, информативный ряд о крымских реалиях, упомянутых в дневнике, вносим отдельные поправки, связанные с ошибками в расшифровке рукописи, а также предлагаем уточнения к датировке крымских экскурсий. Начнём с датировки.

Известно, что летом 1860 г. А. Н. Островский и актёр Александринского театра А. Е. Мартынов совершили совместную поездку в Одессу, а затем в Крым. А. Е. Мартынов, тяжело больной туберкулёзом, в Одессе ещё гастролировал, в Крыму надеялся отдохнуть и подлечиться, но слабел все более. (Он умер на пути домой, в Харькове, 16 августа 1860 г.)

Первая полная дата (с указанием числа и дня недели) – «18 мая, среда» – названа А. Н. Островским в самом начале путешествия: «Станция за Серпуховым на всем протяжении живописна и типична» [10, т. 10, с. 374]. Простое сопряжение дней недели и чисел в июне и июле убеждает, что и вторая в дневнике «полная» дата – «Суббота 30 июля» (отъезд из Ялты в Одессу на корабле «Император Александр II») – является точной. Поэтому «обратный» отсчёт времени (от субботы 30 июля) поможет выверить датированную схему маршрутов Островского по Крыму. Устанавливаемые нами даты выделим в статье курсивом.

Отбытием из Одессы начинается, так сказать, «крымская часть» путешествия, и первая «крымская» запись в дневнике датирована Т. И. Орнатской <7 июля>. Это правильно – но только в том случае, если предположить, что *начата* запись *на пароходе из Одессы 7 июля*, а *закончена* в Севастополе вечером *8 июля*. Дело в том, что в записи – события двух дней путешествия: отъезд из Одессы и проведённая на корабле ночь («Жар. Пыль. Проводы. Страх качки. Ночь. Утро. Цвет моря»), прибытие в Евпаторию и прогулка по городу («Евпатория. Мечеть. Пристань. Татары. Мечеть. Синагога. Виноград. Улицы. Балконы. Двери. Цирюльня. Базар. Трактир. Отъезд»), продолжение поездки на том же корабле из Евпатории в Севастополь (а точнее сказать, упоминание о видах Крыма с корабля: «Чатырдаг. Крымские горы»), наконец, приезд в переживший недавнюю войну Севастополь («Севастопольская бухта. Константинопольское укрепление. Херсонский маяк. Севастополь. Суда. Развалины. Дорога на Малахов курган. Курган» [10, т. 10, с. 375].

Сразу исправим ошибку в расшифровке дневниковой рукописи: следует читать не *Константинопольское*, а *Константиновское* укрепление (иначе – Константиновская батарея, Константиновский форт), названное так потому, что построено на Константиновском мысе у входа в Севастопольскую бухту. Строилась Константиновская батарея в 1836–1840 гг. при адмирале М. П. Лазареве; представляет собой двухъярусный 94-пушечный рavelин, правым флангом обращённый к морю, левым – к рейду; общая длина батареи 188 м, высота – 10, толщина стен – около 2 м.

Вернёмся к датировке путешествия. Дата *7 июля (четверг)* «проверяется» и расписанием пароходного сообщения между Одессой и Крымом. Пароход выходил из Одессы раз в неделю по четвергам в 3 часа пополудни и прибывал в Евпаторию по пятницам в 9 часов утра. В полдень той же пятницы пароход продолжал путь на Севастополь; прибывал сюда к вечеру, в 4 ч. 30 мин. Из Севастополя в Ялту этот же

пароход уходил на следующий день, в субботу в 7 часов утра и в два часа дня подходил к Ялте. В субботу же вечером (в 8 часов) пароход уходил от Ялты дальше на северо-восток – к Феодосии и Керчи [6, с. 218–219]. Т. о., начало путешествия по Крыму складывалось так: Островский и Мартынов выехали из Одессы по расписанию – в *четверг 7 июля (в 3 часа пополудни)*, прибыли в Евпаторию утром *8 июля* (в пятницу), несколько часов провели в городе, в полдень уехали по Каламитскому заливу в Севастополь. Впечатления от плавания по Каламитскому заливу, как уже я отметила, в дневнике не детализированы: упомянуты только дальние контуры Крымских гор и доминирующий над полуостровом Чатырдаг. В пятницу *8 июля* около пяти часов вечера были уже в Севастополе. До наступления темноты Островский успел добраться по разрушенному городу, где «положительно не осталось камня на камне», до Малахова кургана. Больному Мартынову это было не под силу. Позднее в письме к П. М. Садовскому и С. С. Кошеверову из Ялты (от 19 июля 1860 г.) Островский расскажет о походе на Малахов курган гораздо подробнее (причём напишет «я», а не «мы»): «Я осматривал бастионы, траншеи, был на Малаховом кургане, видел все поле битвы; моряк, капитан нашего парохода, ходил со мной и передавал мне все подробности, так что я видел перед собой всю эту бойню» [10, т. 11, с. 121].

В Севастополе Островский и Мартынов, полагаю, ночевали на пароходе и *9-го утром* (в субботу) выехали в Ялту, что выводим мы из записи без указания числа, но с пометой «Утро (суббота)»: «Георгиевский монастырь. Балаклава. Сарыч. Вот и качка. Лазарево воскресение» [10, т. 10, с. 376]. Заметим, что все обозначенные в записи объекты названы в той последовательности, как они расположены *по берегу* на юг от Севастополя, к Ялте. Это доказывает, что Островский и Мартынов видели Георгиевский монастырь (на мысе Фиолент), Балаклаву *с моря*, поездка к этим местам сухим путём от Севастополя потребовала бы много времени. Наконец, на *морской* путь указывает и упоминание о мысе Сарыч – самом южном крымском мысе (на полпути от Севастополя к Ялте). Эти доводы позволяют утверждать, что А. Н. Островский и А. Е. Мартынов прибыли в Ялту не 19 июля, как ранее [10, т. 10, с. 376] предполагалось (видимо, с опорой на дату уже цитированного нами письма А. Н. Островского П. М. Садовскому и С. С. Кошеверову из Ялты от 19 июля 1860 г.), а в субботу *9 июля* в 2 часа дня. Поправка принципиальная: установленная дата прибытия в Ялту – *суббота 9 июля* – упорядочивает, в соответствии с указанными в дневнике днями недели, все последующие даты пребывания Островского и Мартынова в Крыму, снимает очевидные противоречия в сроках, позволяет понять логику маршрутов-экскурсий А. Н. Островского. Продолжим анализ дневника – теперь с новой датировкой.

Прибыв в Ялту в середине дня *9 июля*, Островский и Мартынов обосновались на квартире: «Ялта. Переезд на шлюпке. Приключение с вещами. Вид Ялты. Татары. Цепь гор. Наша квартира. Море. Балкон» [10, т. 10, с. 376]. Ялта, хоть и переименовали её в 1838 г. из местечка в город (в «городе» всего 38 домов), по-настоящему застраиваться начала лишь во второй половине XIX в. Характерно, что до 1890-х годов в Ялте не было порта, пароходы становились на рейде в Ялтинской бухте, пассажиров подвозили к берегу шлюпками. Поэтому у Островского записано: «Ял-

та. Переезд на шлюпке», а «приключение с вещами» означает какую-то путаницу с багажом.

Сохранившиеся в Крымском государственном архиве документы Ялтинской градской полиции свидетельствуют, что к 1855 г. в Ялте насчитывалось 42 дома (41 каменный и 1 деревянный), было и несколько постоянных дворов и гостиниц. В частности, в 1859 г.: хлебный магазин, кофейня и постоянный двор поселянина деревни Дереккой Мемета Осман Оглу [1, ф. 675, оп. 1, ед. хр. 67, л. 25], гостиница в каменном доме 3 гильдии купца Антона Собеса, где, ко всему, «производилась продажа хлебного вина» [1, ф. 675, оп. 1, ед. хр. 67, л. 25; 1, ф. 675, оп. 1, ед. хр. 62, л. 7], гостиница в каменном доме 3 гильдии купца Николая Михайловича Беймана [1, ф. 675, оп. 1, ед. хр. 62, л. 5 об.], постоянный двор поселянина Ялтинского уезда деревни Дереккой Усейна Курт Амет Оглу, который, как значится в архивном документе, хозяйством «заведует сам» [1, ф. 675, оп. 1, ед. хр. 67, л. 25 об.], и, наконец, постоянный двор (с продажей кофе) поселянина той же деревни (т. е. Дереккой) Бекира Мустафы Оглу, который, по сведениям ялтинской полиции, в своём заведении тоже «торгует сам» [1, ф. 675, оп. 1, ед. хр. 67, л. 25 об., 118].

Где остановились Островский и Мартынов? Вряд ли выбрали гостиничный номер или квартиру в богатом доме. Вернее предположить постоянный двор, где цены доступнее, легко договориться о питании и доставке из деревни кумыса. В ялтинской записи Островский упомянул имя *Бекир*: «Татарин Бекир – кумысник. Его походка. Татарские лошади» [10, т. 10, с. 376]. Можно предположить, что Островский и Мартынов устроились на постоялом дворе *Бекира Мустафы Оглу*. Предположение зыбкое: в 1860–1861 гг. в Ялте проживали, по сведениям полиции, ещё два купца по имени *Бекир*: *Бекир* Ибрагим Оглу [1, ф. 675, оп. 1, ед. хр. 75, л. 9] и *Бекир* Али Оглу [1, ф. 675, оп. 1, ед. хр. 75, л. 10]. Островский, скорее всего, обратился с просьбой о кумысе для Мартынова к хозяину квартиры, вероятнее всего – к *Бекиру Мустафе Оглу из Дерекоя* (мы ещё вернёмся к этой ситуации).

Ялтинская квартира у Мартынова и Островского неплохая – с балконом и видом на море; здесь в воскресенье *10 июля* путешественники отдыхают после морских поездок и договариваются с *кумысником*. Но понедельник (*11 июля*) Островский посвятил экскурсии в Ливадию (в 3 км от Ялты), куда добирался, скорее всего, пешком, по холмистому побережью: «Ливадия. Дорога. Деревья. Рыбаки» [10, т. 10, с. 376]. Для Мартынова подобный переход в июльскую жару был невозможен; он, конечно, оставался в Ялте. Запись Островского о ливадийских впечатлениях лаконична; Ливадия не имела еще того архитектурно и исторически значимого дворца, которым прославилась позднее. Но здесь был ландшафтный парк (40 дес.) и дворец гр. Л. Потоцкого, владевшего этими землями в 1834–1860 г. В 1860 г. поместье Ливадия стало собственностью императрицы, дом Л. Потоцкого начали перестраивать в Большой дворец для царской семьи.

Во вторник, *12 июля*, А. Н. Островский совершил экскурсию (возможно, тоже пешую) в императорскую Ореанду (южнее Ливадии). Вечером для памяти записал в дневнике: «Ореанда. Виноградная аллея. Ротонда. Скала с крестом. Сад. Водопад. Пещера. Дворец» [10, т. 10, с. 376]. Действительно, в скалах над морем была проложена тропа, выведившая к изящной видовой беседке-полуротонде, которую, впро-

чем, называют ротондой (построена в 1843 г.). Правее беседки отвесная скала – Крестовая: на ней, по велению императрицы, установлен большой крест. Привлекают внимание ещё две скалы-отторженца, оторвавшиеся от горного хребта. Под одной из них (Мачтовой) – большой грот (похоже, Островский принял его за пещеру). Упомянутый Островским водопад, по мнению современника, занимал «первое место» среди достопримечательностей Ореанды: «Вода его, заключённая между двумя скалами и осенённая непроницаемою тенью дубов и орешника, с ужасным шумом ниспадает со скалы» [8, с. 27].

Для Островского эти экскурсии были однодневными, с возвращением к ночи в Ялту. Запись среды (13 июля) свидетельствует, что весь день Островский провёл с больным Мартыновым: «Таврида обманула ожидания. Опять надежда» [10, т. 10, с. 376]. Не решился Островский выехать из Ялты и 14 июля (в четверг), и лишь запись пятницы (15 июля) сообщает о прогулке в *Дарикиой*: «Дорога – речка, мечеть, кладбище. Девочки. Дом. Виноградные сады. Орехи» [10, т. 10, с. 376]. Укажем на ошибку копииста в расшифровке рукописи дневника: следует читать не *Дарикиой*, а *Дерекой* – это деревня в 1,5 верстах от Ялты на речке Дерекойке. В Дерекой Островский вполне мог пойти вместе с «кумысником Бекиром» – возможно, хозяином постоянного двора *Бекиром Мустафой Оглу*, «поселянином деревни Дерекой» (как значится по архивным документам): есть ли иной мотив и случай прогуляться в ничем не примечательную деревню?

В субботу и воскресенье (16 и 17 июля) Островский оставался с Мартыновым, купался в море («Купанье. Вода. Камни»), но в понедельник 18 июля отправляется в Алупку. Экскурсия укладывалась в один день и обещала много впечатлений. Алупкинский дворец графа М. С. Воронцова (сооружался по проекту английского архитектора Э. Блора в 1828–1848 гг.) совместил архитектурные стили различных эпох и направлений. Над южным фасадом – монументальный портал с полукруглым сводом и тонкими колоннами; отсюда нисходит в Нижний парк (к морю) широкая белая лестница, на выступах которой установлены три пары белых мраморных львов (Львиная терраса, упомянутая в дневнике Островского). Дворец окружён парком (почти 40 га) с фонтанами, гротами, искусственными водопадами и озёрами. Понедельник 18 июля так описан в дневнике драматурга: «Алупка – дом – двор – плюц – терраса. Сад. Церковь. Священник о. Никандр. Рассказ о Синопе, о Севастополе, о недостатках. Мечеть. Муэдзин. Татары. Верхний сад. Деревья – каштаны, платаны, олеандры, лавры, магнолии, кипарисы. Кизиль, айва. Никитский погреб. Езда по тропинкам» [10, т. 10, с. 376].

Сопоставляя приведённые дневниковые записи с историческими реалиями 1860 г., можем убедиться, что Островский последователен и точен в фиксировании фактов и событий. Так, фрагмент его алупkinsкой записи «*Мечеть. Муэдзин. Татары*» комментируется свидетельством современника: с видовой террасы дворца просматривались в роскошной зелени «обширная татарская деревня», а также «мечеть, построенная для татар князем Михаилом Семёновичем Воронцовым» [8, с. 30]. Кроме того, в записи упомянуты церковь и священник о. Никандр. Речь идёт о домово́й церкви Воронцовых (Архангело-Михайловской), построенной в 1841 г. «на возвышении, господствующем над всею почти Алупкою» [8, с. 30]. С 1859 г. храмом за-

ведовал герой Крымской войны флотский иеромонах Никандр, причетником был отставной матрос Виноградов. Что узнал Островский от иеромонаха «о Синопе, о Севастополе, о недостатках»? Крымскими историками восстановлена по документам необыкновенная биография отца Никандра. Родился 14 октября 1818 г. в мещанской семье, рукоположен в иеромонахи в 1849 г. в Святогорском монастыре (Святогорской Пустыни, Харьковской губ.). В канун Крымской войны (в апреле 1853 г.), как один «из самых благонадежных», направлен в Крым в Георгиевский монастырь «для служения по флоту» и вскоре назначен на корабль «Чесма» 2-ой практической эскадры под командованием вице-адмирала П. С. Нахимова. После русской победы в Синопском сражении (18 ноября 1853 г.) отец Никандр, в числе 6 иеромонахов, был представлен к награде и с тех пор носил Синопский значок отличия. Когда в начале Крымской войны русские корабли были затоплены на подступах к Севастополю (чтобы преградить путь вражеским судам), экипаж затопленной «Чесмы» (а с матросами и отец Никандр) влился в городской гарнизон и занял позиции на 1 и 2 бастионах. Иеромонах Никандр был среди защитников Малахова кургана во время штурма 6 июня 1855 г., за что награждён орденом Св. Анны 3 степени. В 1856 г. награждён орденом Св. Анны 2 степени и бронзовой медалью на Георгиевской ленте [2, с. 7–10]. Островский увидел на груди священника воинские награды, и это побудило обратиться к нему с беседой.

Иеромонах Никандр умер 9 мая 1884 г. До последнего дня служил в алушкинской церкви и похоронен здесь в церковной ограде. В наши дни могила его найдена, хотя сам храм разрушился во время оползня в конце XIX в.; новая церковь построена неподалёку в безопасном месте [2, с. 10].

Впечатления от встречи с о. Никандром в Алушке 18 июля соединились с чувствами от увиденного 8 июля в Севастополе, и, думается, потому на следующий день (вторник, 19 июля 1860 г.) своё письмо из Ялты к П. М. Садовскому и С. С. Кошеверову Островский начинает рассказом о «несчастном Севастополе»: «Без слёз этого города видеть нельзя» [10, т. 11, с. 121].

19, 20 и 21 июля (вторник, среда и четверг) не отмечены в дневнике А. Н. Островского никакими заметками, возможно, потому, что прошли они в Ялте без существенных событий. Но, похоже, за это время Островский сумел подготовиться к новой экскурсии – в глубь полуострова, в Бахчисарай. Можно было ехать по южнобережному шоссе до Севастополя, а оттуда – к Бахчисараю. Но, судя по записи с пометой «пятница» (22 июля), Островский предпочёл горный перевал через Ялтинскую яйлу: по хребту Йограф (Евграф) древней дорогой с затяжным спуском к с. Биюк-Узенбаш (ныне с. Счастлиное). Этот путь по конной тропе требовал договорённости с проводником или местными попутчиками. Запись за 22 июля «охватывает» время от раннего утра (в Ялте) до поздней ночи (в Бахчисарае) и не оставляет сомнений относительно *горного* маршрута: «Въезд на гору. Постепенность. Сосны, кустарник. Вершина – вид на Ялту и море. Хребет. Чабаны. Съезд. Вид на горы. Долины. Татарский дом – светелка. Ущелье. Горы. Бахчисарай. Минареты. Дворец при луне» [10, т. 10, с. 376].

Несомненно, кто-то даёт Островскому советы по правильному распределению времени для осмотра окрестностей Бахчисарая. Наутро (в субботу 23 июля) он на-

правляется в сторону пещерного города-крепости Чуфут-кале (2 версты от Бахчисарая), проезжает заселённое цыганами предместье, представляющее собой «множество навесов и домишек, прислонённых к склонам скал» [5, с. 175]. Спустившись с Чуфут-кале, Островский спешит к обедне в Успенский монастырь (0,5 версты от Чуфут-кале по дороге в Бахчисарай). Это был древний пещерный монастырь, пришедший в запустение. Восстановление святых мест в Успенской скале началось при архиепископе Херсонском и Таврическом Иннокентии; 15 августа 1850 г. при большом стечении народа совершилось открытие Успенского скита, который тогда имел только пещерный храм и три пещерные кельи. Настоятелем Успенского монастыря в 1855–1864 гг. был архимандрит Николай [3, с. 16–22]; возможно, именно он служил обедню в субботу 23 июля 1860 г.

Возвратившись в Бахчисарай, Островский не только успел осмотреть легендарный Ханский дворец и кладбище у его стен, но и, как сказано в дневнике, купить на базаре несколько предметов местной экзотики. Это не отняло много времени: базар, а точнее, длинный торговый ряд, представлял собой главную бахчисарайскую улицу, выходящую к Ханскому дворцу. Ночь с субботы на воскресенье (с 23 на 24 июля) Островский провёл в Бахчисарае, перед сном сделал запись, по которой мы сейчас и воспроизвели события этого дня: «Поездка в Чуфут-Кале. У цыган. Въезд, общий вид. Равнин. Скифский погреб – могила. Каймак. Отъезд – музыка. Успенский монастырь, обедня. Дворец – сады – гарем – купальня. Базар – покупки: полотенца, туфли, четки. Могилы ханов при луне. Возвращение. Угощение – каймак, дыни...» [10, т. 10, с. 376–377].

По-видимому, этим днём и ограничивается пребывание Островского в Бахчисарае, и следующим утром (в воскресенье 24 июля) он отправился в обратную дорогу. Предположение наше связано с тем, что воскресенье, понедельник и вторник (24, 25 и 26 июля) в дневнике никак не отмечены; значит, с вычетом времени обратного пути из Бахчисарая, эти дни Островский провёл в Ялте с Мартыновым, отдыхая после поездки. А в среду (27 июля) он едет в Гурзуф и вечером записывает: «Поездка в Гурзуф. Гора, деревня, генуэзская крепость. Сад Фундуклея. Деревья – магнолии, олеандры» [10, т. 10, с. 377].

В Гурзуфе внимание путешественника привлекали не только живописная Генуэзская скала (наверное, её имел в виду Островский, когда написал «гора»), исторические руины, но и великолепно устроенное на 125 десятинах холмистой земли имение д. с. с. Фундуклея. Здесь было более 10 тыс. кустов винограда, оранжереи, сады, отличавшиеся, как писал современник Островского, «необыкновенною чистотою, художественным распоряжением, умною классификациею растений, особенно редких»: «Между редкими деревьями и растениями особенного внимания заслуживает превосходная магнолия, какой, быть может, не встретите в другом месте. Цветы на ней превосходят величиною обыкновенную чайную чашку и отличаются превосходным ароматом» [8, с. 30].

До отъезда из Крыма оставалось всего два дня, и в четверг утром (28 июля) Островский осуществляет последнюю южнобережную экскурсию – в Никитский ботанический сад (в 6 км от Ялты). Сад был создан под деревней Никита в 1812 г., к 1860 г. это уже великолепное собрание редкостных растений. Посещение сада дари-

ло отдохновение. Можно понять необычные для А. Н. Островского лирические (прощальные) интонации в заметке об этом дне: «Никитский сад. Дубы и клены – кедр – маслины – миндаль. Поездка ночью – кузнечики – огни в море – освещённые дачи» [10, т. 10, с. 376–377].

Пятница 29 июля, как видно из дневника, прошла в Ялте, в хлопотах и тревогах перед предстоящим в субботу 30 июля отъездом: «Купанье вечером. Какую-то бог даст завтра погоду?» [10, т. 10, с. 376–377].

Уезжали в Одессу в субботу 30 июля на пароходе «Император Александр II», с остановками в Севастополе и Евпатории. Во время плавания слушает рассказ капитана о бывшем командующем Черноморским флотом адмирале М. П. Лазареве: «Завтрак. Рассказ капитана о Лазареве» [10, т. 10, с. 377].

По старым справочникам удаётся установить фамилию капитана на пароходе «Император Александр II» – А. И. Грече [7, с. 220]. Александр Иванович Грече (1820–15.12.1900, Батуми), вице-адмирал с 1885 г.; сын контр-адмирала Ивана Ивановича Грече, участника Севастопольской обороны. 1 августа А. Н. Островский и А. Е. Мартынов прибыли в Одессу. «В Одессе – благополучно» [10, т. 10, с. 377], – записано в дневнике.

Выводы. Предложенный комментарий не является исчерпывающим, к тому же материал сформирован в соответствии с жанром статьи, что заставляло отказаться от включения ряда исторических, архивных и краеведческих подробностей, открывающих перспективы эмоционально-событийного «развёртывания» крымских заметок драматурга. Тем не менее убеждаемся, что географический комментарий (географическая «привязка») позволил уточнить упомянутые в заметках «горизонты видения» (с моря, с гор); это, в свою очередь, повлекло за собой уточнение хронологии событий и деталей исторического ряда, содержательно дополняя крымский дневниковый текст А. Н. Островского.

Список литературы

1. Государственный архив в Автономной республике Крым (ГААРК).
2. Крестьянников В. В., Галиченко А. А. Герой Крымской войны иеромонах Никандр / В. В. Крестьянников, А. А. Галиченко // Память о прошлом : [сб. науч. статей] ; [сост. В. В. Крестьянников]. – Севастополь : ЧП Арефьев, 2007. – С. 7–10.
3. Крымский Афон (Бахчисарайский Успенский монастырь в исторических описаниях). – Симферополь, 1995. – С. 16–22.
4. Крымский текст в русской культуре : [материалы международной научной конференции. Санкт-Петербург, 4–6 сентября 2006 г.] / [под ред. Н. Букс, М. Н. Виролайнен]. – СПб., 2008. – 250 с.
5. Монтандон Ш. Путеводитель путешественника по Крыму, украшенный картами, планами, видами и виньетами и предваренный введением о разных способах переезда из Одессы в Крым / Ш. Монтандон ; [пер. с франц., сост., подгот. текста и вступ. ст. В. В. Орехова]. – К. : Издательский дом «Стилос», 2011. – 416 с.
6. Новороссийский календарь на 1859 год. – Одесса: В городской типографии, 1858. – С. 218–219.
7. Новороссийский календарь на 1860 високосный год. – Одесса : В городской типографии, 1859. – С. 220.
8. Обозрение Южного Берега Крыма // Новороссийский календарь на 1851 год. – Одесса : В городской типографии, 1850. – С. 13–27.
9. Орнатская Т. И. Дневник А. Н. Островского (Из поездки в Крым с А. Е. Мартыновым в 1860 году) / Т. И. Орнатская // Русская литература. – 1977. – №1. – С. 136–141.

10. Островский А. Н. Полн. собр. соч. : в 12 т. / [под общей ред. Г. И. Владыкина, И. В. Ильинского, В. Я. Лакшина и др.]. – М. : Искусство, 1973–1980. – Т. 10: Статьи, записки, речи, дневники, словарь / [подг. текста и коммент. Т. И. Орнатской]. – С. 374–378; Т. 11: Письма (1848–1880). – 782 с.

Орехова Л. О. Кримський текст О. М. Островського: за щоденником письменника / Л. О. Орехова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 134–142.

Об'єктом дослідження став кримський щоденник О. М. Островського, конспективний та надзвичайно короткий для проведеного у Криму часу (8 – 30 липня 1860 р.). У статті уточнюється датування кримських екскурсій О. М. Островського, аргументується логіка вибору маршрутів; на підставі історико-краєзнавчих матеріалів, а також документів Державного архіву в АРК пропонується реальний коментар до щоденника, що заповнює авторські купюри та відкриває перспективи емоційно-подійного «розгортання» кримського щоденникового тексту О. М. Островського.

Ключові слова: кримський текст, щоденник О. М. Островського, маршрути, датування, коментарі.

Orekhova L. A. A. N. Ostrovsky's crimean text: by the writer's diary / L. A. Orekhova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 134–142.

The main object of the research is the Crimean short and concise diary of A. N. Ostrovsky (8 – 30 July, 1860). The article points out the dates of the Crimean excursions of A. N. Ostrovsky, it reasons the logic of the choice of the routes. Based on the local-history material and the papers of the State Archives of the ARC commentary to the diary is suggested. The commentary recompenses the author's cuts and reveals the perspectives of the emotional-event-trigger Crimean diary text expansion of A. N. Ostrovsky. Commentary, proposed in the article, is not exhaustive, besides, the material had formed according to genre and volume of publication; therefore we refused from incorporating a range of historical, archival and local-history details. Nevertheless, we see that the geographical comment entailed clarifying the chronology of events: in particular, was found that A. N. Ostrovsky and A. E. Martinov had arrived in Yalta on Saturday, July 9th, and not July 19th, as previously assumed; accordingly corrected dating of Ostrovsky's excursions. The article provides for the introduction of some amendments that connected with mistakes in transcript of manuscript diary. Documentary-historical information in article meaningful supplements the capsule text of A. N. Ostrovsky.

Key words: Crimean text, A. N. Ostrovsky's diary, routs, dates, comments.

Поступила в редакцію 13.10.2013 г.

УДК 82-94: 81'276. 12

ЯЗЫК ГОРОДА В ТВОРЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ В. А. ГИЛЯРОВСКОГО (НА МАТЕРИАЛЕ КНИГИ «МОСКВА И МОСКВИЧИ»)

Охременко А. А.

Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского, г. Симферополь

В статье рассмотрено влияние такого лингвистического фактора, как язык города на восприятие литературной личности В. А. Гиляровского. В связи с актуальностью вопроса о языке города приведены некоторые лексические единицы, выявленные в книге В. А. Гиляровского «Москва и москвичи», которые характеризуют лингвистическую ситуацию в трущобных районах Москвы конца XIX – начала XX вв., указаны случаи употребления элементов воровского арго в речи москвичей.

Ключевые слова: языковая личность, литературная личность, язык города, В. А. Гиляровский, «Москва и москвичи», Москва.

Постановка проблемы. Языковая личность – понятие, широко используемое в современной лингвистике. Традиционно под языковой личностью понимают «любого носителя того или иного языка, охарактеризованного на основе анализа произведённых им текстов» [1]. А. А. Ворожбитова в работе «Теория текста. Антропоцентрическое направление» для обозначения языковой личности применительно «к сфере литературно-художественной коммуникации» предложила термин «литературная личность», которую определила как «сильную языковую личность, то есть обладающую – интуитивно или осознанно – высокой лингвориторической компетенцией» [2, с. 300].

Впервые термин «литературная личность» был использован в статье Ю. Н. Тынянова «Литературный факт» и определялся как условный авторский образ, намеренно (а может быть, и непреднамеренно) сочинённый самим писателем или воссозданный в читательском восприятии. Необходимое условие возникновения и «кристаллизации» литературной личности – наличие определённой репутации в литературных кругах, а также «явления стиля, которые приводят к лицу автора: особенности лексики, синтаксиса, интонационный фразовой рисунок» [8, с. 260].

Цель исследования – показать, как лингвистическая характеристика текста влияет на читательское восприятие авторской личности. Для этого необходимо решить следующие задачи: 1. Рассмотреть состояние разработки вопроса о языке города на современном этапе и в истории. 2. Выявить в тексте В. А. Гиляровского «Москва и москвичи» лексические единицы, характерные для трущобных районов города. 3. Определить, как использование такой лексики повлияло на восприятие писательского имиджа Гиляровского.

Основы изучения языка города в отечественной лингвистике заложил Б. А. Ларин, который в работе «О лингвистическом изучении города» отметил запоздания с научной разработкой языкового быта города и то, что ранее «были только разрозненные попытки регистрации и описания отдельных жаргонов» [5, с. 176]. Б. А. Ларин выделил причины, по которым рассмотрение языка города так долго не складывалось: всё внимание уделялось изучению литературного языка, но при этом

не учитывалось влияние на него городского фольклора и разговорной речи разных групп городского населения.

В 60-е годы XX в. уделяется внимание социальной дифференциации языка, активно разрабатывается тема «язык и общество», развивается отрасль науки коллоквиалистика, которая занимается анализом городской литературной разговорной речи. В 80-е годы началось изучение городской речи, отличающейся от литературной разговорной рядом черт, – просторечия. В современности язык города рассматривается как лингвокультурологическая проблема; сам термин имеет определённую традицию, точно задаёт объект исследования, но не является строгим с теоретической точки зрения. Активно ведутся исследования и проходят диалектологические экспедиции, но вопрос об историческом развитии остаётся открытым. Работа В. В. Колесова «Язык города» – взгляд на развитие языка Санкт-Петербурга. Основываясь на разных источниках (народные говоры, книжные тексты и прочее), автор показал, как из «смеси социальных групп, исторических традиций и тенденций развития, из художественных предпочтений и политических капризов моды возник литературный язык России» [4, с. 3].

О московской жизни написано немало произведений, которые содержат важную для историков, литературоведов, этнографов и лингвистов информацию. Особое место занимают произведения известных бытописателей Москвы: И. Т. Кокорева, П. Д. Боборыкина, М. И. Пыляева, И. К. Кондратьева, Д. С. Никифорова. Самым известным московским бытописателем стал В. А. Гиляровский – русский писатель и журналист, проживший в Москве более 50 лет и завоевавший репутацию знатока московской жизни. Почти все его книги посвящены Москве, её истории и быту. «Москва и москвичи», наиболее известное произведение В. А. Гиляровского, является объектом предлагаемого исследования.

Важно отметить, что мысль написать книгу о старой Москве появилась у Гиляровского в начале 1920-х годов, когда на его глазах любимый город начал меняться: стали исчезать трущобные районы, на их месте стали появляться площади и чистые улицы. В 1926 г. вышла первая редакция книги «Москва и москвичи», содержащая только пять глав: «Трущобы Хитрова рынка», «Сухаревка», «Московские трактиры», «Яма» и «Засидки». Но после 1928 г. Гиляровский снова возвратился к работе над книгой, которая продолжалась до самой его смерти. Как вспоминал его секретарь, помощник и друг Н. И. Морозов в книге «Сорок лет с Гиляровским», последняя редакция «Москвы и москвичей» была отправлена в Симферополь для набора, и Гиляровский так и не успел увидеть её.

«Москва и москвичи» – произведение, не имеющее строгой сюжетной линии; истории, рассказанные на страницах книги, не всегда взаимосвязаны и раскрывают абсолютно разные стороны жизни города. Жанр «Москвы и москвичей» определить трудно: есть мнение, что это мемуары, хотя сам автор отрицал это; И. Н. Сухих называет книгу «анекдотическими историями, нанизанными на географический стержень». Он же опровергает мнение о том, что это краеведческая литература, потому что Гиляровский в своей книге опирается на собственный опыт и «хищный – репортёрский – интерес не к памятникам, а к людям» [7].

О В. А. Гиляровском написан ряд книг, на основании которых можно составить общее представление о литературной личности писателя: бывший бродяга и скиталец, сменивший множество профессий, силач и балагур, который, приехав в Москву, сумел заполучить звание «короля репортёров», а после стать известным писателем. Общение с широким кругом лиц тоже сыграло весомую роль: положение на правах «своего человека» во всех сферах общества помогло предельно точно описать их жизнь. Но о стиле произведений Гиляровского почти не говорится, хотя сам автор видел в этом большое значение и даже гордился тем, что язык его повествований близок языку народа. Например, стихи из его сборника «Забытая тетрадь» были подвергнуты острой критике за использование «бурлацкого лексикона», непонятного многим читателям. В книге «Москва и москвичи» автор использовал большое количество арготизмов, благодаря чему произведение приобрело славу «лучшего путеводителя по старой Москве» [6], а автор – знатока и бытописателя города. Приведём некоторые языковые единицы, характерные для жителей трущобных районов Москвы конца XIX – начала XX вв.:

1. РАК, *существительное.*

Портной, проживающий в трущобных районах Москвы и редко покидающий свое жильё: *Здесь жили профессионалы-нищие и разные мастеровые, отрущобившиеся окончательно. Большие портные, их звали «раками», потому что они, голые, пропившие последнюю рубаху, из своих нор никогда и никуда не выходили. Работали день и ночь, перешивая тряпье для базара, вечно с похмелья, в отрепьях, босые.* В. А. Гиляровский. «Москва и москвичи».

2. СТРАННИК, *существительное.*

Мошенник, промышляющий возле церкви и выдающий себя за богомольца: *В доме Румянцева была, например, квартира «странников». Здоровеннейшие, опухшие от пьянства детины с косматыми бородами; сальные волосы по плечам лежат, ни гребня, ни мыла они никогда не выдывали. Это монахи небывалых монастырей, пилигримы, которые век свой ходят от Хитровки до церковной паперти или до замоскворецких купчих и обратно.* В. А. Гиляровский. «Москва и москвичи».

3. МЕЛЬНИЦА, *существительное.*

Особая комната в игровом доме, предназначенная для обыгрывания незнакомой публики: *У некоторых шулеров и составителей игры имелись при таких заведениях сокровенные комнаты, «мельницы», тоже самого последнего разбора, предназначенные специально для обыгрывания громил и разбойников, которые только в такие трущобы являлись для удовлетворения своего азарта совершенно спокойно, зная, что здесь не будет никого чужого.* В. А. Гиляровский. «Москва и москвичи».

4. ЧАСОВНЯ, *существительное.*

Название морга на Хитровке: *Рядом с воротами стояло низенькое каменное здание без окон, с одной дверью на двор. Это – морг. Его звали «часовня». Он редко пустовал. То и дело сюда привозили трупы, поднятые на улице, или жертвы преступлений.* В. А. Гиляровский. «Москва и москвичи».

5. ПОЛИКЛИНИКА, *существительное.*

Название бани, распространённое среди низших слоёв московского общества: В «дворянских» отделениях был кейф, отдых, стрижка, бритьё, срезание мозолей,

ставка банок и даже дерганье зубов, а «простонародные» бани являлись, можно без-ошибочно сказать, «**поликлиникой**», где лечились всякие болезни. Медиками были фельдшера, цирюльники, бабки-костоправки, а парильщики и там и тут заменяли массажисток ещё в те времена, когда и слова этого не слышали. В. А. Гиляровский. «Москва и москвичи».

6. НОЧНЫЕ БРОКАРЫ

Работники ассенизаторской службы: Еще с начала вечера во двор особняка въехало несколько ассенизационных бочек, запряжённых парами кляч, для своей работы, которая разрешалась только по ночам. Эти «**ночные брокеры**», прозванные так в честь известной парфюмерной фирмы, открывали выгребные ямы и переливали содержимое черпаками на длинных рукоятках и увозили за заставу. В. А. Гиляровский. «Москва и москвичи».

Кроме того, в своём повествовании Гиляровский использует элементы воровского арго, о котором много писали основоположники учения о языке города. В работе мы отметили следующие лексические единицы, характерные для речи воров: обратник – бывший каторжник, вернувшийся из Сибири; деловой – общее название для всех воров; кот – уголовник, живущий за счёт марухи – проститутки; шланбой – продавец разведённых спиртных напитков; поездшники – воры, промышляющие в поездах и пролётках, фортачи – воры, проникающие в помещение через форточку, ширмачи – обворовывающие карманы пальто и пиджаков; лопаточник – бумажник; обжорка – еда и т. д.

Гиляровский также приводит примеры произношения некоторых слов:

1. Из Питера в Сибирь везут. Должно, важнеющих каких. Новиков-сын на первой сам едет. Это его самолучшая тройка. Кульерская.

2. Из трактира выбегали извозчики – в расстёгнутых синих халатах, с ведром в руке – к фонтану, платили копейку сторожу, черпали грязными ведрами воду и поили лошадей. Набрасывались на прохожих с предложением услуг, каждый хваля свою лошадь, величая каждого, судя по одежде, – кого «ваше степенство», кого «ваше здоровье», кого «ваше благородие», а кого «вась-сиясь!»!

– Помилте, вышздоровье, – или, если чиновник, – васкобродие, да вы только поглядите товар.

3. – Не наше дело-с, теперь у нас мирдотель на это... Подошёл метрдотель, в смокинге и белом галстуке и подал карточку.

Пожарным Гиляровский посвятил отдельную главу в книге: он с огромным интересом и уважением относился к этой профессии, в годы своих «скитаний» успел попробовать себя в этой работе, поэтому для него было принципиально важно, чтобы окружающие правильно произносили это слово. Услышав однажды на улицах Москвы крики «Пожарники!», Гиляровский возмутился: ему виделось в этом «что-то мелкое, убогое, обидное», ведь ещё с давних времен пожарниками в Москве называли особый род нищих, являвшихся в Москву на зимний сезон вместе со своими господами, владельцами богатых поместий. Помещики приезжали в столицу проживать свои доходы с имений, а их крепостные – добывать деньги. Делалось это под видом сбора на «погорелые» места. В современности значения этих слов почти тож-

дественны, но ещё в Москве XIX в. обращение «пожарник» к пожарному могло быть расценено как оскорбление.

В результате исследования мы пришли к следующему **заключению**. Использование языка города, являющегося актуальным вопросом в лингвистике на современном этапе и малоизученным в прошлом, оказывает влияние на восприятие литературной личности в читательском сознании. Для Гиляровского характерна языковая адаптация к описываемой им среде, что и продемонстрировано в книге «Москва и москвичи». Язык города, который он представил в книге, характеризует его литературную личность как ориентированную на реалистическое изображение действительности. Кроме того, мы можем судить о нём как о человеке, ставящем перед собой этнологические задачи и стремящегося сохранить в исторической памяти колорит древнейшего города России: учтём, что к работе над книгой Гиляровский обратился в 1920-х годах, когда в Москве полным ходом шли изменения, что и объясняет желание Гиляровского запечатлеть картины былых лет.

Список литературы

1. Азимов Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) : [Электронный ресурс] / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин // ГРАМОТА. РУ. – 2010. – Режим доступа: <http://www.gramota.ru/slovari/info/az/>
2. Ворожбитова А. А. Теория текста: Антропоцентрическое направление / А. А. Ворожбитова. – М. : Высш. шк., 2005. – 367 с.
3. Гиляровский В. А. Москва и москвичи / В. А. Гиляровский. – СПб. : Азбука-классика, 2010. – 476 с.
4. Колесов В. В. Язык города / В. В. Колесов. – М. : Едиториал УРСС, 2005. – 192 с.
5. Ларин Б. А. О лингвистическом изучении города / А. Б. Ларин // История русского языка и общее языкознание (Избранные работы). – М. : Просвещение, 1977. – 224 с.
6. Митрофанов А. Г. Гиляровский / А. Г. Митрофанов. – М. : Молодая гвардия, 2008. – 336 с.
7. Сухих И. Н. «Московский текст» бродяги Гиляя : [Электронный ресурс] / И. Н. Сухих // Звезда. – 2004. – №4. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/zvezda/2004/4/suhih17-pr.html>
8. Тынянов Ю. Н. Литературный факт / Ю. Н. Тынянов // Поэтика. История литературы. Кино. – М. : Наука, 1977. – 574 с.

Охременко О. О. Мова міста в творчій практиці В. О. Гіляровського (на матеріалі книги «Москва та москвичі») / О. О. Охременко // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 143–148.

У статті розглянуто вплив такого лінгвістичного фактора як мова міста на сприйняття літературної особистості В. О. Гіляровського. У зв'язку з актуальністю питання про мову міста, наведені деякі лексичні одиниці, виявлені в книзі В. О. Гіляровського «Москва і москвичі», що характеризують лінгвістичну ситуацію в Москві кінця XIX – початку XX ст., вказані випадки вживання елементів злодійського аргю в мові мешканців міста.

Ключові слова: мовна особистість, літературна особистість, мова міста, В. О. Гіляровський, «Москва та москвичі», Москва.

Okhremenko A. Language of the city in the creations of V. Gilyarovskiy / A. Okhremenko // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 143–148.

The article considers the influence of the language of the city on the perception of the literary personality of Gilyarovskiy. Due to the urgency of issue of language of the city, submitted some of the lexical items identified in the book Gilyarovskiy «Moscow and Muscovites», characterizing the linguistic situation in Moscow in the late XIX – early XX centuries, and occurrences of elements in the speech of the thieves' argot muscovites. The language of the city characterizes the literary identity as one who seeks a realistic picture of

life and preserving the history, mode of life, traditions and coloring of the city. Linguistic units marked in the text can be useful for ethnographers, dialectologists and historians. As a result of research we came to the following conclusion: the use of language of the city is a key issue in linguistics at the present stage and little studied in the past, has an impact on the perception of the literary personality in the reader's mind. For Gilyarovskiy inherent linguistic adaptation to the environment described him, as demonstrated in the book «Moscow and Muscovites». Language of the city, which he presented in the book, describes him as a literary personality oriented to realism.

Key words: linguistic identity, literary identity, language of the city, Gilyarovskiy, «Moscow and Muscovites», Moscow.

Поступила в редакцию 19.10.2013 г.

УДК 81'3074

СПЕЦИФІКА МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК УКРАЇНИ

Павлова О. О.

Академія внутрішніх військ МВС України, м. Харків

У роботі доведено, що мовна особистість офіцера внутрішніх військ є важливим фактором службово-бойової діяльності. Визначено специфіку еталонної моделі мовної особистості сучасного військовослужбовця внутрішніх військ, виділено основні її компоненти: когнітивний, прагматичний та лінгвістичний. Обґрунтовано сутність поняття мовної особистості військового правоохоронця та доведено вплив типу особистості на якість виконання службово-бойового завдання.

Ключові слова: мовна особистість, офіцер внутрішніх військ, еталонна модель мовної особистості, типи мовної особистості, компоненти мовної особистості.

Постановка проблеми. Положення про пріоритетну роль фактору людини у функціонуванні мови стало концептуальним ще в традиційній лінгвістиці, що на засадах функціонально-семантичного підходу до вивчення мовних явищ не тільки довела цю роль, а й обґрунтувала механізм її дії. Одним із проявів цього механізму є мовна особистість – творець мови, її носій і ініціатор розвитку. Когнітивно-прагматичний підхід до вивчення мовних явищ визначив нові аспекти дослідження мовної особистості, які акцентують увагу не стільки на факторі людини в мові, скільки на факторі мови в людині. Такий ракурс розгляду названого феномену ще не вичерпав своїх можливостей, і багато питань, що потребують вирішення, отримають його у результаті наукового пошуку в названому напрямі. Одним із них є виявлення типових характеристик реально існуючої мовної особистості суб'єктів діяльності в певній галузі та відтворення її еталонної моделі. На аналіз означеної проблеми орієнтує і тема нашої роботи. Відповідність сучасним напрямам дослідження мови, спрямованість на створення цілісних уявлень про когнітивно-прагматичні характеристики мовної особистості свідчать про актуальність обраної теми.

Огляд літератури з проблем мовної особистості засвідчив, що її професійний аспект вивчений ще недостатньо, хоча всі передумови для такого вивчення створено. У працях Ю. М. Караулова обґрунтована модель дослідження мовної особистості, що базується на чинниках, продуктом яких вона є. В. І. Карасик обґрунтував положення про роль когнітивного досвіду у формуванні мовної особистості та зумовленість її реалізації прагматичними факторами. Праці інших мовознавців висвітлили соціальні та дидактичні аспекти мовної особистості. Проте в мовознавчих працях професійний аспект мовної особистості розкривався лише принагідно і безвідносно до дискурсивних практик галузі, в царині якої реалізується мовна особистість. Цей факт і зумовив вибір теми і постановку завдання цієї роботи.

Мета роботи – визначити специфіку еталонної моделі мовної особистості сучасного військовослужбовця внутрішніх військ.

Досягнення поставленої мети потребує звернення до витоків учення про мовну особистість. Вони пов'язані з іменами В. фон Гумбольдта [2] та неогумбольдтіанців, які обґрунтували положення про залежність життя людини від рідної мови, а також про взаємозв'язок рідної мови і духовного формування людини. В основу теорії В. Гумбольдта були покладені деякі положення, на які спираємося і ми в нашій роботі, що зумовлює необхідність зупинитися на цьому питанні.

Мова слугує для перетворення світу в думки, вона є посередником у спілкуванні людей, способом вираження світосприйняття кожної людини і нації в цілому. Вона є могутнім засобом розвитку внутрішніх сил людини, стимулює силу мислення, формує почуття і світогляд. Мова відображає не світ, яким він є, а світ, яким його бачить окрема людина і етнос. Слово є відбитком не предмета чи явища, а образу, почуттів і думок, створених предметом чи явищем. Мова створює картину світу народу і здійснює регулювання поведінки його представників. Людина так розуміє навколишній світ, закони і правила соціуму, як їх подає мова.

Із плином часу ідеї В. Гумбольдта були розвинуті в науці у різних напрямках – психологічному, логічному, мовному. У нашу добу мова розглядається як невід'ємний компонент свідомості, її інструмент, посередник між людиною і картиною світу, що відтворюється засобами мови. Мова конкретної людини не існує відокремлено. Вона формується мовою інших людей, що належать до одного народу, мають спільну культуру й традиції.

Подальший розвиток викладеної теорії мав логічне продовження у концепції мовної особистості, яка розглядається як феномен, що репрезентує конкретну реалізацію взаємозв'язку мови й культури. Мовний колектив як етнос і кожний окремий індивідуум як його представник являють собою носіїв мовної свідомості – національної і індивідуальної [3, с. 8].

Осмилюючи подані положення під кутом зору новітніх наукових парадигм, передусім, когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики, лінгвокультурології, маємо відзначити, що мовна особистість втілює мовну свідомість водночас декількох соціальних груп: народу, певної країни, етносу, професійних груп, вікових, сімейних тощо. Із цього випливає, що мовна особистість військового має відрізнятися від мовної особистості цивільного, хоча в них є й багато спільного.

Мовна особистість – поняття комплексне. У психології воно трактується як відносно стабільна організація вподобань, мотивацій, які виникають у процесі діяльності людини із взаємодії між біологічними і соціальними мотивами, фізичним оточенням, умовами. Ю. М. Караулов зазначає, що широкий загал найчастіше трактує поняття мовної особистості як стиль життя індивіда або характерний для нього спосіб реакції на життєві проблеми. Мовна особистість формується під впливом емоційних та інтелектуальних чинників. На думку вченого, мовна особистість починається по той бік повсякденної мови, коли починають діяти інтелектуальні сили [4]. Саме особистість керує мовленнєвою ситуацією, вона може піднятися над обставинами спілкування, спрямувати в необхідний напрям розвиток дискусії.

В. І. Карасик виділяє п'ять аспектів у мовній організації людини: мовна здатність (здатність навчитися вести мовне спілкування), комунікативна потреба (спрямованість на учасників спілкування), комунікативна компетенція (уміння

здійснити спілкування), мовна свідомість (власна картина світу людини), мовна поведінка (усвідомлена і неусвідомлена система вчинків, що розкриває характер і спосіб життя людини) [3, с. 8]. У концепції В. І. Карасика мовна особистість інтерпретується як носій культурно-мовних та комунікативно-діяльнісних цінностей, знань, настанов і поведінкових реакцій [3, с. 8]. Подане визначення приймається і в нашій праці.

Мовна особистість – поняття широке, воно охоплює сукупність ознак когнітивного і прагматичного планів. З огляду на завдання нашої роботи ми окреслюємо напрям аналізу, зосередившись на компетенція, що мають бути притаманними мовній особистості.

На думку В. І. Карасика, складовими мовної особистості і чинниками її формування є такі:

- мовна компетенція (обізнаність з мовою: мовними одиницями, їх виражальними можливостями), тобто знання мови; володіння мовними уміннями й навичками);
- мовленнєва компетенція (уміння використовувати мовні засоби, адекватні меті спілкування), тобто володіння мовленнєвими уміннями й навичками;
- предметна компетенція (стосується вмінь відтворювати в свідомості картину світу – предмети, явища і взаємозв'язок між ними на основі активного володіння загальною лексиною);
- комунікативна компетенція, що в широкому розумінні передбачає уміння спілкуватися з метою обміну інформацією чи впливу.

Безумовно, всі згадані компетенції мають ввійти до еталонної моделі мовної особистості військовослужбовця внутрішніх військ, проте особливо важливою є комунікативна компетенція, що надає широкі можливості спілкування з метою впливу на окремих осіб чи натовп, який здатен забезпечити підтримання правопорядку без звернення до силових дій. Виконання соціальних функцій без використання сили вважаємо найголовнішим у службово-бойовій діяльності внутрішніх військ. Комунікативну компетенцію ми розглядаємо як когнітивний складник мовної особистості військовослужбовця внутрішніх військ.

Сучасний суб'єкт правоохоронної діяльності повинен знати структуру мовної комунікації, чинники успішної комунікації та її бар'єри, комунікативні стратегії, адекватні соціальному контексту, мовні засоби усунення конфлікту, формули мовленнєвого етикету, засоби мовного впливу, релевантні комунікативній ситуації. Високими є і вимоги до його вмінь. Представник сил охорони правопорядку повинен уміти: осмислювати дискурс у сукупності його елементів і добирати оптимальну комунікативну стратегію і тактику, прогнозувати ступінь успішності комунікації, моделювати власну мовленнєву поведінку у відповідності до комунікативної ситуації, знаходити засоби подолання комунікативних бар'єрів та нейтралізації конфліктних ситуацій. Важливим для офіцера внутрішніх військ є контроль над емоціями у будь-якій ситуації. Викладені твердження розцінюємо як прагматичний складник мовної особистості правоохоронця.

Мотиваційним складником повинно бути професійне завдання, яке суб'єкт правоохоронної діяльності має ставити на перше місце на відміну від особистого інтересу.

У науці доведено, що тип мовної особистості, а, отже, і мовна поведінка залежать від сукупності чинників, а саме:

- історичної доби, в якій людина живе;
- соціального контексту, в якому вона виховується та працює;
- віку людини;
- освіченості;
- професії;
- статі;
- загальної культури; психологічного типу [4].

Усі перелічені чинники відіграють роль і в становленні мовної особистості офіцера внутрішніх військ. І все ж, розглядаючи питання про мовну особистість військового, слід особливо виділити такі важливі чинники формування мовної особистості, як Статут, за яким здійснюється діяльність військових, та умови діяльності, які вимагають значного напруження морально-вольових якостей навіть у мирний час. Ці фактори впливають на стратегію й тактику мовної поведінки і зумовлюють реакцію на зовнішні подразники.

Слід зазначити, що кожний психологічний тип мовної особистості по-різному реагує на зовнішні подразники та мовні сигнали. Реакцію мовної особистості певного типу на різні події можна передбачити, а її мовну поведінку і вчинки скоординувати. Крім того, від типу мовної особистості залежать особливості мовного впливу на неї – вибір засобів переконання чи інформування. Оскільки поняття мовної особистості перебуває на перетині декількох наук, теоретичним підґрунтям дослідження в цьому напрямі мають бути праці психологів, культурологів, мовознавців, конфліктологів та інших суміжних наук. Узагальнимо інформацію про залежність поведінки в конфліктній ситуації від типу мовної особистості, подану в наукових джерелах, проектуючи її на дискурсивні практики військовослужбовців внутрішніх військ.

Соціальні й індивідуальні властивості особистості формують певний стійкий стиль поведінки в конфліктних ситуаціях, характерний для того чи іншого типу особистості. У науковій літературі виділяють три основних типи особистості [5].

Перший, деструктивний, – тип суб'єкта, схильного до розгортання конфлікту і посилення його, до встановлення свого панування, до підпорядкування іншої людини, його інтересів своїм, до приниження іншої сторони аж до повного його придушення і руйнування. У побуті – це егоїст, зачинщик сварок і скандалів; в установі – кляузник, пліткар; у натовпі – ініціатор безладу і руйнівних дій. Схарактеризований тип мовної особистості абсолютно неприйнятний для військовослужбовця. Зауважимо, що цей тип не характерний для військових колективів. Очевидно, строга регламентація статутами, військова дисципліна, встановлення чіткої ієрархії відносин не допускають формування мовної особистості цього типу.

Другий тип – конформний. Суб'єкти цього типу пасивні, схильні уступати, підкорятися. Така модель поведінки небезпечна, тому що люди такого типу

об'єктивно сприяють чужим агресивним планам. Хоча в окремих випадках цей тип може відіграти й позитивну роль: поступка, компроміс – кращий спосіб зупинити конфлікт. Описаний тип не характерний військовим колективам, хоча тут маємо відзначити наявність деяких особливостей. Абсолютно неприйнятними і не притаманними військовим є пасивність і схильність уступати проте обов'язковим є вміння підкорятися наказам командирів – без цього військовий колектив не функціонує.

Третій тип – конструктивний. Суб'єкти цього типу поведінки прагнуть погасити конфлікт, знайшовши рішення, прийнятне для обох сторін [5, с. 122–124]. Питання про те, наскільки цей тип поширений у військовому колективі потребує окремого аналізу, проте вміння погасити конфлікт, знайшовши рішення, не тільки прийнятне для обох сторін, а й таке, що відповідає закону, ми включасмо до еталонної моделі мовної особистості військовослужбовця внутрішніх військ.

Слід відзначити, що в наведеній класифікації відображені далеко не всі типи мовних особистостей. Підкресливши, що ця проблема потребує поглибленого дослідження, наведемо деякі результати власних спостережень і наукових розвідок.

До схарактеризованих типів слід додати ще декілька. Перший із них назвемо критикантським. Суб'єкти цього типу не стільки беруть участь у конфлікті, скільки полюбують створювати атмосферу конфлікту й напруження: вони постійно критикують інших, часто взагалі всіх і все, протиставляючи весь недовершений світ собі і своїм єдино правильним діям. Тільки вони знають, як треба діяти. Цей тип можна було б прийняти як конструктивний, якби йому не бракувало однієї риси: позитивна програма дій не пропонується і фактично нічого нового не створюється. Атмосфера напруження, створена цим типом у колективі, призводить якщо не до міжособистісних конфліктів, то до внутрішньоособистісних.

Рольові конфліктні функції поширюються і на післяконфліктний період, під час якого виокремлюється ще один тип мовної особистості, який можна назвати чинником фрустрації – продовження конфлікту на тривалий час. Мовна особистість у цьому разі підтримує й розвиває тему конфлікту та комунікативні стратегії протистояння. Критиканський тип мовної особистості не притаманний військовому колективу, проте інформацію про цей тип ми включасмо до комунікативної складової мовної особистості військовослужбовця.

Висновки. Узагальнюючи викладену інформацію, відтворимо еталонну модель мовної особистості військовослужбовця внутрішніх військ, виділивши основні її риси:

- когнітивний складник мовної особистості – комунікативна компетенція, здатна забезпечити мовний вплив без звернення до силових дій у відповідності до принципу верховенства Закону і Права;
- прагматичний складник – вміння осмислювати дискурс у сукупності його елементів і добирати оптимальну комунікативну стратегію і тактику, знаходити засоби подолання комунікативних бар'єрів та нейтралізації конфліктних ситуацій, контролювати емоції у будь-якій ситуації;

- лінгвістичний складник – мовна компетенція у її системному варіанті (як відображення картини світу) та ситуаційних – тих, що реалізуються в дискурсивних практиках.

Всебічний аналіз питання про пріоритетні комунікативні стратегії і тактики мовної особистості військовослужбовців внутрішніх військ та представників інших правоохоронних установ можна розглядати як перспективу дослідження проблеми.

Список літератури

1. Богин Г. И. Модель языковой личности в её отношении к разновидностям текстов : автореф. дис. на соискание учёной степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Г. И. Богин. – Л., 1984. – 31 с.
2. Гумбольдт В. фон. Характер языка и характер народа / В. фон Гумбольдт // Язык и философия культуры. – М. : Прогресс, 1985. – С. 370–381.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : [монография] / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность : [монография] / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
5. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку: Теоретичні засади галузевої комунікації : [монографія] / [за ред. д. філол. н., проф. Л. М. Пелепейченко]. – Харків : АВВ МВС України, 2009. – 272 с.

Павлова О. А. Специфика языковой личности военнослужащего внутренних войск Украины / О. А. Павлова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 149–154.

В работе доказано, что языковая личность офицера внутренних войск является важным фактором служебно-боевой деятельности. Определена специфика эталонной модели языковой личности современного военнослужащего внутренних войск, выделены основные её компоненты: когнитивный, прагматический и лингвистический. Обоснована сущность понятия языковой личности офицера и доказано влияние типа личности на качество выполнения служебно-боевой задачи.

Ключевые слова: языковая личность, офицер внутренних войск, эталонная модель языковой личности, типы языковой личности, компоненты языковой личности.

Pavlova O. The specificity of the linguistic identity of the internal troops officer of Ukraine / O. Pavlova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 149–154.

The article is devoted to revealing the specific linguistic identity of the internal troops officer. It is summarized the information about the evolution in the interpretation of the notion of linguistic identity, which is caused by changes in scientific paradigms. The linguistic identity of the internal troops officer as an important factor of service and combat operations, factors harmonizing social relations linguistic community, law enforcement are determined. The specificity of reference model of the internal troops modern officer linguistic identity is defined. The main components are highlighted: cognitive, pragmatic and linguistic. It is determined the essence of the officer linguistic identity concept. The information about the types of linguistic identity is summarized. The influence of the linguistic identity type on quality of service and combat operations is defined. It is determined the specificity of influencing factors on the linguistic identity of the internal troops officer.

Key words: linguistic identity, internal troops officer, reference model of linguistic identity, linguistic identity types, linguistic identity components.

Поступила в редакцию 23.10.2013 г.

УДК 81'3074

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ОФІЦЕРА ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК

Пелепейченко Л. М., Ревуцька С. М.

Академія внутрішніх військ МВС України, м. Харків

У статті обґрунтовується зміст міжкультурної компетенції еталонної мовної особистості офіцера-правоохоронця. Обґрунтування здійснюється на основі аналізу дискурсивних практик військовослужбовців внутрішніх військ. Доводиться, що необхідна і достатня інформація стосовно міжкультурної комунікації та інших характеристик мовної особистості має бути поданою у спеціально створених двомовних лексикографічних творах галузевого типу, які мають поєднувати ознаки перекладного словника, довідника та посібника.

Ключові слова: міжкультурна компетенція, мовна особистість, військовослужбовець правоохоронної сфери, лексикографічний твір галузевого типу.

Постановка проблеми. Звернення до питання про міжкультурну компетенцію українських офіцерів внутрішніх військ не є випадковим. Участь України в міжнародних миротворчих місіях, боротьбі з тероризмом та іншими злочинами, проведення на території України міжнародних масових спортивних та культурних заходів, інші види співробітництва зумовили необхідність формування міжкультурної компетенції українських військовослужбовців. Важливість цього завдання підтверджується і сучасними підходами до аналізу мовних явищ, коли в центр уваги науковців поставлена мова не тільки як засіб спілкування, а ще і як засіб досягнення поставлених цілей. У згаданому ракурсі виникає потреба у виявленні вже не просто загальних ознак мовної особистості, а її окремих характеристик і варіантів, зокрема професійних, організаційних, корпоративних. Тим часом у мовознавстві поки що не створено лінгвістичної бази для обґрунтування професійних еталонних типів мовної особистості. Отже, соціальна потреба в забезпеченні успішної міжнародної співпраці і відсутність лінгвістичної бази для підготовки до неї у сфері міжкультурної комунікації свідчать про актуальність на пряму дослідження, представленого в нашій праці.

Аналіз літератури за сформульованою темою показав, що на тлі відносної розробленості комплексу питань, що стосуються мовної особистості [3; 4; 5 та ін.], аспекти, пов'язані з міжкультурною компетенцією в її галузевому і професійному вимірах, поки що залишаються поза увагою науковців.

З огляду на викладене формулювалося і **завдання** нашої роботи: відштовхуючись від інформації про дискурсивні практики військовослужбовців внутрішніх військ, обґрунтувати зміст міжкультурної компетенції еталонної мовної особистості офіцера-правоохоронця.

Не вдаючись до детального аналізу дефініції поняття мовної особистості, зауважимо, що в нашій роботі ми орієнтуємось на концепцію В. І. Карасика і розглядаємо мовну особистість як носія культурно-мовних та комунікативно-діяльнісних цінностей, знань, настанов і поведінкових реакцій [3, с. 7]. Оскільки

природа мовної особистості зумовлена когнітивними і прагматичними чинниками, дискурсивними практиками особистості як представника певного соціуму, передусім необхідно з'ясувати специфіку діяльності внутрішніх військ, яка значною мірою зумовлює і набір характеристик еталонної мовної особистості.

Специфіка комунікації в діяльності сил охорони правопорядку полягає в її багатогранності та поліфункціональності. Спілкування в цій сфері пов'язане з багатьма питаннями: встановленням контакту з окремими особами, з аудиторією і більш широко – з масами людей, контролем над натовпом, забезпеченням повного порозуміння в діяльності сил охорони правопорядку в межах своєї країни та в міжнародній співпраці. Службово-бойова діяльність внутрішніх військ спрямована не на виконання воєнних операцій, а на забезпечення громадського порядку, нормальних умов для життя і роботи людей. Незважаючи на те, що внутрішні війська належать до силових структур країни, найбільш успішним вважається таке виконання ними соціальних функцій, яке здійснюється без звернення до сили, тобто за допомогою мовної комунікації. На тлі посилення міжнародних зв'язків України, а також розвитку її комунікативних субкультур важливого значення набуває вміння офіцера внутрішніх військ здійснювати міжкультурну комунікацію у відповідності до вимог цивілізованого суспільства. Мовна поведінка в умовах полікультурного простору може бути чинником ділової атмосфери, дружніх стосунків. У разі міжнародного співробітництва українських військових – ще і чинником позитивного іміджу України. З іншого боку, вона може бути і фактором, який зумовлює непорозуміння, напруження в стосунках, причиною міжкультурних конфліктів і навіть масових заворушень та масового безладу. Можна навести багато прикладів, коли необізнаність із особливостями міжкультурної комунікації ставала причиною конфліктів. Досить згадати міжнародний скандал, що розгорівся в 2005 році. У вересні 2005 року в датській газеті «Jyllands-Posten» були надруковані карикатури на пророка Мухамеда. Цей факт став причиною глобального міжкультурного конфлікту між ісламською та європейською картинами світу. В одній із них існує табу на зображення пророка, а в іншій – однією з найбільших суспільних цінностей вважається свобода слова. Міністерства закордонних справ понад десяти ісламських держав вимагали вибачень від датського уряду, сприйнявши сам факт як ігнорування духовних цінностей ісламу. Датський прем'єр-міністр офіційно заявив, що вибачень не буде. Його пояснення про те, що вільна, незалежна газета мала право публікувати будь-яку інформацію, ісламський світ не зрозумів. Кожного дня засоби масової інформації повідомляли про нові підпали дипломатичних представництв європейських країн у мусульманських країнах. Протиборство між двома світами продовжується і сьогодні. Конфлікти подібного типу не є поодинокими випадками. Отже, міжкультурна компетенція є обов'язковою характеристикою мовної особистості офіцера внутрішніх військ, і завдання полягає в тому, щоб виявити обсяг знань, який здатен забезпечити успішність дискурсивних практик офіцера.

З метою встановлення кола питань, необхідних і достатніх для здійснення нормальних контактів військовослужбовців внутрішніх військ із представниками інших комунікативних культур, ми проаналізували ситуації міжкультурної комунікації, в яких виникали непорозуміння чи конфлікти, і спроектували їх на військовий дис-

курс. Важливий для нашого дослідження матеріал дало також опитування військовослужбовців, які брали участь у міжнародних миротворчих місіях, маневрах чи тренуваннях разом із представниками інших країн або проходили курси військового стажування в рамках програми «Партнерство заради миру». У результаті аналізу ми дійшли до висновку про зміст компетенції правоохоронців у галузі міжкультурної комунікації. За нашими спостереженнями, важливими є питання, що стосуються типів комунікативних культур та тих їх елементів, які можуть стати причиною непорозумінь і конфліктів. Військовослужбовці внутрішніх військ мають вільно володіти мовними засобами, спрямованими на запобігання конфліктам, нейтралізацію напруження в стосунках та негативних наслідків протистояння. На жаль, лінгвістичного підґрунтя для формування міжкультурної компетенції військових у аналізованому аспекті поки що немає. На нашу думку, весь арсенал мовних засобів, що мають прагматичний потенціал, спрямований на встановлення миру, злагоди, толерантності за умови відповідності закону і праву, має бути виявлений і поданий у спеціальних довідниках для військовослужбовців внутрішніх військ та інших силових структур України.

Мовна комунікація із представниками інших культур вимагає не тільки тактовності з боку українського офіцера внутрішніх військ – як мовна особистість він має знати всі підводні рифи міжкультурної комунікації, що можуть призвести до порушення гармонії спілкування.

Стосовно макрокультур важливими є такі аспекти міжкультурної компетенції: а) обізнаність із системою духовних цінностей іншого народу, особливостями національних уявлень про світ, звичаями, традиціями, символікою, специфічними мовними феноменами, формами поведінки, взаємодією вербальних і невербальних елементів поведінки; б) уміння спілкуватися із представниками інших комунікативних культур, забезпечуючи успішність комунікації; в) знання причин, які можуть призвести до міжкультурного конфлікту, та усвідомлення його можливих наслідків.

У переконанні, залагодженні конфліктних ситуацій важливо усвідомлювати основну відмінність комунікативних макрокультур – їх колективістський чи індивідуалістський характер [7].

Як відомо, головною цінністю колективістських культур є отожднення себе з колективом. Представники цих культур інтереси колективу ставлять на перше місце, готові нехтувати своїми власними. Із цього випливає, що в переконанні позитивний результат забезпечить апеляція до інтересів колективу. В індивідуалістських культурах у центрі будь-якої діяльності ставиться особистість, і головною цінністю є індивідуальність. Кожен із учасників спілкування має берегти особистий простір співрозмовника – інакше комунікація буде невдалою. Під час контактів із представниками цієї культури слід дотримуватись демократичних правил спілкування, не порушуючи особистий простір ні в прямому смислі, ні в переносному – як право на самовираження. У спілкуванні із представниками західних культур правоохоронець не повинен скорочувати просторову дистанцію – інакше агресія з боку громадянина неминуча. Питання національних комунікативних стилів, національно-специфічних комунікативних стратегій і тактик мовної поведінки в різних типах дискурсу, мов-

них розбіжностей аксіологічного типу вважаємо обов'язковими складовими міжкультурної компетенції мовної особистості військовослужбовців. Розв'язання викладених питань можна розцінювати як ще один напрям лінгвістичних досліджень.

Відомим серед політологів і мовознавців став скандал, що стався у жовтні 2000 року після виходу в ефір популярної сатиричної програми «Have and Got News for You» на BBC. Його причиною було вербальне вираження найвищої оцінки, яку Річард Блэквуд дав королеві Великобританії. Ця найвища оцінка репрезентована переносним значенням слова *bitch*. Реакція людей, що не знайомі із цією міжкультурною розбіжністю, була цілком зрозуміла. Представники BBC виправдовувалися, стверджуючи, що Блэквуд використав слово не в образливому розумінні, а так, як воно використовується у хіп-хопі та реп-музиці. Довелося звертатися до мовознавців Королівської академії наук Великобританії, які змогли пояснити, що то була висока оцінка королеви як особистості, а не бажання образити її. Справу винесли на розгляд комісії зі створення і дотримання норм на британському телебаченні, що в березні 2001 року прийняла рішення: так можна називати навіть Королеву. Уперше було офіційно визнано, що в Black English це слово стосовно жінки можна вживати, оскільки воно має схвальний відтінок [2]. Стосовно цієї ситуації зауважимо, що корпус мовних одиниць, що мають переносне значення з протилежною емоційною оцінкою, не систематизований і не описаний у проекції на міжкультурну комунікацію.

Не менш важливим для військовослужбовця внутрішніх військ є і компетенції в галузі спілкування із представниками субкультур України та інших країн. Особливої уваги потребують футбольні фанати та фанатичні шанувальники співаків і акторів. Питання про те, чи можна назвати систему ціннісних пріоритетів фанатів та правила їх мовної поведінки окремою субкультурою, ще не є ґрунтовно вивченим, проте окремі ознаки комунікативної субкультури названим угрупованням, безумовно, характерні, і підтримання правопорядку в разі спілкування із представниками згаданих угруповань потребує міжкультурної обізнаності правоохоронців.

Забезпечити громадський порядок, протидію негативним тенденціям з боку поведінки представників субкультур може тільки правильно організована мовна комунікація. Ця думка підтверджується ще й тим, що самі фанати, як правило налаштовані агресивно, очікують від правоохоронців саме комунікативних помилок – тоді своїй агресивності вони легко знайдуть якщо не виправдання, то пояснення. Проілюструємо викладене зауваження цитатою з мережі Інтернету і подамо нібито жартівливі поради, які дають вони своїм прибічникам:

Итак, совет № 1. *Каждый должен быть готов к тому, что его могут попросту выдернуть из сектора и поинтересоваться его ФИО и т. д. По этому поводу могу сказать одно: вы свободный человек и этим всё сказано, к тому же, если вы не совершили никакого правонарушения, то можете смело заявить менту, что сообщать ему свои данные не будете и вообще ответьте ему так: «Вот когда протокол составлять будете, тогда и узнаете как меня зовут, где я живу, чем дышу и т. д.»*

Совет № 2. *Если вас задержали «добрые дяденьки» в серой форме (в народе их ласково именуют менты и т. д.), то попытайтесь прикинуться дурачком. Скажи-*

те, что на футболе вы вообще первый раз, шарфик купили у кузьмичей, а с другими фанатами ещё толком познакомиться не успели и никого не знаете (на случай, если они будут интересоваться другими фанатами). И вообще, меньше говоришь и меньше знаешь – долгие живёшь.

Усвідомлюючи жартівливий характер наведених порад, нагадаємо прислів'я, яке стверджує, що в кожному жарті є доля правди (до речі, у перефразованому варіанті воно звучить дещо інакше: *В кожному жарті є доля жарту*). Отже, обізнаність правоохоронців із субкультурами України є обов'язковою, вона має реалізуватись у правильному виборі комунікативних стратегій і тактик.

Подамо набір комунікативних стратегій і тактик, які є обов'язковими для мовної особистості військовослужбовця внутрішніх військ.

1. Обов'язкове використання комунікативних стратегій ввічливості під час звернення до уболівальників. Вираження поваги до їх прав, усвідомлення положення про презумпцію невинності, доброзичливість, особливо, коли йдеться про вимогу пред'явити документи. А вже за реакцією уболівальника робити висновок про подальші стратегії спілкування.

2. Відмова від стратегії погроз, особливо щодо доставки до відділу міліції без наявності на те підстав.

3. Апеляція до закону і права у зауваженнях будь-якого типу.

4. Відмова від лайки та образ у будь-яких ситуаціях.

5. До комунікативної компетенції правоохоронців має ввійти і інформація про мовні засоби впливу на натовп.

Розглядаючи дискурсивні практики військовослужбовців внутрішніх військ, ми проаналізували міжкультурні конфлікти, до залагодження яких були залучені внутрішні війська. І як не дивно, у виникненні всіх негативних ситуацій мова відіграла якщо не головну роль, то значну. Хтось мимохідь недоречно використовує ім'я пророка мусульман – і мусульманський світ починає протести, які часто закінчуються масовими безладами. Хтось випадково (не подумавши) спалює священну книгу мусульман – і розгоряється шалений скандал, який супроводжується підпалами дипломатичних представництв. Аналіз, проведений нами, дозволив виявити чинники комунікації, які можуть стати причиною непорозуміння або міжкультурних конфліктів. До них належать такі: неповага до духовних цінностей нації, символів, звичаїв; у колективістських культурах – ще і до вірувань; мовні стратегії і тактики, що порушують особистісний простір чи простір колективних домовленостей, стратегія порад (якщо не звертаються із проханням поради) – у всіх культурах; стратегія імперативу (наказу); стратегія порушення демократичності стосунків; стратегія домінування; стратегія інтимізації спілкування; стратегія холодної ввічливості, якщо правопорушень із боку громадян не було допущено. Важливим чинником можуть бути невербальні елементи комунікації, якщо вони не відповідають за символічним значенням українським.

З метою виявлення ідеальної моделі мовної особистості правоохоронця, яка існує в уявленні самих суб'єктів правоохоронної діяльності, ми провели опитування. З огляду на те, що правоохоронці не обізнані з поняттям мовної особистості ми вирішили за доцільне не використовувати цей термін. На першому етапі опитування

ми поставили одне запитання: *Які якості є обов'язковими для представника сил охорони правопорядку сучасної України?* У відповідях були названі всі найвищі моральні та вольові якості людини – найчастіше почуття відповідальності, офіцерська честь, патріотизм, мужність та інші. У деяких відповідях згадувалось уміння спілкуватися, проте в жодній із них не було названо міжкультурну компетентність. На другому етапі опитування ми поставили питання з підказкою: *Що має знати представник сил охорони правопорядку про міжкультурну комунікацію?* Відповіді показали, що військовослужбовці знають, що розбіжності міжкультурної комунікації можуть стати причиною непорозумінь, проте їх обізнаність стосується питань закону і права (вважаємо, це дуже добре), використання жестів та лайливих слів. Інші питання залишаються поза їх увагою, що, очевидно, пояснюється відсутністю лінгвістичного підґрунтя міжкультурної освіченості. Результати опитування засвідчили два основних аспекти аналізованої в нашій роботі проблеми: по-перше, необхідність обґрунтування характеристик еталонної мовної особистості представника сил охорони правопорядку України, по-друге, потреба в лінгвістичній підтримці формування мовної особистості.

Вважаємо, що необхідна і достатня інформація стосовно міжкультурної комунікації має бути поданою у спеціально створених довідниках. Ми вже неодноразово обґрунтовували необхідність створення двомовних лексикографічних творів галузевого типу, які мають поєднувати ознаки перекладного словника, довідника та посібника [5; 6]. Стосовно жанру такого лексикографічного твору ми приєднуємось до ідей Ю. Д. Апресяна [1], проте вважаємо за необхідне додати його галузеву спрямованість, яка визначає і структуру, і зміст, і спосіб подавання матеріалу. У довіднику міжкультурної комунікації для правоохоронців необхідно подати інформацію, що сприяла б формуванню міжкультурної компетенції не тільки військовослужбовців внутрішніх військ, а й більш широко – представників сил охорони правопорядку України.

Висновки. Отже, реалії суспільного життя свідчать, що міжкультурна компетенція є обов'язковою складовою мовної особистості військовослужбовця сучасної України. Створення лінгвістичного підґрунтя для формування цієї компетенції розглядаємо як перспективу дослідження проблеми.

Список літератури

1. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю. Д. Апресян // Избр. труды. – Т. 2. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1995. – С. 47–52.
2. Жапов В. Негритянский английский (Вы говорите по-чёрному?) : [Электронный ресурс] / В. Жапов // Иностранец. – № 19, 2002. – Режим доступа к ресурсу : <http://www.inostranets.ru/>
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : [монография] / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность : [монография] / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
5. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку: Теоретичні засади галузевої комунікації : [монографія] / [за ред. д. філол. н., проф. Л. М. Пелепейченко]. – Харків : АВВ МВС України, 2009. – 272 с.
6. Пелепейченко Л. М. Фактор адресата у виборі принципів укладання двомовних словників / Л. М. Пелепейченко // Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія: теорія, практика, перспективи. – К. : КМН, 2012. – С. 186–192.

7. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : [учеб. пособие] / С. Г. Тер-Минасова :– М. : Слово / Slovo, 2000. – 624 с.

Пелепейченко Л. Н. Межкультурная компетенция как характеристика языковой личности украинского офицера внутренних войск / Л. Н. Пелепейченко, С. М. Ревуцкая // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 155–161.

В статье обосновывается содержание межкультурной компетенции эталонной языковой личности офицера-правозащитника. Обоснование осуществляется на основе анализа дискурсивных практик военнослужащих внутренних войск. Доказывается, что необходимая и достаточная информация относительно межкультурной коммуникации и других характеристик языковой личности должна быть представлена в специально созданных двуязычных лексикографических произведениях отраслевого типа, которые должны объединять свойства переводного словаря, справочника и пособия.

Ключевые слова: межкультурная компетенция, языковая личность, военнослужащий правоохранительной сферы, лексикографическое произведение отраслевого типа.

Pelepeychenko L. M. Cross-cultural competence as a feature of linguistic personality of an officer of Ukrainian Interior Troops / L. M. Pelepeychenko, S. M. Revutska // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 155–161.

The article substantiates the content of cross-cultural competence for linguistic personality of an officer of Interior Troops. The research was conducted within the framework of the analysis of law enforcement personnel discursive practice. Situations of cross-cultural communication that led to misunderstanding and conflicts were analyzed. The law enforcement personnel opinion survey was carried out. As a result of the research the factors that are likely to become the reasons of cross-cultural conflicts and misunderstanding have been elicited. Different types of communicative cultures with their peculiarities that are likely to become the reasons of cross-cultural conflicts and misunderstanding have been analyzed. The list of communicative strategies and tactics which are essential for the linguistic personality of an officer of Ukrainian Interior Troops is defined. It has been proved that all necessary and sufficient information on cross-cultural communication as well as other features of linguistic personality must be represented in special lexicographic products of language for specific purposes type. Such lexicographic products should combine features of a bilingual dictionary, of a reference book and of a manual.

Key words: cross-cultural competence, linguistic personality, law enforcement personnel, language for specific purposes, lexicography.

Поступила в редакцию 17.10.2013 г.

УДК 811.161.2:008:82.09

КУЛЬТУРА ХУДОЖНЬОЇ МОВИ В ОЦІНКАХ М. РИЛЬСЬКОГО

Пелипась М. І.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Сімферополь

В статті висвітлено ставлення М. Рильського до різних аспектів культури художньої мови, до її стилістичних засобів. Проаналізовано міркування видатного вченого про мовну природу поетичної майстерності, а також простежено критичні зауваження мовознавця з приводу порушення стилістичних норм і, як наслідок, збіднення художньої палітри літературного твору в доробку ряду українських письменників, збіднення арсеналу виразально-зображальних засобів у мові публіцистики.

Ключові слова: культура художньої мови, мовна норма, міжмовна омонімія, засоби поетичного звукопису, наголос, народна мова.

Актуальність даного дослідження зумовлена недостатністю комплексного вивчення наукової діяльності М. Рильського щодо культури художньої мови.

Мета статті – аналіз наукової спадщини М. Рильського та висвітлення його практичних порад, що мають значення для розв'язання актуальних проблем української мови.

Проблематика дослідження зумовлює розв'язання низки конкретних завдань: 1) провести дослідження теоретичної і практичної діяльності М. Рильського в галузі культури художньої мови; 2) висвітлити ставлення М. Рильського до різних аспектів нормативних засад і культури художньої мови, до її стилістичних засобів; 3) простежити міркування видатного вченого, щодо численних фактів порушення співаками мовних норм, відступів від оригінального тексту; 4) проаналізувати критичні зауваження мовознавця з приводу вміння чи, навпаки, невміння поетів використовувати засоби поетичного звукопису, звукового інструментування мови твору.

Ґрунтовними є дослідження у царині культури української мови є праці Ю. Яновського, П. Панча, О. Гончара, Б. Харчука, Д. Білоуса та Б. Антоненка-Давидовича, М. Пилинського.

Культура мови – це, як відомо, «рівень володіння нормами усної і писемної літературної мови... а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виразальних засобів залежно від мети й обставин спілкування. Наука про культуру мови – окрема галузь мовознавства, яка, використовуючи дані історії української літературної мови, граматики, лексикології, стилістики, словотвору, виробляє наукові критерії в оцінці мовних явищ. Важливими складовими частинами культури мови є ортологія, лінгвостилістика (функціональна та експресивна оцінка мовних засобів). Головне завдання культури мови – виховання навичок літературного спілкування, засвоєння й стабільне використання літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови, у вимові та наголошуванні, неприйняття спотвореної мови або суржику» [4, с. 285].

Ґлибоке знання як української, так і низки інших мов, обізнаність з досягненнями мовознавства, несхитна переконаність у безмежних можливостях рідної мови й усвідомлення власної причетності до розвитку національної культури

– ось ті фактори, які штовхали М. Рильського до активної роботи на ниві мовної культури, до боротьби за її чистоту і правильність: «Рильського по праву вважаємо теоретиком і практиком національно-мовного виховання і мовної культури» [3, с. 3]. У статті «Про мову» він відзначав: «Нам, робітникам пера, вручено коштовний скарб, неоціненний алмаз: народне слово. Маємо обов'язок – доглядати його, стерегти його, шліфувати його, щоб дедалі більше граней у ньому переливалось і виблискувало, відбиваючи все незрівнянне багатство наших днів» [11, т. 16, с. 347]. Проте значення мови та її культури полягає не тільки у створенні художніх творів, а й у піднесенні науки, виробництва, освіти, культури всього народу. «Мова, – писав М. Рильський, – могутнє знаряддя і для спілкування людини з людиною, і для наукової та публіцистичної думки, і для ораторського мистецтва, і для поетичної творчості, і для ділового листування, і для дипломатичних переговорів і т. ін. Не тільки поет, прозаїк, драматург, але й фізик чи математик доконче повинні мати до своїх послуг багатий, гнучкий, точний і виразний мовний апарат» [11, т. 16, с. 466].

Яскравим прикладом любові поета до рідної мови й турботу за нею є і його поетичне звернення до читачів у вірші «Мова» із закликом берегти, плекати мову, захищати її від різних негативних впливів:

*Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від сльози
Вона хай буде. Вірно і слухняно
Нехай вона щоразу служить вам,
Хоч і живе своїм живим життям* [11, т. 4, с. 142].

М. Рильський з неослабною увагою стежив за дотриманням норм української мови і критикував відступи від них як у загальнонародному розмовному мовленні, так і в мові художньої літератури на всіх рівнях мовної структури.

Сам блискучий стиліст, М. Рильський лишив нам свої міркування про культуру художньої мови та мовну природу поетичної майстерності, а також критичні зауваження з приводу порушення стилістичних норм і, як наслідок, збіднення художньої палітри літературного твору в доробку ряду українських поетів та прозаїків, збіднення арсеналу виражально-зображальних засобів у мові публіцистики. Письменник, постійно стежачи за мовою художньої літератури і газетно-журнальної продукції, раз у раз з гіркотою відзначав: «...коли вже зайшло про літературу і пресу, то не можна тут обійтись без гіркого зітхання. Прочитавши кілька номерів першої-ліпшої нашої газети, доконче зустрінеш не тільки усталені вже, узвичаєні, на жаль, а проте помилкові, чужі характерові української мови звороти, вживання слів у невласливому значенні тощо, а й пересвідчишся – і це ще гірше лихо – в бідності лексичного запасу, в жахливій убогості синтаксичних конструкцій, властивих деяким (не всім, звичайно) нашим журналістам. Та й у художній літературі не все гаразд. Мені, наприклад, завдає болю уперте вживання декотрими нашими прозаїками дієслова „нервувати” (що відповідає російському „нервировать”) у значенні „нервуватися” (російське „нервничать”)» [11, т. 16, с. 467–468]. Ставлення письменника до мови художньої літератури та до літературної мови в цілому з однаковою увагою як до змісту, так і до мовного оформлення твору передає ідею, висловлену раніше

О. О. Потебнею: «В організованому суспільстві з серйозним ставленням до літератури складається і по відношенню до писемної мови громадська совість, почуття користі, міри і краси, які однаково зв'язують письменника і читача. Думка повинна розвиватися, отже, і мова повинна рости, але непомітно, як трава росте. Все, що зупиняє увагу на самому слові, будь-яка не тільки неясність, але помітна незвичайність його відволікає увагу від змісту. Лише прозорість мови дає змісту можливість діяти легко, сильно, художньо» [10, с. 172].

Як людина, що одержала різностороннє виховання, закоханий в українську народну пісню, знавець і тонкий цінитель оперного мистецтва, М. Рильський не міг стояти осторонь численних, на жаль, фактів порушення співаками мовних норм, відступів від оригінального тексту і просто неухважності, а то й неповаги до текстової основи музичного твору. Він був змушений констатувати: «Неповага і неухвага до словесного тексту – поширене у нас, а проте неприпустиме явище. Саме цією неповагою і неухвагою можна пояснити слабеньку дикцію багатьох наших співаків-солістів, ансамблів і хорів. Саме через цю неповагу і неухвагу дехто з наших українських оперних співаків так немилосердно перекичує тексти, що виходить мова і не українська, і не російська. Відзначу тут, до речі, явище, яке всім чомусь видається нормальним: жодній оперній дирекції не спало б на думку приймати на роботу співака, музикально неграмотного, але мовна неграмотність, незнання тієї мови, якою співаємо, – будь-ласка! Скільки завгодно!» [11, т. 15, с. 366].

Письменника обурювали випадки невмотивованих відступів від тексту при виконанні авторських і народних пісень. Так, у відомій пісні на слова М. Старицького з першим рядком «Ніч яка, Господи, місячна, зоряна...» «співаки наші, побоюючись „релігійного” звернення „Господи”, воліють замінити його на „зоряна”. Хай і так, – хоч релігійності в цьому зверненні стільки ж, як і в щоденному нашому „спасибі” („спаси Бог”). Але як же вони, музикальні люди, не помічають, що, заганяючи слово „зоряна” в середину рядка, а в кінці його ставлячи „ясная”, вони вбивають таку виразну риму: „зоряна – зморена”?» [11, т. 18, с. 611]. «Дрібниця, кажете? – продовжує письменник. – Мені – людині, що любить строгу віршовану форму, – це не здається дрібницею. Ні один оперний диригент не дозволить співакові довільно переставляти ноти в музичній фразі, та й сам співак собі цього не дозволить. А слова – можна?» [11, т. 18, с. 611-612]. Так само письменник оцінює факт заміни багатьма виконавцями у відомій народній пісні «Взяв би я бандуру...» слів «Через ту дівчину / Бандуристом став» на «Через ту бандуру...»: «Нікому на думку не спаде, що він співає нісенітницю! Як можна стати бандуристом „через бандуру”, скрипалем „через скрипку”, письменником „через перо”!» [11, т. 18, с. 612].

Чимало недоречностей доводилося спостерігати письменникові в інтерпретаціях співаками перекладних оперних лібрето: це випадки суб'єктивно-невмотивованого втручання виконавців у мовну основу музичних творів, причому співаки нерідко відштовхувалися не від тієї мови, якою мав виконуватися твір, тобто української, а від іншої мови – російської, яка була мовою повсякденного спілкування артистів і яку вони наївно сприймали навіть як оригінальну мову лібрето. М. Рильський зауважує з цього приводу: «...Я вже не кажу про те, чого

можна наслухатись у наших оперних театрах, зосібна в перекладних операх. Дивна річ! Тут уже кожен артист раптом починає відчувати себе знавцем мови, редагувати словесний текст, як тільки йому подобається, спираючись при цьому на найрізноманітніші аргументи: „Я такого слова не знаю”, „це негарно звучить”, „це звучить грубо”, „це звучить непристойно” і т. ін. До речі – на „непристойне звучання” мають наші діячі оперового мистецтва якийсь особливо загострений слух, те, що французи називають „*éspiritmaltourné*” – погано скерований розум. Одна співачка заявила колись мені, що не можна співати слова „поміч” (у розумінні „допомога”), бо воно нагадує їй чоловічі підтяжки – „помочи”...» [11, т. 18, с. 613].

У цьому зв'язку він привертає також увагу до можливості й небезпеки міжмовної омонімії в розумінні тих чи інших слів твору [див., наприклад, словник міжмовної українсько-російської омонімії: 5], до явища «фальшивих друзів» перекладача [12, с. 755]. «У давній українській пісні співається:

Максим козак Залізник,
Максим з Запорожжя,
Як виїхав на Україну,
Як повная р о ж а...

Р о ж а по-українськи – назва квітки (рос. м а л ь в а ч и – в західних говорах України – рос. р о з а, загальноукраїнське т р о я н д а). Що ж вийшло б, коли б ми це зрозуміли з позицій російської мови: „полная рожка” у народного ватажка!» [11, т. 18, с. 613], пор. також поданий вище випадок з асоціюванням укр. *поміч* і рос. *помочи* «підтяжки».

Аналізуючи мову української поезії, М. Рильський звертав особливу увагу на вміння чи, навпаки, невміння поетів використовувати засоби поетичного звукопису, звукового інструментування мови твору. Він, зокрема, зауважував: «Я читаю багато перекладів, багато оригінальних творів, віршів по-українськи, і бачу, як нічого не варт непоганому поету чотири приголосних поставити в ряд, так що цього вголос читати не можна, лише можна прочитати про себе. І таких випадків багато» [11, т. 13, с. 346]. Рецензуючи одну кандидатську дисертацію, поет, до речі, відзначив факт неправильного розуміння дисертантом термінів «звукова інструментовка» і «звукопис» [11, т. 16, с. 413].

З особливою увагою ставився М. Рильський до мовно-художніх особливостей творчості молодих українських поетів, відгукуючись на появу нових поетичних збірок, появу нових імен в українській літературі (це, зокрема, статті «Щасливої дороги» [11, т. 13, с. 268–279], «Батьки і діти» [11, т. 18, с. 556–564], «Молоді голоси» [11, т. 13, с. 189–193]). Так, у статті «Молоді голоси» дослідник відзначає: «Поетичний віршований розділ книжки в цілому радує. Тим прикріше бачити у молодих авторів технічні недогляди й помилки, на які, думаю, повинен був звернути увагу редактор. Це стосується, по-перше, наголосів. У явному розбраті з нормативами української літературної мови перебувають, приміром, такі наголоси, як “три сестри” (Л. Забашта); ми говоримо *всі сестри*, але *дві, три, чотири – сестри*. ...Стрічаються інколи й фонетичні неадаптованості: “складає в судно строгих секцій сталь” (Л. Забашта), – така алітерація на „с” навряд чи закономірна тут художньо. “З значком гвардійським на груді” (Л. Кочугур) – тяжко читати. “Широким шляхом

йшов Іван (П. Шабатин) – навряд чи можливо й вимовити. Бувають часом і огріхи образного та мовного порядку. Наприклад, у М. Гірника читаємо: “Хлопець на диво! – чудового складу”. Не думаю, – продовжує далі свої зауваження вчений, – щоб слово „склад” було тут на своєму місці» [11, т. 13, с. 191–192]. Випадки невправності у звуковому інструментуванні текстів та акцентуаційних відхилень учений відзначає і в іншій статті: «Не тішать мене й окремі наголоси, хоч деякі з них і прищепились у нашій мові: „завжді”, „друга”, „кажу”, „отаман”, „Полтавщина”. Нормальною українською мовою „Полтавщина”. Ще більше смутять мене тяжкі збіги приголосних, що трапляються, на жаль, у багатьох товаришів: „шляхом йти”, „як любила, так й тепер кохаю”; „з кожним вдаром”, „травень йде”, „радість й горе”» [11, т. 13, 276]. У статті «Батьки і діти» М. Рильський, аналізуючи перші збірки тепер уже відомих українських поетів М. Вінграновського, І. Драча, В. Коротича, констатує в їхніх творах і факти мовно-стилістичних огріхів (наприклад: «Не курличуть чорногузи, любий Миколо, вони тільки клацають дзьобами. Курличуть інші птахи, що ніколи не гніздяться на хатах, – журавлі...» [11, т. 18, с. 563]), а також формальних «викрутасів», нечіткості вираження за допомогою мовних засобів ідеї твору.

Пильно стежив письменник-мовознавець і за творчістю молодих українських прозаїків. Так, говорячи про позитивні моменти у творах однієї збірки оповідань, поет все ж зауважує: «Тим прикріше бачити у них окремі мовні огріхи. Наприклад, І. Колісник у хорошому оповіданні “Свято в горах” пише: „...місцеві чорбаджі (багатії) замордували в турецькій затворниці господаря цього дому лише за те, що той волав жити на полонині”. Можливо, правда, – говорить М. Рильський, – що тут друкарська помилка: “волав” замість “волів”. У С. Вишняка надibuємо таку нарочиту “красивість”: “квітнуть її чарівні надії”. В. Луценко в непоганому оповіданні “Його помилка” сам припускається мовної помилки: “...з оцим негром доводилось мати на війні загальні стосунки”» [11, т. 13, с. 193].

Такі та багато інших зауважень, побажань, рекомендацій знаходимо ми у зверненнях ученого до читачів, філологів, викладачів шкіл. М. Рильський постійно наголошував, що мова – це щось набагато більше за механічний зв’язок між людьми, це не просто засіб спілкування, це – відбиток свідомості людини, прояв цієї свідомості. І справді, з того, як говорить людина, можна уявити її загальний розвиток, освіту, культурний рівень. Що культурнішою є людина, то розвиненішою є її мова, багатшою на лексичний запас, барвистішою уживанням прислів’їв, приказок, розмаїтішою епітетами, метафорами, порівняннями. Мабуть, не буває людей, які відзначалися б високим інтелектом і водночас примітивною мовою, але є люди, на думку вченого, які говорять гарною барвистою мовою, а пишуть сухо, безбарвно [11, т. 13, с. 243]. Боротьба за чистоту мови і високу мовну культуру є запорукою людської культури. Дбати про очищення мови від усього зайвого, про піднесення її на високий культурний рівень – це обов’язок не тільки вчених-мовознавців, письменників, журналістів, дикторів, працівників редакцій і видавництв, викладачів рідної мови. Це обов’язок кожної грамотної людини [11, т. 16, с. 466]. Підтвердження цієї думки про величезну роль дикторів, викладачів, письменників у боротьбі за піднесення

мови на найвищій щаблі слугування народу знаходимо ми і у письменника, мовознавця Бориса Антоненка-Давидовича [1, с. 9].

Найважливішим джерелом розвитку лексики літературної мови поет вважав вивчення народної мови: «Ми повинні дбати про збагачення нашої лексики, і не лише заглядаючи в словники, а прислухаючись до народу. Я певний, що кожний письменник, якби він записував не тільки факти з життя, про які пише потім у творах, а вивчав мову народу, то це була б і йому користь, і нам, що читають ці твори» [11, т. 16, с. 325]. М. Рильський радить молодим поетам і прозаїкам звертатися до мови, її вивчення: «Нема чого й казати, що знання мови, багатство її – це найголовніше знаряддя письменника» [11, т. 13, с. 243]. В іншому своєму виступі він знову зауважує: «Я хочу сказати, між іншим, і про знання мови. Я не кажу про те, що взагалі корисно для початківця-поета вивчити якусь іноземну мову і практикувати, скажімо, в техніці вірша, а техніка – велика справа; перекладаючи з цієї мови, це поширює й образи» [11, т. 13, с. 231]. Вчений часто ставив за приклад для інших творчість і мовний підхід П. Тичини. Цей поет, у розумінні М. Рильського, «не дає себе закувати ніяким приписам і канонам» [11, т. 13, с. 217]. Водночас він досить уміло орудує словом, не залишаючи ніякого натяку на недоцільність вживання останнього.

Звертаючись до критиків, поет говорить про надмірну їх прискіпливість, коли вони «стають в позу ревнителів чистоти мови, плутаючи чистоту з бідністю і солідаризуючись із деякими літературними редакторами, які керуються в своїй практичній роботі списками „дозволених” і „заборонених” слів, причісуючи живу літературну мову під гребінець трафарету» [11, т. 13, с. 270]. «Говорячи про мову того чи іншого твору, – пише він, – тої чи іншої книжки, наші критики часто обмежуються такими невиразними загальниками, як „добра” мова, „чиста” мова, а як зазначають недоліки в мові, то частенько обмежуються виписуванням окремих слів і зворотів, супроводжуючи їх ущипливими й загадковими знаками питання та оклику» [11, т. 13, с. 270].

Висновки. М. Рильський постійно підкреслював значення культури української мови як для збереження та шліфування краси і самобутності самої мови, так і для розвитку культурно-освітнього рівня мовців. Він привертав увагу до ролі художньої літератури, театру, засобів масової інформації, школи у вихованні в людей навичок культури мовлення.

Список літератури

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антонечко-Давидович. – К. : Либідь, 1991. – 256 с.
2. Білодід І. К. Поетична мова Максима Рильського : [монографія] / І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1965. – 175 с.
3. «Великий гранослов свого народу...» (До 95-річчя з дня народження М. Т. Рильського) // Мовознавство. – № 3. – 1990. – С. 3–11.
4. Єрмоленко С. Я. Культура мови // Українська мова : Енциклопедія / С. Я. Єрмоленко. – К. : Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2004. – С. 285–286.
5. Кочерган М. П. Словник російсько-українських міжмовних омонімів / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 1997. – 400 с.
6. Масенко Л. Мова і суспільство : Постколоніальний вимір : [монографія] / Л. Масенко. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 164 с.

7. Мовознавство на Україні за п'ятдесят років. – К. : Наук. думка, 1967. – 456 с.
8. Німчук В. Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст. ст. : [монографія] / В. Німчук. – К., 2002. – 116 с.
9. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови : [монографія] / І. Огієнко. – К. : Либідь, 1995. – 296 с.
10. Потебня О. Естетика і поетика слова / О. Потебня. – К. : Мистецтво, 1985. – 304 с.
11. Рильський М. Зібрання творів у двадцяти томах / М. Рильський. – К. : Наук. думка, 1983–1990.
12. Трофимович К. К. «Фальшиві друзі» перекладача // Українська мова : Енциклопедія / К. К. Трофимович. – К. : Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2004. – С. 755.

Пелипась Н. І. Культура художественного языка в оценках М. Рильского / Н. И. Пелипась // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 162–168.

В статье отражено отношение М. Рильского к разным аспектам культуры художественного языка, к его стилистическим особенностям. Проанализированы размышления выдающегося учёного о языковой природе поэтического мастерства, а также прокомментированы критические замечания лингвиста по поводу нарушения стилистических норм и, как следствие, обеднение художественной палитры литературного произведения в творческом наследии ряда украинских писателей, оскудение арсенала выразительно-образительных средств в языке публицистики.

Ключевые слова: культура художественного языка, языковая норма, межязыковая омонимия, средства поэтической звукописи, ударение, народный язык.

Pelypas' M. I. The culture of the language in M. Rul'sky assessments / M. I. Pelypas' // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 162–168.

Profound knowledge of both Ukrainian and other languages with achievements in linguistics, strong conviction in wide opportunities of the native language and the understanding of personal contributions to national culture development are the factors which encouraged M. Rul'sky to work hard at language culture, as well as its accuracy.

This article «The culture of the language in M. Rul'sky assessments» made an attempt to analyze scientific works of the scholar in different aspects of the language culture, the nature of poetic skills as well as its stylistic means. This outstanding stylist himself left us his thoughts and critics about stylistic norms infringements and as a result the impoverishment of artistic palette of a literary work of some Ukrainian poets and prose writers, also the impoverishment of expressive means in the language of publicism.

The research of the scholar's thoughts as a person who was given a broad education, being in love with Ukrainian song, an expert in musical comedy art is done. Numerous infringements of language norms, deviations in original text and simply lack of attention as well as disrespect to textual basis of the musical work are carried out.

The critical remarks on poets' skills or lack of them in using poetic means of poetic sound description, the sound instruments of the text language are considered.

Key words: The culture of the language, language norm, interlingual homonymy, means of poetic sound description, stress, folk language.

Поступила в редакцію 22.11.2013 г.

УДК 811.161.1

ЯЗЫК СМИ КАК ОБЪЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ МЕДИАЛИНГВИСТИКИ

Перепелица М. С.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, г. Одесса

В статье проанализированы причины формирования языка СМИ в рамках антропоцентрической парадигмы. Описываются основные этапы исследования языка масс-медиа, определяются его характеристики и отличительные особенности, а также прагматическая направленность на массовое сознание. Представлены различные научные подходы к изучению языка СМИ, медиатекста, медиадискурса как ключевым понятиям нового направления современного языкознания – медиалингвистики.

Ключевые слова: язык СМИ, медиатекст, медиакультура, медиалингвистика, медиадискурс.

Постановка проблемы. Доминирование антропоцентрической парадигмы обусловило во второй половине XX века проявление интереса ученых к изучению языка средств массовой информации. Тексты СМИ по своей сути являются текстами «от человека» (журналиста) и «для человека» (читателя/слушателя/зрителя) и представляют собой пласт языка, в котором быстрее всего отражаются происходящие языковые процессы. Определяющей чертой развития СМИ становится массовость, которая «свидетельствует о способности любого медиа играть социальную роль в культуре, воздействуя своими средствами на большую аудиторию» [7, с. 121], а, соответственно, не только информировать, но и манипулировать обществом. Как полагают С. В. Ильясова и Л. П. Амири, к началу XXI века СМИ превратились в сильнейшее средство воздействия на массовое сознание: функция убеждения начинает вытеснять остальные языковые функции и средства массовой информации превращаются в средства массового воздействия [6, с. 11].

Целью данного исследования является рассмотрение особенностей языка современных СМИ как основного объекта медиалингвистики, что определило следующие задачи: рассмотрение историографии вопроса изучения языка СМИ, его основных свойств и прагмалингвистической специфики медиатекстов.

Современные средства массовой информации создают медиасреду – социокультурное пространство общества, которое порождает особую медиакультуру. Производя и транслируя новые коды и тексты, культура масс-медиа включает в себя определенную культуру передачи информации и культуру ее восприятия. Медиакультура может выступать и системой уровней развития личности, способной читать, анализировать, оценивать медиатекст, заниматься медиаторчеством, усваивать новые знания посредством медиа и т. д. [7, с. 8].

В связи с тем, что мировосприятие современного общества в большей степени формируется средствами массовой информации, то основным дискурсом, реализующим движение социальной мысли и формирующим концептуальную картину мира человека, становится медиадискурс. Он «нацелен на “вписывание” текущей многообразной социальной практики, творческой динамики актуальной социальной мысли, отражающей особенности когнитивного и коммуникативного опыта человека, его волю и характер притязаний, в тексты культуры» [13, с. 52]. С. И. Сметанина

определяет медиадискурс как тексты СМИ, взятые в событийном аспекте, в совокупности с экстралингвистическими, прагматическими, социокультурными факторами [15, с. 10]. Таким образом, медиакультура способна расширить границы непосредственного опыта индивида, тем самым влияя на мировоззренческие установки, на процесс формирования личности; медиакультура становится способной претендовать на власть над обществом и миром в целом [7, с. 74], а язык масс-медиа концентрирует в себе новые лингвистические процессы.

Различные аспекты изучения языка СМИ как составляющей медиадискурса были отражены в работах таких украинских ученых, как М. А. Жовтобрюх, И. Я. Завальнюк, Г. Г. Почепцов, В. В. Ризун, К. С. Серажим и др. Среди российских лингвистов, обратившихся первыми к особенностям медиатекстов, были В. Г. Костомаров, Г. Я. Солганик, С. И. Бернштейн, Д. Н. Шмелёв, Л. М. Майданова, В. И. Михалкович и т. д. Значимый вклад в изучение стилевых особенностей языка СМИ и разработку типологии медиатекстов был внесён западными учёными: А. Беллом, Р. Фаулером, Н. Фейерклафом, М. Монтгомери, Т. ван Дейком и др. Актуальность исследования языка масс-медиа не вызывает сомнений, поскольку он становится одной из главных форм бытования языка, его «живым» срезом, оказывающим огромное влияние на производство и распространение слова [3, с. 5].

Уже в 80-е годы XX века начинают появляться исследования, в которых язык масс-медиа рассматривается как особая система [17]. Но, как отмечает Т. Г. Добросклонская, важнейшим этапом для становления и развития общей концепции языка СМИ принято считать 90-е годы XX века: именно в этот период в научном сознании закрепляется статус «языка СМИ» как отдельного самостоятельного явления [4, с. 18].

Исторически обусловлено, что одним из первых стал изучаться язык прессы (М. А. Жовтобрюх, В. Г. Костомаров, И. П. Лысакова, Л. М. Майданова, Г. Я. Солганик), который представляет собой наиболее доступный и удобный с точки зрения лингвистического описания материал, так как не требует предварительной записи и последующей расшифровки [4, с. 23]. Периодика вводила читателя от высокой религиозно-философской и художественной литературы, от поисков смысла жизни, от вечных проблем и экзистенциальных глубин бытия [11, с. 424]. Как отмечает В. Г. Костомаров, газетный язык представляет собой «своеобразную прагматико-эстетическую систему, основанную на единстве стандарта и экспрессии и их динамическом объединении» [8, с. 89]. Исследователь полагает, что для коммуникации газетного типа главным является массовость, неопределенность воспринимающей аудитории, отсутствие ориентации на особый интеллектуальный уровень читателя, его общую специальную подготовку. Чередуя экспрессивные и информативные сегменты, автор статьи увлекает и завлекает читателя (иногда и просто развлекает), информирует, а соответственно и воздействует на него [8, с. 92]. Именно в этом заключается основная особенность языка газетных и журнальных текстов, основная функция которых в настоящее время трансформировалась: манипулятивная функция масс-медиа довлеет над информативной.

Позднее, со стремительным развитием других средств массовой информации и появлением медиаобусловленных систем (рекламы и PR) в центре внимания лин-

гвистов оказываются язык телевидения (Б. В. Кривенко, О. А. Лаптева, С. В. Светаева), язык радио (С. И. Бернштейн), язык рекламы (В. В. Зирка, Н. Н. Кохтев, Ю. С. Бернадская), язык PR-текстов (И. С. Грабовенко, Л. Н. Синельникова) и Интернет-текстов (Л. Ф. Компанцева, О. В. Дедова).

Необходимо отметить, что в последнее десятилетие главным медиатранслятором становится Интернет, в пространстве которого обновляется язык и развиваются новые виды медиатекстов. Практически все ведущие издания имеют свои Интернет-версии, а вещание глобальных телеканалов и радиокompаний происходит параллельно в режиме он-лайн. Такие особенности, как оперативность, мультимедийность, интерактивность, постоянная обратная связь, дают возможность учёным выделить Интернет-медиа в отдельный вид СМИ в системе средств массовой коммуникации. Эти факторы и обуславливают интерес современных лингвистов к изучению языковых особенностей Интернет-текстов. Как отмечает Н. Б. Мечковская, в XXI веке телевидение перестанет быть доминирующим средством информации: его заменят интерактивные мультимедиа Интернета, который станет информационной средой существования каждого человека [11, с. 437]. По мнению Т. Г. Добросклонской, язык Интернета представляет собой сложную многоуровневую мультимедийную систему, вобравшую в себя достижения всех традиционных средств массовой информации [4, с. 17]. Повышенная метаязыковая рефлексия в Интернет-коммуникации сказывается в распространении игрового и экспериментирующего отношения к языковой ткани общения – к графике, орфографии, словам [11, с. 485].

На сегодняшний день язык масс-медиа, как «устойчивая внутриязыковая система, характеризующаяся вполне определенным набором лингвостилистических свойств и признаков» [4, с. 19], является одним из главных объектов исследования современных лингвистов [1; 3; 4; 12; 14; 15; 18; 19]. Язык СМИ рассматривается учеными как весь комплекс текстов, производимых и распространяемых средствами массовой информации; как устойчивая внутриязыковая система, характеризующаяся определенным набором лингвостилистических свойств и признаков; как особая знаковая система смешанного типа с определенным соотношением вербальных и аудиовизуальных компонентов, специфическим для каждого из средств массовой информации: печати, радио, телевидения, Интернета [4, с. 15]. Однако мы считаем, что **язык современных СМИ** представляет собой особый пласт функционирующего языка, реализующийся в медиатекстах, обладающий определенным набором специфических особенностей, имеющий прагматическую направленность и наиболее быстро отражающий изменения в мировосприятии, идеологии, культуре общества.

Как и любые виды текстов, медиатексты обладают своими характерными особенностями. О. В. Трофимова и Н. В. Кузнецова определяют медиатексты как тексты, посредством которых осуществляется массовая коммуникация, которые выполняют особые функции, и в их исследовании есть своя специфика [16, с. 23]. Л. В. Антонова полагает, что медиатексты фиксируют реальные события, погружая их в нестабильное, меняющееся социокультурное пространство и нагружая их дополнительными информационно-культурными смыслами, что требует особой подготовки реципиента, потребителя информации, при интерпретации всех тематиче-

ских и смысловых кодов новых медиатекстов [2, с. 75]. Т. Г. Добросклонская рассматривает медиатекст как основную дискретную единицу медиапотока, рамки которой позволяют объединить такие разноплановые и многоуровневые понятия, как газетная статья, радиопередача, телевизионные новости, Интернет-реклама и прочие виды продукции средств массовой информации [3, с. 29]. Исходя из различных параметров, присущих текстам современного медиадискурса, Т. Г. Добросклонская предложила следующую классификацию медиатекстов: 1) новости; 2) информационная аналитика и комментарий; 3) публицистика; 4) реклама [4, с. 33]. К основным признакам медиатекста исследователи относят: 1) креолизованность; 2) открытость интерпретациям на разных уровнях текста (содержательно-смысловом, композиционно-структурном и знаковом); 3) роль адресата медиатекста, чья реакция фактически прогнозируется журналистом, несмотря на то, что реципиент непосредственно в массовую коммуникацию не включён [10, с. 242]. Именно в медиатексте находят баланс сложная природа языка – материала творчества, личностные приоритеты и вкусы творца, интересы и возможности печатного издания [15, с. 7], а главной особенностью медиатекста является то, что он может быть включён в разные медийные структуры [5, с. 10].

Учитывая различные мнения исследователей, считаем, что **медиатекст** представляет собой особый вид текста диалогической формы, функционирующий в дискурсе массовой коммуникации, имеющий информативную и прагматическую направленность, апеллирующий к социальной, культурной, национальной, политической и др. компетенциям участников медиадискурса. К основным особенностям современных медиатекстов относим открытость, стилевую и жанровую синкретичность, экспрессивность, интертекстуальные связи, поликодовость, креолизованность, потенциальную полисемантическую, обращение к прецедентности.

Если в конце XX века учёные изучали в основном стилистические особенности языка СМИ, то сегодня активные процессы происходят практически на всех уровнях языка. При этом лингвистические особенности медиатекстов исследуются с учётом дискурсивно-когнитивных характеристик. Полагаем, что, подобно новым направлениям современного языкознания (психолингвистика, когнитивная лингвистика, прагмалингвистика, лингвокультурология и т. д.), активно развивается и **медиалингвистика**, в рамках которой происходит комплексное изучение языка средств массовой информации. Имея свой особый объект исследования (медиатекст / медиадискурс), задачи, формирующийся терминологический аппарат, особую методологию, медиалингвистика становится одним из актуальных направлений изучения современного языка в рамках антропоцентризма. Разделяя мнение Т. Г. Добросклонской, считаем, что предметом медиалингвистики является изучение функционирования языка в сфере массовой коммуникации, а её главной теоретической составляющей – особая концепция медиатекста [4, с. 26] и медиадискурса.

Доминирование антропоцентризма в гуманитарных науках, а также стремительное развитие и распространение средств массовой коммуникации определили проявление интереса лингвистов к изучению языка СМИ как продукту человеческой деятельности. Это было обусловлено и тем, что в конце XX – начале XXI веков медиадискурс становился ведущим транслятором познания мира, главным средст-

вом распространения культурных, моральных, духовных и национальных ценностей. Современные масс-медиа продолжают быть основным источником формирования новых языковых норм, показателем языковой культуры общества. Различные особенности языка СМИ, которые были выявлены учеными, способствовали появлению нового направления современного языкознания – медиалингвистики, в рамках которой сегодня происходит как комплексное изучение особенностей медиадискурса, так и отдельных его составляющих: языка прессы, телевидения, радио, рекламы, PR-деятельности, Интернет-коммуникации.

Выводы. Язык современных масс-медиа быстрее всего реагирует на жизнь социума, отражая и концентрируя в своей лексике, стилистике и грамматике различные авторские лингвистические трансформации, которые массовая аудитория априори воспринимает как правильные. Постоянное развитие языка СМИ можно объяснить и постмодернистским мировосприятием современного общества, которое постоянно требует «нового», «измененного», «трансформированного» языка, требует игр с языком и вовлечения в эти игры. Таким образом, появляющиеся языковые процессы в медиадискурсе требуют более детального изучения с применением не только собственно медиалингвистических, но и социалингвистических, психолингвистических и культурологических методов исследования.

Список литературы

1. Анненкова И. В. Медиадискурс XXI века. Лингвофилософский аспект языка СМИ : [монография] / И. В. Анненкова. – М. : МГУ, 2011. – 392 с.
2. Антонова Л. В. Медiateксты в современной массовой коммуникации / Л. В. Антонова // Медiateкст как полиинтенциональная система : [сб. статей] / [отв. ред. Л. Р. Дускаева, Н. С. Цветова]. – СПб. : СПбГУ, 2012. – С. 74–80.
3. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ : современная английская медиаречь : [учеб. пособие] / Т. Г. Добросклонская. – М. : Флинта, 2008. – 264 с.
4. Добросклонская Т. Г. Язык средств массовой информации : [учеб. пособие] / Т. Г. Добросклонская. – М. : КДУ, 2012. – 116 с.
5. Засурский Я. Н. Медiateкст в контексте конвергенции / Я. Н. Засурский // Язык современной публицистики : [сб. статей] / [сост. Г. Я. Солганик]. – М. : Флинта : Наука, 2008. – 3-е изд. – С. 7–13.
6. Ильясова С. В. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы / С. В. Ильясова, Л. П. Амири. – [2-е изд.]. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2012. – 296 с.
7. Кириллова Н. Б. Медиакультура: от модерна к постмодерну : [монография] / Н. Б. Кириллова. – [2-е изд.; перераб. и доп.]. – М. : Академический Проект, 2006. – 448 с.
8. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе : некоторые особенности языка современной газетной публицистики / В. Г. Костомаров. – М. : МГУ, 1971. – 267 с.
9. Медiateкст как полиинтенциональная система : [сб. статей] / [отв. ред. Л. Р. Дускаева, Н. С. Цветова]. – СПб. : СПбГУ, 2012. – 250 с.
10. Мейкшане Т. А. О некоторых характеристиках медiateкста / Т. А. Мейкшане // Мова і культура : [наук. журнал]. – К. : Вид. дім Дмитра Бурого, 2012. – Вип 15. – Т. V (159). – С. 237–243.
11. Мечковская Н. Б. История языка и история коммуникации: от клинописи до Интернета / Н. Б. Мечковская. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 584 с.
12. Петрова Н. Е. Язык современных СМИ: средства речевой агрессии : [учеб. пособие] / Н. Е. Петрова, Л. В. Рацибурская. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 160 с.
13. Полонский А. Медиа – дискурс – концепт: опыт проблемного осмысления / А. Полонский // Современный дискурс-анализ: Интерпретация медийных форм дискурса : [Электронный журнал]. – Вып. 6. – 2012. – С. 41–57. – Режим доступа : <http://www.discourseanalysis.org/ada6.pdf>

14. Речевая коммуникация в средствах массовой информации : [материалы II Междунар. науч.-практич. семинара] ; [под ред. В. В. Васильевой, В. И. Конькова]. – СПб. : СПбГУ, 2013. – 284 с.
15. Сметанина С. И. Медiateкст в системе культуры (динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века) : [монография] / С. И. Сметанина. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 383 с.
16. Трофимова О. В. Публицистический текст : Лингвистический анализ : [учеб. пособие] / О. В. Трофимова, Н. В. Кузнецова. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 304 с.
17. Язык и стиль средств массовой информации и пропаганды (печать, радио, телевидение, документальное кино) / [под ред. Д. Э. Розенталя]. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – 256 с.
18. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования : [учеб. пособие] / [отв. ред. М. Н. Володина]. – М. : МГУ, 2003. – 460 с.
19. Язык современной публицистики : [сб. статей] / [сост. Г. Я. Солганик]. – М. : Флинта : Наука, 2008. – [3-е изд.]. – 232 с.

Перепелиця М. С. Мова ЗМІ як об'єкт дослідження медіа лінгвістики / М. С. Перепелиця // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 169–174.

У статті розглянуто причини формування мови ЗМІ в межах антропоцентричної парадигми. Висвітлено основні етапи дослідження мови мас-медіа, а також прагматичну скерованість на масову свідомість. Представлено різні наукові підходи до вивчення мови ЗМІ, медіатексту, медіадискурсу як ключовим поняттям нового напрямку сучасного мовознавства – медіалінгвістики.

Ключові слова: мова ЗМІ, медіатекст, медіакультура, медіалінгвістика, медіадискурс.

Perepelytsia M. The mass-media language as the object of research of medialogistics / M. Perepelytsia // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 169–174.

In the article the reasons of emergence of the mass-media language as separate area of functioning language within an anthropocentric paradigm are considered. The main investigation phases of language of mass media are described; characteristics and distinctive features, pragmatic orientation on mass consciousness are defined. Various scientific approaches of studying the language of mass-media, mediatext, mediadiscourse as the key-concepts of the new direction of modern linguistics – medialogistics – are presented, and also new definitions of these concepts are given. Modern mass-media continue to be the main source of formation of new language norms, an indicator of language culture of society. In the article various features of the mass-media language which promoted emergence of medialogistics within which today occurs as complex studying of features of a media discourse, and its separate components are described: language of the press, TV, radio, advertising, PR-activity, Internet-communication. Taking into account the various factors having impact on development of a modern mediadiscourse, further prospects of development of medialogistics are presented.

Key words: language of mass-media, mediatext, mediaculture, medialogistics, discourse of mass-media.

Поступила в редакцію 28.11.2013 г.

УДК 81.373+81.367.7

СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ОДОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ДРАЧА

Поздрань Ю. В., Клочко Н. Л.

Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

У статті досліджено одоративну лексику як продуктивний засіб створення художньої образності в поетичній творчості Івана Драча; виділено об'єкти та суб'єкти одоративної складової світу; окреслено своєрідну карту семантичних сфер, які охоплюються сферою запахів; вивчено роль одоративної лексики у реалізації взаємодії різних інформативних планів у поетичних творах Івана Драча.

Ключові слова: одоративна лексика, об'єкт та суб'єкт одоративної складової світу, асоціативні запахи, самостійний мікрообраз.

Постановка проблеми. Навколишній світ людини повний запахів, під впливом яких складаються образи, виникають враження, змінюється настрій, формуються асоціації, народжуються яскраві художні твори. Питання мовного вираження запахових відчуттів є найменш дослідженим та розробленим серед сенсорної лексики. Складність аналізу та відтворення мовою лексичних одиниць на позначення запаху полягає у їхній суб'єктивності, оскільки, незважаючи на спільність психофізичного сприйняття запахів усіма людьми та наявність одоративних універсалій, в кожного носія мови своє уявлення про конкретний запах і метафоричний образ викликає свій асоціативний ланцюг.

З мовознавчого погляду лексику на позначення запаху вивчали С. Александрова, О. Білецький, В. Виноградов, І. Гайдаєнко, Н. Павлова, О. Потєбня, О. Федотова, проте малодослідженою залишається проблема застосування одоративної лексики у художньому мовленні. Слова на позначення запахів у результаті взаємодії з іншими елементами художнього тексту реалізують свій багатий експресивний потенціал і набувають більшої стилістичної значущості. Тому досить актуальним на сьогодні є вивчення ролі одоративної лексики у художніх текстах поетів та письменників, де насиченість та багатогранність деталей найбільш помітна. До таких творів ми відносимо лірику Івана Драча. Використання лексики на позначення запахів дозволяє поету не тільки створити самостійний мікрообраз, але й реалізувати взаємодію різних інформативних планів, підключивши до традиційного зорового сприйняття певні нюхові характеристики.

Метою даної статті є дослідження одоративної лексики в ліриці Івана Драча на семантичному рівні, виділення основних груп лексики з одоративним значенням та її характеристика.

Аналізуючи лексику на позначення запахів виділяємо об'єкти та суб'єкти одоративної складової світу. До об'єктів відносимо джерела запахів, тобто живі істоти та предмети, які реально можуть виділяти запахи: люди, тварини, рослини, хімічні речовини, вода, споруди, предмети побуту, продукти харчування [1]. Особливу групу запахів становлять „асоціативні запахи”, тобто ті, які існують тільки у свідомості людини: запахи почуттів, абстрактних понять, явищ природи та ін.

Суб'єктами запаху виступають люди і тварини, тобто істоти, які можуть сприймати запахи. Варто зауважити, що людина і тварина одночасно може бути і об'єктом і суб'єктом запаху, тобто може виділяти запахи і сприймати їх. Найчастіше у поезіях Івана Драча суб'єктом одоративної складової світу виступає людина, проте він не залишає поза увагою і тварин, наприклад: *А коні чули запах трути, / Барвінку гострого і рути, / Жар-птиці смалене перо* («Каравела»).

Людина як об'єкт одоративної складової навколишньої дійсності поєднує в собі безліч різноманітних запахів. В ліриці поета окремо виділено «запах чоловіка» та «запах жінки». Жінка у Івана Драча асоціюється із ніжними запахами, зокрема із запахом маленьких дітей, наприклад: *Аж дітьми пахнув її гарячий рот* («Образок із жнив»). Від чоловіка, зазвичай, пахне потом та працею, наприклад: *Ну й руки смердять, бензином розтерті!* («Монолог з Мерлін Монро»).

У одоративних описах жінки велика увага надається запаху волосся та шкіри, які асоціюються у ліричного героя з жіночністю, сексуальністю, ніжністю: *Світилася крізь сиву віть / Її коси пахуча мідь...* («Лю»); *Я – червоношкіра, запахуца у мене шкіра* («Індіанка Ліліан»).

Досить часто поет описує запах чоловіка та жінки через запах окремих частин тіла: рук, ніг, колін. Під час характеристики образу жінки автор багато уваги приділяє аромату, який поширюють її ноги, наприклад: *І будь я проклятий – я закохався в ноги, / В пахучі два струмки, в дві полохливі сарни* («На дні місячної криниці»).

В окрему групу людських запахів виділяємо запах рук, який у Івана Драча також поділяється на чоловічий та жіночий. Жіночі руки та пальці мають дуже легкий та ніжний аромат, наприклад: *Люблю її пахучі ніжні пальці, / Які блукають в лісі чистих клавішів* («На дні місячної криниці»); *... рука пахла літеплом* («Дівочі пальці»). Руки чоловіка мають запах, пов'язаний з видом його діяльності, наприклад: *Тут руки пахнуть гумою / І лижними мастилами* («Цвіте мигдаль»).

Зауважимо, що змалювання чоловічих та жіночих запахів у Івана Драча має свої особливості. Так, запах чоловіка має конкретне походження, тобто автор вказує, чим пахне чоловік: гумою, бензином, мастилами. Під час опису жінки поет говорить, що пахне її волосся, пахне шкіра, руки, але чим вони пахнуть він не вказує, залишаючи, таким чином, для читача можливість художнього домислу, адже запах жінки у кожного чоловіка асоціюється з різними предметами та явищами дійсності.

Наступним об'єктом запахової картини світу виступають тварини. Їхні запахи у Івана Драча поділяються на приємні та неприємні. При цьому, запах поту тварини, який, зазвичай, людина охарактеризувала б як неприємний, у поета виступає як приємний. Такого ефекту автор досягає завдяки поєднанню іменника «піт» з дієсловом «пахнути», яке вживається для передачі приємного запаху. В такому випадку відчуття неприємного запаху нейтралізується і він виступає як приємний: *Чадом зімлілих до млости ожин / Піт її пахнув в паху і на клубках* («Балад двох коней»). Неприємний запах мають тварини, які не викликають у людини симпатії: *Батько лупить натхненно шкіру / Смачного й смердючого цапа-красеня* («Балада про дядька Гордія»).

Традиційно активно в поетичних творах Іван Драч використовує лексику на позначення запахів рослин. Ми виділяємо її в окрему лексико-семантичну групу з поділом на запахи дерев, запахи квітів, запахи трав та запахи городніх рослин.

Особливу роль в одоративному світосприйнятті автора відіграє липа. Вона асоціюється з приємним та легким запахом: *Є до кого в світі притулитись / І молитись, впавши небом в суть, – / Твої вічні і стосвічні липи / Крилами пахучими знесуть* («Теліжинці»). Поет відзначає сильний вплив запаху цього дерева на людину. Для цього він використовує іменник «чад», який виражає інтенсивний та запаморочливий характер запаху та дієслово «прошкварив», яке має значення дуже швидкої та сильної дії на організм: *Це ж цвіла навколо липа, / Липи чад мене прошкварив* («Дивна хроніка одного білого дня»).

Запах горіха займає особливе місце у ліриці Івана Драча. Він присвячує йому окрему поезію «Горіхового листя запах». Характеризуючи запах горіха, автор наділяє його людськими характеристиками та передає рух запаху за допомогою дієслів «ворушитися» та «литися»: *Горіхового листя запах / Ворушиться на вогких лапах* («Горіхового листя запах»); *Вогонь з горіхового листя / Ти в небо лийся в душу лийся / Й теплом пахучим освяти / Усю безодню самоти* («Горіхового листя запах»). Цей запах пов'язаний з температурною характеристикою – він теплий. Таке змалювання характеризує запах горіха як присмний для людини.

Характеризуючи запах груші, поет вдається до нагромидження в одному реченні кількох лексем з одоративним значенням. Такий прийом сприяє підсиленню запахового враження, вираженню його активної дії на нюхові рецептори: *Бо ж груша вся – медяна туча / пахучим золотом пахтить* («Груша»). Також запах груші має здатність рухатись, що підкреслює його міцність та насиченість: *Запах дикої груші плине мені у вікно* («Деся там далеко пилюкою ріжуть»).

Типовою для поета є передача запаху дерева через порівняння його з певним напоєм. Так запах каштана у нього асоціюється із запахом вина: *Спасибі тобі, мій дворовий каштане, / Що золотом саяв в моє вікно, / що золото сипав своє бездоганне / І був запахуючий, мов ніжне вино* («Спасибі тобі, мій дворовий каштане»). Використання порівняльного звороту при характеристиці запаху принципово змінює оціночну складову запаху і звичайні запахи стають особливими.

Досить активно в ліриці Івана Драча використовується лексика на позначення запахів квітів. Дані лексеми традиційно містять оціночний компонент і характеризують запах як приємний: *Конвалія пахка п'яливо одкипіла...* («Без мене»); *Моя ти дивна матіоло / Коли вечірне гнеться коло / З темнот бузкових вирина / Твоя пахуча тайна* («Матіоло»). Варто відзначити, що в інформативному плані розгортання тексту відбувається від зорового образу до нюхового сприйняття.

Запах квітів у поета може використовуватись для розкриття соціальних конфліктів з метою підкреслення їх гостроти, наприклад: *Та істина існує на землі / І пахне квітка завдяки лиш смерду* («Смерди і козаки»).

Значну роль у поезіях Івана Драча відіграє лексика на позначення запаху трав, який у поета асоціюється з вічністю, з Батьківщиною: *Трава як пахне! («Мій син фотографує мою матір»); Похуйте мене в Теліжинцях, / Де так пахне безсмертям трава...* («Похуйте мене в Теліжинцях»). Для підсилення запахових вражень поет будує запитальні речення, використовуючи дієслово з одоративним значенням у поєднанні із заперечною часткою «не», наприклад: *Невже тобі безсмертник не запах?* («Розмова з олівцем»).

Запах конкретних трав автор передає за допомогою конструкцій типу «прикметник з одоративним значенням + іменник-назва трави», наприклад: *Принишкла в зеленім ячанні пахуча тархуна-трава* („В Ланчхуті”); *Вернуся я у вересні / І на пахучім вересі / Все ж золоту підкову ту / Я принесу згори* («Цвіте мигдаль»); *Змиє коси рожеві в пахучім любистку зоря* («Лебединий етюд»). Поширення запаху трави актуалізується за допомогою метафори – дієслова із значенням руху: *М'ята віє в душу запахуючий дим* («Вишневий цвіт»); *А над ним правічні бджоли / Бомблять чадом з Євшан-зілля* («Євшан-зілля»).

В поетичних творах Івана Драча присутні також запахи городніх рослин, зокрема багато уваги приділяється запаху кропу, який викликає у автора спогади про рідну домівку і асоціюється із приємним запахом: *Пахне кропом в хаті* («Невидимі сльози весілля»); *На запах кропу і петрушки / Усілась загребуца рать...* («В. А. Ющенко»). Певну якісну трансформацію створює перенесення запахових характеристик одного предмета на інший, внаслідок чого змінюється оціночна складова запаху – він стає ніжним і приємним: *І пахне росами капуста* («Так млин шумить. Вода з опуста»).

Вода у ліриці поета також має запах, при чому, в основі запаху води лежить запах конкретної речовини: *Вода снігова пахне хмелем без мила* («Віра, Надія і перша моя любов»).

Досить широко в поезії Івана Драча представлені запахи продуктів харчування, особливе місце серед яких займає запах хліба. Цей запах є особливо приємним для ліричного героя, адже хліб асоціюється у нього із сонцем: *В підсохлому тісті кленова лопата / Вийми з черені, де пікся в теплі, – / І зачарується білена хата / З сонця пахучого на столі* («Етюд про хліб»). Хліб у поета є втіленням найважливіших людських цінностей, тому його запах також є незвичайним: *Бо тільки правдою хліб дише, / Бо пахне істиною хліб* («Вірменський хліб»). Важливо зауважити, що хліб у автора має генетичну пам'ять і здатен відтворювати запахи, які він мав раніше: *Хліб йому стернями свіжими пах* («Балада, банальна з банальних»); *Тепер він лаваш пахучий* («Лаваш»).

Важливе місце серед запахів продуктів займає запах меду. Цей запах автор передає через характеристику золота. Використання лексеми «золотий» у поєднанні з іменником на позначення джерела запаху дозволяє передати не тільки колір меду, але й відобразити ставлення ліричного героя до запаху цього продукту: *Вічно пахнуть золоті меди...* («Василеві Симоненкові»); *Хто куди? / А я маю діло з бджолами. На пасіку, наче в казку, / Де золотої воццини дух стоїть молодий* («Металург Іван Сакович на пасіці»).

Серед запахів продуктів харчування ми виділяємо запахи страв: *І з печі так пахла гречана каша* («Скорбота»); *Мліє кріп в запахуючій окропі* («Подільський етюд»). Приємного смаку та запаху стравам надає лавровий лист, тому в ліриці поета ми неодноразово зустрічаємо опис його запаху: *Лавровий лист з горохового супу / Пахучого вихоплює меча* («Кулінарне»); *Із запахом лаврового листа...* («Кулінарне»).

Досить обмежено в поезії Івана Драча представлені запахи будівель. Основну увагу автор приділяє запаху хати, який поєднує у собі кілька запахів. Місце поширення кожної складової запаху чітко локалізовано: *Осокорове листя з одного кінця, /*

Листя грабове завжди з причілка. / Завжди хату вночі пізнати можна й по запаху («Замість анекдоту»).

В окрему групу виділяємо запахи предметів побуту. Описуючи запах лави, автор звертає нашу увагу на матеріал, з якого вона виготовлена, адже це відбивається в її запахові: *І ніс він її запахуцу, поклавши собі на спину, / Стругану з дулі-грушки, тяг її в двоє крил, / Руки вповдовж розпанахав на ту квітучу годину, / І зверху ту лаву жовтаву долонями тяжко покрив* («Балада про дядька Зінька»). Про запах рушника ліричний герой говорить з особливою ніжністю, адже він викликає у нього приємні спогади: *Про розжевий ворсистий рушник / З ледь відчутним тривожачи запахом / Молодого жіночого тіла...* («Фіалковий етюд»).

У міру того, як у людини розвинута здатність сприймати запахи, вона формує власне ставлення до них, визначає їхню якість. Позбавлені власного лексичного спектру, одоративні емоції знаходять підтримку в суміжних відчуттях, у характеристичних означеннях і, зазвичай, в тому референтному поділі, за яким закріплені реальний чи уявний запах. Останнє і робить одоративну сферу буття індивіда асоціативною за своєю суттю [5, с. 72]. Тому в окрему групу ми виділяємо «асоціативні запахи». До них належать:

1) запахи абстрактних категорій (чеснота, доля): *Я ще не знаю, яка на запах Чеснота...* («Балада розплющених дитячих очей»); *Лиха доля молода / Пахне* (3 поеми «Хліб Івана Франка»);

2) запахи, які виражають емоційний та психічний стан людини: *Гіпертрофова на твоя зарозумілість / Дивацтвом пахне – в цьому суть поета!* («На дні роси»); *Пахне сивим божевіллям* («Євшан-зілля»); *Так, порохом пахне нага ця жура* («Мікеланджело в час облоги Флоренції»);

3) запахи, пов'язані з часом: *Нестерпно, нестерпним просякнута / Хвилечка кожна, пропахла псятиною!* («Монолог з Мерлін Монро»); *Своїм пахучим таємничим / І нерозгаданим обличчям / Як все чаклує й поглина / Нічна всевладна тайна* («Матіола»);

4) запахи, які віддзеркалюють етапи життя людини: *Це ж летить моє дитинство / На пропелерах пахучих...* («Дивна хроніка одного білого дня»);

5) запахи, пов'язані з ментальністю та національною свідомістю: *Небесно-золотий наш стяг / Ти пахнеш небом щирим злотом...* («Небесно-золотий наш стяг»);

6) запахи, пов'язані з любов'ю до рідної землі: *Я притулив мимоволі вухо / До пахучих грудей землі...* («Бучаки»); *(Лелеки) Все шугають до нас білоперо, / Щоб дітьми край вродився і пах* («Лелеки»);

7) запахи явищ природи: *І мокро пахло, наче з стріхи, / Коли дощем день зародив* («Я чув твій голос, голос тихий»); *З них рониться вишнева пахуча роса* («Соната Прокоф'єва»);

8) запахи, пов'язані з космічним простором: *Пахне сонцем наше грішне небо...* («Василеві Симоненкові»).

Одоративна лексика також може бути асоціативно пов'язана із творчістю. Так, у «мелодії» під впливом сусідніх лексем може проявитися запахова характеристика: *Мелодія була тужливою, аж сухою, і пахла цвинтарним насінням, як і всі мелодії*

цвіркунів («Цвіркун і море»). Для більш детального розкриття запаху мелодії автор описує запах її складових частин: *Ви духмяні, запашині, басисті – / Всі акорди пахнуть теплим сном...* («Соната Прокоф'єва»); *Пахуче форте, не піано, / Її фортіссімо гряде...* («Я так як бачу космонавта»). В запахові мелодії ліричний герой може вловити навіть запах її автора: *Мінорна мелодія пахне холодним Вагнером* («Балада про три пояси»).

Пісня у Івана Драча також асоціативно пов'язана із запахом. Її запах є синкретичним. Автор будує своєрідну галерею запахів, які, взаємодіючи між собою, утворюють запах пісні: *І пісня біла з джерела гіркого, / І пахла бджолами із довбаного вулія, / Древлянською пергою, ярим воском / Та сизим прахом звергнута століть – / Не атомними сурмами безодні* («Реквієм Павлові Тичині»). Використання прийому протиставлення під час характеристики запаху пісні дозволяє автору відобразити історичний шлях її становлення, її велич та смислову насиченість.

Слово у поета також наділене запахом. Цей запах асоціативно пов'язаний із запахом бджіл та меду. Порівнюючи слово з медом, переносючи на слово смакові властивості меду, зокрема солодкість, поет підкреслює милозвучність слів та глибше розкриває образ ліричного героя через його мову: *Вона йому так виказує, слова її пахнуть медом, / Як в Суламіфі а чи Джульєтти...* («Закохані під дощем»); *Чому мовчиш, блакитний свідку, / Джмелем не пахне наше слово* («Від сонця втік веселий зайчик»).

Висновки. Лексика на позначення запахових відчуттів у ліриці Івана Драча утворює складну систему назв, які, функціонуючи в семантико-синтаксичних конструкціях, здійснюють безпосередній зв'язок мови із реально існуючими в природі запахами, і з понятійними категоріями, які відображають конкретні відчуття в нашій свідомості. Поет зумів яскраво, виразно, з відтворенням найтонших нюансів передати пахощі реалій навколишньої дійсності, будучи при цьому щедрим на використання різних джерел запаху. Проведений аналіз дозволив виокремити такі лексико-семантичні групи одоративної лексики в ліриці Івана Драча: запах людини і тварини, які можуть бути одночасно об'єктом і суб'єктом одоративної складової світу; запах рослин, продуктів харчування, води, споруд, предметів побуту, парфумів та групу «асоціативних запахів».

Список літератури

1. Власюк В. В. Людина як об'єкт і суб'єкт запахової картини світу / В. В. Власюк : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apsf_lil/2010_23_1/vlasuk.pdf.
2. Власюк В. В. Особливості запахових відчуттів та їх вияв у мові / В. В. Власюк : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npkpnu_fil/2009_18/1_16_Wlasiuk.pdf.
3. Драч І. Ф. Берло: Книга поезій / І. Ф. Драч. – К. : Грамота, 2007. – 912 с.
4. Дятчук В. В. Як передається в мові відчуття запаху / В. В. Дятчук // Культура слова. – Вип. 15. – 1978. – С. 35–42.
5. Ставицька Л. Стаття крізь призму запаху / Л. Ставицька // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2006. – Вип. 48. – Ч. II. – С. 72–78.

**СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ОДОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ
У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ДРАЧА**

Поздрань Ю. В. Семантическая классификация одоративной лексики в поэтическом творчестве Ивана Драча / Ю. В. Поздрань, Н. Л. Ключко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 175–181.

В статье исследована одоративная лексика как продуктивный способ создания художественной образности в поэтическом творчестве Ивана Драча; выделены объекты и субъекты одоративной составляющей мира; изложена своеобразная карта семантических сфер, охватываемых сферой запахов; изучена роль одоративной лексики в реализации взаимодействия различных информативных планов в поэтических произведениях.

Ключевые слова: одоративная лексика, объект и субъект одоративной составляющей мира, ассоциативные запахи, самостоятельный микрообраз.

Pozdran Yu. V. Semantic classification of odourative vocabulary in Ivan Drach's poetic work / Yu. V. Pozdran, N. L. Klochko // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 175–181.

In the article the author presents odourative vocabulary as productive means of creation of artistic vividness in poetic work of Ivan Drach; objects and subjects of odourative constituent of the world are selected; the original map of semantic spheres that is embraced by the sphere of smells is outlined; the role of odourative vocabulary in realization of cooperation of different informing plans in poetic works of Ivan Drach is studied.

A vocabulary on denotation of the smell feeling in the lyric poetry of Ivan Drach forms the difficult system of the names and titles, that functioning in semantic and syntactic constructions, carry out direct connection of language with really existing in the nature smells, and with concept categories that represent the concrete feelings in our consciousness. The poet managed brightly, distinctly, with the recreation of the thinnest nuances to pass the aromas of realities of surrounding reality, being here profuse in the use of different sources of smell. The conducted analysis allowed to distinguish such lexico-semantic groups of odourative vocabulary in the lyric poetry of Ivan Drach: smell of man and animal that can be simultaneously as an object and a subject of odourative constituent of the world; smell of plants, foodstuffs, water, buildings, articles of way of life, perfumeries, and group of «associative smells».

Key words: odourative vocabulary, object and subject of odourative constituent of the world, associative smells, independent microimages.

Поступила в редакцию 11.11.2013 г.

УДК 811.111.162.2

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ОСНОВНЫХ ПОНЯТИЙ ПАССИОНАРНОЙ ТЕОРИИ ЭТНОГЕНЕЗА В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ СИСТЕМЕ ЦИКЛА РОМАНОВ

Д. БАЛАШОВА «ГОСУДАРИ МОСКОВСКИЕ»

Пустовит Т. Н., Шлапак И. Н.

Винницкий национальный технический университет, г. Винница

В статье рассматривается процесс концептуализации основных понятий пассионарной теории этногенеза в художественной системе цикла романов Д. Балашова «Государи Московские» с целью исследования средств воплощения в художественном тексте авторских взглядов на закономерности развития исторического процесса. Выявлены средства репрезентации базовых концептов авторской картины мира: пассионарность, пассионарная энергия, пассионарий. Концепты репрезентуются преимущественно имплицитно, путём использования метафоры и сравнения, эффект которых усиливается эпитетами.

Ключевые слова: концептуализация, концепт, художественный текст, авторская картина мира, исторический процесс, пассионарность.

Постановка проблемы. В последние годы все большее развитие получают лингвистические направления, составляющие антропоцентрическую парадигму, в центре внимания которых находятся исследования ментального аспекта процесса коммуникации (Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, С. Г. Воркачев, В. И. Карасик, Ю. Н. Караулов, Е. С. Кубрякова, З. Д. Попова, Ю. С. Степанов, И. А. Стернин, Е. В. Фрумкина, Н. В. Уфимцева и др.).

Проблема отображения в сознании человека целостной картины мира, фиксируемой языком, стала одной из важнейших проблем когнитивной лингвистики. Для современного этапа анализа художественного текста также характерен интерес к содержательной стороне языковых явлений, к анализу произведения с точки зрения отражения в его структуре определенных идей (концептов) авторской картины мира (И. П. Смирнов, Б. М. Гаспаров, З. Г. Минц, И. Паперно, А. Флакер и др.).

Использование знаний, полученных в области психолингвистики, семантики, культурологи, позволяет лингвистам проанализировать национально и культурно значимую информацию в языковой и художественной моделях мира, которые опосредованно объективируются в текстовом пространстве. Исходя из позиции разграничения языка и мышления, различают концептуальную картину мира как понятийный уровень сознания (т. е. систему представлений о мире, зафиксированных в концептах, несущих культурологическую информацию) и языковую картину мира как уровень значений (языковые средства, которые используются для выражения главных элементов концептуальной картины мира) [1].

Языковой аспект играет решающую роль при репрезентации концептуальной картины мира в разных типах текстов и в разных национальных культурах [7, с. 41]. Лингвокультурные концепты, отождествляемые с ключевыми понятиями культуры, связанными с миропониманием человека и его самопознанием, отличаются от других ментальных единиц, используемых в научных исследованиях (фрейм, сценарий,

скрипт, понятие, образ, архетип) наличием в их структуре ценностного элемента, поскольку концепт является средством исследования культуры, в основе которой лежит ценностный принцип [9, с. 189].

Большим количеством индивидуальных черт, не разделяемых всеми представителями отдельной лингвокультуры, обладают картины мира конкретных авторов (авторские картины мира), представляющие собой образ мира, сконструированный сквозь призму сознания и языка писателя, результат его духовной активности [10, с. 42–43]. Она объективируется текстом или совокупностью текстов, маркируется индивидуальностью творческого субъекта и является результатом использования им уникальных способностей разума: восприятия, мышления, памяти, внимания и вымысла [11, с. 92]. Своеобразие такой картины мира обусловлено особенностями концептосферы автора и творческими задачами, реализуемыми в художественном тексте. Художественное сознание вскрывает либо новые свойства, признаки объекта, проявляющиеся только под пристальным взглядом художника, либо дает новые проекции уже известных.

По мнению Е. А. Ворониной, авторское мировоззрение как принцип подхода к жизненному материалу, его осмыслению и отбору, в процессе художественного творчества не только вербализуется, как вербализуется картина мира, становясь языковой, но и диктует всю концепцию, влияет на жанровое и стилевое своеобразие создаваемого произведения [6, с. 65]. Художественный текст выражает художественную концепцию мира и личности, состоящую из идейно-эмоциональной системы и пластической картины мира (системы художественных образов), передаваемой реципиенту опосредованно, через знаковую систему языка. При этом значимые лексемы текста перестают быть просто словами, становясь ментально, идейно и эмоционально насыщенными концептами [6, с. 65]. Репрезентантами авторской картины мира в тексте выступают «повторяющиеся и лейтмотивные слова, текстовые символы, тематические, синонимические, антонимические и ассоциативно-образные ряды, формирующие внутритекстовые и межтекстовые ассоциативные поля» [11, с. 85].

Когнитивной основой интерпретации художественного текста является его концептуальная составляющая, представленная системой базовых концептов. С этой точки зрения большой интерес представляет анализ процесса концептуализации основных понятий пассионарной теории этногенеза в романах Д. Балашова цикла «Государи Московские».

Общий авторский замысел цикла состоит в стремлении писателя показать процесс формирования русской нации, ее национального самосознания и становления государственности как консолидирующего фактора. При этом исторический процесс осмысливается с точки зрения пассионарной теории этногенеза, созданной Л. Гумилевым [8]. Д. Балашов был первым и остается единственным писателем в русской литературе, художественная концепция которого основывается на этой теории возникновения и развития этносов.

Основными понятиями данной теории являются понятие *пассионарность* и производные от него (*пассионарная энергия, пассионарный толчок, пассионарий, субпассинарий*), созданные Л. Гумилевым в качестве терминов с целью найти ис-

точник и движущую силу развития этнических общностей, которые, подобно живым организмам, проходят жизненный цикл, состоящий из стадий зарождения, подъема, надлома, инерционности и распада. Причиной возникновения нового жизнеспособного этноса (обычно на базе умирающих этнических единств) становится пассионарный энергетический толчок, в результате которого в той или иной географической точке появляются большие группы сверхактивных людей – пассионариев, устремляющихся на новые человеческие подвиги и творящих историю и культуру. Когда этнос исчерпывает имеющуюся у него пассионарность, этническая традиция разрушается вместе с этносом, члены которого покидают разрушающуюся систему и входят в новые, более «молодые», формирующиеся этносы.

Для Д. Балашова пассионарная теория, стала недостающим звеном в цепи рассуждений, основным тезисом, набор доказательств которого ученым был уже самостоятельно добыт при изучении истории Московской Руси когда писатель стремился выявить источник, казалось бы, внезапной исторической активности маленького незаметного княжества. Изучая летописи, Д. Балашов пришел к выводу, что психология людей XIV–XV веков разительно отличалась от современной своей действительностью: если люди приходили к какой-то мысли, то они не сидели и не рассуждали по этому поводу, а тут же стремились эту мысль претворить в дело. Изменение психологии запечатлелось исторически. Писатель отмечает, что произошел переход от общества, которое могло только плакать, стонать и разбежаться при подходе сильного врага, к обществу, которое вдруг охрабрело и вдруг объединилось. «Я начал цикл своих романов, – говорил Д. Балашов, – с начала пассионарного подъема, создавшего Московскую Русь. Получалась картина объединения страны, всё более крутого подъёма, который в конце XV века увенчался созданием единства» [5, с. 7–8].

Перед автором художественного произведения на историческую тему встала сложная задача выбора языковых средств для моделирования концепта *пассионарность*, функционирующего в качестве термина теории этногенеза. Данный концепт обладает набором когнитивных признаков, которые отражают специфику этногенетических процессов и формы их проявления на разных этапах социокультурного развития этноса. Сложность задачи обусловлена тем, чтобы в художественном произведении представить свое видение движущей силы исторического процесса, прямо не употребляя научный термин. Поэтому закономерен выбор автором преимущественно имплицитной формы репрезентации концепта, языковыми маркерами которой являются не лексические единицы, прямо вербализующие одноименный концепт, а иные лексические, грамматические и стилистические средства, характеризующие языковую личность писателя и актуализирующие, прежде всего, те характеристики концепта, которые формируют его ассоциативно-образный и оценочный слой.

Термин *пассионарность* образован Л. Гумилевым от латинского *passio* – страсть в значении «сильная, стойкая, всеохватывающая эмоция, доминирующая над другими побуждениями человека и приводящая к сосредоточению на предмете страсти». Основным признаком страсти является её действенность, слияние волевых и эмоциональных моментов. Сам Л. Гумилев определяет пассионарность как поведенческий эффект избытка энергии живого вещества биосферы у человека. В своих

работах он указывает ее характеристики и формы проявления. Проявляется пассионарность как непреодолимое внутреннее стремление человека к деятельности, направленной на изменение своей жизни, окружающей обстановки, социального статуса. Деятельность эта представляется пассионарной личности ценнее даже собственной жизни, а тем более жизни, счастья, благополучия современников и соплеменников. Она не имеет отношения к этике, одинаково легко порождает подвиги и преступления, творчество и разрушение, исключая только равнодушие; она не делает человека героем, ведущим толпу, поскольку большинство пассионариев находится в составе толпы, определяя её возможности в ту или иную эпоху развития этноса. Пассионарность порождает жертвенность, часто ради иллюзорных целей. По сути, это социально-историческое явление, характеризующееся появлением в ограниченном ареале большого числа людей со специфической активностью (пассионариев). Мера пассионарности этноса – удельный вес этих пассионариев в социуме. Пассионарность понимается также как наследуемая характеристика, определяющая способность индивида (и группы индивидов) к сверхусилиям, сверхнапряжению. Сам основоположник пассионарной теории этногенеза приводил примеры проявления пассионарности, но о её природе и сущности не говорил, лишь указав, что пассионарность индивида, по сути, является психологической переменной и зависит, вероятно, от мутаций, вызываемых космическим излучением.

Лексема *пассионарность*, номинирующая исследуемый концепт, семантически содержит, кроме родовой семы *страсть как неудержимое стремление*, три дифференцированные семы: *энергия, действие, деятель (сема носителя признака)*. Значение каждой из них актуализируется как при помощи эксплицитных, так и имплицитных средств, в совокупности вербализующих исследуемый концепт.

Лексема *энергия*, прямо номинирующая соответствующую сему, является термином физики и определяется как физическая величина, характеризующая способность тела совершать работу, т. е. в более широком значении – производить те или иные изменения вокруг или внутри себя. В художественном тексте на историческую тематику, язык которого архаизирован с целью воссоздать колорит эпохи, употребление современного научного термина приведёт к нарушению стилистического единства. Поэтому писатель обращается к лексемам со схожим базовым смыслом.

Наличие пассионарной энергии имплицитно выражается традиционной метафорой *огонь* на основе восприятия огня как интенсивно преобразующей силы, высвобожденной энергии, способной приносить как пользу, так и вред. Д. Балашов использует ряд метафорических номинаций, выстроенных на основе ассоциативного потенциала лексем, репрезентирующих элементы одного фрейма. Например, для воплощения созданной на основе пассионарной теории оригинальной концепции русской государственности, согласно которой конец XIII в. и XIV в. не являлись продолжением развития Киевской Руси, а были временем её окончательного крушения и одновременного создания при помощи её обломков совершенно новой культуры и государственности, писатель использует метафорический образ, построенный на контрасте – костёр, разожжённый на закате: *Маленькое храброе пламя изо всех сил боролось с величавым угасанием солнца* [4, с. 428].

Говоря о том, что любая энергия, в том числе и пассионарная, может быть направлена и на созидание, и на разрушение, писатель расширяет ряд номинаций, добавляя лексемы со значением сопровождающих огонь явлений: *дым* и *чад*, *костры* и *пожарища* (*сгорающие* деревни), между которыми установлены антонимичные отношения на основе их восприятия человеком: «*Почему так разнятся запахи дыма костров и пожарищ? О жилом, о тепле, о ночлеге и хлебе говорит дым костра, и о смерти, скитаниях, стуже – горький чад сгорающих деревень» [2, с. 22].*

Наличие или отсутствие пассионарности является у Д. Балашова основой при создании образов как отдельных людей, так и целых народов. Здесь актуализуются иные экспликатеры пассионарной энергии, что связано с особенностями проявления её действия на психическом и поведенческом уровнях: *силы великие, мужество действованиа, воля к борьбе, дерзость* (при наличии энергии); *усталость* (при отсутствии). Внешним проявлением пассионарности являются действия человека, и писатель актуализирует сему *действие* посредством прямой номинации, используя её архаические формы, что обусловлено спецификой жанра: *деяния, действование, деять*. Однако речь идёт не просто о совокупности физических действий, а действий, требующих интеллектуальной энергии, вызывающих определённое отношение деятеля, и, таким образом, концепт *пассионарность* и семантически, и аксиологически предусматривает *деятеля – носителя* пассионарности (пассионария), а также анализируемый концепт включается в концептосферу *мораль*, поскольку тем или иным действиям предшествует их выбор, а результаты действий оцениваются и самим деятелем, и его современниками, и потомками. Поэтому главное внимание в своих произведениях писатель уделяет характерам и взаимоотношениям действующих лиц, активно проявивших себя в истории.

При характеристике пассионарной личности писатель не использует прямых номинаций, актуализируя сему *деятель* посредством перечисления разнообразных действий и их оценочных характеристик.

Одним из самых ярких образов пассионариев в цикле является образ Ивана Калиты. Именно в его монологе вербализуются психоэмоциональные особенности пассионарной личности, для которой деятельность является сущностной характеристикой: *Мне остановить себя – умереть... У меня тут, – он показал на лоб, – что-то такое, что не дает мне жить так, как живут другие... Просто я должен деять, – убеждает он не столько умершую жену, сколько себя, – как сеятель – сеять, как ратник – воевать, как дождь – снисходить на землю. Должен – и умру, ежели мне токмо воспретить сие!* [3, с. 126].

В уста отдельных персонажей писатель вкладывает перечисление действий, необходимых для развития и процветания этноса, благополучия государства: *... чем больше работников в народе и чем меньше втуне ядящих, тем благоденственнее земля... Разве возможна страна... без главы – безо князя? Каждый свою лепту вносит, и свой труд творит для языка своего! Воину потребно побеждать на ратях; мниху пристойно беспорочное житие, молитва, пост и знание книжное, паче же всего – совокупление духа божьего в себе; боярину – умное береженье и таковое управление, дабы не возроптали и земледелец, и ремесвенник, и гость торговый; купцу надлежит везти товар из земли в землю, а не наживатися на нехватке...» [3, с. 28].*

Выводы. Таким образом, в цикле «Государи Московские» Д. Балашова основные понятия пассионарной теории этногенеза (в первую очередь, *пассионарность*) концептуализированы с целью воплощения в художественном тексте авторских взглядов на закономерности развития исторического процесса. Ядро концепта *пассионарность* включает в себя эмоционально-оценочную, образную и аксиологическую актуализацию главных сем (*энергия – действие – деятель*). Концепт репрезентируется, в основном имплицитно, путём использования метафоры и сравнения, эффект которых усиливается множественными эпитетами.

В целом, использование концептуального анализа для выявления особенностей воплощения определённых когнитивных образований в тексте является эффективным способом изучения путей реализации авторского мировоззрения в плоскости текста, дальнейшего изучения взаимосвязей языка, мышления и культуры, способствует исследованию авторских интенций и тактик кодирования информации, предназначенной для интерпретации при декодировании художественного текста.

Список литературы

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека : [монография] / Н. Д. Арутюнова. – М. : «Языки русской культуры», 1999. – 896 с.
2. Балашов Д. М. Собрание починений : в 6 т. / Д. М. Балашов. – М. : Художественная литература, 1991. – Т. 1: Младший сын. – 622 с.
3. Балашов Д. М. Собрание починений : в 6 т. / Д. М. Балашов. – М. : Художественная литература, 1991. – Т. 3: Бремя власти. – 381 с.
4. Балашов Д. М. Собрание починений : в 6 т. / Д. М. Балашов. – М. : Художественная литература, 1992. – Т. 5: Ветер времени. – 634 с.
5. В какое время мы живем: интервью с Л. Гумилевым и Д. Балашовым (записала Л. Антипова) // Согласие. – 1990. – № 1. – С. 7.
6. Воронина Е. А. Мировоззренческое знание в литературно-художественном творчестве : дис. на соискание учёной степени канд. филос. наук / Е. А. Воронина. – Нижний Новгород, 2008. – 176 с.
7. Воронцова Т. И. Текст баллады. Концептуальная картина мира (на материале английских и шотландских баллад) : [монография] / Т. И. Воронцова. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2002. – 152 с.
8. Гумилев Л. Н. Этногенз и биосфера земли / Л. Н. Гумилев. – М. : ДИ-ДИК, 1997. – 640 с.
9. Дискурс іноземномовної комунікації / [під ред. К. Я. Кусько]. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 495 с.
10. Маслова В. А. Поэт и культура: концептосфера Марины Цветаевой : [монография] / В. А. Маслова. – М. : Флинта: Наука, 2004. – 256 с.
11. Щирова И. А. Текст в парадигмах современного гуманитарного знания / И. А. Щирова, Е. А. Гончарова. – СПб. : Книжный дом, 2006. – 172 с.

Пустовіт Т. М. Концептуалізація основних понять пасіонарної теорії етногенезу в художній системі циклу романів Д. Балашова «Государі Московські» / Т. М. Пустовіт, І. М. Шлапак // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 182–188.

У статті розглянуто процес концептуалізації основних понять пасіонарної теорії етногенезу у художній системі циклу романів Д. Балашова «Государі Московські» з метою дослідження засобів втілення у художньому тексті авторських поглядів на закономірності історичного процесу. Виявлено засоби репрезентації базових концептів авторської картини світу: пасіонарність, пасіонарна енергія, пасіонарії. Концепти репрезентовано переважно імпліцитно, шляхом використання метафори та порівняння, ефект яких посилюється епітетами.

Ключові слова: концептуалізація, концепт, художній текст, авторська картина світу, історичний процес, пасіонарність.

Pustovit T. N. Conceptualization of the basic concepts of the passion theory of ethnogenesis in art system of the cycle of novels D. Balashov «The Sovereigns of Moscow» / T. N. Pustovit, I. N. Shlapak // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 182–188.

The article deals with the process of conceptualization of the basic concepts of the passion theory of ethnogenesis in art system of the cycle of novels D. Balashov «The Sovereigns of Moscow» with a view to study means by which the author embodies his views on the historical process in a literary text. D. Balashov was the first and remains the only writer in Russian literature, art concept which is based on this theory of the origin and development of ethnic groups. The core of concept “passionary” includes attitudinal, shaped and axiological updating the main sems (energy - action - figure) Revealed means of representation of basic concepts of the author's world view: passionary, passion energy, passion personality. The concept of represented, mostly implicitly, through the use of metaphors and similes, the effect of which is enhanced epithets. The use of conceptual analysis to identify the specific features of the implementation of cognitive structures in the text is an effective method to study ways to implement the author's world view in the text.

Keywords: conceptualization, concept, artistic text, the author's view of the world, historical process, passionary.

Поступила в редакцію 30.10.2013 г.

УДК 81'22

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ЛЮБОВ В АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

Сінна Л. Ю.

Академія внутрішніх військ МВС України, м. Харків

У статті розглядаються особливості репрезентації одиниць на позначення концепту «Любов», виявляються маркери концепту в англійській та українській мовах та їх особливості вживання. Аналізуються мовні засоби, що виконують функцію текстових індикаторів концепту «Любов». Виявляються способи відтворення концептуальних уявлень про любов у художніх текстах англійської та української мов, встановлюються асоціативні та логічні зв'язки синонімічного ряду концепту. Надаються приклади вживання мовних одиниць на позначення концепту «Любов» в англійській та українській мовах.

Ключові слова: концепт, мовна свідомість, індикатор, підтекстова інформація, імплікація, експлікація.

Постановка проблеми. На тлі поширення когнітивних досліджень, з одного боку, та досліджень проблем міжкультурної комунікації, з іншого, стають помітними невивчені феномени, знання про які необхідні не тільки як самодостатня цінність, а і як чинник, що сприяє розробленню інших питань лінгвістики та перекладу. Саме до таких феноменів належить і концепт «Любов». Дослідження питання про особливості його реалізації в художніх текстах сприяє поглибленню наших знань про вербалізацію національного когнітивного досвіду засобами мови, усвідомленню відмінностей між картинами світу двох мов. Актуальність теми, обраної для аналізу, пояснюється її спрямованістю на виявлення когнітивно-прагматичних аспектів мовної діяльності, відповідністю сучасним напрямам і підходам до аналізу мови.

Комплекс питань, пов'язаних із згаданою проблемою, розглядається в роботах багатьох науковців, зокрема Н. Д. Арутюнової, В. В. Колесова, О. О. Селиванової, О. С. Снітко, О. В. Тарасової, В. М. Телії, І. Є. Фролової, А. П. Чудінова, І. С. Шевченко, а також зарубіжних учених Джорджа Лакоффа, Марка Джонсона та інших. Проте проблему не можна вважати вичерпно дослідженою, оскільки питання про варіювання національної мовної картини світу в художніх текстах різних авторів ще не отримало вичерпного висвітлення. Недостатньо схарактеризовані й національно-специфічні уявлення про окремі феномени дійсності та способи їх мовного вираження.

Завдання роботи – виявити особливості мовної реалізації концепту «Любов» та способи їх відтворення у художніх текстах української та англійської мов.

Дослідження засвідчило, що вербалізація концепту «Любов» у сприйнятті українського та англійського етносів дещо розрізняється.

В українській мові для позначення концепту «Любов» функціонує приблизно 34 слова, серед яких 16 іменників (*кохання, любов, пристрасть, симпатія, прихильність, уподобання, жага, інтерес, захоплення*), 12 прикметників (*коханий, улюблений, милий, дорогий, любий, сердечний*) та 6 дієслів (*кохати, любити, обожнювати, симпатизувати, боготворити*). Слід зауважити, що поняття «любов» для українців має два значення: *любов як стосунки* та *любов як почуття* [1, с. 676], причому, у

першому значенні використовуються такі іменники, як «любощі», «роман», «амури», а у другому – «пристрасть», «захоплення», «відданість» тощо: 1. *І навіщо мені ці всі твої **любощі**? Краще працюю [4].* 2. *Її **відданість** йому була безмежною, всеохлоплюючою, безкінечною [3].*

Аналіз синонімічних рядів свідчить про те, що українці розмежовують поняття «Любов» за преференцією чуттєвої чи духовної її сутності, а також за матеріальністю чи ідеальністю об'єкта, на який спрямоване почуття. В українській мовній свідомості розмежовується світле і добре почуття до родичів, близьких, сім'ї, країни тощо, яке позначається словами *любов*, *любити*, а також до особи протилежної статі, яке позначається двома словами *любити* і *кохати*. При цьому слова *кохати*, *кохання* у своєму значенні репрезентують інформацію про чистоту, щирість, благородність почуття: 1. *Мати виростила, **викохала** свою дочку і від щирого серця бажала їй щастя;* 2. *В своїх очах вона несе **кохання** [3].*

Для позначення поняття «Любов» в англійській мові функціонує приблизно 37 слів, серед яких 19 іменників (*love, affection, fondness, amour, love affair, favourism, endearment* та інші), 12 прикметників (*beloved, darling, favorite, amatory, erotic, loving, affectionate, fond, loved*) та 6 дієслів (*love, adore, like, cherish, revere*) [7].

Концепт *love* поширюється на велику кількість предметів та сутностей навколишнього світу і дуже широко вживається в різних ситуаціях художнього тексту: 1. *She fell in love with Michael at first sight. – Вона закохалася в нього з першого погляду.* 2. *I love it, I'm absolutely sick with love for it. – Я люблю це, я абсолютно хвора цим.* 3. *My darling, I have dreamt so often of this country! I love this place, it is soul of the world. – Моя люба, я так довго мріяв про цю країну! Я обожнюю це місце, це душа всього світу [6].*

В англійській мові додатком до дієслова *to love* можуть виступати назви осіб: *Just a mother full of love for her children* – Лише мати щиро любить своїх дітей; предметів: *I love the jacket* – Я обожнюю цю куртку; абстрактних сутностей: *I love the consistency of the theory* – Мені подобається послідовність цієї теорії; дій, звичок, занять: *I love tennis* – Я обожнюю теніс; станів речей, буття: *Yeah, I love life too much to die* – Я дуже люблю життя щоб померти.

Одне із значень концепту «Любов» в англійській мові є «нуль у грі в теніс». Це значення не відоме українцям і не викликає ніяких асоціативних зв'язків. Отже, діапазон уявлень, які відповідають концепту «Любов» в англійській мовній свідомості більш обширний, ніж в українській.

Значення іменника *love* є настільки нечітким, що для відображення нюансів воно модифікується прикметниками, що класифікують почуття відповідно до об'єкта кохання (*self-love*), суб'єкта (*parental love, fraternal love, sisterly love*), автора концепції кохання (*Platonic love*), твору, який подає цю концепцію (*Bible love*), кількісних (*universal, impartial love*), якісних (*equal love, mutual, proportional love*) та сутнісних характеристик (*romantic, physical, spiritual love*).

Кожне з наведених словосполучень, а також велика кількість інших (*eternal love, true love, patriotism, fetishism, the love of art, the love of money, fellow-feeling, fancy, rapture* тощо) містять культурні конотації і визначають специфіку концепту «Кохання» в його сприйнятті англійською мовною спільнотою.

Необхідно зазначити, що концептуальна інформація як в тексті англійського, так і українського художнього твору може виражатися двома способами: експліцитно – за допомогою мовних одиниць, які вербалізують концепт, тобто як змістовно-фактуальна інформація, і імпліцитно – за допомогою лінгвістичного контексту та вторинних значень інших слів, якимось чином пов'язаних з аналізованою концептуальною інформацією.

Проаналізуємо на прикладах експліцитне відтворення концептуальних уявлень про любов в українських художніх текстах: 1. Я завжди лягала в ліжко з лялькою; людина повинна щось **любити**, тож за браком когось кращого я ніжно **любила** цю стару побляклу ляльку, схожу на маленьке опудало. Тепер мені здається безглуздою та **шира любов**, яку я почувала до цієї маленької іграшки, вважаючи її майже за живу, наділену почуттями істоту. Я не могла заснути, поки не загортала її в свою нічну сорочку, і тільки коли вона лежала поруч у теплі й безпеці, я почувалася щасливою, гадаючи, що й вона щаслива. 2. Що то є **любов**? Багато про неї і пишуть у книжках, і розказують, та бачиться мені, що усе щось не так. Потурати хлопцям, молодим парубкам, що вони розказують і про яку вони **любов** кажуть! Оттак, аби б тільки. 3. Вона **обожнювала** його голос, його руки, його усмішку. Він був для неї і світом і темрявою [4].

В усіх прикладах використовуються ядерні одиниці семантичного поля «Любов», підкреслюється глибинність, чистота почуття.

Розглянемо приклади експліцитного вираження почуття любов в англійських художніх текстах: 1. *Now I have been married for ten years. I know what is like to love and be loved. No woman has ever been closer to her husband than I am to Edward. I am husband's life, and he is mine. We are always together.* – *Уже десять років я одружена. Я знаю, що означає повністю жити для людини, яку кохаєш більше за все у світі. Я вважаю себе найщасливішою жінкою, і моє щастя не можна описати словами. Я щаслива, тому що ми з чоловіком живемо разом.* 2. *His fellow-feeling to me was something terrible, because I really love him.* – *Його дружнє ставлення вбивало мене, тому що я його кохала.* 3. *She went into raptures at the news of her success.* – *Вона була у захваті після того, як дізналась що їй це вдалося* [6].

У всіх прикладах для опису почуття використовуються слова синонімічного ряду поняття «любов», але його репрезентація дещо відрізняється від українських текстів раціональним та прагматичним підходом англійців до всього, навіть до вираження такого почуття.

Для відтворення у тексті концептуальної інформації імпліцитно використовуються слова-індикатори, які указують на поняття, не називаючи його. Саме вибір лексичних маркерів та їх аналіз у текстах може дати інформацію про ставлення соціуму до цього поняття.

Проаналізуємо непрямий спосіб подачі інформації про любов в українських текстах: 1. *Часто мені приходить на думку: чого б то чоловікові так дуже **пристращатись** на сім світі до чого-небудь, не то щоб до якої речі, а то хоч би і до **наймиліших** людей: жінки, діточок, щирих приятелів і других?* [3]. 2. *Вибирай сама, хто **тобі по серцю**, і скажи мені.* 3. *Мої **очі помічали чари** цієї місцевості. Я **відчувала святість її відлюддя**. Все це було для мене тим, що й для них – **чистими й***

присмними джерелами радості. 4. Не один парнюга з ума сходяв від чорних брів якої-небудь Наталки! Не один живчик скручувався від поведи очей Мелашки! Не один батьків син і худобу б свою усю віддав, і у батраки пішов би, аби б його любила Тетяна [4].

Необхідно зауважити, що для опису українцями почуття любові непрямим способом окрім протиставлень та епітетів, які вживаються для вербалізації концепту, дуже часто використовується детальний опис людини, особливо її очі та обличчя в цілому. Це засвідчує, що для українського народу важливіше чуттєвість, душевний, емоційний стан під час вираження почуттів.

Розглянемо, як непрямим способом в англійських художніх текстах відтворюється концепт «Любов»: 1. I could not stop looking at him, rather like a thirsty man who knows the water is poisoned but cannot resist drinking. I had never intended to love him. I had tried hard to destroy all feelings of love for him, but now that I saw him again, I could not stop myself looking at him. – Мої очі не слухались мене, вони постійно зупинялися на ньому. Дивитися на нього було радісним та хвилюючим дійством. Це було задоволення, подібно тому, яке повинна відчувати людина, що помирає від спраги, але яка знаходить колодязь, і знаючи, що вода отруйна, все ж таки п'є її. Я ніколи не зможу не кохати його. Він – усе моє життя. 2. Is it you, Jane? I can't see, but I must feel, or my heart will stop, and my mind will burst! Let me touch you, or I can't live! – Це ти, Джейн? Я не в змозі тебе побачити, але я повинен доторкнутися до тебе, або моє серце розірветься на шматочки. 3. Her heart melted within her when she looked into his deep, friendly eyes, and she shivered with delightful anguish when she considered his shining, russet hair: – Її серце мліло, коли вона дивилась в його глибокі, ласкаві очі. Вона тремтіла від солодкої муки, коли милувалася його блискучим каштановим волоссям [6].

В англійських прикладах вживаються словосполучення описового характеру, що чітко виражають стан людини, підкреслюючи її почуття через фізіологічний стан. Також існує підтекстова інформація, яку б українці ніколи не асоціювали з поняттям «любов». Наприклад, таке словосполучення як «friendly eyes», що використовується в останньому прикладі при описі кохання ніяк не корелюється із цим почуттям в українській свідомості. Для українців «дружній, дружба» – це не любов, а просто теплі стосунки. Слід зазначити, що розмежування чуттєвого та раціонального в англійській мові не таке полярне як в українській, тому широко використовуються для опису кохання такі слова, як to consider.

Іншим прикладом непрямого способу репрезентації концепту „Любов” в англійському художньому тексті є такий фрагмент: She adored sitting cuddled up to him with his arm round her waist, her face against his, and it was heaven when she could press her eager mouth against his rather thin lips. It was heavenly, when she told him how exquisite his nose was and how lovely his russet, curly hair, to feel his hold on her tighten a little and to see the tenderness in his eyes. – Вона дуже любила сидіти, притиснувшись до нього. Його рука обіймає її за талію. Було райською насолодою, коли Джейн могла проникнути своїм жадібним ротом до його тоненьких губ. Було солодко відчувати, коли вона казала Майклу, який витончений у нього ніс, яке чудове його каштанове кудряве волосся, як його рука міцно обіймає її за талію, бачити ніжність у його очах [6]. Такі індикатори, як she adored, cuddled, it was heaven, tender-

ness in his eyes описують почуття не називаючи його, але чітко дають розуміти читачеві про що йдеться мова у тексті.

Висновки. Отже, аналіз особливостей репрезентації концепту «Любов» у художніх текстах української та англійської мов засвідчили, що це поняття у двох народів має дещо різне значення, тому і засоби його мовної репрезентації розглядаються під різними кутами зору.

По-перше, уявлення англійців про любов має більш прагматичний та раціональний характер, а для українців це поняття асоціюється із чимось чуттєвим та величним. По-друге, концептуальна інформація у художніх текстах репрезентується двома способами: експліцитно та імпліцитно. Експліцитна інформація про любов подається в українському та англійському художньому текстах за преференцією емоційного і раціонального підходу відповідно. З огляду на те, що імплікація являє собою індивідуальне бачення закодованої інформації, англійці декодують поняття любов в художніх текстах з відтінком прагматичності, чіткості, раціоналізму, а для українців це безмежне, сильне почуття, яке потребує великої емоційності і асоціюється із чимось чистим та вічним. Тобто, в українських художніх текстах концепт «Любов» репрезентується за допомогою інформації, що більше розкриває емоційний, а не фізичний стан людини, яка кохає; підкреслює її самовідданість та безмежне почуття, надмірне захоплення та шанобливе ставлення.

Список літератури

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – Київ, Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования : [монография] / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
3. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Маруся : [Електронний ресурс] / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. – Режим доступу до ресурсу – http://www.velib.com/read_book/kvitka_osnovjanenko/marusja/
4. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Щира любов [Електронний ресурс] / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. – Режим доступу до ресурсу: http://bookz.ru/authors/grigorii-kvitka-osnov_ankenko/6ira-lub_883/1-6ira-lub_883.html
5. Романова Т. В. О содержании понятия концептуальный анализ текста / Т. В. Романова // Функциональная лингвистика. Язык. Культура. Общество. – Симферополь : CLC, 2000. – С. 296–300.
6. Charlotte Bronte. Jane Eyre. – Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1952. – 568 p.
7. Collins Cobuild English language dictionary. – Repr. – London; Glasgow : Collins, 1990. – XXIV, 1703 p.
8. Hornby A. S. and oth. The advanced learner's dictionary of current English. – London : Oxford Univ. Press, 1985. – 1527 p.

Сенная Л. Ю. Способы репрезентации концептуальных представлений о любви в английских и украинских художественных текстах / Л. Ю. Сенная // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 189–194.

В статье рассматриваются особенности репрезентации единиц для обозначения концепта «Любовь», определяются маркеры концепта и особенности их употребления в английском и украинском языках. Анализируются языковые средства, которые выполняют функцию текстовых индикаторов концепта «Любовь». Выявляются способы воспроизведения концептуальных представлений про любовь в художественных текстах английского и украинского языков, устанавливаются ассоциативные и логические связи синонимического ряда концепта. Приводятся примеры использования единиц для обозначения концепта «Любовь» в английском и украинском языках.

Ключевые слова: концепт, языковое сознание, індикатор, підтекстова інформація, імплікація, експлікація .

Sinna L. Yu. The peculiarities of conceptual representation about love in the English and Ukrainian fiction / L. Yu. Sinna // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 189–194.

The article highlights the peculiarities of language units' representation of the concept "Love". It is determined the indicators of love and their specific usage in the English and Ukrainian languages. It gives the analysis of the language means, which are the textual indicators of the concept "Love". The focus is on the ways of conceptual representation about love in the English and Ukrainian fiction. It is set up the associative and logical connections of the concept synonyms. It is given the examples of language units' usage in the English and Ukrainian fiction.

Key words: concept, language consciousness, indicator, concealed information, implication, explication.

Поступила в редакцію 21.11.2013 г.

УДК 811.161.1

КОЛОРИСТИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО РОМАНА К. Г. ПАУСТОВСКОГО «БЛИСТАЮЩИЕ ОБЛАКА»

Сивова Т. В.

Гродненский государственный университет имени Янки Купалы, г. Гродно

Выявлен колористический диапазон романа «Блистающие облака», доминанты цветового спектра, а также авторские колористические новообразования. Сделан вывод о национальных колористических приоритетах К. Г. Паустовского и его индивидуальных колористических предпочтениях. Выявлена функциональная нагрузка колоративов в художественном пространстве романа. Рассмотрены особенности творческой манеры цветописи автора, установлено влияние на неё романтического мировосприятия раннего Паустовского.

Ключевые слова: имя цвета, колоратив, функциональная нагрузка, цветопись, цветовой спектр, индивидуальной картины мира автора, К. Г. Паустовский.

Актуальность исследования. Видение мира в цвете – одно из сильнейших человеческих ощущений. Язык оснащён специальными языковыми средствами (именами цвета, колоративами) и различными способами передачи множественности цветоощущений, посредством которых формируется цветное пространство художественного произведения. Оно конденсирует колористическую информацию, отражая как национальную, так и индивидуальную, авторскую картину мира [1; 7 и др.].

Различные аспекты функционирования цветономинаций в творчестве К. Г. Паустовского, писателя с «живописным» видением мира, тонким и разнообразным ощущением цвета [8, с. 181], уже оказывались в поле внимания лингвистов [4; 6; 9; 10; 12], однако целостное представление о колористической картине мира автора пока не сформировано.

Цель исследования – изучить колористическое пространство романа «Блистающие облака» является. Статья является логическим продолжением нашего исследования поля цвета в языковой картине мира К. Г. Паустовского.

Научный интерес представляет выявление цветового диапазона романа и доминант цветового спектра, а также национальных колористических приоритетов К. Г. Паустовского и его индивидуальных колористических предпочтений; выявление функциональной нагрузки колоративов и особенностей функционирования цветономинаций в художественном пространстве романа; рассмотрение особенностей творческой манеры цветописи автора.

Изложение основного материала. I. Цветовой диапазон романа «Блистающие облака» широк, он насчитывает около 80 цветолексем. Условно в нём можно выделить ядро, состоящее из блоков цвета, по Р. М. Фрумкиной [11, с. 54] и содержащее цветовые доминанты, а также периферию, включающую собственно имена цвета, не входящие в блоки цвета (по Р. М. Фрумкиной), но зафиксированные лексикографией [2], авторские цветономинации и лексемы, содержащие общую интегральную сему с цветовым признаком в имплицитной форме.

Ядро цветового спектра романа состоит из базовых блоков цвета, согласно классификации имён цвета Р. М. Фрумкиной (цифра рядом с лексемой означает количество словоупотреблений каждого имени цвета блока в прямом значении, включая дериваты). Блок «красные»: *красный* 48; *розовый* 18; *багровый* 3; *багряный*, *кумачовый*, *пурпурный*, *красный* 2; *вишнёвый*, *карминный*, *клюквенный* 1. Другие имена цвета, принадлежащие к блоку «красные» (*алый*, *брусничный* и др.), не используются К. Г. Паустовским в романе. Далее в тексте статьи в целях экономии печатного пространства такие имена цвета опускаются. Квазиблок «оранжевые»: *рыжий* 15; *оранжевый* 8; *ржавый* 3; *апельсиновый*, *бронзовый* 1. Блок «жёлтые»: *жёлтый* 34; *золотой* 16 + композита *бледно-золотой* 1; *медный* 2; *янтарный*, *соломенный* 1. Блок «зелёные»: *зелёный* 27 + композиты *серебристо-зелёный*, *мутно-зелёный* 1; *табачный* 1. Блок «синие»: *синий* 57 + композиты *иссиня-чёрный*, *иссиня-древний* 1; *голубой* 5; *ультрамариновый* 1. Блок «фиолетовые»: *лиловый* 6; *сиреневый* 2; *фиолетовый* 1. Блок «серые»: *чёрный* 69 + композита *чёрно-лиловый* 1; *серый* 42; *пепельный*, *свинцовый* 1. Блок «белые»: *белый* 49 + композиты *молочно-белый* 2, *бело-синий* 1; *белёсый* 3; *молочный* 1. Блок «коричневые»: *коричневый* 11; *бурый* 4. Ни одно из имён цвета, принадлежащее квазиблоку «кремовые»: *сливочный*, *цвет слоновой кости*, *телесный*, *кремовый*, *опаловый*, *палевый*, *бежевый*, *цвет кофе с молоком*, не используется К. Г. Паустовским в романе «Блистающие облака» (как и в повестях «Колхида», «Кара-Бугаз», в романе «Романтики»). Автор избегает пастельных тонов в ранних, романтических, произведениях.

Соотношение имён цвета тёплых и холодных блоков (за исключением ахроматических) составляет приблизительно 2:1. «Блистающие облака» написаны тёплыми красками, на фоне которых холодные приобретают особую яркость.

Колористический диапазон романа расширяется за счёт включения таких собственно имён цвета, не входящих в блоки цвета (по Р. М. Фрумкиной), как: 1) *сизый* 'тёмно-серый с синеватым отливом' (здесь и далее толкование по [2]): *День приобрёл сизый цвет пороха*; 2) *седой* 'серовато-белый', 'белёсый': *седая муть урагана*; 3) *серебряный* 'блестяще-белый', 'цвета серебра': *серебряные потоки огня*; 4) *русый* 'светло-коричневый': *русые волосы*; 5) *лимонный* 'светло-жёлтый', 'имеющий цвет кожуры лимона': *лимонного цвета носки*; 6) *дымчатый* 'пепельно-серый', 'цвета дыма': *Зной дрожал дымчатой влагой*; 7) *ртутный* 'серебристо-белый', 'цвета ртути': *ртутные капли дождя*; 8) *канареечный* 'ярко-жёлтый', 'цвета оперения канарейки': *канареечные берега*; 9) *чернильный* 'цвета чернил', 'очень тёмный' (обычно с фиолетовым или чёрным оттенком): *чернильная вода*; 10) *сивый* 'серовато-сизый', 'пепельно-серый' (о масти лошади); 'с проседью', 'седой' (о волосах и о человеке с такими волосами); 'тускло-серый': *украинские песни о хлопцах-запорожцах и сивой зозуле*.

К. Г. Паустовский обогащает цветовой спектр романа, расширяя стилистические границы используемой лексики. Так, он вводит в художественное пространство произведения лексемы, отмеченные в словаре пометами *нар.-разг.*, *трад.-поэт.*: *румянец* *трад.-поэт.* Об утренней и вечерней заре: *вешний румянец зари*, *рудой* *нар.-разг.* 'красный', 'рыжий': *рудая земля пустынь*.

Колористический спектр «Блистающих облаков» расширяется за счёт единичных авторских цветономинаций. Цветовые новообразования К. Г. Паустовского строятся на базе сравнения, с привлечением имени света, на основе ассоциаций: *иссиня-древний туман, костюм цвета светлой стали, глаза под цвет спитого чая; Вода в реке была железного цвета; Они [образы] были ещё далеки от нужной чёткости, мутны, как цвет ветреных дней.*

В художественном пространстве романа получает реализацию и группа лексем с корнем *-цвет-*. Эта группа малочисленна (*цвет, цветной, разноцветный, выцветать*), представлена единичными словоупотреблениями: *пёстрая, как цветные нитки, Азия, глаза мучительно выцветали.*

В колористический спектр романа автор вводит лексемы, содержащие общую интегральную сему с цветовым признаком в имплицитной форме. Это лексемы: *смуглый, снеговой, снежный, клетчатый, фарфоровый, бельмо, блондинка, веснушчатый, загорелый, чесучовый* и др.: **чесучовый** 'плотная шёлковая ткань полотняного переплетения' (обычно жёлто-песочного цвета): **чесучовый пиджак.**

Таким образом, цветовой спектр романа «Блистающие облака» широк, он включает около 80 цветономинаций, однако цветовыми доминантами романа являются *чёрный* (69), *синий* (57), *белый* (49), *красный* (48) цвет. Сопоставляя данную цветовую последовательность с иерархией, репрезентирующей, согласно мнению Ю. Н. Караулова [5], стандарт цветового языкового сознания (*белый, красный, зелёный, жёлтый*), приходим к выводу о том, что модификация цветовой иерархии К. Г. Паустовского отражает как национальные колористические приоритеты (наличие *белого* и *красного*), так и индивидуальные, авторские.

II. Имена цвета, функционирующие в художественном пространстве романа, несут значительную смысловую нагрузку. В произведении цвет выполняет следующие функции:

1) создаёт внешнюю колористическую характеристику лиц / живых существ: *шкипер с серебряной щетиной на худом лице; сиреневая розмаринка*, меняет внешний облик персонажей: ... *надо переодеться, надеть синий тонкий костюм: в нём он молодец, синева хорошо оттеняла бледность лица с морщинками около губ.* Цветоименование у К. Г. Паустовского гендерно обусловлено: **Карминные губы её дрожали;**

2) отражает внешние признаки физического и психологического состояния персонажей: *нос покраснел от холода; красное от волнения капитанское лицо* и передаёт их эмоциональное настроение: *«Лежать бы месяц – два, – подумал Батулин. – Лежать, засыпать, просыпаться и думать о Вале, о старинном портовом городе, откуда уехала Нелидова, может быть, так и умереть в этом белом молчании»*, а также оказывает психоэмоциональное воздействие на героев: *День, бледный и серый – с гор нагнали густые облака, – был неуютен и вызывал апатию;*

3) создаёт представление о внутреннем мире персонажей: *Капитан знал женщин, – независимых и рыжих портовых женщин, ценивших силу, жадность и деньги; Ты не гляди, что я серый. Серость-то моя не больно простая* (разг. 'необразованный', 'малокультурный');

4) указывает на расовую и профессиональную принадлежность персонажей: *приехал белый человек, синий китель* [капитана], хранит информацию о религиозной традиции: *Самарканд, голубой от мечетей*;

5) создаёт внешнюю колористическую характеристику предметов: *белые маяки на канареечных берегах* и фиксирует результаты воздействия на них внешних факторов: *ржавые от зноя берега Фонтана*;

6) описывает природные явления: *небо становилось сизым, как в грозу* и указывает на возможные погодные изменения: *Небо почернело, – того и гляди пойдёт снег*;

7) маркирует временные отрезки: *блеск снежной весны, кумач грубого заката*, акцентирует их пространственную обусловленность: *лиловая южная осень*. Колористическая оценка времени может быть ассоциативна: *Оно [прошрое] было окрашено в три цвета: синий, белый и коричневый. Это был океан, паруса и белые корабли, коричневые люди и плоды*;

8) фиксирует временную обусловленность пространства: *серая по осени степь; лес, чёрный от осени*;

9) выполняет некоторые утилитарные функции: а) обозначает цвет сигнального света одиночного локомотива (буферный фонарь): *красный фонарь последнего вагона*; б) обозначает отличительные (топовые) огни парохода: *были видны красные огни пароходов*;

10) классифицирует понятия и явления: *Люди вообще стыдятся хороших вещей, например, человечности, любви, своих слёз, тоски, всего, что не носит серого цвета*.

Таким образом, цвет в романе полифункционален. Он выполняет широкий спектр эстетических, утилитарных функций, является носителем культурологической информации.

III. Цветовая манера письма К. Г. Паустовского характеризуется множественностью и разнообразием приёмов и способов создания колористической характеристики. Опишем здесь основные.

1. Цвет традиционно используется в сочетании со светом: *глыбой ломаного льда синел Эльбрус*. Причём не только свет приобретает колористическую оценку. Тьма также маркируется цветом: *темнота, лиловая и мягкая*.

2. Колористическая зарисовка отражает тенденцию к интенсификации действительности, свойственную раннему, романтическому Паустовскому: *За столиками люди в белом сжимали в чёрных лапах хрупкие стаканчики с мороженым*.

3. Цветом в романе маркируются предметы / явления, которым не присуща цветовая характеристика: *чёрные порывы* [ветра]; *белый и сырой ветер, синий и глубокий штиль*. Цветовой характеристикой наделяются и прозрачные предметы: *За чёрными окнами он [дождь] казался седым*. Время суток является фактором, обуславливающим окраску объекта. В данном случае функциональные возможности имени цвета расширяются. Так, *чёрный* цвет, имеющий в качестве прототипа крошечно-чёрную ночь (по А. Вежбицкой [3]) и характеризующийся поглощающей способностью по причине своей непроницаемости, становится проницаемым, прозрачным: *вода была чёрная и чистая – такой воды я нигде не видел*.

4. К. Г. Паустовский часто прибегает к изображению отражённого цвета: *Жизнь в Пушкине, Миссури, жёлтое солнце на снегу казались замысловатым детством*. Высокочастотны контексты, в которых отражающей способностью наделены глаза человека: *Тяжёлой позолотой горело оно* [солнце Одессы] *в глазах Нелидовой*.

5. Колористическая характеристика предмета становится результатом восприятия объекта через призму. Характер преграды, через которую воспринимается объект (окрашенность, прозрачность), обуславливает его окраску: *Капитан посмотрел через стакан на свет и увидел в фиолетовом квадрате двери пышную от множества юбок нищенку-курдюнку* (стакан наполнен вином).

6. Автор отмечает фактурность цвета: *снега ослепляли зернистой белизной*.

7. К. Г. Паустовский передаёт динамику цвета, которая создаётся с помощью глагольных лексем: *Она* [звезда] *переливалась то белым, то синим светом*.

8. Восприятие автора отмечено чертами синестезии. Так, К. Г. Паустовский соединяет видимое и слышимое в рамках минимального контекста (предложения): *Синева этой страны, затопленной выше гор белым солнцем, гудела морскими ветрами и весёлыми голосами людей*. Колористическая и аудиальная составляющие сопрягаются в художественном мире автора, работая на интенсификацию ощущений. Механизм создания подобных описаний основывается на авторских ассоциациях.

9. В создании колористических описаний К. Г. Паустовский активно использует изобразительно-выразительные средства языка. Так, цветовая зарисовка строится на основе сравнения: *почерневшие, как уголь, замученные морской болезнью грузины*, посредством метафоры: *Синее и высокое солнце Одессы, полное спектрального блеска, висело здесь густым и ржавым шрамом*, основывается на олицетворении: *седой и стареющий к зиме Кавказ*.

Опосредованные номинации цвета получают широкое распространение в романе: *солнце бельмом томилось над землёй* (бельмо 'беловатое пятно'). Происходит и обратный процесс, когда имя цвета, вторичное при номинации, выступает на передний план, ср.: *загар* 'тёмный, смуглый цвет кожи, приобретённый пребыванием на солнце' и *коричневый* 'цвета корицы или жареного кофе', 'тёмный, бурожёлтый': *коричневые и беззаботные моряки*. Подобные контексты ярко иллюстрируют тенденцию к интенсификации действительности, свойственную раннему Паустовскому.

Колористические описания строятся на основе контраста: *ничего не было видно, кроме струй дождя в белом кругу фонарей и чёрного буличника*. Причём контраст создаётся не только за счёт использования традиционно оппозиционных имён цвета (чёрный – белый), но и других имён цвета: *Белые автобусы, дороги, пески и ресницы сметал световой вихрь синего зноя, волн и синеющих от баклажанов фруктовых лавок*, а также с привлечением имени света: *Чёрный пролив монотонно гудел; город помаргивал в ночь жёлтыми огнями*. Автор создаёт цветовую зарисовку и на основе гармонии: *холодная медь первых лучей ударила наискось в глаза, на портал храма, на жёлтые керченские камни*.

Порождая ассоциации, цвет становится носителем ещё большей эмоционально-экспрессивной нагрузки: *Он даже видел его* [несчастье], – *это был человек из се-*

рого ситца, грязный, как тряпичная кукла. Розовые его глаза зло и долго смотрели на Батурина.

Выводы. Таким образом, творческую манеру цветописи К. Г. Паустовского, отразившую романтическое мировосприятие автора, характеризует повышенное внимание к взаимодействию цвета, света, звука; активное использование тропов; расширение изобразительных возможностей цветолексики. Исследование фрагмента колористической картина мира К. Г. Паустовского позволяет сделать вывод о широте цветового спектра, используемого автором, о многочисленности и разнообразии способов передачи значения цвета в языке и в идиостиле автора, о полифункциональности имён цвета в художественном дискурсе.

Список литературы

1. Бабулевич С. Н. Цветообозначения как средство реализации концепта «Родина» в художественной картине мира С. Есенина : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / С. Н. Бабулевич. – Калининград, 2004. – 24 с.
2. Большой толковый словарь русского языка / [сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов]. – СПб. : Норинт, 2000. – 1536 с.
3. Вежицка А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежицка. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 505 с.
4. Гусарова-Раздорова Н. П. Архитектоника белого цвета в художественных произведениях К. Паустовского / Н. П. Гусарова-Раздорова // К. Г. Паустовский. Материалы и сообщения : [сборник]. – Вып. 2. – М., 2002. – С. 274–279.
5. Караулов Ю. Н. Активная грамматика и ассоциативно-вербальная сеть / Ю. Н. Караулов. – М., 1999. – 180 с.
6. Куликова И.С. Семантико-стилистическая характеристика атрибутивных именных словосочетаний (на материале световых и цветовых прилагательных в произведениях К. Г. Паустовского и М. М. Пришвина): автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / И. С. Куликова. – М., 1966. – 20 с.
7. Лясавіч С.М. Сістэма колераабазначэння ў мове твораў Уладзіміра Караткевіча: структурна-семантычны, функцыянальны і кагнітыўны аспекты : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01 / С.М. Лясавіч. – Мн., 2006. – 24 с.
8. Миронова Л.Н. Семантика цвета в эволюции психики человека / Л. Н. Миронова // Проблема цвета в психологии. – М. : Наука, 1993. – С. 172–188.
9. Слободянюк Е. А. Цветовая и световая динамика в прозе К. Г. Паустовского (на материале рассказа «Дождливый рассвет») / Е. А. Слободянюк // Семантика слова и семантика текста. – М., 1994. – С. 45–51.
10. Филиппова Е. Н. Свет и цвет в повестях К. Паустовского (Опыт практического анализа) / Е. Н. Филиппова // Цвет и свет в художественном произведении. – Сыктывкар, 1990. – С. 104–110.
11. Фрумкина Р. М. Цвет, смысл, сходство. Аспекты психолингвистического анализа : [монография] / Р. М. Фрумкина. – М. : Наука, 1984. – 175 с.
12. Чистякова И. Ю. Структура и функции описательных контекстов в художественной прозе К. Паустовского : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / И. Ю. Чистякова. – М., 1988. – 15 с.

Сівова Т. В. Колористичний простір роману К.Г. Паустовського «Блискучі хмари» / Т. В. Сівова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 195–201.

Виявлено колористичний діапазон роману «Блискучі хмари», доміанти кольорового спектру, а також авторські колористичні новоутворення. Зроблено висновок про національні колористичні пріоритети К.Г. Паустовського та його індивідуальних колористичних перевагах. Виявлено функціональне навантаження колоративів в художньому просторі роману. Розглянуто особливості

**КОЛОРИСТИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО
РОМАНА К. Г. ПАУСТОВСКОГО «БЛИСТАЮЩИЕ ОБЛАКА»**

творчої манери кольоропису автора, встановлено вплив на неї романтичного світосприйняття раннього Паустовського.

Ключові слова: ім'я кольору, колоратив, функціональне навантаження, кольоропис, кольоровий спектр, індивідуальної картини світу автора, К.Г. Паустовський.

Sivova T. V. The coloristic space of the K.G. Paustovsky's novel «The Fulgent Clouds» / T. V. Sivova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 195–201.

The research of the coloristic space of the novel «The Fulgent Clouds» is the consequential continuation of our research in the field of color language picture of the K.G. Paustovsky's world.

In the article the coloristic range of the novel, the dominants of color spectrum and the author's coloristic word building have been identified. The color range of the novel is wide, it is about 80 color lexemes. Conventionally it is possible to allocate the core consisting of color blocks (by R.M. Frumkina) and containing color dominants. It is also possible to allocate the periphery, including proper color names that are not in color blocks (by R.M. Frumkina) but documented in lexicography. The periphery also contains the author's color names and the lexemes containing integral seme with the color feature in implicit form.

In the article the national color priorities of Paustovsky and his individual color preferences also have been described. The functional meaning of the color names in the art space of the novel has been revealed. Color multifunctionality in the novel has been found. Some special features of Paustovsky's creative manner of color-writing and the influence of the romantic worldview have been considered.

Key words: color name, function, color-writing, color spectrum, the individual's world view, K.G. Paustovsky.

Поступила в редакцію 14.11.2013 г.

УДК 811.161.2'373.611

СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ У ТВОРЧОСТІ ПАВЛА МИХАЙЛОВИЧА МОВЧАНА

Слюніна О. В.

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», м. Харків

Стаття присвячена дослідженню okazіоналізмів у творчості відомого українського поета, лауреата Національної премії імені Т. Г. Шевченка Павла Михайловича Мовчана. Зокрема, увагу зосереджено на прикметникових та прислівникових новотворах. Визначено стилістичну функцію okazіоналізмів, їхні види та способи творення.

Ключові слова: okazіоналізм, неологізм, індивідуальний стиль.

Постановка проблеми. Наукове зацікавлення новотворами в індивідуально-художньому мовленні визначається постійним прагненням письменників розширити межі словникового складу. Якщо в мові повсякденного спілкування неологізми зазвичай виконують суто номінативну роль – покликані називати нові явища чи предмети, то мова художнього твору передбачає навмисне використання okazіоналізмів із метою експресивного впливу на читача.

Індивідуальні неологізми (okazіоналізми) відрізняються від загальномовних тим, що вони вжиті автором лише один раз. Навіть саме слово *okazіоналізм* походить від латинського *occasio* – «випадок», що свідчить про певну «випадковість» новотвору. Однак деякі okazіоналізми настільки щільно входять у мову, що перестають сприйматися як ненормативні й проникають до активного словника. Так сталося, наприклад, із словом *мрія*, яке було введене в активний ужиток М. П. Старицьким. Слово *чинник* завдячує своїм виникненням І. Я. Франку. Вдавалися до творення нових слів І. П. Котляревський, М. Т. Рильський, П. Г. Тичина, П. Загребельний, Л. В. Костенко та інші митці.

Аналіз теоретичних положень показав, що okazіоналізми активно вивчаються як у мові преси, так і у мові художніх творів. Серед таких робіт дисертаційні й монографічні праці В. В. Герман, К. Ю. Голобородька, О. С. Грищеві, Ж. В. Колоїз, Т. Г. Юрченко, статті С. А. Бузько, О. Ф. Свиридова. Дослідники пропонують різноманітні підходи до вивчення новотворів (словотвірний, когнітивний, функціонально-прагматичний, лексикографічний тощо), а також наводять класифікації неологізмів за різними параметрами: за способом номінації (лексичні, семантичні), за характером виконуваної функції (номінативні, номінативно-стилістичні), за тематичною ознакою, за тривалістю свого існування, за рівнями мовної системи (фонетичні, граматичні, морфологічні, синтаксичні). Цілком закономірними видаються думки К. Ю. Голобородька, що лексичну okazіональність можна розглядати як на рівні слова, так і на рівні сполучення слів [2, с. 13].

Метою цієї статті є окреслення особливостей okazіонального словотворення у поезії П. М. Мовчана. Матеріалом дослідження послужила картотека, дібрана

шляхом суцільної вибірки зі збірок «Пам'ять», «Світло», «Жолудь», «Досвід», «Пам'ять».

Наразі творчість П. М. Мовчана є досить маловивченим явищем як у царині літературознавства, так і в мовознавстві. Як відзначає В. Осадчий, «Шлях поета у велику літературу був непростим: від повного заперечення, видавничих перипетій тощо – до визнання на державному рівні» [11, с. 1]. Дебютував поет збіркою з промовистою назвою «Нате!» у 1963 р., на початку 70-х виходять ще дві збірки «Летюче дерево» (1972) та «Зело» (1973), однак найяскравіше творче обличчя П. М. Мовчан виявив в останніх десятиліттях ХХ століття, на які припав пік його творчої активності.

Серед дослідників, які намагалися окреслити основні вектори творчого пошуку цього майстра слова, – І. М. Дзюба, М. Б. Славинський, О. А. Хоменко, М. С. Якубовська. Усі дослідники одноставні в тому, що перед нами поет філософічний та інтелектуальний, складний для сприйняття саме через насиченість його поезій метафорами, ремінісценціями, які передбачають загальну ерудованість читача [3, с. 7–9]. М. Б. Славинський через таку увагу до нагромадження вишуканих епітетів та метафор називає лірику митця бароковою [12, с. 6].

П. М. Мовчан заявив про себе, як про поета-прихильника традиційного напрямку в літературі, відмовляючись від загальних тенденцій постмодернізму, про що пише М. Б. Славинський: «Загалом же автор, чутливий до несподіваних одкровенень у поезії взагалі й найсмівливіших експериментів своїх сучасників, спирався на духовно-інтелектуальні надбання попередніх поколінь, традиційні етико-естетичні цінності. <...> У новітні, постмодерні часи П. Мовчан залишився вірним і собі, і класичній формі» [12, с. 6].

Привертають увагу й назви збірок митця слова – переважну більшість автор називає, використовуючи іменникові форми: «Кора» (1968), «Зело» (1973), «Пам'ять» (1977), «Досвід» (1980), «Жолудь» (1983), «Календар» (1985), «Світло» (1986), «Поріг» (1988), «Осереддя» (1989), «Материк» (1991), «Відбитки» (1992). При цьому слід зазначити, що в поетичній скарбниці письменника існує поема з назвою «Іменники», написана в 1969 р., що підкреслює значення імені для П. М. Мовчана. Ось що з цього приводу зазначає О. А. Хоменко: «Сенсотворчий номіналізм П. Мовчана визначає і специфіку його словника: серед усіх повнозначних частин мови поет найбільше вполював саме іменник, він-бо щонайадекватніше надається на функціонування в семантичному реєстрі універсалії, уральноючи ідею речі і визначаючись у синтаксисі через особливий стан або функцію. Повноголосся іменника прориває «континуум пригнічення» (Г. Маркузе) гвалтованої репресивною цивілізацією мови, дозволяючи креатору вийти на екзистенційний рівень достеменної мови буття, угледавши за ряхливою зміною багатоманіттям дефініцій істину» [14].

До індивідуальних особливостей ідіостилу П. М. Мовчана М. Б. Славинський відносить афористичність формулювань [12, с. 6]. І справді, чимало поезій цього автора відзначаються змістовністю та лаконічністю думки: «*материнське в нас – довічне, як довічні ми у хлібі*», «*переходи у форми завше інші*» [7, с. 18]. До улюблених слів, які найчастіше трапляються в поезіях П. М. Мовчана, М. Б. Славинський зараховує такі: *озов, сипкий, спрозоритися* [12, с. 6].

Щодо індивідуального стилю П. М. Мовчана, то варто вказати на насиченість віршів цього поета новотворами. Не знаходячи в мові потрібного слова для передачі якогось відтінку значення чи думки, митець відчуває гостру потребу вийти за межі усталених мовних форм і вдається до словотворчості. При творенні нових слів П. М. Мовчан послуговується як морфологічними засобами творення складних слів, так і неморфологічними: автор використовує суфіксальний, префіксальний способи творення, основоскладання, а також лексико-синтаксичний спосіб. Фіксуються у мовотворчості майстра слова й граматичні оказіоналізми: «*Всі смутки відлетіли. І необтяжно жити*» [8, с. 50], «*і що ти сузір'я, дрібні зодіаки*» [8].

Важливу роль відіграють оказіоналізми й у фонетичному малюнку віршів П. М. Мовчана. Наприклад, оказіональний прикметник *шумелий* у рядках «*Шпувало море, шум шумелий / розповивавсь у ширину*» [10, с. 51] підтримує загальну інтонаційну організацію поезії, створюючи алітерацію [ш] та сприяє відтворенню шуму морського прибою.

Особливою експресією відзначаються ілюстрації, у яких автор нагромаджує оказіоналізми: «*а поряд пронозить шиласта зеліна / знекровлений світом трухлявий листок*» [10, с. 12], «*Погожо-днинно, споришево, / пташки хвалу співають дневі*» [10, с. 5] «*Але навздогони карлюччя, як стріли, / щіткасто летіло, занозячись в кров*» [10, с. 41].

За допомогою новотворів у поезії П. М. Мовчана можуть створюватися антитези, контрасти: «*звідкіль у роті гіркота, / якщо і слово медвяніє*», «*і мед застиг солонолиций*» [10, с. 58], «*плавав плід, / і він єднав зі світом поцейсвітнім / весь потойсвітньо-невичерпний рід*» [10, с. 96], «*Розполовинений чуттями, / і радість смутками підшита*» [10, с. 11], «*Це руйнівнича чи творча робота? / Не розумію... не осягаю...*» [10, с. 10], «*Ні, я багатько! Як гляну назад – / скільки видатків: здоров'я, родина, / слідом за лихом – лихая година, / тиф, золотуха, сухоти, бронхіт <...> Світе мій! Що я, нищун з бур'янів? / Вижебрав хліба, а щастя не смів*» [10, с. 22], «*Губами втану, пучками впечуся / в п'ятьму сліпучу, в гріхоту святу*» [10, с. 64]. Такі прикметники, утворені переважно на основі іменникових компонентів, у поетичних текстах П. М. Мовчана створюють контрастні смислові паралелі, змушуючи задуматися над тими явищами, що існують у суспільстві. При цьому варто згадати, що особливою актуальністю в мистецтві протиставлення користується в кризові періоди, коли руйнуються звичні канони, усталений спосіб життя. Таким перехідним періодом є й ХХ століття, у якому переміщуються поняття анархії та свободи, порядності й безчестя, совісті й безсоромності, честі й безчестя.

Трапляються в поетичній системі П. М. Мовчана й новотвори-юкстапозити: «*Душа мовчить, готова до відльоту / відитовхує ненатлицю-скорботу*» [6, с. 96], «*Оце ж бо твій дім, самото-удовице: / побілені стіни, долівка німа*» [8, с. 21], «*... О часчко-кричайко!*» [10, с. 62], «*А цілу ніч дзвенить голодна пилка / про те, що вік – сніжинка-однокрилка*» [10, с. 45], «*В зіниці зневірені сестро-любове, / вп'ялись колоски чи луската полова*» [10, с. 52], «*До неба я очі підвів, / зірчину-мачину набачив*» [10, с. 7], «*хто до серця присмолив лихо-кам'янище*» [6, с. 14]. Такі оказіоналізми становлять собою згорнене порівняння – *зірчина-мачина* – зірка маленька, як мачина, *самото-удовице* – самотня, як удовиця.

Розглянемо більш детально творення нових слів за частиномовною приналежністю. У межах пропонованої статті зупинимося на характеристиці прислівникового та прикметникового словотворення.

У мовотворчості П. М. Мовчана прислівники творяться переважно за допомогою суфікса *-о* і здебільшого покликані інтенсифікувати ступінь переживання емоцій як, наприклад, у мікроконтексті «– *Не хочу печалі, – кричально розпечені очі / шукали води, щоб зору вернуть непороччя*» [10, с. 83], де має місце явище паронімічної атракції. Тут за допомогою звукового малюнка вірша семантично зближуються слова *печалі – кричально – розпечені – непороччя*. Автор уживає okazіоналізм *кричально*, утворений за аналогією до прислівника *благально* від іменника *крик*, для створення цілісного звукового образу, відтворення почуття розпачу й прагнення ліричного героя цей розпач подолати.

Звуковий образ у рядках «– *О життя! – я крикнув, поки голос не стух. / І вже шепітно губи слово те ліпили*» [10, с. 61] митець передає прислівником, пов'язаним з прислівниковим словосполученням в орудному відмінку – говорити шепотом – *шепітно*. З контексту вірша розуміємо, що цей прислівник позначає крайню зневіру ліричного героя.

Для передачі емоційної наснаженості П. М. Мовчан використав okazіоналізм *оклично* (мотивоване прикметником *окличний*): «...*І тільки мідний крик / стирчав оклично в небі благовісним*» [10, с. 59].

У наступній ілюстрації зоровий образ, витворений за допомогою прислівника, передає емоцію суму: «*Та ще закрався невидний сум, / що із очей струмує чорну-вато*» [10, с. 29]. Невипадково обрав автор саме чорний колір, оскільки він в українській мовній картині світу містить негативну емоційно-оцінну конотацію і є символом злості, печалі, рабства, рідше – смирення і терпіння.

Викликає інтерес і двокомпонентний прислівник, мотивований прикметниками *одноманітний* та *блакитний*: «*Проте одноманітно-блакитно і пливти / у мандрах кругосвітніх обридне крізь світи*» [8, с. 50]. Тут простежується індивідуально-авторське переосмислення блакитного кольору, який у цих рядках постає символом одноманітності.

Трапляються в мовотворчості П. М. Мовчана й складні прислівники, утворені від прикметникових основ. Як правило, такі новотвори персоніфікують суб'єкт порівняння, оскільки одна з їхніх частин мотивована назвою частини тіла: «*місто йшло кам'яноступо*» [9, с. 21], «*липневий вітер тихо, одностопо / ходив*» [9, с. 16], «*як тонкосльозо скрипка плаче*» [6, с. 35], «*І поглядала семноко / сопілка на твої вуста*» [8, с. 30]. В основу таких індивідуально-авторських новотворів покладено основну ознаку об'єкта, який «оживлюється». Так, уживання okazіонального прислівника *кам'яноступо* обумовлено потребою автора лаконічно передати, з одного боку, атмосферу міста з кам'яними будівлями, брущатими дорогами, а з іншого, цей же неологізм експлікує непривітність, швидкий темп життя в місті, де кожен прагне в першу чергу вирішувати свої власні проблеми. Прислівник *одностопо*, ужитий автором для характеристики вітру, підкреслює лагідність природної стихії, її тихий рух, що доповнюється означенням *липневий* та прислівником *тихо*. Прислівник *тонкосльозо*, який характеризує мелодію скрипки, утворений від складного прикме-

тника *тонкосльозий* і передає його семантику по відношенню до музики. Більш складні асоціативні зв'язки спричинили появу okazіоналізму *семиоко*.

Складні прислівники в індивідуальному стилі П. М. Мовчана використовуються й для увиразнення натуралістичних подробиць. Наприклад, у мікроконтексті «*Зіпнувсь на пагорб – кругогляд широколано простелявся*» [6, с. 38] okazіоналізм *широколано* (утворений від прикметника *широкий* та іменника *лан*) передає просторові характеристики. П. М. Мовчан послуговується й експресією прислівників на *-о* (*-е*), мотивованими діеприкметниками та відносними прикметниками: *розвихрений* → *розвихрено*: «*Немов роздмухано вітрами скирту дроту / вона летить розвихрено навпроти / за мить у тіло вп'ється жовте списся...*» [10, с. 78]; *краплистий* → *краплисто*: «*Дише степ і теплом, і росою краплисто*» [8, с. 62]. Такі новотвори подають образну характеристику картин природи.

Отже, серед новотворів-прислівників у поезії П. М. Мовчана доцільно виокремити такі групи: *прислівники, спрямовані на інтенсифікацію емоційного стану; прислівники, які увиразнюють картини природи; прислівники, які персоніфікують об'єкти навколишнього світу*.

Прикметники-okazіоналізми, які фіксуються в мовотворчості П. М. Мовчана здебільшого є художніми означеннями, які покликані увиразнити певну характеристику зображуваного предмета чи явища. У першу чергу автор описує явища природи. Так, наприклад, епітети *свердлуватий* та *стебластий* у мікроконтекстах «*Димок свердлуватий буравить повітря, / і запах сколихує приспану млюсть*» [10, с. 12], «*рідний стебластий димок*» [10, с. 12] передають зовнішню подібність диму до свердла та стебла.

Привертають увагу й складні прикметники, на кшталт: «*Волоподібний місяць втирає в груди роги*» [10, с. 84], де епітет-okazіоналізм *волоподібний* (так само утворений за аналогією до *людиноподібний*), очевидно, має у своєму змісті метафору, засновану на зовнішній подібності ріжків молодого місяця з головою вола. С. Я. Єрмоленко зауважує, що зооморфні метафори з компонентом *місяць* взагалі характерні народній творчості й серед них чільне місце посідають метафори, де акцент робиться на формі (*рогатий*) [4, с. 252].

На характер сили дощу вказує прикметники *весняносиллий*, *водопадний* у таких рядках: «*аби дощ весняносиллий / мармур папський не посік... / нерозсадний, водопадний*» [9, с. 21].

Найчастіше складні прикметники використовуються П. М. Мовчаном для «оживлення» природних реалій. Наприклад, у мікроконтексті «*А на узбіччі шляху тополі стоять гордорослі – / гнізда сорочі вінчають їм чола*» [9, с. 42] поет використав okazіональний прикметник *гордорослі*, який відображає українську лінгвоментальність, оскільки словосполучення *горда*, як *тополя* належить до стійких народних порівнянь.

Позитивну конотацію мають епітети, утворені шляхом основоскладання: «*Посланче осені, день многодарний*» [9, с. 20], «*дивуюся: та й щедротратні / озвучені липневі дні*» [10, с. 35]. Частотними є okazіоналізми з компонентом *сонце-*, які також містять позитивну оцінну інформацію, оскільки сонце в українській лінгвокультурі

традиційно наділене меліоративною конотацією: «Така ясінь! Лункі долоні / тримають склянки **сонцеповні**» [6, с. 5], «де не знаку про **сонцемирні** дні» [7, с. 120].

У своєрідну опозицію до попередніх ілюстрацій вступають такі ілюстрації: «О двадцятий вік! / Надивидкісний, **надболісний, великий**» [9, с. 17]. Оказіональний епітет **надболісний** у наведених рядках автор уживає для засудження негативних явищ, які мали місце в минулому столітті: війни, екологічні катастрофи, голод, зубожіння народів. Префікс *над-* покликаний передавати інтенсивну міру вияву ознаки. Подібні інтенції спостерігаються й у наступних мікроконтекстах: «**Безодголом** буде поле» [6, с. 8], «В пальцях володаря чаша гаряча / й досі хмелить **неотямлений** світ» [8, с. 27]. Наведені епітети можна назвати гіперболічними, оскільки вони містять у структурі вказівку на високу міру вияву ознаки.

Особливою експресією відзначаються складні двокомпонентні епітети з прикметниковою основою: «Чиє воно, **печально-безіменне**» [10, с. 63], «Прозрівши в любові, із сувертка ночі / читали ми сни **нереально-пророчі**» [10, с. 49]. Такі образи нерідко відзначаються або синонімічними, або антонімічними відношеннями. Так, у рядках «На стовбурі тіла хитались розлого / **близнючно-однакові** три голови» [10, с. 41] П. М. Мовчан поєднує два синонімічних слова в одному мікроконтексті для підкреслення тотожності. Натомість антонімічним зв'язком пов'язаний оказіональний епітет **відчутно-непомітний**: «ти стань **відчутно-непомітним**» [10, с. 6].

У двокомпонентних епітетах автор також прагне відтворити синестетичні образи, причому прикметникова частина найчастіше відображає кольорові характеристики: «Підносиш до очей долоню – яка **прозора-кров'яна!**» [8, с. 13], «Та з-під листка, із-під долонь / б'є джерелом **густо-багряним / крикущий** золотий вогонь» [8, с. 13].

Виокремлюються також прикметники, мотивовані словосполученнями: *білогорлі* – біле горло, *печальноока* – печальні очі тощо. Такі новотвори у творчості П. М. Мовчана зазвичай персоніфікують реалію: «глибокі **двобокі** дзеркала» [9, с. 28], «Лапаття спить, і **білогорлі** сурми» [9, с. 12], «І озирнувся – ти слідком ступала, / **печальноока**» [10, с. 50], «Тут тихо. Спокій **круглоокий**» [6, с. 35].

Оказіоналізми на позначення часових ознак також складаються з двох компонентів: «Очей не вистачить... / щоб ти за день **ввібрати** міг безмежжя **швидко-танне**» [6, с. 38], «І тень **часовказна** на весну текла – / прозора, студена, кринична» [8, с. 24], натомість оказіоналізми на позначення просторових понять переважно утворені за моделлю прийменник + прикметник: «**щоб підкамінний** простір» [10, с. 100], «додати мужності з **пейзажів надовколишніх**» [10, с. 14].

Висновки. Оказіоналізми у творчості П. М. Мовчана належать до тих мовних засобів, які допомагають майстрові художнього слова подати поетично-образну характеристику явища більш рельєфно, точно й лаконічно, дозволяють передати всі нюанси переживань ліричного героя.

Список літератури

1. Герман В. В. Індивідуально-авторські неологізми (оказіоналізми) в сучасній поезії (60–90-і роки) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. В. Герман. – К., 1999. – 22 с.
2. Голобородько К. Ю. Поэтическое творчество и проблемы идиостиля : [монографія] / Константин Юрьевич Голобородько. – Херсон : Олди-плюс, 2001. – 168 с.

3. Дзюба І. М. Цілюща сіль самопізнання / П. М. Мовчан. Сіль / І. М. Дзюба. – К. : Дніпро, 1989. – С. 5–32.
4. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд : [монографія] / С. Я. Єрмоленко. – К. : НДІУ, 2007. – 444 с.
5. Колоїз Ж. В. Українська окказіональна деривація : [монографія] / Ж. В. Колоїз. – К. : Акцент, 2007. – 311 с.
6. Мовчан П. М. Досвід / П. М. Мовчан. – К. : Молодь, 1980. – 120 с.
7. Мовчан П. М. Жолудь : [поезії] / П. М. Мовчан. – К. : Молодь, 1983. – 144 с.
8. Мовчан П. М. Календар : [поезії] / П. М. Мовчан. – К. : Рад. письм., 1985. – 142 с.
9. Мовчан П. М. Пам'ять : [поезії] / П. М. Мовчан. – К. : Рад. письм., 1997. – 82 с.
10. Мовчан П. М. Світло : [поезії] / П. М. Мовчан. – К. : Молодь, 1986. – 152 с.
11. Осадчий В. Осені знак на порозі життя: українському поету П. Мовчану 60 / В. Осадчий // Слово просвіти. – 1999. – липень, число 7 (61). – С. 1.
12. Славинський М. Б. Не має епігонів: етюд про творчість українського поета-лірика Павла Мовчана / М. Б. Славинський // Літературна Україна. – 2004. – 17 червня. – С. 6.
13. Турчак О. М. Окказіоналізми в мові української преси 90-х років ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Турчак. – Дніпропетровськ, 2005. – 22 с.
14. Хоменко О. А. Мисленнєвість поезії і поезія мисленнєвості: діалектика творення вербальної космогонії Павла Мовчана / О. А. Хоменко : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rius.kiev.ua/journal/5/homenko_2
15. Юрченко Т. Г. Окказіоналізми у творчості Павла Загребельного: структурно-семантичний і стилістичний аспекти : дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. Г. Юрченко. – К., 2003. – 259 с.

Слюнина Е. В. Стилистическая роль окказионализмов в творчестве Павла Михайловича Мовчана / Е. В. Слюнина // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 202–208.

Статья посвящена исследованию окказионализмов в творчестве известного украинского поэта, лауреата Национальной премии имени Т. Г. Шевченко Павла Михайловича Мовчана. Внимание сконцентрировано на окказиональных прилагательных и окказиональных наречиях. Определена стилистическая функция окказионализмов, их виды и способы образования.

Ключевые слова: окказионализм, неологизм, индивидуальный стиль.

Sljunina E. V. The stylistic role of occasional words in poetry by Pavlo Movchan / E. V. Sljunina // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 202–208.

The article is devoted to the investigation of the nonce words in the poetry by famous Ukrainian writer Pavlo Movchan. Depending on the aim of creation nonce words can be divided into two groups: nominative and stylistic. Nominative nonce words only give a new name to a new object while stylistic nonce words are often used by writers as vivid expressive mean to show positive or negative features. Most of neologisms belong to the general but there also are those that have been created by writers. They are called author's individual neologisms. The article addresses to the occasional adjectives and occasional adverbs in poetry by P. M. Movchan. The great attention is paid to the occasional adjectives and occasional adverbs. The stylistic features of the occasional words, their types and ways of their creation are specified. Models of occasional word formation and their semantic possibilities are also under analysis.

Key words: occasional word, nonce word, individual style, adjective, adverb.

Поступила в редакцію 13.11.2013 г.

УДК 811.111

КОНЦЕПТ «ДУША» КАК ФРАГМЕНТ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА ВАСИЛИЯ РОЗАНОВА

Фисенко О. С.

Российский университет дружбы народов, г. Москва

В статье рассматривается содержание и структура концепта «душа» в языковой картине мира Василия Васильевича Розанова – виднейшего представителя русской религиозно-философской критики конца XIX – начала XX вв. В концепте «душа» как фрагменте индивидуально-авторской картины мира Василия Розанова выделяются концептуальные метафоры ‘*душа* – существо’, ‘*душа* – человек’ и ‘*душа* – тело’.

Ключевые слова: индивидуально-авторский концепт, языковая картина мира, когнитивная метафора, когнитивный признак.

Постановка проблемы. В отечественной когнитивной лингвистике изучением концепта «душа» как фрагмента языковой картины мира занимались Н. Д. Арутюнова, Л. Ю. Буянова, О. Н. Кондратьева, В. А. Маслова, М. Ю. Михеев, М. Н. Одинцова, М. В. Пименова, Ю. Д. Тильман, Е. В. Урысон, А. Д. Шмелёв и др. В данной статье концепт «душа» является объектом анализа в лингвофилософском описании текста. Структура и содержание исследуемого концепта рассматривается на примере текстов Василия Васильевича Розанова – представителя религиозно-философской критики конца XIX – начала XX в., который долгое время был не знаком читающей публике: «Русская культура XX века и наши представления о литературе складывались «вне Розанова». Розанов от того не пострадал, но русская литература, русская философия и культура стали беднее на Розанова, так же как они стали беднее на П. Флоренского, С. Булгакова, Н. Бердяева, Вл. Соловьева, К. Леонтьева, А. Хомякова и всех тех, кого только теперь, после долгого забвения, начинают издавать у нас» [5].

Лингвокультурный концепт «душа» в индивидуально-авторской картине мира Василия Розанова предстает как средоточие истинных и самых сокровенных чувств. Это второе «я» писателя, продолжение его сознания, чувств и настроения. Идею связи *души* с внутренним миром человека высказывал М. Михеев в работе «Отражение слова «душа» в наивной мифологии русского языка». В ней автор «выделяет не собственно денотат слова (душа) (представимый в виде того или иного образа – метафоры), но подыскивает ему – удобное в речевом обиходе – метонимическое обозначение, воображая и иллюстрируя в нём те действия, которые могла бы совершать душа, будучи представлена в образе того или иного метафорического воплощения» [4, с. 145–146].

Целью исследования является описание структуры концепта «душа» как фрагмента языковой картины мира Василия Розанова. Для достижения поставленной цели были решены следующие задачи:

- выявлены и описаны признаки концепта «душа»;

– описаны концептуальные метафоры ‘душа – существо’, ‘душа – человек’ и ‘душа – тело’, с помощью которых выражается индивидуально-авторский концепт Василия Васильевича Розанова.

Материалом исследования послужили языковые конструкции, содержащие репрезентанты концепта «душа» и объективирующие тот или иной признак анализируемого концепта в «Уединенном», 2 коробах (томах) «Опавших листьев», «Мимолётном» и «Последних листьях».

Концепт «душа» как фрагмент языковой картины мира Василия Розанова представляет собой сложное ментальное образование. Его номинативное поле образуют лексемы *душа*, *дух*, *душенька*. Традиционно считается, что источником концептуализации действительности является человек. На антропоморфизм *души* указывают примеры присоединения лексемы *человеческий* к репрезентантам концепта: *Но этого вынести уже окончательно не может душа человеческая*.

Продуктивной в языке Василия Розанова является когнитивная метафора ‘душа – существо’: ... *душа есть существо*. Данная когнитивная модель позволяет представить душу как живое существо, которое живет своей жизнью, обладает индивидуальным обликом и характером. В авторской картине мира В. Розанова *душа* живет и умирает. Все, что связано «с существованием живого организма и прежде всего человека, славяне обозначали корнем жи-» [3, с. 75]. Витальный признак ‘жизнь’ представлен следующим контекстом: *Что вообще жизнь души и течение ощущений, конечно, соприкасаются, отталкиваются, противодействуют друг другу, совпадают, текут параллельно: но лишь в некоторой части. На самом же деле жизнь души и имеет другое русло, своё самостоятельное, а, самое главное, – имеет другой исток, другой себе толчок*.

В структуре концепта «душа» как компонента индивидуально-авторской картины мира Василия Розанова выделяются признаки ‘смерть’ и ‘бессмертие’. Смерть души описана глаголами: *умереть*, *задохнуться*, *погибнуть*. Признак ‘смерть’: *Если она умрёт – моя душа умрёт. Не человек умрёт, а душа его умрёт, задохнётся, погибнет. Душа погибает: что же тут тело*.

Душа может умереть, окончить своё существование. Смертность *души* в религиозно-философской картине мира Розанова зависит от человека. *Душа* может умереть от плохих мыслей: *Всякая душа человеческая от этой мысли умрёт*.

Широко представленной является когнитивная модель ‘душа – тело’: *Она есть жаждание души тела (т. е. души, коей проявлением служит тело)*. В концепции Василия Розанова между душой и телом возможен обмен: *Любовь – это всегда обмен – души-тела*. В языковой картине мира Василия Розанова синтезируются философское, религиозное и научное представления о душе: «Философское толкование понятия «душа» – совокупность побуждений сознания (и вместе с тем основа) живого существа, особенно человека. Антитеза понятий тела и материи. Научное понятие души: душа – в отличие от индивидуального духа – совокупность тесно связанных с организмом психических явлений, в частности чувств и стремлений (витальная душа)» [6, с. 125].

Душа является частью человеческого тела. Признак ‘отсутствие души’: *Души в вас нет, господа: и не выходит литературы; Как будто этот проклятый Гуттен-*

берг облизал своим медным языком всех писателей, и они все **обездушелись** «в печати», потеряли лицо, характер. Для Розанова появление печатного текста (изобретение его Гуттенбергом) приводит к тому, что у писателя (вместе с рукописью) исчезает душа. Для обозначения отсутствия души писателем используется лексема **бездушие**. Например: **в сердцевине своего бездушия...**

Когнитивная метафора 'душа – существо' репрезентирована признаками, отражающими различные ипостаси жизни человека. В структуре концепта «душа» выделяются признаки 'рост'. Душа человека в религиозно-философской концепции Розанова может расти или уменьшаться: **Но душа в нём не растёт. И душа скорее даже малится в нём.**

Признак 'зрение' – **Глазами, пожалуй, гляди везде: но душой никогда не смотри на многое, а на одно.** Человек может смотреть на мир глазами и душой. При этом душа воспринимается как «эмоциональное зрение».

Душа имеет 'голос'. В языковой картине мира Василия Розанова данный признак представлен глаголами **выговаривать** и **говорить**. Например: **Но он не уловил «подголосков», теней звука «под голосом», – а в них-то, и притом в них одних, говорила душа. Всякое движение души у меня сопровождается выговариванием. Не всегда в таких случаях бывало перо под рукой: и тогда я выговаривал, что было на душе...** Для Василия Розанова выговаривание – это сложный процесс, сопровождаемый переживанием ситуации.

Душа, подобно человеку, имеет 'возраст' – **И расправляет душевные морщины.** Как и человек, душа может иметь 'сходство' с кем-либо: **И душа её, и лицо, и фигура похожи на маму, только миньютюрнее.**

Душа человека имеет 'родителей': **И, собственно, «Рудневы-Бутягины» (вдова-дочь) были настоящими моими «родителями», родителями души моей.**

В концепте «душа» как фрагменте индивидуально-авторской картины мира Василия Розанова антропоморфные признаки противопоставлены по гендерным характеристикам. Душа может быть мужской либо женской. Розанов указывает на различия мужской и женской составляющей души: **Женская душа – другая, чем мужская («мужсланы»).**

Рациональная и эмоциональная сферы в сознании человека делятся на мужскую, рациональную, и эмоциональную, – в большинстве случаев свойственную женщинам. Это ярко отразилось в авторской картине мира Розанова: **Женская душа вся на слезах стоит.**

Среди многих, присущих человеку, характеристик наиболее показательными выступают социальные. Социальная метафорическая система «объединяет метафоры, репрезентирующие непредметный мир как определённую социальную модель, связанную с жизнью человека в обществе с различными типами его профессиональной деятельности» [1, с. 165].

В структуре индивидуально-авторского концепта «душа» выделяются признаки 'свобода' и 'отсутствие свободы'. Признак 'свобода' является показательным для социального поведения человека: **И теперь мне «читателя» не нужно и «мнения» не нужно. Я печатаю что́ хочу – душа моя свободна; Душа тогда свободна, вы-**

свобождается. 'Отсутствие свободы' – Отвоевали свободу не душе, не уму, но свинцу.

К социальным признакам относятся признаки, служащие для обозначения принадлежности души к определённым группам людей. В языковой картине мира Василия Розанова душа различается по национальному признаку. Например, 'турецкая' (*Бурульбаш сказал бы: «Вишь, турецкая душа, чего захотел»*), 'русская' (*Им мало кошелька: они пришли «по душу русскую»...*).

Среди социальных признаков выделяется признак 'народная': *Читая иногда письма прислуге, я бывал поражён красками народного говора, народной души, народного мировоззрения и быта.*

Душа может принадлежать и людям, живущим только мелкими личными интересами. Признак 'обыватель': *И, в сущности, подспудная революция в душах обывателей, уже ранее возникшая, и толкнула всех их понести на своих плечах Конта-Спенсера и подобных.*

Душа может принадлежать 'нищему', 'писателю (автору)': *Неужели же (стыдно, мучительно сказать) им нужны были строки мои, а не нужна душа моя, ну – душа последнего нищего, отнюдь не «писателя»...*

В индивидуально-авторском концепте «душа» присутствуют признаки, отражающие проявление различных эмоциональных состояний. *Душа* подобно человеку испытывает положительные и отрицательные эмоции. В группу эмоциональных состояний, которые может «испытывать» душа, входят признаки 'радость' (*Я сам порадовался (душою), когда ухом услышал свои же слова...*), 'веселье' (*Выходило весело (хорошо на душе)*) и 'печаль' (*Угрюмая душа моя впервые становится на эту точку зрения. О, как она угрюма была, моя душа, – ещё с Костромы:... Я думаю, из писателей, писавших в России (нельзя сказать «из русских писателей»), было мало принявших в душу столько печали.*). Также душа может смеяться. Например, признак 'смех': *И на что ему «Виклеф» – смеялся я в душе.*

Душе свойственно испытывать 'страсть': *Душа есть страсть.* Подобно человеку, душа может страдать: *Это было что-то судорожное, и проникнутое такой горечью и отчаянием, как я не помню...* Часто душа испытывает состояние 'тревоги': *Если бы я также вдумался в состояние души её, т. е. вдруг затревожился, отчего она тревожна, – я бы разыскал, также бы стал искать, думать, также бороться душою с чем-то неопределённо дурным, и попал бы на след, и, в конце концов, вбóремя разыскал бы и позвал Карпинского.*

Душа испытывает смутное, противоречивое состояние: Эти запутанные заглавия, – плетью, выразили то «заплетённое», смутное, колеблющееся и вместе порывистое и торопливое состояние ума и души, с каким я вторично выступил в литературу в 1889 году, – после неудачи с книгою «О понимании» (1886 г.).

Душа способна к эмпатии. Признак 'сопереживать': *Последняя собака, раздавленная трамваем, вызывала большее движение души, чем их «философия и публицистика» (устно).*

В противовес бурным эмоциям (например, 'волнение', 'страсть') душе свойственно и спокойное состояние. Концепт «душа» включает также в свою структуру признак 'покой': – Нет, Вася, я больше всего на свете желал бы в настоящую мину-

ту повидаться с тобой, наговориться досыта, **отвести душу**, утомлённую печалью, разочарованиями и безнадежной тоской. В минуты, особенно для тебя мучительные и невыносимые, ты, мой милый друг, бери листок бумаги и пиши ко мне: все **легче будет на душе**, право, когда изложишь свою тоску в письме к другу; тогда половина горя и все муки как будто свалятся с плеч, если знаешь, что есть где-то человек, сочувствующий тебе и понимающий тебя... Фразеологизм отвести душу в русской лингвокультуре имеет значение 'высказать все, что накопилось, наболело, о чём долго приходилось молчать'.

В структуру концепта «душа» входит признак 'грусть': **Моя душа сплетена из... грусти**. Душа испытывает 'тоску': Сидишь, сидишь, а **тоска лезет на душу**... Состояние души изменяется во время молитвы. Признак 'состояние удовлетворения': Выходило **весело (хорошо на душе)**. Но, повторяю, жулик знает, чем «отвертывать замки», а «кто молится» и счастлив – тоже знает, что он – молится именно и – именно счастлив; что у него «**хорошо на душе**»; и вообще что в это время, вот, может быть, на одну эту минуту в жизни, – он сам хорош. Антонимичен ему признак 'отсутствие удовлетворения': Тяжело ли ему? Я не замечал. Он кажется вечно счастливым. Но как **тяжко должно быть у него на душе**.

Словосочетание от души обозначает 'высшую степень проявления чувств': **От души**, от всего сердца благодарю тебя, Вильям, <...> за твою записку...; Жалко мне её, **от души жалко**...; Конечно, я не написал бы ни одной статьи (для денег – да), т. е. не написал бы «**от души**», если бы не был в этом уверен. От души может быть кого-то жаль, от души можно сопереживать и радоваться.

Следует разграничивать эмоциональные признаки концепта, которые реализуются согласно модели 'душа – существо, которое испытывает эмоции', а также 'душа – то, что вызывает эмоцию'.

Признак 'нравственное страдание' – «Пароход идёт» писательства – идёт при горе, несчастьи, **муках души**... Все «идёт» и «идёт»... Корректуры, рукописи...

Душа может болеть. Здесь следует отметить связь болезни души с эмоциональным состоянием человека. Признак 'болезнь': **Болит душа, болит душа, болит душа**...; **В душе** моей много лет стоит какая-то **непрерывная боль**, которая заглушает желание славы; О всех трёх не было никакой причины «**душе болеть**», и от этого я их не любил. **Болит душа** о себе, **болит о мире, болит о прошлом, будущем**...

Выводы. Таким образом, в индивидуально-авторской картине мира Василия Розанова душа как объект внутреннего мира человека осмысливается метафорически. Основой концептуализации души в языковой картине мира Василия Розанова являются когнитивные метафоры 'душа – существо', 'душа – тело' и 'душа – человек'.

Список литературы

1. Балашова Л.В. Метафора в диахронии (на материале русского языка XI–XX веков) : [монография] / Л. В. Балашова. – Саратов, 1998.
2. Буянова Л.Ю. Концепт Душа» как основа русской ментальности: особенности речевой реализации / Л. Ю. Буянова // Этика и социология текста : [сб. научн.-метод. семинара «ТЕХТУС»]. – Вып. 10. – Ставрополь, 2004. – С. 265–270.
3. Колесов В. В. Древняя Русь: Наследие в слове. Мир человека / В. В. Колесов. – СПб.: Филол. ф-т Санкт-Петербургского гос. ун-та, 2000. – 326 с.

4. Михеев М. Отражение слова «душа» в наивной мифологии русского языка (опыт размытого описания образной коннотативной семантики) / М. Михеев // Фразеология в контексте культуры. – М. : Ин-т языкознания, 1999. – С. 145–158.
5. Николукин А. Н. Розанов / А. Н. Николукин. – М. : Мол. гвардия, 2001. – 512 с.
6. Пюрбеев Г. Ц. Концепт «душа» в языковом сознании русских и калмыков / Г. Ц. Пюрбеев, Э. Б. Турдуматова // Гуманитарные исследования. – 2010. – № 4 (36). – С. 125–130
7. Розанов В. В. Собрание сочинений : в 27 т. – М. : Республика, 1994–2010.

Фісенко О. С. Концепт «душа» як фрагмент мовної картини світу Василя Розанова / О. С. Фісенко // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 209–214.

У статті розглядається зміст і структура концепту «душа» в мовній картині світу Василя Васильовича Розанова - найвизначнішого представника російської релігійно-філософської критики кінця XIX – початку XX ст. У концепті «душа» як фрагменті індивідуально-авторської картини світу Василя Розанова виділяються концептуальні метафори «душа – істота», «душа – людина» і «душа – тіло».

Ключові слова: індивідуально-авторський концепт, мовна картина світу, когнітивна метафора, когнітивна ознака.

Fisenco O. S. Concept «Soul» as the Fragment of linguistic Worldview by V. Rosanov / O. S. Fisenco // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 209–214.

The article deals with the research of language representation of one of the most significant concepts of Russian world view – the concept «Soul». The content and the structure of the concept «soul» is considered as the component of individual-author Vasilij Vasilievich Rosanov's world view – the most eminent representative of the Russian religious philosophy critique in the end XIX – beginning XX. The search of the peculiarities of language representation of the concept is fulfilled on the base of the late Vasilij Vasilievich Rosanov's works («Secluded», «Fallen leaves», «Box 1 and 2», «Fleeting» and «Last leaves»). Soul in religious philosophy discourse is considered as the writer's alter ego. They are author's thoughts and feelings, continuation of his consciousness. The nominative field of the concept is built by the lexemes «soul», «spirit», «soulling». The productive conceptual metaphors are «soul – creature», «soul – man» and «soul – body».

Key words: individual-author concept, linguistic worldview, cognitive metaphor, cognitive feature.

Поступила в редакцію 14.11.2013 г.

УДК 81'253

**ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ МЕТАФОРИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ
З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ РОСІЙСЬКОЮ
(НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ О. ГОНЧАРА «СОБОР»)**

Шепель Ю. О.

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, м. Дніпропетровськ

Робота присвячена висвітленню однієї з актуальних, але не достатньо вивчених проблем в українському перекладознавстві, а саме: адекватний та еквівалентний переклад українських образних засобів (метафори та метафоричні конструкції) російською мовою. Це головний напрям дослідження; паралельно торкаємося таких аспектів, як феномен Олеся Гончара в контексті світової культури, глибинна інформаційність його творів, зокрема роману «Собор». В роботі спостерігаємо спроби проникнути в підтекст, нашарування смислів, які стоять за кожним образним засобом.

Ключові слова: образні засоби, метафора, порівняння, порівняльні фразеологізми, семантична, стилістична та аксіологічна функції образних засобів, збереження інваріанту змісту, еквівалентний та адекватний переклад, граматичні трансформації, відтворення художньо-естетичних якостей оригіналу.

Постановка проблеми. В умовах незалежності України поглибився інтерес до національної культури, зокрема до художньої літератури. Стало можливим досліджувати творчість не лише вилучених із мовно-літературного процесу чи замовчуваних письменників, а й глибше, без ідеологічного тиску вивчати творчість письменників загальновідомих, хрестоматійних. Світоглядні позиції і національна специфіка творчості митця значною мірою розкриваються через мову його творів. Таким взаємозв'язком мови та світобачення письменника особливо позначені твори О. Гончара. Стиль, художня манера, естетична концепція цього письменника – особлива сторінка в історії сучасної української літератури. Шлях О. Гончара в літературі – це шлях безперервних пошуків. Його творчість нерозривно пов'язана із сучасною йому епохою, вона поетапно відбиває шляхи розвитку українського суспільства.

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою поглибленого вивчення на нових засадах мови роману «Собор» одного з найвизначніших українських письменників ХХ ст. – О. Гончара, вираження через мову домінант його творчості і світобачення, одним із виявів яких є такі образні засоби як метафора та порівняння; визначення статусу образних засобів у романі та з'ясування їхнього концептуального наповнення. Художні образні засоби розкривають таємниці менталітету певного народу. Отже, в процесі дослідження матимемо нагоду поцінувати творчий потенціал українського митця, притаманну йому енергію творення, а не руйнації. Російський переклад дасть читачу уявлення про духовний космос українця, його світосприйняття і вічні цінності.

Мета роботи – з'ясувати структурно-семантичні і функціонально-стилістичні особливості образних засобів (метафори та порівняння) та виявити їхню естетичну функцію; дослідити особливості перекладу образних засобів роману «Собор» Олеся Гончара російською мовою.

Мета дослідження обумовила розв'язання наступних завдань:

1. Зіставити порівняння оригіналу та перекладу на семантичному, граматичному та стилістичному рівнях.

2. Визначити особливості перекладу образних засобів, що важко піддаються потрактуванню і передачі іншою мовою.

3. Визначити рівень еквівалентності перекладу художніх засобів (метафор та порівнянь) І. Новосельцевою.

Об'єктом дослідження стала мова роману «Собор» та його переклад.

Предметом дослідження обрано перекладацький аспект твору з української мови російською.

Говорячи про закономірності метафоризації, слід сказати, що мова є сховищем інформації, яку накопичив мовний колектив, тобто фіксує практично все, що прийнято вважати національно-культурним надбанням народу – носія мови. Тому в деяких випадках перекладу певних метафоричних конструкцій виникають ускладнення, для усунення яких мусимо бути обізнаними з історією мов, які порівнюємо. В процесі зіставлення української та російської мов перекладач стикається з проблемою порівняльного вивчення близькоспоріднених мов, яка містить у собі моменти, які заслуговують на увагу в розумінні культури, правильності і нормативності мови, знання обох мов.

При перекладі твору О. Гончара «Собор» спостерігаємо розходження між українськими та російськими метафоричними конструкціями у граматичному та лексичному оформленні, але семантично вони збігаються:

«Вранці пусте було небо, хмари убогі пливли над собором, а вітер улігся, на сході краєчок неба холодно, криваво червонів». – *«Утром пустое было небо, дырявые облака плыли над собором, а ветер успокоился, на востоке краешек неба алел холодно, кроваво».* Передача в перекладі «убогих хмар» «дырявыми облаками» знімає соціально-психологічну напругу, знищує не зовсім приємний підтекст: убогими і природу, і народ, і всю Україну зробила цілеспрямована колоніальна політика імперії. В перекладі зникають болісно-прозорі натяки на долю України, з'являється нейтральний образ: «дырявые облака» не в значенні обідрані, а як такі, що ось-ось проллються дощем.

«Материне обличчя похмарилось: зникла невісточка». – *«Лицо матери помрачнело: исчезла невесточка».* Спостерігаємо яскравий метафоричний образ, що передає світовідчуття українця: все – єдине, сонце сміється, небо плаче дощем, обличчя, як і небо, хмариться. У перекладі російською мовою звучить нейтральне слово «омрачилось», тобто зробилося похмурим. Зникає світовідчуття язичника, сонцепоклонника, землероба;

«...небо час від часу дихало, мов велетенські легені...». – *«...небо время от времени вздыхало, как исполинские мехи».* Бачимо повну семантичну невідповідність. Повнокровний міфологічний образ неба як живої істоти змінюється плоским метафоричним порівнянням;

«Буйнує сила життя, димлять заводи, тасмничі гуркоти долинують з протилежного берега, з цитаделі металургів; сонце сідає за повиті млою пагорби, за далекі димарі, дніпрова гладінь бузковіє, рожевим береться, хвиля, вигинаючись,

колишеться під гаснучим промінням важкими переливами-оксамитами. Поступово густішають, малиновіють оксамити Дніпра». – «Бьёт ключом сила жизни, дымят заводы, таинственные грохоты долетают с того берега, из цитадели металлургов, солнце садится за окутанные мглой холмы, за далёкие трубы, днепровская гладь лиловет, потом волна, выгибаясь, блестит в гаснущих лучах уже иными оттенками, колышется то пурпуром, то тяжёлыми переливами малиновых оксамитов». Семантика перекладу уривку максимально наближена до оригіналу, хоч виражена різними лексичними граматичними засобами вираження. Метафорична конструкція «буйняє сила життя» містить новотвори автора, які в перекладі відсутні: «бьёт ключом сила жизни». А речення «поступово густішають, малиновіють оксамити Дніпра» в перекладі вилучено.

Дуже насичені метафоричні громіздкі структури становлять певну складність для перекладу. Тому перекладачці доводиться вдаватись до вилучення, спрощення, зміни конструкції речення. Розглянемо це на прикладах:

«Після відвідин музею якимось збадьорилася (Сьлька): чи піонери навіяли своїм щебетом добрий настрій, своєю дитячою безхмарністю, чи ота малинова козаччина вольовита, безстрашна, що від неї такі яскраві яблука вражень zostались». – «После посещения музея девушка заметно взбодрилась: то ли пионеры навеяли хорошее настроение своим щебетом, своєю детскою беззаботностью, или та казатчина волевая, бесстрашная, что от неё такие яркие впечатления остались?». Лексема «безхмарність» означає насамперед ясність та спокій, тому перекладачка замінює рівноцінною лексемою «беззаботность». Також у реченні вилучена метафорична конструкція «яблука вражень» у мові перекладу. Сама конструкція має дуже глибоку багатозначну метафору. Яблука – це плоди, результати, тобто прозорий натяк на те, що часи козаччини не минули безслідно для формування цілої нації, національної ідеї. Але найвагоміший зміст – яблука від яблуні недалеко падає (козацькому роду нема переводу). Отже, ми прямі нащадки славних прадідів і будьмо гідними їхньої слави!

«Спускалася вниз проспектом, що весь був у палахкотінні високих червоних квітів: щедро політі, вони всюди яскравіли вповдовж алей, а над ними панувало суцільними шатрами могуття припилюжених величезних акацій, що, відцвівши, тепер знову ждали нового цвіту». – «Спускалась по крутому проспекту – он весь полыхал высокими красными, еще в брызгах после поливки цветами, дремали вдоль проспекта разомлевшие огромные акации...». Спостерігаємо розбіжність, семантичну невідповідність перекладу. Багате семантичне навантаження метафоричного образу у мові оригіналу невілюється, збіднюється, перекручується.

«Панування величезних акацій» змінюється на «дрімоту». Зникає підтекст, що вказує на людність, вільність, незалежність (Лексема «шатри» неминуче викликає асоціацію з вільним циганським племенем, яке нізащо не віддасть свою волю). Натомість виникає розслаблений, дрімотний образ акацій, символ впокорення, слабкості духу, вегетативного існування. Також О. Гончар яскраво показує ще один приклад циганської вольності та незалежності, використовуючи перифраз метафоричного типу: «Дві жінки прадавнього індійського племені, як донесли вони сюди цю смагу предків, і чорнобрів'я, і жести, і спів? Дві живі людські перекотиполя, що заплута-

лись веред вихрив ХХ віку... Поворожити б, чи що?» – «Две женщины прадавнего индийского племени, как донесли они сюда эту смуглость предков, и чернобровье своё, и жесты, и пенне? Два живых человеческих перекасти-поля, блуждающие среди вихрей ХХ века... Может, погадать?»

«І хоч опеклася, так і не зазнавши кохання, але певна була, що воно є, сама про таке мріяла колись у ті весняні свої ночі, брунькуючі ночі-квітнівки...» – «І хоть обожглась, так и не узнав любви, но уверена была, что она есть, сама о такой когда-то мечтала в те весенние свои ночи, набухающие вишнёвыми почками ночи...» Семантичне поле оригіналу в перекладі дещо звужується, тому перекласти новотвір автора «брунькуючі ночі-квітнівки» російською мовою просто неможливо. Проте перекладач може зробити все залежне, щоб наблизитися до семантики цього метафоричного образу.

«...хоч стільки ж зустрічалося дівчат. І ніби ж гарних, але жодна не вивела з рівноваги, а це безкокетне, смагляве, зеленооке дівчисько пройняло тебе поглядом чародійниці, світлом налило тобі душу, надало снаги, сп'яніло радістю, квітом розквітло тобі життя!... А усмішка з автобуса, в якій було щось до болю ніжне, голубиве, ніби аж материнське. Одна зустріч, а скільки в ньому вона пробудила, як збурунила сонячною радістю душу, весь світ ніби розсіявся, п'єш і не нап'єшся його п'яної краси!» – «...сколько ни встречалось девушек – и красивых, и умных, ни одна не всколыхнула так, не вывела из равновесия, а эта, лишённая кокетства, странно явившаяся из-за Ягоровой изгороди, проняла тебя взглядом чаровницы, светом и радостью наполнила тебе душу, придала сил... А улыбка из автобуса, в которой было что-то до боли нежное, такое преданное, словно бы даже материнское. Одна только встреча, а сколько в нём она пробудила, взволновала до глубин радостью и надеждой, весь свет засиял, пьёшь и не напьёшься его пьянящей красоты!» Приклад мінімальної семантичної передачі оригіналу в перекладі: «сп'яніло радістю» – «радістю наполнила тебе душу», «світ ніби розсіявся» – «весь свет засиял». Метафорична конструкція «зустріч збурунила сонячною радістю душу» вилучена у мові перекладу, а натомість замінена неповною семантичною відповідністю: «светом и радостью наполнила тебе душу». Елемент неспокою, взбентеження і протесту втрачений. Лексеми *бурун*, *буря*, *обурюватися* – мають спільне семантичне ядро. Ізіда Новосельцева замінила цю лексему нейтральним змістом пасивності – «наполнила». Також у перекладі вилучена метафорична конструкція «квітом розквітло тобі життя».

Олесь Гончар широко користується архетипічними образами, переважну частину яких складають образи сонця, неба, хмар, вітру, води... Порівняємо метафоричні конструкції мови оригіналу з мовою перекладу: «...в над планетному супокої одвіку панує тільки сліпучий океан саява, океан піднебесної білої вічності» – «... в надпланетном покое царит ослепительный океан света, океан поднебесной сверкающей вечности»;

«Довкруги – океан саява, простори, що пахнуть вічністю, степові Гілеї, описані ще Геродотом, де скіфи-хлібороби розводили знаменитих білих коней, так званих царських, що були знані на весь античний світ...» – «Вокруг – океан солнца, просторы, пахнущие вечностью, степные Гилеи, описанные ещё Геродотом, где ски-

фы-хлеборобы разводили знаменитых белых лошадей, так называемых царских, славившихся во всём античном мире»;

«Вільний, залятий сонцем Славутич, він більше, ніж небо, світить тут людям своїм простором... Дніпро для тих людей – частка життя» – «Вольный, залитый солнцем Славутич, он больше, чем небо, светит людям своим сверкающим простором... Днепр для этих людей – частица жизни».

«Надзахідне сонце червоніє за мостом. Велике, розпечене. І дедалі більшає. Маленькі, мав мишенята, машини, проповзаючи по мосту, перетинають світило, без кінця проходять через його велетенський розжарений диск» – «Предзакатное сонце алеє за мостом. Большое, раскалённое, оно всё увеличиваетя. Маленькие, точно мышки, машины, проползая по мосту, надвое рассекают светило, без конца проходят через его огромный пылающий диск»

Спостерігаємо відповідність асоціацій та емоційних вражень на українськомовного та російськомовного читача:

«Білий метал сонця над містом» – «Белый металл солнца над городом»;

«Літають по сліпучій гладіні легкі байдарки, гострі, мов щука, човни заводських спортсменів...» – «Летают по слепящей глади лёгкие байдарки, острые, как щуки, челны заводских спортсменов...»;

«Чи вибух взаємної ніжності, що, як джерело оте, несподівано відкрившись, ударить з глибини, явориться на сонці, клекоче, кипить нездоланно...» – «Или всплеск взаимной нежности, что, как тот родник, неожиданно прорвавшись, забьёт из глубины, бурлит на солнце, клокочет, кипит неодолимо...»;

«Собор похмуру плив у хмарах вечірніх» – «Собор угрюмо плыл в тучах вечерних»;

«...горожанки окидали Єльчину тонкостанну постать, гордовиту шию, смагле, самим сонцем мальоване лице!» – «...горожанки окидывали взглядом её гибкий стан, горделиво прямую, красивую шею, смуглое, только солнцем окрашенное лицо...» та ін.

Наскрізний мотив «золотистого кольору» притаманний узагалі мовотворчості Олесея Гончара. Метафоричний епітет «золотистий» містить у собі асоціацію вічних цінностей – людини та її світу:

«Далеко на пляжах – тисячі людей, золотяться тіла червоно, з відстані наче суцільні пшениці рум'яніють, не одразу Єлька і второпала, що то таке». – «Далеко на пляжах виднеются тысячи людей, золотятся тела бесчисленные, с моста кажется – сплошные поля пшеницы рдеют вдали, не сразу Елька и в толк взяла, что там такое» тощо.

У деяких випадках Ізіда Новосельцева сама доповнює цей «золотистий мотив» (спостерігаємо метод додавання): «...а де промайне моторним човником тільки пара – дівчина і юнак, засмаглявлені сонцем...» – «...а то промелькнёт в яркой лодочке пара – юноша и девушка, золотисто-бронзовые от солнца...»;

«Тоді Єлька й тут, на новім своїм пристанищі, чує тихий дзвін колосся, гарячий, сухий дух пшениць засмаглявлених» – «И тогда Елька даже здесь, на новом своём пристанище, будто слышит тихий звон колосьев, горячий, сухой дух посмуглевших золотисто пшениц»

Також можна спостерігати, як перекладачці вдається додавати навіть цілі речення: «Іван рудіє чубом, випрямлений, суворий» – «Иван стоит у самого берега прямой, суровый, в копне медного чуба искрятся, запутавшись, солнечные лучи» тощо.

Також у перекладі зустрічається метод перестановки:

«На одній із труб газ горить, немов гігантський світильник, голубе полум'я тріпоче, бігає квіткою пелюскатою» – «На одной из труб горит газ, точно гигантский светильник, трепещет, бегаёт по нему пламя цветком голубым» тощо.

Важливим структурним елементом метафори у романі виступає образ «повітря», «вітру», що асоціюється з «подихом», «духом»:

«Дмухне вітерець зі степу, з Єльциних країв, і повітря знову стає чистим, на все передмістя війне запашним духом літа» – «Чуть потянет ветерок из степи, из Елькиных краёв, и воздух снова станет чистым, на все предместье повеет ласковостью лета». Метафорична конструкція «запашний дух літа» передається більш нейтральною – «ласковостью лета», тому губляться тонкощі відчуття, одна зі складових світосприймання (зір, слух, дотик, нюх).

«Щоб так, як собор оцей, вікам донесла (поема трагізму війни) дух твого задимленого й жорстокого часу» – «Чтобы она, как собор этот, векам донесла дух твоего задымленного тревожного времени...»; «І заливало щастя, вона пила це повітря, цю зоряність неба, тишу озер» – «Всё вокруг было счастьем, Елька пила этот воздух, эту звездность неба, тишину озёр» та ін.

Великий культурно-естетичний шар в образній системі роману становлять «аграрні метафори» з такими ключовими словами, як плід, квітка, цвіт, лоза, дерево, нива, сад, поле; плодючий, неплодний; садити, сіяти, родити, цвісти, квітнути, вянути, сохнути тощо.

«Вночі при місяці більше, ніж удень, вражає тебе оце розкотисте зачіплянське бароко з кетяжистих акацій та виноградного буйнолістя» – «Ночью, при луне, больше, чем днём, поражает тебя это буйное зачеплянское барокко ветвистых белых акаций и виноградного пышнолистья» (Взагалі хочеться сказати, що у Олеся Гончара метафоричність роману «Собор» барочна: спостерігаємо насичення образів, символічність, алегоричність, нагромодження мовних засобів, певна багатослівність тощо); «...при сході сонця висипле на Широку вся рідня, всі друзі майбутнього воїна, квіття дівчат...» – «...с восходом солнца высьплет на Широкою вся родня, все друзья будущего воина, соцветие девчат...»; «Світять озера їм, і небо заводське цвіте над ними багряно» – «Светят им озера, и небо заводское багряно над ними цветёт»; «Червоні ворохи пшениці сміялись йому смагою її румянців, йому пахла пилюка Єльциних доріг, з неба спрагло цілувало його жарке Єльчине сонце!» – «Красные вороха пшеницы смеялись ему смуглостью её румянца, пылью её дорог клубились степные шляхи, с неба горячо целовало его Елькино солнце!»

Порівняємо тотожний переклад персоніфікації мови оригіналу з мовою перекладу:

«Собор слухав, мовчав. Пізній місяць з неба дививсь, із своєї космічної вахти. Селища, натомлено поринули в сон, спочивали в теплих обіймах ночі» – «Собор слушал, молчал. Поздний месяц невозмутимо глядел со своей космической вахты. Посёлки, утомлённо погружившиеся в сон, отдыхали в тёплых объятиях ночи»;

«Вночі собор молодіє. Зморшок часу на ньому не видно, він мовби повертається до тієї козацької молодості, коли з комишини постав юним виквітом краси і вперше саянув у цих степах небесними півкулями своїх бань» – «Ночью собор молодеет. Морщин времени на нём не увидишь, он как бы возвращается к той своей казацкой молодости, когда из камышинки возник юным олицетворением красоты и впервые засиял в этих степях, заголубел небесно полушариями своих глав» та ін.

Досліджуючи метафоричну мову роману «Собор» О. Гончара, ми розглядали їх не тільки і не стільки як індивідуальну творчість письменника, а як свого роду повернення до материнського лона первісних образів і символів. Концентрами таких метафор виступають сталі, універсальні символи (архетипи). Найважливіші серед них: вогонь, вода, земля, небо, повітря; похідні і супровідні: дощ, джерело, річка, море, океан, потік, сонце, зорі, місяць, хмари; подих, вітер, буря; сад, нива, виноградник, насіння, цвіт, плід, лоза, стебло тощо.

Висновки. Безперечним фактом є те, що через мовні і стильові відмінності абсолютно ідентичний переклад не можливий, тому частина елементів тексту оригіналу відтворюється, а частина компенсується через перекладацькі трансформації і дописки. Використання О. Гончаром метафоричних конструкцій, що містять архетипічні образи не становлять великих труднощів при перекладі. Отже, у романі бачимо високий рівень натхненного словотворення письменника; його новотвори граційні й природні, серед них – поетичні епітети, образні порівняння, перифрази метафоричного типу, метафори тощо.

Адекватно перекласти російською мовою названі образні засоби нелегко; це під силу тільки перекладачу, що сприйме інформацію, закодовану в творі, на всіх рівнях. Для цього, звичайно ж треба досконало знати і любити як українську мову, так і творчість письменника.

Шепель Ю. А. Переводческий аспект метафорических конструкций с украинского языка на русский (на примере романа О. Гончара «Собор») / Ю. А. Шепель // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 215–222.

Работа касается довольно актуальной проблемы перевода образных средств романа Олеся Гончара «Собор» на русский язык. Это основное направление исследования; попутно исследователь поднимает такие аспекты, как феномен О. Гончара в контексте мировой культуры, глубинная информация его произведений, в частности его романа «Собор». В работе наблюдается попытка проникнуть в подтекст, вскрыть наслоение смыслов, которые таятся в каждом образном сравнении, метафоре и новообразованиях романа.

Ключевые слова: образные средства, метафоры, сравнения, сравнительные фразеологизмы, семантическая, стилистическая и аксиологическая функции сравнения, сохранение инварианта содержания, эквивалентный и адекватный перевод, грамматические трансформации, воспроизведение художественно-эстетических качеств оригинала.

Shepel Yu. A. The translating aspect of metaphorical constructions from Ukrainian to Russian (on the example of novel of O. Gontchar «The Cathedral») / Yu. A. Shepel // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 215–222.

This work is concerning one of the actual problems on the translating of comparisons, comparative idiomatical expressions, metaphors and metaphorical constructions from Ukrainian into Russian. In the same time the investigator has studied such aspect as phenomenon of O. Gontchar, his role in the context of the world culture, the deepest information of his works. She tried to clear the spiritual riches that had been coded

in the comparative idiomatical expressions. Article raises the question of depth study of the new principles of the language of the novel «The Cathedral» - one of the most prominent Ukrainian writers of the twentieth century - O. Gontchar, the expression of a dominant language of his work and outlook, one manifestation of which is shaped as a means of metaphor and comparison, the definition of the status of figurative means of a novel and clarify their conceptual content. Art figurative means reveal the secrets of the mentality of some people. The paper clarified the structural and functional-semantic and stylistic features of figurative means (metaphors and similes), their aesthetic function, the analysis of features of translation figurative means the novel «The Cathedral» of Oles' Gonchar. The object of the study was the language of the novel «The Cathedral» and its perevod. Subject of study chosen translational aspect works with Ukrainian language Russian.

Key words: metaphors, metaphorical constructions, comparisons, comparative idiomatical expressions, stylistic function, grammatical transformation, aspects of translation, methods of translation.

Поступила в редакцию 13.11.2013 г.

УДК 82-1

ЛИНГВО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПАРАФРАСТИЧЕСКОЙ ПОЭЗИИ И. П. БОРОЗДНЫ

Шеремет А. С.

Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского, г. Симферополь

Статья посвящена выявлению лингво-стилистических особенностей в парафрастических произведениях поэта первой трети XIX в. Ивана Петровича Бороздны. Материал статьи основан на анализе творческого наследия И. П. Бороздны, в частности, поэтического сборника «Лучи и тени» (1847 г.), ставшего библиографической редкостью и не изученного историками литературы. При помощи анализа лексических единиц и стилистических средств, используемых поэтом, производится попытка выделить его основные идейно-эстетические принципы в создании парафразов текстов Священного писания.

Ключевые слова: И. П. Бороздна, парафраз, псалмодическая поэзия, стилистика, церковная риторическая традиция.

Постановка проблемы. К началу XIX в. переложение текстов Священного Писания прочно вошло в литературную традицию, и к 1820–30-м гг. в русской литературе был создан ряд переложений сакральных текстов, преимущественно псалмов и молитв. Эти переложения, как замечает исследователь Д. Г. Демидов, «могут быть отнесены к упрощённой передаче произведений богослужебных жанров в духовной литературе для церковноучительного или домашнего употребления. Отношения здесь примерно такие, как между строго научными и научно-популярными сочинениями на ту же тему» [3, с. 27]. Т. Г. Мальчукова, осуществляя обзор парафразов псалмов в поэзии этого периода, в качестве их основных авторов выделяет имена Ф. Н. Глинки, А. С. Грибоедова, В. К. Кюхельбекера, Д. И. Хвостова, Н. М. Шатрова и Н. М. Языкова и др. [8, с. 154]. Парафрастическая поэзия нашла отражения и в творчестве малоизвестных поэтов.

Цель статьи – выявление лингво-стилистических особенностей в парафрастических текстах Ивана Петровича Бороздны, поэта первой трети XIX в.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью исследования творчества литераторов «третьего» ряда, вниманием современной науки к поэтике традиционных (в том числе религиозных) сюжетов в художественной литературе и возросшей востребованностью теолингвистики в современном гуманитарном дискурсе.

И. П. Бороздна (1804, с. Медвёдово Черниговской губ. – 1858, там же), творчество которого представлено тремя стихотворными сборниками («Опыты в стихах», «Лири», «Лучи и тени») и поэмой «Поэтические очерки Украины, Одессы и Крыма», в последние годы жизни уделял большое внимание переложению псалмов. По свидетельству автора некролога И. П. Бороздне в «Северной пчеле» (№ 277 за 1858 г.), незадолго до смерти поэт осуществил переложение всей Псалтыри, однако опубликовать результаты своей работы не успел [7, с. 1162]. Однако часть парафразов была издана в его последнем сборнике «Лучи и тени» (1847 г.). Любопытно предисловие поэта к нему: «Возвышенные, священные подлинники моих стихотворных преложений и парафразов, – пишет он, – вот *Лучи*, пред которыми все попытки пе-

редать те подлинники языком светским и опыты, подобные моему, суть только *Тени*» [2, с. 1]. Примечательно, что разделение на «лучи» и «тени» производится уже на уровне структуры сборника: он состоит из двух принципиально различных отделений. Вторая часть содержит типичную и для более раннего творчества И. П. Бороздны любовную и философскую лирику, в первой же представлено 15 стихотворений религиозного содержания, преимущественно – переложений псалмов и молитв.

Сборник открывает «Видение Иезекииля» – переложение ветхозаветного откровения о воскрешении из мёртвых, которое богословами трактуется в узком и широком смысле. В узком его, по словам священника Л. Шихлярова, следует понимать как пророчество о том, что если Израиль выведет «правильный духовный урок из того, что и почему с ним произошло, то Ягвэ, для Которого нет невозможного, восставит его к обновленной жизни, и народ будет возвращен в родную землю» [11]. Основной же, широкий, смысл откровения, по его мнению, заключается в том, что «смерть есть временное состояние, являющееся последствием греха, своего рода испытание, которое завершится всеобщим воскресением во плоти» [11].

Переложение И. П. Бороздны довольно близко к первоисточнику по сюжетно-содержательным характеристикам, однако лексико-стилистическая составляющая парафраза имеет ряд особенностей. Во-первых, следует отметить стремление поэта к сохранению языкового строя сакрального текста и при этом заимствование ряда архаических форм на различных языковых уровнях: фонетическом (*глас, хладный*), морфологическом (*крылы*), морфемном (*возмогут*), лексическом (*десница*). В формальном плане именно архаические языковые формы убедительно сближают текст с церковной риторической традицией.

Второй характерной особенностью «Видения Иезекииля» И. П. Бороздны является введение в текст слов и словосочетаний, типичных для романтической поэзии начала XIX в. При этом исходный текст, как правило, предельно ёмкий и лаконичный, часто дополняется авторскими коннотациями. Так, в исходном тексте сказано, что действие происходит в поле («И Господь вывел меня духом и поставил меня среди поля» [4, с. 830]), при этом поле никакими характеристиками не наделяется. В парафразе же И. П. Бороздны оно представлено печальным «наготой пустынной своей» [2, с. 3]. А, например, к глаголу «ожить» поэт добавляет деепричастный оборот: «ожить, стяхнувши прах могильный» [2, с. 4], который сообщает ситуации дополнительную «действенность», «сценичность».

Те же тенденции можно отметить и в других переложениях И. П. Бороздны. После «Видения Иезекииля» в книге расположены два варианта переложения 136 псалма, так же, как и «Видение», посвящённого теме вавилонского пленения. Первый вариант И. П. Бороздны пишет двустопным амфибрахием, второй – четырёхстопным ямбом. Первый парафраз отличается менее сильной привязкой к тексту оригинала, нежели второй. Например, строку «Там пленившие нас требовали от нас слов песней, и притеснители наши веселья: пропойте нам из песней Сионских» [9, с. 591] И. П. Бороздны перелагает следующим образом: «“Что ж песен Сионских / Не слышим от вас? / Иль вы их забыли?”, – / Коварно спросили / Пленившие нас» [2, с. 8–9]. Однако вавилоняне не спрашивали израильтян о песнях, они их требова-

ли. Эта отсутствующая в первом переложении И. П. Бороздны деталь появляется во втором варианте: «Там те, кем в чуждые нам страны / Мы были в плен увлечены, / Нас вопрошать о песнях стали; / Те ж, кем мы были ведены, / Нас веселиться принуждали / И молвили с улыбкой злой: / “Что ж вы, под небом Вавилона / Из песен вашего Сиона / Нам не споёте ни одной?”» [2, с. 11–12]. Характерно, что и в первое, и во второе стихотворение поэтом вводятся характеристики действий вавилонян («коварно спросили», «с улыбкой злой»). Смысл этих характеристик соотносится с общепринятой трактовкой псалма. Прот. Г. Разумовский писал, что вавилоняне требовали петь сионские песни, «чтобы посмеяться над евреями» [10]. Израильтяне же отказывались петь, потому что Закон повелевал только в одном месте – Иерусалиме – совершать богослужение и пение [10]. В оригинале ответ вавилонян звучит так: «Как нам петь песнь Господню на земле чужой?» [9, с. 591]. В первом варианте И. П. Бороздны он носит характер восклицания, а не риторического вопроса: «Нет! Песни священной, / Нам Богом внушенной, / Мы петь не дерзнём / На бреге чужом! / О родина! Звуки / Той песни твои – / И смолкли они / В час нашей разлуки!» [2, с. 9]. Второй вариант максимально приближен к оригиналу в плане лексики, стилистики и синтаксиса: «Как петь нам на земле чужой / Господню песнь?» [2, с. 12].

Следующий парафраз в книге И. П. Бороздны – переложение 151-го псалма – о юности пастуха Давида, его помазании на царство и единоборстве с Голиафом. Поэт стремится к точности в передаче основной содержательно-сюжетной линии, однако его в его парафраз проникают художественные детали и тропы, отсутствующие в подлиннике. Так, лаконичное жизнеописание – «Я был меньший между братьями моими и юнейший в доме отца моего; пас овец отца моего» [9, с. 596] – у И. П. Бороздны обрастает рядом частных подробностей: «Быв мал меж братьями своими / И всех в дому отца юнейший, с дней молодых / Я пас овец его на пажитях родных / И привыкал скитаться с ними, / Столь низкой доли не кляня!» [2, с. 14]. Развитие получает и отрывок о богоизбранности будущего царя. Так, в псалме читаем: «Сам Господь, Сам услышал меня» [9, с. 596]. Поэт воспроизводит использованную в псалме стилистическую фигуру – анадиплосис (лексический повтор, представляющий собой повторение последнего слова или группы слов стиха в начале следующего): «Он Сам, Он Сам, к Кому измлада / Я в горе притекал, он слух ко мне склонил» [2, с. 14]. Заметим, что, к примеру, А. П. Сумароков, перелагая 151-ый псалом, также следовал оригинальной тропике. Не случайным видится сохранение данного тропа: использование анадиплосиса характерно для псалмодической поэтики: «Откуда придет помощь моя. Помощь моя от Господа» (псалом 120-ый), «Вот стоят ноги наши во вратах твоих, Иерусалим, – Иерусалим, устроенный как город» (псалом 121-ый), «Поток прошел бы над душою нашею; прошли бы над душою нашею воды бурные» (псалом 123-ий) и т. д.

Как и в другие парафразы, в «Псалом на единоборство Давида с Голиафом» И. П. Бороздна вводит романтические формулировки, возможно, стремясь изобразить Давида в меньшей степени собирательной личностью и наделить его индивидуальными характеристиками, опять-таки, типичными для лирического героя своих романтических стихотворений («с дней молодых», «пас овец на пажитях родных», «низкой доли не кляня» и проч.).

Отметим, что для парафразов псалмов И. П. Бороздны характерно не только сохранение архаических словоформ и их лексическое распространение с помощью характерных для поэтики романтизма тропов, но и полная замена формулировок исходного текста романтическими клише.

При этом неизменным остаётся стремление приблизить содержание к оригиналу. К примеру, эпизод из 6-го псалма – «Утомлен я воздыханиями моими: каждую ночь омываю ложе мое, слезами моими омочаю постель мою» [9, с. 537] – трансформируется в типичную для романтического стихотворения сцену: «Под гнётом горести своей / Я истомлен стенаньями, о Боже! / Ночь каждую своё я окропляю ложе / Слезами скорби!» [2, с. 22]; фраза «иссохло от печали око мое» [9, с. 537] также приобретает романтическую окраску: «свет очей померк уж у меня» [2, с. 22].

Эта же тенденция отмечается и в переложениях молитв И. П. Бороздны. К примеру, молитва в день Вознесения Господня в парафразе И. П. Бороздны, если опустить заглавие, выглядит как традиционное романтическое произведение. Душа её героя «Изнемогла под гнетом испытанья, / И вся растерзана, и нет ей упованья, / И жизнь бесцветная, как путь в степи глухой, / Печально тянется юдолию земной! / В душе моей темно, а на сердце так холодно, / Что бытие мое мне стало безотрадн!» [2, с. 27]. Сравним эти строки с отрывком из элегии 1845 г.: «Что тропа средь тощей степи, / Дней моих тернистый путь: / Сердце бьётся, ноет грудь, / И, как звенья тяжкой цепи, / Подавила их печаль» [2, с. 73].

При этом, как и в переложениях псалмов, в парафразах молитв Бороздна строго следует сюжетной линии первоисточника.

Пожалуй, единственным парафразом, в котором Бороздна позволяет себе свободно трактовать первоисточник и дополнять сюжет рядом авторских деталей, является парафраз 67-го псалма, который, будучи текстом, весьма сложным для восприятия (и, как следствие, переложения), «крестом для умов и укором для толковников» [5], в поэтических парафразах видоизменялся практически до неузнаваемости (см. парафраз А. П. Сумарокова и Ф. Н. Глинки).

Желая сохранить возвышенный тон псалма, И. П. Бороздна использует словоформы, свойственные церковной риторической традиции («пред Божиим лицом», «судия», «он рек», «узреть», «великая чреда», «глагол вдохновенный» и т. п.). При этом он вводит и романтические клише («слепое заблужденье», «лазуревая твердь», «сиять, как крылья голубицы», «светило дневное» и др.).

Выводы. Основной эстетической доминантой парафрастической поэзии И. П. Бороздны явилась приближенность переложения к исходному тексту в плане сюжетно-содержательной основы. При этом на языковом уровне наблюдаем трансформацию первоисточника. К основным лингво-стилистическим особенностям парафразов И. П. Бороздны можно отнести:

- 1) сохранение ряда архаических форм на различных языковых уровнях (лексическом, фонетическом, морфологическом, морфемном);
- 2) стремление поэта к обновлению языкового строя сакрального текста за счёт соответствия поэтики парафразов романтическим тенденциям начала XIX в.

Данные особенности обусловлены, прежде всего, самой целью создания парафразов – не только естественным для религиозного человека стремлением «к духов-

но-творческому диалогу с христианской праосновой сакрального Слова» [1, с. 3], но и попыткой «оживления» вечных тем, «демонстративной акцептацией религиозных ценностей» [6, с. 457], желанием показать вечное значение священных текстов, «выявить в них общечеловеческое начало, обнаружить актуальность для современности» [8, с. 170]. И, как показывают наблюдения, «актуализация» не представлялась поэту возможной без обновления лексического и стилистического строя текста. И. П. Бороздна наделял парафразы приметами произведений романтических жанров, имевших популярность в читательской среде первой трети XIX в.

Список литературы

1. Афанасьева Э. М. «Отче наш...» в русской лирике XIX века / Э. М. Афанасьева // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2004. – № 3. – С. 50–55.
2. Бороздна И. П. Лучи и тени / И. П. Бороздна. – М. : Типография Готье и Монигетти, 1847. – 87 с.
3. Демидов Д. Г. Язык современной русской духовной литературы / Д. Г. Демидов // Христианство и русская литература : [сб. третий] ; [отв. ред. В. А. Котельников]. – СПб. : Наука, 1999. – С. 26–33.
4. Книга пророка Иезекииля / Библия. Книги Священного писания Ветхого и Нового Завета. – М. : Изд-во Московской патриархии, 1988. – С. 830.
5. Лопухин А. П. Псалом 67 : [Электронный ресурс] / А. П. Лопухин // Толковая Библия, или комментарий на все книги Священного Писания Ветхого и Нового Заветов. – Режим доступа: <http://lib.eparhia-saratov.ru/books/111/lopuhin/lopuhin8/539.html>
6. Луцевич Л. Ф. О современной псалмодии / Л. Ф. Луцевич // Христианство и русская литература : [сб. пятый] ; [отв. ред. В. А. Котельников, О. Л. Фетисенко]. – СПб. : Наука, 2006. – С. 429–457.
7. М. М. Некролог / Северная Пчела: газ. полит. и лит. – Санкт-Петербург : Тип. Н. Греча, 1858. – № 277 (16 дек.). – С. 1162.
8. Мальчукова Т. Г. Парафразы псалмов в русской поэзии 1820-х гг. / Т. Г. Мальчукова // Античные и христианские традиции в поэзии А. С. Пушкина [кн. 3]. – Петрозаводск : ПетрГУ, 2002. – С. 153–178.
9. Псалтырь / Библия. Книги Священного писания Ветхого и Нового Завета. – М. : Изд-во Московской патриархии, 1988. – С. 536–596.
10. Разумовский Г. Псалом 136 : [Электронный ресурс] / Г. Разумовский // Объяснение священной книги псалмов. URL: [http://azbyka.ru/hristianstvo/bibliya/vethiy_zavet/razumovskiy_psalmi_19-all.shtml#1]
11. Шихляров Л. Пророк Иезекииль : [Электронный ресурс] / Л. Шихляров // Введение в Ветхий Завет : [конспект лекций]. URL: <http://lib.eparhia-saratov.ru/books/24sh/shihlarov/oldtestament/31.html>.

Шермет Г. С. Лінгво-стилістичні особливості парафрастичної поезії І. П. Бороздни / Г. С. Шермет // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 223–228.

Статтю присвячено виявленню лінгво-стилістичних особливостей в парафрастичних творах поету першої третини XIX в. Івана Петровича Бороздни. Матеріал статті ґрунтується на аналізі творчої спадщини І. П. Бороздни, зокрема, поетичної збірки «Лучи та тіні» (1847 р.), що стала бібліографічною рідкістю і раніше не вивчалася істориками літератури. За допомогою аналізу лексичних одиниць і стилістичних засобів, використаних поетом, виконується спроба виділити його основні ідейно-естетичні принципи у створенні парафразів текстів Священного писання.

Ключові слова: І. П. Бороздна, парафраз, псалмодична поезія, стилістика, церковна риторична традиція.

Sheremet A. Linguistic and stylistic features in the paraphrases of I. Borozdna / A. Sheremet // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 223–228.

The article is devoted to distinguishing of linguistic and stylistic features in the periphrastic works of the poet of the first third of the XIX century – Ivan Borozdna. The material is based on the analysis of the creative heritage of I. Borozdna, in particular, on his poetry collection «The rays and shadows» (1847), which became a rarity and which was not previously studied by historians of literature. The relevance of the research is determined by the necessity of studying of creativity of «third» rank's authors and by the attention of modern science to the poetics of traditional (including religious) stories in literature and the increased demand for teolinguistics in modern humanitarian discourse. By means of the analysis of lexical items and stylistic devices used by I. Borozdna the attempt to distinguish his ideological and aesthetic principles in creating periphrastic texts of Scripture is made. The dominant of aesthetic transcriptions of I. Borozdna was proximity to the original text transcriptions in terms of subject-content basis. Thus on the linguistic level the transformation of the primary source can be observed. To the main features of the linguo-stylistic paraphrases of I. Borozdna can be attributed: first of all, saving a number of archaic forms at various linguistic levels (lexical, phonetic, morphological, morphemic), and, secondly, the desire of the poet to update linguistic structure of the sacred text by the compliance of the paraphrases' poetics to the romantic trends in early XIX century.

Key words: I. Borozdna, paraphrase, psalmody's poetry, style, church's rhetorical tradition.

Поступила в редакцию 18.11.2013 г.

РАЗДЕЛ 5. КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ КАРТИНЫ МИРА ЛЕКСИЧЕСКИМИ СРЕДСТВАМИ

УДК 32: 316.28 (477) + 81'373.612.2

МЕТАФОРИЧНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ТЕАТР» У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Андрейченко О. І.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Сімферополь

У статті здійснено концептуальний аналіз сучасної політичної метафори, зокрема розглянуто структуру і функції. Наголошено на дискурсивному вивченні мовних фактів, тобто дослідженні метафоричних моделей у дискурсі. Метафоричне моделювання – це засіб пізнання й оцінки певного фрагмента об'єктивної дійсності за допомогою сценаріїв, фреймів, які належать до іншої поняттєвої сфери.

Досліджено структуру та прагматичний потенціал метафоричної моделі «*Політична дієвність – театр*». Описано фреймову структуру зазначеної моделі в політичному дискурсі. Визначено й схарактеризовано 8 продуктивних фреймів. Прагматичний зміст театральних метафор націлює реципієнта на оцінку важливості політичної реальності та реалізується за рахунок оцінки: політичні реальності – це театральне дійство, де тільки імітується життя, тому відповідним метафорам властива негативна оцінка.

Ключові слова: політичний дискурс, сфера-джерело, сфера-мета, фрейм, політична метафора, метафорична модель.

Постановка проблеми. Антропоцентричність давно є предметом дослідження національної культури, мови. Ще Д. Овсяннико-Куликовський писав, що «мистецтво прагне до відтворення і пізнання всього людського, воно – антропоцентричне і всю суму відчуттів переробляє в норми людської психіки» [6, с. 343–344]. За постулатом В. Фон Гумбольдта, «людина думає, почуває й живе тільки в мові» [2, с. 378]. Антропологічна лінгвістика передбачає вивчення мови в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю [12, с. 8]. В основі антропоцентричної парадигми – мовна особистість, яка створює різні типи дискурсів.

Важливим постулатом сучасної когнітивної лінгвістики є дискурсивний підхід до вивчення мовних фактів. Метафори, які функціонують у мові, повинні розглядатися в дискурсі, у тісній взаємодії з умовами їх виникнення й формування, з урахуванням авторських, прагматичних настанов. Сучасний політичний дискурс багатий на метафори, які в текстах є засобами оцінності, полемічності, маніпулятивності, метафоричні вислови також образно характеризують опонентів, їхні погляди, дії тощо.

Політичний дискурс, зокрема структура, функції політичної метафори, становить об'єкт вивчення у працях І. Філатенко [7], О. Чадюк [9], Х. Дацишин [4], А. Баранова, Ю. Караулова [1], А. Чудінова [10] та ін. Так, дослідники сучасної політичної комунікації виділяють аргументаційну функцію метафори (засіб перекону-

вання), евристичну функцію (осмислення політичної реальності й формування продуктивних метафоричних моделей). Як слушно зауважує О. Стоянова, метафора, яка виконує такі функції, в політичному дискурсі образно репрезентує суспільно-політичні й ідеологічні зміни в суспільстві [14, с. 60].

За своїм характером метафора універсальна й інтернаціональна. Водночас вона є глибоко національною, оскільки основу її становить система духовних, морально-етичних цінностей, що виробляються колективною свідомістю впродовж суспільного розвитку. Культура відіграє важливе значення у виборі й продукуванні певного типу метафоричних моделей [15, с. 183]. Таким чином, система метафор – це важлива частина національної мовної картини світу, національної ментальності. Тому важливо виявити в кожній мові продуктивні й актуальні метафоричні моделі, які «характеризують сприйняття етносом того чи іншого абстрактного поняття цієї сфери й політики взагалі» [13, с. 393].

Чільне місце у сучасному політичному дискурсі посідає метафора театру. Мета нашої розвідки – дослідити структуру та прагматичний потенціал метафоричної моделі «*Політична дійсність – театр*».

Згідно з уявленням сучасної когнітивної семантики метафоричне моделювання – це засіб пізнання й оцінки певного фрагмента об'єктивної дійсності за допомогою сценаріїв, фреймів, які належать до іншої поняттєвої сфери. Щоразу, інтерпретуючи, сприймаючи метафору, адресат звертається до певного перетину поняттєвих сфер, з якими пов'язані усталені асоціації. Тобто метафорична модель характеризується прагматичною потенцією, закріпленою в національній свідомості оцінкою. Так, усвідомлення політичної дійсності як театру оцінюється негативно, а відповідні метафори «характеризуються, як правило, пейоративною аксіологічною маркованістю» [5, с. 65].

На думку багатьох дослідників, метафора театру – це один із найактуалізованих типів інтерпретації політики в публіцистиці [1; 10; 11, с. 62–66]. Метафорична модель «*Політична дійсність – театр*» часто допомагає журналістам знайти потрібне метафоричне позначення для змалювання політичного життя, оскільки концептуальна сфера 'театр' як вихідна для творення метафори є достатньо структурованою й добре відомою носіям мови. Політичні події відбуваються за певним сценарієм, у межах певного жанру й у відповідності із задумом, постановкою режисера, що здійснює розподіл ролей, установлює порядок виходу акторів на сцену, зміну декорацій тощо. Метафори театру увиразнюють, підкреслюють нещирість, театральність політичного дійства [14, с. 64]. Так, наприклад, Дж. Комбс розглядає виборчу кампанію як ритуальну драму. Кандидат та його команда обов'язково повинні розіграти певні сцени, висловити певні ідеї, на які очікують глядачі. Президентську кампанію у США автор умовно репрезентує як довготривалий процес, що проходить певні періоди, які нагадують епізоди театрального дійства [16, с. 53]. Метафора театру «трактує політику як розвагу для обмеженого кола людей, коли події розгортаються за підготованим сценарієм, а більшості відводиться роль спостерігачів» [3, с. 305]. Прагматичний потенціал метафоричної моделі «*Політична дійсність – театр*» реалізується за рахунок закріпленої за моделлю оцінки: політичні реалії – це театральне дійство, де тільки імітується життя. Тому відповідним метафорам властива негативна оцінка.

Метафоричну модель «*Політична дійсність – театр*» ілюструють такі фрейми:

Фрейм 1. Типи видовищ

Сучасне політичне життя часто метафорично репрезентується як певний різновид видовищ. Відповідно виділяються концепти *спектакль, комедія, драма, балет* тощо, пор.: *Звернення – це, так би мовити, щорічний **спектакль*** [ДУ, 02, 06]; *Українське суспільство, як глядач такої **бюджетної опери** не було допущено до дискусії* [ВЗ, 01, 06]; *Персонажі цієї **політичної драми** не могли збагнути, до чого приведуть їхні дії* [Д, 01, 06]; *У наступному абзаці своєї «**патетичної сонати**» С.Т. зазначає, що «дбати про інтереси України та українців, чесно й наполегливо служити їм» через банківську діяльність йому допомагає аполітичність. І тут починається це більша **комедія*** [УМ, 04, 03]; *Країна погрузається в **шоу, водевілі, брехню, обіцянки, які ніколи не буде виконано*** [ВЗ, 10, 09].

Фрейм 2. Люди, пов'язані з театром

Політичне життя – це театр, у якому кожному суб'єкту політичної дійсності відведена своя роль. Політичні актори виконують *арії, підспівують*. У театрі є свої *прими, солісти*, одні актори *грають роль першої скрипки*, інші – *роль масовки, статистів* тощо, пор.: *Леонід Кучма ще раз наголосив, що в процесі реформи **головна дійова особа** – Президент* [УК, 02, 04]; *Н. Вітренко має право називатися **діючою особою вітчизняної політичної сцени*** [КВ, 07, 05]; *Більшість політологів, опираючись на результати соціологічних досліджень, вважають, що реальними претендентами на «трон» є лише двоє: Юлія Тимошенко і Віктор Янукович. Усі інші – «**масовка**», яка бере участь у виборах, переслідуючи різні цілі* [ЛГ, 08, 09]; *Це, на мій погляд, зовсім не відповідає стратегічній політиці Партії регіонів, яка є надто потужною політичною силою, щоб бути «**підтанцьовкою**» якоїсь політсили* [ЛГ, 12, 08]; *Щодо комуністів, які у парі з олігархами із неприхованим задоволенням топлять прем'єра, то їм у цьому процесі наразі відведено роль **масовки**, на фоні якої справжні **актори** добиваються жаданої **головної ролі*** [КС, 05, 02].

Політичні актори можуть виступати *соло*, однак часто, як свідчить матеріал, вони об'єднуються в *квартети, тріо, дуети, хори*, пор.: *Це геополітичне **тріо** здатне стати мотором трансатлантичної співпраці в Центрально-Східній Європі* [Д, 02, 06]; *Серед виборців зростає попит на «**третю силу**», яка може стати реальною альтернативою «**дуету**» Януковича – Тимошенко* [Д, 01, 10]; *До цього **хору** додав свій голос і міністр оборони...* [С, 12, 05].

У політичному житті розрізняються організатори та виконавці політичних п'єс. Відомо, що будь-яка політична подія, як і театральна прем'єра, готується з особливою ретельністю, тому й використовується для політичних номінацій театральна термінологія, зокрема: *автор тексту, диригент, режисер, продюсер, сценарист* тощо, пор.: *Хоча спікер парламенту, здається, децю недооцінив ситуацію. Насправді його не «**підвісили**» – його голова давно вже лежить під гільйотиною, яка опуститься саме тоді, коли це буде вигідно **організаторам** політичного шоу* [УТ, 08, 09].

Фрейм 3. Глядачі. Успіх спектаклю

Показовими для політичного дискурсу є метафори *глядачі, публіка, фіаско*, адже вибори для політиків, політичних партій – це прем'єра, яка, залежно від успіху в глядачів, може зазнати *фіаско, провалу* або, навпаки, мати довге театральне життя, пор.: *... Надійшла вказівка від «**перших глядачів**» держави, тож значно вигідніше*

недоотримати якийсь рекламний мільйон від Тимошенко, аніж потім отримати на горіхи від тих самих К., С. чи П. [УМ, 11, 01]; Так, не можна не помітити, що всі політичні сили, чийми руками було повалено ющенківський Кабмін, зазнали на цих виборах **фіаско**, хто більше, хто менше [УМ, 05, 02]. У разі успіху можна почути оплески від глядачів, які свідчитимуть про успіх вистави, пор.: *І всі нібито почули рукоплескання країни* [Д, 01, 06].

Не останню роль у житті театру відіграє репертуар, пор.: *Усе, тепер нема на кого скаржитися. І тут би їх усіх разом, всіх, укупі із Самим. Але ж Кучма не був би хитрим Кучмою, якби не махлював суто у своєму репертуарі* [УМ, 12, 02]; *Роками не виявляє зацікавленості кримська влада в дотриманні української репертуарної політики* [КС, 04, 03].

Фрейм 4. Пріміщення театру. Театральний реквізит

Обстежений матеріал свідчить про використання політичними опонентами концепту *театр* для образної репрезентації сучасного політичного життя, пор.: *Театр одного регіону* [УМ, 08, 02]; *Під виглядом замаху глядачеві пропонують театр* [ДзС, 10, 04]; *Більшість тих партій показали своє мистецтво на головній сцені держави* [УК, 02, 04]; *Та ось настає «день Ікс» – день виборів президента, – і на авансцену політичного життя вириваються десятки мужніх і жертовних геніїв, готових урятувати приречену країну буквально за кілька днів чи тижнів, так би мовити, не відходячи від каси* [Д, 01, 10]. Для сприйняття політики як режисованого дійства властиве негативне емоційно-оцінне забарвлення.

Негацію у контекст вносять концепти, що позначають театральний реквізит, оскільки характеризують дії політиків, які ті приховують за красивими словами, пор.: *Падінням театральної завіси можна вважати заяви деяких урядовців* [Д, 01, 06]; *Зняти політичні маски з тих політиків, які в боротьбі за владу забувають про інтереси народу* [УМ, 04, 05]; *А до цього часу вибори є лише декорацією суспільної безвідповідальності, під прапором якої Україна існує з часу проголошення незалежності* [Д, 02, 10].

Результат виборів репрезентовано метафорою із негативною конотацією *розкуплені місця в партері*, пор.: *Голосуватимуть за «розкуплені місця в партері» обласних, міських і, що найсмішніше, – сільських рад* [КС, 02, 06].

Як і в театрі, в політиці керівництво процесом може здійснюватися приховано, тобто з-за лаштунків, пор.: *Леонід Кучма цілком може планувати призначити досить слабого спадкоємця – із тим, щоб надалі самому керувати з-поза лаштунків його руками* [УС, 08, 02]; *Народ знову стає заручником гри за лаштунками* [КС, 12, 05].

Фрейм 5. Сценарій політичної п'єси, її елементи

Відомо, що важливі політичні події готуються з особливою ретельністю: ціла команда спеціально підготовлених людей працює над написанням сценарію, пор.: *ВВП у 2004 році становитиме, за оптимістичним сценарієм – 10%, а за песимістичним 6,5%* [УК, 01, 04].

Політична діяльність, як і вистава, складається з окремих частин, елементів, етапів: *акту, антракту, картини, кульмінації, прелюдії, останнього акорду, реверансу, виходу на біс тощо*, пор.: *Громадянам країни цікаво, чим закінчився перший акт вистави під назвою «Політичні перегони»* [УК, 12, 04]; *Художня частина публічних маніфестацій чинної влади також пов'язана з ігровими елементами, але це вже інший жанр* [ДзТ, 03,

01]; *Погоджувальна рада фракцій, скликана спікером, стала останнім акордом у протистоянні – депутатській «бузі» було покладено край [УМ, 12, 05]; Від кожного з них не можна очікувати реверансів у бік комуністів [С, 12, 05].*

Фрейм 6. Театр ляльок

Театральність, нещирість, маніпулятивність у політичному дискурсі досягається завдяки використанню метафор із сферою-джерелом *театр ляльок*. Ефект метафоричної моделі «*Політична дійсність – це театр ляльок*» зумовлений не стільки емотивністю, скільки прагматикою: щоразу, інтерпретуючи конкретні метафори, адресат звертається до репрезентованих у довготривалій пам'яті перетинів між концептосферами, тобто реципієнт апелює до більш загальної схеми (метафоричної моделі), сфера-джерело якої містить названі значення [8, с. 106]. Отже, осмислення політичної дійсності як театру ляльок оцінюється негативно: політики – це лялькові персонажі, якими керують, смікаючи за ниточки, пор.: *Хто б не смікав за ниточки “касетного скандалу”, під гасла “Україна без Кучми” люди йшли свідомо, за переконанням, а не за гроші. Йшли, навіть знаючи, що хтось ті ниточки таки смікає [УМ, 03, 02]; Бачу його справжнім лідером, гетьманом свого народу, а не маріонеткою, яку за мотузочки смікають владні олігархи [С, 12, 05].*

Специфічними для українського політичного дискурсу є метафори, що ґрунтуються на переосмисленні театральної міфології, зокрема імен персонажів, назв п'єс тощо, пор.: *Отже, городяни, ознайомившись з полемікою у таборі кандидата від влади, тепер зрозуміють, що голова НДП – не псевдолідер, і не казковий персонаж, який керує маріонетками, що справжній Карабас-Барабас сидить сьогодні зовсім не в нашій міськраді, і якщо вже й смікає за ниточки, так про це ж, мовляв, іще Ф. Ніцше казав: «Где борются, там борются за власть» [КС, 10, 04]; *Вовки і вівці демократії [СВ, 10, 04].**

Фрейм 7. Цирк

Матеріал засвідчує, що для дискредитування політичного опонента, його діяльності використовують циркову метафору, репрезентуючи політичні події як *цирк, циркову виставу, клоунаду*, а політичних суб'єктів як *клоунів*, електорат – *глядачі*, які уже не купуються на ефектні трюки, пор.: *Клоунада у владі вийшла за всі пристойні межі. Про ефективність політика в нас уже судять із того, наскільки яскраве шоу він може влаштувати [УТ, 05, 08]; Клоун державного масштабу [ДзС, 10, 04]; Країна змінилася, електорат вже не купується на ефектні трюки [СВ, 02, 06].*

Фрейм 8. Шоу-бізнес

Продуктивними для сучасного політичного дискурсу є метафори з вихідною сферою *шоу-бізнес*. Вони інтерпретують політику як розважальну виставу, видовище, розраховане на привернення до себе уваги, політики – діячі шоу-бізнесу тощо, пор.: *Серед бютівців виявилось надто багато груп впливу, які не відмовили б собі в задоволенні влаштувати шоу взаємних обвинувачень [ДТ, 12, 05]; *Вибори прем'єра можуть перетворитися на довгограюче шоу [ГУ, 02, 06]; Під час цього політичного «шоу» довелося наслухатися багато всього, від чого хотілося сміятися і плакати водночас [КС, 04, 05]; А от ваші опоненти, наприклад Партія регіонів, вже проводять активну розкрутку [УМ, 01, 06]; *Ді-джеї БЮТ Микола Томенко взяв участь в***

реалізації проекту компанії «УМС» та Чорнобаївської райадміністрації [Д, 01, 06]; Укардебалеті – Шуфрич і Стоян [УС, 10, 05].

Висновки. Отже, метафора театру в сучасній публіцистиці використовується для аргументування висловленої думки, для обстоювання власної позиції, як засіб маніпулювання свідомістю адресата політичного дискурсу. Через семантичну структуру метафор із вихідною сферою театр автори газетних матеріалів досягають іронічного звучання тексту, в якому висловлюють зневажливе ставлення до політичної події чи особи. Прагматичний зміст театральних метафор націлює реципієнта на оцінку важливості політичної реалії. Метафорична модель «Політична дійсність – театр» має специфічну фреймову організацію, прийнятну для аналізу саме політичного дискурсу України.

Список літератури

1. Баранов А. Очерк когнитивной теории метафоры / А. Баранов, Ю. Караулов // А. Баранов, Ю. Караулов. Русская политическая метафора. Материалы к словарю. – М.: Институт русского языка АН СССР, 1991. – 193 с.
2. Гумбольдт фон В. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М., 1985. – 450 с.
3. Дацишин Х. Метафорична інтерпретація політичних реалій і проблема впливу на формування громадської думки / Х. Дацишин // Пам'ять століть відтворена у слові. – К.: Планета, 2004. – С. 302–307.
4. Дацишин Х. П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Х. П. Дацишин. – Л., 2005. – 18 с.
5. Кудрявцева Л. О. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція / Л. О. Кудрявцева, Л. П. Дядечко, О. М. Дорофієва та ін. // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 58–66.
6. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Литературно-критические работы : в 2 т. / [сост., подгот. текста, примеч. И. Михайловой ; вступ. ст. Ю. Манна]. – М.: Худож. лит., 1989. – Т. 1. Статьи по теории литературы; Гоголь, Пушкин, Тургенев, Чехов. – М.: Худож. лит., 1989. – 541, [1] с.
7. Філатенко І. О. Сучасна політична метафора в російськомовній газетній комунікації України: когнітивно-прагматичний опис : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / І. О. Філатенко. – К., 2003. – 20 с.
8. Филатенко И. А. Метафорические модели современного политического дискурса Украины: прагматическая характеристика / И. А. Филатенко // Актуальные проблемы вербальной коммуникации. – К., 2004. – С. 123–127.
9. Чадюк О. М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Чадюк. – К., 2005. – 20 с.
10. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации : [монография] / А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2003. – 248 с.
11. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : [монография] / Е. И. Шейгал. – М.: Гнозис, 2004. – 326 с.
12. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 8–69.
13. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія : [наукове видання] / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
14. Стоянова Е. Театральная метафора в политическом дискурсе (на материале языка российских и болгарских масс-медиа) / Е. Стоянова // Аспекты контрастивного описания русского и болгарского языков. – Шумен, 2006. – С. 58–79.
15. Телия В. Н. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 180–204.
16. Combs J. E. Process Approach / J. E. Combs // Handbook of Political Communication. – London: Sage Publications, 1981. – P. 39–66.

Умовні скорочення

ВЗ – газета «Високий замок»;	ЛГ – «Львівська газета»;
ГУ – газета «Голос України»;	С – газета «Столиця»;
Д – газета «День»;	СВ – газета «Сільські вісті»;
ДТ – газета «Дзеркало тижня»;	УК – газета «Урядовий кур'єр»;
ДУ – газета «Демократична Україна»;	УМ – газета «Україна молода»;
ДзС – газета «Дзвін Севастополя»;	УС – газета «Українське слово»;
КВ – газета «Київ вечірній»;	УТ – журнал «Український тиждень».
КС – газета «Кримська світлиця».	

Андрейченко О. И. Метафорическая реализация концептосферы «театр» в современном политическом дискурсе / О. И. Андрейченко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 229–235.

В статье осуществлён концептуальный анализ современной политической метафоры, в частности, рассмотрена её структура и функции. Подчеркнуто дискурсивное изучение языковых фактов. Метафорическое моделирование – это средство познания и оценки определённого фрагмента объективной действительности с помощью сценариев, фреймов, принадлежащих к другой понятийной сфере.

Исследована структура и прагматический потенциал метафорической модели «Политическая действительность – театр». Описана фреймовая структура указанной модели в политическом дискурсе. Определены и охарактеризованы 8 продуктивных фреймов. Прагматический смысл театральных метафор нацеливает реципиента на оценку важности политической реалии и реализуется за счёт оценки: политические реалии – это театральное действо, где только имитируется жизнь, поэтому соответствующим метафорам присуща негативная оценка

Ключевые слова: политический дискурс, сфера-источник, сфера-цель, фрейм, политическая метафора, метафорическая модель.

Andreychenko O. I. Verbalization of conceptual metaphor «theater» in modern political discourse / O. I. Andreychenko // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 229–235.

The article deals with conceptual analysis of current political metaphors, including their structure and function. It shows that metaphoric models in discourse studies are strictly connected with their origin and formation. Metaphorical modeling is a way of understanding and evaluating a fragment of objective reality through scripts, frames related to different conceptual fields.

The author classifies the structure and pragmatic potential of metaphorical model «Political reality – The Theater». According to the structure, it can be divided into 8 productive frames: «Types of sights», «People associated with the theater», «Crowd. The success of the play», «Theater room. Theatrical props», «The scenario of political plays and its elements», «Puppet», «Circus», «Showbiz».

The system of metaphors is an important part of the national linguistic worldview and mentality. The pragmatic meaning of theatrical metaphors aims recipient to assess the importance of the political realities. It is implemented by fixed model assessment: political realities – a theatrical performance, where only simulated life, as appropriate metaphor inherent negative evaluation.

Finally, the «Theatre» metaphor is used to express one's point of view, as a way of manipulating recipient's consciousness in current political discourse.

Key words: political discourse, original-sphere, goal-sphere, frame, political metaphor, metaphorical model.

Поступила в редакцію 22.10.2013 з.

УДК 81'373.21'42:32

SEMANTICS AND PRAGMATICS OF SPACE MODELS

Bessonova L. E., Segal N. A.

Taurida National V.I.Vernadsky University, Simferopol

The research is dedicated to a topical problem in contemporary linguistics – a complex description of cognitive oppositions which implement the category of space in political texts. Lexical and phraseological means of secondary nomination objectifying the opposition “open space – enclosed space” in political texts are being revealed and the models of their language and speech correlation are being stated. Tendencies of modification and restructurization of semantic structure of examined lexical and phraseological units are being under consideration. The main principles of parameterization of political space are grounded in the research by means of semantic-cognitive approach. The pragmatic content of a political text determines the induction process in connotative semes as a result of which words and phrases acquire ameliorative and pejorative connotations. Such locus oriented axiological characteristics are important for human’s comprehension of outer space and, first and foremost, of socio-political space.

Key words: political discourse, political text, category of space, secondary nomination, cognitive oppositions.

Problem statement, its association with significant scientific and practical tasks.

Categorization and structurization of a political text constitutes one of significant and controversial problems in contemporary linguistic studies. Communicative-pragmatic approach to political text analysis on account of coordinate system formation allows to indicate cognitive mechanisms of its generation and perception, reveal determinative characteristics, mark new directions in political language studies. The description of structural content of a political text is closely associated with outlining of cognitive oppositions among which the basic ones are presented by space oppositions: horizontal / vertical (горизонталь / вертикаль), top / bottom (верх / низ), openness / closure (открытость / закрытость), forward / backward (вперед / назад), right / left (вправо / влево), внутри / снаружи (inside / outside). Implementation mechanisms of these models are so evident for language speakers that they don’t cause any difficulties during generation or perception of different types of texts. Complex analysis of binary oppositions in a political text becomes one of the main means of reality comprehension on the level of supratext modeling. Considering the political text as a multi-vector phenomenon reveals system bounds between language units and space semantics.

Analysis of latest research studies within a given problematic. Over the last decade there has been stated a significant activization of scientific investigations in the field of political metaphors. These studies are based on new theories in the fields of text semantics and language units functioning in communicative-pragmatic and linguocultural aspects (A. N. Baranov, F. S. Batsevich, O. P. Yermakova, Y. N. Karaulov, I. M. Kobozeva, O. L. Mihaleva, T. G. Skrebtsova, A. P. Chudinov, E. I. Sheigal, G. M. Yavorskaya). The relevance of cognitive mechanisms systematization by structuring metaphoric fields of political discourse determined the necessity of description of metaphoric meanings that implement basic cognitive universals in a political text. One of these universals is presented by the category “space” (пространство). Despite all the variety of studies and approaches in investigation of “space” (пространство) in contemporary linguistics the prob-

lem of language actualization of space semantics in political discourse still remains debatable [1; 4; 5].

The aim of this article is to describe the means of implementation of secondary nomination linguistic meanings which reveal content and structure of the cognitive opposition openness / closure (открытость / закрытость) through the system of its verbal representation means in political texts.

Description of the main material. The anthropocentric paradigm of contemporary linguistics allows to present the cognitive nature of objects of reality sufficiently and to build on its basis the dominant models of language image of the world. E. Sapir noted that unconsciousness of social behavior stereotypes lies in the unconsciousness of those structural peculiarities, limits and meaningful elements of behavior that are being used permanently and implicitly [7, p. 598]. E. Benveniste believed that people learn culture, arrange and transform it through language. Like any language, every culture uses a specific symbolic instrument due to which a corresponding society is identified [2, p. 32]. The above-mentioned point also characterizes contemporary linguistic science which finds the research of nationally specific language units and study of mental space quite significant. The categorization of “space” (пространство) and the verbalization of those categories and notions which correlate with spatial units gradually attract linguists’ attention (N. D. Arutjunova, M. V. Vsevolodova, V. G. Gak, I. M. Kobozeva, V. V. Kolesov, E. S. Kubryakova, T. V. Radziyevskaya, U. S. Stepanov, O. A. Cherepanova, F. D. Shmeljov, E. S. Yakovleva).

Particular attention in this case is dedicated to the study of correlation between universal and idioethnic features in semantics of language units that are relevant in terms of spatial world categorization. The study of direct and figurative (metaphoric) meanings of spatial vocabulary facilitates the exposure of cognitive models that include figurative components of a language unit. This approach enables the consideration of spatial semantics as a language realization of world model existing in the consciousness of Russian language speakers and which is being expressed by a system of metaphoric nominations.

The category of “space” (пространство) comprises the system of opposition which are implemented on grammatical and semantic-pragmatic as well as on cognitive levels. As the researchers reasonably state, the world that surrounds a person appears in objects and such abstract images as space, which is segmented on the basis of such features as *one’s own / strange* (свой / чужой), and is traced to the models *horizontal / vertical* (горизонтальный – вертикальный), *open / closed* (открытый – закрытый), *right / left* (правый – левый), *top / low* (верхний – нижний), *near / far* (ближний – дальний), *inside / outside* (внутренний – внешний). In the works of T. G. Skrebtsova it is emphasized that the opposing members can be roughly united in two groups – “good” and “bad” relations. Both groups reveal considerable inner coordination caused by physical properties of corresponding objects (i.e. source area) [6]. The researcher emphasizes that the use of these categories for explication of peculiarities of human relations presents a conceptual metaphor as the corresponding words designate in their primary meanings certain physical qualities of objects and peculiarities of their spatial arrangement.

The analysis of political texts allows to draw a conclusion that during the implementation of language units which explicit the cognitive opposition *openness / closure*

(*открытость / закрытость*) one can observe the implementation of connotative senses whereas lexemes acquire positive or negative connotation preserving the lexicographic content. This sort of implementation, in our opinion, is on the one hand determined by context surrounding of language units and on the other hand – by their pragmatic content: communicative situations with *open* space in a political text are estimated positively whereas the *closed* space is negatively evaluated which underlines the meaningfulness of a value component in a given semiotic opposition.

The image of *home* (*дом*), which indicates the enclosed space developed by a human being, characterizes implementation of the cognitive opposition *openness / closure* (*открытость / закрытость*) in discourse practice. It is stated in linguocultural studies that *home* (*дом*) represents the intersection of three dimensions, being perceived as physical space, culture and a human's life simultaneously. This fact in particular stresses the significance of *home* (*дом*) in the world image of a communicative personality and it also determines usage frequency of this image in a political text. According to observations made by V. G. Gak *home* indicates enclosed space which is the nearest to a human [3, p.129].

Contextological analysis has shown that the cognitive opposition *openness / closure* (*открытость / закрытость*) in a political text is first of all structured on the basis of such key units as: *door* (*дверь*), *window* (*окно*), *ventlight* (*форточка*), *gates* (*ворота*), *fence* (*забор*). While functioning in a political text, these units acquire new semantic features which are not stated in their dictionary definitions. A political text thus acquires new pragmatic meanings.

Wide use of the language unit *door* (*дверь*) in a political text is associated with the peculiarities of its mythopoetic content. Thus *door* (*дверь*) in a mythopoetic image of the world presents a symbol of transition, unification and separation, a symbolic meeting of one's own and something strange. An open door symbolizes the recognition of being "one's own", permission to enter the home space. A closed door doesn't allow "something strange" to approach the territory of its space. During the implementation of the lexical unit *door* (*дверь*) in a political text the dominant role takes on the verbal range that actualizes pragmatic directions of the message recipient: *to open* (*открывать*) – *to open slightly* (*приоткрывать*) – *to close softly* (*прикрывать*) – *to close* (*закрывать*) – *to slam* (*захлопывать*).

The functioning of a verbal range in a political text is accompanied with a high level of figurativeness and a fixed connotation. The connotation in this range changes from plus to minus (to open – good / to close – bad). The open door represents potential possibility, clear view of a purpose, identification of strategy aimed at its achievement: **Двери для Украины не просто открыты. Мы хотели бы пригласить ими воспользоваться, но решение - за Украиной. Тем временем мы держим дверь настолько открытыми, насколько можем**, - заверил министр иностранных дел Швеции Карл Бильдт (ТСН, 20.09.2013); **Колесников: нужны законы, которые максимально откроют двери для инвесторов** (Обозреватель, 3.08.2013); **Х. Клинтон: Двери НАТО для Украины открыты. Украина независимое и суверенное государство, которое само имеет право определить, предпринимать этот шаг или нет** (ТСН, 2.07.2012); **«Двери для новых членов коалиции открыты»**, – заявляют «Регионы» (Наш век, 16.03.2012). Within the realization of the construction to open the door («открыть

дверь») in a political text implementation of the semes “interaction”, “cooperation”, “compromise”, “perspective” takes place. It should be noted that goal achievement (entry into a certain political party or an organization) becomes possible with the fulfillment of specific conditions and due to strategically correct political actions: *Освобождение Тимошенко до 22 сентября откроет дверь к ассоциации Украины* (Обозреватель, 6.09.2013); *ЕС открыл двери Украине, но выдвинул жесткие условия* (УБК, 2.12.2013). Non-fulfilment of the demands, departure from the strategy course determines the impossibility of goal achievement, lack of cooperation perspectives: *Стучи не стучи – двери в ЕС серьезно закрыты* (УП, 22.12.2012). *Вступить сейчас в ЕС не лучшее время. Перед Януковичем закрылись двери в ВР* (24.ua, 25.02.2012). It should be mentioned that the verb “to close” («закрывать») most often functions within Subject-Subject relations, that include the active and the passive subjects of action. These subjects are political leaders, states and political organizations: *Объявив себя внеблоковым государством, Украина закрыла себе дверь в НАТО и Евросоюз* (utro.ua, 7.07.2013); *Германия закрывает перед Украиной дверь в НАТО* (korrespondent.net, 27.03.2012).

Negative connotation, which is conditioned not only by valuation factors but also by emotional-expressive components, is exposed in the usage of the phrase “to slam the door” («захлопнуть дверь»). In lexicographic sources the verb “to slam” («захлопнуть») in one of its meanings is explained as “to close swiftly”. Thus one can notice such components of the semantic structure of the verb *to shut* («захлопнуть») as ‘effort’, ‘lifetime’, whereas these are not found in the denotatum of the verb “to close”. These denotative features are implemented in political contexts with additional connotations and a stable emotional charge. The semantic potential of the verb *to shut* («захлопнуть») is implemented in negatively charged political text, which is connected with the termination of a constructive dialogue: *НАТО хочет захлопывать дверь в отношениях с Россией; Европа захлопнет дверь перед Украиной из-за дружбы с Россией* (president.org.ua, 06.05.2012); *Штефан Фюле захлопнул перед Арменией двери в ЕС* (day.az, 6.09.2013); *Из-за постоянного обращения Турции к карабахской проблеме, Армения захлопнула дверь и Турция осталась в изоляции* (arunion.info, 6.06.2012); *an open door* hereby is characterized by vision of positive results, it symbolizes perspectives and wide possibilities; a *closed door* in its turn – by impossibility to reach the aims, a *shut door* – by absence of constructive perspectives.

The verbs *to open slightly* (*приоткрывать*) and *to close softly* (*прикрывать*) acquire such peculiarities of contextual implementation in a political space that can be explained on denotative level as “not to open fully” and “not to close completely”. “A slightly opened door” in a political text becomes a chance, a possibility given to the subject for goal achievement. The role of a subject in similar contexts is played, as a rule, by the state or by a political leader; the aim is usually presented by the entry into a certain political organization: *Европа приоткрыла Украине дверь. Но дальше порога не пустила* (1К, № 241, 12.09.2012-18.09.2012); *Европарламент приоткрыл двери Украине: Европарламент предоставил Украине право обратиться с заявлением о членстве в Европейском Союзе* (donbass.ua, 25.02.2010); *Польша хочет помочь Украине приоткрыть дверь в ЕС уже в сентябре* (Обозреватель, 24.06.2013).

A *slightly opened door* (*прикрытая дверь*) reduces the potential probability of success but leaves however chances for a positive result: *НАТО прикрывает дверь перед Украиной из-за России?* (mobus.com, 6.03.2012); *Азаров прикрыл двери Украины для иммигрантов* (Комментарии, 11.03.2011).

Trying to achieve political aims one should use all the available chances and opportunities. It is typical of a political text to use extended metaphors that characterize changes in the political situation. Thus, changes in political relations, marking of new strategies and policies, carrying out of a constructive dialogue or lack of it on the contrary reflect in metaphorical constructions with active verb centers, such as *to open slightly* (*приоткрыть*) – *to open* (*открыть*) – *to close* (*заккрыть*), *to open slightly* (*приоткрыть*) – *to open* (*открыть*) – *to shut* (*захлопнуть*): *Российский посол «поставил свою ногу» в едва приоткрытую, впервые за 16 лет, дверь отношений Латвии и России и делал все для того, чтобы эта дверь не только вновь не захлопнулась, но и чтобы открылась еще шире* (rosbalt.ru, 7.03.2008). It is impossible to *open a closed door* not applying maximum efforts. Such efforts are being applied only in case of important questions on which depends the fate of the state or of any other political subject. This is being reflected in political texts by means of syntactic predicative-actant constructions *to tear the door down* «*срывать двери*», *to force into the door* «*ломиться в двери*». Such phrases possess high emotional charge and a wide connotative range. Being implemented in a political text the word combinations *to tear the door down* «*срывать двери*» and *to force into the door* «*ломиться в двери*» can have positive as well as negative connotation. In first case the constructions explicate such semantic components as “persistence” and “aim” (*Нам не нужно стоять в сенях перед закрытой дверью. Необходимо срывать эти двери вместе с завесами. Наше место в ЕС, мы мыслим и живем так же, как и они* (ua-patriot, 22.12.2012), in the second case the seme “aggression” becomes a core one: *НАТО продолжает ломиться в нашу дверь* (РГ, 15.07.2012).

The lexical unit “window” (окно) functions actively in political texts within 2010-2013, its semantics is connected with space that implements such semantic oppositions, as *outer* (*внешний*) / *inner* (*внутренний*) and *visible* (*видимый*) / *invisible* (*невидимый*) and the opposition *openness* (*открытость*) / *closeness* (*заккрытость*) which is based on them. The symbolic of a *window* as “the eye of the house”, its “vigilant eye”, as V. N. Toporova has noted, is connected with the idea that a window provides visibility of the adjoining territory and early awareness of a danger. In different languages the lexical unit “window” is etymologically connected with the lexical unit “eye” (Rus. «window», «eye»; Bulg. “прозорец”; Hett. *lutta-* from Indo-European **luk-to-* from the root **luk*, «shine», «dawn»; lit. «eye cavity»; old-Icl. *uind-auga*, lit. «wind eye») [8]. On the level of secondary nomination in a political text the language unit “window” is implemented, as a rule, within the frame of a fixed construction “*to hack the window to Europe*” «*прорубить окно в Европу*», in its semantic variants (*finish cutting* (*дорубить*) / *cut down* (*вырубить*) / *open slightly* (*приоткрыть*) / *open* (*открыть*) / *throw open* (*распахнуть*) *the window to Europe* (*окно в Европу*)» or in antonymous patterns («*close slightly* (*прикрыть*) / *close* (*заккрыть*) / *shut* (*захлопнуть*) *the window to Europe* (*окно в Европу*)»). A wide range of political contexts with special-purpose semantics have been

grounded on these constructions. Steady forms built on the basis of the construction “*to hack the window to Europe*” «*прорубить окно в Европу*» are formed within a predicate-actant model «S → V → O → Loc». States, their leaders, political parties and organizations are subjects in such constructions, whereas states and political organizations are locative objects: Янукович **прорубил окно в Евросоюз** (globalist.org.ua, 12.05.2013); Украина может **открыть** для России **окно в Европу** (Русская служба «Голоса Америки», 14.07.2013); Янукович меняет имидж. Из «крепкого хозяйственника» советской закваски он превращается в первого главу Украины, который на деле **прорубил «окно в Европу»** (Росбалт, 27.09.2013); Путин **дорубил окно в Европу** (КП, 19.09.2012). The phrase “to close the window” (закрывать окно) in a political text acquires the meaning “to deprive the subject of the possibility to reach the goal he has been aiming at” and is implemented, as a rule, on the basis of the steady construction “*to hack the window to Europe*” with the change of the verbal component: Еврокомиссия **закрывает Газпрому окно в Европу** (geelycars.ru, 14.07.2011); Украине **закрыли «окно в Европу»** (minprom.ua, 28.05.2013); Чехи и поляки **закрывают** украинцам **окно в Европу** (УП, 8.08.2012).

The image of a window in a political text can unfold in metaphorical adaptation. These adaptations are modeled in consideration of Subject-Subject relations that explicit strategic guidelines of the contemporary political world: **Откроет ли Европа окно Дмитрию Медведеву? Формально ручка этого окна уже повернута, хотя оно и не открыто, поскольку у Евросоюза есть мандат на начало новых переговоров по новому договору Россия – Евросоюз. Но не все так просто. И это окно не является открытой дверью, в которую можно будет свободно войти. Думаю, что Европа уже открыла Медведеву окно. Есть полная поддержка балтийскому газопроводу, во всяком случае со стороны Германии. А позиции Швеции и даже Эстонии в чем-то тоже слабеют. Так что я бы сказал, что окно открывается в обе стороны, особенно после берлинской встречи Медведева** (politua.ru, 26.06.2011). Intensification of positive connotation in phrases *открыть окно / открытое окно* takes place due to the use of adjectives «чистый», «прозрачный», which characterizes illocutive strategies of political subjects. A *clean, transparent window* symbolizes honesty, stability, confidence, absence of fear for one’s actions and potential success on political arena: Янукович построит в Украине дом **с прозрачными окнами**. По словам президента, в доме, который строится в Украине, **окна свободы слова и информации** должны быть **прозрачными**. «Свобода слова. Эти окна должны быть чистыми и прозрачными, чтобы мы видели через эти окна весь мир, и нас видел весь мир», – подчеркнул он (focus.u, 4.06.2012).

The construction *to hold (держат) / to leave (оставлять) the window open (окно открытым)* gains in a political text the meaning “leave chances to turn back, to refuse the planned decisions”. An *open window (Открытое окно)* presents nonclosed space in which the subject can move in a convenient direction: Саммит Россия – ЕС оставил российское **окно в Европу открытым** (vesti.ru, 18.11.2011); Лукашенко пообещал Европе **держат окно открытым** (news.tut.by, 16.09.2013).

The lexical unit *ventlight («форточка»)* (Pol. fórtka «door», Germ. Pforte «door») is one of the actants of the special metaphoric model human being – society. A *ventlight* is

apprehended as a last chance which gives possibilities of solving political problems and conflicts: **Форточка** для президента: политики ищут выход из патовой ситуации с третьим сроком для Путина (НГ, 15.11.2011); Украина **ползет** в Шенген **через форточку** (mediaua.com.ua, 24.07.2012); **Форточка** для оппозиции, или о том, почему нашу судьбу могут решить в Брюсселе и Москве (press.bymedia.net, 18.01.2012).

Two observations are important while implementing the semantic triad *door* (дверь) – *window* (окно) – *ventlight* (форточка) in a political text: 1) these language units can symbolize open and closed space depending on the pragmatic guidelines of the addresser; 2) the key unit correlate as “the smaller to the bigger” whereas “the bigger” always acquires positive connotations in a political text and “the smaller” – a negative connotation: Ситуация вокруг ЧФ РФ будет накаляться и дальше, а украинское руководство тем самым постарается превратить «крымскую форточку» в полноценное окошко в НАТО (noviny.su, 3.02.2010). Окно в Европу превратилось не в дверь, а в застекленную форточку (maxpark.com, 27.06.2012). Итальянская форточка в европейском окне (ЗН, 19.06.2011). Окно в Европу. Или пока форточка? (citex.info, 26.06.2013).

The semantics of open space in a political text is fixed within the lexical unit gates (ворота). In lexicographic sources this word is defined as “passage inside a building or through the fence, which is covered by wide folds as well as the folds themselves”. *Open gates* (открытые ворота) represent realization of new possibilities and perspectives. It should be mentioned that the constructions “to close the gates закрыть ворота (closed gates - закрытые ворота) were not found as free combinations in a political text. Thus the gates in a political text symbolize openness, free movement forward: Золотые **ворота во власть** (Политика, 18.09.2013); Путин хочет сделать из Владивостока тихоокеанские **ворота страны** (КП, 12.10.2012); Главная надежда на будущее России заключена в Москве. Именно она, возможно, в связке-«оси» с Санкт-Петербургом может стать одними из крупнейших «глобальных **ворот**» (PolitJournal.ru, 5.02.2013); Израиль заинтересован в открытии «кавказских **ворот**». Выборы «свободнорыночных» политиков и партий открывают ворота для электоральных экспертов (НП, 29.03.2012).

The language unit *gates* (ворота) is most frequently found in fixed phrases. Thus the phrase «остаться за **воротами/ у ворот**» is defined in a political text as a limit, lack of perspectives, impossibility of progress: Украина может **остаться за воротами ВТО**, если политические силы не договорятся (Взгляд, 17.10.2013); Украина и Грузия **остаются у ворот НАТО** (e-news, 2.12.2012). The idiomatic construction «**враг у ворот**» means that the enemy is within direct nearness and the defensive warfare should be carried out: **Враг у ворот**: рискнет ли Янукович использовать российские методы для укрепления своей власти (ИноПресса, 1.12.2012); ...стабильность северо-Кавказского региона – проблема комплексная и только лишь одной борьбой с терроризмом не ограничивается. У региона есть и другой «**враг**», который уже **стоит у ворот**. Речь прежде всего об экономической и вытекающей из нее социальной стабильности (stpravda.ru, 10.09.2012). The idiom «**ни в какие ворота не лезет**», which is explained as “very bad, no class” in the dictionaries, becomes active in a political text: Закон о выборах **ни в какие ворота не лезет** (mignews, 5.02.2013); Решение

украинского суда о запрете транзита российского газа в Европу «вообще **ни в какие ворота не лезет**», - заявил заместитель председателя правления «Газпрома» (news.mail.ru, 5.01.2012); *Соглашения по флоту не лезут ни в какие ворота* (news.liga.net, 17.05.2012); «*Меня удивляет насколько же все-таки мощной является пропагандистская машина Запада. Это просто потрясающе, удивительно! Это ни в какие ворота не лезет! Но, тем не менее, пролезает через эти ворота*», – заметил В.Путин (newsru, 11.09.2011). In the Russian language consciousness the idiom «от ворот поворот» (to give, to get, to show) means “to show the door, suggest to leave”. The seme “refusal” becomes a core component in case of realization of this idiom in a political text: *Турции показали от ворот поворот* (УТРО.ru, 29.07.2013); «*Патриоты России*»: «*Солидарность*» получит от ворот поворот (Взгляд, 4.10.2012); *Евросоюз дал Киеву от ворот поворот* (КР.УА, 11.09.2012); *ЦИК дала от ворот поворот 15 кандидатам* (segodnya.ua, 15.11.2010).

Conclusions: The spatial fragment of the language image of the world is a system of level-differentiated language means that represent locative oppositions. Language unit with spatial semantics function in a political text on the level of secondary nomination and implement the categorical component of *space*. Key units that organize the space of a political text are characterized by multicomponent semantic structure and peculiarities of seme variation in political contexts, which determines modifications of semantic structure of lexical and phraseological units followed by seme restructurization. The pragmatic content of a political text determines the process of induction of connotative semes, as a result of which words and phrases acquire ameliorative and pejorative connotations. These locus oriented axiological characteristics are important for a human being in sense of understanding the outer world and, first and foremost, socio-political space.

List of literature

1. Арутюнова Н. Д. Вступление. В целом о целом. Время и пространство в концептуализации действительности [Текст] / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Семантика начала и конца [отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. — М.: «Индрик», 2002. — 648 с. — С. 3—19.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика [Текст] / Эмиль Бенвенист / [под ред., с вступ. статьей и комментарием Ю. С. Степанова]. — М.: Изд-во «Прогресс», 1974. — 448 с.
3. Гак В. Г. Пространство вне пространства [Текст] / В. Г. Гак // Логический анализ языка. Языки пространств / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. — М.: Языки русской культуры, 2000. — 448 с. — С. 127—135.
4. Кобозева И. М. Грамматика описания пространства [Текст] / И. М. Кобозева // Логический анализ языка. Языки пространств / [отв. ред.: Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина]. — М.: Языки русской культуры, 2000. — 448 с. — С.152—163.
5. Кубрякова Е. С. О понятиях места, предмета и пространства / Е. С. Кубрякова [Текст] // Логический анализ языка. Языки пространств. Сборник статей / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина]. — М.: Языки русской культуры, 2000. — 448 с. — С.84—93.
6. Мифы народов мира: Энциклопедия / Гл. ред. С. А. Токарев. — М., 2008. — 1147 с.
7. Сепир Э. Бессознательные стереотипы поведения в обществе [Текст] / Э. Сепир // Избранные труды по языкознанию и культурологии. — М.: Издательская группа «Прогресс», 1993. — 656 с.
8. Скребцова Т. Г. Метафоры современного российского внешнеполитического дискурса [Текст] / Т. Г. Скребцова // *Respectus philologus*, Вильнюс, 2002. — № 1 (6). — С. 113—125.

Бессонова Л. Ю. Семантика і прагматика просторових моделей / Л. Ю. Бессонова, Н. О. Сегал // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальна і комунікація». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 236–244.

Статтю присвячено актуальній проблемі сучасної лінгвістики – комплексному опису когнітивних опозицій, що реалізують категорію простір у політичному тексті. У роботі схарактеризовано лексичні і фразеологічні засоби вторинної номінації, що об'єктивують в політичному тексті опозицію відкритий – закритий простір, виявлені моделі їх кореляції в мові та мовленні.

Ключові слова: політичний дискурс, політичний текст, категорія простір, вторинна номінація, когнітивні опозиції.

Бессонова Л. Е. Семантика и прагматика пространственных моделей / Л. Е. Бессонова, Н. А. Сегал // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 236–244.

Исследование посвящено актуальной проблеме современной лингвистики – комплексному описанию когнитивных оппозиций, реализующих категорию пространство в политическом тексте. В статье выявляются лексические и фразеологические средства вторичной номинации, объективирующие в политическом тексте оппозицию открытое – закрытое пространство, устанавливаются модели их корреляции в языке и речи.

Ключевые слова: политический дискурс, политический текст, категория пространство, вторичная номинация, когнитивные оппозиции.

Поступила в редакцию 01.11.2013 г.

УДК 811.161.2'373.72:81'23

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ І КРИМСЬКОТАТАРСЬКІЙ МОВАХ

Грозян Н. Ф., Алімова Д. Д.

РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет», м. Сімферополь

Досліджуються питання семантичної й ідеографічної характеристики фразеологічних одиниць на позначення девіантної поведінки людини в українській і кримськотатарській мовах з урахуванням досягнень сучасних фразеологічної і психологічної наук.

Ключові слова: ідеографія, фразеологічна мікросистема, фразеологічна одиниця, девіантна поведінка людини, тематична група, семантичне поле, синонімічний ряд.

Постановка проблеми. Дослідження фразеологічних одиниць за тематичними групами переміщується в наш час у центр уваги лінгвістів, оскільки підвищений інтерес до системного вивчення фразеології поставив перед дослідниками проблему ідеографічного опису фразеологічного складу мови [8, с. 9; 14, с. 60]. Що ж до лексичного складу мови, то проблеми опису його в ідеографічному аспекті набагато активніше опрацьовувалися в сучасній лінгвістичній літературі [5; 12; 13 та ін.]. Часом потрібною є праця кількох поколінь дослідників, які іноді належать до цілком віддалених ділянок людських знань, щоб зрештою представити явище в усій його загальності й системності. Фразеологічна ідеографія не є винятком. Ю. Ф. Прадід так висловився з цього приводу: «...Сучасний етап розвитку наукових знань якраз і характеризується розширенням аспектів вивчення одного й того ж самого об'єкта різними науками, іншими словами один і той самий об'єкт вивчається з більшою спеціалізацією» [7, с. 24].

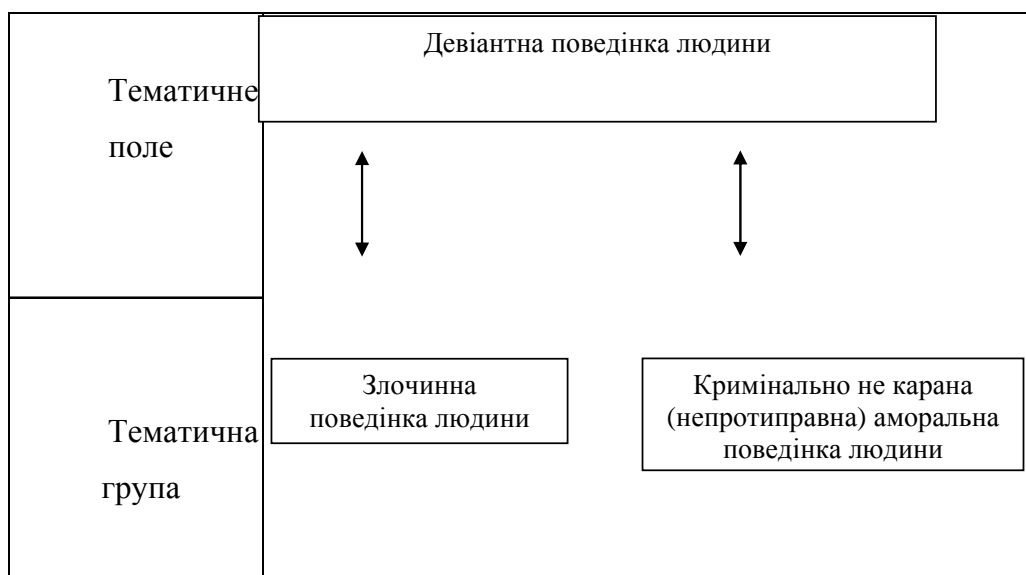
Мета статті – вирізнити з фразеологічного складу української та кримськотатарської мов групи фразеологічних одиниць (ФО), загальна семантична ознака яких має екстралінгвістичну природу (всі вони позначають девіантну поведінку людини), й описати семантичні особливості цих ФО із урахуванням досягнень сучасної фразеологічної та психологічної наук.

У психологічних словниках поняття «девіантна поведінка (від лат. *deviatio* – відхилення» [10, с. 94] тлумачиться як «система вчинків чи окремі вчинки, що суперечать прийнятим у суспільстві правовим чи моральним нормам» [9, с. 407; 10, с. 257]. У походженні девіантної поведінки, як свідчать психологи [9; 10], велику роль відіграють дефекти правової та моральної свідомості, потреби особистості, особливості характеру, емоційно-вольової сфери. Вчені визнають основні види девіантної поведінки : 1) злочинна поведінка людини; 2) кримінально не карана (непротиправна) аморальна поведінка людини. На думку психологів, зв'язок між цими видами девіантної поведінки людини полягає в тому, що скоєнню правопорушень нерідко передуює аморальна поведінка, яка стала звичною для людини.

В українській мові фразеологічні засоби вираження девіантної поведінки людини вже досліджувалися, хоч і не комплексно [див. праці : 1; 2; 3], а в кримськотатарській мові не були взагалі предметом дослідження.

Семантичний аналіз ФО, що об'єднуються в тематичне поле ФО «Девіантна поведінка людини» (ієрархічна структура ідеографічної класифікації подається за Ю.Ф. Прадідом [8, с. 40]), дає підстави запропонувати структуру тематичного поля ФО (див. Схему 1), яка відповідає рубрикації девіантної поведінки, поданій у психологічній науці:

Схема 1. Структура тематичного поля ФО «Девіантна поведінка людини»

Досліджений матеріал засвідчує, що ідеографічна структура фразеологічної мікросистеми «Злочинна поведінка людини» не є розгалуженою. У ній відсутні ланки: семантична група, семантичне поле. Тематична група ФО «Злочинна поведінка людини» складається безпосередньо з синонімічних рядів [див. 3]. Наведемо приклади декількох синонімічних рядів ФО, які зафіксовано в обох мовах, зі значеннями:

1) позбавити кого-небудь життя; вбити :

в українській мові: **вкоротити віку (життя)** [ФСУМ, с. 136];

відбирати (віднімати) / відібрати (відняти) життя [ФСУМ, с. 114]; **перерізати жили** [ФПМЛ, с. 159]; **уложити у копи** [ФСУМ, с. 913]; **позбавляти / позбавити життя (віку і т. ін.)** [ФСУМ, с. 661]; **випустити кишки (рідко тельбухи, бандури)** [ФСУМ, с. 100] та ін.;

в кримськотатарській мові : **еджельсиз мезаргъа [ерге, къабирге]**

къоймакъ [4, с. 275]; **эллерины къангъа боямакъ** [4, с. 267]; **эсабыны кесмек** [4, с. 271]; **джаныны алмакъ** [4, с. 253]; **ернен ексан этмек** [15, с. 107]; **тюбю-тамырындан ёкъ этмек** [15, с. 107]; **еджелине егмек** [4, с. 275]; **тирилейин (тирилей) откъа ятмакъ** [4, с. 235]; **къара ерге къоймакъ** [4, с. 160]; **къара ерге чекмек [сюйремек]** [4, с. 160] та ін.;

2) побити кого-небудь :

в українській мові : *обламати (обломити) / обламувати ребра (боки)*

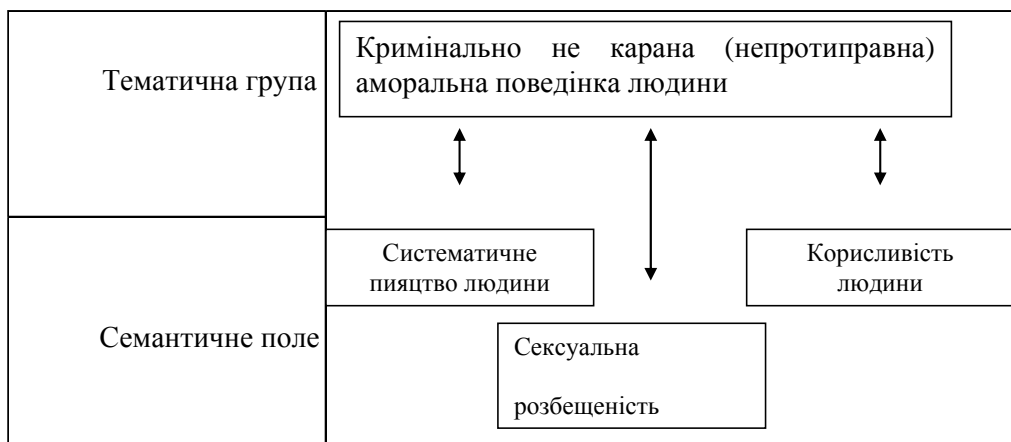
[ФСУМ, с. 569]; *годувати бебехами (буханцями)* [ФСУМ, с. 179]; *обдірати / обдирати шкуру* [ФСУМ, с. 566]; *наговкти (натерти) морду (пику)* [ФСУМ, с. 537] та ін.;

в кримськотатарській мові : *юрукъ салламакъ [сильтемек]* [4, с. 278]; *ешек киби дѣгмек* [4, с. 275]; *шамар [таякъ, сопа] чекмек [яндърмакъ]* [4, с. 257]; *акъкъындан кельмек чи песасыны бермек* [15, с. 31]; *запарта бермек (чекмек) чи яхшы этип къыздырмакъ чи иш кесмек (косътермек)* [15, с. 39]; *езмесини чыкъармакъ* [15, с. 39-40]; *акъыл къоймакъ чи акъкъындан кельмек* [15, с. 40]; *езмесини чыкъармакъ* [15, с. 83]; *анасыны айгъа бакътырмакъ; дюньянынъ квач буджакъ олгъаныны косътермек, турна къонгъан ерини косътермек; башына чыракълар якъмакъ; кунеш анги тар афта догъгъаныны косътермек* [15, с. 87]; *чубукъ пайы пичмек* [4, с. 249] та ін.

В українській мові зафіксовано більше синонімічних рядів ФО на позначення досліджуваної тематичної групи ФО, ніж у кримськотатарській мові. Наведемо приклади деяких із них : а) чинити замах на чиєсь життя : *важити на життя* [ФПМЛ, с. 160]; *зводити / звести рахунки* [ФСУМ, с. 327] та ін. ; б) бути викритим на місці злочину (крадіжки, спекуляції тощо) : *впійматися (пійматися, попастися і т. ін.) на гарячому* [ФСУМ, с. 149]; *впійманий, спійманий) на гарячому* [ФСУМ, с. 149] та ін.

Структура тематичної групи ФО «Кримінально не карана (непротиправна) аморальна поведінка людини» має такий вигляд (див. Схему 2.):

Схема 2. Структура тематичної групи «Кримінально не карана (непротиправна) аморальна поведінка людини»

Семантичні поля ФО, що позначають кримінально не карану (непротиправну) аморальну поведінку людини, складаються безпосередньо з синонімічних рядів. У структурі ідеографічної класифікації подібних ФО відсутня одна ланка – семантична група [див. праці : 1; 2; 3]. Отже, тематичну групу ФО «Кримінально не карана

(непротиправна) аморальна поведінка людини» утворюють семантичні поля ФО, що характеризують :

1) пияцтво людини :

в українській мові: *тинятися по шинках (по корчмах, з корчми в корчму)* [ФСУМ, с. 883]; *в горілці киснути* [ФСУМ, с. 373]; *з кругу (з пугтя) спитися* [ФСУМ, с. 848] та ін.;

в кримськотатарській мові : *тутмагъа ери ёкъ [къалмамакъ]* [4, с. 237]; *аякъ устюнде турамамакъ чи аякълары тутмакъ* [15, с. 45]; *зиль-сархош, кёр-сархош* [15, с. 55] та ін.;

2) корисливість людини. Як засвідчують психосемантичні дані [6, с. 305-306], загальне значення семантичного поля ФО «Корисливість людини» включає ознаку нечесності. На думку В. Ф. Петренка, ця ознака «семантично дуже багатопланова та складна. Нечесність полягає в невідповідності індивідуальних цінностей суб'єкта й форм їх реалізації суспільним цінностям і нормам при зовнішній демонстрації визнання цих норм» [6, с. 305-306]. Найчисленнішими синонімічними рядами цього семантичного поля ФО в українській і кримськотатарській мовах є :

а) обманути, перехитрити (використовувати іншу людину як засіб для досягнення власних цілей) :

в українській мові : *брати / взяти на арапа* [ФСУМ, с. 51]; *забивати / забити баки* [ФСУМ, с. 297]; *замовляти (заговорювати) / замовити (заговорити) зуби* [ФСУМ, с. 313]; *накинути ласим оком* [ФСУМ, с. 586]; *замазувати / замазати очі* [ФСУМ, с. 311] та ін. ;

в кримськотатарській мові : *козь боямакъ* [15, с. 47]; *эсаме окъумакъ* [4, с. 271]; *ятымына сыйрамакъ* [4, с. 290]; масал окъумакъ [15, с. 48]; *уфуртме ягдырмакъ* чи *ялан патлатмакъ* [15, с. 62]⁴ *масал уйдурмакъ* [15, с. 73]; *ифтира атмакъ* [15, с. 73] та ін.;

б) обманути, перехитрити (поставляти іншій людині неправильну інформацію про власні цілі, соціальну й предметну дійсність тощо) :

в українській мові : *пускати (перти) пустити туман (туману, рідко тумана) [у вічі]* [ФСУМ: 718]; *наводити / навести полуду (більмо) на очі* [ФСУМ, с. 520]; *напускати / напустити дурману* [ФСУМ, с. 532]; *замилювати (милити) / замилити очі* [ФСУМ, с. 312]; *обвести (обкрутити, обернути, обмотати і т. ін.) / рідше обводити (обкручувати, обертати, обмотувати і т. ін.) круг (кругом, навколо, довкола) пальця (пучки)* [ФСУМ, с. 563]. *лишати (залишати і т. ін.) / лишити (залишити і т. ін.) з носом* [ФСУМ, с. 432]. *водити / поводити за ніс (за носа)*. [ФСУМ, с. 142]. *обвести / обводити за ніс* [ФСУМ: 563] та ін.;

в кримськотатарській мові: *баш (башыны) кутьмек; агъачына миндирмек* [15, с. 29]; *айын-оюн япмакъ; Алининь къалпагъаны Велиге, Велининь къалпагъыны Алиге кийдирмек* [15, с. 51]; *йымырта косътерип, бор туттырмакъ; сувгъа алып кетип, сувсыз къайтармакъ* [15, с. 78] та ін.;

в) змінювати ціннісні орієнтири :

в українській мові : *і нашим і вашим* [ФСУМ, с. 538]; *тримати (держати) ніс (носа) за вітром (по вітру)* [ФСУМ, с. 897]; *собі на умі* [ФСУМ, с. 914] та ін.;

в кримськотатарській мові : *эм сизден эм бизден* [4, с. 269]; *тавшан сен къач, тазы сен тут* [4, с. 223]; *о якута – бу якъта* [4, с. 205]; *о якъ – бу якъ (о якъкъа – бу якъкъа)* [4, с. 205]; *сёзюни бозмамакъ* [4, с. 217] та ін. Фразеологічні одиниці цієї групи передають, на думку психологів, поведінку суб'єкта, пов'язану зі змінами ціннісних орієнтирів, цілей і завдань залежно від життєвих обставин, але на користь самого суб'єкта та зрештою зі шкодою для інших учасників спільної діяльності, у яку цей суб'єкт включений. Ось що з цього приводу стверджує В. Ф. Петренко : «... Деякий суб'єкт виявляється слабкою ланкою в спільній діяльності за рахунок нестійкості ціннісно-мотиваційної структури його особистості : на нього не можна покластися» [6, с.306]. ФО передають відсутність у суб'єктів «деяких надіндивідувальних «трансцендентальних» цінностей, які стоять вище безпосередніх прагматичних цінностей і які зумовлюють стійкість поведінки людини та її кооперацію з іншими людьми в ситуаціях, коли спільна діяльність вимагає стати вище егоїстичних і егоцентричних інтересів» [6, с.306]. Трансцендентальний (нім. *transzendental*, від лат. *transcendens* – який виходить за межі) – 1) У схоластиці – який являє собою найзагальніше поняття [11, с. 585]. Егоцентризм (від лат. *ego* – я і *центр*) – 2) *Негативна* риса характеру, що полягає в крайньому індивідуалізмі, *егоїзмі* [11, с. 186]. Егоїзм (франц. *egoïsme*, від лат. *ego* – я) – моральний *принцип* і *негативна* риса характеру, що полягають у нехтуванні інтересами суспільства й інших людей заради особистих інтересів [11, с. 186].

В українській мові зафіксовано більше синонімічних рядів, ніж в кримськотатарській мові [див. праці: 1; 2; 3]. Наведемо приклади деяких із них: а) хитрувати (вдаватися до неправдивих, нечесних вчинків): *крутити (вертіти) хвостом* [ФСУМ, с. 402]; *підходити (підлазити з хитрощами* [СФС, с. 135]; *удаватися до хитрування (до хитрощів)* [СФС, с. 135]; *братися (даватися, вдаватися, підніматися, пускатися) на хитрощі* [СФС, с. 135] та ін.; б) лицемірити : *кривити / покривити (скривити) душею* [ФСУМ, с. 396]; *грати / ламати комедію* [ФСУМ, с. 195]; *справляти комедію* [ФСУМ, с. 195]; *підсипати лестощі* [ФПМЛ, с. 223] та ін.;

3) сексуальну розбещеність людини.

Семантичне поле ФО «Сексуальна розбещеність людини» в українській мові складається безпосередньо із синонімічних рядів зі значеннями :

а) вступати в позашлюбні зв'язки з кимось : *наставляти / наставити роги* [ФСУМ, с. 535]; *скакати (вскакувати / скочити (вскочити) в гречку* [ФСУМ, с. 813]; *стрибати (скакати) через пліт* [ФСУМ, с. 866] *набити ріжки* [ФПМЛ, с. 363]; *ламати подружню честь* [ФПМЛ, с. 363] та ін.;

б) схилити до інтимних стосунків, взаємин : *підводити / підвести на гріх* [ФСУМ, с. 631-632]; *підкусити на гріх* [ФПМЛ, с. 97]; *підманути на гріх* [ФПМЛ, с. 97] та ін.;

в) вести розпусний спосіб життя : *розсівати розпусту* [ФПМЛ, с. 368]; *упасти (убрести) в гріх* [ФПМЛ, с. 97]; *тулитися до спідниць* [ФПМЛ, с. 448]; *бігати по дівках* [ФПМЛ, с. 111]; *зводити / звести з розуму* [ФПМЛ, с. 369] та ін.

У кримськотатарській мові у досліджуваних фразеологічних словниках [4; 15] зафіксовано тільки поодинокі фразеологізми на позначення цього семантичного поля ФО : *догъру ёлдан чыкъмакъ* [2, с. 98], *кёр ёлгъа тюшмек* [2, с. 57].

Висновки. У дослідженні здійснено спробу вирізнити з фразеологічного складу української й кримськотатарської мов ФО на позначення девіантної поведінки людини. Отже, девіантна поведінка людини передається широким діапазоном фразеологічних засобів української й кримськотатарської мов. У результаті дослідження виявлено 2 тематичні групи ФО на позначення девіантної поведінки людини: 1) «Злочинна поведінка людини»; 2) «Кримінально не карана (непротиправна) аморальна поведінка людини». Перша тематична група ФО є менш численною й складається безпосередньо з синонімічних рядів. Друга тематична група складається з трьох семантичних полів ФО. Найчисленнішим в обох мовах є семантичне поле ФО «Корисливість людини». Більше синонімічних рядів ФО зафіксовано в українській мові. Дослідження не претендує на вичерпність, хоч у дослідженні до аналізу залучалися дані теорій і узагальнень вітчизняних і зарубіжних психологів, які раніше взагалі не враховувалися. Аналіз фразеологізмів на позначення девіантної поведінки людини сприятиме подальшому лінгвістичному дослідженню фразеологічної ідеографії, виробленню загальної типології методів дослідження фразеологічних мікросистем у ідеографічному й семантичному аспектах.

Перелік умовних скорочень

- СФС** – Словник фразеологічних синонімів / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський [за ред. В. О. Винника]. – К. : Рад. шк., 1988. – 200 с.;
- ФПМЛ** – Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / [уклали О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2002. – 735 с.;
- ФСУМ** – Фразеологічний словник української мови : в 2 кн. – К. : Наукова думка, 1993. – Кн. 1–2.

Список літератури

1. Грозян Н. Ф. До питання дослідження тематичної групи фразеологічних одиниць «Кримінально не карана (непротиправна) аморальна поведінка людини» в психосемантичному аспекті / Н. Ф. Грозян // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Вип. 9. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – С. 138–142.
2. Грозян Н. Ф. Семантичне поле фразеологічних одиниць «Корисливість людини» в українській мові: ідеографічний і психосемантичний аспекти / Н. Ф. Грозян // Вісник Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2006. – С. 67–73.
3. Грозян Н. Ф. Фразеологічні засоби вираження девіантної поведінки людини в українській мові / Н. Ф. Грозян // Культура народів Причорномор'я. – Сімферополь, 2002. – № 32. – С. 30–34.
4. Куркчи У. Крымскотатарско-русский фразеологический словарь / [научный редактор А. Эмирова]. – Сімферополь : КРП «Издательство «Крымучпедгиз», 2011. – 296 с.
5. Морковкин В. В. Опыт идеографического описания лексики / В. В. Морковкин – М. : Изд-во Московского ун-та, 1977. – 168 с.
6. Петренко В. Ф. Основы психосемантики : [учеб. пособие] / В. Ф. Петренко. – М. : МГУ, 1997. – 400 с.
7. Прадід Ю. Ф. Вступ до юридичної лінгвістики : [навчальний посібник] / [за ред. чл.-кор. АПрН Ярмиша О. Н.] / Ю. Ф. Прадід. – Сімферополь : Доля, 2002. – 104 с.
8. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія : проблематика досліджень / Ю. Ф. Прадід. – К. ; Сімферополь, 1997. – 252 с.
9. Психологический словарь / [под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова]. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : Педагогика-Пресс, 1998. – 440 с.
10. Психология : словарь / [под общ. ред. А.В. Петровского и М.Г. Ярошевского]. – [2-е изд., исправл. и доп.] – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.

11. Словник іншомовних слів / [уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута]. – К. : Наукова думка, 2000. – 662 с.
12. Соколовская Ж. П. Исследования по лексической семантике. Книга 2. Семантическая структура слова / Ж. П. Соколовская. – Симферополь : Крымское учебно-педагогическое государственное издательство, 2000. – 144 с.
13. Соколовская Ж. П. «Картина Мира», Системность, Моделирование и Лексическая семантика / Ж. П. Соколовская. – Симферополь : Крымское учебно-педагогическое государственное издательство, 2000. – 176 с.
14. Эмирова А. М. Русская фразеология в коммуникативном аспекте / А. М. Эмирова. – Ташкент : ФАН, 1988. – 91 с.
15. Эмирова А. М. Русско-крымскотатарский учебный фразеологический словарь / А. М. Эмирова. – Симферополь : Доля, 2004. – 178 с.

Грозян Н. Ф. Фразеологические единицы, обозначающие отклоняющееся поведение человека, в украинском и крымскотатарском языках / Н. Ф. Грозян, Д. Д. Алимова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 245–251.

Исследуются вопросы семантической и идеографической характеристики фразеологических единиц, обозначающих отклоняющееся поведение человека, в украинском и крымскотатарском языках с учётом достижений современных фразеологической и психологической наук.

Ключевые слова: идеография, фразеологическая микросистема фразеологическая единица, отклоняющееся поведение человека, тематическая группа, семантическое поле, синонимический ряд.

Grozyan N. F. Phraseological units denoting deviating human behavior in ukrainian and crimean tatar languages / N. F. Grozyan, D. D. Alimova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 245–251.

A semantic and ideographic classification of phraseological units denoting deviational behavior of a person is studied in the article considering the achievements of modern phraseological and psychological sciences in Ukrainian and Crimean Tatar languages. Ideographic classification of phraseological units denoting deviational behavior of a person in Ukrainian and Crimean Tatar languages coincide with the classification adopted in psychology. Phraseological microsystem «Deviant behavior of Individual» passed with a wide range of idiomatic funds of Ukrainian and Crimean Tatar languages. We found two thematic groups of phraseological units: «Criminal human behavior», «Criminal not punishable immoral human behavior». Materials research shows that ideographic structure of these phraseological microsystem in both languages is not extensive. There are missing some links. It was revealed that there are more synonymic rows of phraseological units to describe crime and the criminal is not punishable immoral human behavior in the Ukrainian language than in the Crimean Tatar language.

Key words: ideography, phraseological microsystems, phraseological unit, deviational behavior of a person, subject group, semantic field, synonymous line.

Поступила в редакцію 16.11.2013 г.

УДК: 81 373: 811.111.161.2

ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ МІКРОСИСТЕМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІДАННОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Колеснікова І. Є.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Сімферополь

У статті презентовано результати зіставного ідеографічного аналізу фразеологічної мікросистеми на позначення відданості в українській та англійській мовах. Створено схему ідеографічної класифікації розгляданої мікросистеми з урахуванням досягнень сучасної психологічної науки, висновків етнолінгвістичної і лінгвокультурологічної галузей лінгвістики. Проналізовано деякі фактори, що впливають на наповнення семантичних груп обох мов.

Ключові слова: риси характеру людини, фразеологічна мікросистема, синонімічний ряд, семантична група, відданість, ідеографічна класифікація.

Постановка проблеми. Наука порубіжжя ХХ–ХХІ ст. зорієтувала дослідження лінгвістики, психології і лінгвокультурології на людину як мовну особистість і як частину живої природи. Тому стають актуальними розвідки, присвячені ідеографічному опису фразеологічних одиниць із антропним компонентом значення, з'ясуванню їхньої структурно-семантичної і концептуальної організації, виявленню засобів образної номінації, з'ясуванню спільних і відмінних мотиваційних моделей, зокрема й національно-культурних особливостей вербалізації в українській та англійській мовах.

Праці, зорієтовані на суб'єкт пізнання – людину, засвідчили інтерес учених до широкого кола проблем, які розв'язуються на матеріалі генетично споріднених і неспоріднених мов: антропоцентризм фразеологічної семантики (Б. М. Ажнюк, О. В. Забуранна, А. М. Емірова та ін.), взаємодія фразеотвірних компонентів у процесі утворення узагальнено-образної семантики (Б. М. Ажнюк, В. М. Білоноженко, А. М. Емірова та ін.), мовні механізми виникнення емотивності фразеологічних одиниць (ФО), її зв'язки з іншими компонентами фразеологічного значення (М. В. Гамзюк), національно-культурна специфіка семантики ФО (Б. М. Ажнюк, А. М. Емірова, В. І. Коваль, О. П. Левченко, О. В. Тищенко, В. Д. Ужченко та ін.) тощо.

Високу значущість рис характеру людини зумовлює частотність фіксації у фразеології української, англійської та інших мов, що відзначали дослідники О. Ф. Арсентьєва на матеріалі російської та англійської мов [1], М. М. Літвінова, досліджуючи семантичні властивості фразеологічних одиниць із значенням рис характеру людини на матеріалі німецької мови [3], І. О. Подюков, розглядаючи російські діалектні і розмовно-просторічні фразеологізми, походження яких пов'язується не тільки з обрядами, звичаями, повір'ями, а й з оцінкою фізичних і моральних властивостей людини [5], О. Д. Райхштейн – на матеріалі зіставного аналізу німецької і російської мов [7].

Сучасні досягнення в дослідженні системних зв'язків у фразеології на матеріалі споріднених і неблизькоспоріднених мов констатують виникнення нового напрямку

– зіставної фразеологічної ідеографії. Цей напрям дозволяє з'ясувати універсальні закономірності та національно-специфічні розбіжності фразеологічних фондів мов, зумовлених історичними, культурними і національними традиціями. Тому вважаємо, що лінгвокультурологія є найбільш активною галуззю лінгвістики, яка займається виявленням національно-культурної інформації в мові.

Отже, **метою дослідження** став ідеографічний опис фразеологічної мікросистеми на позначення відданості в українській і англійській мовах у структурно-семантичному й ономасіологічному аспектах.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) охарактеризувати позамовні та внутрішньомовні чинники формування фразеологічних мікросистем у різних мовах; 2) проаналізувати ідеографічні характеристики семантичних груп ФО «Відданість»; 4) простежити деякі фактори, що впливають на наповнення фразеологічної мікросистеми мови.

Семантико-мотиваційні моделі творення сприяють виокремленню ключових концептосфер за співвідношенням людина – соціум: інтелектуально-раціональну, соматичну, стереотипи вербальної і мовленнєвої поведінки, жестову, соціальну, семантико-аксіологічну, предметно-артефактуальну, просторову, агентивну, фаунонімну, флоронімну [9].

У дослідженні використано схему ідеографічної класифікації мови, яка запропонована професором Ю. Ф. Прадідом і апробована в роботах його учнів Н. Ф. Грозян, Л. Ш. Кубедінової, О. О. Каратамишева та ін. Ця ідеографічна класифікація має таку структуру: синонімічний ряд → семантична група → семантичне поле → тематична група → тематичне поле → ідеографічна група → ідеографічне поле, де **семантична група** – об'єднання двох або більше синонімічних рядів, зв'язаних між собою спільною семантичною ознакою; **семантичне поле** – дві або більше семантичні групи, об'єднані загальною інтегральною семою; **тематична група** – об'єднання двох або більше семантичних полів, що називають видові різновиди одного і того ж ряду предметів, явищ довкілля тощо; **тематичне поле** – об'єднання двох або більше тематичних груп, що називають родові різновиди одного й того ж ряду предметів, явищ довкілля тощо; **ідеографічна група** – два або більше тематичних поля; **ідеографічне поле** – дві і більше ідеографічні групи, що характеризують різні сторони Всесвіту: флору, фауну, людину [6, с. 40].

За цією схемою фразеологічна мікросистема «Відданість» є однією з семантичних груп, що утворюють тематичну групу ФО «Риси характеру людини за ставленням до справи». У свою чергу тематичне поле ФО «Риси характеру людини» складається з трьох тематичних груп: «Риси характеру людини за ставленням до справи», «Риси характеру людини в межах концепції я – інший», «Риси характеру людини в межах концептів сам–себе / self».

На думку С. Л. Рубінштейна, саме риси характеру за ставленням до справи визначаються найбільшою взаємопроникністю і взаємозв'язком [8, с. 627]. Істотним є те, які з рис (працелюбність, ледарство, наполегливість тощо) домінують, бо опосередковано вони визначають усю суть людини. Те, як особистість може використати свої здібності й навички, істотно залежить від певних рис її характеру. Нерідко буває так, що люди, маючи прекрасні дані, нічого не досягають саме через

відсутність певних рис характеру, потрібних для справи, як-от: наполегливості, цілеспрямованості, працелюбності. Реальні досягнення людини залежать не тільки від абстрактно взятих здібностей, а й від уміння їх реалізовувати через ставлення до справи фізичної чи інтелектуальної.

Зв'язок між почуттями і рисами характеру людини взаємний. Із одного боку, рівень розвитку моральних та інтелектуальних властивостей залежить від характеру діяльності й спілкування людини, тобто від сформованих на цьому ґрунті рис характеру. А з іншого боку, самі ці почуття стають значущими, сталими особливостями особистості, формуючи тим самим характер людини.

Фразеологізми мікросистеми на позначення відданості вказують на людину, яка будучи пройнята симпатією, любов'ю до когось або чогось, відзначається постійністю, вірністю. Ці номінації досить продуктивні в українській та англійській мовах (відповідно 14 і 18 ФО). Виявлено тотожність ідеографічних структур зіставлених фразеологічних мікросистем, які складаються із семантичних груп, утворених синонімічними рядами з таким значенням:

а) не видати якої-небудь таємниці, зберігати секрет: **і (ані) слова (словом) не писнути** кому і без додатка. І я побожу, й жінка моя, й діти мої, що Борухові за ґрунт ані словом не писнув (Л. Мартович) [10, с. 627]; **ні (ані) гу-гу**. – Кинь його, Оверку, к чорту! Та вмийся... і щоб **ні гу-гу** нікому! Чув? (А. Головка) [10, с. 202] і т. ін.; **keep a secret**. Tell him everything. He can **keep a secret** [2, с. 666] (букв. Розкажи йому про все. Він уміє зберігати таємниці); **keep smth. secret**. The task in which he was engaged was **to be kept most strictly secret** (W. Scott) [2, с. 666] (букв. Те, чим він займався, потрібно було тримати в секреті) і т. ін. (7 ФО в українській мові; 4 ФО в англійській мові);

б) бути відданим справі навіть ціною власного життя: **віддавати / віддати всього себе**. Неможливо жити без любові до чогось або ж до когось, – жити, не **відаючи** чи не **всього себе** цій любові (Ю. Шовкопляс) [10, с. 117]; **класти / покласти життя (живіт)**. – Клянуся **живіт покласти** за князя Данила (А. Хижняк) [10, с. 380] і т. ін.; **carry a (або the) torch**. Although the other gave up fighting for their rights, John continued **to carry the torch** (DAI) [2, с. 773] (букв. Інші вже припинили боротьбу за свої права, але Джон зберігав відданість своїй справі); **die in one's boots** (також **die with one's boots on**). I suppose I'll have to return one day, but that's a long way off. I'd much rather **die in my boots** (Gr. Greene) [2, с. 212] (букв. Коли-небудь і мені доведеться піти у відставку, але до цього ще далеко. Я б волів померти на своєму посту) і т. ін. (3 ФО в українській мові; 4 ФО в англійській мові);

в) дуже віддано, запобігливо: **душею і тілом**. **Душею і тілом** був [Глухенький] відданий артілі (О. Гончар) [10, с. 283]; **як (мов, ніби і т. ін.) вірний (вірна) собака**. Колісний пихтів, одпихався, а вона, як навісна, ото одскакувала від його, то, прискакуючи, горнулася, **мов вірна собака** (П. Мирний) [10, с. 546] і т. ін. (4 ФО в українській мові; в англійській мові ФО не зафіксовано);

г) бути відданими, нерозлучними товаришами: **go (hunt або run) in couples**. They have been the closest friends for the last twenty years. I remember how they used **to hunt in couples** when we were all at Oxford together (SPI) [2, с. 179] (букв. Вони були друзями вже двадцять років. Пам'ятаю, коли ми вчилися в Оксфорді, вони вже тоді товаришу-

вали); **live in each other's** (або **one another's**) **pockets**. They're thick. They **live in each other's pockets** (P. H. Johnson) [2, с. 592] (букв. Вони закадичні друзі. Їх водою не розіллеш) і т. ін. (в українській мові ФО не зафіксовано; 4 ФО в англійській мові).

Досить численним (6 ФО) в англійській мові є синонімічний ряд на позначення вірної та відданої людини: **Man Friday** [етим. літ.* За ім'ям вірного слуги в романі Д. Дефо «Робінзон Крузо»]. 'What're you?' Bloom sneered. 'His man Friday?' Sal hung his head and did not answer, blushing. 'Sure he's my **man Friday**', Prew shot back, seeing Sal's face. 'You don't like it!' (J. Jones) [2, с. 481] (букв. – Ти в нього за вірного П'ятницю?.. – звернувся Блум до Села. Сел опустив почервоніле обличчя і нічого не відповів. – Так, він мій П'ятниця, – втрутився Прю, побачивши засмученого Села. – А тобі що, не подобається це?); **the three musketeers** [етим. фр.* Lex Trouis Mousquetaires; за назвою роману О. Дюма-батька]; ...there was laughter and singing; **the three musketeers** of the art sang all the songs they knew (U. Sinclair) [2, с. 522] (букв. ...тут панувало передсвяткове пожвавлення, і співи не вмовкали: три мушкетери від мистецтва виспівували всі пісні, що знали) і т. ін.

У кількісному та якісному складі ми не спостерігаємо яскраво виражених розбіжностей. Так, відданість може виражатися, згідно з народною мораллю, у тому, що людина може відзначатися вірністю в справі, а, навіть, у зберіганні чийось секретів (**і (ані) слова (словом) не писнути** кому і без додатка, **keep a secret**). Тому у семантичних групах двох мов образ слова етимологічно пов'язуються з інформацією, яку потрібно захистити від ворожого впливу, аби не накликати нещастя, хворобу, неврожай тощо [4, с. 162].

Побіжний аналіз свідчить, що в українських і англійських ФО існує так званий код вірності, про що свідчать компоненти-соматизми душа, кістки, кров: **душею і тілом, лягти / лягати кістками (кістками), give one's life's blood to...**

Цікавим є факт, що для англійської мови характерне фразеотворення, що ґрунтується на запозиченні імен літературних персонажів, які знаходять своє «логічне» продовження у фразеологізмах: **Man Friday, sister Annie, the three musketeers** [11, с. 408].

У процесі зіставного ідеографічного дослідження фразеологічних мікросистем на позначення вірності, переконаємося, що така риса характеру є однією з позитивних чеснот, яка схвалюється мораллю двох народів.

Висновки. Одержані результати характеризується тим, що вперше здійснено комплексний ідеографічний опис семантичних груп «Відданість» в українській та англійській мовах з огляду на структуру, семантику і способи номінації фразеологічних одиниць. Подана методика структурно-семантичного моделювання дозволила виявити зв'язок антропних фразеологічних позначень із мовними концептосферами та аксіологічними універсалами в українській та англійській мовній картині світу і може застосовуватися для характеристики інших фразеологічних мікросистем мови.

Список літератури

1. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (На материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека в английском и русском языках) : [монография] / Е. Ф. Арсентьева. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 129 с.

2. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь = English-Russian phraseological dictionary / А. В. Кунин. – М. : Рус. яз., 1984. – 1456 с.
3. Літвінова М. М. Семантичні властивості фразеологічних одиниць зі значенням рис характеру людини (на матеріалі німецької мови XIX–XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М. М. Літвінова. – Х., 2004. – 20 с.
4. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: образ мира и миры образов / М. М. Маковский. – М. : Владос, 1996. – 415 с.
5. Подюков И. А. Народная фразеология в зеркале народной культуры : [учеб. пособие] / И. А. Подюков. – Пермь : ПГПИ, 1991. – 127 с.
6. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) : [монографія] / Юрій Федорович Прадід. – К. ; Сімферополь, 1997. – 252 с.
7. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии : [учеб. пособие] / А. Д. Райхштейн. – М. : Высшая школа, 1980. – 143 с.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 720 с.
9. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі : [монографія] / О. В. Тищенко. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. – 236 с.
10. Фразеологічний словник української мови : в 2 кн. / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.
11. Wilkinson P. R. Thesaurus of Traditional English Metaphors. – Routledge, 2007. – 384 p.

Колесникова І. Є. Особенности фразеологической микросистемы на обозначение верности в украинском и английском языках / И. Е. Колесникова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 252–256.

В статье предлагаются результаты сопоставительного идеографического анализа фразеологической микросистемы на обозначение верности в украинском и английском языках. Составлена схема идеографической классификации рассматриваемой микросистемы, учитываются достижения современной психологической науки, выводы этнолингвистической и лингвокультурологической отраслей лингвистики. Проанализированы некоторые факторы, влияющие на наполнение семантических групп в языках.

Ключевые слова: черты характера человека, фразеологическая микросистема, синонимический ряд, семантическая группа, верность, идеографическая классификация.

Kolesnikova I. E. The peculiarities of the phraseological microsystem designation of devotion in Ukrainian and English languages / I. E. Kolesnikova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 252–256.

The article is investigated to the study of peculiarities of the phraseological microsystem designation of devotion in Ukrainian and English languages. The achievements of the modern psychology, anthropological linguistics and linguistic culturology are widely used in the research paper. Some factors that influence on the filling of language's semantic group are analysed. Results characterized by the complex carrying out ideographical description of semantic groups «Devotion» in the Ukrainian and English languages. Also is taking into account a structure, semantics and methods of nomination of the idioms. The given methodology of structure and semantics design allowed to educe connection of antropological phraseology denotations with language sphere in concepts and universals of axiology in the Ukrainian and English language picture's world. This methodics can be used for description of other phraseology microsystems of language.

Key words: character traits of a man, phraseological microsystem, synonymic row semantic group, devotion, ideographic classification.

Поступила в редакцію 16.11.2013 г.

УДК 811.161.1'37

ЭТИМОЛОГИЯ И СЕМАНТИКА ЛЕКСЕМ С КОРНЕМ *-МУДР-* В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Кошенкова Н. Е.

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, г. Харьков

Статья посвящена этимологическому и семантическому анализу лексем с корнем *-мудр-*, являющихся составной частью вербального выражения культурного концепта «Мудрость». Выявлены исторические изменения лексической семантики слов данного деривационного гнезда, обоснована их этимология.

Ключевые слова: лексема, этимология; семантический анализ, деривационное гнездо, история русского языка.

Постановка проблемы. На современном этапе развития лингвистической науки человек находится в центре внимания исследователей, а его интеллектуальный потенциал рассматривается как одна из важнейших характеристик духовной составляющей природы человека. Лексем с корнем *-мудр-*, которым посвящена настоящая статья, являются одним из средств вербализации интеллектуальных способностей человека, мыслительных операций, что определяет *актуальность* предпринимаемого исследования в контексте антропоцентрической парадигмы в лингвистике.

Различные аспекты лингвистического анализа лексики тематической группы «Интеллектуальная деятельность человека» (семантические, прагматические, мотивационные, аксиологические) представлены в трудах Ю. Д. Апресяна, Т. В. Бахваловой, Е. В. Брысиной, Т. И. Вендиной, Т. М. Ворониной, О. П. Ермаковой и др.

Цель работы – выявить первоначальное значение и проследить семантическую эволюцию лексем с корнем *-мудр-* в русском языке.

Объект исследования составили лексем, объединённые корнем *-мудр-*. **Предметом** изучения являются этимология исследуемого корня и семантическое развитие однокоренных лексем.

Источниками материала послужили толковые, исторические и этимологические словари русского языка.

Семантический анализ деривационного гнезда является важным этапом в исследовании соответствующего фрагмента языковой картины мира. По мнению Е. С. Кубряковой, «нет ничего более естественного, чем анализ деривационных явлений с когнитивных позиций: очевидно, что именно соотнесение этих явлений с процессом познания и закрепления его результатов позволяет наблюдать, с одной стороны, в каких формах протекали познавательные процессы в языке, а с другой – как менялся язык под воздействием этих процессов и как происходило его постоянное обогащение и развитие по мере их осуществления» [3, с. 91]. Следовательно, продуцирование дериватов прежде всего обуславливает закрепление человеческого опыта, что приводит к отражению когнитивных итогов осмысления мира в единицах дериватологии.

Исторически первичным и по сей день доминирующим принципом моделирования гнезда слов является генетический принцип. Гнездо представляется как совокупность лексических единиц, объединённых прямым родством.

Важным этапом исследования деривационного гнезда лексем с корнем *-мудр-* является выявление его этимологического слоя. По утверждению А. А. Потебни, именно результаты этимологического анализа позволяют увидеть направление мысли человека.

Этимология раскрывает внутреннюю форму слова. А. А. Потебня различал внешнюю форму, т. е. членораздельный звук, содержание, объективируемое посредством звука, и внутреннюю форму, или ближайшее этимологическое значение слова, тот способ, каким выражается содержание [8].

Внутренняя форма слова – это осознаваемая говорящим мотивированность значения слова данного языка значением составляющих его морфем или исходным значением того же слова, т. е. образ или идея, положенные в основу номинации и задающие определённый способ построения заключённого в данном слове концепта [1].

Внутренняя или исходная форма слова восходит к этимону. Этимон – это восстанавливаемая исходная форма данной единицы языка (корня, слова), обычно самая ранняя из известных форм, в отличие от внутренней формы – фрагмента значения, явленного во внешней форме знака [1].

Лексема «мудрость» и её дериваты встречаются в письменных памятниках с XI в. Она образована от старославянского прилагательного «мѣдрый», восходящего к праславянскому *mǫdrъ, вследствие изменения у восточных славян носового а в у (ср. ст.-сл. мѣдръ, польск. mǫdry <мудрый>). *mǫdrъ развилось из индоевропейской базы *mendhro/*mondhro <мудр> после изменения op в носовой. Форма *mendhro образована с суф. -г-о от основы *mendh-/-mondh- [14, с. 243; 16, с. 270].

Семантика большинства родственных слов в индоевропейских языках содержит базовую сему «бодрость, ловкость, деятельность»: лит. mandrūs «бодрый, гордый, задорный», лтш. miūdr̃s «бодрый, живой», д.-в.-н. muntar «ревностный, ловкий, живой, бодрый», др.-исл. munda «метить», алб. mund «могу, побеждаю» [6, с. 565].

В семантике других индоевропейских лексем актуализируется сема «ум, мышление»: др.-инд. mēdhā ж. «мудрость, разум, понимание, мысль», авест. mazdra- «мудрый, разумный», греч. μαθηάνω, аор. ἔμαθον «учусь, замечаю, понимаю» [13, с. 670; 6, с. 565; 16, с. 275].

Эта же сема актуализируется и в большинстве славянских лексем: укр. мѹдрый «мудрый», болг. мѣдър «мудрый, умный, благоразумный», сербохорв. мудар «умный, ученый, образованный», словен. móđer «умный, мудрый», чеш. moudrý «умный, мудрый», словц. múdry «умный, благоразумный», польск. mądry «мудрый», в.-луж., н.-луж. mudry «мудрый» [17].

На основании этих данных можно сделать предположение о том, что первоначальное значение и.-е. *mendh-/-mondh- было «быть активным, бодрым, деятельным», а затем возник метафорический перенос по семантической модели: «физическая активность, деятельность человека → интеллектуальная активность, деятельность ума».

В «Словаре древнерусского языка» И. И. Срезневского лексема «мудрость» приведена в следующих контекстах: «*Выинѣна Мудрость мѣдрюите, а не зельнаѣ.*» Панд. Ант. XI в.; «*Моудрость плѣтнаѣ сѣмръть, а мѣдрость дѣхвѣнаѣ жизнь и миръ.*» Панд. Ант. XI в.; «*Во злую хитрую дѣшу не вниде мудрость Бѣжиѣ.*» Паис. сб. 174 [11, с.186]; «*Мѣдрѣ о себѣ моужь богатъ.*» Панд. Ант. XI в. [11, с. 187]. Таким образом, уже в XI в. существовало противопоставление **мудрости земной, плотской, житейской и мудрости высшей, духовной.**

В.И. Даль в «Толковом словаре живого великорусского языка» определяет слово **мудрый** как «основанный на добре и истине; праведный, соединяющий въ себе любовь и правду; в высшей степени разумный и благонамеренный» [2, с. 355], а **мудрость** как «свойство мудрого; премудрость, соединение истины и блага, высшая правда, слияние любви и истины, высшего состояния умственного и нравственного совершенства»: «*Всякая мудрость от Бога*» [2, с. 355, 356]. Вместе с тем в словаре отражено и другое значение слова **мудрость** – «хитрость, искусство, уменье, замысловатость или трудность». В. И. Даль подчёркивает установившуюся оппозицию примерами: «*Мудрость Божеская, промысль, провидѣние. Мудрость человѣческая, умствованье, умничанье, заблужденія*» [2, с. 356].

Таким образом, сравнительный анализ лексем с корнем **-мудр-** в индоевропейских языках, в том числе и в русском, показывает, что первоначальная семантика корня была неоднородной. Она включала в себя две составляющие – нравственную (добро) и интеллектуальную (ум).

Семантическое соединение «умственное и нравственное совершенства» находим в этимологически родственных словах сскр. *mandhātár*-м. ‘благочестивый’ и болг. *мъдръ* – ‘мудрый вежливый, скромный’ [6, с. 565], что позволяет предполагать, что синкретичное значение ‘ум + нравственность’ существовало у и.-е. основы **mendh-/mondh-*.

Слово *мудрость* со временем потеряло семантику ‘высшего состояния нравственного совершенства’. В «Толковом словаре русского языка» под редакцией Д. Н. Ушакова, изданном в 1938 году, *мудрый* толкуется как ‘обладающий большим умом, высшим знанием, опытом’ [12, с. 274]. В современном русском языке оно имеет значение ‘высшего умственного совершенства’: *мудрость* – ‘глубокое знание, понимание чего-либо’: *Вся и всякая мудрость слагается из маленьких, очень простых истин, выработанных наблюдением, изучением.* М. Горький; *мудрец* – ‘человек большого ума’: [Дон Кихот] *не только не глуп, но, напротив, очень умен, мало того, он истинный мудрец.* В. Белинский; *мудрый* – ‘одарённый большим умом и обладающий знанием жизни, опытом или основанный на знании и опыте’: *Льнул он большие к старикам, слушал их мудрые речи и сам рассуждал с ними как опытный в житейских делах.* Ф. Гладков [9, с. 308].

Таким образом, в русском языке в конце XIX – начале XX вв. произошло расщепление исконно синкретичного значения корня **-мудр-** и деактуализация его нравственной составляющей. Это привело в дальнейшем к изменению вектора семантического развития слова **мудрый** и его производных в русском языке.

Утрата нравственного аспекта семантики данного слова привела к возникновению множества значений, характеризующихся негативной оценочностью в семан-

тической группе **Мудрость земная**. В этой группе отражается понимание мудрости житейской, то есть такой, которая может быть использована человеком в конкретных целях (как благих, так и недобрых).

Семантическая группа «Мудрость земная» в русском языке имеет сложную структуру. Доминирующей является подгруппа лексем со значением **‘интеллектуальная деятельность’**. Среди них выделяются названия действий: *мудреть* – ‘умнеть, становиться умнее’; *мудрывать* – ‘думать, раздумывать’: *Что-то он мудрует у вас! Что ты там столько мудруешь?*; наименования свойства: *мудрастый* – ‘мудрый’; *мудреный* – ‘умный, рассудительный’: *Ты, сват, уж очень мудренек!*; *мудренный* – ‘умный, разумный, сообразительный’ [9, с. 330].

Мудрость в этих контекстах приравнивается к сообразительности, смекалке, находчивости. Для народного сознания эти понятия родственны. Неслучайно в разговорной речи слова с корнем **-мудр-** реализуют также сему ‘фантазия’: *хитромудрый* – ‘умелый, изобретательный, способный на выдумку’ [9, с. 309].

Со временем слово *хитромудрый* приобрело негативную оценочность, что, на наш взгляд, связано с тем, что значение лексемы несло в себе семантический компонент ‘излишество, превосходство и необщедоступность’.

Последняя сема является определяющей для семантики ряда однокоренных слов, со значением **‘недоступность или труднодоступность для человека’**. Так, широко распространены разговорные лексемы *мудрёный* – ‘трудный для понимания, замысловатый; трудный для выполнения; загадочный, непонятный’: *Дядя любил мудрёные имена, и потому сыновья назывались: Ревокат, Селевк, Помпей. Салтыков-Щедрин; Развлекать Софью Николаевну в дурном настроении было дело поистине мудрёное*. С. Аксаков [4, с. 322; 9, с. 308; 10, с. 1335]; *мудрено*, *мудрёно* и *мудро* – ‘сложно, замысловато, почти невозможно’: *Я пришел в самом конце [совещания], должно быть вы меня не заметили. Да и мудрено было заметить, дым стоял коромыслом*. Чаковский [9, с. 322; 10, с. 1340] и *мудрствование* – ‘мысли или поступки, излишне запутанные, сложные’ [10, с. 1339].

Многочисленную подгруппу составляют лексемы со значением **негативно оцениваемых действий или признаков**, в которой выделяются три семантических типа.

1. Первый тип – это лексемы, сохраняющие семантику ‘умственная деятельность’, но оценивающие ее отрицательно, например, *мудрить* – в разговорной практике ‘делать что-либо излишне сложно, искать более сложные решения, пренебрегая простыми и ясными путями’: *Инженер мудрил, мудрил, говорит – копайте здесь*. Данная лексема означает также ‘прибегать к хитростям, уловкам для достижения чего-либо’ [9, с. 308]. В русском языковом сознании не одобряется то, что является излишним, превышающим норму: ‘искать сложные решения’ приравнивается к ‘умничать’.

2. Негативно оценивается также стремление использовать интеллектуальные способности, чтобы скрыть свои истинные намерения для достижения своей цели. В народном сознании это воспринимается как применение ума во зло. Отсюда такие лексемы: *мудриться* – ‘умудряться, ухищряться’: *Не радуйтесь вы этой грамоте: она хитрость очень мудрится, мудратся* – ‘хитрить, лукавить, стараясь выпутаться из затруднительной ситуации’: *Сколько не мудрался, отдала его таки в работу...*

Плати подать!; *мудронный* – ‘хитрый’ [8, с. 330–332]; *мудрый* – ‘хитрый, изворотливый’: *Ты, мудрая* *какая, навреш и выкрутисся, сухая из-вады выходишь* [7, с. 145]; *мудрушка* – 1) хитроумие, умение обвести вокруг пальца, обмануть; 2) хитрый человек, хитруша; *мудрять* и *мудряться* – ‘хитрить, прибегать к разнообразным уловкам, ухищрениям, изощряться’: *Ну-ко, отопреешь ли ты этот замок? Хитро сделан, я уж мудрелся, да не мог; мудрилка* – ‘хитроумный человек’; *мудрастый* – то же [8, с. 330–334]; Отсюда такие значения лексемы *мудрить*, как ‘лукавить, хитрить, плутовать’: *Полно, царь, хитрить, мудрить Да Ивана проводить!* Ершов, Конек-Горбунок. – *По-моему, он и ворует, – сказал механик ---. – Не мудрит ли он с квитанционными книжками?* Саянов, Небо и земля [9, с. 309].

3. Выделяется также группа дериватов с корнем *-мудр-*, имеющих значение ‘издеваться, помыкать кем-либо, заставляя выполнять свои прихоти’: *мудровать* – ‘бить, избивать; мордовать’: *Лошадь зацеп мудровал?* и ‘издеваться’: *Муж-то мудрует над Марьей; мудроваться* – ‘издеваться, измываться над кем-либо’: *Мудровались над народом; мудреть* – ‘издеваться, насмеяться’: *Ведь и всяко она другого человека перевернёт: и ходит неладно, и бает неладно, и сидит не так; уж мудреть над всяким любит; мудрять* над кем-либо – ‘насмеяться, издеваться, недоброжелательно судить о ком-либо’: *Мудряют надо мной, что неладно готовлю* [8, с. 331–334]; *мудрить*: [Вася:] *Да полно тебе мудрить-то надо мной. Что ты меня за ворот-то держишь?* А. Островский, Горячее сердце; – *Какие тебе деньги? Вон! В субботу приходи! Человек, дай ему в шею! Но тотчас же он вспомнил, как над ним самим мудрили заказчики, и у него стало тяжело на душе.* Чехов, Сапожник и нечистая сила [9, с. 309].

Отметим, что в последнем случае не выявлена сема ‘интеллектуальная деятельность’, однако появляется сема ‘жестокость’. Как видим, в разговорной речи происходит девальвация этической составляющей концепта «Мудрость». Фактически развивается амбивалентность оценочной семантики однокоренных слов.

Таким образом, проведенное исследование позволяет сделать следующие **выводы**.

Этимологически ядро семантического гнезда лексем с корнем *-мудр-* образовывали две базовых составляющих: *Мудрость высшая* и *Мудрость земная (жизненная)*, каждая из которых реализовалась в широком спектре значений.

В истории русского языка происходит семантическая эволюция исследуемого деривационного гнезда, заключающаяся, в первую очередь, в том, что деактуализируется нравственно-этический смысловой слой и интеллектуальный компонент ‘ум’ становится центральным.

В разговорной речи происходит поляризация ценностной составляющей, что ведёт к развитию амбивалентности оценочной семантики лексем с корнем *-мудр-*. Смысловой пласт ‘использование ума во благо’ мотивирует появление таких значений, как ‘замысловатый’, ‘сложный’. В то же время на другом оценочном полюсе оказываются значения ‘хитрый’, ‘жестокый’, причём последнее значение демонстрирует деактуализацию семы ‘ум’.

Список литературы

1. Внутренняя форма // Большая советская энциклопедия. – М. : Советская энциклопедия, 1969–1978 : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/75083>

2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль ; [под ред. проф. И. А. Бодуэна де Куртенэ]. – Репринт. изд. 1903–1909 гг. – М. : ГИС, 1955.
3. Кубрякова Е. С. К построению типологии словообразования категорий / Е. С. Кубрякова // Актуальные проблемы современного словообразования : [матер. междунар. научн.-техн. конф., Кемерово, 1–3 июля 2005]. – Томск, 2006. – С. 90–96.
4. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – [14-е изд., стереотип.]. – М. : Рус. яз., 1983. – 816 с.
5. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : Сенто, 1993. – 192 с.
6. Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка : в 2 т. / А. Г. Преображенский. – М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1959. – Т. 1: А–О. – 1959. – 674 с.
7. Словарь русских донских говоров : в 3 т. / [авт.-сост. З. В. Валюсинская, М. П. Выгонная и А. А. Дибров]. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовск. ун-та, 1975–1976. – Т. 3: 3 (заклёпать) – П (перветка). – 1976. – 224 с.
8. Словарь русских народных говоров / [под ред. Ф. П. Филина]. – Л. : Наука, 1965–2005. – Вып. 18. – 1982. – 367 с.
9. Словарь русского языка : в 4 т. / [под ред. А. П. Евгеньевой]. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Рус. яз., 1981–1984. – Т. 2: К–О. – 1983. – 736 с.
10. Словарь современного русского литературного языка : в 17 т. – Л.–М., 1957. – Т. 6.
11. Срезневский И. И. Словарь древнерусского языка : в 3 т. / И. И. Срезневский ; [под ред. Г. А. Богатова]. – Репринт. изд. – М. : Книга, 1989. – Т. 2. Ч. 1. – 857 с.
12. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / [под ред. Д. Н. Ушакова]. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1938. – Т. 2: Л–Ояловеть.
13. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва]. – [2-е изд., стереотип.]. – М. : Прогресс, 1986–1987. – Т. 2: Е–Муж. – 1986. – 671 с.
14. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка / Г. П. Цыганенко . – [2-е изд., перераб. и доп.]. – К. : Радянська школа, 1989. – 511 с.
15. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : в 2 т. / П. Я. Черных. – М. : Рус. яз., 2002. – Т. 1. – 623 с.
16. Шанский Н. М. Краткий этимологический словарь русского языка : [пособие для учителей] / Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : Просвещение, 1975. – 543 с.
17. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / [под ред. О. Н. Трубачёва]. – Вып. 20. – М. : Наука, 1994 : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=essja>

Кошенкова Н. Є. Етимологія та семантика лексем з коренем -мудр- в російській мові / Н. Є. Кошенкова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 257–263.

Стаття присвячена етимологічному і семантичному аналізу лексем з коренем -мудр-, які є складовою частиною вербального вираження культурного концепту «Мудрість». У статті виявлені історичні зміни лексичної семантики слів даного дериваційного гнізда, обґрунтована їх етимологія.

Ключові слова: лексема, етимологія; семантичний аналіз, дериваційне гніздо, історія російської мови.

Koshenkova N.E. Etymology and semantics of tokens with the root -мудр- in russian language / N.E. Koshenkova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 257–263.

This article is devoted to the etymological and semantic analysis of lexical tokens with root -мудр- which are an integral part of the verbal expression of the cultural concept of "Мудрость" (wisdom).

At the present stage of development of linguistic science a man is in the center of researchers' attention, and his intellectual potential is considered as one of the most important characteristics of the spiritual component of human nature. Lexical tokens with a root -мудр- are one of means of verbalization of mental

abilities of the person, his cogitative operations which defines a relevance of undertaken research in a context of an anthropocentric paradigm in linguistics.

As the result of conducted research it was revealed that etymologically a kernel of a semantic family of lexemes with a root -мудр- had been formed by two basic components: The Highest Wisdom and Wordly Wisdom (earth-bound), each of which had been realized in a wide range of meanings.

In the history of Russian language there is a semantic evolution of a studied derivational family which is encapsulated, first of all, in deactualization of a moral and ethical semantic layer, and the intellectual component “ум” (intellect) becomes central.

Key words: lexeme, etymology, semantic analysis, derivational cluster, the history of the Russian language.

Поступила в редакцию 12.10.2013 г.

УДК 81-119

ПРОТОТИПНА СТРУКТУРА ФІЛОСОФСЬКОЇ ПРОСТОРОВО-ЧАСОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Кудрявцева Н. С.

Херсонський національний технічний університет, м. Херсон

Стаття містить дослідження філософської просторово-часової термінології, здійснене із залученням етимологічного аналізу лексем на позначення філософських категорії простору і часу, а також шляхом застосування когнітивної теорії прототипів для пояснення результатів етимологічних розвідок.

Ключові слова: простір, час, філософська категорія, термін, прототип, метафора.

Постановка проблеми. Поняття простору і часу є центральними в сучасній науці, що, однак, не обумовлює їх остаточне визначення. Вочевидь, завдання із з'ясування змісту цих понять є, в першу чергу, справою фізики, проте, актуальним виявляється і загальнонаукове дослідження проблем простору і часу із залученням даних гуманітарних дисциплін, зокрема результатів лінгвістичних розвідок. Семантичні мотивування позначень простору і часу в індоєвропейських мовах, виявлені за допомогою етимологічного аналізу просторових і темпоральних термінів, уможливають висвітлення початкових етапів формування просторово-часових уявлень. У той самий час застосована нами когнітивна теорія прототипів [4; 11] відкриває шлях до пояснення природи категорій простору і часу в царині філософії як наукової галузі, що містить загальні і неформальні передумови науки фізики.

Найпершими лексичними позначеннями поняття простору були давньоіндійські терміни *ākāśāh*, *dīk* та *rājah*. Походячи від різних дієслівних коренів, дінд. *ākāśāh* (від іє. **k̑ek̑*-/*k̑ok̑*-/*k̑ek̑s̑*-) і *dīk* (від. іє. **deik̑*- та *dei-*) мають здебільшого тотожні значення «бачити, око, світло; показувати; світити, блищати; країна світла», які надають нам підстави для висновку про те, що семантичним першоджерелом розвитку давньоіндійського філософсько-категоріального визначення простору є значення «дещо, на що можна вказати, видиме людському оку, осяяне світлом». Співставивши, як це пропонує Т. Харитонова, зазначені лексеми відповідно з дінд. *lōkāh* «місце, простір, країна, всесвіт» та дінд. *deśāh* «напря́м, місцевість», отримуємо більш конкретне значення «місце, осяяне світлом, яке я бачу» [10, с. 48]. Конкретизації первісного значення сприяє також залучення до уваги континуантів вихідного для дінд. *lōkāh* дієслівного кореня *leuk-*, які, крім згаданих вже значень «бачити, світити», наявні також в позначеннях таких просторових понять, як лат. *lūcus* «поле», лит. *laũkas* «поле», двн. *lōh* «поросла галявина; низький ліс», дісл. *lō* «лука».

Наведені значення лексем *ākāśāh* і *dīk* складають підґрунтя першого прототипу сучасного філософського розуміння категорії простору. На нашу думку, перша когнітивна модель є абстрактним ідеальним взірцем і може бути приблизно схарактеризована як «Ідеальне місце – це поле, осяяне світлом». Ідеалізація тут досягається через залучення значень, пов'язаних зі світлом, що, на наш погляд, також підтверджується існуванням міфологічного кореляту філософської категорії простору, ві-

домого в давньоіндійському епосі під назвою Lokāloka. Міфічна гора Lokāloka відокремлює «видимий світ» (тобто пізнаний простір) від темряви (тобто непізнаного простору), а закріплене за даною лексемою значення (Lokā+aloka – «видиме+невидиме») засвідчує перехід від пропозиційної моделі категоризації до метафоричної, який відбувся в межах релігійно-міфологічного світогляду.

Окремому розгляду підлягає, на нашу думку, давньоіндійський просторовий термін *gājah*. Перебуваючи в етимологічному зв'язку з численними рефlekсами кореня іє. **reg-* зі значеннями «напря́м, лі́нія; розтягувати; руки (витягнуті для виміру); розтягнуті руки (як міра довжини)», дінд. *gājah* має в своїй основі семантичний принцип «відокремленості, обмеженості» [10, с. 50]. Ми вважаємо, що зазначений факт дає підстави для реконструкції другого прототипу філософської категорії простору. Як зазначає А. Спіркін, у генезисі просторових уявлень важливу роль відіграв розвиток прийомів виміру відстані [9, с. 382–400], а історично першими засобами виміру були поряд із зором, частини тіла людини (звідси наявність у мові антропоморфних одиниць виміру лікоть, палець, п'ядь та ін.). Таким чином, сукупне значення дінд. *gājah* приводить до висновку про існування ще однієї когнітивної моделі філософсько-категоріального визначення простору, яка є типовим прикладом і може бути описана як «Рука – типова міра довжини».

У релігійно-міфологічному світогляді вказана когнітивна модель метафоризується у значеннях епітетів богів у давньоіндійському пантеоні: дінд. *dīrgha-bānu*, *mahabānu* «довгорукий» (епітети Індри) (пор. рос. Юрий Долгорукий), передбачаючи, згідно з Т. Харитоновою, наявність спеціальних сем «той, що володіє (великою) територією; той у кого руки загребуші» [10, с. 51].

Таким чином, дослідження семантики давньоіндійської лексики з просторовим значенням дає нам змогу виокремити так званий експеренційний кластер для абстрактного поняття простору, який, на нашу думку, засвідчує, що ключовим у розумінні просторових відношень того часу було уявлення про простір як двовимірну протяжність.

Значення давньогрецьких просторових позначень *χώρα* (*χώρας*, *χώρα*) та *χάος* сягають своїми витокami етимологічного гнізда кореня іє. **ǵhei-*, який характеризується смисловим відтінком «бути порожнім» [10, с. 53]. Не можна не погодитись з Т. Харитоновою, що саме це значення лежить в основі семантичного мотивування позначення категорії простору в давньогрецькій філософії. Так, у вченні античного філософа Демокріта простір характеризується як «велика порожнина». Уведене Герсїодом поняття хаосу (гр. *χάος*) Аристотель пояснює як перше начало, місце, де перебувають усі речі. У поетичній формі схожу думку висловлює Лукрецій Кар: «Якщо б простору чи місця, що ми пустотою називаємо, не було б взагалі, тіла б не могли тоді знаходитись і рухатись по-різному...» [5, с. 364].

Подібна семантика притаманна також нім. *Raum*, яке традиційно етимологізується на прагерманському тлі як результат субстантивації ад'єктивної основи пгерм. **gūma* «просторий, великий, місткий» та зводиться до дієслівного кореня пгерм. **gūmian* зі значеннями «корчувати; розчищати землю під рілля, звільняти» [10, с. 56]. Значення «незаповненості» зближують німецький просторовий термін *Raum* з його давньогрецькими еквівалентами.

Окреслена семантика цілком вірогідно вказує на появу третього прототипу класичного філософського поняття простору, реконструкція якого (прототипу), однак, буде неповною без залучення до розгляду семантичних мотивувань латинського терміну *spatium*. Саме від лат. *spatium* походять термінологічні найменування категорії простору в сучасних англійській та романських мовах (англ. *space*, фр. *espace*, іт. *spazio*, ісп. *espacio*). Зведення лат. *spatium* до дієслівного кореня іє. **sp(h)ē(i)-/spi-/sphe-* зі значеннями «тягнути, розтягувати; розширятися» дозволяє ототожнити лат. *spatium* з гр. *σφατρα* через об'єднання коренів іє. **sp(h)ē(i)-/spi-/sphe-* і **sp(h)er-/sp(h)rə* в єдине етимологічне гніздо. Цей момент наразі є показовим, адже гр. *σφατρα*, крім загальних значень «м'яч, куля, кулясте тіло», набуло в давньогрецькій філософській традиції спеціального термінологічного значення «сфайрос» і використовувалось зокрема у вченні Емпедокла на позначення світу, який він уявляв у вигляді досконалої кулі, вічної та нерухомої [1, с. 63]. Емпедокл не досліджував окремо поняття простору, однак, його ідея про «сферичність єдиного» може сприйматися як указівка на одну з його (простору) характеристик. Про сферичність буття говорив і представник Елейської школи Парменід, наголошуючи на тому, що порожнечі не існує. Вважається, що саме античному філософу Парменіду належить перша спроба формулювання метафізичного розуміння природи [1]. Разом з тим континуанти висхідного для лат. *spatium* кореня іє. **sp(h)ē(i)-/spi-/sphe-* засвідчують значення «підстрибувати; пружинити, кидати», які описують рухи та дії з м'ячем.

У такий спосіб шляхом проведеного етимологічного зіставлення можемо визначити третій прототип філософсько-категоріального значення простору, який оформлюється за когнітивною моделлю типового прикладу «Типовий м'яч – це куля, яка підстрибує». На нашу думку, виокремлення третього прототипу є показовим, адже, він засвідчує перехід до нового розуміння поняття простору, який відбувся в межах давньогрецької філософської традиції. Якщо семантичним ядром давньоіндійських просторових позначень є «поле» («поле, яке можна бачити, виміряти руками), що, очевидним чином, вказує на сприйняття простору як двовимірної протяжності, давньогрецькі значення, пов'язані з «кулею», містять усвідомлення простору як такого, що має об'єм, тобто характеризується трьома вимірами. Цікаво відзначити, що латинський термін *spatium*, вочевидь, є еквівалентом радше емпедокловому «сфайросу», ніж «хаосу» Гесіода, адже, а ні сам зазначений термін, а ні рефлексії його первісного кореня іє. **sp(h)ē(i)-/spi-/sphe-* не мають значення «бути порожнім», типового для гр. *χώρα* і *χάος*, або нім. *Raum*. У той самий час слов'янські позначення простору (рос. *пространство*, укр. *простір*, блр. *прастора*, болг. *простор*, ч., слц. *prostor*, схв. *простор*, п. *przestzen*), які етимологічно зводяться до дієслівного кореня іє. **ster-/stre-/streu-*, поєднують як семантику об'єму (пор. дінд. *stārah* «куля»), так і семантику площинної протяжності (пор. дінд. *prastārah* «підстилка, подушка; площа, рівнина», гр. *στέρον* «площина; груди», лат. *stratus* «розстелений»).

Отже, можемо зробити висновок про те, що філософська категорія простору в межах індоєвропейської сім'ї мов концептуалізується двома типами прототипних моделей: 1) експеренційним кластером, що поєднує в собі такі базисні моделі, як абстрактний ідеальний взірць та типовий приклад; 2) базисною моделлю типового

прикладу. Разом вони формують кластер зі складним прототипом: *prostir* – це протяжність, що характеризується об'ємом і яку можна виміряти.

Лексичними позначеннями філософського поняття часу первісно стали використовуватися у різних системах давньоіндійської філософії слова *kālāh* і *vēlā*. Походячи від різних індоєвропейських коренів **k^hel-* «рухатися» та **^hel-* «обвивати, вертяти(ся), обертати(ся)» відповідно, вони збігаються у значеннях споріднених слів-форм, напр. дінд. *cākra* «колесо; коло», гр. *κόκλος* «коло», псл. *kolo*, дангл. *hwēol* «коло», а також дінд. *vālati* «обертається, крутиться», *cakra-vāla* «кільце; коло», *vāna* «хвиля», двн. *wēlla* «хвиля» [10, с. 60]. Описана семантика давньоіндійської темпоральної термінології визначає перший прототип філософсько-категоріального поняття часу, який може бути схарактеризований як типовий приклад «Колесо – це коло, яке обертається».

Давньоіндійський міфологічний світогляд фіксує уявлення про час як про величезне колесо, яке знаходиться в постійному коловому русі. Показовою наразі є назва доктрини часу в індійській міфології *Kāla-čakra* «колесо часу», а також власне ім'я богині, яка уособлювала ідею часу – *Kālanemi*, що дослівно означає «обід (колеса) часу» [8: I, с. 125].

В античній філософській традиції в термінологічному значенні часу використовувалася відома лексема гр. *χρόνος*. Цікаво, що вихідний для гр. *χρόνος* корінь іє. **^hgher-* первісно мав найрізноманітніші просторові значення, про що переконливо свідчить семантика численних продовжувачів цього кореня, напр. тох. *tsar, sar* «рука», гр. *χόρτος* «місце, двір», лат. *cohors* «двір, огорожене місце, огорожа» [10, с. 62]. Якщо ж розглядати гр. *χρόνος* як континуант кореня іє. **(s)ker-*, що, на думку деяких дослідників, також можливо [див. 10, с. 63], семантичним першоджерелом розвитку античного філософського значення часу виявляється значення «відрізок, нарізка». Вочевидь, окреслена семантика вказує на первісне дискретне сприйняття часу, характерне для періоду античності. Як зазначає В. П. Гайденко, час у грецькій культурі виступав не як вимір, незалежний від наповнюючих його подій, проте був нероздільно пов'язаний із тим, що відбувається [2, с. 88].

Для прототипного аналізу більш продуктивним виявляється вивчення грецьких позначень філософської категорії часу разом із розглядом латинської темпоральної термінології. Як відомо, лат. *tempus*, перш ніж набути термінологічного значення, функціонувало в загальнонародній мові із значеннями «проміжок часу, пора, зручний момент; щасливий випадок; стан; тяжкі обставини» [3, с. 1002–1003]. Походячи від кореня іє. **temp-/tomp-*, семантика континуантів якого визначається семами «різати», «відрізок» (пор. гр. *τέμνω* «ріжу», *τιμῆσις* «ніж», *τόμος* «відрізок, частина») лат. *tempus* зближується із уже згаданим гр. *χρόνος*, а також з гр. *τόπος* із значеннями «місце; простір». Деякі дослідники схильні ототожнювати гр. *τόπος* із гр. *τύπος* «удар, знак; слід, відбиток», постулюючи таким чином для *τόπος* вихідне значення «відбиток» [13, с. 38]. Релевантність такого припущення засвідчується семасіологічними паралелями з нвн. *Huf* «копито», нвн. *Hufe* «ділянка землі», а також дінд. *radá*, яке суміщує значення «крок, слід; удар; відбиток» і «місцевість, становище», і є спорідненим дісл. *ed* «проміжок часу; час», гал. *candetum* «простір» [10, с. 65].

Спостереження за семантичними першоджерелами лат. *tempus* надають нам змогу виокремити другий прототип філософсько-категоріального значення часу. На нашу думку, визначальною у даному випадку є повсюдна семантична паралель грецького і латинського позначень часу із різноманітними спорідненими словоформами, що характеризуються просторовими значеннями. Вочевидь, зазначений факт вказує на осмислення поняття часу в термінах іншого поняття – поняття простору. Згадане вище дискретне сприйняття часу, типове для античної культури, змушує нас ставитися до гр. *χρόνος* та лат. *tempus* як до термінів радше із значеннями «проміжок часу, часовий інтервал», ніж із значенням «час як плинність». Це дозволяє реконструювати метафору «Відрізок часу як відрізок (ділянка) землі», тобто загальніше «Час як простір», яка і буде другим прототипом.

Уявлення про атомарну структуру часу, притаманне античній філософії, на наш погляд, найкраще за все може бути проілюстроване на прикладі одного з парадоксів уже згаданого вище Зенона. Намагаючись довести ілюзорність руху, Зенон стверджує, що стріла, яка летить, тим не менше завжди перебуває в спокої, тобто є нерухомою. Він аргументує, що в конкретний момент часу стріла знаходиться в конкретному місці, займаючи такий відрізок простору, який дорівнює її довжині. Протягом конкретного моменту стріла не може рухатися, адже в такому разі цей момент мав би бути поділений на ще менші часові відрізки. Такий поділ неможливий через те, що за визначенням момент є мінімальним і неподільним елементом часу [12, с. 34]. Згідно з описаним поглядом на структуру часу і простору, визнання того, що стріла рухається, означає, що вона займатиме кожний суміжний відрізок простору в кожному наступний момент часу.

У германських мовах лексичні позначення категорії часу є похідними від прагерманської основи **ti-di*, яка в свою чергу зводиться до дієслівного кореня іє. **dā-*: *dā-dāi-dāi-* зі значеннями «ділити, розділяти» [10, с. 65]. Семантика континуантів кореня іє. **dā-*: *dā-dāi-dāi-* демонструє дискретне уявлення про час, подібне до втілюваного грецьким і латинським філософськими термінами (пор. дінд. *dāti*, *dyāti* «ділить, розподіляє», *dānām* «частина», гр. *δαίωμα* «ділю, розподіляю», *δαίς* «частина, доля», вірм. *tī* «час»).

У західнослов'янських мовах, а також в українській і білоруській темпоральна термінологія зводиться до спільнослов'янського *časъ* (пор. укр., блр. *час*, п. *czas*, ч. *čas*, слц., *čas*). З одного боку, семантика континуантів вихідного для *časъ* дієслівного кореня іє. **kes-/kos-* «різати, рубати» передбачає значення «мить, момент» і відповідно дискретне уявлення про час, описане вище (пор. дісл. *skeid* «відрізок часу», дінд. *ksah* «мить; момент, короткий проміжок часу»). З іншого боку, найконкретніше із значень слова *časъ*, що збереглося – часовий пункт у межах доби, а також наявність семантичної паралелі *razъ* – *raziti* засвідчують, на думку деяких дослідників, значення «удар» у розумінні періодично подаваного сигналу [7, с. 231]. Таким чином, абстрактне поняття час виявляється пов'язаним з конкретними подіями, що його наповнюють, і про які сповіщали ударом. На нашу думку, в зв'язку з цим можна говорити про появу третього прототипу філософсько-категоріального поняття про час, який можна віднести до характерних прикладів «Удар – сигнал, який сповіщає про певну подію».

Інші слов'янські позначення філософської категорії часу зводяться до загальнослов'янського *vremę* зі значеннями «жарка погода», «щастя», «вдача». Сукупність значень, зафіксованих у індоєвропейських відповідників слов. *vremę*, що походить від дієслівної основи *vřtětī* «вертати, повертати» (напр., рос. *вертеть*, укр. *верти-ти*, болг. *въртя*, ч. *vrteť*, п. *wiercić* «верчу») дозволяють порівняти їх з дінд. *kālāh* і *vēlā* у значеннях «обертається, крутиться» [10, с. 69]. Очевидно, що в основі вказаних значень лежить ідея колового руху, а вихідний для *kālāh* індоєвропейський корінь **k₂el-*, як уже згадувалося, характеризується саме значенням «рухатися». Слід відзначити, що виділений нами перший прототип філософсько-категоріального значення часу, який втілює уявлення про час як про нескінченний коловорот, концептуалізує поняття часу в термінах іншого відомого нам поняття – поняття руху. Отже, перед нами знову постає метафора, яка цього разу може бути визначена як «Час як рух». На наш погляд, найвиразнішим чином описане уявлення про час висловив Лукрецій у своїй поемі «Про природу речей» [6, с. 452–456]:

Також і час не існує окремо: що трапилось нині,
Що – в давнину, що колись має статися, – ми відчуваєм
Тільки в зв'язку нерозривно-тісному з самими речами.
Визнати мусиш таке: самого по собі, поза рухом
Та супокоєм речей, ми не можемо часу сприймати.

Аристотель також не може міркувати про час окремо від подій, тому пояснює нескінченністю часу нескінченність руху. Аристотель визначає час, використовуючи такі поняття як «зараз», «раніше» і «після», проте не наводить їх точного роз'яснення. З одного боку очевидним є сприйняття Аристотелем часу як протяжності, плинності, а з іншого – переконання в необхідності для часу бути порухованим, без чого він не міг би перетікати від однієї точки до іншої і бути перервним. Саме тому, на нашу думку, Аристотель стверджує, що час є числом руху, його мірою і порядком.

Таким чином, прототипний аналіз сукупно з семантичною реконструкцією філософсько-категоріального значення часу дозволяє нам говорити про концептуалізацію філософської категорії часу двома базисними (типовий приклад і характерний приклад) і двома метафоричними моделями. Базисні моделі наразі не утворюють експеренційного кластеру, адже позначають два цілковито відмінних сприйняття часу. Так, типовий приклад колеса як кола, що обертається, передбачає інтерпретацію часу як нескінченної циклічної повторюваності, в той час як характерний приклад удару як сигналу, що сповіщає про певну подію, втілює уявлення про час як про дискретну субстанцію, яка складається з безлічі окремих митей. Метафоричні моделі демонструють осмислення поняття часу в термінах іншого абстрактного поняття: в одному випадку – поняття простору, в іншому – поняття руху.

Висновки. Отже, при порівнянні результатів прототипного аналізу термінів на позначення філософських категорій простору і часу, очевидним виявляється факт відмінної концептуалізації відповідних понять у свідомості людини. Можемо констатувати, що визначальним для категорії простору є досвідне сприйняття тих чи інших об'єктів оточуючої дійсності (поле, куля), про що свідчить як експеренційний кластер, сформований на тлі давньоіндійської мови, так і типовий приклад, спільний

для грецької, латинської та слов'янських мов. Категорія часу переважно оформлюється у вигляді метафори, апелюючи до концептуальних сфер інших категорій. Слід також зазначити, що, не зважаючи на певну релятивність категорії часу, передбачену її метафоричною структурою, виділені нами метафоричні прототипи мають досвідне походження. Зважаючи на виявлену метафоричність поняття часу, перспективним наразі нам видається подальше дослідження концептуалізації абстрактних філософських понять в аспекті лінгвістичної відносності.

Список літератури

1. Асмус В. Ф. Античная философия. Эмпедокл / В. Ф. Асмус. – М., 1990. – С. 58–73.
2. Гайденко П. П. Тема судьбы и представление о времени в греческом мировоззрении / П. П. Гайденко // Вопросы философии. – № 9. – 1969. – С. 88–98.
3. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. – М.: Рус. яз., 1976. – 1096 с.
4. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23. – М., 1988. – С. 12–51.
5. Лукреций Тит Кар. О природе вещей / Тит Лукреций Кар // Антология мировой философии. – Т. 1. Ч. 1. – М.: Мысль, 1969. – С. 360–370.
6. Лукрецій Тит Кар. Про природу речей / [пер. А. Содомори]. – К.: Дніпро, 1988.
7. Мельничук А. С. Корень *kes-* и его разновидность в лексике славянских и других индоевропейских языков / А. С. Мельничук // Этимология 1966. – М.: Наука, 1968. – С. 194–240.
8. Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х томах / [под ред. С. А. Топорова]. – М.: Сов. энциклопедия, 1980–1982. – Т. 1. – 671 с.; Т. 2. – 718 с.
9. Спиркин А. Г. Происхождение сознания / А. Г. Спиркин. – М.: Госполитиздат, 1960. – 471 с.
10. Харитонова Т. А. Джерела філософської термінології / Т. А. Харитонова. – К.: Наук. думка, 1992. – 111 с.
11. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind / George Lakoff. – Chicago: The University of Chicago Press, 1987. – P. 58–135.
12. Salmon W. C. Space, Time and Motion: a Philosophical Introduction / W. C. Salmon. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982. – 159 p.
13. Windekens A. J. Van Graeca et tocharica / A. J. Windekens // Lingua Posnaniens. – № 19. – 1963. – P. 36–43.

Кудрявцева Н. С. Прототипическая структура философской пространственно-временной терминологии / Н. С. Кудрявцева // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 264–271.

Статья содержит исследование философской пространственно-временной терминологии, осуществлённое с опорой на этимологический анализ лексем, обозначающих философские категории пространства и времени, а также посредством применения когнитивной теории прототипов для объяснения результатов этимологических поисков.

Ключевые слова: пространство, время, философская категория, термин, прототип, метафора.

Kudriavtseva N. The prototype structure of spatial and temporal terminology in philosophy / N. Kudriavtseva // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 264–271.

The article contains an exploration of spatial and temporal terms of philosophy based on etymological analysis of the lexemes denoting philosophical categories of space and time. The cognitive theory of prototypes is used to explain the results of the etymological investigation placing the overall problem in the framework of contemporary cognitive paradigm. Findings in various Indo-European languages demonstrate the fact that the philosophical category of space is grounded in experience, while the category of time turns out to be largely metaphorical. The notion of time is conceptualized in terms of other notions – space, which is typical for the occidental culture, and motion – the idea prevailing the oriental worldview. Thus, the

metaphorical nature of time implies a certain degree of relativity for the given philosophical category, which further suggests a perspective to explore conceptualization of philosophical categories within the scope of linguistic relativity.

Key words: space, time, philosophical category, term, prototype, metaphor.

Поступила в редакцію 14.11.2013 з.

УДК 392.1 НАРОДЖЕННЯ ; 398.21 НАРОДНІ ОПОВІДАННЯ

ПОЧАТОК ВАГІТНОСТІ У РОЗПОВІДЯХ МАТЕРІВ: ФОРМИ ОМОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЛЬНОГО ДОСВІДУ

Лабащук О. В.

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль*

Використовуючи вироблені усною традицією способи говорити про народження дитини, сучасні матері можуть висловити свої глибокі внутрішні переживання і світовідчуття стосовно власного досвіду тіла і досвіду пережитих емоцій. Про настання вагітності матері розповідають не стільки у фізіологічних термінах чи відчуттях, як у символічному ключі: які знаки чи віщування у той час вони отримали. Наратив є формою, за допомогою якої транслуються міфологічні уявлення, багаторазово редуруючись на основі персонального досвіду.

Ключові слова: вагітність, материнство, міфологічний наратив, міфологічні уявлення, усна традиція, персональний тілесний досвід.

Постановка проблеми. Суспільна роль будь-якої наукової дисципліни визначається її здатністю відповідати актуальним запитам сучасності. Фольклористика – наука, що покликана інтерпретувати найрізноманітніші прояви духовної культури людини, передусім виявлені у вербальній формі. Саме тому закономірним видається звернення до оповідей, які верифікують персональний людський досвід, передусім висловлений у меморатній конвенції

Сьогодні українська фольклористика лише починає звертатися до вивчення сучасного фольклору [2; 7–9; 13; 14].

Коли дослідники стикаються з різноманітними явищами сучасного фольклору, вони виявляють, як слушно зауважив Роман Кирчів, «реальну інерцію його небачення» [6, с. 9]. Говорячи про сучасний фольклор, варто звернути увагу передусім на прозові тексти оповідного характеру, розказані в меморатній конвенції. Жанрова специфіка прози надає цьому виду фольклору найбільшій гнучкості, динамічності, можливості швидко реагувати на миттєві потреби сьогодення, а отже слугувати тією формою, за допомогою якої наш сучасник може висловити власні переживання і світовідчуття.

Об'єктом нашого дослідження є усні розповіді жінок про їх досвід очікування та народження дитини, зафіксовані у формі наративного інтерв'ю. Одиницею аналізу виступатиме текст запису наративного інтерв'ю. Таку розповідь ми називатимемо **натальним наративом** (від лат. *natalis* – народжений, пов'язаний з народженням).

Мета статті – розглянути, у яких вербальних формах сучасні жінки висловлюють свій особистий досвід очікування дитини. Особливу увагу звернемо на семантику цих оповідей.

Першим виразно омовленим епізодом у натальному наративі є отримання жінкою **віщування** про те, що вона вагітна або невдовзі завагітніє. Часто таке віщування відбувається через символічний сон або жінці про це хтось повідомляє.

За найпоширенішим серед наших сучасниць уявленням, передвісником або ранньою ознакою вагітності є сон, у якому жінці сниться жива риба: *...І сниться мені сон, що така річка гарна, чиста і в тій річці риби плавають, я так раз – руки протягнула і зловила велику рибину. Вранці просинаюся та й кажу до свого чоловіка, кажу: «Юра, ти знаєш, я вночі зловила рибину, таку велику, така, ну, така вже рибина!» – А він каже: «Ясно, всьо понятно». А я собі без вніманія, як то «всьо понятно». Але дійсно, проходить деякий період, я оброщаюся до лікаря, лікар каже: «Ви знаєте, Ви вагітні» [Вишинська: 2012, ССП, 52 роки, двоє дітей]¹.*

Привертає увагу поширеність саме таких розповідей у середовищі сучасних жінок. Беручи до уваги християнську та міфологічну символіку риби [5], пригадаємо традиційні українські пояснення того, звідки беруться немовлята. «У воді спіймали», «вода принесла» – саме таку відповідь часто чули допитливі діти. Дослідники вважають воду в цьому контексті аналогом крові та сперми [3, с. 11; 11, с. 89]. Відповідно, найпоширенішим «водяним» мешканцем виявляється риба, яка й потрапляє в жіночі символічні сновидіння. Звернемо увагу, що жінкам сниться не просто риба, а те, що вони її ловлять, і найчастіше у чистій прозорій воді: *Мені приснився сон, що стою з вудкою біля річки і зловила величезну рибу. Прошло деяке врем'я, і я родила дочку* [Боденчук: 2008, КНЛ, 56 років, троє дітей].

Формою, яку найчастіше набирають подібні оповіді, є меморат про сон, який збувся: *Снилось, що я йду по полю, а поле дуже гарне, такого гарного зеленого яскравого кольору, і там якась чи ущелина, чи яма і там маленьке козеня. Я його підняла і ніби як би несу додому. Розказала своєму чоловіку, він з мене посміявся, сказав, що я неадекватна. Мені сняться дивні сні, я не звернула уваги, а потім мені моя свекруха сказала, що в неї будуть скоро внуки. Я не зрозуміла, а вона сказала, що всі сні свідчать про те, що я вагітна* [Петраш: 2011, ГМС, 23 роки, одна дитина].

Сни, у яких жінка щось збирає або купує, також віщують прибуток у родині: *Мені снилося, що я збираю гриби. Як з'ясувалося, і мамі снився такий сон перед тим, як вона завагітніла. Для мене це був віщий сон* [Кабанова: 2009, ДОО, 42 роки, одна дитина]. **Жінкам в моїй родині снилося, що вони збирають у великий кошик врожай: грушки, гриби, вишні** [Кабанова: 2009, ЛГВ, 49 років, одна дитина]. *Я ще не знала, що я вагітна, але мені приснився сон, я була в великому магазині <...> я пішла в відділ колясок, і от я йду і вибираю червону коляску, і цей, з лялькою* [Бойцун: 2010, БГС, 44 роки, двоє дітей].

Ознакою майбутньої вагітності може стати сон, у якому жінці сниться лялька: *Снилась лялька. Не знаю, може, вона щось означає. Пам'ятаю ляльку. Той сон снився під ранок, дуже запам'ятався* [Серган: 2008, РЛБ, 34 роки, двоє дітей].

Значна частина розповідей про сновидіння, які віщують настання вагітності, є поширеними сюжетними текстами, у яких до жінки приходять Богородиця, її померлий родич, її майбутня дитина.

І так сниться мені, що я так сплю... відкриваються двері, і заходить така маленька дівчинка. І вона була вбрана в такому платтячку, таякто колись такі ті

¹ В квадратних дужках подано посилання на матеріали інтерв'ю, які використовуються у дисертації. Вказані прізвище збирача, рік запису, ініціали інформанта, повна кількість років жінки на момент запису, а також кількість народжених нею дітей.

якісь королі чи графині, чи якісь принцеси... з якимось не з нашого, видно, що то не з нашого століття. <...> Вона була вбрана в такий платтячку з такими рюшичками, такий чепчик мала, і вона так до мене йде... йде помаленько, а з вікна таке на неї місячне сяйво, тако місяць світив <показує руками> і так на неї так падає таке... таке світло, що я її бачу. Я так настрашилась, думаю: «Боже! Де взялася в мене вдома дитина якась?» Думаю, може, то якась... якісь... якась душа якоїсь дитини прийшла до мене? А то так і було, бо то та дитина хотіла народитися, і вона мені вже в сні та як приснилась [Бончак: 2011, НВВ, 43 роки, двоє дітей].

Перед тим як я дізналася, що вагітна четвертою дитиною, мені приснився мій дідо, він тримав за руку маленького хлопчика. Пам'ятаю, що я щось питала його, але він нічого мені не казав. І десь через два чи три тижні, вже точно не пам'ятаю, я дізналася, що вагітна [Пітула: 2009, ОНІ, 40 років, четверо дітей].

Як бачимо, значна частина текстів, що стосуються передчуття вагітності, мають форму розповідей про сон. Таку форму наратив використовує, коли йдеться про сни перед пологами та сни-попередження перед нещасними випадками, або ж сни-Богоявлення, що віщують видужання. Загалом розповіді жінок транслюють таке правило: вагітна жінка бачить віщі сни і повинна вміти їх інтерпретувати.

Необхідність залучення до матеріалів нашого дослідження розповідей про сновидіння не викликає сумніву. Пошлемося тут на думку такого авторитетного польського вченого, як Єжі Бартмінський, який відстоює ідею єдності символічної мови сну і фольклору [15, с. 147].

Вивчення наративів-розповідей про сновидіння не належить до добре розроблених в українській фольклористиці тем, а тому зупинимося на цій проблемі детальніше. Наукове дослідження сновидінь пов'язано з появою психоаналітичного напрямку в гуманітарних дослідженнях, і передусім з іменем З. Фрейда, який у сновидіннях вбачав вияв підсвідомого. На зв'язок міфологічних образів, підсвідомого та сновидінь, що набуває особливої актуальності для сучасної людини, вказував Дж. Кемпбел: «За умов відсутності значимої для усіх міфології кожен із нас має свій власний, невизнаний, рудиментарний, але тим не менше підспудно діючий пантеон сновидінь. Найновіші втілення Едіпа і персонажі нескінченної любовної історії Красуні та Чудовиська стоять сьогодні на розі Сорок другої стріт і П'ятої авеню, очікуючи, коли зміниться сигнал світлофора» [4, с. 12].

На незаперечну цінність розповідей про сновидіння для фольклориста вказав ще П. Г. Богатирьов, який записував їх з уст архангельських селян у 1916 році. На думку вченого, такі оповіді є цікавим матеріалом для вивчення системи народних вірувань, адже «сьогоднішні індивідуальні видіння (у тому числі і сни) прямо залежать від уявлень колективу» [1, с. 105]. На важливість вивчення сновидінь та їх ролі у сучасній культурі звертали увагу ряд науковців [10; 12; 16]. Польська дослідниця Станіслава Небжеговська зазначає, що, окрім тлумачення сновидінь, у фольклорі існує інший різновид – розповіді про сни. Сни, які найчастіше зберігаються у людській пам'яті, пов'язані з винятково важливими моментами життя інформантів: смертю, хворобами, народинами. Пам'ять про саме ці сновидіння людина зберігає протягом багатьох років [16, с. 42].

Ю. М. Лотман звернув увагу на характер семіотичних трансформацій, які відбуваються в процесі перекодування візуальних образів у словесний текст. Така робота можлива лише за умови художньої діяльності, яка призводить до утворення складніших структур: «...перетворення того, що ми бачимо, у те, про що ми розповідаємо, неминуче підвищує ступінь організованості. Так створюється текст» [10, с. 39]. Однак створення розповіді про сновидіння передбачає не лише ускладнення семіотичної організації тексту, а й смислове перекодування. Для фольклориста важливим є також таке міркування дослідника: «Процес розповідання витісняє з нашої пам'яті реальні відбитки сновидінь, і людина переконується, що вона справді бачила те, про що розповіла. У подальшому в нашій пам'яті відкладається цей словесно переказаний текст» [10, с. 39].

Початок вагітності в жіночих розповідях можуть пророкувати не лише сни, а й сказані кимось слова: *Звичайно, свекор і свекруха жартували, що, може, я вагітна, але це була дійсно шутка, бо ніхто це йще не думав насправді* [Мостова: 2011, ЦІМ, 23 роки, одна дитина]. *Почався токсікоз, мене забрали з підозрою на апендицит. Я ще нічого не знаю. В лікарні лікар каже: «Може, ти трошки вагітна?».* То я казала, що це не може бути [Денег: 2011, РОМ, 32 роки, двоє дітей].

Іноді розповіді про початок вагітності моделюються на зразок відомого сюжету чарівної казки, де вагітність настає від спожитої королевою риби. Звісно, казковий сюжет не відтворюється повністю у натальному наративі, однак для нас цікавим є той факт, що спожита жінкою риба пригадується через багато років та пов'язується з початком вагітності: *Я, звичайно, не знала спочатку, що я вагітна. Ми з чоловіком напередодні до того як я взнала, що я вагітна, ми з чоловіком купили рибу. Ми цю рибу з'їли і потім вночі я багато пила води. На наступний день в мене почалася тошнота, рвота. Чоловік сміється: «О ти наїлася риби, напилася багато води, ніби ніколи ти цієї риби не бачила». Все сміялися, що я отруїлася рибою. <...> Один день, другий день отруїлась, третій день отруїлася, дивлюся, що ця отрута не проходить. Тому я вирішила перевірити, чи я вагітна чи ні. І-і-і спочатку перед тим, як піти в лікарню, я купила тест на вагітність, який показав, результат був позитивний. І ось так ми взнали, що я вагітна* [Мостова: 2011, ЦІМ, 23 роки, одна дитина].

Окремі зразки у нашому матеріалі свідчать, що вагітність настає всупереч усьому, що відбувається з жінкою. У цьому випадку поведінка героїні натального наративу зображується як антиповедінка, яка все одно повинна принести позитивний результат: *П'ять дів ми шляємся по тих лісах. Збираєм шишки. Таргаю я ті мішки з шишками. Додому притащили щось два мішки кедрових шишок. Прийшли ми додому. Тільки вернулися – зразу пішли в кінотеатр. Я там дуже змерзла в тому кінотеатрі – так змерзла, на другий день захворіла. Це вже було в мене насморк, от така простуда. Вони мене давай лічити, ноги парити. А в мене якраз мали місячні бути. Нема-нема, нема-нема, нема-нема. І щось мене почало, знаєш, тошнити. <...> Одним словом, я робила все, чого не можна було робити* [Лабашук: 2006, ДІС, 50 років, двоє дітей].

З одного боку, жінки підкреслюють небуденність, унікальність ситуації, пов'язаної з початком вагітності. З іншого – у наративах транслюється поширене серед сучасних жінок уявлення про те, що «вагітність – це завжди несподівано».

Ні, це не вдома було. Це такий сплеск був, що чоловік казав, це щось особливе було. <...> дуже жили оцими переживаннями, що в горах... І повітря, дійсно, така у нас була не те, що романтика, а якась така єдність була в усьому, в думках. Дуже комфортно нам було. І він каже: «То щось має бути». І тут я починаю, в мене такий токсикоз, пів місяця чи скільки був, я не пригадую, ну якийсь там період пройшов чи тиждень, чи два, у мене починається токсикоз. А мама каже: «Слухай, вона, напевно, вагітна». Я кажу, жартома: «Ні, я ще не готова вагітніти». – Мама каже: «Та що готова – не готова. Наче ти вагітна, тому що дійсно токсикоз проявлявся». – А я так думаю: «Це би добре було, але це ще не моє». – Отак я пам'ятаю, що я так подумала. Що я ще не очікувала [Лабашук: 2006, ПАІ, 39 років, двоє дітей].

Наступне завдання, яке постає перед вагітною жінкою й омовлюється в натальному наративі, – це вміння відчутти і правильно зрозуміти ті зміни, які відбуваються з її тілом: *«Ну це проявилось... і я відчула моментально, на якомусь такому шостому чутті...»* [Соляк: 2010, ШНЛ, 31 рік, одна дитина].

Однак такі зміни жінка може сприймати і як надзвичайно позитивні та бажані для себе: *Ох! Я відчула зразу, бо моє тіло здавалося набубнявілою брунькою дерева навесні, що росте і розвивається. І мій настрій став мінливим: хотілося то плакати, то сміятися, хотілося уваги, ласки, жалю, розуміння...* [Старко: 2011, СОГ, 37 років, двоє дітей].

Окремі розповіді свідчать про труднощі, з якими стикається жінка при «самодіагностуванні» вагітності, сприймаючи її прояви за хворобу: *Звичайно, я не відразу зрозуміла, що вагітна, спочатку навіть думала <сміється>, що захворіла, що в мене проблеми з шлунком. Тому що в мене відразу почався токсикоз. Почалась тошнота, болів дуже шлунок. Я навіть пішла на телевізор, телевізор вияснив, побачив деякі порушення, але лікування я не починала, поки мені моя лікар не порадила це перевірити, чи я не вагітна часом. Ми здали аналізи, і виявилось, що дійсно я вагітна...* [Солтис: 2011, РОВ, 26 років, одна дитина].

Загалом усі розглянуті випадки об'єднує уявлення про те, що, з одного боку, вагітність завжди настає несподівано для жінки, а з іншого боку, підкреслюється не випадковість настання вагітності. Початок вагітності для жінки пророкують вищі сили, попереджаючи про це у символічний спосіб. Така семантична модель дозволяє порівняти натальний наратив з мотивом з Євангелія про Благовіщення Діві Марії, який, очевидно, мав вплив на формування жіночих розповідей. Зв'язок вагітності із семантикою Благовіщення, непорочного зачаття, яке визначено наперед вищими силами, ще раз підкреслює така прикмета: *«Якщо на Благовіщення голубка прилетить і стукне у вікно, то жінка завагітніє»* [Каліновська: 2009, МСЗ, 33 роки, двоє дітей].

Висновки. Отже розповіді про настання вагітності жінки розповідають переважно у символічному ключі. Завданням жінки у цей період є проявити інтуїцію і розпізнати свій незвичний стан, правильно зрозумівши віщування, послане їй зазвичай у формі сновидіння, та «розшифрувавши» мову свого тіла.

Список літератури

1. Богатырёв П. Г. Сны в пересказе крестьян и в народной сказке / П. Г. Богатырёв // Функционально-структуральное изучение фольклора (Малоизвестные и неопубликованные работы) / П. Г. Богатырёв ; [сост., вступ. ст. и комм. С. П. Сорокиной]. – М. : ИМЛИ РАН, 2006. – С. 97–107.
2. Гинда О. Современное поэтическое творчество украинской диаспоры в Италии : свой традиционный мир в чужом пространстве / О. Гинда // Традиционная культура. – 2012. – № 2 (46). – С. 30–41.
3. Ігнатенко І. Народні ембріологічні уявлення українців / І. Ігнатенко // Народна культура українців: життєвий цикл людини : історико-етнографічне дослідження : у 5 т. / [наук. ред. М. Гримич]. – К. : Дуліби, 2008. – Т. 1: Діти, дитинство. Дитяча субкультура. 2008. – С. 5–12.
4. Кемпбел Дж. Тысячеликий герой / Дж. Кемпбел ; [пер. А. П. Хомик] ; [отв. ред. С. Н. Иващенко]. – К. : Рефл-бук, 1997. – 379 с.
5. Керень К. Прологомены / К. Керень // Юнг К. Г. Душа и миф: шесть архетипов / К. Г. Юнг ; [пер. с англ.]. – К. : Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. – С. 11–37.
6. Кирчів Р. Двадцять століття в українському фольклорі / Р. Кирчів. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2010. – 536 с.
7. Красиков М. М. Обрядово-зрелищные формы смеховой культуры современного украинского студенчества (К постановке проблемы) / М. М. Красиков : [Электронный ресурс] / М. М. Красиков. – Режим доступа: <http://www.ruthenia.ru/folklore/publications.htm>.
8. Кузьменко О. Фольклорні особливості народних оповідань про голодомор (на матеріалі власних записів з Вінниччини) / О. Кузьменко // Відлуння геноциду 1932–1933. Етнокультурні наслідки голодомору в Україні / [за ред. Р. Кирчіва, О. Романіва]. – Львів, 2005. – С. 90–95.
9. Лисюк Н. А. Постфольклор в Україні / Н. А. Лисюк. – К. : Агентство «Україна», 2012. – 348 с.
10. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – СПб. : Искусство, 2001. – 704 с.
11. Мазалова Н. Е. Состав человеческий: Человек в традиционных соматических представлениях русских / Н. Е. Мазалова. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2001. – 192 с.
12. Панченко А. А. Сновидение и фольклор: Сон в народной религиозной традиции / А. А. Панченко // Русский фольклор. – СПб., 2001. – Т. XXXI. – С. 112–122.
13. Халюк Л. Фольклорні особливості усних оповідань про переселення 1947 року / Л. Халюк // Народна творчість та етнологія. – 2011. – № 1. – С. 94–99.
14. Харчишин О. Український пісенний фольклор в етнокulturі Львова: трансформаційні процеси, міжкультурні пограниччя / О. Харчишин. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2011. – 368 с.
15. Bartmiński J. Materiały do sennika ludowego / Jerzy Bartmiński, Grażyna Bączkowska // Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury / [pod red. J. Bartmińskiego]. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1988. – № 1. – S. 147–171.
16. Niebrzegowska S. Potoczne konotacje słowa a znaczenia symboliczne w senniku ludowym / Stanisława Niebrzegowska // Etnolingwistyka / [pod red. Jerzego Bartmińskiego]. – Lublin : UMCS, 1990. – Т. 3. – S. 37–48.

Лабашук О. В. Начало беременности в рассказах матерей: формы оязыковлени личного опыта / О. В. Лабашук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадського. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 272–278.

Используя выработанные устной традицией способы говорить о рождении ребенка, современные матери могут высказать свои глубокие внутренние переживания и ощущения относительно личного опыта тела и опыта пережитых эмоций. О наступлении беременности матери рассказывают по преимуществу в символическом ключе: какие знаки или предвестия они получили в это время. Нарратив является формой, при помощи которой транслируются мифологические представления, многократно редуцируясь на основе персонального опыта.

Ключевые слова: беременность, материнство, мифологический нарратив, мифологические представления, устная традиция, персональный телесный опыт.

Labashchuk O. Getting pregnant in the stories of mothers: forms of verbalization of the personal experience / O. Labashchuk // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 272–278.

The shift of folklorists' attention from poetic and aesthetic to socio-pragmatic functions of folklore allows to distinguish new objects of study. One of these objects is the natal narrative, i. e. story of woman's experiences of pregnancy and childbirth. Using created by oral tradition ways to talk about the birth of a child, mothers today can express their deep feelings and attitude in relation to their personal body and emotional experience. These stories have the form of memorat, i. e. first-person story. In the process of narrative construction narratives are transformed as the non-fairy-tale prose. Today, the most productive and culturally important form of folklore, broadcasted via the social channels, is memorat, which contains peculiarities of both the plot and the mythological text. The images of mother, infant, and birth-giving are passed through a series of symbols partially related to the traditional folk symbols, and influenced by mythological and Christian ideologies of contemporary society. Pregnancy is described as the «beginning», «Golden Age»; the surroundings of the pregnant woman must be beautiful, harmonious and joyful. Narrative is the form by means of which mythological representations are translated repeatedly reduplicating on the basis of the personal experience.

Key words: pregnancy, motherhood, mythological narrative, mythological representations, oral tradition, personal body experience.

Поступила в редакцию 19.11.2013 г.

УДК 811.111+81'27

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ІМІДЖЕВОЇ СТРАТЕГІЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ ДІЙ АМЕРИКАНСЬКИХ СИЛОВИХ СТРУКТУР В АНГЛОМОВНОМУ МАС-МЕДІА ДИСКУРСІ

Лисичкіна І. О.

Академія внутрішніх військ МВС України, м. Харків

Стаття присвячена з'ясуванню лінгвопрагматичних параметрів іміджевої стратегії легітимації дій американських силових структур в англomовному мас-медіа дискурсі. У межах дослідження визначено компоненти, тактики й специфіку реалізації цієї репараційної стратегії, окреслено часткові стратегії та основні топоси, звернення до яких сприяє посиленню стратегії легітимації в англomовних мас-медіа статтях негативної тональності та підтриманню позитивного іміджу американських силових структур.

Ключові слова: імідж, комунікативна стратегія, репараційна стратегія, легітимація, топос.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується міждисциплінарністю наукового пошуку, особливим інтересом мовознавців до феноменів, пов'язаних із соціальною поведінкою та інститутами суспільства. Один із таких соціальних феноменів – імідж – постає ефективним інструментом управління індивідуальною, колективною і масовою свідомістю, оскільки справляє значний вплив на всі сфери життя людини і суспільства. Потужним простором формування іміджу наразі є мас-медіа дискурс, оскільки пересічна людина схильна довіряти засобам масової інформації через відсутність або брак більш авторитетних каналів інформації.

Традиційно імідж розглядається у межах іміджелогії та корпоративної комунікації. Власне лінгвістичні розвідки у царині формування іміджу не є численними і мають фрагментарний характер (О. С. Іссерс [2], К. В. Кіуру [3], С. І. Окс [4], А. В. Олянич [5], Є. В. Фролова [7], О. В. Булгакова [1], І. О. Сушненкова [6]), хоча є перспективними, оскільки імідж формується в процесі комунікації комунікативними і мовними засобами за допомогою низки комунікативних стратегій і тактик.

Актуальність визначення комунікативних стратегій формування іміджу організацій підкреслюється відповідністю дослідження сучасній інтегральній парадигмі [8], необхідністю встановлення лінгвопрагматичних особливостей формування іміджу організацій засобами мас-медіа для розуміння чинників ефективної комунікації та важливістю з'ясування характеристик окремих іміджевих комунікативних стратегій для розвитку іміджелогії, теорії комунікації та дискурсології.

Мета цього дослідження полягає в окресленні лінгвопрагматичних параметрів іміджевої стратегії легітимації дій американських силових структур в англomовному мас-медіа дискурсі.

Матеріалом дослідження слугували публікації в англomовних мас-медіа виданнях стосовно скандалу, пов'язаного з діяльністю спецслужб США (червень 2013 року). Імідж силових структур як сукупності органів влади, основним завданням яких визначено забезпечення зовнішньої і/або внутрішньої безпеки держави, було

обрано з урахуванням великої дистанції пересічної людини від цих організацій, що знижує вплив безпосередньої взаємодії з цими організаціями на формування іміджу силових структур у свідомості пересічної людини.

Імідж силовій структурі є соціально-орієнтованим відбитком образу [5, с. 14] цієї організації, стійко існуючим та відтвореним у масовій і/або індивідуальній свідомості [5, с. 107], оскільки він виникає та коректується як результат сприймання інформації, яка надходить із зовнішнього середовища про цю силову структуру через сітку діючих стереотипів, а його найважливішою характеристикою визначено соціальну зумовленість.

З позицій комунікативної лінгвістики імідж силовій структурі доцільно розглядати як «згорнутий» текст, сукупність комунікативних стратегій і тактик представлення цієї організації, вербалізованих у певних дискурсах з метою створення або коригування ставлення аудиторії до самої структури і її представників.

У таксономії іміджевих стратегій виділяємо три групи основних стратегій за інтенцією адресанта: 1) іміджеформувальні та іміджепідсилювальні, 2) репараційні й 3) дискредитаційні, які, у свою чергу, передбачають ієрархію часткових стратегій та підсилюються допоміжними стратегіями, які сприяють здійсненню оптимального впливу на адресата.

Реалізація макростратегій прозорості та легітимації діяльності силовій структурі вимагає особливого представлення негативної інформації, або таких фактів, які можуть зашкодити позитивному іміджу цієї організації. Отже, репараційна стратегія легітимації дій силовій структурі є основою коригування вже сформованого іміджу, оскільки спрямована на визнання або підтвердження правильності й законності дій цієї організації, особливо в ситуаціях, які несуть загрозу сформованому позитивному іміджу. Аналіз публікацій про скандал із прослуховуванням громадян спецслужбами США у червні 2013 року свідчить, що стратегія легітимації постає основою таких повідомлень.

Репараційна стратегія легітимації дій силовій структурі виступає глобальною текстотвірною стратегією, оскільки співпадає з темою повідомлення і реалізується як у назві повідомлення (*UK says eavesdropping is legal, defends U.S. spy links* (2)), так і в тексті (*Britain said eavesdropping by its GCHQ security agency was legal ...* (2)), причому може мати фреймову структуру. Вербальними маркерами легітимації постають лексичні одиниці сфери права на кшталт *legal, judge, court, legality, law* та відповідні словосполучення (*approved by a judge* (1), *under court supervision* (3), *governed by a very strong legal framework* (2) тощо).

Ця стратегія експліцитно реалізується як авторським нарративом (*Like the phone-records program, PRISM was **approved by a judge** in a secret court order* (1)), так і наведенням прямої мови авторитетних осіб (*In the statement issued Saturday, Director of National Intelligence James R. Clapper Jr. Described PRISM as «an internal government computer system used to facilitate the **government's statutorily authorized** collection of foreign intelligence information from electronic communication service providers **under court supervision*** (3)), або посиланням на авторитети (*The nation's top intelligence official stressed Saturday that a previously undisclosed program for tapping into Internet*

usage is authorized by Congress, falls under strict supervision of a secret court and cannot intentionally target a U.S. citizen (1).

Репараційна стратегія легітимації дій містить два компоненти, а саме: 1) недопущення неправомірних дій, відповідність діяльності організації закону (*Clapper said the data collection under the program ... was with the approval of the secret Foreign Intelligence Surveillance Act Court (1)*) та 2) часткову виправданість порушення закону обставинами заради вічних цінностей (*It continues to be one of the most important tools for the protection of the nation's security (1)*). Таким чином, вербалізуються топоси апеляції до закону та звернення до вищих цінностей.

Основна репараційна стратегія легітимації дій силових структур реалізується зокрема низкою часткових і допоміжних стратегій і тактик. Так, легітимація дій може посилюватися стратегією мітигації, апеляції до вищих цінностей та зверненням до універсальних топосів успішності діяльності.

Мітигація сприяє «пом'якшенню» повідомлення про наслідки діяльності силових структур і зазвичай реалізується разом із апеляцією до вічних цінностей на кшталт свобода (*Hague said there was no threat to privacy or people's civil liberties (2)*). Використання евфемізмів призводить до семантичної невизначеності. Так, власне програма, про яку йдеться в аналізованих повідомленнях, має декілька референцій, починаючи від нейтральних *phone program (4)*, *phone records program (4)*, *phone records collection program (1)* до *intelligence program (1)*, *intelligence-gathering program (1)*, *surveillance program (4)*, *Internet surveillance program (3)*, *data-mining program (4)*, *Internet spying program (1)*, *eavesdropping (2)*, причому останній варіант зустрічається лише в британському виданні, а не в американських, попри очевидну незаангажованість американських мас-медіа щодо підтримки позитивного іміджу спецслужб США.

Експлуатація топосу тероризму (*Those purposes include prevention of terrorism, hostile cyber activities or nuclear proliferation (1)*) виправдовує дії силових структур, чому також сприяє компенсація – наведення відомостей про успішні операції заради людства (*Fed's surveillance foiled 2009 NYC terror plot (4)*; *The program thwarted a terrorism plot (4)*), які в статтях частіше подаються за принципом шарування.

Репараційна стратегія легітимації дій силових структур може мати імпліцитне вираження за допомогою тактики переакцентуації повідомлення з імплікатурою «таємна діяльність спецслужб була правильною, а тепер вороги отримали інформацію, якою зможуть скористатися» (*An al-Qaida affiliated website on Saturday warned against using the Internet to discuss issues related to militant activities ... (1)*). У наведеному фрагменті простежується тактика залякування, оскільки al-Qaida уособлює Зло, а отже згадування назви цієї організації є маніпулятивним кроком із боку адресанта.

Іншим засобом маніпулювання є інтертекстуальність, представлена в статтях про прослуховування та збір даних посиланням на Великого Брата (*...the programs /.../ are not tantamount to "Big Brother" (4)*), однак таке порівняння, навіть із запереченням, здатне знизити ефективність репараційної стратегії легітимації. Послабити стратегію легітимації дій силових структур спроможне навішування ярликів (*snoopers' charter by the back door (2)*) та надмірне вживання негативної лекси-

ки на кшталт *disclosure, disclosed* у межах тактики заперечення, наприклад: *PRISM is not an undisclosed collection or data mining program* (3). Взагалі, тактика заперечення не є ефективною в плані реалізації репараційних стратегій.

Підсилити репараційну стратегію легітимації дій силових структур може тактика категоризації «зло vs добро», «чорне vs біле», «поганий vs хороший». Так, американці в публікаціях представлені як *innocent Americans* (4), *law-abiding citizens* (2), *U.S. citizens not suspected of any wrongdoing* (4) та протиставлені не лише терористам (*terrorists* (4), *would-be terrorist* (2)), а й просто іноземцям (*The program seeks foreign intelligence information concerning foreign targets* (1)), у чому маніфестується категоризація «чужі vs свої». Тактика занепокоєння наслідками також імпліцитно реалізує стратегію легітимації дій (*Disclosing information about the specific methods the government uses to collect communications can obviously give our enemies a 'playbook' of how to avoid detection* (1)).

Важливим компонентом репараційної стратегії легітимації дій силових структур є агентивність виправдовування. Так, використовуються тактики посилення на авторитети (*Director of National Intelligence James R. Clapper Jr.* (3), *Foreign Secretary William Hague* (2)), на анонімні джерела із вказівкою на їхній рівень (*U.S. intelligence official* (4), *the senior U.S. intelligence official* (4)), а також тактики генералізації (*critics* (2)) і персоніфікації (*Britain's parliamentary intelligence and security committee* (2), *UK* (4), *Britain* (2)). Зауважимо, що референт указується на початку речень (*CBS News has also reported ...*(4), *Sensenbrenner said ...* (4)), що підсилює активацію дискурсу.

Репараційна стратегія легітимації дій силових структур в аналізованих статтях реалізується на тлі мас-медійної стратегії об'єктивності викладу інформації. Так, представлення існуючих у суспільстві точок зору відбувається в правовому полі й конструктивному дусі з імплікатурою «або захист програми, або можливість внесення змін у законодавство» (*While some security-focused lawmakers defended the program, others warned that they plan to start reassessing the Patriot Act as early as this month, with the goal of potentially curbing the data collection* (4)), отже відповідність діяльності спецслужб закону взагалі не ставиться під сумнів.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дає підстави зробити висновки, що репараційна стратегія легітимації дій силових структур постає основною в ситуаціях, які несуть загрозу сформованому позитивному іміджу цих організацій, має експліцитну реалізацію (авторський наратив, пряма мова авторитетних осіб, або посилення на авторитети) з вербальними маркерами – лексичними одиницями сфери права, і містить два компоненти (відповідність діяльності організації закону та часткову виправданість порушення закону обставинами заради вічних цінностей), які зумовлюють вербалізацію топосів апеляції до закону та звернення до вищих цінностей. Репараційна стратегія легітимації дій силових структур імпліцитно реалізується низкою часткових стратегій і тактик (на кшталт виправдовування, залякування, занепокоєння наслідками), може посилюватися стратегією мітигації, апеляції до вищих цінностей, зверненням до універсальних топосів (успішності діяльності, тероризму тощо), категоризацією «зло vs добро», «чужі vs свої». Важливим компонентом репараційної стратегії легітимації дій силових структур є агентивність виправ-

довування (посилання на авторитети, анонімні джерела із вказівкою на їхній рівень тощо). Репараційна стратегія легітимації дій силової структури маніфестується в англомовних публікаціях також за рахунок реалізації мас-медійних дискурсних стратегій компенсації, переакцентуації повідомлення, об'єктивності викладу інформації, інтертекстуальності тощо.

Оскільки визначення лінгвопрагматичних параметрів іміджевих комунікативних стратегій відбувається з урахуванням усіх рівнів поверхневих і когнітивних структур, а власне стратегії характеризуються гнучкістю і варіюванням мовних і мовленнєвих засобів їх реалізації, подальші розвідки з метою встановлення комунікативної специфіки іміджу організації та відповідних стратегій його формування та підтримки є перспективними.

Список літератури

1. Булгакова О. В. Лингвистическое моделирование имиджа в экономическом издании: на материале приложения «Бизнес» к газете «Красное знамя» : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01. «Русский язык» / О. В. Булгакова. – Томск, 2009. – 21 с.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – [изд. 5-е]. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 288 с.
3. Киуру К. В. Имиджевый медиатекст в политической коммуникации: дискурсный анализ : дис. на соискание учёной степени доктора филол. наук : спец. 10.01.10 «Журналистика (политические науки)» / К. К. Валерьевич. – СПб., 2008. – 391 с.
4. Окс С. И. Технологии формирования имиджа силовых структур / С. И. Окс // Вестник ВГУ. Серия «Филология. Журналистика». – 2010. – № 2. – С. 190–197.
5. Олянич А. В. Презентационная теория дискурса : [монография] / А. В. Олянич. – М. : Гнозис, 2007. – 407 с.
6. Сушненкова И. А. Лингвокогнитивное исследование регионального имиджа : дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И. А. Сушненкова. – Омск, 2011. – 272 с.
7. Фролова Е. В. Коммуникативные стратегии формирования имиджа регионального лидера в электронных СМИ : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01. «Русский язык» / Е. В. Фролова. – Омск, 2007 – 21 с.
8. Wilber K. Introduction to Integral Theory and Practice: IOS Basis and the AQAL Map / K. Wilber // AQAL Journal of Integral Theory and Practice. – Spring 2006. – Vol.1, No.1. – P. 1–38.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Intelligence chief defends Internet spying program // Fox news. / Режим доступу до ресурсу : <http://www.foxnews.com/politics/2013/06/09/intelligence-chief-defends-internet-spying-program/print>.
2. UK says eavesdropping is legal, defends U.S. spy links // Reuters. / Режим доступу до ресурсу : <http://reuters.com/assets/print?aid=USBRE95805S 20130609>.
3. U.S., company officials: Internet surveillance does not indiscriminately mine data // The Washington Post. / Режим доступу до ресурсу : http://articles.washingtonpost.com/2013-06-08/world/39834622_1_prism-lapper-jr-fisa-court.
4. U.S. Intelligence official: Fed's surveillance foiled 2009 NYC terror plot, amid calls to curb programs // Fox news. / Режим доступу до ресурсу : <http://www.foxnews.com/politics/2013/06/08/us-intelligence-official-feds-surveillance-foiled-2009-nyc-terror-plot-amid/print>.

Лисичкина И. А. Лингвопрагматические параметры имиджевой стратегии легитимации действий американских силовых структур в англоязычном масс-медиа дискурсе / И. А. Лисичкина // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 279–284.

Статья посвящена выяснению лингвопрагматических параметров имиджевой стратегии легитимации действий американских силовых структур в англоязычном масс-медиа дискурсе. В рамках исследования определены компоненты, тактики и специфика реализации этой репарационной стратегии, установлены частичные стратегии и основные топосы, обращение к которым способствует усилению стратегии легитимации в англоязычных масс-медиа статьях негативной тональности и поддержанию положительного имиджа американских силовых структур.

Ключевые слова: имидж, коммуникативная стратегия, репарационная стратегия, легитимация, топос.

Lysychkina I. Lingual and pragmatic parameters of the image strategy of legitimation of american force agencies' activity in english mass-media discourse / I. Lysychkina // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 279–284.

This article highlights lingual and pragmatic parameters of image strategy of legitimation of American force agencies' activity in English mass-media discourse. The research shows that this strategy becomes dominant in the situations when the existing positive image is under threat. The legitimation strategy has the explicit realization with certain verbal markers and includes two components: compliance of the agency's activity with law and partial justification of violation of law by circumstances for the sake of enduring values. The implicit realization is characterized by implementation of partial strategies and tactics. The analyzed strategy goes together with mass-media discourse strategies of compensation, message defocusing, impartial exposition, intertextuality etc. The research identifies the tactics and specificity of this reparation strategy realization, outlines partial strategies and key topoi, the reference to which contributes to the legitimation strategy intensification in English mass-media articles of negative mode and to support of American force agencies' positive image.

Key words: image, communicative strategy, reparation strategy, legitimation, topoi.

Поступила в редакцию 21.11.2013 г.

УДК 811.111'42

ЗАЛАГОДЖУВАННЯ КОНФЛІКТУ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ: ПРОСОДИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ

Лисичкіна О. О.

Академія внутрішніх військ МВС України, м. Харків

Стаття присвячена визначенню специфіки просодичної реалізації залагоджування конфлікту в англомовному діловому дискурсі. Експериментально з'ясовано особливості функціонування просодії як засобу залагоджування конфліктної інтеракції. Доведено, що інтеграція мелодійних, часових та темпоральних характеристик відбиває комунікативно-прагматичне навантаження інтеракцій англомовного ділового дискурсу та відтворює специфіку актуалізації прагматичного потенціалу цього виду дискурсу.

Ключові слова: залагоджування конфлікту, діловий дискурс, конфліктна інтеракція, просодична актуалізація, частота основного тону, інтенсивність, темпоральні характеристики.

Постановка проблеми. Для сучасного етапу розвитку лінгвістики характерне зростання інтересу до просодичної проблематики, що зумовлено новими теоретичними й практичними потребами. На думку М. П. Дворжецької, ефективній комунікації властиві тісні зв'язки між просодією, семантичним і прагматичним аспектами дискурсу [3, с. 5]. Цілісний вияв ідеї, почуття, спонукання набуває однієї з важливих інтонаційних структур, яка віддзеркалює особливості елементарних просодичних одиниць, їхню варіативність, динамічну рівновагу і комбінаторні властивості [3, с. 6].

Об'єктом дослідження є англомовні ділові переговори як специфічний жанр аргументативного дискурсу, який віддзеркалює складний механізм формування перлокутивного ефекту переконання.

Просодична організація ділового дискурсу поставала у фокусі багатьох досліджень [1; 2; 10; 11 та інші], однак поза увагою дослідників залишалися особливості просодичної реалізації конфліктних ситуацій.

Мета дослідження полягає в окресленні специфіки просодичної реалізації залагоджування конфлікту в англомовному діловому дискурсі.

Актуальність дослідження підкреслюється орієнтацією сучасних лінгвістичних студій на комплексний дискурсний аналіз соціально пріоритетних моделей міжособистісного спілкування, зокрема у сфері бізнесу. Розуміння особливостей взаємодії комунікантів важливе для з'ясування механізму продукування прагматично ефективного дискурсу.

Матеріалом дослідження слугували англомовні ділові переговори.

У конфліктній інтеракції ділового дискурсу виділяють три комунікативні блоки або стадії [6, с. 124], яким притаманні певні функції: 1) передумова конфлікту; 2) ескаляція конфлікту; 3) завершення. Так, першим блоком (початком) є передумова конфлікту – першоджерело конфлікту або умова його виникнення, тобто ситуація прихованого або відкритого протистояння двох або декількох учасників, кожний з яких переслідує свої цілі, мотиви і/або засоби вирішення проблеми, що має особисту значущість для кожного з її учасників [7, с. 245]. У межах другого блоку, тобто

основної частини, відбувається ескалація конфлікту, аргументування позицій комунікантів, розвиток подій. Завершення слугує логічним закінченням спілкування в цілому і/або вирішення конфлікту (рис. 1).

Конфліктна ситуація, що вимагає вирішення, передбачає існування кількох обов'язкових елементів: 1) учасників конфлікту – двох або більше, які переслідують несхожі або протилежні цілі; 2) об'єкту конфлікту (конкретне явище, причина, стан справ, навколо якого розгортається суперечка); 3) рушійної сили – інциденту (факту зіткнення протилежних сил).

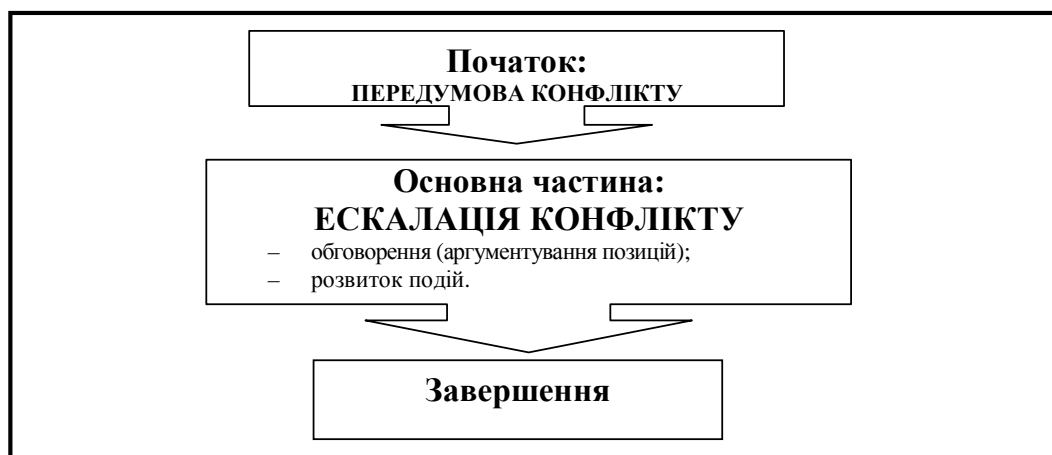

Рис. 1. Схема конфлікту в англomовному діловому дискурсі

Наше експериментально-фонетичне дослідження конфліктних ситуацій, що утворюються перетинанням мовленнєвих кроків, було здійснено за допомогою комп'ютерних програм Sound Forge 5.0, Cool Edit Pro із використанням автентичного матеріалу. У ході експерименту було враховано співвідношення результатів аналізу на перцептивному та електроакустичному рівнях.

Аналіз вербального контексту дає підстави стверджувати, що ділові переговори як певна трансакція створюються перетинанням логіко-аргументативних інтеракцій, які реалізують специфічні комунікативні функції й базуються на концептах «згода – незгода».

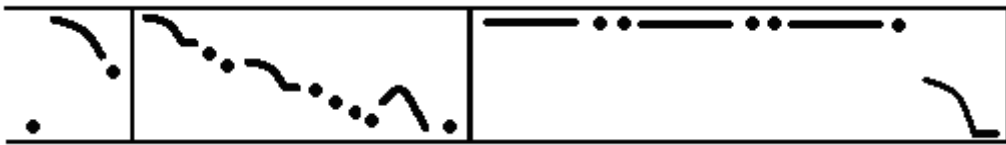
Детальне дослідження компонентів інтонаційного контуру показало, що залагоджуванню конфлікту властиві варіантні реалізації спадного тону повного й неповного падіння, що маркують ядерну ділянку. Так, синтагми цього блоку містить 70% таких реалізацій. Слід зазначити, що цей блок не має суттєвих рис в варіативності вживання тонів, а саме: висхідні (23%), спадно-висхідні (12%). Залагоджування характеризується мелодійним контуром з передшкалою (90%), шкалою (82%) та заядром (57%). Йому властиві наступні типи шкал: спадна ступінчаста – 23%, спадна ковзна – 25%, рівна висока – 25%, які віддзеркалюють логічність висловлення думки, що є характерним для ділових переговорів. Наприклад:

*E*xactly. } *We have to *start managing the *business //*

1 2

**rather than *letting it *manage *us. // (3).*

3

У нашому розумінні, провідним компонентом, на який адресат реагує першочергово, визнається мелодика, оскільки слугує засобом реалізації та розрізнення функцій інтонації [4, с. 102; 7, с. 85–86; 8, с. 6]. Дослідження реалізації темпу в початковому етапі свідчить, що помірний темп є домінуючим (60%). Такий різновид темпової організації корелює з параметром гучності, оскільки 55% синтагм ініціального мовленнєвого акту реалізуються помірною гучністю. На думку Ю. О. Дубовського, глобальний темп дискурсу як лінійної послідовності фонацій та пауз лише дистантно корелює з пофразовим сприйняттям темпу. Лінгвістично значущою зміною темпу є збільшення/зменшення його акустичних показників у 1,3–1,8 рази [3, с. 71].

Слід зазначити, що паузація становить специфічний пласт просодичної організації ділових переговорів. Так, наше дослідження свідчить про домінування в коротких (35%) та середніх (43%) пауз на заключному етапі конфлікту. Наприклад:

A2: *Francois is right. (424) That's why (182) I feel the only option is (380) to close down and sell off the equipment. (2).*

Регістрові особливості реалізації термінальної ділянки домінуючих та рецесивних синтагм утворюють чергування контекстуальних реалізацій спадного тону, що відтворює градаційну динаміку вербалізації мовленнєвої інтенції. В залагоджуванні конфлікту спостерігається значний відсоток синтагм з прискореним темпом, а саме 30%. Темп співвідноситься із семантикою висловлення та постає стилістично зумовленим, характеризуючи швидкість реалізації певних програм у часовому просторі, кожна з яких відповідає мовним конструкціям, тобто являє собою складну просторово-часову єдність.

Діапазон ЧОТ синтагм досліджуваного блоку є широким (57%). Висотнотональні максимуми синтагм характеризуються високим рівнем (80%), причому максимуми ЧОТ знаходяться в ядрі (85%), а передтермінальна ділянка має інваріантну конфігурацію (рівний рух – 60%). Наприклад:

A2: *Well, (7) | no actually it seems to me that 4.5 thousand for the year is quite easily aCHIEvable. (8) // We had a 22% INcrease in turnover last quarter, after all. (9) | I think the others would aGREE with that. (10) // (2).*

Ядерна ділянка характеризується спадною (55%) та рівною конфігурацією (25%) при домінуванні дугоподібно-спадної випуклої форми тонального руху (50%). Швидкість зміни ЧОТ є середньою (40%), для синтагм типовим є баланс високого вузького регістру високої та низької квантитативної зони (по 41%). 51% всіх синтагм мають середній силовий діапазон із практично однаковою тенденцією щодо локалізації максимумів на початку синтагми (45%), у середині синтагми (25%), наприкінці синтагми (30%).

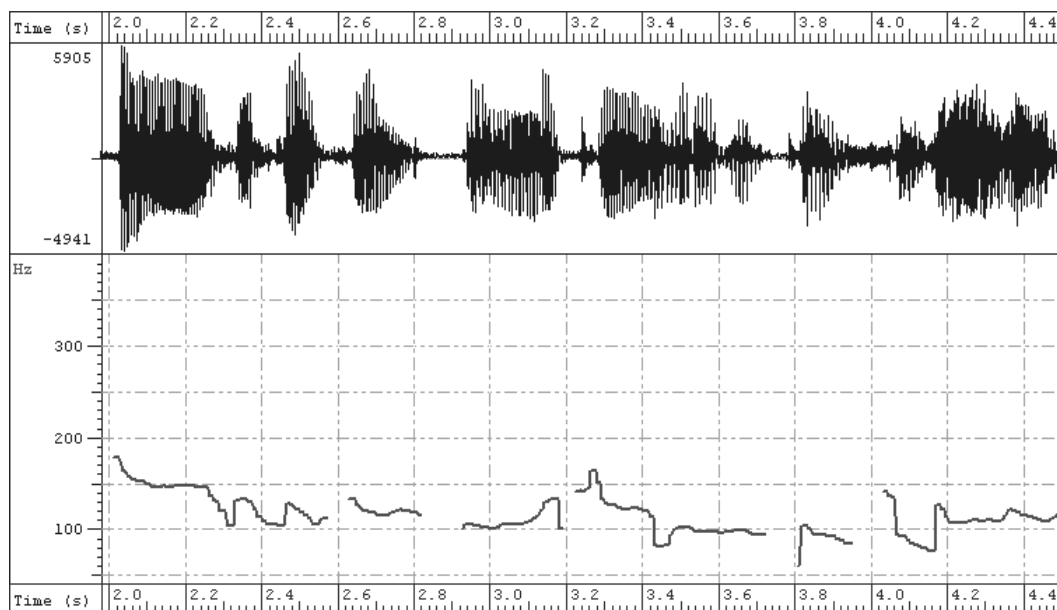

Рис. 2. Конфігурація огинаючої ЧОТ.
Фрагмент «*Things are getting a little out of control*»

Спостереження щодо загального динамічного контуру синтагм залагоджування конфлікту указують на домінування низхідної динаміки енергетичних максимумів (44%) та вживання рівного контуру (32%).

Залагоджування конфлікту (рис. 3) характеризується середнім рівнем інтенсивності. Піки інтенсивності знаходяться на початку аргументативного кроку.

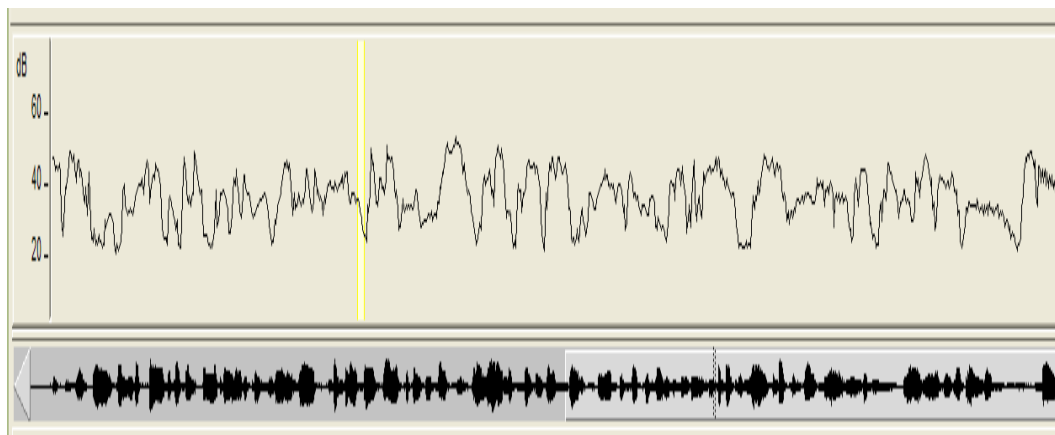

Рис. 3. Акустичний малюнок інтенсивності синтагм
A1: *I see. (1) // Because, of course, (2) } pricing will have to change (3) / if we go direct to the retailers. (4) //(3).*

Середня тривалість синтагм становить 2020 мсек.

Зіставна динаміка ЧОТ та інтенсивності залагоджування конфлікту свідчить про високий ступінь оцінності цього блоку. На користь цього свідчать й вищі, порівняно з початком та ескалацією конфлікту, показники реалізації ЧОТ. Іншою відмінною ознакою просодичної актуалізації є домінування коротких та надкоротких пауз.

Висновки. Таким чином, базовими підсистемами інтегративного процесу просодичної реалізації залагоджування конфлікту є часова та тональна, що становлять просодичну домінанту досліджуваного дискурсу. Проведене експериментально-фонетичне дослідження дає підстави зробити висновки, що просодична реалізація залагоджування конфлікту відтворює специфіку актуалізації прагматичного потенціалу англomовного дискурсу ділових переговорів.

Перспектива подальшого дослідження просодичної організації англomовного аргументативного дискурсу бізнесової сфери спілкування полягає в урахуванні взаємодії та взаємозумовленості інтеракцій у соціофонетичному контексті, зокрема з урахуванням ролі гендеру, що є базовим фактором, який на нашу думку, обумовлює специфіку функціонування просодії в межах еквіполентної опозиції.

Список літератури

1. Бокова В. А. Соціопрагматична функція англійської інтонації у діловому дискурсі / В. А. Бокова // *Proceedings UNESCO Department Kyiv State Linguistic University. International Scientific Conference Linguarax – XIII. Phonology. Pedagogy. Psychology.* – 2000. – Vol. 3A. – P. 21–28.
2. Волкова В. И. Интонация вежливого вопросительного высказывания в бизнес-общении (на материале английской деловой речи) : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. И. Волкова. – Иваново, 1998. – 23 с.
3. Дворжецкая М. П. Единство системного и коммуникативно-функционального анализа просодии связанного текста / М. П. Дворжецкая // *Изучение динамического аспекта сегментных и супraseгментных единиц звучащего текста.* – К. : КГПИИЯ, 1988. – С. 5–11.
4. Дубовский Ю. А. Анализ интонации устного текста и его составляющих / Ю. А. Дубовский. – Мн. : Вышэйш. шк., 1978. – 140 с.
5. Калита А. А. Система фонетичних засобів актуалізації смислу висловлювання (експериментально-фонетичне дослідження англійського емоційного мовлення) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. А. Калита. – К., 2003. – 32 с.
6. Келлетт П. Конфликтный диалог: работа с пластами значений для продуктивных взаимоотношений / П. Келлетт ; [пер. с англ. М. А. Новицкая]. – Харьков : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2010. – 416 с.
7. Конфліктологія / Л. М. Герасіна, М. І. Панов, Н. П. Осипова та ін. ; [за ред. професорів Л. М. Герасіної та М. І. Панова]. – Харків : Право, 2002. – 256 с.
8. Надеина Т. М. Просодическая организация речи как фактор речевого воздействия : дис. на соискание учёной степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т. М. Надеина. – М., 2004. – 428 с.
9. Тищенко Т. В. Інтонація оцінних висловлень у сучасному англійському діалогічному мовленні: гендерний аспект (експериментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. В. Тищенко. – К., 2011. – 20 с.
10. Тюрина С. Ю. Лексико-фонетические характеристики связующих элементов дискурса в английской деловой речи (на материале фраз вежливого прерывания разговора): автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / С. Ю. Тюрина. – Иваново, 2003. – 19 с.

11. Ющенко Г. О. Варіативність інтонації англійського офіційно-ділового мовлення в соціолінгвістичному аспекті (експериментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г. О. Ющенко. – Одеса, 2008. – 21 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Brieger N. *Advanced Business Contacts* / N. Brieger, J. Comfort. – L. : Prentice Hall, 1998. – 202 p.
2. Eli Mina. *The Complete Handbook of Business Meetings* / Eli Mina. – L. : AMACOM, 2007. – 318 p.
3. Kenneth Thomson. *English for Meetings* / Kenneth Thomson. – Cornelsen. Berlin : Delta Publishing, 2007. – 88 p.

Лисичкина О. А. Улаживание конфликта в англоязычном дискурсе: просодическая реализация / О. А. Лисичкина // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 285–290.

Статья посвящена определению специфики просодической актуализации улаживания конфликта в англоязычном деловом дискурсе. Экспериментально установлены особенности функционирования просодии как средства улаживания конфликтной интеракции. Доказано, что интеграция просодических характеристик отражает коммуникативно-прагматическую нагрузку интеракций англоязычного делового дискурса и отображает специфику актуализации прагматического потенциала этого вида дискурса.

Ключевые слова: улаживание конфликта, деловой дискурс, конфликтная интеракция, просодическая актуализация, частота основного тона, интенсивность, темпоральные характеристики.

Lysyckina O. Trouble shooting in English discourse: prosodic realization / O. Lysyckina // *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University*. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 285–290.

This article highlights the prosodic actualization features of trouble shooting in English business discourse. Conflict interactions are analyzed with the distinction of three stages: background, escalation and closure (trouble shooting). The research defines the correlation between the speaker's intention and prosodic actualization of logical argumentative interactions based on the communicative basis «agreement – disagreement». The characteristics of prosody as a means of trouble shooting within conflict interactions have been experimentally determined, namely variations of falling tones on the nucleus, descending dynamics of energy maximums, accelerated and temperate tempo, short pauses. The tone frequency and intensity dynamics on the trouble shooting fragments reveal high degree of their evaluative component. It has been proven that the prosodic characteristics integration reflects the communicative and pragmatic load of English business discourse interactions and conveys the specificity of this discourse pragmatic potential actualization.

Key words: trouble shooting, business discourse, conflict interaction, prosodic actualization, frequency, intensity, temporal characteristics.

Поступила в редакцию 15.11.2013 г.

УДК 811.161.1'23

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ В ЛІНГВІСТИЧНИХ ПРАЦЯХ ЯК ВИЯВ КАТЕГОРИЗАЦІЇ ЛІНГВІСТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ

Литвин О. Л.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

Статтю присвячено проблемі лінгвістичної категоризації, а саме будові неспецифічних лінгвістичних категорій (антонімія та конверсія). Дослідження проведено на матеріалі англо- та російськомовних монографій, підручників та лінгвістичних енциклопедій, з яких вибрано ілюстративний матеріал. Кількісні підрахунки дозволили виявити як загальну кількість згаданих лексичних одиниць, так і їхній розподіл у межах відповідних категорій. Зроблено висновок про неоднорідність структури досліджених лексичних категорій та виявлено їхні прототипи.

Ключові слова: категорія, категоризація, структура категорії, прототип, антонімія, конверсія.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика спрямована на вивчення мови у контексті антропоцентричного підходу, коли в центрі уваги опиняється людина з її здатністю отримувати, зберігати, використовувати та передавати знання. Когнітивісти намагаються зрозуміти людину крізь призму її мови, а мова розглядається як пізнавальне знаряддя кодування та трансформації знань. Результатом пізнавально-мисленнєвої діяльності мовця є, серед іншого, і категоризація об'єктів навколишнього світу.

У сучасних когнітивних та психолінгвістичних працях багато уваги приділено аспектам категоризації. Зокрема, утвердилась думка про те, що різні об'єкти дійсності категоризуються різними способами. У ході проведених досліджень було виявлено факт неоднорідності природних категорій, таких як птахи, меблі, посуд, ігри, музичні інструменти тощо (Л. ф. Вітгенштайн, Дж. Лакофф, Е. Рош, Дж. Тейлор, О. Хаджиоглова). Разом з тим ще недостатньо уваги дослідників приділено структурі штучних категорій, які складаються з абстрактних елементів, що виникають у свідомості мовців як результат їх пізнавальної діяльності. Необхідність у дослідженні як процесів формування штучних категорій свідомості, так і будови таких категорій визначає **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті полягає у виявленні центральної зони деяких лексичних категорій (антонімів, конверсивів) за даними лінгвістичних праць. **Матеріалом** слугують монографії, підручники та лінгвістичні енциклопедії російською та англійською мовами.

Категорія – це одна з пізнавальних форм мислення людини, що дозволяє узагальнювати досвід мовця та здійснювати його класифікацію [2, с. 45]. У категорії поєднуються ментальні образи об'єктів зовнішнього світу, схожих за певними релевантними ознаками. Категоризація – це, у вузькому сенсі, віднесення явища, об'єкта, що пізнається, до певної рубрики досвіду, категорії, а в більш широкому сенсі – процес формування самих категорій в індивідуальній свідомості, членування зовнішнього та внутрішнього світу людини згідно з сутнісними характеристиками його функціонування та буття, а також результат класифікаційної (таксономічної)

діяльності [2, с. 42] Категоризація дозволяє узагальнювати досвід людини, класифікувати пізнані об'єкти та орієнтуватися в світі.

Розрізняють дві моделі категоризації екстралінгвальних явищ: логічну (або класичну), обґрунтовану давньогрецьким вченим-енциклопедистом Аристотелем, та натуральну, описану, зокрема, в працях Е. Рош.

За Аристотелем, слід розрізняти субстанцію предмета (те, що визначає предмет) та його акциденції (неістотні, випадкові властивості). Філософ виокремив десять категорій пізнання: сутність, кількість, якість, відношення, місце, час, розташування, стан, дія та втілення. На його думку, кожна з категорій визначається набором необхідних та достатніх ознак. Це означає, що риси кожної категорії бінарні; кожна категорія має чітко окреслені границі (є дискретною за своєю суттю), самі категорії не перетинаються між собою; усі члени категорії є рівноцінні і завжди мають фіксований набір властивостей, один об'єкт входить лише до однієї категорії [1].

Проте аристотелівське трактування категорій не можна назвати універсальним. Елементи того чи іншого класу не завжди наділені необхідними та достатніми ознаками.

Відомий когнітивіст Джорж Лакофф у своїх працях узагальнив ідеї Л. Вітгенштайна про «родинну подібність», центральність та градацію, а також погляди Дж. Остіна на полісемію як «родинну подібність» між значеннями слів, теорії нечітких множин Л. Заде та інших. Учений стверджував, що категорія – когнітивна структура, яка складається з елементів, об'єднаних ознаками «родинної подібності». З-поміж цих ознак одні є важливішими, ніж інші. Наприклад, для категорії «птахи» важливою є ознака «літати», а ознака «співати» має не таке суттєве значення. Дж. Лакофф висуває низку принципів категоризації понять: центральність, ланцюжкові зв'язки центральних членів із віддаленими, культурну специфіку [3, с. 12–51].

Вагоме місце в сучасних дослідженнях категоріальної організації посідають праці американського психолога Елеонори Рош. Експерименти дослідниці, спрямовані на з'ясування прототипної градації птахів, продемонстрували, що члени категорії не є рівноправними: всередині кожної категорії одні об'єкти є психологічно більш значущими (*горобці, малинівки*), ніж інші (*страуси, пінгвіни*). Людина сприймає будь-яку семантичну категорію як таку, що має центр і периферію і, відповідно, більш типових та менш типових представників [4, с. 27–48].

Як виявилось, прототип втілює найбільш виразні ознаки категорії як рубрики досвіду, виділеної шляхом пізнавальної діяльності людини. Отже, прототип є центральним членом категорії. Вважається, що віднесення або невіднесення нових членів до певної категорії здійснюється на підставі зіставлення із прототипом. Встановлюються прототипи на експериментальній основі.

Наше дослідження спрямоване на виявлення центральної зони деяких лінгвістичних категорій, що зазвичай виділяють у лексичному складі мови. Серед них є категорії, наповнення яких є специфічним для кожної конкретної мови (омонімія, синонімія, полісемія тощо), а також категорії, які базуються не на конкретному лексичному матеріалі, а на понятійних засадах. До них відносимо антонімію, конверсію, гіпо- та гіперонімію. Відомо, що наповнення цих категорій не залежить від матеріалу тої чи тої мови, а відповідні парадигми містять перекладні еквіваленти і тому реалізуються майже в усіх мовах. Назвемо такі лексичні категорії неспецифічними.

Для виявлення прототипів категорій антонімів та конверсивів ми звернулися до ілюстративного матеріалу, який використовують автори підручників, монографій та лінгвістичних енциклопедій англійською та російською мовами. Для аналізу було взято такі праці: чотири аутентичні книги англійською мовою, в яких подаються теоретичні відомості з лексикології, і два підручника, написані англійською, проте не носіями мови (автори І. Арнольд, Р. Гінзбург, С. Хідекель, О. Санкін); крім того, шість джерел, що містять інформацію про лексичні категорії російської мови (два лінгвістичні словники та чотири підручники з курсу «Лексикология русского языка»).

Для оцінки вагомості наявних в цих джерелах прикладів ми використовували такий прийом: кожній парі антонімів та конверсивів ми привласнювали ранг у вигляді простого дробу, де в чисельнику вказується кількість згадувань, а в знаменнику – загальна кількість джерел, де згадується певна пара лексичних одиниць. Таким чином, якщо приклад трапляється лише в одному джерелі, він отримує ранг 1/6, якщо ж у всіх – то 6/6. Зауважимо, що не всі розглянуті джерела містять інформацію про названі лексичні категорії (в одному неаутентичному підручнику англійською мовою не проаналізовано конверсію; у трьох із шести джерел російською мовою не розглядається конверсія). Проте загальна кількість прикладів у всіх опрацьованих джерелах виявляється достатньою для побудови центральної зони категорій антонімії та конверсії.

Розгляньмо ілюстрації до двох неспецифічних лексичних категорій, поданих в англомовних та російськомовних лінгвістичних працях.

Антонімія. Це тип семантичних відношень між лексичними одиницями, які мають протилежні значення. Її основу утворюють протилежні видові поняття, які виражають границі виявлення якості (властивості), що визначається родовим поняттям: *гарячий – холодний* (температура) [9, с. 35–36]. У англомовних джерелах для ілюстрації антонімії використано загалом 98 пар лексем. Серед них прикметники, дієслова, зрідка іменники та прислівники. Всі без винятку праці вмістили пару *dead – alive*, отже, ми присвоїли їй ранг 6/6. У чотирьох працях ми виявили наступні повторювальні пари: *hot – cold*, *old – young* та *large – small*, вони отримали ранг 4/6. У трьох джерелах повторюються такі п'ять антонімічних пар: *wide – narrow*, *thick – thin*, *married – single*, *clever – stupid*, *happy – sad*. Їх ранг 3/6. 16 пар антонімів трапились у двох працях (серед них *good – bad*, *ascend – descend*, *far – near*), їм було присвоєно ранг 2/6. По одному разу в різних джерелах як приклади використані ще 73 антонімічні пари, кожна з них має ранг 1/6.

У російських підручниках та енциклопедичних словниках, де обговорюється питання антонімії, ми виявили загалом 86 антонімічних пар. Серед них прикметники, дієслова, іменники, прислівники та прийменники. Найбільша кількість повторів, які були виявлені, – три. Відповідно ранг 3/6 отримали 16 пар лексем (серед них *горячий – холодный*, *старый – молодой*, *хороший – плохой*, *подниматься – опускаться*). По два рази як приклади було використано 14 антонімічних пар (*умный – глупый*, *высокий – низкий*, *день – ночь*, *близкий – далекий* та ін.). Лише по одному разу в дослідженому матеріалі трапились 56 пар антонімів.

Таким чином, серед наведених в англо- та російськомовних джерелах антонімічних пар виявлено чимало збігів, які можна вважати точними перекладними еквіва-

лентами (*hot – cold, горячий – холодный*). Цікаво, що еквіваленти одиниць, які отримали найвищий ранг в англомовних джерелах (*dead – alive*), взагалі не трапились нам у російськомовному матеріалі (хоча слід зазначити, що лише в одному джерелі подана іменникова пара *жизнь – смерть*).

Конверсія. Як відомо, конверсиви здатні представляти в тексті ту саму ситуацію з позицій різних її учасників, що досягається заміною валентностей предиката. Ми виявили у досліджуваних джерелах значно менше одиниць, які ілюструють явище конверсії, у порівнянні з антонімічними парами. Конверсія описана в п'яти з шести досліджуваних англомовних джерел. Для ілюстрації конверсії загалом було використано 33 пари лексем. Серед них переважно дієслова, іменники та прислівники. Максимальний ранг 4/5 отримала пара дієслів *sell – buy*. У трьох джерелах повторюються такі три пари: *husband – wife, give – receive, above – below*. Вони мають ранг 3/5. У двох працях використано такі 6 пар конверсивів: *ancestor – descendant, teacher – pupil, lend – borrow, in front of – behind, own – belong to, parent – child*. Їм було присвоєно ранг 2/5. По одному разу як приклади вжиті 23 пари лексем, які мають відповідно ранг 1/5.

Серед досліджених російськомовних джерел явище конверсії описано лише у трьох (це підручник за ред. В. Белошапкової, підручник за ред. Е. Кузнецової та «Лингвистический энциклопедический словарь»). Тим не менш, у них ми виявили загалом 35 пар конверсивів. Серед них домінують дієслова, іменники та прикметники у вищому ступені порівняння. Усі три джерела містять пару *покупать – продавать* (ранг 3/3). У двох працях було згадано 11 пар конверсивів (серед них *муж – жена, учитель – ученик, передавать – получать, выше – ниже*). По одному разу в дослідженому матеріалі трапились 23 пари конверсивів, які отримали ранг 1/3.

Зауважимо, що лінгвісти, характеризуючи явище конверсії в англійській та російській мовах, часто використовують неунікальні приклади, оскільки в кожному джерелі є значна частина збігів. Як і у випадку антонімії, серед прикладів є чимало перекладних еквівалентів (*sell – buy, покупать – продавать; husband – wife, муж – жена* тощо). Приблизно дві третини прикладів виявились неповторювальними.

Висновки. Проаналізувавши наповнення неспецифічних лексичних категорій (антонімія та конверсія) за ілюстративним матеріалом англо- та російськомовних монографій, підручників та лінгвістичних енциклопедій, можемо зробити певні висновки про будову відповідних категорій. Сам факт використання якихось лексичних одиниць в якості прикладів свідчить про те, що автори розглядають їх як достатньо репрезентативні явища в межах згаданих категорій. Проте очевидно, що серед наведених лексичних одиниць є такі, що можуть претендувати на статус більш типових («кращих») представників категорій антонімії та конверсії. Найвищий ранг серед конверсивів в обох мовах отримали пари *sell – buy* та *покупать – продавать*, які можуть розглядатись цілком еквівалентними, якщо не брати до уваги порядок розташування дієслів. В межах антонімії ми не отримали такого чітко вираженого збігу центральних компонентів, оскільки російськомовні джерела не містять жодної пари з рангом, вищим, ніж 3/6. Однак більшість антонімічних пар, наведених в англо- та російськомовних джерелах, представлені перекладними еквівалентними.

Спираючись на отримані підрахунки, ми можемо припускати, що центральну зону категорій антонімії та конверсії посідають ті пари, які повторюються мінімально в двох джерелах. Для англійської мови це 25 пар антонімів (коло 25,5% використаних прикладів) та 10 пар конверсивів (коло 30,3%), для російської мови – 30 пар антонімів (приблизно 34,9% наведених прикладів) та 12 пар конверсивів (приблизно 34,3%). Отже, ми отримали співмірні результати для обох мов, що дозволяє робити висновок про наповнення центральної зони таких неспецифічних категорій як антонімія та конверсія.

Список літератури

1. Аристотель. Метафизика / [пер. с греч. А. В. Кубицкого]. – М. : Эксмо, 2008. – 608 с.
2. Краткий словарь когнитивных терминов / [под ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Филолог. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 213 с.
3. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXIII. Когнитивные аспекты языка. – М. : Прогресс, 1988. – С. 12–51.
4. Rosch E. Principles of Categorization / E. Rosch // Cognition and Categorization. Ed. by E. Roach. – Hillsdale : Lawrence Erlbaum Associates, 1978. – P. 27–48.

Джерела ілюстративного матеріалу

5. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка : [учебник] / И. В. Арнольд. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Высш. шк., 1986. – 295 с.
6. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – [2-е изд., стереотип.]. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 608 с.
7. Гинзбург Р. З. Лексикология английского языка : [учебник] / Р. З. Гинзбург, С. С. Хидекель, Г. Ю. Князева, А. А. Санкин. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высш. шк., 1979. – 269 с.
8. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка : [учеб. пособие] / Э. В. Кузнецова. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высш. шк., 1989. – 216 с.
9. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – [2-е изд.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
10. Современный русский язык: Лексикология. Фразеология. Лексикография: Хрестоматия и учебные задания / [сост. Л. А. Ивашко, И. С. Лутовина и др.] ; / [отв. ред. Д. М. Поцепня]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – СПб. : Филол. фак. СПбГУ, 2002. – 496 с.
11. Современный русский язык : [учебник] / Н. С. Валгина, Д. Э. Розенталь, М. И. Фомина ; / [под ред. Н. С. Валгиной]. – [6-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Логос, 2002. – 528 с.
12. Современный русский язык : [учебник] / В. А. Белошапкова, Е. А. Брызгунова и др. ; / [под ред. В. А. Белошапковой]. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высш. шк., 1989. – 800 с.
13. Cruse D. A. Lexical Semantics / D. A. Cruse. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 311 p.
14. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / D. Crystal. – 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 566 p.
15. Palmer F. R. Semantics. A New Outline / F. R. Palmer. – Cambridge : Cambridge University Press, 1976. – 164 p.
16. Saeed J. I. Semantics / J. I. Saeed. – 2nd ed. – Oxford: Blackwell Publishing, 2003. – 415 p.

Литвин О. Л. Иллюстративный материал в лингвистических трудах как проявление категоризации лингвистических объектов / О. Л. Литвин // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 291–296.

Статья посвящена проблеме лингвистической категоризации, а именно структуре неспецифических лингвистических категорий (антонимия и конверсия). Исследование проведено на материале англо- и русскоязычных монографий, учебников и лингвистических энциклопедий. Количественные подсчеты позволили выявить как общее количество упомянутых лексических единиц, так и их распре-

ление в пределах соответствующих категорий. Сделан вывод о неоднородности структуры исследованных лексических категорий, а также выявлены их прототипы.

Ключевые слова: категория, категоризация, структура категории, прототип, антонимия, конверсия.

Lytvyn O. L. Illustrative material in linguistic works as a manifestation of categorization of linguistic objects / O. L. Lytvyn // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 291–296.

This article focuses on the problem of linguistic categorization, and in particular on the structure of the non-specific linguistic categories of antonymy and conversion. These linguistic categories are not associated uniquely with the vocabulary of any particular language, but rather on concepts which are universal, and the corresponding paradigms contain translation equivalents that are therefore implemented in almost all languages. The research was conducted using material from monographs, textbooks and linguistic encyclopedias written in English and Russian, and illustrative examples were selected from these sources. Quantitative calculations enabled us to identify the total number of lexical items which occurred in these sources (as examples), and to describe their distribution within the respective categories. The specific lexical units which were used as examples are ones which the authors considered to be typical representatives of the pertinent categories. A conclusion was drawn regarding the heterogeneity of the structure of the lexical categories which were being researched, and relevant prototypes were located.

Key words: category, categorization, structure of the category, prototype, antonymy, conversion.

Поступила в редакцию 14.11.2013 г.

УДК 81'24(=411.16)(569):1

JĘZYKOWY OBRAZ IZRAELCZYKÓW EMIGRANTÓW Z ZSRR: SPECYFIKA JĘZYKOWO-KULTUROWA

Makarova M.

Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, Siedlce

В статье рассматриваются стереотип и автостереотип еврея из Восточной Европы в современном Израиле, а также отображение представления о эмигрантах из бывшего СССР в языковой картине мира израильтян. Описывается языковая и культурная ситуация, в которой функционируют информанты. Материалом статьи послужили биографические интервью, проведённые в 2010-2013 годах с представителями разных поколений эмигрантов из стран бывшего СССР.

Ключевые слова: Израиль, эмигранты, алия, стереотип, языковая картина мира.

1. Podstawowe założenia

Społeczeństwo izraelskie jest społeczeństwem mieszanym. Tworzone było stopniowo przez emigrantów z różnych krajów – europejskich – wschodnich i zachodnich, afrykańskich, amerykańskich, arabskich, czasem azjatyckich. Jest swoistą mieszanką „Żydów różnych narodowości”¹ z własnymi tradycjami, kulturami, historycznym backgroundem.

Rozumiejąc naród za Antoniną Kłoskowską jako zbiorowość, w której naturalne więzi wyrosły ze wspólnoty przekonań i terytorium [5, s. 32-41], założyć można że naród izraelski jest złączony w całość pewnymi religijnymi lub kulturowymi przekonaniem oraz tym, że zamieszkuje w jednym kraju.

W ramach przygotowania pracy doktorskiej od 2010 roku prowadzę badania terenowe wśród emigrantów żydowskich z Birobidżanu, zamieszkałych obecnie w Izraelu. W trakcie poszukiwań rozmówców zdarzyło mi się również spotkać innych rosyjskojęzycznych emigrantów w tym kraju. Moją uwagę zwrócił fakt, że ci ludzie nie są tam nazywani np. „Żydami ze Wschodu” albo „Żydami z Rosji/Ukrainy/Białorusi”. Najczęściej są mianowani Ruskimi (רוסים w języku hebrajskim). Stanowią w państwie żydowskim oddzielną, wyodrębnioną grupę. W tym artykule postaram się przeprowadzić analizę stereotypu i autostereotypu Żydów ze Wschodu w Izraelu i ich przedstawienia w językowym obrazie świata miejscowych Żydów.

2. Różnorodność społeczeństwa izraelskiego

W sytuacji obfitości różnych grup, wydzielających się ze względu na kraj pochodzenia albo „wyjścia” („исхода”), jak to często jest określane przez emigrantów żydowskich, oczywiste jest to, że istnieje silny wewnętrzny podział społeczeństwa izraelskiego.

Żydzi izraelscy zasadniczo dzielą się na kilka grup: Żydzi europejscy – Aszkenazyjczycy, Sefardyjczycy oraz Żydzi orientalni, czyli Żydzi z krajów arabskich. Stosunki między tymi grupami, posiadającymi odrębną kulturę i tradycje, często bywają napięte. Syjoniści, którzy w 1947 roku założyli Państwo Izrael, w większości byli

¹ Cytat pochodzi z wywiadu, przeprowadzonego z byłą mieszkanką Charkowa 26.08.2013 r.

Aszkenazyjczykami, zatem przybyli podczas masowej emigracji Żydzi orientalni byli wykorzystywani i napotykali na różne przejściowe trudności. Jak wskazuje Abraham Abramovich, w ostatnich latach przepaść między grupami europejskiej diaspory zmalała:

Różnice między Aszkenazyjczykami i Sefardyjczykami coraz rzadziej stają się przyczyną protestów, a coraz częściej przedmiotem życzliwych wzajemnych żartów, dotyczących odmiennego sposobu odżywiania czy życia rodzinnego [8, s. 158].

Integracja między Sefardyjczykami a Aszkenazyjczykami to jedno z największych wyzwań, przed którymi stoi współczesny Izrael. Jedną z głównych metod jest propagowanie małżeństw mieszanych wśród generacji urodzonej w Izraelu. Urodzeni w Izraelu są znani jako *Sabra*. Nazwa ta pochodzi od miejscowej kołczastej gruszki – „być może kołczastej na zewnątrz, ale słodkiej w środku ... jeśli dostaniesz się tam przez jej skórę” [8, s. 155].

Oddzielną grupę izraelskich Żydów stanowią *Jekke* – emigranci z Niemiec, którzy charakteryzują się wybrednością i dokładnością. Z Niemiec przywieźli także zamiłowanie do czystości i porządku, które „starali się narzucić swojemu lewantyńskiemu otoczeniu” [8, s. 161].

Inna bardzo charakterystyczna grupa, której przedstawiciele są często bohaterami współczesnych izraelskich filmów razem z emigrantami z Rosji oraz homoseksualistami, to symbol zacofania i nieuzasadnionej konserwatywności w oczach innych Izraelczyków – grupa ultraortodoksyjnych Żydów *Haredim* (hebr. „bojący się Boga”). Ci Żydzi mieszkają w dzielnicy Mea Szearim – jednej z najstarszych dzielnic Jerozolimy, poza murami Starego Miasta. Jest to najszybciej powiększająca się grupa w Izraelu (w średnim mają 8-9 dzieci). Są bardzo aktywni politycznie, chociaż nie uznają państwa Izrael ze względu na swoje przekonania religijne (państwo może powstać dopiero po przyjściu Mesjasza). Ich sposób życia przez resztę izraelskiego społeczeństwa jest nazywany cofaniem się ku średniowieczu.

Inną grupą społeczną są nielegalni migranci z krajów afrykańskich, którzy przedostają się do Izraela, przeprowadzani przez granicę przez tzw. „przewodników”. Osiedlają się w najuboższych dzielnicach Tel Awiwu. Nie posiadając żadnych dokumentów (najczęściej palą je przed wyprawą do kraju), nie mogą podejmować legalnej pracy. Zamieszkują często w parkach lub w opuszczonych budynkach i zarabiają na życie rabunkami. W mediach izraelskich obecnie toczy się dyskusja na temat polityki wobec nielegalnych migrantów.

Jednak największą falą emigracyjną, którą przyjął Izrael po emigracji z czasów powojennych, była fala (hebr. *alija*) Żydów z ZSRR w 1990 roku. „O ile w latach 70. zdołało ich przybyć zaledwie około 100 tys., o tyle po roku 1989 osiedliło się w kraju ponad 800 tys.” [4, s. 111].

3. Charakterystyka materiału i metody badawczej

Pierwsze badania wśród emigrantów żydowskich ze Wschodu (czyli z Europy Wschodniej) rozpoczęłam wiosną 2010 roku, poszukując rozmówców za pośrednictwem portalów Facebook oraz *Одноклассники*¹ i przeprowadzając rozmowy przy użyciu

¹ Ten portal jest rosyjskim odpowiednikiem polskiego portalu Nasza-klasa.pl. Skupia przede wszystkim osoby urodzone w latach 1940-1990 i jest jedyną platformą internetową, na której w dość łatwy sposób można odnaleźć starsze pokolenie emigrantów żydowskich.

programu komputerowego Skype. Początkowo do grupy osób badanych zaliczyłam również emigrantów z Polski, ponieważ uważałam, że tak samo jak emigranci z byłego ZSRR będą w społeczeństwie izraelskim rozpoznawani jako „obcy” kulturowo. Na tym etapie badań przeprowadziłam dwanaście wywiadów biograficznych. Szerzej opisuję je w artykule *Stereotyp emigrantów ze Wschodu w społeczeństwie izraelskim*¹. W trakcie badań prowadzonych w następnych latach (2012, 2013) dodałam do tego materiału jeszcze 10 wywiadów biograficznych, przeprowadzonych z Żydami, którzy przyjechali do Izraela z krajów byłego ZSRR (najczęściej z Rosji i Ukrainy). Nie wliczałam tutaj osób z Birobidżanu, wywiady z którymi stanowią podstawę materiałową mojej pracy doktorskiej.

Tak samo jak na poprzednim etapie badań była to niejednorodna grupa rozmówców ze względu na wiek, wykształcenie, a także przyczyny, które wpłynęły na decyzję o emigracji. Wspólną charakterystyką tej grupy był fakt, że żadna z tych osób nie była urodzona w Izraelu oraz żaden z nich przed emigracją nie znał języka hebrajskiego. Wszyscy wyemigrowali jako pełnoletni i po przybyciu do swojej nowej ojczyzny musieli przejść proces akulturacji. Z pierwszej grupy rozmówców trzy osoby podjęły decyzję o powrocie do Rosji.

Przeprowadzając wywiady, stosowałam metodę autobiograficzną, szeroko wykorzystywaną w badaniach antropologicznych². Jak podkreśla Małgorzata Melchior, autorka pracy *Zagłada a tożsamość*, ważnej z punktu widzenia metodologii badań nad doświadczeniem osobistym, materiały biograficzne warto traktować „jako dostarczające zarówno informacji faktograficznych (weryfikowalnych), jak i danych interpretacyjnych, odzwierciedlających refleksję osób badanych nad ich życiem oraz wydarzeniami, w których uczestniczą” [7, s. 19]. Poza tym przyjąłam założenie, że wywiad biograficzny musi mieć charakter swobodny, aby maksymalnie ograniczyć wpływ badacza na „ewentualne wypowiedzi” [3, s. 158], a także ułatwić rozmówcy wyrażenie własnej opinii. Taki wybór metody badawczej jest związany z tym, że najbardziej w trakcie tych badań interesują mnie doświadczenia moich rozmówców i ich spostrzeżenia na temat sytuacji Żydów rosyjskojęzycznych w społeczeństwie izraelskim i wewnętrznych podziałów, które w nim istnieją, oraz cech przypisywanych poszczególnym grupom na podstawie wiedzy o miejscu pochodzenia ich członków.

Analizując natomiast stereotyp Żyda ze Wschodu posługuję się definicją, daną stereotypowi przez Jerzego Bartmińskiego, który stwierdził, że jest to społecznie utrwalone wyobrażenie przedmiotu, uformowane w pewnej ramie doświadczeniowej, należące do wiedzy społecznej, utrwalone w języku i dostępne przez język oraz teksty językowe.

4. *Alija* za parówką czy ambasadorowie kultury?

Jak zauważyłam wyżej, moje badania rozpoczęłam od grupy polskich Żydów, którzy wyemigrowali do Izraela w czasach PRL-u. Jednak na podstawie przeprowadzonych wywiadów można było stwierdzić, że te osoby są o wiele bardziej zasymilowani z rdzennymi Izraelczykami niż emigranci z lat 90. z krajów byłego ZSRR. Czasem nie kryli łez, wspominając pierwsze lata po przybyciu do Izraela. Tak, na przykład, M., polska

¹ Makarowa M. *Stereotyp emigrantów ze Wschodu w społeczeństwie izraelskim // Stereotypy – walka z wiatrakami?*, Lublin, 2011, s. 117-124.

² Zob. Hammersley M., Atkinson P. *Metody badań terenowych*, tłum. S. Dymczyk, Poznań, 2001.

Żydówka urodzona w Krakowie, z wielkim bólem wspominała o tym, że nie mogła mówić w jidysz, ponieważ szybko się przekonała, że język ten w Izraelu jest źle kojarzony. Mówiła również o tym, że teraz żałuje tego, że ze swoimi dziećmi nie próbowała rozmawiać w jidysz. Oni teraz są Izraelczykami, mówiącymi wyłącznie po hebrajsku, ona jednak często w myślach powraca do Krakowa i czasem rozmawia po polsku z nielicznymi znajomymi.

Jednak współcześnie Żydzi z Polski już nie są kojarzeni z zacofanym Wschodem. W ten sposób zostali obecnie nacechowani emigranci z Europy Wschodniej. Współczesny Wschód, pełen kontrowersji, nieco zacofany, to Rosja, Ukraina i Białoruś. Czasem do tych krajów dodawane są również inne były radzieckie republiki, np. Mołdawia. Tak zwani Żydzi ze Wschodu często znajdują się w niejednoznacznej sytuacji przy repatriacji do Izraela: u siebie są Żydami, często stają się ofiarami antysemityzmu, natomiast w państwie żydowskim są Rosjanami lub Ruskimi, którzy nie potrafią się zachować i wprowadzają swoje zasady życia i swój „ruski” porządek.

Powstaje pytanie, dlaczego wszyscy emigranci z Europy Wschodniej są określane mianem „Ruskich¹”? Michał Głowiński w eseju *Rosjanin, Niemiec i Żyd* pisze, że „w mowie potocznej, w jakiejś mierze zapewne ze względu na ekonomię mówienia, a w jakiejś z powodu dezorientacji czy ulegania pewnym myślowym schematom, określano każdego obywatela ZSRR (a zatem każdego „człowieka radzieckiego”) mianem Rosjanina” [2, s. 110]. Jest to przede wszystkim wspólnota językowa – wszyscy ci emigranci mówią głównie w języku rosyjskim. Poza tym kultywują swoje stare radzieckie czy rosyjskie przyzwyczajenia i tradycje kulturowe.

Historie życia Żydów radzieckich starszego pokolenia, którzy przyjechali do Izraela w wieku starszym niż 40 lat, mają podobną fabułę. Wykształcony, inteligentny człowiek przyjeżdża po długich załatwianiach i męczących formalnościach do Ziemi Obiecanej, mieszka w schronisku dla nowych emigrantów, wynajmując za ostatnie pieniądze pokój w hotelu lub w najlepszym wypadku przez jakiś czas mieszka u znajomych, którzy wyjechali przed nim. Dostaje kartki na żywność, co jest najbardziej podstawową cechą stereotypowego Wschodu. W większości dorośli emigranci mieli wyższe wykształcenie lub byli dobrze usytuowani w społeczeństwie radzieckim. Jednak w Izraelu najczęściej nie mogli liczyć na porządną pracę w zawodzie i dobry zarobek. Główną przeszkodą był oczywiście język. Emigrowali bez żadnego przygotowania językowego, nie znali hebrajskiego nawet w małym stopniu. Ulpan, czyli intensywny kurs językowy opłacany dla nich przez państwo, dawał mierny rezultat, ponieważ w tym czasie musieli również zadbać o utrzymanie rodziny, albo pomóc z wnukami dzieciom, którzy szukali szybkiej pracy.

- A uczyła się Pani hebrajskiego?² [E³]

- E tam, uczyła się. Jednym uchem wchodził ten hebrajski, drugim wychodził. [K1¹]

¹ Świadomie używam słowa „Ruski”, a nie „Rosjanin”, ponieważ w hebrajskim wyraz ten jest tak samo negatywnie nacechowany.

² Wszystkie wywiady na potrzeby tego tekstu przytaczam w tłumaczeniu własnym z języka rosyjskiego, starając się zachować ich oralność. Zdaję sobie sprawę z tego, że w tłumaczeniu tracą na swojej emocjonalności oraz semantyce używanych przez moich rozmówców wyrazów. W pracy doktorskiej będę przedstawiać wywiady w oryginalnej wersji językowej.

³ E - eksplorator

- Chodziła Pani na kurs hebrajskiego? [E]

- Wie Pani, jak przyjechałam to moja córka już była tutaj w Hajfie. Jechałam do niej, bo musiałam pomagać wnukom. No i tak byłam przy wnukach cały czas, bo córka pracowała. [K2]

Często określają swój hebrajski jako „bazarowy”. Charakteryzuje to sytuację komunikatywną, w której ten język im się przydaje – najczęściej używają go podczas zakupów.

- Zna Pan hebrajski? [E]

- (śmiech) Mój hebrajski to jest taki bazarowy. [M1]

- Dlaczego bazarowy? [E]

- No bo jak się idzie na *szuk* (hebr. bazar – MM) to trzeba sobie jakoś radzić. No i tyle umiem. [M1]

W społeczeństwie izraelskim istnieje również stereotyp na temat Żydów radzieckich, że są przebiegli i załatwiają sobie dokumenty do repatriacji, nie mając nic wspólnego z żydostwem lub mając pochodzenie żydowskie po linii męskiej, czyli zgodnie z Halachą Żydami jednak nie będąc.

- Ma Pani na imię Maria. Czy w dokumentach też ma Pani takie imię wpisane? [E]

- Nie, mam Mariam i w ogóle świadectwo mam po ukraińsku, bo się tam urodziłam.

Wie Pani ile z tym miałam problemów? Oni mówią, jesteś Ukrainką i koniec! [K3]

- Kto oni? [E]

- No ci z urzędu. [K3]

- Ale przecież świetnie mówi Pani w jidysz?! [E]

- A co to ich obchodzi? Musiałam szukać świadków i koniec! [K3]

Osoba, mająca pochodzenie żydowskie po ojcu, może wyjechać do Izraela, jednak tu za Żyda uznana nie będzie, a więc nie będzie mogła zawrzeć małżeństwa lub być pochowana na żydowskim cmentarzu. Jeżeli jest to kobieta, to jej dzieci również nie będą Żydami i nie będą mogły np. chodzić do religijnych szkół lub korzystać z innych praw obywateli Izraela.

- A mój syn ma żonę Rosjankę. [K3]

- Pozwoliła mu Pani? [E]

- A co ja mam do gadania. Ale moja wnuczka miała koleżankę, no i ta chodziła do szkoły dla takich, wie Pani, *datisznych*². I moja wnuczka też chciała. A ja jej mówię: „Katieńko, Ty nie będziesz mogła do tej szkoły chodzić”. A ona w płacz. No i wytłumaczyłam jej, że są różne rasy i narody. I Żydzi też są różni. Tak cierpliwie, rozumiesz? I mówię, że Twoja mama nie jest Żydówką, dlatego nie możesz tam pójść. A ona: „To moja koleżanka może, a ja nie? To jest niesprawiedliwe!” No i co tu zrobić. [K3]

Dlatego często wśród młodszego pokolenia repatriantów pojawia się kwestia przejścia przez proces konwersji. Składa się na to roczny kurs, w trakcie którego te osoby poznają podstawowe zasady judaizmu, błogosławieństwa, święte księgi. Wiedza na końcu kursu jest weryfikowana przez sąd rabinacki.

- Powiedziałaś, że chodzisz na jakiś kurs... [E]

¹ Rozmówców oznaczam poprzez płeć (M/K) oraz numer porządkowy wywiadu.

² Rosyjscy repatrianci w ten sposób pogardliwie określają religijnych Żydów. Wyraz pochodzi od hebr. תנ"ך – religijny (zob. <http://otvet.mail.ru/question/23684724> - dostęp 7.09.2013).

- Tak, to jest kurs na dobrego Żyda. (śmiech) [K4]
 - Jak to? [E]
 - No robię *gijur*¹. Chodzę na kurs i uczę się jak to wszystko trzeba robić – szabat, święta, *kaszrut*², wiesz, to wszystko. [K4]
 - Dlaczego chcesz przejść na judaizm? [E]
 - Wiesz, mnie to w sumie nie obchodzi, i tak w to nie wierzę. Ale wiem, że jak urodzę dzieci to będą miały w tym kraju problem. [K5]
 - A Twój chłopak jest Żydem? Co on na to? [E]
 - Tak, ale też jest niewierzący. Ale jeżeli chodzi o dzieci to chcę, żeby były Żydami. [K5]

Spotykam się z chłopakiem. On jest wierzący, nosi szydelkowaną kipę. No i cały czas mi mówi: „Zrób *gijur*, zrób *gijur*”. Bo wiesz, dopóki nie zrobię to nie będzie mógł ze mną się ożenić. Ale ja jakoś nie wiem. Nienawidzę tych dziewczyn, co chodzą na te kursy i o tym opowiadają. [K6]

Przedstawiciele średniego i starszego pokolenia podkreślają, że starają się trzymać razem z innymi rosyjskojęzycznymi emigrantami. Takie zachowanie wywołuje w nich, z jednej strony, poczucie bezpieczeństwa, ale z drugiej – oddziela ich od reszty społeczeństwa. Rozmawiają między sobą po rosyjsku, wydają własne rosyjskojęzyczne gazety, prowadzą swoją telewizję, szkoły i tworzą zamkniętą enklawę, której niedostępność staje się źródłem stereotypów i uprzedzeń. Jednym z takich uprzedzeń jest ironiczne określenie, że wschodnia *alija* właściwie była *aliją za parówką* (*колбасной алией*). Ciekawe jest to, że to określenie jest używane również przez emigrantów z ZSRR, którzy wyjechali do Izraela w latach 70. z przyczyn politycznych, w stosunku do nowych emigrantów, których przyczyny wyjazdów wydają się im zbyt przyziemne. Jednym z przykładów jest wiersz Igora Brumla *Колбасная алия*, opublikowany na stronie Międzynarodowej Rosyjskojęzycznej Sieci Poezji:

„Никем” кто родился – им будет!
 Закон у природы такой.
 Нет Родины ИМ, эти люди
 Уехали за колбасой.

И ЗДЕСЬ они спину не гнули,
 И ТАМ „пот лица” не видать.
 Всё то, что герои вернули,
 Готовы задаром отдать.

Z drugiej strony sami emigranci ze Wschodu przeciwstawiają się Żydom z krajów afrykańskim oraz Żydom religijnym. Często między tymi grupami społecznymi pojawia się konflikt. W swoich własnych oczach Żydzi ze Wschodu są bardziej wykształceni, bardziej inteligentni, mają wysoką kulturę rosyjską, natomiast „ci małpy dopiero co z drzewa zlazły”³. Mają świadomość tego, że przywieźli tę kulturę do Izraela.

¹ hebr. konwersja, przejście

² hebr. koszerność jedzenia

³ Cytat pochodzi z wywiadu, przeprowadzonego z byłym mieszkańcem Kiszyniowa 23.08.2013 r.

Idę ulicą i taki czarnuch mi krzyczy: „*Rusit!* Jedź do swojej Rosji”. A ja mu na to: „Zero wykształcenia! Zero kultury, mało! Bez nas to jesteście w dupie!” [K7]

Wśród Izraelczyków istnieje również takie pojęcie, jak *ruski styl*, związane ze sposobem ubierania się żydowskich emigrantek ze Wschodu. Zauroczenie ich nietypową urodą przerodziło się w styl naśladowany historyczny rosyjski kostium i popularny trend mody izraelskiej. Jednak nie wszyscy są tym stylem zachwyceni. Młoda dziewczyna na jednym z forów internetowych charakteryzuje ten styl w taki sposób:

Trochę się tego tzw. stylu rosyjskiego naoglądałam w Tel Awiwie, i niestety jest to głównie przesadny makijaż i dużo taniej biżuterii albo złoty łańcuch na facecie o wyglądzie zbira. Jakoś za mocno trąci to znajomymi standardami, jakie Rosjanie przenoszą na grunt zachodnioeuropejski i wzbudza to głównie sarkastyczny uśmiech... Natomiast noszenie koszuli w stylu stalinowskim albo czapki czerwonoarmisty równa się dla mnie z noszeniem swastyki¹.

Jednak w odczuciu starszego i średniego pokolenia emigrantów „ruski styl” wyróżnia ich w pozytywny sposób. Jest przejawem wiedzy o tym, jak i w co trzeba się ubierać.

- Widziałaś kiedyś jak w Tel Awiwie ludzie ubierają się? [K8]

- No trochę widziałam. [E]

- Bo oni w czym śpią, chodzą w domu, w tym wychodzą na dwór. To po prostu wstyd. Dopiero jak przyjechaliśmy, to oni patrząc na nas nauczyli się ubierać. Widzieli, że my np. do restauracji wychodzimy elegancko ubrani. [K8]

Natomiast młode pokolenie emigrantów ze Wschodu przyjmują bardzo swobodny styl ubierania się niereligijnej części izraelskiego społeczeństwa.

- Jak tu się ubierasz? Tak samo jak w Rosji? [E]

- Nie. (śmiech) Miałem tu taki przypadek. Zaprosili mnie na wesele. No ja się ubrałem jak u nas – garnitur, krawacik, eleganckie buty. Przyszedłem, wszyscy na mnie patrzą i mama pana młodego mówi: „Idź szybko się przebieraj, wyglądasz lepiej niż mój syn”. No i założyłem jeansy i podkoszulek. [M2]

Podsumowanie

Tę analizę w przyszłości trzeba rozszerzyć o opis zwyczajów religijnych emigrantów ze Wschodu, analizę geopoetyki miast, w których zamieszkują głównie osoby rosyjskojęzyczne, kwestię małżeństw mieszanych.

Na podstawie tego wstępnego opisu stwierdzić można, że tzw. *ruska alija* jest ważną częścią izraelskiego społeczeństwa, która wpływa na jego kształt, tradycje, zachowania innych jego członków. Często rządzi się własnymi prawami i nadal istnieje w rosyjskojęzycznym świecie, przywiezionym ze sobą z krajów byłego ZSRR. Największe problemy z akulturacją w Izraelu odczuwają starsi przedstawiciele tej grupy, natomiast młodszy z czasem zaczynają tracić więzi ze wspólnotą rosyjskojęzyczną. Choć posiada wspólne terytorium z innymi grupami społecznymi Izraela, nie do końca ma te same tradycje i kulturę, co czyni ją obcą wśród swoich.

Bibliografia:

1. Bartmiński J. Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne, Lublin, 2007.

¹ <http://www.wprost.pl/ar/187631/Slowianski-Izrael/> (dostęp 7.09.2013)

2. Głowiński M. Rosjanin, Niemiec i Żyd (O nazwach narodowości w PRL-owskim wysłowieniu) / Skrzydła i pięta, Kraków, 2004.
3. Hammersley M., Atkinson P. Metody badań terenowych, tłum. S. Dymczyk, Poznań, 2001.
4. Izrael w faktach, red. E. Hirsch, tłum. L. Polak, Izraelskie Centrum Informacyjne, Jerozolima, 1999.
5. Kłoskowska A. Naród w ujęciu kulturalistycznym i w perspektywie antropologicznej, 2005. Przedruk według: Kłoskowska A. Kultury narodowe u korzeni, PWN, Warszawa, 1996.
6. Makarova M. Stereotyp emigrantów ze Wschodu w społeczeństwie izraelskim // Stereotypy – walka z wiatrakami?, Lublin, 2011, s. 117-124.
7. Melchior M. Zagłada a tożsamość, Warszawa, 2004.
8. Rabinovich A. Izrael, Warszawa, 1991.

Макарова М. Мовне уявлення ізраїльтян-вихідців з СРСР: культурні та лінгвістичні особливості / М. Макарова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 297–304.

У статті розглядаються стереотип і автостереотип єврея зі Східної Європи в сучасному Ізраїлі, а також відображення уявлення про емігрантів з колишнього СРСР у мовній картині світу ізраїльтян. Крім того, цікавить мовна і культурна ситуація, в якій функціонують інформанти. Матеріалом для статті послужили біографічні інтерв'ю, проведені в 2010-2013 роках з представниками різних поколінь емігрантів з країн колишнього СРСР.

Ключові слова: Ізраїль, емігранти, алія, стереотип, мовна картина світу.

Makarova M. Linguistic image of Israeli immigrants from the USSR: specifics of language and culture / M. Makarova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 297–304.

This article focuses on the stereotype and autostereotype of a Jewish emigrant from the Eastern Europe in modern Israel, as well as on the image of the emigrants from the former USSR in the Israelis' linguistic world view. Apart from that, I am interested in the linguistic and cultural circumstances in which my informants are acting. The article is based on the materials collected in the course of my field research in Israel, namely the biographical interviews I conducted during the years 2010-2013 with the representatives of different generations of emigrants from the former USSR.

It were mainly emigrant Jews who formed the society of Israel. In 1990s a huge emigration wave – more than 800 thousand Jews – moved from the USSR to Israel in a so called big aliyah, or sausage aliyah. The attitude towards Russian emigrants in Israel remains ambiguous. Most often, "Russians" – that show the Jews from the former USSR are called in Israel – are seen by Israelis as people moving around in Russian-speaking circles, going to Russian shops which sell non-kosher products, not observing Jewish religious traditions and celebrating holidays they used to celebrate before repatriation.

Another stereotypical characteristics of "Russians" is their being not altogether Jewish in the eyes of other Israelis; the latter strongly suspect them of possessing forged papers that prove their Jewish ancestry. Moreover, among the ex-Soviet Jews there is quite a lot of descendants of cross-marriages. Such ancestry enables these people to repatriate to Israel but requires them to undergo giyur (conversion to Judaism) so that they could take full part in the social activities.

In its own eyes, however, this social group is more civilized, educated and sensitive to art than the other Israelis, and has a better taste in fashion.

Also worth noting is the fact that the young generation of "Russians" is gradually losing touch with Russian-speaking circles and assimilating into the Hebrew-speaking majority, adopting the it traditions a long with the language.

Key words: Israel, emigrants, aliya, stereotype, lingual image of the world.

Поступила в редакцію 16.11.2013 г.

УДК 81'3074

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКОНАННЯ ЯК ОДНА З ХАРАКТЕРИСТИК МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ АДВОКАТА (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ КІНОФІЛЬМІВ США)

Монастирська Л. В.

Академія внутрішніх військ МВС України, м. Харків

Розглянуто комунікативні стратегії переконання, які реалізуються адвокатом в ході судового процесу, та визначають особливості мовленнєвої поведінки і впливають на вибір комунікативних стратегій та тактик. На основі аналізу художніх фільмів США виділено типи мовних особистостей адвоката за специфікою використання стратегій переконання.

Ключові слова: стратегія переконання, тактика, мовна особистість адвоката

Постановка проблеми. Дослідження проблеми мовної особистості, яке почалося ще у ХХ столітті і активно продовжується у ХХІ, привело до необхідності виявлення специфіки названого феномена у професійному вимірі. Положення про соціальну природу мовної особистості, її когнітивно-прагматичну зумовленість, обґрунтоване в працях Н. Д. Арутюнової, Ю. М. Караулова, В. І. Карасика та інших, спонукало до визначення варіантів взаємодії різних соціальних факторів у виборі комунікативних стратегій і тактик, якими послуговується мовна особистість у професійних дискурсивних практиках. У схарактеризованому лінгвістичному контексті дослідження сформульованої проблеми сприяє поглибленню уявлень про названий феномен. На аналіз цього питання зорієнтована і тема нашої роботи, що свідчить про її актуальність.

Ознайомлення з теоретичними джерелами за темою дослідження засвідчило, що на тлі низки глибоко вивчених питань існують прогалини, які потребують осмислення і всебічного опису. Так, у працях Є. М. Верещагіна, Ю. М. Караулова, В. І. Карасика, С. А. Сухих, створені передумови для формування моделі аналізу мовної особистості, а надбання в царині прагматичної лінгвістики, зокрема розроблення питання про комунікативні стратегії і тактики, подане в працях В. З. Дем'янкова, Т. А. ван Дейка, О. С. Іссерс, можуть бути використані у виборі напрямів дослідження стратегічного потенціалу мовної особистості. Проте питання про комунікативні стратегії мовної особистості окремих професій вичерпно ще не з'ясоване. Ця стаття присвячена дослідженню комунікативних стратегій переконання, які реалізуються професійними учасниками судового засідання (а саме адвокатом та обвинувачем) в ході судового процесу.

Мета роботи – виявити найбільш поширені види комунікативних стратегій і тактик, які використовує мовна особистість адвоката в дискурсах переконання.

Поняття комунікативної стратегії і тактики у працях лінгвістів тлумачиться де-що по-різному [2; 4; 5], проте розбіжності не є принциповими і стосуються більше форми вираження думки, ніж її сутності. У нашій статті поняття комунікативної стратегії інтерпретується як «комплекс мовленнєвих дій промовця, які спрямовані

на досягнення комунікативних цілей» [2, с. 54]. Стратегія реалізується через комунікативні тактики, що являють собою одну чи декілька дій, які сприяють реалізації стратегій.

За функціями комунікативні стратегії можна поділити на семантичні, прагматичні, діалогові та риторичні, причому останні три типи стратегій можуть виступати в якості допоміжних, в той час як семантичні, як правило, є основними. За напрямком комунікативні стратегії діляться на кооперативні та конфронтаційні [2, с. 103]. Серед комунікативних тактик розрізняють тактики двох типів: специфічні, тобто ті, що закріплені за певної стратегією, та неспецифічні, ті, що можна використати для реалізації всіляких стратегій [2, с. 124].

Комунікативна ситуація промови-переконавання є обов'язковою складовою судового дискурсу і одним із різновидів судової комунікації взагалі. Комунікативна ситуація суду являє собою мовленнєву взаємодію учасників судово-процесуальної діяльності, спрямованої на рішення правового конфлікту, який виник між двома сторонами. За кожним учасником судової комунікації закріплена соціальна роль – адвоката, прокурора, свідка, судді чи присяжного, яка визначає вибір стратегій і тактики в судовому дискурсі. У ході судового засідання сторони захисту та звинувачення (промовці) викликають свідків (формальних адресатів) для свідчення, таким чином надаючи матеріали справи присяжним (реальним адресатам). Під перехресним допитом мається на увазі допит адвокатом чи обвинувачем свідків протилежної сторони [6].

Судовий дискурс є інституційним. Це означає, що мовленнєва поведінка його учасників (адвоката, обвинувача, судді) зумовлена соціально прийнятими стереотипами, що склалися в ході історичного розвитку конкретної країни. Стереотипи визначають вибір формального адресата, мовленнєвих засобів, комунікативних стратегій і тактик, визначаючи загальний процес дискурсу [3].

Глобальною комунікативною метою сторін захисту та звинувачення в ході судового процесу є переконання присяжних у власній правоті та в неправоті опонента. Стосовно судового процесу переконання опосередковується законом, який завжди стоїть між учасниками спілкування: всі свої мовні кроки вони ніби звіряють із законом, правом, моральними цінностями соціуму.

Переконання як комунікативна стратегія є досить суттєвим компонентом мовленнєвого впливу. Його мета – «змінити, трансформувати, модифікувати «картину світу» комуніканта, яка являє собою лише частину об'єктивної картини ситуації та являти собою знання, переконання, віру, емоційний та інтелектуальний стан комуніканта». [3] Ефективність переконання, його успішність чи неуспішність відображаються у відповідній реакції опонента.

Розглядаючи особливості реалізації комунікативної стратегії переконання як одну з характеристик мовної особистості адвоката, слід зауважити, що поняття переконання досить часто пов'язують із поняттям аргументації. У стратегії переконання аргументація виступає як мовний вплив на ментальну сферу реципієнта [7].

У процесі переконання використовують комунікативні тактики, що різнобічно характеризують мовну особистість промовця: історичну добу з характерною для неї картиною світу, ступінь демократичності суспільства, загальнонаціональні і власні

ціннісні пріоритети промовця, ступінь його конфліктності, його лінгвістичну компетенцію, арсенал маніпулятивних прийомів, якими він дозволяє собі послуговуватися в рамках закону і права.

У результаті проведеного в цій роботі дослідження, з'ясувалося, що комунікативна стратегія переконання реалізується в мовленні адвокатів з використанням низки комунікативних тактик, а саме:

1) тактики ствердження, коли промовець, вважає, що він самостійно прийняв рішення, проаналізувавши отриману інформацію, незалежно від наказів чи умовлянь опонента:

*Now, Doctor, **I want to make this clear for the jury.** In 1975 you testified that Danny Booker was legally sane and understood exactly what he was doing when he committed his crime, and the jury disagreed with you and found him not guilty, and since that time he has been a patient in your hospital, under your supervision, and treated by you as a paranoid schizophrenic. **Is that correct?***

(Law&Order)

Переклад:

*А тепер, пане доктор, я хочу **прояснити цей факт для присяжних.** В 1975 році ви свідчили, що Денні Букер був осудним та ясно усвідомлював свої вчинки під час скоєння ним злочину, але присяжні не погодились з Вами і визнали його невинним. Саме з того часу він став пацієнтом у Вашій лікарні, під Вашим наглядом, і лікували Ви його від параноїдальної шизофренії. **Це правда?***

(«Закон та порядок»)

У наведеному прикладі адвокат при допиті медичного експерта, свідка обвинувача, застосовує тактику підведення підсумків, резюмуючи зміст попередньої комунікації. Крім того, промовець експліцитно висловлює свій комунікативний намір вплинути на реального адресата, привертаючи тим самим додаткову увагу до своїх слів.

2) тактики пропонування та поради, коли промовець не впливає на слухача, і у останнього є вибір послухати поради чи ні;

*«George, I wish you'd look once more at the evidence». «What's wrong with it?» «I don't know». «Well, then». «**I just want you to look at it, is all, or call a coroner in to look at it.**» <...> «All right, let's have a look»*

(Law&Order)

Переклад:

*«Джордж, я хочу, щоб Ви ще раз подивилися на доказ». «А що тобі не подобається?». «Я не знаю». «Ну тоді...». «**Я просто хочу, щоб ти подивився на цей доказ ще раз, і все. Чи мені позвати коронера, щоб він поглянув...**» <...> «Гаразд, давай я погляну».*

(«Закон та порядок»)

Слід зазначити, що необхідність використання переконливих тверджень постає тільки тоді, коли в «картинах світу» промовця та опонента існує відмінність. Інакше переконання може звестися лише до звичайного *прохання*. Отже, в наведеному прикладі промовець напевно розуміє той факт, що опонент скоріш за все погодиться з

ним, відповідно, йому не потрібно буде застосовувати аргументацію, адже одного прохання виявилось достатньо.

3) тактики попередження та погроз, які супроводжуються максимами дій з поля ментальних знань промовця про ситуації, що відомі йому та вказування та наслідки до яких може привести виконання дій за планом опонента;

Isn't that why you delayed getting your daughter medical attention, Mrs. Campbell? Because you were more concerned about getting in trouble than saving your daughter's life.

No, I love Alexis.

(Law&Order)

Переклад:

- Чи не тому Ви зволікали з наданням медичної допомоги Вашій доньки, місіс Кемпбелл? **Ви ж були більше стурбовані щодо неприємностей, які очікують на Вас, ніж рятуванням життя Вашої доньки.**

- Ні, я любила Алексіс.

(«Закон та порядок»)

У цьому прикладі стратегія зниження комунікативного статусу партнера реалізується через тактику звинувачення. Мета адвоката – довести, що дії свідка мали навмисний характер, але не були наслідком незнання чи необережності. Останній мовленнєвий хід адвоката являє собою риторичне питання, та, відповідаючи на нього адвокат підбиває підсумки комунікації, в той час як заключна репліка свідка ретроспективна.

4) тактику компліменту;

«Mrs. Willard, I'm Jake Brigrance». He stood behind the podium and looked at her without compassion. She nodded.

(Law&Order)

Переклад:

«Міссіс Віллард, мене звати Джейк Бріганс». Він стояв перед подіумом та дивився на неї без жалю. Вона кивнула головою.

(«Закон та порядок»)

У наведеному прикладі адвокат застосовує тактику самопрезентації при допиті свідка звинувачення, представляючи себе на ім'я. Не дивлячись на те, що ім'я адвоката відомо присутнім, цей мовленнєвий хід має прагматичне значення для комунікації, тим самим підвищуючи комунікативний статус промовця. Назвавши своє ім'я, а не соціальну роль в комунікації (адвокат), промовець показує своє задіявання та зацікавленість.

5) тактику звинувачення

- Now you assumed my client was guilty, and it influenced how you questioned her seven-year-old daughter.

- That's completely false. I know how to conduct an interview.

(Law&Order)

Переклад:

- Зараз Ви припускаєте, що мій клієнт винен, і це впливає на те, як саме ви допитували його сімнадцятирічну доньку.

- Це цілковита брехня. Я знаю як треба проводити допит.

(«Закон та порядок»)

Проаналізувавши тексти, можна прийти до висновку, що тактика звинувачення використовується частіше з метою особистісної дискредитації опонента і зрідка – з метою професійної дискредитації опонента.

Професійна мовна особистість адвоката – це комунікативно-дійова особистість зі своєю власною професійною «картиною світу», яка має сукупність професійних мовленнєвих рис, володіє спеціальною мовою та необхідним запасом навичок ведення судового дискурсу.

За специфікою використання стратегій переконання можна виділити такі ознаки мовних особистостей адвокатів:

- розумові здібності, до яких належать загальні професійні знання, здатність вирішення завдань (як типових, так і нестандартних);
- комунікативні якості, тобто здатність ведення бесід, діалогів, засвоєння навичок публічних виступів;
- світоглядні ознаки, які характеризуються сприйняттям загальноприйнятих соціальних цінностей, перш за все особистості як члена суспільства;
- професійні правові знання, що включають в себе ставлення до права, закону, держави, а також етичних та моральних норм;
- професійна мовленнєва свідомість, тобто, особливий світогляд, який знаходить своє відображення в мові та промові;

Слід зауважити, що структурі мовної особистості адвоката притаманний також емоційний рівень. Це можна прослідкувати в усному мовленні адвоката під час судових засідань.

Такі психологічні явища, як емоції, являють собою безпосередні суб'єктивні хвилювання будь-яких моментів, ситуацій по відношенню до потреб особистості. Ці психологічні компоненти, змінюючи один одного, формують безперервний емоційний фон, який супроводжує процес життєздатності людини та являє собою реакцію на зміни, що трапляються в нашому світі. Емоції під час комунікації проявляються у вигляді жестів, міміки, безпосередньо в самій поведінці адвоката, його промові, що може бути матеріалом для опису стану промовця.

Узагальнюючи викладене, визначимо професійні ознаки мовної особистості адвоката, що зумовлюють використання ним тих чи інших стратегій переконання:

- мовна здатність, яка забезпечує мовленнєву діяльність;
- професійна «картина світу»;
- професійний образ світу, який передбачає правову свідомість як сукупність знань про право, мовленнєву свідомість як володіння професійною мовою з метою впливу на опонента.

Висновки. Отже, мовна особистість адвоката – це професійний комунікатор, який володіє сукупністю комунікативних стратегій і тактик. Основною з них є стратегія аргументації.

Перспективою дослідження проблеми вважаємо виявлення місця комунікативних стратегій маніпулювання в характеристиці мовної особистості адвоката та особливостей використання адвокатами маніпулятивних технологій.

Список літератури

1. Артюнова Н. Д. Язык и мир человека : [монография] / Н. Д. Артюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии тактики русской речи : [монография] / О. С. Иссерс. – Омск, 1999. – 284 с.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : [монография] / В. И. Карасик. – М. : ГНОЗИС, 2004. – 389 с.
4. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядка. Теоретичні засади галузевої комунікації : [монографія] / [за редакцією докт. філол. наук, проф. Л. М. Пелепейченко]. – Х. : АВВ МВС України, 2009. – 272 с.
5. Сухих С. А. Прагмалингвистическое моделирование коммуникативного процесса / С. А. Сухих, В. В. Зеленская. – Краснодар : Изд-во Куб. гос. ун-та, 1998. – 159 с.
6. ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк ; [пер. с англ.]. Благовещенск : Благовещ. гуманит. колледж, 2000. – 310 с.
7. Шадаева Л. И. Стратегии аргументации А. Линкольна / Л. И. Шадаева : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.buk.irk.ru/library/sbornik_06/shadaeva.doc.

Монастырѳва Л. В. Коммуникативные стратегии убеждения как одна из характеристик языковой личности адвоката (на материале художественных кинофильмов США) / Л. В. Монастырѳва // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 305–310.

Рассматриваются коммуникативные стратегии убеждения, которые реализуются адвокатом в ходе судебного процесса, определяют особенности речевого поведения и влияют на выбор коммуникативных стратегий и тактик. На основе анализа художественных фильмов США выделены типы речевых личностей адвоката по специфике использования стратегий убеждения.

Ключевые слова: стратегия убеждения, тактика, речевая личность адвоката.

Monastyryova L. V. Communicative strategies of persuasion as one of the characteristics of language personality of a lawyer (on the material of the US movies) / L. V. Monastyryova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 305–310.

The review of communicative strategies of persuasion that are made by the lawyer during the trial, and define the peculiarities of language behavior and influence on the choice of communicative strategies and tactics is effectuated. On the basis of the analysis of the US movies, the types of language personality of a lawyer specifying the strategies of persuasion are assigned. The author comes to the conclusion that the language personality of the lawyer is a professional Communicator possessing totality of communicative strategies and tactics. The main of them is the strategy of argumentation.

Key words: strategy of persuasion, tactics, language personality of a lawyer.

Поступила в редакцию 16.11.2013 г.

УДК 81'373'161.1'371

ФРАГМЕНТ ТРАНСФОРМАЦИИ ЗНАЧЕНИЙ СЛОВ УХОДЯЩЕЙ ЭПОХИ В НАИВНОЙ КАРТИНЕ МИРА

Маринченко Г. В.

Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского, г. Симферополь

В статье рассматривается явление трансформации лексики, характерной для советского времени. Выявлены наиболее актуальные для молодого поколения устойчивые сочетания, отражающие реалии советской эпохи.

Ключевые слова: языковая картина мира, советизм, словарное толкование, язык тоталитаризма, совдеп.

Постановка проблемы. Словарный состав языка (т. е. его лексика и фразеология) непосредственно связан с внеязыковой действительностью, он является в языковой системе наиболее чутким и чувствительным к общественным переменам. Анализируя лексику того или иного времени, всегда можно сказать, что происходило в стране и мире, как к этому относились люди.

Язык, будучи подвижной системой, неизбежно реагирует на все изменения в жизни его носителей. Являясь естественным продуктом человеческого интеллекта, язык остается одним из недостаточно познанных его творений. При этом, как правило, в наибольшей степени общественно-политические преобразования влияют на состав активного словаря, то есть на совокупность актуализированной в речи лексики.

Исследование языка советской эпохи – это и сегодня одна из актуальных тем отечественного и зарубежного языкознания.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью проанализировать использование характерных для советского времени понятий в современном обществе.

Объект исследования – лексика советской эпохи, зафиксированная в лексикографических источниках.

Цель работы: на основе подобранных выражений рассмотреть трансформации советизмов в постсоветский период и выявить наиболее актуальные для современного общества.

Несмотря на то, что сам термин «советизм» возник в языкознании, по всей видимости, не раньше 1950-х годов, исследования лексико-семантических особенностей «советского языка» начались практически сразу после революции 1917 года.

В советское время большое количество слов и устойчивых словосочетаний создавалось официальной пропагандой. У многих из них была ярко выраженная идеологическая маркировка. Советизмы – это лексические единицы, которые отражают советские реалии, советскую жизнь, общественный порядок, экономику, политику. Это не только понятия, возникшие в Советском Союзе, но и новые значения для уже существовавших слов, а также в советское время политизированные и идеологизированные лексемы. Для советизмов характерно четкое деление лексики на отрицательно и положительно окрашенную, также социальное закрепление этих коннота-

ций и постоянное использование этой лексики в прессе, особенно в передовых статьях и в сообщениях на международные темы [3, с58]. Считается, что эти лексические единицы «представляют собой своеобразную летопись новой жизни, в них запечатлены новые общественные отношения, этапы борьбы, созидательного труда и побед советских людей» [11, с. 30]. Говоря о впечатляющих масштабах речевого воздействия тоталитарной системы на языковую личность, лингвисты постсоветского времени видят в «новоязе» тоталитаризма средство подавления духовности, индивидуальности, свободы мысли.

Исследователи отмечают, что основную культурную нагрузку несёт лексика – слова и словосочетания. Из них складывается языковая картина мира, определяющая восприятие мира носителями данного языка. Впервые термин «картина мира» был предложен Л. Витгенштейном, позднее Л. Вайсгербер ввёл его в лингвистику [10]. В.П. Руднев «картину мира» определяет как «систему интуитивных представлений о реальности». Безусловно, каждому временному отрезку соответствует своя картина мира, которая зависит от этнической принадлежности, социального статуса группы или отдельной личности [1, с. 21]. Особые языковые миры составляют и стили языка, а также миры, соответствующие тем или иным стереотипным ситуациям. Именно ситуация является минимальным ситуативно-языковым микромиром, минимальным коммуникативно значимым фрагментом языковой картины мира. Становясь стереотипной, каждая ситуация приобретает концептуальное ядро и обслуживается типовым набором языковых средств.

Следует предположить, что языковые миры во всем их многообразии являются результатом деятельности человека в процессе познания реального мира, причём каждому миру соответствует свой набор языковых (речевых) средств и некое концептуальное ядро [1, с. 22–23].

Языковое отражение действительности в сознании носителей языка в результате постижения ими духовных ценностей отечественной и мировой культуры Н. Д. Бурвикова и В. Г. Костомаров в ряде статей предлагают назвать логоэпистемами [6, с. 6–7].

Лексические единицы, отражавшие советские реалии, лингвисты относят к разряду советизмов. Н. М. Шанский называл их «словами, рождёнными Октябрём» [13], так как до перестройки термин «советизм» официально не употреблялся. Современные исследователи классифицируют их как слова языка тоталитаризма. Различные определения термина «советизм» можно найти в работах Н. А. Мещерского, И. Ф. Протченко, И. А. Седаковой, Н. А. Купиной и других исследователей.

По определению, зафиксированному в «Толковом словаре русского языка» под ред. Д. Н. Ушакова, к советизмам относятся слова, сочетания слов, выражения, связанные с социалистической организацией власти Советов и общества эпохи диктатуры рабочего класса, а также номинации явлений, событий, происходивших в СССР, свойственных социалистической системе во всех сферах жизнедеятельности [12, с. 341–342]. В поздних изданиях «Словаря русского языка» под ред. А. П. Евгеньевой и «Толкового словаря русского языка» под ред. С. И. Ожегова такие единицы, как *советизм* и *совдеп*, уже не выделяются.

В зависимости от их значения, маркировки и употребления советизмы делятся на 3 группы:

1) советизмы-неологизмы, или лексико-образовательные советизмы – новые лексемы, возникшие в советское время для наименования новых, типичных для Советского Союза денотатов. В настоящее время большинство из них перешло в пассивную лексику, например: *парторг, агитбригада, культотдел, октябрёнок, совхоз* и т. д. Таким образом, после развала Советского Союза большая часть их входит в состав историзмов;

2) советизмы как семантические дериваты – это лексемы, которые до советского времени имели нейтральные, неидеологизированные значения, а в советское время политизировались и получили идеологизированную коннотацию, например: *сознательный, ударник, невыездной, чистка, пятилетка* и т. д.;

3) стилистические советизмы – это стёртые метафоры, штампы, канцеляризмы (термин К. И. Чуковского) и клише, которые использовались для создания особой патетики газетных сообщений и политических речей, для изображения советской жизни, сплочённости партии и народа, достижений Советского Союза: *битва за урожай, братский привет, судьбоносное событие / решение* и т. д. [3, с. 58–59].

Некоторые российские лингвисты характеризуют советизмы как ушедшие в пассивный лексический состав языка слова и словосочетания, обозначающие понятия, характерные для советского времени, идейные и политические штампы. Без сомнения, процесс ухода в пассивный запас лексем-логоэпистем, адекватное понимание которых предполагает «способность ориентироваться и в области кода (язык), и в области сообщаемой этим кодом информации (культура)», и в области текста, передающего эту информацию [2, с. 494].

Особенно яркое и наглядное отображение процесс обновления нашёл в словарном составе языка. Слова и выражения советской эпохи, некогда бывшие частью активного запаса населения, на сегодняшний день перестают быть актуальными. По мнению лингвистов, основная масса этой лексики незаметно переходит в разряд историзмов. Однако передвижение её из активного словарного состава в пассивный ещё далеко не завершено. Многие советизмы употребляются и в настоящее время, являясь необходимыми компонентами изображения советской действительности. Кроме того, наличие хронологического ограничителя не является единственным основанием для включения слова (словосочетания, выражения) в разряд советизмов. Советизм прямо или косвенно отражает сконструированные в советский период развития страны характерологические свойства (политики, экономики, морали, философии, эстетики, быта, трудовой деятельности), соответствующие социалистическому мировоззрению [7, с. 25].

Анкетированное толкование лингвистических единиц выявляет сознание социологизированной личности, ее знаний о мире ценностей, даёт представление о нравственных ориентирах, интересах, желаниях, склонностях. Такого рода информация помогает реконструировать «наивную модель мира» [1, с. 24].

Восприятие советизмов в современном обществе напрямую зависит от возраста и социального статуса респондентов, что подтверждают данные проведенного нами социолингвистического эксперимента. Реципиентам необходимо было ответить,

какие ассоциации у них вызывают подобранные слова и выражения, отражающие реалии советской эпохи, и отметить чаще всего используемые в повседневной жизни. Языковые единицы подбирались из «Толкового словаря языка совдепии» [8; сокращенно ТСЯС].

Так, не используются в речи современного молодого поколения такие устойчивые сочетания, как *защитник рубежей* (словарное толкование: пограничник. – ТСЯС, с. 210), *голубое золото* (словарное толкование: природный горючий газ – ТСЯС, с. 221), *стальная магистраль* (словарное толкование: железная дорога – ТСЯС, с. 322), *пятая графа* (словарное толкование: графа в паспорте, анкете, в которой указывалась национальность человека. – ТСЯС, с. 138). Практически не употребляются такие выражения, как *устный журнал* (около 97 % опрошенных его не употребляют; словарное толкование: один из видов тематических вечеров (напр., в клубе), форма агитационно-воспитательской работы. – ТСЯС, с. 194), *зажать инициативу* (96 % опрошенных не употребляют; словарное толкование: помешать свободному проявлению чего-либо. – ТСЯС, с. 201), *чёрная доска* (не употребляют 92,3 % опрошенных; словарное толкование: доска-стенд, на которую заносятся имена отстающих или провинившихся в чём-л. – ТСЯС, с. 180), *империя зла* (не употребляют 88 % опрошенных; словарное значение: неодобрительно о Советском Союзе. – ТСЯС, с. 227), *железный занавес* (не употребляют 84 % опрошенных; словарное толкование: *неодобр.* преграды, мешающие дружеским контактам между странами. – ТСЯС, с. 204), *трудовая копейка* (не употребляют около 81 % респондентов; словарное толкование: *одобр.* честно заработанные деньги. – ТСЯС, с. 282), *торжественное заседание* (не употребляют 72 % опрошенных; словарное толкование: торжественное собрание членов какой-л. организации, коллектива для решения каких-л. вопросов. – ТСЯС, с. 207), *взять на поруки* (не употребляют около 66 % опрошенных; словарное толкование: взять, отдать под чью-л. ответственность. – ТСЯС, с. 461), *восстать из пепла* (не употребляют около 59 %; толкование: возродиться после разрушения, сожжения. – ТСЯС, с. 428), *папа Карло* (не употребляют около 56 % респондентов; словарное толкование: шуточно по отношению к Карлу Марксу. – ТСЯС, с. 415), *на общественных началах* (не употребляют 48 %; толкование: без оплаты, в порядке общественной нагрузки. – ТСЯС, с. 362), *шарашкина контора* (не используют 42 % респондентов; словарное толкование: *неодобр., ирон.* или *шутл.* плохо организованное управляемое заведение, бардак (в переносном смысле). – ТСЯС, с. 279).

Более известны респондентам: *левак* (не употребляют около 36 % опрошенных). В сознании современного общества эта лексическая единица толкуется как *дополнительный доход; деньги, заработанные незаконным путём*. Интересно, что ассоциативное значение данного советизма совершенно не совпадает с толкованием, которое предлагает ТСЯС: *оппортунист, прикрывающий революционными фразами мелкобуржуазную сущность своих взглядов* [8, с. 307]. Претерпели изменения в значении многие устойчивые сочетания советской эпохи. Так, выражение *взять в ежовые рукавицы* у всех опрошенных сводится к одному значению: *решительно воздействовать на кого-л.* При этом у многих респондентов данный советизм ассоциируется со словами: *строгий, запрещать, управлять, наблюдать, помогать.*

контролировать, способствовать. ТСЯС даёт следующее толкование: *ирон.* о действиях Н. И. Ежова, народного комиссара внутренних дел (с. 187). Ни один респондент не дал чёткого толкования сочетанию *организационный двор*. Ассоциативный ряд представлен словами: 1. Создать. 2. Устроить. 3. Заведение. 4. Коллектив. 5. Работа. 6. Руководитель. (Согласно ТСЯС – специальный двор в колхозе для проведения организационно-массовой работы. – с. 147). *Новая жизнь* в сознании молодежи ассоциируется с *попыткой измениться, изменить что-л. в лучшую сторону, новым этапом в жизни* (ТСЯС – о жизни по социалистическим коммунистическим нормам, принципам. – с. 191); *священный долг* – *обязанность, которую необходимо выполнить во что бы то ни стало* (словарное толкование в ТСЯС: о несении воинской службы. – с. 170). Устойчивое сочетание *papa Карло* (ТСЯС, с. 415) в ассоциативном восприятии связано со словами: 1. Трудоголик. 2. Много работать. 3. Работяга. 4. Отец Буратино. 5. Герой сказки.

Единоличник в понимании современников – *человек, действующий только в своих интересах, суперэгоист* (толкование в словаре: крестьянин, ведущий индивидуальное хозяйство. – с. 187).

Сходны со словарным толкованием и ассоциациями респондентов такие слова и устойчивые сочетания, как *деятельность* – *работа, осмысленное занятие чем-л.* (ТСЯС – работа, занятия в какой-л. области); *доверие* – *уверенность в честности собеседника, возможность предоставить человеку ответственность за что-л. – информация, работа* (ТСЯС – убежденность в чей-л. добросовестности. – с. 169); *наследие* – *материальные или нематериальные ценности, унаследованные от прежних поколений, прошлой эпохи, режима, власти* (ТСЯС – явление культуры, идеологии, полученное от предыдущих эпох, прежних деятелей. – с. 359); *моральный облик* – *система ценностей и нравственных идеалов, внутренние качества человека* (ТСЯС – характер, душевный склад, совокупность внутренних качеств человека. – с. 380); *восстать из пепла* – *переродиться, восстановиться после распада, раскола* (ТСЯС – возродиться после разрушения, сожжения. – с. 428); *трудовая копейка* – *деньги, заработанные честным, непосильным трудом* (ТСЯС – то же, с. 282); *взять на поруки* – *поручиться за кого-то, взять на себя ответственность за чьи-л. действия* (ТСЯС, с. 461); *почётный гражданин* в представлениях респондентов ассоциируется с: 1. Выдающаяся личность. 2. Уважаемый деятель. 3. Гражданин, который имеет заслуги. 4. Отличившийся положительно. 5. Звание сословия.

Выводы. Значение лексических единиц теснейшим образом связано с господствующим в обществе мировоззрением, оно может радикально меняться на протяжении жизни одного поколения. Если языковая память старшего поколения поддерживается идеологемами и клише советского времени, то ставший нормой для молодого поколения прагматизм обретает свой язык выражения, в котором эта норма пока не чётко фиксируется.

Культура складывается на основе определённых моральных идеалов, представления о которых могут быть полноценными при соответствующей (адекватной) языковой «обработке» содержания этих идеалов.

Список литературы

1. Богданович Г. Ю. Переосмысление слов уходящей эпохи в лингвистическом многомирии / Г. Ю. Богданович / Учёные записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. – Т. 14 (53). – № 1. – 2001. – С. 21–28.
2. Бурвикова Н. Д. Традиции и новации в методике преподавания русского языка как иностранного: к проблеме толерантности / Н. Д. Бурвикова, В. Г. Костомаров // Культурные практики толерантности в речевой коммуникации : [Коллект. моногр.]. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2004. – С. 493–498.
3. Волчэк Л. А. К вопросу о советизмах и причинах их использования в современной российской и белорусской прессе / Л. А. Волчэк, Т. П. Бахун ; [Материалы II Международной научно-практической конференции 13–14 ноября]. – Мн., 2002. – С. 58–60.
4. Евгеньева А. П. (ред.) Словарь русского языка : в 4 т. – [3-е изд. стереотип.]. – М. : Рус. яз., 1985–1988. – Т. 4: С – Я. – 1988. – 800 с.
5. Зильберт Б. А. Языковая личность и новояз эпохи тоталитаризма / Б. А. Зильберт // Языковая личность и семантика. – Волгоград, 1994.
6. Костомаров В. Г. Современное состояние русского языка и проблемы обучения ему иностранцев / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // 111 Всевенгерская конференция по русскому языку. – Будапешт, 1998. – С. 6–7.
7. Михайлова О. А. Ограничения в лексической семантике: семасиологический и лингвокультурологический аспекты : [монография] / О. А. Михайлова. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1998. – 240 с.
8. Мокиенко В. М. Толковый словарь языка Совдепии / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. – СПб. : Фолио-пресс, 1998. – 704 с.
9. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – [4-е изд., дополн.]. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
10. Павилёнис Р. И. Проблемы смысла: современный логико-философский анализ языка / Р. И. Павилёнис. – М. : Мысль, 1983. – 286 с.
11. Протченко И. Ф. Лексика и словообразование русского языка советской эпохи: социолингвистический аспект : [монография] / И. Ф. Протченко. – М. : Наука, 1975. – 349 с.
12. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / [под ред. проф. Д. Н. Ушакова]. – М., 1935–1940. – Т. IV. – 1499 с.
13. Шанский Н. М. Слова, рождённые Октябрём / Н. М. Шанский. – М. : Просвещение. – 1987. – 128 с.

Маринченко Г. В. Фрагмент трансформації значень слів минаючої епохи в наївній картині світу / Г. В. Маринченко // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 311–316.

У статті розглядається явище трансформації лексики, характерної для радянського часу. Виявлено найбільш актуальні для молодого покоління стійкі поєднання, що відображають реалії радянської епохи.

Ключові слова: мовна картина світу, советизм, словникове тлумачення, мова тоталітаризму, совдеп.

Marinchenko G. V. Fragment of the transformation of meanings of the words of the passing epoch in the naive picture of the world / G. V. Marinchenko // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 311–316.

The article discusses the phenomenon of transformation vocabulary characteristic of the Soviet period. Lexical meaning of words directly related to prevailing community outlook and may vary within a single generation. Being a mobile system, the language's vocabulary somehow responds to the changes in the life of its speakers. Unlike youth in memory of the older generation still preserved linguistic units, which were widely used during the Soviet period. As the results of the survey, in the minds of today's youth associative meaning of many stable combinations of the time does not coincide with the interpretation that serves Explanatory dictionary language Sovdepiia. Much of this vocabulary imperceptibly into the category of historicism. Sovietisms perception in modern society depends on the age and social status of the respondents. Identified the most relevant for the younger generation stable combinations that reflect the realities of the Soviet era.

Key words: language world, sovietism, verbal interpretation, the language of totalitarianism, sovdep.

Поступила в редакцію 13.11.2013 г.

УДК 811.061.1'271:070.41(045)

ПРОЯВЛЕНИЕ ЯЗЫКОВОЙ АГРЕССИИ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

Нетреба М. М.

Мариупольский государственный университет, г. Мариуполь

Свобода слова изменила не только роль СМИ в обществе, но и привела к качественному изменению языка и стиля публикации, манеры сообщения. В статье характеризуются случаи выявления языковой агрессии в публицистических текстах, выясняются причины их появления. Рассматривается определение термина «языковая агрессия».

Ключевые слова: языковая агрессия, публицистический текст.

Постановка проблемы. Социально значимая коммуникация в современном обществе напрямую связана с обменом информацией, поскольку без неё человек «информационной эры» не мыслит своего существования. Один из основных каналов, по которому общество получает информацию, – это средства массовой информации (СМИ). Сегодня признана актуальной проблема эскалации насилия в СМИ (исследуемая лингвистами как языковая агрессия), которая заключается в характере, способе «подачи материала».

Целью исследования является рассмотрение языковой агрессии в публицистических текстах (на материале газет «2000», «Факты», «Комсомольская правда», «Комментарии» за период с 2005 по 2008 гг.).

Изложение основного материала. Речевая агрессия как явление контактного плана проявляется через отношение знака к другим знакам (синтактика) и к участникам самого речевого акта (прагматика). По мнению Л. Ениной, «речевая агрессия – это сфера речевого поведения, которая мотивирована агрессивным состоянием говорящего» [4, с. 105]. Н. Муравьева считает, что речевая агрессивность проявляется в «навязывании со стороны говорящего своего речевого (а шире – коммуникативного) поведения, в отказе от диалогичности, в неумении слушать собеседника» [6, с. 111].

Таким образом, языковая агрессия может быть рассмотрена как намеренное речевое выражение негативных эмоций, обладающее инвективным прагматическим значением, произносимое с намерением причинить моральный вред адресату или вызвать его ответную реакцию.

Словесное выражение негативных эмоций, чувств или намерений в оскорбительной, грубой, неприемлемой в данной речевой ситуации форме на страницах газет может быть обусловлено следующими причинами:

1) социальные причины. Современное общество характеризуется общей нестабильностью (политической, экономической, культурной), которая определяет снижение уровня жизни при росте уровня преступности, случаи асоциального поведения, и, как следствие, тенденцию негласного поощрения общественным сознанием вербальной агрессии как неотъемлемой части кодекса речевого поведения «современной», «сильной», «уверенной в себе» личности. Кроме того, утратились механизмы, традиционно сдерживавшие проявления речевой агрессии (религиозные

представления, народные верования, цензурный контроль, строгое соблюдение норм речевого этикета, категория чести);

2) социокультурные и собственно коммуникативные причины. Социокультурными факторами, определяющими большую или меньшую степень проявления языковой агрессии, являются:

а) отношение к форме агрессии, степень ее порицаемости в данной логосфере, речемыслительной культуре. Например, значительная степень социальной лояльности к речевой агрессии в современном обществе, очевидно, позволяет согласиться с тем, что «данное явление встречается в нашем обществе значительно чаще и представлено многообразнее, чем, скажем, в японской культуре, где вербальная агрессия встречает активное общественное осуждение» [5, с. 20];

б) традиционная для современного общества форма подавления. Например, в административном законодательстве «нецензурная брань в общественных местах, оскорбительное приставание к гражданам» квалифицируется как «мелкое хулиганство» и влечет наложение штрафа или административный арест. Однако в действительности привлечение к ответственности оказывается достаточно затруднительным, прежде всего потому, что многие предпочитают не замечать речевой агрессии в свой адрес, не реагировать на словесные нападки или решать эту проблему самостоятельно – чаще всего с помощью ответной агрессии.

Среди собственно коммуникативных причин распространения речевой агрессии необходимо выделить следующие:

а) употребление стереотипных коммуникативных установок. Примерами данных установок, зачастую используемых родителями по отношению к собственным детям, могут быть словесные шаблоны «всегда давать сдачи», «быть лучше всех», «оправдать надежды любой ценой» и т. п.;

б) недостаточное внимание к речевой культуре и отсутствие целенаправленного обучения коммуникативным умениям;

в) патогенная коммуникативная среда в современном обществе, в котором формируется отрицательный личный опыт речевого общения конкретного индивида;

3) психологические причины.

Языковая агрессия в публицистических текстах – это, прежде всего, средство манипулирования массовым сознанием. Тот или иной предмет речи можно представить так, чтобы вызвать или поддержать в адресате агрессивное состояние и сформировать у него к предмету речи негативное отношение. Добиться подобного эффекта позволяют следующие факторы: немотивированное использование новых иноязычных слов; экспансия лексики малых социумов; языковая демагогия; метафоризация, создание специфической метафорической картины мира.

Немотивированное использование новых иноязычных слов. Существует особая группа иноязычных лексических единиц, которые используются в качестве маркеров элитарности, избранности, принадлежности к определенному социальному кругу. Так, в рекламных текстах можно встретить транслитерацию терминологических и нетерминологических иноязычных слов: «*Дистрибьютер*» предлагает ксероксы фирмы *Сапон*, тонер для ксерокса, *Ра1-декодер* [КП. – 2006. – № 4] или *Салон-парикмахерская «Татьяна»*. *Дизайн, наращивание ногтей, мейк-ап, косметический*

татуаж выполнит профессиональный татумейкер [Ф. – 2005. – № 16]. Если в первом тексте можно говорить о целесообразности употребления заимствований, так как они представляют собой семантически самостоятельные слова, не имеют синонимов в русском языке и являются номинациями новых реалий, то во втором тексте использование транслитерированных иноязычных элементов вряд ли можно считать оправданным. Поскольку СМИ рассчитаны на широкую аудиторию, а не на узкий круг специалистов, у читателя может возникнуть чувство собственной неполноценности, приводящее к агрессивному отношению к предоставляемой информации.

Экспансия лексики малых социумов. В современном обществе «наблюдается тенденция стирания границ между функциональными разновидностями русского языка» [1, с. 96]. Газеты заговорили «языком улицы». Иногда, кажется, что журналисты ставят перед собой цель пропагандировать просторечье, жаргоны и даже бранные выражения. Если до недавнего времени можно было говорить об эмоциональном самоконтроле говорящего и соблюдении этикета, то сейчас журналисты практически не заботятся об адресате, постоянно нарушая его языковые права. Ср.: *Нужно называть вещи своими именами. То, что произошло и происходит в стране, называется воровством. И воровство это подкреплено воровскими законами, принятыми Госдумой... И пусть остальные деятели «перестройки и реформ» дружно роют канал. Параллельно Беломоро-Балтийскому. Причем весело роют, с песнями. А если петь не будут – не давать им пайки. На их век этой работы хватит. А то, что не дорожат, будет ждать новых воругов и хапугов* [2000. – 2008. – № 24].

Жаргонизация языка СМИ, в том числе прессы, замечена многими исследователями и, как правило, оценивается негативно. Так, С. И. Виноградов, обращая внимание на массовое вхождение жаргонизмов в литературный язык, замечает, что «резко понизился порог приемлемости в использовании маргинальной и нелитературной лексики (вульгаризмов, жаргонизмов, бранных слов)» [3, с. 315]. Некоторые авторы вообще считают употребление жаргонизмов неприемлемыми в литературной речи. Е. Н. Ширяев, отмечая, что «противопоставление литературного языка диалектам не может и не должно ущемлять престиж диалекта как части национальной культуры», утверждает: «Что же касается жаргонов и аргос, то есть все основания думать, что они отражают некоторый примитивный (не в лучшем смысле этого слова) тип мышления в отличие от того высокого интеллектуального потенциала, который несет в себе литературный язык» [8, с. 12]. О. Б. Сиротинина объясняет происходящее в наше время снижение речевой культуры общества тем, что широкое распространение в СМИ получили фамильярно-разговорный и средне-литературный типы речевой культуры, для которых характерно, наряду с системными нарушениями языковой нормы, использование просторечий и жаргонизмов. На этом основании она делает вывод о том, что «именно речь журналистов и писателей дает основание говорить о катастрофическом состоянии русского языка» [7, с. 246].

Языковая демагогия. «Под языковой демагогией понимаются приемы непрямого воздействия на слушающего или читателя, когда идеи, которые необходимо ему внушить, не высказываются прямо, а навязываются исподволь путем использования возможностей, предоставляемых языковыми механизмами» [2, с. 461]. Одним

из приемов языковой демагогии является использование логичной формы для подачи нелогичного содержания. Ср.: *Если учителя выходят на забастовку, значит, местная власть снова повысила себе зарплату. Когда учителя пойдут на выборы, вряд ли они выберут ту же местную власть* [Коммент. – 2006. – № 32]. Соединение в условной конструкции двух событий, взаимно не обусловленных, позволяет автору сформулировать в виде тезиса мысль, которую он хотел бы внушить адресату: учителя не должны голосовать за эту местную власть.

Агрессивность языковой демагогии проявляется и в том, что СМИ, используя определенные языковые средства, могут манипулировать сознанием адресата, формировать его оценочное отношение к фактам, событиям, другим субъектам и т. д.: *Очень не любит платить за свет и тепло армия. А попробуй-ка отключи хоть один военный объект в наказание за неуплату - сразу подрыв обороноспособности страны припаяют!* [КП. – 2007. – № 20]. В данном контексте армия представлена активно действующим субъектом, способным решать, платить или не платить за тепло и свет. Реальная ситуация невозможности оплаты из-за отсутствия средств подаётся как ситуация нежелания совершать действие за счет использования глагола «любить», который содержит сему ‘отдавать предпочтение чему-л.’. Тем самым автор противопоставляет адресатов, которые платят за электроэнергию, армии, которая не платит, и формирует негативное к ней отношение.

Метафоризация, создание специфической метафорической картины мира.

Для описания и характеристики социальных, политических, экономических процессов, происходящих в обществе, все чаще используются слова и выражения военной тематики. Ср.: *Со временем врагов прибавлялось... Сначала на него обрушился шквал публикаций...* [Ф. – 2005. – № 16].

События, о которых идет речь в статье «Теледуэль: целятся друг в друга, попадают в зрителя» [КП. – 2006 – № 40], далеки от военных действий. Автор ставит своей задачей проанализировать ситуацию, сложившуюся на телевидении, и осудить языковую агрессию ведущего, который пытается противопоставить мир телезрителей и мир телевидения, тем самым вовлекая первых в информационную войну. Метафора войны в этом случае создается за счет использования не только военной лексики, но и лексики, которая актуализирует сему ‘война, боевые действия’: «наскоки», «зловещий скрежет», «махание дубинками» и т.д.

Характеристика случаев проявления языковой агрессии в публицистических текстах позволяет сделать следующие **выводы**:

1. Языковая агрессия основана на манипуляции сознанием получателя информации, базируется на некритичном восприятии текстов. Усилению воздействия способствует ее имплицитный характер, обходящий порог сознания и воздействующий на бессознательную сферу потребителя информации.

2. Использование различных способов языковой агрессии в СМИ влечет за собой трансформацию картины мира адресата, воздействует негативно на языковой вкус и стратегии речевого поведения языковой личности, провоцирует ответную языковую агрессию.

3. Если повышение уровня экспрессивности и, следовательно, выразительности современных газетных текстов можно рассматривать как безусловно положи-

тельное явление, то обратной стороной этого процесса является ставшее приметой времени нарушение этических норм, проявляющееся в манипулятивном использовании языковых средств, повышенной инвективности, агрессивности и циничности газетного текста.

Список литературы

1. Буданова Т. А. Современные тенденции в системе функциональных стилей русского языка / Т. А. Буданова // Социолингвистические проблемы в разных регионах мира. – М., 1996. – 210 с.
2. Булыгина Т. В. Языковая концептуализация мира / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелёв. – М., 1996. – 502 с.
3. Виноградов С. И. Язык газеты в аспекте культуры речи / С. И. Виноградов // Культура русской речи и эффективность общения. – М., 1996. – С. 281–317.
4. Енина Л. Речевая агрессия и речевая толерантность в средствах массовой информации / Л. Енина // Российская пресса в поликультурном обществе: толерантность и мультикультурализм как ориентиры профессионального поведения. – М., 2002. – С. 104–110.
5. Жельвис В. И. Поле брани. Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира / В. И. Жельвис. – М.: Ладомир, 1997. – 164 с.
6. Муравьева Н. Речевая агрессия как форма проявления конфликтного сознания журналиста / Н. Муравьев // Российская пресса в поликультурном обществе: толерантность и мультикультурализм как ориентиры профессионального поведения. – М., 2002. – С. 110–114.
7. Сиротина О. Б. Русский язык в разных типах речевых культур / О. Б. Сиротина // Русский язык сегодня. – Вып. 1. – М., 2000. – С. 180–284.
8. Ширяев Е. Н. Культура речи как особая теоретическая дисциплина / Е. Н. Ширяев // Культура русской речи и эффективность общения. – М., 1996. – С. 281–317.

Нетреба М. М. Прояв мовної агресії у публіцистичних текстах / М. М. Нетреба // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 317–321.

Свобода слова змінила не тільки роль ЗМІ в суспільстві, а й призвела до якісної зміни мови і стилю публікації, манери повідомлення. У даній статті характеризуються випадки виявлення мовної агресії в публіцистичних текстах, з'ясовуються причини появи. Розглядається визначення терміна «мовна агресія».

Ключові слова: мовна агресія, публіцистичний текст.

Netreba M. Manifestation of verbal aggression in journalistic texts / M. Netreba // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 317–321.

Socially significant communication in modern society is directly related to the exchange of information, because without it man «information age» can not imagine its existence. One of the main channels through which the company receives information - this media. Today recognized as an actual problem escalation of violence in the media, studied by linguists as language aggression, which is in the nature of the process of «feed». Language aggression nonfiction texts - is a means of manipulating mass consciousness. One or another piece of speech can be represented so as to cause or support in the destination state and aggressive form his speech to the subject of negative attitude. In this paper, characterized instances of verbal aggression detection in journalistic texts might causes. We consider the definition of «verbal aggression». It is realized by the following factors: unmotivated use of new foreign words, vocabulary expansion of small societies, language demagoguery, metaphor.

Key words: language aggression, journalistic text.

Поступила в редакцію 27.10.2013 г.

УДК 811.161.2'373.72

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗДІБНОСТЕЙ ЛЮДИНИ

Прудникова Т. І.

РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет», м. Сімферополь

Досліджуються питання семантичної й ідеографічної класифікації фразеологічних одиниць на позначення здібностей людини з урахуванням досягнень сучасних фразеологічної та психологічної наук. Фразеологічна мікросистема «Здібності людини» передається широким діапазоном фразеологічних засобів української мови.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологічна мікросистема, здібності людини, тематичне поле, тематична група, синонімічний ряд.

Постановка проблеми. Аксиоматичним стало положення про те, що фразеологічний фонд мови визначає універсальність і характерні особливості будь-якої конкретної національної картини світу, що в його невичерпних надрах ми можемо дізнатися про побут того чи іншого народу, про його традиції та звичаї, про етикет поведінки, індивідуально-психологічні особливості тощо [6, с. 3]. Цей факт робить фразеологію досить перспективною з погляду семантичних й ідеографічних досліджень. Теоретичні та практичні аспекти української фразеології були предметом наукового опису в монографіях і наукових працях Л. Г. Авксентьєва, М. Ф. Алефіренка, В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, М. В. Жуйкової, Ю. Ф. Прадіда, Л. Г. Скрипник, В. Д. Ужченка, Д. В. Ужченка та інших учених. Підґрунття вивчення фразеологічних одиниць (ФО) було закладено в працях Ф. І. Буслаєва, О. О. Потєбні, І. І. Срезневського, О. О. Шахматова. Їх спадщину розвинули В. Л. Архангельський, О. М. Бабкін, О. І. Білодід, В. В. Виноградов, В. П. Жуков, О. В. Кунін, Б. О. Ларін, В. М. Мокієнко, О. І. Молотков, Є. Д. Поливанов, М. М. Шанський та ін. вчені.

Вагомі теоретичні досягнення у сфері дослідження системних зв'язків і відношень між фразеологічними одиницями різних мов за останні роки дали поштовх до виникнення й розвитку нового напрямку в галузі фразеології – фразеологічної ідеографії [див. дет. 1]. З'явилися перші спроби опису в ідеографічному аспекті багатого фразеологічного матеріалу, накопиченого фразеографією (див. праці: А. М. Емірової, Н. Ф. Грозьян, Ю. Ф. Прадіда, П. О. Редіна, Л. М. Рязановського та ін. учених). Першим спеціальним дослідженням у вітчизняному мовознавстві теоретичних і практичних проблем вирізнення окремих фразеологічних мікро- та макросистем стала монографія Ю. Ф. Прадіда «Фразеологічна ідеографія: проблематика досліджень», у якій учений провів лінгвістичний аналіз ФО на позначення психічних процесів людини. Автор слушно зауважує: «Вирізнення як лексичних, так і фразеологічних мікро- та макросистем повинно базуватися на врахуванні не лише лінгвістичних, але й позалінгвістичних факторів» [4, с. 11–12; 7]. Наступним кроком на шляху розв'язання вищезазначеної проблеми стала дисертація Н. Ф. Грозьян

«Фразеологічна мікросистема «Поведінка людини в українській мові (ідеографічний та аксіологічний аспекти)» [1].

Актуальність дослідження визначається, по-перше, посиленням в україністиці інтересу до опису окремих фразеологічних мікросистем; по-друге, потребою подальшого вивчення фразеологічних мікросистем української мови, залучаючи до аналізу деякі дані теорій, висновків інших наук.

Загальною тенденцією сучасного лінгвістичного пізнання є рух від сфери системи до центру всіх систем – до людини [5, с. 105]. Багато наук вивчають людину, і лише перед психологією вона постає у всій повноті її виявів. Це ставить психологію в особливі стосунки з іншими науками: вони змушені звертатися до психології в пошуках необхідних для них даних. Отже, як зазначає П. М'ясоїд, «психологія му- сить не тільки користуватися здобутками суміжних дисциплін, скільки збагачувати їх своїми досягненнями» [3, с. 66].

Психологічна наука певним чином керується дослідженням мовного матеріалу та мовленнєвої діяльності, вивчає мовну поведінку людини, оскільки це сприяє досягненню її головної мети – аналізу духовного, психічного світу особистості. Лінгвістика зі свого боку розглядає мову як феномен психологічного стану й активності людини [1].

Мета статті – вирізнити з фразеологічного складу української мови групу фразеологічних одиниць, загальна семантична ознака яких має екстралінгвістичну природу (всі вони позначають внутрішньоіндивідуальну складову структуру особистості, а саме її здібності) й зробити ідеографічну характеристику й описати семантичні особливості цих ФО із урахуванням фразеологічної та психологічної наук.

Психологія – наука про людину, тобто гуманітарна наука, що вивчає найскладнішу сферу життєдіяльності людей – психіку. Психіка – це властивість головного мозку, яка забезпечує людині і тваринам здатність відображати впливи предметів та явищ реального світу. У перекладі з грец. психологія – наука про душу або сферу душевних, суб'єктивних, психічних явищ, які утворюють внутрішній світ людини [2, с. 13].

Структура особистості – це цілісне системне утворення, сукупність соціально значущих психічних властивостей, ставлень і дій індивіда, що складаються у процесі онтогенезу людини. Структуру особистості в сучасній психологічній науці можна розглядати з позиції трьох психологічних дисциплін: загальної психології, соціальної психології і персонології. Їх своєрідною інтеграцією є підхід А. В. Петровського, який визначає у структурі особистості три складові: внутрішньоіндивідуальну (спрямованість, досвід, темперамент, характер, здібності), інтеріндивідуальну, яка проявляється в міжособистісній взаємодії людей (їх статус, соціальні ролі, позиція) та надіндивідуальну, що виявляється за «особистісними внесками» людини в інших людей, значущістю тих змін їхнього життя, які вона здійснює свою діяльність [2, с. 68–69].

Індивідуально-психологічні особливості – неповторна своєрідність психіки кожної людини. Природною передумовою індивідуальних особливостей людини є передусім спадкові та природжені біологічні особливості будови та функцій організму. Дитина народжується з властивими їй кокретними задатками, на ґрунті яких за життя залежно від умов виховання розвиваються й формуються притаманні певному індиві-

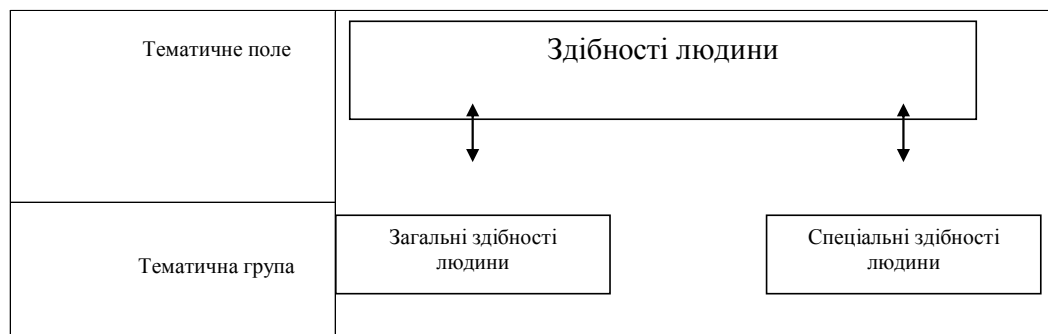
ду будова та функції організму, особистісне психічне буття. Індивідуальні особливості людини найяскравіше виявляються в темпераменті, характері та здібностях.

ФО української мови на позначення індивідуально-психологічних особливостей людини не були предметом дослідження в мовознавстві, що і викликало в нас неабиякий інтерес до цієї фразеологічної мікросистеми.

Детально проаналізований нами фразеологічний склад української мови дав можливість запропонувати ідеографічну характеристику ФО на позначення індивідуально-психологічних особливостей людини, які повністю відповідають класифікації індивідуально-психологічних особливостей людини, прийнятій у психології.

У пропонованій розвідці подається така ієрархічна структура ідеографічної класифікації ФО: синонімічний ряд → семантична група → семантичне поле → тематична група → тематичне поле → ідеографічна група → ідеографічне поле → архіполе [1, 40; 4, с. 40]. В ідеографічній групі ФО «Індивідуально-психологічні особливості людини» об'єднуються тематичні поля ФО, що позначають риси характеру людини, здібності людини, темперамент людини. Здібності – розумові та фізичні властивості, вираженість яких за наявної відповідної мотивації та характеру забезпечує людині високі показники навчання в певній або декількох сферах культури [2, с. 72]. Здібності бувають загальні та спеціальні. Загальні – це сприятливі можливості розвитку особливостей психіки людини, що однаково важливі для багатьох видів діяльності [2, с. 84–85]. Семантичний аналіз ФО, що об'єднуються в тематичне поле ФО «Здібності людини» дає підстави запропонувати структуру тематичного поля ФО (див. схему 1), яка відповідає рубрикації здібностей людини, поданій у психологічній науці:

Схема 1. Структура тематичного поля ФО «Здібності людини»

Як правило, психологи загальні здібності поділяють відповідно до трьох основних сфер діяльності людини [2, с. 85].

Тематична група ФО на позначення загальних здібностей людини складається безпосередньо з синонімічних рядів на позначення цих понять :

1) пізнання (інтелект): *аристократ духу* – «людина високого інтелектуального розвитку» [ФСУМ, с. 15], *не в тім'я (не в потилицю) битий* – «розумний, тямущий, кмітливий» [ФСУМ, с. 26], голова варить – «хто-небудь розумний, кмітливий» [ФСУМ, с. 181], *голова на плечах (на в'язах)* – «хто-небудь розумний, тямущий,

кмітливий» [ФСУМ, с. 182], *голова не половою (не соломою, не клоччям* і т. ін.) *набита* – «хто-небудь розумний, кмітливий» [ФСУМ, с. 182], *голова половою (со-ломою, клоччям* і т. ін.) *набита* – «хто-небудь нерозумний, нерозторопний» [ФСУМ, с. 182], *без голови* – «не здатний добре мислити, нерозумний, некмітливий» [ФСУМ, с. 184], *з головою* – «здатний добре мислити, розумний, кмітливий» [ФСУМ, с. 184], *не з дурного десятка* – «розумний, кмітливий» [ФСУМ, с. 232], *пороху не вигадає (не видумає, не винайде), битий у тім'я* – «позбавлений кмітливості; розумово обмежений» [ФСУМ, с. 84], *казанок (баняк, макітра) варить* – «хто-небудь розумний, кмітливий, добре розуміє що-небудь, орієнтується в чомусь» [ФСУМ, с. 361], *є лій у голові* – «хтось розумний, здібний, кмітливий, розсудливий» [ФСУМ, с. 440], *повний лоб* – «хтось розумний, тямущий, здібний» [ФСУМ, с. 443], *прибитий на цвіту* – «хто-небудь недорозвинений, дурний від природи» [ФСУМ, с. 689], *пустий лоб* – «хтось нерозумний, нетямущий, нерозсудливий» [ФСУМ, с. 443] та ін. Як бачимо, більшість фразеологізмів на позначення інтелекту людини утворюють опозицію: *розумний* – *нерозумний, здатний до всього, вмє все робити* – *не здатний ні до чого* тощо.

2) спілкування (соціальні здібності) : *клепаний на язик; гострий на язик; язик підвішений; язик як бритва* – «здатний дотепно і влучно говорити» [ФСУМ, с. 381], *меткий до слова* – «який любить поговорити» [ФСУМ, с. 484], *язик як помело (лопатень, млин* і т. ін.) – «хто-небудь дуже балакучий, любить говорити багато зайвого, непотрібного» [ФСУМ, с. 977], *лепетливий на язик* – «той, хто говорить; занадто балакучий» [ФСУМ, с. 421], *лопотіти язиком* – «багато і безцільно говорити» [ФСУМ, с. 449] та ін.;

3) праця (креативні або творчі здібності): *майстер (мастак) на всякі (всі) штуки* – «дотепна, вигадлива і т. ін. людина» [ФСУМ, с. 460], *золоті руки* – 1) «майстер своєї справи; вправна, уміла, здібна людина»; 2) «хто-небудь уміє зробити, змайструвати все, за що не візьметься; хтось кмітливий, спритний у роботі» [ФСУМ, с. 768–769], *і швець, і жнець, і на (у) дуду грець; майстер на всі руки* – «людина, яка вмє все робити і вправна в будь-якому ділі» [ФСУМ, с. 962], *дурне сало без хліба* – «нерозумна, ні до чого не здатна людина» [ФСУМ, с. 778], *легка рука* – «той, хто досягає успіху в будь-якому починанні, в усякій справі; якому щастить; везучий» [ФСУМ, с. 418] та ін.

Спеціальні (професійні) здібності – це здатність до розвитку окремих психічних процесів і в якостей особистості для якогось конкретного виду діяльності [2, с. 86]: *високої (найвищої, чистої) проби* – «хто-небудь дуже обдарований, талановитий у чомусь» [ФСУМ, с. 702], *ходяча енциклопедія; ходячий довідник* – «людина, що має різнобічні знання і може дати довідку з різних питань» [ФСУМ, с. 287], *золота голова* – «здібна, обдарована людина» [ФСУМ, с. 183] та ін.

Структура тематичної групи ФО «Спеціальні здібності» не є розгалуженою. Тематична група ФО складається безпосередньо з синонімічних рядів. Наприклад :

1) вокальні здібності: *як (мов, ніби* і т. ін.) *з (порожньої бочки)* – «дуже гучно, голосно» [ФСУМ, с. 46], *як бугай у болоті* – «дуже голосно, сильно» [ФСУМ, с. 60], *на весь (на повний, у повній* і т. ін.) *голос* – «дуже голосно, з усієї сили, з максимальною інтенсивністю» [ФСУМ, с. 187], *ведмідь (слон, рідко бик) на вухо на-*

ступив – «хто-небудь зовсім не має музичного слуху» [ФСУМ, с. 72], *тонке вухо* – «хтось має добрий слух (перев. музичний)» [ФСУМ, с. 163] та ін.;

2) поетичні здібності: *осідлати Пегаса* – «навчатися писати поетичні твори, стати поетом» [ФСУМ, с. 589] та ін.;

3) педагогічні здібності: *дивитися обома* – «бути уважним, пильним, обачним» [ФСУМ, с. 237], *не дрімати* – «бути пильним, діяльним, уважним, постійно перебувати у стані готовності що-небудь робити» [ФСУМ, с. 269], *мати гостре око (гострі очі)* – «бути надзвичайно спостережливим, кмітливим, уважним, настороженим» [ФСУМ, с. 469], *як на долоні* – «надзвичайно ясно, доступно, зрозуміло» [ФСУМ, с. 260], *бачити наскрізь* – «добре знати, уміти розпізнавати чий-небудь думки, наміри» [ФСУМ, с. 19], *брати / взяти силу* – «здобувати владу, набувати впливу» [ФСУМ, с. 54], *дивитися вперед* – «намічати, оцінювати перспективи на майбутнє, передбачати майбутнє» [ФСУМ, с. 234], *доходити / дійти до висновку (думки)* – «остаточно переконуватися в чомусь; приймаючи певне рішення (звичайно після розмірковувань, суперечок і т. ін.)» [ФСУМ, с. 266] та ін.

Висновки. Отже, здібності людини передаються широким діапазоном фразеологічних засобів української мови. У результаті дослідження виявлено 2 тематичні групи ФО на позначення здібностей людини: 1) «Загальні здібності», 2) «Спеціальні здібності». Перша й друга тематичні групи ФО складаються безпосередньо з трьох синонімічних рядів. Найчисленнішим є синонімічний ряд «пізнання (інтелект)». Дослідження окремих фразеологічних мікросистем створить передумови для укладання фразеологічних словників ідеографічного типу.

Перелік умовних скорочень

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови : в 2 кн. – К. : Наук. думка. ФСУМ993. – Кн. 1–2.

Список літератури

1. Грозан Н. Ф. Фразеологічна мікросистема «Поведінка людини» в українській мові (ідеографічний і аксіологічний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. Ф. Грозан. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.
2. Власова І. О. Основи психології та педагогіки : [підручник]. – [2-ге вид., перероб. Затверджено МОН] / О. І. Власова, А. А. Марушкевич. – К., 2011. – 333 с.
3. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : [навчальний посібник] / П. А. М'ясоїд. – К. : Вища школа, 1998. – 479 с.
4. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень) / Ю. Ф. Прадід. – К. ; Сімферополь, 1997. – 252 с.
5. Тураева З. Я. Лингвистика текста и категория модальности / З. Я. Тураева // Вопросы языкознания. – № 3. – 1994. – С. 105–114.
6. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
7. Эмирова А. М. Русская фразеология в коммуникативном аспекте / А. М. Эмирова. – Ташкент : ФАН, 1988. – 91 с.

Прудникова Т. И. Фразеологические единицы украинского языка, обозначающие способности человека / Т. И. Прудникова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 322–327.

Исследуются вопросы семантической и идеографической классификации фразеологических единиц, обозначающих способности человека, с учётом достижений современных фразеологической и психологической наук.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеологическая микросистема, способности человека, тематическое поле, тематическая группа, синонимический ряд.

Prudnikova T. I. Phraseological units of ukrainian language denoting human abilities / T. I. Prudnikova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 322–327.

A semantic and ideographic classification of phraseological units denoting deviational behavior of a person is studied in the article considering the achievements of modern phraseological and psychological sciences. Ideographic classification of phraseological units denoting individual psychological characteristics of human coincide with the classification adopted in psychology. Phraseological microsystem «Human abilities» passed with a wide range of idiomatic funds of Ukrainian language. We found two thematic groups of phraseological units: «General human abilities», «Special human abilities». The thematic group of phraseological units «General human abilities» consists of a synonymic lines that refer to these concepts: 1) knowledge (intelligence); 2) communication (social skills); 3) work (creativity). Structure of thematic group of phraseological units «Special human abilities» is also not extensive. The thematic group of phraseological units consisting of synonymic lines: 1) vocal abilities; 2) poetic abilities; 3) teaching ability.

Key words: phraseological unit, phraseological microsystem, human abilities, thematic field, thematic group, synonymic line.

Поступила в редакцію 16.11.2013 г.

УДК 81'272

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ГЕНДЕРНОЙ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ В ДИСКУРСЕ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ

Самигулина Ф. Г.

Южный федеральный университет, г. Ростов-на-Дону, Россия

В статье рассматривается влияние гендерной принадлежности языковой личности на специфику её речевой коммуникации, анализируются как социо-, так и психолингвистические характеристики личности и их репрезентация в особенностях речевой коммуникации, при этом учитываются гендерно обусловленные различия в функциональной межполушарной асимметрии мозга; дается качественная характеристика «женского» и «мужского» дискурса в виде поуровневого описания используемых ими языковых средств.

Ключевые слова: гендер, языковая личность, картина мира, языковая картина мира, гендерные особенности дискурса, «мужской» и «женский» дискурс.

Постановка проблемы. Дискурсивные исследования предполагают учёт как лингвистических, так и экстралингвистических аспектов речевой деятельности индивида в акте коммуникации. Среди них не перестаёт быть актуальным анализ влияния гендерной принадлежности на специфику дискурса языковой личности. В свою очередь, структура личности представляет собой целостное системное образование, неповторимую комбинацию не только социальных, но и психофизиологических параметров, что и отражается в его языковой личности, которая может иметь свою гендерную специфику. В гуманитарных науках гендер трактуется как одно из базовых измерений социальной структуры общества (наряду с такими характеристиками, как раса, класс, возраст), организующих социальную систему. Соответственно, он конструируется через определённую систему социализации, разделение труда и привычные в обществе культурные нормы, роли и стереотипы. Быть мужчиной или женщиной означает выполнение тех или иных ролей, а не обладание определёнными природными качествами. Следовательно, гендер является социокультурным конструктом, т. е. различия в ролях, поведении, ментальных и эмоциональных характеристиках между мужским и женским сконструированы обществом [4]. Подобное сужение понятия, сводящее его только к социокультурной стороне бытия человека, не является продуктивным. Так как в данном феномене происходит сложнейшее переплетение биологических, психологических, культурных и социальных аспектов, то в нём можно выделить две составляющие: социокультурную и психофизиологическую. К социокультурной составляющей относятся гендерные роли и стереотипы, которые усваиваются в процессе социализации и отражаются в высказываниях, содержащих гендерные установки социума (например: «*Не плачь, как девчонка*»; «*Не дерись, как мальчишка*»). Безусловно, социум и культура оказывают влияние на гендерную дифференциацию речи. С этой позиции «культура выстраивает гендер» [2, с. 23–26]. Здесь в основе лежит анализ распределения социальной власти в обществе. Эта точка зрения разрабатывается социологами в области социальной психологии гендера. Достижение этой науки заключается

в утверждении того, что значительная часть поведения человека напрямую зависит от социальных норм и социального контекста. Поэтому объяснение многих гендерных различий следует искать не в биологических отличиях между полами, а в социальных нормах, которые создаются и прививаются обществом в процессе гендерной социализации и которые предписывают различные типы поведения. При этом механизмами для осуществления пороловой социализации служат дифференциальные усиление и подражание, в ходе которого ребёнок выбирает ролевые модели в соответствующей ему группе и начинает подражать их поведению [2, с. 47]. В качестве радикального течения в рамках социокультурных исследований гендера можно выделить и феминистскую критику языка, достаточно популярную сегодня в связи с изменением социального статуса женщин, но не объясняющую гендерную дифференциацию, а лишь обличающую её [7]. И в лингвистических исследованиях гендер часто предстаёт как социокультурный пол, создаваемый обществом в качестве социальной модели образа и поведения женщин и мужчин, определяющей их положение и роль в обществе [4, с. 3]. Не умаляя значимости социокультурной составляющей гендера, для объективности анализа, полагаем, что следует рассмотреть и психофизиологический аспект данной проблематики, показав детерминированность гендерных различий спецификой психологии и физиологии человека и проиллюстрировав их примерами гендерно дифференцированного дискурса.

Психофизиологическая составляющая гендера может включать в себя эволюционный, нейрофункциональный и психологический факторы. Рассмотрим в первую очередь логику эволюционного развития как важный фактор, влияющий на гендерную дифференциацию речевой коммуникации. В этом случае наибольшей объяснительной силой обладает концепция дифференциации полов доктора биологических наук В. А. Геодакяна, согласно которой различия в полах определяются «формой контакта со средой» [3]. Он исходит из положения о том, что в эволюции борются две противоположные тенденции: генетическая (обеспечение сохранения информации) и экологическая (обеспечение получения информации из среды), которые воплощаются в делении живых существ на женские и мужские особи и отражаются в «специализации» полов, находящихся по отношению друг к другу не в конкурентных, а в комплементарных отношениях [3]. Женский пол скорее реализует задачу сохранения генетической информации, а её изменения – мужской, что сказывается в женском дискурсе в его тенденции к сохранению устаревших языковых форм, диалектизм, склонности женщин к нормированной речи. Мужская же речь характеризуется большей степенью отступления от нормы, частым использованием неологизмов. Поскольку различными были обстоятельства существования мужчин и женщин, их эволюция протекала по-разному. В связи с родом деятельности у мужчин, часто сталкивавшихся с опасностями, вырабатывались соответствующие черты характера: агрессивность, напористость, активность, физическая сила, грубость, стремление к доминированию [2; 11]. Все эти качества отражались как в поведении мужчин, так и в их речи. «Специализация» женщины в рождении и воспитании детей определила путь её эволюции, требующей успешного выполнения этой роли. Именно женщины посвящали себя заботам о детях, сбору фруктов, причём все это происходило в тесном взаимодействии с другими женщинами [10,

с. 145], что способствовало появлению и закреплению у женщин таких навыков, как коммуникабельность, эмпатия, терпимость. Эти качества проявляются естественным образом в женском поведении, а следовательно, и в речи, как одном из важнейших видов поведения. Мужская и женская «специализации» не могли не отразиться в целом на стратегии и тактике их речевой коммуникации. Наблюдаемые факты существенного различия речевого поведения мужчин и женщин доказывают это предположение. Прежде всего, это касается целевой характеристики коммуникации. Как известно, мужчина использует разговор с целью показать, что он контролирует ситуацию, разговор помогает сохранить ему независимость и обогатить свой статус, проявить свое доминирование, так как, с мужской точки зрения, «жизнь – это состязание, борьба за сохранение независимости и предотвращение неудач». Женщина, наоборот, относится к разговору как к важной части межличностных отношений, так как женщина полагает, что «жизнь – это общность, борьба за то, чтобы сохранить тесные дружеские отношения и избежать изоляции» [11, с. 245]. Таким образом, женщины ориентированы на тактику «коммуникативного сотрудничества», а мужчины на тактику «коммуникативного соперничества» [2; 11]. Это сказывается в речевой деятельности. Установлено, что мужчина склонен чаще перебивать собеседника, при этом агрессивно относится к перебивам собственной речи, расценивая их как препятствие на пути к достижению своей цели. Женщина спокойнее реагирует на перебивы, потому что такая реакция не мешает, а, наоборот, способствует ведению кооперативной беседы. Мужская доминантность и коммуникативная агрессивность проявляется в речи в большем употреблении стилистически сниженных средств, инвективы: *Ну чего/давай щас чайку хлобыстнем//; А у него теперь полно всякого дерьма//; Ни хрена на этом огороде не растёт//*; в склонности к использованию в качестве экспрессивных оценок бранной лексики (*чёрт, ни фига, дерьмо*); в преобладании в речи растяжки согласных звуков, что способствует передаче негативных эмоций (*Поговори мне /д-дубина!// Нар-роду /бит-тком!//*), и т. п. С другой стороны, исследователи отмечают в женском общении (тяготеющем к кооперации, к установлению равноправных контактов, к комфортности общения) в среднем большую вежливость в обращении к собеседнику и сдержанность в употреблении грубой и бранной лексики; значимую представленность в речи растяжки ударного гласного, связанного с позитивными эмоциями (*Такой кла-а-ссный фильм вчера видела//*) [5]. Гендерной спецификой окрашено применение актуализаторов и коммуникаторов [6]. Мужчины чаще используют их в общении в ожидании однозначного ответа на поставленный вопрос: *Ты смотрел этот матч / да?//*. Главная особенность женского речевого поведения – это употребление актуализаторов в качестве средства кооперативной беседы: *М.: Ходил я вчера в этот магазин// Ж.: Угу // М.: Видел я эту книгу // Ж.: Угу // М.: Ничего так/ нужно брать // Ж.: Угу //*. Известно, что чаще всего в женской речи *ага, угу, да* не обозначают согласия, а выступают в качестве приглашения к продолжению беседы. Женскую речевую стратегию характеризуют как более «мягкую, зависимую» из-за употребления модальных слов со значением неуверенности в истинности того, о чём они говорят: *Уже пора выходить / наверное//*; вопросительных предложений для выражения просьбы (*Купишь молочка?*) или для продолжения диалога. Мужчины используют

последние в основном с целью получения информации (*Ты / сегодня хлеба купишь?//*). Тем самым, женщины в акте коммуникации направлены на сотрудничество, проявляя большую гибкость и подвижность, сконцентрированность на психоэмоциональной сфере общения. А специфика речевого поведения многих мужчин – «психологическая глухота», т. е. умение сосредоточиться на определённой важной теме в разговоре, отключившись от окружающей обстановки, нацеленность на выполнение социальных задач [9]. Отражение «профессиональной специализации» женщин и мужчин можно проследить и на примере образного словоупотребления в речи. Так, в качестве активных ассоциативных полей в мужской и женской речи выделяют разные участки семантического пространства значений: если для женщин характерны ассоциации, связанные с домом, природой, животными (*присосалась, как пиявка; будто мёдом намазанные; ишачишь, как осёл*), то для мужчин более актуальны ассоциации с военной сферой, техникой и т. п.: *ну и скорость, как у реактивного самолета* (о человеке); *прогрелся двигатель* (о голове) [6]. Гендерная специфика коммуникации проявляется и в тематике бесед: «у женщин много разговоров о семье, детях, болезнях, покупках, а у мужчин – беседы о работе, политике, спорте и др.» [9, с. 35].

Далее обратимся к генезису гендерной дифференциации с точки зрения нейрофункционального фактора. Как известно, мозг человека состоит из двух полушарий, между которыми существуют функциональные различия. В левом полушарии (далее ЛП) расположены речевые центры, ему присуща аналитическая стратегия переработки информации, что обеспечивает логически-рациональное мышление, связанное с вербально-символическими формами. Правое полушарие (далее ПП) схватывает картину мира целостно, одновременно включая в рассмотрение всю конкретную реальность, синтезируя целостный образ, используя при этом глобальную, синтетическую стратегию и обеспечивая интуитивное, образное мышление. ПП также участвует в речевой деятельности, осуществляя анализ интонационно-голосовых характеристик, наполняя речь эмоциональной окраской (ПП ответственно за восприятие эмоций) [1; 8; 10]. В речевой деятельности мужчин и женщин участвуют оба полушария, гендерные различия выявляются только при анализе степени их участия в речи. Исследования показывают, что ЛП специализировано одинаково для мужчин и женщин, именно для аналитического, последовательного, вербально-логического мышления; правая же гемисфера у мужчин более специализирована в аналоговом, образном, пространственном мышлении, которое меньше представлено у женщин, ввиду ее участия в речевом поведении. Тем самым, специализация ПП у мужчин и женщин различна, что обусловлено значительной асимметричностью мозга мужчин в функциональном отношении [10]. Например, показано, что по признаку величины α -ритма межполушарная асимметрия мозга у мужчин при сложной умственной деятельности более выражена, чем у женщин [8]. По выполнению вербальных функций также наблюдается асимметрия. Замечено, что мужчины не очень хорошо говорят, взвешивая каждое слово, у мальчиков хуже произношение, чем у девочек. У женщин же мозговые механизмы вербальных функций могут перекрываться, так как речевые функции локализованы в обеих гемисферах [10, с. 146], что приводит к использованию преимущественно вербально-аналитической стратегии

решения даже в невербальных задачах. Кроме того, у женщин за речь отвечает особая область, расположенная во фронтальной части ЛП, и несколько меньшая по размеру область в ПП. Наличие областей речи сразу в двух полушариях позволяет женщинам много «говорить», лучше владеть речью, насыщая её красками и формами окружающей действительности, а значит, говорить ещё и более эмоционально. Кроме того, ПП и ЛП соединены пучком нервов («мозолистым телом»), что позволяет одной стороне мозга сообщаться с другой и даёт возможность полушариям обмениваться информацией. Выявлено, что у женщин мозолистое тело толще (у них на 30% больше соединений между ПП и ЛП), чем у мужчин [8; 10]. Именно «многоканальность» нервных соединений обуславливает беглость женской речи. Это даёт возможность женщине говорить о нескольких вещах одновременно, поэтому для женского разговора вполне обычно переплетение нескольких тем. Причём характерно такое построение предложения, при котором логическое развитие хода мысли прерывается возникшей по ассоциации побочной вставной линией [6]: *Ну/здоровье хоть ничего у вас там? // Да / так / нормально всё...// Ну у них что ль родился кто?// Ну а как же/ у Маринки девчонка // Девчонка родилась?// Да / ей как-то сдавать надо / и девчонку /говорит / куда девать надо// Да / она ж в этом году заканчивает//. А /это/ Г. там живет?// Г. он не живёт / он топить ходит / а жить он там не живёт //*. Это в свою очередь ведёт к неоднородности, парцелированности «женского» текста: (рассказ о поездке на дачу) *Там эта / Наташа / соседка / у неё дети // Двое // Андрюша и Маша // Как там Андрюша себя чувствует // болел тоже недавно // Позвонить надо // Она была ко мне очень внимательна/ понимаете?// Молоко предлагала //Андрюша уже студент // Я очень // знаете // очень ценю это внимание//*.

Обусловленная психофизиологическими факторами эмоциональность женщины чаще приводит к инверсии в порядке слов. Её рассматривают как один из существеннейших моментов женственности, как правило, противопоставляя её мужской рациональности [9, с. 32]. Так, показано, что у женщин эмоции связаны с обширной областью обоих полушарий, и их функционирование может происходить одновременно с действиями других функций [10], что определяет бóльшую эмоциональность женской речи, лучшее владение речью и «выразительными средствами». Эмоциональность проявляется и на морфологическом уровне, где гендерная дифференциация выявляется в частом использовании в «женском» дискурсе суффиксов субъективной оценки, например: *Наши бабулечки шили всё это своими ручками//; Дальше мы видим здесь какую-то детскую тканюшку/ полюшко/ цветочки/ ягодки/ всё это радует глаз//; Сейчас мы эту книжечку почитаем!//* В этом проецируется потребность в увеличении степени проявления эмоционального признака, в выражении своего отношения. У мужчин использование подобных суффиксов может сигнализировать об использовании слова в отрицательном значении: *Либо три дня потратить на техосмотр/ либо нашёл человекка/ и за двести пятьдесят долларов он сделает всё /за четыре часа// (Познер В.)*. Различие в работе ЛП и ПП в речи мужчин и женщин отражается в точности номинаций. Женщины гораздо чаще используют приблизительные обозначения для предметов и действий: *У нас на ванной/ штучка эта отвалилась/ которая кран держит//; Иди скорее/ пока он*

не это/ иди/ а то уедет//. Мужчины же, наоборот, хорошо владеют терминологией: (разговор в машине) М.: *Опусти дефлектор//* Ж.: *Что опустить?//* М.: *Решиётку/ через которую воздух дует//*. Эмоциональность, связанная с ПП, присуща дискурсивной деятельности женщин, в которой фигурирует большое количество междометий: *Какая гадость/ фу//; Ой/ я не туда попала//; Ой-ой/скажите, пожалуйста,/ какая цаца!//; Ах/ ты так!// Ну ладно//*. В ней много слов с эмоциональным значением: *кошмар, ужас, жуть, прелесть*. Для «женского» дискурса вообще характерна тенденция к преувеличенной экспрессии (*Я жутко обиделась на него//; Такое платье/ бесподобное!//*), к употреблению восклицательных предложений (*Я устала/ как не знаю кто!//; Ах/ как тебя хорошо подстригли!//*). Высокая чувствительность в распознавании изменений в тональности и громкости голоса дает им возможность быстро замечать смену эмоций у собеседника. В целом они чаще используют интонационные средства для выражения многих значений, тогда как мужчины в подобном случае прибегают к лексическим средствам [6], что обусловлено спецификой межполушарной асимметрии мозга женщин и мужчин. «Специализированность» мужского мозга, автономность функционирования лево- и правополушарного мышления приводит к большей монотонности их речи и к тому, что мужчины в среднем с трудом расшифровывают информацию, передаваемую изменением тона.

Выводы. Таким образом, в организации речевого поведения мужчин и женщин и в гендерной специфике дискурса отражается как социокультурная сторона их существования (социальные роли), так и психофизиологическая природа человека (особенности межполушарной асимметрии, распределение языковых зон). Это свидетельствует о том, что необходимо учитывать многие факторы, определяющие специфику мужской и женской речевой коммуникации, и использовать комплексный междисциплинарный подход, позволяющий определить степень их влияния на речевое поведение и особенности репрезентации в дискурсе отдельно взятой языковой личности.

Список литературы

1. Балонов Л. Я. Слух и речь доминантного и недоминантного полушарий / Л. Я. Балонов, В. Л. Деглин. – Л. : Наука, 1976. – 218 с.
2. Берн Ш. Гендерная психология : [монография] / Ш. Берн. – СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 320 с.
3. Геодакян В. А. Теория дифференциации полов в проблемах человека / В. А. Геодакян // Человек в системе наук. – М. : Наука. – 1989. – С. 171–189.
4. Ефремов В. А. Основы гендерной лингвистики : [учебно-методич. пособие] / В. А. Ефремов. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2009. – 118 с.
5. Жельвис В. И. Поле брани: Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира : [монография] / В. И. Жельвис. – М. : Ладомир, 2001. – 349 с.
6. Земская Е. А. Особенности мужской и женской речи / Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, Н. Н. Розанова // Русский язык в его функционировании. – М. : Наука, 1993. – С. 90–136.
7. Кон И. С. Мужские исследования: меняющиеся мужчины в изменяющемся мире / И. С. Кон // Введение в гендерные исследования. – Харьков ; СПб., 2001. – Ч. 1. – С. 562–605.
8. Коновалов В. Ф. Особенности межполушарных взаимодействий при запечатлении информации / В. Ф. Коновалова, Н. А. Отмахова // Вопросы психологии. – № 4. – 1984. – С. 123–127.
9. Крейдлин Г. Е. Мужчины и женщины в невербальной коммуникации : [монография] / Г. Е. Крейдлин. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – 224 с.
10. Спрингер С. Левый мозг, правый мозг / С. Спрингер, Г. Дейч. – М. : Мир, 1983. – 256 с.

11. Таннен Д. Женщины и мужчины в диалоге / Д. Таннен // Гендер и язык. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – С. 233–510.

Самігуліна Ф. Г. Репрезентація гендерної диференціації в дискурсі мовної особистості / Ф. Г. Самігуліна // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 328–334.

У статті розглядається вплив гендерної приналежності мовної особистості на специфіку її мовної діяльності, аналізуються як соціо-, так і психолінгвістичні характеристики особистості та їх репрезентація в особливостях мовної комунікації, при цьому враховуються гендерно зумовлені відмінності у функціональній міжпівкульній асиметрії мозку; дається якісна характеристика «жіночого» та «чоловічого» дискурсу у вигляді порівневого опису використовуваних мовних засобів, які репрезентують стереотипічне уявлення про специфіку чоловічої та жіночої мовної комунікації.

Ключові слова: гендер, мовна особистість, картина світу, мовна картина світу, гендерні особливості дискурсу, «чоловічий» і «жіночий» дискурс.

Samigulina F. G. Representation of gender differentiation in the discourse of linguistic personality / F. G. Samigulina // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 328–334.

The article considers the influence of the gender affiliation of language personality on the specifics of its verbal communication, this problem is investigated in the tide of the actively developing theme of gender differences description and concerns of such complicated and diversely interpreted item as the problem of the genesis of gender differentiation, and in this connection the article focuses on the socio - and psycholinguistic characteristics of personality and their representation in its speech and cogitative activity; as gender studies are consistent with the anthropocentric direction in linguistics, in which the language is considered in close connection with the consciousness and mentation of the person, then gender differences in the functional inter-hemispheric asymmetry of the brain are also taken into consideration; in this connection for the establishment of the correlation between the specificity of the cognitive picture of the world of men and women, their inner intentions and mental sets, peculiarities of emotional processes and gender differentiated language preferences the qualitative characteristic of «male» and «female» discourses is presented in the form of level by level description of the usable language means, representing stereotypical idea in society about the specifics of male and female speech communication.

Key words: gender, language personality, the picture of the world, language picture of the world, gender specifics of discourse, «male» and «female» discourse.

Поступила в редакцію 19.11.2013 г.

УДК 81'373.2

ОТРАЖЕНИЕ СОВЕТСКОЙ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ В КОММЕРЧЕСКИХ НОМИНАЦИЯХ XX ВЕКА

Синяевская О. Е.

Институт филологии Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев

Статья посвящена проблемам присвоения товару коммерческого имени в советский период. В работе представлена специфика корреляции русских коммерческих номинаций XX века с общественными и социально-политическими изменениями советской действительности. В неймах советского периода, в зависимости от экстралингвистических факторов, находили отражение реалии, связанные со становлением господствующей идеологии в СССР, развитием науки, техники и промышленности, просвещением народных масс, воспитанием подрастающего поколения, единением многочисленных республик, входящих в состав Советского Союза. Это обусловило особенности лексико-семантического уровня советских неймов.

Ключевые слова: нейминг, коммерческая номинация, советская рекламная деятельность, прагматическая установка, лексический состав.

Постановка проблемы. «Нейминг» (от англ. «name» – имя) – это процесс и результат создания коммерчески релевантного названия. В качестве сферы профессиональной деятельности нейминг оформился в конце XIX века, когда в связи с технологическим прорывом, развитием науки и ростом производства на рынке начало появляться все большее количество однотипной продукции, что привело к конкуренции и необходимости выделить товар с помощью наименования среди массы подобных.

Исследование коммерческих номинаций советского периода способствует расширению знаний о нейминге как явлении современной действительности и даёт возможность проследить факты преемственности в сфере коммерческих имен. В связи с этим анализ коммерческих названий советского периода представляется актуальным для лингвистики, рекламистики и других наук.

Характер советской рекламной деятельности в целом, и нейминга в частности, был предопределён экстралингвистическими факторами: правительство стремилось распространить свое влияние на все сферы жизни общества, в том числе и коммерческую. Государственный контроль над рекламной деятельностью привёл к нейтрализации конкуренции, что, в свою очередь, негативно сказалось на качестве советских коммерческих номинаций: вместо конкретных торговых марок рекламировались определенные категории товаров. Т. А. Соболева и А. В. Суперанская отмечают существование коммерческих имён в Советском Союзе только в преобразованном виде как сортовых обозначений и выделяют некоторые традиции наименования лишь для отдельных товарных категорий советской промышленности (парфюмерия, кондитерская продукция, мебельные гарнитуры и т. п.) [8, с. 154–155].

Неразвитость номинационной сферы товарного производства в СССР привела к тому, что изучение коммерческих номинаций находилось на периферии исследовательских интересов советских лингвистов и представлено немногочисленными ра-

ботами таких ученых, как А. В. Суперанская, Т. А. Соболева [8], Н. Д. Голев [1], В. А. Москович [4], Е. Ф. Тарасов [10] и некоторых других. Частично советские наименования анализируются в работах З. П. Комоловой [3], О. Е. Яковлевой [11], М. Е. Новичихиной [6].

Целью статьи является изучение специфики соотношения общественных реалий с наименованиями, поскольку «в имени всегда, независимо от воли называющих, отражаются культура и социальная жизнь общества» [9, с. 22].

Особенность коммерческих номинаций заключается в том, что они являются в наивысшей степени искусственными единицами, поскольку создаются с чёткой прагматической установкой побудить потребителя приобрести товар.

Отличительным признаком коммерческих наименований советского периода можно считать то, что они, как и реклама в целом, были направлены не столько на достижение коммерческого успеха, сколько на распространение и культивирование идеалов и правил советского образа жизни, для того чтобы помочь людям «сформулировать новые требования, привить новые вкусы и запросы...» [12]. Анализ советских неймов позволил выделить наиболее продуктивные темы, лежащие в основе коммерческих номинаций XX века.

«Утверждение советской власти»

Приметы раннего советского периода нашли отражение в названиях товаров, которые, выполняя, в основном, идеологическую функцию, также превратились в средство агитации и «пропаганды социалистических идей, нового уклада жизни» [7, с. 4]. К данной группе принадлежат коммерческие наименования, которые представляют элементы господствующей идеологии (например, карамель «*Республиканская*», «*Красная Москва*», «*Красная Заря*», печенье «*Турксиб*», «*Пионерия*», кофе «*Москва социалистическая*», папиросы «*Красноармеец*»). Это способствовало тому, что лексика советских неймов, в особенности раннего периода, характеризовалась идеологической маркированностью.

В сочетании с названием использовались различные невербальные приёмы идеологического давления: изображение общественно-политических деятелей, использование революционной образности и символики, в том числе колоративов. Так, коммерческие названия сопровождалось изображением исторических фигур революционеров, общественных и политических лиц: карамель «*Декабристы*» с портретом Пестеля, «*Всероссийский староста*» с портретом Калинина, «*Юбилейная*» с портретом Я. М. Свердлова, «*Ильич*» с портретом самого Ильича. Возле названия предприятия-производителя в скобках часто указывалось предыдущее наименование фабрики: «*бывш. т-ва Абрикосова*», «*быв. Эйнемъ*», «*бывш. С.Сиу и К^о*», которое выполняло прагматическую функцию апелляции к авторитету и было рассчитано на узнавание данной марки потребителями и признании ее высокого качества, таким образом осуществлялась преемственность традиций. Идеологическая направленность названий усиливалась с помощью использования революционной образности, символики и колоративов. Например, на карамели «*Новая Эра*» изображён памятник «Рабочий и колхозница» – «идеал и символ советской эпохи» [5] на красном фоне.

«Просвещение народных масс»

Помимо агитационной, пропагандистской нагрузки, названия советских товаров выполняли также информационно-просветительскую функцию, что обусловлено задачами государства: информировать людей о значении новых понятий, развивать народное хозяйство, сплотить многочисленные нации, входящие в состав СССР, воспитывать подрастающее поколение.

Развитие науки, техники и промышленности в СССР привело к появлению новых понятий и заимствований. Поскольку уровень грамотности населения являлся довольно низким, был налажен выпуск продукции, которая сопровождалась толкованием новых понятий для того, чтобы ознакомить с ними народ. Например, серия карамели «*Новый вес*» содержала разъяснение новой системы измерительных мер («*500 граммов*», «*килограмм*», «*литр*», «*гектолитр*», «*килолитр*») в стихотворной форме с использованием простонародной, доступной сельскому населению лексики:

*«Не понимать то – было б срам:
Тысячу граммов – килограмм»*

Развитие народного хозяйства и просвещение народных масс, к которому стремилось государство, нашло отражение в серии карамели «*Народная*». В оформлении серии данных конфет использовалось изображение различных способов просвещения крестьян: посещение «очага культуры» – Дома крестьянина, рассылка периодических изданий и т. п. Просветительскую функцию выполняла также карамель «*Крестьянская*», содержащая «полезные советы крестьянину» о различных областях народного хозяйства.

«Воспитание подрастающего поколения»

Одной из важнейших задач государства являлось правильное воспитание молодежи в духе социализма. Это привело к появлению продукции, оформление которой имело назидательно-воспитательный характер (например, шоколад «*Не ходи по проезжей части*»). Так, серия конфет «*Юный пионер*» сопровождалась различными воспитательными лозунгами: «*8 часов труда, 8 часов сна и 8 часов отдыха*», «*Спорт на воздухе – залог здоровья*», «*Выигрывает расчет и ловкость*», «*В здоровом теле здоровый дух*», «*Полезен Русскому здоровью наш укрепительный мороз*».

«Дружба народов»

Статус СССР как самой крупной по площади страны мира, состоявшей в различные годы из 15 союзных республик, вызывал необходимость в более тесном сплочении входивших в состав Советского Союза народов. При этом показательным является выход серии конфет под названием «*Федеративная*», сопровождавшихся изображением представителей разных республик в национальных костюмах («*Башкиры*», «*Лопарь*», «*Малороссы*», «*Мордовка*», «*Рязанка*», «*Тунгус*», «*Чеченец*», «*Якутка*» и т. п.) и выполнявших функцию единения народов.

З. П. Комолова, сопоставляя советские наименования с американскими, также выделяет данную группу наименований и называет её «политика мира и дружбы между народами» [3].

«Достижения в науке, технике, культуре, спорте»

Коммерческие номинации коррелировали с наиболее значительными достижениями советского общества в науке, технике, культуре, спорте. Так, тема активного

и планомерного освоения Советским Союзом Крайнего Севера в середине 30-х годов воплощена в названиях, актуализирующих полярную и северную тематику: кондитерские изделия «*Мишка на Севере*», «*Мишка-сибиряк*», «*Север*», «*Северная ягодная*», «*Полярная*», «*Мишка полярный*», табачные изделия «*Север*», «*Северный Полюс*». Успехи СССР в освоении космического пространства зафиксированы в названиях кондитерских изделий «*Космос*», «*Спутник*», табачных изделий «*Ракета*». К такому событию, как Олимпийские игры, был приурочен выход шоколада «*Олимпийский*» и «*Олимпийский Мишка*». А. В. Суперанская относит такие явления к тем, которые обусловлены фактором моды [9, с. 44].

«Праздники»

Коммерческие наименования особо активно откликались на праздничные и юбилейные даты. В русских неймах XX века нашли отражение значимые для советского общества события (например, табачные изделия «*1 мая*», «*XX лет Октября*», «*XXX лет Октября*», «*Первомайские*», шоколад «*Юбилей Октября*»).

Информативная нагрузка советской торговой рекламы отразилась на лексическом составе неймов. В качестве советских коммерческих наименований использовались, в основном, общеупотребительные слова. Прослеживается тенденция к применению видовых наименований продуктов (например, «*Горькие настойки*», «*Кофе*», «*Ликеры*», «*Пельмени*», соус «*Майонез*», табачные изделия «*Папиросы*»). Практик советской рекламы Г. Горощенко утверждал: «...Первая из наиболее распространённых точек зрения по вопросу об оформлении упаковок, коробок, этикеток заключается в том, чтобы в условиях плановой организации нашей хозяйственной жизни и при отсутствии частной конкуренции всякая этикетка как отдельная художественная величина должна перестать существовать, превратившись в сухой бланк с печатным обозначением содержания и свойств товара и фабрики» [2]. Подобной установкой на конкретность и правдивость объясняется то, что среди неймов товаров почти не представлена экспрессивная лексика. Это обусловлено также отказом советских рекламистов от приёмов западной и дореволюционной русской рекламы.

Выводы. Таким образом, русские коммерческие номинации XX века частично коррелируют с общественными и социально-политическими изменениями советской действительности. В советских неймах, в зависимости от экстралингвистических факторов, находили отражение реалии, связанные со становлением господствующей идеологии, развитием науки, техники и промышленности, просвещением народных масс, воспитанием подрастающего поколения, единением многочисленных республик, входящих в состав СССР. Это обусловило особенности лексико-семантического уровня советских неймов.

Список литературы

1. Голев Н. Д. Заметки об условно-символической номинации в русском языке / Н. Д. Голев // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Вып. 9. – Новосибирск : НГУ, 1980.
2. Горощенко Г. Оформление упаковок / Г. Горощенко. – М.–Л. : Огиз-Изогиз, 1932. 56 с. – Режим доступа: http://vivovoco.rsl.ru/VV/PAPERS/MEN/SOVIET_20/SOVIET_20.HTM
3. Комолова З. П. Семантическая мотивированность прагмонимов (на материале товарных знаков СССР и США) / З. П. Комолова // Проблемы семантики. – М. : Наука, 1974. – С. 333–339.
4. Москович В. А. Товарные знаки / В. А. Москович // Ономастика / [под ред. В. А. Никонова, А. В. Суперанской]. – М., 1969.

5. Новая российская энциклопедия / [под ред. А. Д. Некипелова]. – М. : Энциклопедия, 2004. – Т. 1 («Россия»). – 744 с.
6. Новичихина М. Е. Теоретические проблемы исследования эффективности коммерческой номинации : дис. на соискание учёной степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / М. Е. Новичихина. – Воронеж, 2004. – 351 с.
7. Розенталь Д. Э. Язык рекламных текстов : [учеб. пособие] / Д. Э. Розенталь, Н. Н. Кохтев. – М. : Высш. шк., 1981. – 125 с.
8. Соболева Т. А. Товарные знаки / Т. А. Соболева, А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1986. – 176 с.
9. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного : [монография] / А. В. Суперанская. – М., 1973. – 366 с.
10. Тарасов Е. Ф. Психолингвистические особенности языка рекламы / Е. Ф. Тарасов // Психолингвистические проблемы массовой коммуникации. – М. : Наука, 1974.
11. Яковлева О. Е. Семиотические типы прагматонимов современного русского языка (на материале номинаций продуктов питания) : дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук : спец. 0.02.01 «Русский язык» / О. Е. Яковлева. – Новосибирск, 2006. – 246 с.
12. <http://www.liveinternet.ru/community/4455235/post242227580/>

Синявська О. Є. Відображення радянської дійсності в комерційних номінаціях XX століття / О. Є. Синявська // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 335–339.

Стаття присвячена проблемам присвоєння товару комерційного імені в радянський період. В роботі представлена специфіка кореляції російських комерційних номінацій XX століття з суспільними і соціально-політичними змінами радянської дійсності. У радянських неймах, залежно від екстралінгвістичних чинників, знаходили віддзеркалення реалії, пов'язані із становленням пануючої ідеології, розвитком науки, техніки і промисловості, освітою народних мас, вихованням підростаючого покоління, єднанням багаточисельних республік, що входили до складу СРСР. Це зумовило особливості лексико-семантичного рівня радянських неймів.

Ключові слова: неймінг, комерційна номінація, радянська рекламна діяльність, прагматична установа, лексичний склад.

Sinyavskaya O. E. Reflection of the soviet reality in the commercial nominations of the XX century / O. E. Sinyavskaya // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 335–339.

The article is devoted to the problem of assignment of commercial name to goods during the Soviet period. Specifics of correlation of the Russian commercial nominations of the XX century with public and socio-political changes of the Soviet reality are presented in article. In Soviet names, depending on extralinguistic factors, the realities connected with formation of dominating ideology, found development of science, equipment and the industry, education of population, education of younger generation, unification of the numerous republics which are a part of the USSR reflection. It caused features of lexical and semantic levels of the Soviet names. Russian commercial names of the XX century were generally directed on distribution and cultivation of ideals of the Soviet way of life. Among the most productive subjects which are using as names of the Soviet period, the following was allocated: «statement of the Soviet power» (commercial names which contain elements of dominating ideology); «people education» (commercial names which contain loans and interpretation of new concepts); «younger generation education» (commercial names which contain instructive and educational slogans); «friendship of the people» (commercial names which contain names of the republics which were a part of the USSR); «achievements in science, technics, culture, sports» (commercial names which contain the lexicon relating to development of science, technics, culture and sports in the Soviet Union); «holidays» (commercial names which contain names of the Soviet holidays).

Key words: naming, commercial nomination, Soviet advertizing activity, pragmatical intention, lexical structure.

Поступила в редакцію 20.11.2013 г.

070:811.161.1(73)

ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ФЕНОМЕНЫ В ЗАГОЛОВКАХ РУССКОЯЗЫЧНЫХ ГАЗЕТ США

Смирнова Т. А.

Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского, г. Симферополь

В статье анализируются особенности использования прецедентных феноменов в заголовках статей русскоязычных газет США за 2001–2005 гг. Предпринята попытка исследовать трансформации прецедентных феноменов, используемых в заголовках газет. Анализ практического материала позволяет выявить основные виды трансформаций: семантические (изменения связаны с планом содержания единицы) и структурно-семантические (трансформации связаны с планом выражения).

Ключевые слова: прецедентный феномен, заголовок, газетный дискурс, трансформация, языковая игра.

Постановка проблемы. Современная наука о языке представляет языковую реальность в тесной связи с общественными нормами, требованиями и культурными ценностями, а средства массовой информации являются неким посредником, который не только доносит информацию, но и учит, как воспринимать и интерпретировать её. В данной статье речь пойдет о языке газетной печати. Учёные, работающие над этой темой, такие, как М. Н. Володина, Э. А. Лазарева, Г. Я. Солганик, Э. К. Казанцева, разделяют мнение о том, что современному человеку хватает времени только на то, чтобы обращать внимание на заголовки и подзаголовки печатных текстов. Такую черту современного читателя отмечают не только лингвисты, например, американский автор бестселлеров Лидо Энтони пишет в своей книге «Lassos: An Autobiography («Карьера менеджера») о том, что «большинство людей не читают газетные материалы целиком, а ограничиваются лишь чтением заголовков и подзаголовков. Отсюда следует, что те, кто их формулируют, оказывают большое влияние на восприятие читателями».

Цель статьи – изучить особенности использования прецедентных феноменов в заголовках статей русскоязычных газетных изданий США.

Материалом исследования послужили русскоязычные американские газетные заголовки, содержащие прецедентные феномены. Тексты были получены методом сплошной выборки из интернет-источников с 2001 по 2005 гг. Общий материал исследования составил 445 газетных заголовков с прецедентными феноменами.

Актуальность статьи определяется тем, что в последнее время усиливается интерес к прагматической составляющей современных заголовков, где под прагматикой традиционно понимается отношение знаков к их истолкователю. С точки зрения прагматики, заголовки характеризуются внешней направленностью.

Если говорить о заголовке как о номинативном знаке, то заголовочная текстовая номинация причисляется к сильным текстовым позициям, структурирующим семантический и коммуникативный объём любого текста. Заголовок зеркально отображает квинтэссенцию всего текста. В этой связи заголовок текста можно принять за ведущую текстовую номинацию, за доминанту в его семантической репрезента-

ции. По отношению к тексту заголовков выполняет номинативную функцию: он именуется, в основном и в главном, то содержание, которое через посредство определенной структуры текста предпосылает своему адресату автор [8, с. 116–119]. Заголовок – обязательная структурно-композиционная категория исследуемого типа текста, при изучении которого выделяется два подхода. В рамках первого подхода заголовок – самостоятельная языковая структура, находящаяся вне текста, предвещающая его и стоящая над ним. В рамках второго заголовок – полноправный компонент текста, входящий в него и связанный с другими компонентами целостного произведения. Заголовок, занимая сильную позицию в тексте, выполняет ряд функций. С. И. Сметанина [9, с. 205] выделяет такие функции заголовка: номинативно-информативную, воздействующую, рекламную и графически-выделительную. Некоторые ученые выделяют наряду с этими функциями оценочно-экспрессивную, интегративную и мнемоническую. При этом многие говорят о том, что заголовку в современных газетах отводится в большей степени интригующая роль, а не информативная. Поэтому заголовок иногда насыщен образными лексическими средствами больше, чем сам текст статьи. Именно по этой причине базой данного исследования послужили заголовки статей. Использование ПФ в заголовочных структурах, с одной стороны, повышает экспрессивность газетно-журнального дискурса, а с другой – создает вертикальный контекст, усложняя речевое произведение журналиста, порождая многоплановость текста. Под прецедентными феноменами (далее ПФ) мы понимаем феномены, значимые для той или иной личности в познавательном и эмоциональном отношениях, имеющие сверхличностный характер, т. е. хорошо известные и окружению данной личности, включая и предшественников, и современников, и, наконец, такие, обращение к которым возобновляется неоднократно в дискурсе данной языковой личности. Основными видами ПФ являются прецедентный текст, прецедентное имя (ПИ), прецедентное высказывание (ПВ) и прецедентная ситуация (ПС). Прецедентны также делятся на социумно-прецедентные, национально-прецедентные и универсально-прецедентные (цивилизационные).

Показателем активности ПФ в современной газетной речи служит частотность использования одних и тех же первичных текстов, при этом рассматриваемы тексты-прецедентны превращаются в модель, по которой производятся новые языковые единицы.

Прежде чем ввести в заголовок ПФ, автор не редко прибегает к некоторым преобразованиям (трансформациям). На данном материале мы выделили два основных приёма трансформации прецедентных феноменов: семантические (изменения связаны с планом содержания единицы) и структурно-семантические приемы (трансформации связаны с планом выражения). Эти две группы имеют внутреннее деление на подгруппы, включающие всевозможные частные разновидности преобразований прецедентных единиц. Семантические приёмы преобразования прецедентных единиц предполагают выявление новых оттенков смысла оборота и/или преднамеренное обыгрывание прямого словарного значения его отдельных компонентов или всего сочетания. Например, заголовок *«Мы выбираем, нас выбирают...!»* → *статья о выборе колледжа (Русский базар, №6(302) от Чт, 2002-01-31 – Чт, 2002-02-07) – ср. слова из «Чёрное и белое» (Мы выбираем, нас выбирают...) – романс из музыки*

к фильму режиссёра Алексея Коренева «Большая перемена» (1972 г.). Если в романсе эти слова значат выбор избранника или избранницы, то в данной статье речь идёт о том, как проходит вступительная кампания в США.

Структурно-семантическая трансформация, в отличие от семантической, связана с преобразованием его компонентного состава. Она более разнообразна по своим приемам и сводится к нескольким основным типам: лексическая, грамматическая или синтаксическая трансформация оборота; сокращение/расширение состава оборота; контаминация, паронимазия.

Приведем несколько примеров заголовков, являющих собой русские прецедентные высказывания с включенной в них американской лексикой либо с заменой исходных слов на компоненты из американской лексической базы. В таком случае один компонент либо заменяется другим, либо высказывание «обыгрывается» новым ранее не звучавшим контекстом. Следует отметить, что такого рода примеры чаще всего встречались в заголовках статей спортивных хроник. В зависимости от характера включенных в прецедентную единицу компонентов можно выделить несколько групп:

– **прецедентные высказывания с заменёнными в их составе компонентами-именами собственными** (имена политиков, игроков спортивных команд и т. д.)

«Раз – Диего, два – Диего» → спортивная хроника, американский футбол (газета «Русский базар» №52(296); 2001-12-20 – 2001-12-27) – ср. слова из советской детской песни «Вместе весело шагать по просторам». В данном случае мы наблюдаем замену оригинального слова (не имени собственного!) на компонент – имя игрока спортивной команды.

«Тим и его команда» → спортивная хроника, НБА, игрок Тим Данкан (газета «Русский базар», №10(360) от 2003г.) – ср. название детской книги «Тимур и его команда». На этом примере видно, что автор заголовка статьи прибегнул к приёму, заменив в исходном ПЕ одно имя собственное «Тимур» на другое «Тим», причём эта замена успешна и тем, что второй (заменённый компонент) представляет собой сокращение от исходного слова, что не нарушило общего звукового впечатления от получившейся фразы, т. е. данная трансформация основана на созвучии исходного слова с заменяющим (паронимазия). Примеры паронимазии встретились нам в 47 заголовках. Приведем некоторые примеры:

«Певцов много, а Певцов один» → интервью с Д. Певцовым (Русский базар, №52(296) от 2001-12-20 – 2001-12-27).

«Все за Путина. Все запутано» → статья о политической ситуации в России спустя два года после выборов (Русский базар, №52(296) от 2001-12-20 – 2001-12-27).

Среди заголовков данной группы встречались примеры и тех, в которых автор прибегал к использованию словообразовательной языковой игры, так называемой графической контаминации, при котором «соединяются два узуальных слова, которые порождают третье – окказионализм» [3, с. 17] с графическим выделением сегмента. Такие окказионализмы могут быть оформлены и латинской графикой. Исследователи отмечают, что смешение латинских и кириллических графем «создаётся осознанно, у его авторов есть определённые цели и задачи, одним словом, речь идёт об использовании одного из средств языковой выразительности – о языковой

игре» [3, с. 35]. Например, «Откровения в интернете: BLOG в помощь» – статья о новом феномене в интернете – блоге (Русский базар, от 2005 №1 (454)) – ср. русское выражение *бог в помощь*. В данном случае можно говорить о том, что автор использовал такой приём для создания комического эффекта;

– **прецедентные высказывания с включенными в их состав компонентами-названиями реалий американской жизни (названия различных социальных программ, учебных заведений и т. д.):**

«В колледж впереди паровоза» → статья об изменении в правилах поступления в американские вузы (Русский базар; №51(295);2001-12-13 – 2001-12-20) – ср. фразеологизм «бежать впереди паровоза». В этом примере автор обращается к использованию фразеологизма «бежать впереди паровоза», при этом опускает глагол и добавляет словосочетание «в колледж». Слово «колледж» мы относим к названиям реалий американской жизни.

«Хиллари в сенате: первый блин не комом» → о работе Хиллари Клинтон в Сенате (Русский базар, №4(300);2002-01-24 – 2002-01-31) – ср. фразеологизм «первый блин комом». В данном заголовке автор выражает оценку, для этого обращается за помощью к русской фразеологии. Фразеологизм употреблён с изменением в структуре, добавлена отрицательная частица «не», которая меняет значение фразы. Таким образом, изменённая структура словосочетания выступает в заголовке в виде положительной оценки.

«На полицию надейся, а сам не плошай...» → криминальная хроника (Русский базар; №22 от 2002 г.) – ср. поговорку «на Бога надейся, а сам не плошай». Этот заголовок представляет собой пример замены одного структурного компонента другим. В данном случае автор заменяет слово «Бог» в оригинальной фразе на «полиция», подчёркивая тем самым необходимость высокого доверия к правоохранительным органам и несоответствия этого в действительности.

«Бруклинский доктор Айболит» → интервью с ветеринаром (Русский базар; № 52(400)от 2003 г.) – ср. детская сказка «Доктор Айболит» К. Чуковского. В данном примере автор актуализирует у русскоязычного читателя знания детской литературы. В заголовке использовано прецедентное имя – герой сказки для детей доктор Айболит. Автор добавил прилагательное «бруклинский» с целью очертить актуальность статьи для жителей Нью-Йорка, в частности Бруклина.

«Преступление и наказание в армии США» → статья-обозрение криминальной ситуации в американской армии (Русский базар; №52 от 2004 г.) – ср. «Преступление и наказание» Ф. М. Достоевского. Заголовок представляет собой следующую структуру: в основе – название романа Ф. М. Достоевского, в качестве дополнения представлено словосочетание, которое раскрывает, о какой военной структуре пойдёт речь в статье.

«О бедном копе замолвите слово...» → статья-благодарность полицейским Нью-Йорка (№1565 26 September 2005 г.) – ср. «О бедном гусаре замолвите слово» – телевизионный двухсерийный исторический фильм режиссёра Эльдара Рязанова. Премьера фильма на Центральном телевидении СССР состоялась 1 января 1981 года. Заголовок – аллюзия, трансформированная прецедентная единица с целью актуализации темы статьи.

Замена компонента или включение в состав ПЕ другого компонента – названия реалий американской жизни не мешает пониманию читателя, а наоборот актуализирует его знания в области как русской, так и американской культуры. Ведь в условиях функционирования языка в иноязыковом окружении когнитивная база носителей пополняется различными концептами и реалиями действительности данного иноязыкового общества. Приведённые примеры заголовков из американской прессы, издаваемой на русском языке, показывают, что языковое сознание русскоязычных американцев включает в себя концепты русской и американской культуры.

По мнению исследователя прецедентных текстов И. В. Захаренко, «при функционировании прецедентного высказывания важным оказывается не столько понимание его значения, сколько знание экстралингвистических, когнитивных факторов, стоящих за данной единицей (т. е. системного смысла высказывания), что позволяет относить прецедентное высказывание к феноменам лингво-когнитивным и рассматривать данные единицы (при определенных коммуникативных условиях) как символы других прецедентных феноменов»[3, с. 95].

Характеризуя трансформации без участия американской лексики, следует отметить, что примеры таковой тоже разделяются на те, в которых присутствуют включения, и те, в которых заменён один компонент или более. Например,

«*Наступая на канадские грабли...*» → о повышении налога на сигареты в США по аналогии такой реформы в Канаде (Русский базар, №26 (322) от 2002 г.) – ср. фразеологизм «наступать на грабли». Данный заголовок является примером не замены, а включения (дополнения). Автор использует исходное «наступать на грабли» в форме деепричастия, к тому же он добавляет прилагательное «канадский» для того, чтобы очертить географию темы данной статьи.

«*Дамы приглашают ветеранов*» → о вечере в русском клубе в Бруклине (Русский базар, № 48 (292) от 2001-11-22 – 2001-11-29) – ср. название «Дамы приглашают кавалеров» 1980 г.– лирическая комедия по мотивам рассказа Льва Исаевича Славина «Кафе „Канава“». Этот заголовок – пример замены одного компонента другим, в данном случае заменено слово «кавалеры» на «ветераны», так как речь в статье пойдёт о встречи с ветеранами.

Среди этой группы наблюдаются также примеры так называемого усечения исходной конструкции. Под этим приёмом мы понимаем следующее:

«*Где тонко...*» → статья о мерах предосторожности, которые внедряет Конгресс США после 11 сентября (Русский базар, № 50 от 2001-12-06 – 2001-12-13) – ср. поговорку «где тонко, там и рвется». Эта заголовочная конструкция представляет собой усечённую фразу. Возможно, такой подход предпринят, потому что в статье речь идёт о трагических событиях 11 сентября 2001 г., а как показал анализ заголовков этой тематики, авторы редко прибегают к использованию прецедентных единиц в этом случае.

Трансформации среди прецедентных единиц в заголовочной структуре, относящихся к сфере-источнику неотечественного происхождения, представляют собой также включения в виде замены или добавления, а также в этой группе выделяются переведённые на русский прецедентные единицы.

«*Агитпрон разбушевался*» → о выходе фильма «В тылу врага» раньше предполагаемого релиза и его влиянии на подростков (Русский базар, № 50; 2001-12-06 – 2001-12-13) – ср. название «Фантомас разбушевался» (фр. *Fantômassedéchaîne*), в ФРГ «Фантомас против Интерпола» – французская приключенческая комедия, снятая режиссёром АндрэЮнебелем по мотивам авантюрных романов Марселя Аллена и Пьера Сувестра. В 1965 году этот фильм выходит на экраны. Данный пример показывает, что автор трансформировал прецедентную единицу, заменив в ней имя из оригинальной фразы на слово, актуальное для статьи с целью актуализировать свой вывод.

«*Плавильные котелки*» → статья о статистике заселённости иммигрантами больших городов Америки (Русский базар, № 51 (295); 2001-12-13 – 2001-12-20) – ср. «плавильными котлами» называют в США густонаселённые города. Заголовок представляет собой перевод с английского популярного среди американцев названия больших городов. В данной статье автор с помощью использования прецедентной единицы в заголовке актуализирует тему статьи.

«*Гуд бай, май лав*» → о популярности сайтов, помогающих разорвать отношения (Русский базар, № 8 (304); Чт, 2002-02-14 – Чт, 2002-02-21) – ср. название популярного хита греческого певца Демиса Руссоса «Goodbyemylove». Следует обратить внимание, что прецедентная единица, которая была использована автором для актуализации темы статьи, представляет собой перевод названия песни с английского на русский язык.

Среди заголовков были те, которые представляли собой прямое цитирование. И. П. Смирнов различает три формы проявления интертекстуальных отношений в посттексте («три вида референции»): «Во-первых, ситуация может быть отмечена как реальная социофизическая... Второе: если в ситуациях, маркированных как социофизические, признак фактичности, достоверности становится иррелевантным, то они обретают форму квазиреальных» [10, с. 85]. Наконец, ситуация, на которую ссылается посттекст, может быть «отмечена как явленная чужим текстом... и тогда функции референта принимает на себя чужой текст». И. П. Смирнов называет эти формы соответственно «реализация», «виртуализация» и «экспликация» претекста.

В прямых цитатах наблюдается настолько явная экспликация претекста, что публикаторы берут соответствующие фразы в кавычки. Например,

«*Ни страны, ни погоста не хочу выбирать...*» → статья о Манхэттене – ср. строку из стихотворения Иосифа Бродского (Вечерний Нью-Йорк; № 1564 19 September 2005 г.). Заголовок представляет собой прямое цитирование с целью актуализации главного тезиса статьи.

«*Давайте говорить друг другу комплименты...*» → статья о пользе комплиментов (Вечерний Нью-Йорк; №1712 22 July 2005 г.) – ср. слова из песни Б. Окуджавы «Пожелания друзьям». Этот пример также показывает, что автор прибегнул к прямому цитированию с целью актуализации основного тезиса статьи.

«*Кабы не было зимы...*» → о климатических пристрастиях, климатической эмиграции (Вечерний Нью-Йорк; № 1574 28 November 2005 г.) – ср. слова из песни В. Толкуновой из мультфильма «Зима в Простоквашино». Заголовок-аллюзия, не

трансформированная, усечённая актуализация к выводу автора (о невыносимой зиме в Нью-Йорке).

Выводы. Для заголовков русскоязычной прессы США характерно использование прецедентных феноменов, что является свидетельством «карнавализации» языка, нацеленности на языковую игру, а также и тенденцией к самовыражению русскоязычных авторов при создании заголовков с русскими прецедентными единицами. В дальнейшем для создания более полной картины функционирования прецедентных феноменов в заголовках русскоязычных газет США представляется возможным определить прагматический потенциал прецедентных феноменов в заголовках на основе исследований Э. А. Лазаревой и В. В. Красных.

Список литературы

1. Богуславская В. В. Моделирование текста: лингвосоциокультурная концепция. Анализ журналистских текстов / В. В. Богуславская. – [2-е изд.]. – М., 2008. – 280 с.
2. Гудков Д. Б. Прецедентные имена в языковом сознании и дискурсе / Д. Б. Гудков // Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ. Братислава, 1999 г. Доклады и сообщения российских ученых. – М., 1999. – С. 120–125.
3. Захаренко И. В. Прецедентные имена и прецедентные высказывания как символы прецедентных феноменов / И. В. Захаренко, В. В. Красных, Д. Б. Гудков // Коммуникация : [сб. ст.] ; [ред. В. В. Красных, А. И. Изотов]. – М., 1997. – Вып. 1.
4. Захаренко И. В. Прецедентные высказывания как объект лингво-когнитивного анализа / И. В. Захаренко // Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ. Братислава, 1999 г. Доклады и сообщения российских ученых. – М., 1999. – С. 143–150.
5. Караулов Ю. Н. Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности / Ю. Н. Караулов // Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы. – М., 1986. – С. 27–32.
6. Костомаров В. Г. Как тексты становятся прецедентными / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // Русский язык за рубежом. – № 1. – 1994. – С. 73–76.
7. Лазарева Э. А. Заголовок в газете / Э. А. Лазарева. – Екатеринбург, 2004.
8. Новикова Т. Л. Конвенциональное и ситуационно заданное содержание заголовочных номинаций художественного текста / Т. Л. Новикова // Текст. Структура и семантика. Доклады IX Международной конференции. – М., 2004. – С. 116–119.
9. Сметанина С. И. Медиатекст в системе культуры (динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века) / С. И. Сметанина. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2002.
10. Смирнов И. П. Порождение интертекста (Элементы интертекстуального анализа с примерами из творчества Б. Л. Пастернака) / И. П. Смирнов. – СПб., 1995. – 193 с.

Смирнова Т. О. Прецедентні феномени в заголовках російськомовних газет США / Т. О. Смирнова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 340–347.

У статті аналізуються особливості використання прецедентних феноменів у заголовках статей російськомовних газет США за 2001 - 2005 рр.. Зроблено спробу дослідити трансформації прецедентних феноменів, що використовуються в заголовках газет. Аналіз практичного матеріалу дозволяє виявити основні види трансформацій: семантичні (зміни пов'язані з планом змісту одиниці) і структурно-семантичні (трансформації пов'язані з планом вираження).

Ключові слова: прецедентний феномен, заголовок, газетний дискурс, трансформація, мовна гра.

Smyrnova T. Precedent phenomena used in the headlines of Russian-language American newspapers / T. Smyrnova // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 340–347.

The article deals with precedent phenomena used in the headlines of Russian-language American newspapers in the years of 2001-2005. Attempted to investigate the transformation of precedent phenomena used in

the headlines. The main object of the article is to analyze using precedent phenomena in headlines of Russian-language American newspapers. Research material is Russian-speaking American newspaper headlines containing precedent phenomena. The texts were obtained by sampling from online sources in the years of 2001-2005. General research material was 445 headlines with precedent phenomena. Analysis of practical material allows to identify the main types of transformations: semantic (the changes are related to the plan of the content of the unit) and the structural-semantic (the transformation associated with the plan of expression).

Precedent phenomena make up the central part of the individual's cognitive space and that of the cultural community on the whole. The knowledge of PP can reflect people's interconnection with a certain culture and historical period [Karaulov 1987]. The corpus of PP is very large, it consists of famous books, titles of songs, names of heroes, names of authors, advertisements, slogans, i.e. different types of citation.

A headline is the obligate, structural and compositional, the study of which implies two approaches. In the first approach, a headline is an independent linguistic structure, which is outside of the text and stands over it. Under the second, a headline is the full text component which enters it, and is associated with other components of the text.

The headline is in the strong position in the text, performs a number of functions: nominative-informative, impact, advertising and graphics-secretory. In this article we also define types of transformations which author makes with precedent phenomena before using it in headlines.

The headlines of Russian-language American newspapers characterizes by using precedent phenomena and «carnivalization» of the language, focusing on the language game. Russian-speaking authors try to self-express in headlines by using Russian precedent units.

Key words: precedent phenomena, headline, newspaper discourse, transformation, language-game.

Поступила в редакцию 17.11.2013 г.

УДК 81'27-81'42

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ВВІЧЛИВОСТІ У ПРОЕКЦІЇ НА ВІЙСЬКОВИЙ ДИСКУРС УКРАЇНИ

Старух В. О.

Академія внутрішніх військ МВС України, м. Харків

Стаття присвячена дослідженню особливостей реалізації комунікативних стратегій ввічливості у військовому дискурсі України. У виявленні реалізації стратегій ввічливості в офіційному та неофіційному військовому дискурсі України автор особливу увагу приділяє концепції ввічливості П. Брауна та С. Левінсона, а також стратегіям ввічливості М. Бьорк та Р. Краута. В результаті аналізу автор також виокремлює інтернаціональні та національно-специфічні елементи реалізації комунікативних стратегій ввічливості у військовому дискурсі України.

Ключові слова: комунікативна стратегія, ввічливість, військовий дискурс, позитивне обличчя, негативне обличчя.

Постановка проблеми. Військові являють собою окремих соціальний прошарок населення, а дискурс військових значною мірою відрізняється від дискурсу цивільних. Наявність таких складових, як субординація, чітка регламентація відносин між званнями є головною відмінністю комунікативної субкультури військових. Проте субкультури не є феноменом, відокремленим від нації, тому в кожній із них локалізуються риси національної макрокультури, загальнонародної і професійної. Вивчення комунікативних особливостей різних субкультур у їх взаємодії між собою та з національною макрокультурою сприяє покращенню взаєморозуміння у діловій та побутовій сферах спілкування, а отже, і встановленню гармонійних стосунків у межах країни. З огляду на існування чітко виражених інтернаціональних специфічних особливостей військового дискурсу важливим стає і питання про національні та інтернаціональні його елементи. Виявлення названих елементів спрямоване на гармонізацію відносин уже не в межах країни, а на рівні міжнародного співробітництва. Реальною стала соціальна потреба у розв'язанні питання про специфіку реалізації комунікативних стратегій і тактик у військовому дискурсі в порівнянні із цивільним.

До аналізу сформульованого питання спонукав і лінгвістичний контекст, у якому активно досліджуються комунікативні стратегії в різних типах дискурсу і виявляються нові нюанси вираження фактору людини в мові [4]. Соціальна значущість і відповідність сучасним напрямкам лінгвістичного дослідження мовних явищ свідчать про актуальність теми, якій присвячена наша робота.

Аналіз теоретичної літератури за темою роботи дозволив зробити висновки про стан вивченості проблеми в цілому. Останнім часом стала помітною увага науковців до аналізу комунікативних стратегій різних типів, зокрема і стратегій ввічливості. Науковці формулювали свою точку зору на тлумачення ввічливості: 1) ввічливість як соціальна норма (B. Fraser); 2) ввічливість як мовні максими, правила (P. Grice, R. Lakoff, G. Leech); 3) ввічливість як договір про ведення діалогу (B. Fraser, W. Nolan); 4) ввічливість як такт (R. W. Janney, H. Arndt); 5) ввічливість

як розуміння дискурсу (R. Watts); 6) ввічливість як етична та прагмалінгвістична категорія (Н. І. Формановська); 7) ввічливість як оцінка статусу людини (В. І. Карасик) тощо.

Проте жодна з робіт не була присвячена дослідженню реалізації комунікативних стратегій ввічливості у проекції на військовий дискурс України, що зумовило появу прогалини в уявленнях про названий феномен і висвітлило суперечність. Сформулюємо її як запитання, що потребує вирішення. Як співвідносяться наказ – базовий елемент військового дискурсу, що в онтогенезі ніби заперечує стратегію ввічливості, – і демократизація відносин у військовій і правоохоронній сферах, яку постулює сьогоднішній цивілізований світ? Відповідь на це питання може дати аналіз мовних особливостей спілкування у військовому дискурсі.

Отже, метою дослідження є виявлення особливостей реалізації комунікативних стратегій ввічливості у військовому дискурсі України.

Передусім звернемося до аналізу базових понять дослідження, зокрема термінів комунікативна стратегія та комунікативні стратегії ввічливості.

Поняття комунікативна стратегія виникло в межах прагматичної лінгвістики, зокрема характеристики дискурсу. Розглядаючи дискурс як комунікативну подію, Т. А. ван Дейк виділив у ньому три типи контексту: соціальний контекст, прагматичний контекст і лінгвістичний контекст [2, с. 19–22]. Т. А. ван Дейк, В. Кінч та інші науковці зазначили, що соціальний контекст є одним із найважливіших елементів у досягненні розуміння в процесі комунікації.

Соціальний контекст належить до контекстуальних елементів процесу розуміння мовного повідомлення. Він складається із прагматичних та ситуаційних аспектів. Уявлення людини, яка сприймає інформацію, про цілі та інші мотивації людини, що повідомляє, а також власні цілі та мотиви отримувача інформації достатньою мірою визначають інтерпретацію й розуміння мовного повідомлення. Ситуаційний елемент полягає в тому, що учасники комунікації взаємопов'язані, вони можуть виконувати різні функції та ролі [1].

З метою встановлення змісту мовного повідомлення, необхідно здійснювати аналіз соціального контексту [там же]. При цьому необхідно ще мати набір конвенціональних установ (conventions) (правил, законів, принципів, норм, цінностей), які б визначали, які дії асоціюються з конкретними позиціями, функціями [там же]. Для нашого дослідження викладені положення враховані у побудові моделі аналізу: перш ніж виявляти особливості реалізації комунікативних стратегій ввічливості, ми маємо виділити специфічні риси соціального контексту військового дискурсу.

Прагматичний контекст охоплює широке коло питань: від комунікативних інтенцій, комунікативних стратегій і тактик мовця, умов подавання інформації і її інтерпретації до результату комунікації [там же], проте у світлі розв'язання наших завдань основну увагу зосередимо на понятті комунікативної стратегії, зокрема стратегії ввічливості. Їх ми будемо аналізувати в сукупності з лінгвістичним контекстом – власне мовними елементами комунікації, оскільки в реальному спілкуванні вони є неподільними.

Існує велика кількість визначень поняття комунікативна стратегія. У нашому дослідженні за основу було взяте визначення комунікативних стратегій

О. С. Иссерс: «...комплекс мовних дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети» [3, с. 54].

У нашому дослідженні ми приділяємо особливу увагу ідеї вчених П. Брауна та С. Левінсона [6] про розуміння ввічливості через поняття *positive face* та *negative face* та вчених М. Бьорк та Р. Краута, які розширили теорію П. Брауна та С. Левінсона в проекції на віртуальну спільноту [7]. Роботи П. Брауна та С. Левінсона все ще залишаються важливими попри критику і надають можливість зрозуміти комунікативну поведінку співрозмовників у процесі спілкування. Проте слід зазначити, що все ж таки реалізація ввічливості має національну специфіку, хоча автори зазначають факт її універсального характеру.

П. Браун та С. Левінсон вважають, що ввічливість – це вміння використовувати в процесі комунікації правильні стратегії. Під *positive face* вони розуміли «позитивний зміст свого образу або особистості, який потребує партнер по комунікації». *Negative face* – це свобода дій, право залишатися собою, право не приймати на себе негативних зобов'язань. В процесі соціальної взаємодії комуніканти підтримують *face* один одного [6].

Ввічливість, яка виражається мовними засобами, – це маскування мовних актів, які несуть загрозу *positive* або *negative face* партнера по комунікації. Отже, ввічливість може бути позитивною та негативною.

Стратегії позитивної ввічливості включають висловлювання, які є ознакою доброзичливості, дружніх почуттів, солідарності. М. Бьорк та Р. Краут виділяють 15 стратегій позитивної ввічливості [7]. Подамо ці стратегії разом із коментарями щодо їх використання в офіційному військовому дискурсі, прикладом якого є Статут внутрішньої служби Збройних Сил України [5], та неофіційному, прикладом якого є повсякденне спілкування військовослужбовців.

1. Стався з розумінням до інтересів, потреб і чеснот слухача (*Notice, attend to his interests, wants, needs, goods*). У офіційному спілкуванні елементи цієї стратегії передбачені в статутних вимогах, які стверджують, що начальник повинен уважно вислухати підлеглого і навпаки. У неофіційному дискурсі ці стратегії підкоряються загальнонаціональним закономірностям.

2. Перебільшуй інтерес, схвалення, симпатію до слухача (*Exaggerate interest, approval, sympathy with H*). В офіційному військовому дискурсі ця стратегія не використовується. В неофіційному спілкуванні вона спостерігається іноді в педагогічних цілях.

3. Збільшуй ступінь інтересу до слухача (*Intensify interest to H*). Ця стратегія не використовується в офіційному дискурсі, хоча в неофіційному може іноді спостерігатися.

4. Використовуй маркери приналежності до групи (*Use in-group makers*). Маркери приналежності до групи передбачені у військових статутах. Це і правила вітання, і мовні кліше прощання тощо. В неофіційному військовому дискурсі маркери приналежності до групи визначаються віковими характеристиками та спеціалізацією навчання.

5. Шукай згоди (*Seek agreement*). В офіційному військовому дискурсі ця стратегія поширена мало, адже підлеглий беззаперечно повинен виконувати наказ.

В неофіційному військовому дискурсі ця стратегія частково використовується з метою покращення виконуваної роботи.

6. Уникай незгоди (Avoid disagreement). В офіційному військовому дискурсі стратегія не використовується. В неофіційному частково використовується з метою уникнення конфліктних ситуацій.

7. Припускай, створюй, стверджуй спільність інтересів (Presuppose, raise, assert common ground). На цьому принципі побудована вся система військового виховання, отже, стратегія поширена у військовому дискурсі.

8. Жартуй (Joke). В офіційному військовому дискурсі ця стратегія не вітається. В неофіційному спілкуванні жарти дозволяють відійти від серйозності військових справ та внести незначний елемент зближення, наприклад, між офіцером та курсантом, або просто розрядити атмосферу.

9. Стверджуй, припускай, що мовцеві відомі турботи й бажання слухача (Assert, presuppose H's knowledge of and concern for H's wants). Ця стратегія використовується вибірково як в офіційному, так і в неофіційному дискурсі.

10. Пропонуй, обіцяй (Offer, promise). В офіційному дискурсі не використовується, адже обов'язковим для підлеглого є виконання наказів попри те, що він в результаті його виконання отримає. В неофіційному дискурсі ця стратегія використовується рідко.

11. Будь оптимістичним (Be optimistic) – одна із основних стратегій військових, хоча клішованих засобів вербального вираження вона не має.

12. Втягуй у діяльність і мовця, і слухача (Include both S and H into activity). В офіційному військовому дискурсі ця стратегія використовується з великою обережністю – хіба що в дидактичних цілях. В неофіційному дискурсі використовується, але частково.

13. Інформуй або запитуй про причини (Give or ask for reasons). Обов'язкове правило спілкування як в офіційному, так і в неофіційному військовому дискурсі.

14. Припускай і стверджуй взаємність (Assume or assert reciprocity). Цю стратегію можна назвати імпліцитно представленою в офіційному та неофіційному спілкуванні.

15. Демонструй розуміння і симпатію до слухача (Give gifts to H: goods, understanding, cooperation). В офіційному військовому дискурсі ця стратегія не вітається, але вона використовується в неофіційному спілкуванні.

Негативна ввічливість орієнтована на negative face співрозмовника, вона враховує бажання співрозмовника бути незалежним. М. Бьорк та Р. Краут виділяють 10 стратегій негативної ввічливості [7].

Так, перша стратегія стверджує: Навмисно уникай прямої мови (Be conventionally indirect). Подібні стратегії є неприйнятними для військового дискурсу, адже в кожному випадку комунікації повинно бути чітке звернення. У другій стратегії зазначено: Використовуй вирази модальності можливості (необов'язковості) та питання (Question, hedge). У військовому дискурсі відсутні вирази з прийменником *чи*, які виражають необов'язковість, та вирази на позначення можливості виконання наказів. Третя стратегія стверджує: Будь песимістичним (Be pessimistic). Ця стратегія відсутня у військовому дискурсі, адже військовослужбовців з самого по-

чатку орієнтують на досягнення кращих результатів та не дають можливості звикнути із думкою про можливість невиконання якоїсь із задач. Четверта стратегія зазначає: Зменшуй незручності та зобов'язання (Minimise the imposition). Не притаманна військовому дискурсу, адже накази повинні виконуватися не зважаючи ні на що. У п'ятій стратегії зазначено: Виказуй повагу (Give deference). Ця стратегія є обов'язковою у спілкуванні між військовослужбовцями як в офіційному, так і в неофіційному військовому дискурсі. Шоста стратегія говорить: Вибачайся та перепошуй (Apologize). Ця стратегія в більшості випадків характерна у напрямку курсант-офіцер та не притаманна напрямку спілкування офіцер-курсант. Сьома стратегія стверджує: Знеособлюй мовця та слухача (Impersonalize the speaker and hearer). Ця стратегія не притаманна військовому дискурсу, адже у будь-якій ситуації у спілкуванні враховується соціальна позиція мовця та слухача. У восьмій стратегії вказано, що: Визначай дію, яка загрожує face, як загальноприйняте правило (State the face threatening action as a general rule). У військовому дискурсі ця стратегія притаманна підлеглим, які не мають права на дії, направлені на збереження свого face. Дев'ята стратегія стверджує: Навмисно уникай прямого звернення до людини, яка говорить (використання номіналізації, пасивної конструкції, загальних висловлювань) (Nominalise). Абсолютно не притаманна військовому дискурсу, адже будь-який наказ, звернення тощо має чіткого адресанта. В останній, десятій стратегії, вказано: Виказуй свою думку (Go on record as incurring a debt). Повністю не притаманна військовому дискурсу, адже у військовій справі стосовно наказів не існує місця власним думкам.

У Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України [5] є окремий розділ «Про військову ввічливість і поведінку військовослужбовців». Отже, для військових елемент ввічливості є одним з головних. Військова ввічливість виражається обізнаністю та дотриманням правил поведінки військового: знання статуту, відповідне звертання до командирів, відання військового вітання, відповідна поведінка не тільки на території проходження служби, але й у громадських місцях.

Але елементи реалізації стратегії ввічливості не є універсальними. У Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України [5] в результаті дослідження стратегій ввічливості були виокремлені інтернаціональні та національно-специфічні елементи їх реалізації.

Інтернаціональним елементом є вітання військовослужбовців у відповідності до встановлених правил, а конкретніше – віддання військового вітання. Для військових усіх культур військове вітання – це вияв взаємної поваги і згуртованості військовослужбовців. Національно-специфічним є алгоритм віддання військового вітання. Так, військовослужбовці України віддають вітання усією долонею, яка дивиться донизу, при цьому середній палець спрямований до скроні. Крім того, в Україні військові звертаються у відповідності до звання, наприклад: *Дозвольте звернутися, товаришу капітан*. При цьому до офіцера у званні підполковник звертаються наступним чином: *Бажаю здоров'я, товаришу полковник*. Отже, використання слова *товариш* є національно-специфічним. В армії США та Великобританії надається перевага такому зверненню: *Good morning, Sir* (*Доброго ранку, сер*), хоча варіант *Good morning, Major* (*Доброго ранку, майор*) також прийнятний.

Взаємна повага як елемент відносин між військовослужбовцями є інтернаціональною, але її реалізація в українському військовому дискурсі здійснюється національно-специфічним шляхом. Так, звернення на *Ви* чітко показує поважне ставлення до співрозмовника. В англomовних країнах використання еквівалента *Ви – you* має амбівалентне значення.

У військовослужбовців прояви ввічливості реалізуються через виконання певних прийомів. Так, свідченням того, що військовослужбовці слухають свого командира та готові виконати його наказ, є прийняття стройового положення. Цей елемент реалізації стратегії ввічливості є інтернаціональним.

Висновки. Отже, специфіка реалізації комунікативних стратегій ввічливості у військовому дискурсі зумовлена вимогами Статутів. Обмеження отримують стратегії позитивної ввічливості, які зменшують ступінь офіційності спілкування і спрямовують учасників комунікації на посилення його емоційності. Результати аналізу засвідчили, що як на вербальному, так і на невербальному рівні існують інтернаціональні і національно-специфічні способи вираження ввічливості. Мовні особливості зумовлені наявністю клішованих висловлень, передбачених статутами.

Список літератури

1. Дейк Т. А. ван, Кинч В. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 23 : Когнитивные аспекты языка. – М. : Прогресс, 1988. – С. 153–211.
2. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – Б. : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи : [монография] / О. С. Иссерс. – М. : ЛКИ, 2008. – 288 с.
4. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку: Теоретичні засади галузевої комунікації : [монографія] / Л. М. Пелепейченко, І. О. Лисичкіна та ін. ; [за редакцією докт. філол. наук, проф. Л. М. Пелепейченко]. – Харків : АВВ МВС України, 2008. – 270 с.
5. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : [Електронний ресурс]: Верховна Рада України; Закон, Статут від 24.03.1999 № 548–XIV. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/548-14>
6. Brown P., Levinson S. Politeness: Some universals in language usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
7. Burke M., Kraut R. Mind Your Ps and Qs: The Impact of Politeness and Rudeness in Online Communities : [Електронний ресурс] / M. Burke, R. Kraut. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.thoughtcrumbs.com/publications/328-burke.pdf>

Старух В. А. Коммуникативные стратегии вежливости в проекции на военный дискурс Украины / В. А. Старух // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 348–354.

Статья посвящена исследованию особенностей реализации коммуникативных стратегий вежливости в военном дискурсе Украины. В процессе исследования реализации стратегий вежливости в официальном и неофициальном военном дискурсе Украины автор особое внимание обращает на концепцию вежливости П. Брауна и С. Левинсона, а также на стратегии вежливости М. Бёрк и Р. Краута. В результате анализа автор также выделяет интернациональные и национально-специфические элементы реализации коммуникативных стратегий вежливости в военном дискурсе Украины.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия, вежливость, военный дискурс, позитивное лицо, негативное лицо.

Starukh V. O. Communicative strategies of politeness within the framework of the military discourse of Ukraine / V. O. Starukh // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 348–354.

This article focuses on the research of peculiarities of politeness communication strategy implementation within the framework of the military discourse of Ukraine. The topicality of the article is determined by social importance and compliance with the trends of linguistic studies concerning language phenomena. While studying the ways of politeness strategy implementation in official and non-official military discourse of Ukraine the author pays special attention to P. Braun and S. Levinson concept of politeness, and also to M. Burke and R. Kraut strategies of politeness. The results of the research assure that the peculiarities of politeness communication strategy implementation in the military discourse are specified by the requirements of Statutes. Thus positive politeness strategies are restricted in the military discourse. One more result of the research is the selection of international and specifically national elements of realization of politeness communication strategies in the military discourse of Ukraine. Language peculiarities of realization of politeness communication strategies are specified by clichéd statements provided by Statutes.

Key words: communicative strategy, politeness, military discourse, positive face, negative face.

Поступила в редакцию 27.11.2013 г.

УДК 811.111.276.6:001.4

ОЦЕНОЧНАЯ ПАРАМЕТРИЗАЦИЯ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ В ЭВРИСТИЧЕСКОЙ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)

Стеванович Р. И.

Черноморский государственный университет имени П. Могилы, г. Николаев

В данной статье рассматривается оценочное представление действительности в эвристической мыслительной деятельности на материале русского и английского языков. Рассматриваются понятия нормы, количества, оценки и их представление в обыденном сознании. Отмечается антропоцентричность изложения научного материала. Инструментом исследования в данной статье выступает «принцип наглядности в языке». Параметрическая характеристика оценки в эвристической мыслительной деятельности глубоко психологична.

Ключевые слова: антропоцентризм, оценка, норма, интенсивность, эвристическая мыслительная деятельность.

Постановка проблемы. История лингвистики представляет собой смену различных парадигм, что вызвано тем, что «наука выходит за рамки уже освоенных территорий» [9, с. 1]. Новой парадигмой, пришедшей на смену сравнительно-исторической и системно-структурной, является парадигма антропоцентрическая. Актуализация антропоцентрической направленности связана с тем, что слово ориентировано не только на вещь, но и на её восприятие, поэтому интерес лингвистики перемещается с описания внутренней структуры языка на условия его использования. В центре внимания антропоцентрической парадигмы находится «человек в языке» и «язык в человеке». «Основной проблемой становится взаимодействие человека, культуры и языка» [8, с. 203].

За последнее десятилетие бурное развитие получила когнитивная наука и выделившаяся из неё самостоятельная область – когнитивная лингвистика, конечной целью которых является – «получение данных о деятельности разума» [3, с. 10]. В ногу с когнитивной наукой идёт молодая наука о творческом мышлении – эвристика, которая представляет собой науку о творческом мышлении. Эвристику, когнитивную науку и когнитивную лингвистику роднит принцип антропоцентризма, поскольку в центре проблем эвристики стоит человек-творец нового знания и сам процесс научного творчества – его процедуры и методы.

Цель статьи – исследовать на основе языкового материала отражение понятия нормы и параметров интенсификации и оценки в эвристической мыслительной деятельности.

Познание мира тесно связано с познанием человека и проявлением его как самого себя, самопознание рефлексивно на подсознательном уровне. Практическая, подсознательная рефлексия, которая сопровождает познание внешнего и внутреннего мира, отражается во всех аспектах языка: лексике, грамматике, сочетаемости,

фразеологии, прагматике. Она предопределяет антропоцентричность языка, его мотивированность и осмысленность.

Общеизвестно, что в языке параметрические характеристики связаны с представлением о норме: большой – «больше нормы», высокий – «выше нормы» [1, с. 74], поэтому они способны выражать не только «количество», но и качество, оценку [7, с. 121]. Тенденция к обозначению отклонения от нормы характерна и для словообразования: *безмозглый, безнадёжный, безудержный*. Н. Д. Арутюнова отмечает, что «норма – центральная и наиболее важная точка отсчета» [2, с. 234]. Понятие нормы можно чётко проследить на примере употребления прилагательных. Так, например, прилагательное *сильный* («сильнее нормы») способно выражать идею интенсивности. В языковой картине мира носителей русского языка представление о силе глубоко заложено, мотивировано устройством самой картины мира, квалификация интенсивности явления как сильного естественна для носителей русского языка. В научном дискурсе на русском языке смысл «интенсивность» проявления часто выражается определением «сильный», – «глубокая» vs «сильная» сила концепции», «оказать сильное влияние», «гипотеза имеет сильные и слабые стороны». В английском языке значение «сильный» выражается не его эквивалентом «сильный», а определениями – *deep, badly, heavily, severe, impressive: deepimpression* – «глубокое» vs «сильное впечатление», *severeconstrains* – «суровые» vs «сильные ограничения», *impressiveargument* – «впечатляющий» vs «сильный аргумент». В русском языке представление о силе отражает динамический образ мира, выделяет то, что им движет. «В английской языковой картине мира выделяется не столько то, что правит миром и изменяет его, сколько какие изменения в нём происходят и каков результат» [7, с. 123]. Таким образом, можно сказать, что оценочная лексика культурно и национально специфична.

В практической жизни и в мыслительной деятельности за оценкой стоит всегда дескрипция – «умный человек» – «тот, кто логично рассуждает, много знает». В английском языке в ментальной сфере *gifted person* – «одарённый человек» – *person of high intellectual abilities* – «человек с высокими интеллектуальными способностями», *creativity* – *isahit-or-missaffair* – «творчество – это удача или неудача», *madasahatter* – **is a term of high prize when applied to a person of high intellectual endowment** [10, p. 73] – «сумасшедший – это термин высокой похвалы, применимой к человеку с выдающимися умственными способностями».

В научном дискурсе многие дескрипции подразумевают оценку: «неправдоподобная гипотеза» – «плохо обоснованная», «плодотворная гипотеза» – «имеющая практическое применение». **Imagination is power** [11, p. 82] – «воображение – это сила». *Fertile period – is incubation* [11, p. 64] – «плодотворный период – стадия инкубации». Оценочность не снижает качество научного изложения, а позволяет его организовывать: «неясный» – надо прояснить, объяснить, «неполный» – «надо добавить», «противоречивый» – «надо сравнить».

Продукты мыслительной деятельности и сами ментальные операции имеют свои специфические критерии оценок: рассуждения оцениваются по объяснительной силе, гипотеза – по мере обоснованности, открытие – по мере новаторства и оригинальности. Н. К. Рябцева отмечает практическую и теоретиче-

скую значимость оценок в научном дискурсе: «прагматическая функция оценки проявляется в её участии в рассуждении и способности задавать перспективу изложения» [6, с. 26].

Категория интенсивности широко используется в эвристической мыслительной деятельности, и хотя она связана со всеми уровнями языка, начиная от фонетического и кончая прагматическим, тем не менее, не получила достаточного внимания в лингвистике [4, с. 314]. Одним из важнейших принципов практического познания является использование «вещественных» свойств предметов и явлений в описании человека и его мира, например: *fruitful hypothesis* – «плодотворная гипотеза», *sharp mind* – «острый ум», *deep knowledge* – «глубокое знание». Человек, познавая мир, познает и оценивает себя: физические свойства предметов, безразличные к оценке, при их приложении к миру человека, приобретают оценочный смысл благодаря тому, что начинают обозначать количество или интенсивность: **fruits of imagination** – «плоды воображения», **machinery of the mind** – «механизм работы мозга», **strength of attention** – «сила внимания», **chains of reasoning** – «этапы рассуждения». Соответствующий универсальный механизм, ставший когнитивным достижением здравого смысла в освоении непредметных сущностей Н. К. Рябцева называет «принципом наглядности в языке» [7, с. 125]. Благодаря этому принципу, в языке отражаются представления о пределе и интенсивности, внутренний мир человека параметризуется, а параметры внешнего мира психологизируются. Практический опыт соотносит количество не с точной шкалой, сколько с жизненными ситуациями, поэтому оценка количества психологизируется, субъективируется. Большое количество в ментальной сфере оценивается как несчётное и опредмечивается в природных явлениях: **flood of ideas** – «поток идей», **population of solutions** – «население решений», **sea of words** – «море слов», **mass of thoughts** – «масса мыслей», *world of difference* – «мир различий», **the spaces of solutions** – «пространство решений». Человек пытается их упорядочить и даёт им свои имена: **bundle of ideas** – «пучок идей», **handful of ideas** – «горстка решений», **a pile of problems** – «куча проблем», **collection of solutions** – «коллекция решений», **a pack of ideas** – «пакет идей», **unity of facts** – «единство фактов». Минимальные размеры в ментальной сфере опредмечиваются как «зерно» – *grain*, «кусочек» – *bit*, «капля» – *drop*. Например: **to find grains of significance** – «найти зерна важности», **a grain of discovery** – «зернышко открытий», **a bit of solution** – «кусочек решения», **a drop of idea** – «капля идеи», **to divide a problem into small bits** – «поделить проблему на мелкие составляющие».

Отличительное свойство категории количества – связь с логическим и эмоциональным в речи. Логика проявляется в квантификации, а эмоциональность – в экспрессивности, которая также имеет количественную характеристику: «исключительно интересно», «совершенно непонятно». Категория количества переплетается с категориями предельности, интенсивности. Самым продуктивным и «наглядным» инструментом описания и выражения оценки становится сам человек, части его тела: рука, нос, его физические действия: «под носом» – близко, «в двух шагах» – рядом, «рукой подать» – близко. В английской языковой картине мира также отмечается антропоцентризм в способах выражения оценки, но в отличие от русского языка центром оценки выступает сердце – *heart* – **the very heart of the problem** – «ос-

новное содержание проблемы» – **the heart of the solution** – «суть решения». Слово *hand* – «рука» употребляется в выражении *athand*, которое аналогично русскому «под рукой». Экспрессивность выражения оценки проявляется в выражении **immediate neighborhood of the problem** – «непосредственная связь с проблемой» – «рядом» и зарегистрирована в антропоцентрических фразеологизмах: **up to the eyes in work** – «по уши в работе» – «очень». **Not have a nearthly** – «совершенно непонятно». Слова, обозначающие границы и предел, способны выражать идею интенсивности или максимальности. Интенсификаторами выступают слова: *awful, terrible, extremely*. Например: **terribly important** – «исключительно важно», **extremely important** – «исключительно важно». Следует отметить, что интенсификаторы «страшный» – *awful*, «ужасный» – *terrible* одинаково характерны для разных языков, остальные способы выражения идеи интенсивности будут в определённой степени национально специфичны: например, английский – *wild* – «дикий», *wildly* – «дикое» – *wildidea* – «дикая идея», **widely different objects** – «исключительно различные объекты», **wild ranging of the mind** – «дикий полёт мысли». Интенсивной может быть не только представляемое явление, но и отношение к нему, которое передаётся специфичными экспрессивными средствами, придающими речи эмоциональную, аффективную и стилистическую окраску. Прилагательные *effective* – «эффективный» служит для выражения качества, сопряжённого с эмоциональностью. Слово-сочетания с прилагательным *effective* в качестве ядерного компонента выражают удовлетворённость полученным результатом: **effective idea** – «эффективная идея», **effective beginning** – «эффективное начало», **effective surprise** – «эффективное удивление», которое свидетельствует о включении исследователя в проблемную ситуацию и является её «пиком». Эффективность качества продуктов мыслительной деятельности выражается также прилагательным *efficient* – «эффективный, продуктивный» – **efficient solution** – «эффективное решение», **efficient thought** – «продуктивная мысль». Эмоциональное отношение субъекта проявляется в выражениях: **extremely fine** – «исключительно красиво», **exceedingly numerous** – «исключительно много», **vastly different** – «исключительно различные». Высшая степень качества ментальных операций выражается с помощью прилагательного *high* в различных его грамматических вариантах: **highly creative thought** – «исключительно творческая мысль», **high level of analysis** – «высокий уровень анализа», **higher-order thinking** – «мышление высокого порядка», **to contribute highly** – «вносить большой вклад», **creativity of the highest caliber** – «исключительно высокое качество творчества». Экспрессивность выражается также путём употребления двух прилагательных или наречий для усиления качества описываемого объекта, например: **significant creative idea** – «важная творческая идея», **a radically new idea** – «исключительно новая идея».

Интенсификация, с одной стороны, связана с художественной образностью, а с другой – с разговорностью и поэтому обладает свойством эстетики. Например, **divine hidden harmonies** – «божественно скрытые гармонии», **beautiful and elegant solutions** – «красивые, элегантные решения», **beautiful variations** – «красивые вариации», **to get beauty into one's equation** – «сделать уравнения красивыми». Сле-

дует отметить, что элементы эстетики особенно ярко проявляются в математическом творчестве.

Интенсивность в разговорной речи проявляется в выражениях: **I am absolutely sure** – «я полностью уверен», **truly able individual** – «исключительно способный человек», **a state of heightened awareness** – «состояние повышенного внимания». Идиоматичность экспрессивных показателей интенсивности проявляется в том, что в каждом языке есть особый класс «интенсификаторов», слов, выражающих (крайне) большую или (крайне) малую степень проявления признака. В русском языке – это слова: *чрезвычайно, невероятно, исключительно, ужасно, безумно*. В английском языке: *extremely, absolutely, truly, awfully, terribly, widely, highly, deliberately*.

Интенсификация часто сопровождается гиперболизацией, например: *global solution* – «глобальное решение», *extremely pedestrian thinking* – «исключительно медленное мышление», *gigantic problem* – «гигантская проблема», *fact became magnified into importance* – «значительно увеличилась важность факта». Показатели эмоциональности и субъектного отношения к излагаемому материалу проявляются в научном дискурсе, где встречаются громоздкие выражения, состоящие из трёх или четырёх компонентов, которые Н. К. Рябцева называет «эмоционально-оценочными фигурами», например, **a completely out-of-the-blue insight** – «исключительно неожиданный инсайт», **highly creative individual ability** – «высокая творческая способность человека». Это – «издержки» научного изложения, т. к. автор стремится к максимальной выражения своих мыслей и стремится изложить «всё сразу и одновременно», забывая, что адресат должен воспринимать последовательно, по порядку [6, с. 17].

В ментальной сфере проявляются темпоральные признаки единиц времени. Темпоральное мышление человека использует не только показатели времени, но и его параметрические характеристики. В английском языке это слова: *continuously, momentous, instant, instantaneously, flash-at-once, sudden, spontaneous*. Особенно ярко параметрические характеристики времени проявляются в стадии решения проблем – «инсайт» – озарения: *instant solution* – «мгновенное решение», *momentary idea* – «минутная идея», *momentous change* – «моментальное изменение», *on-the-fly solution* – «летающее» решение». Данные выражения подчёркивают быстротечность прихода к решению поставленной задачи, фокусируют внимание на параметре кратковременности. Употребление данных выражений сопровождается яркой эмоциональной экспрессивностью: *I have found!* – «Я нашёл!», *That's the trick!* – «Вот в чём дело!», *Aha! I have discovered!* – «Ага! Я нашёл!». Темпоральные показатели подчёркивают одобрительное отношение говорящего к происходящему.

Выводы. Оценочная лексика сочетаемостно избирательна и культурно специфична. Освоение внутреннего и внешнего мира практическим сознанием – это не просто восприятие, а комплексный познавательный процесс. «Принцип наглядности», анализируется в данной статье на материале осмысления, интерпретации и представления понятий нормы, количества и оценки в русском и английском языках. Принцип антропоцентризма, проявляющийся в языковых представлениях оценки, количества и нормы, характерен как для русского, так и для английского языков, но способы описания характеризуют национальные особенности каждого из языков.

Список литературы

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: Синонимические средства языка : [монография] / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 346 с.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: оценка, событие, факт : [монография] / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 326 с.
3. Кубрякова Е. С. Язык и знание : [монография] / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянских культур, 2004. – 545 с.
4. Ливанова А. Н. Интенсивность – функционально-семантическая категория / А. Н. Ливанова // Лингвистика на исходе XX в. Истоки и перспективы. Тезисы международной конф. – Т. 2. – М. : МГУ, 1995. – С. 62–64.
5. Новикова Л. И. Эстетическое в структуре научной деятельности / Л. И. Новикова // Художественное и научное творчество. – Л. : Наука. Ленингр. отд-ние, 1972. – С. 67–84.
6. Рябцева Н. К. Теоретическое и лексикографическое описание научного изложения : научный доклад по опубликованным трудам, представленный к защите на соискание учёной степени докт. филол. наук / Н. К. Рябцева. – М. – 1996. – 112 с.
7. Рябцева Н. К. Язык и естественный интеллект : [монография] / Н. К. Рябцева. – М. : «Академия», 2005. – 630 с.
8. Сергеева Н. М. Концепты УМ, РАЗУМ в русской языковой картине мира : дис. на соискание учёной степени докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н. М. Сергеева. – Кемерово, 2004. – 194 с.
9. Фрумкина Р. М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога / Р. М. Фрумкина // Научно-техническая информация. – Серия 2. – № 3. – М., 1992. – С. 1–7.
10. Brown F. Creative person and creative process / F. Brown. – N.Y., 1969. – 212 p.
11. Smith F. To think (In language, learning and education) / F. Smith. – London, 1992. – 161 p.

Стеванович Р. И. Оціночна параметризація дійсності в евристичній мисленевій діяльності (на матеріалі російської та англійської мов) / Р. И. Стеванович // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 355–360.

В даній статті розглядається оціночне уявлення дійсності в евристичній розумовій діяльності на матеріалі російської та англійської мов. Розглядаються поняття норми, кількості, оцінки та їх представлення простою мовою. Відмічаються антропоцентричність викладення наукового матеріалу. Інструментом дослідження в даній статті є «принцип наочності в мові». Параметрична характеристика оцінки в евристичній розумовій діяльності глибоко психологічна.

Ключові слова: антропоцентризм, оцінка, норма, інтенсивність, евристична розумова діяльність.

Stevanovich R. I. The evaluative linguistic parameters of the surrounding world reflected in the heuristic mental activity (based on Russian and English linguistic material) / R. I. Stevanovich // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 355–360.

The given article presents the evaluative analysis of the surrounding world reflected in the heuristic mental activity which is based on English and Russian linguistic material. The concepts of norm, quantity, intensification and evaluation and their presentation in the minds of common speakers which found reflection in the language are discussed in the given article. It is mentioned that scientific judgments possess the flavor of anthropocentric influence. The method of investigation used in the given article is the so-called «Linguistic visual principle». This principle based on perception helps to interpret and represent the conceptions of norm, quantity, intensification and evaluation in both English and Russian. The anthropocentric principle discussed in the given paper is associated with a «common sense» in reflecting different linguistic phenomena. The ideas of norm quantity, intensification are psychologically determined and are presented in the way that an ordinary person can understand them without additional explanation. The anthropocentric principle of interesting the world linguistic picture is a characteristic of both English and Russian, but at the same time has distinct national peculiarities which are shown in the given article.

Key words: anthropocentric, norm, intensification, evaluation, heuristic mental activity.

Поступила в редакцію 22.11.2013 г.

УДК 811.111'42

ВІДОБРАЖЕННЯ ВИБОРУ ОДНІЄЇ З АЛЬТЕРНАТИВ У ДИСКУРСИВНОМУ ПРОСТОРІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Ткач П. Б.

Академія внутрішніх військ МВС України, м. Харків

У статті проаналізовано особливості відображення вибору однієї з альтернатив у дискурсивному просторі мовної особистості. Виявлено, що важливою характеристикою поведінки мовної особистості є комунікативні стратегії, які нею реалізуються. З'ясовано, що стратегія вибору передбачає наявність визначених семантичних ознак. Указано, що для досягнення відповідної мети мовець може вдаватися до повідомлення про втілення здійсненого вибору в життя.

Ключові слова: дискурс, мовна особистість, мовленнєва поведінка, комунікативні стратегії, вибір.

Постановка проблеми. Значний інтерес до проблеми вивчення мовної особистості, яким характеризується сучасна лінгвістична наука, зумовлений перш за все тим, що в умовах глобальної комунікації та вільного доступу до інформації можливості людини невимовно збільшилися. Антропоцентризм, визнаний провідним мовознавчим напрямом ще в середині ХХ століття, набув нового значення в ХХІ столітті, коли стало очевидним еволюційне зростання особистості та з'явилися широкі можливості щодо її вивчення.

Досліджування мовних повідомлень з урахуванням мовленнєвого впливу як важливого засобу людського спілкування, виявлення впливу «людського чинника» і стало найголовнішим завданням сучасної лінгвістики, як і багатьох інших галузей науки.

Нині поняття «мовна особистість» поширене у мовознавстві і його вивчають як систему «особистісних» феноменів (В. Красних), мовну та мовленнєву особистість (Ю. Прохоров), етносемантичну особистість (С. Воркачов), елітарну мовну особистість (О. Сиротиніна), мовну особистість західних та східних культур (Т. Снітко), словникову мовну особистість (В. Карасик), емоційну мовну особистість (В. Шаховський). Досліджують менталітетні та дискурсивні властивості мовної особистості (К. Сєдов), типи мовних особистостей, зокрема здійснили спробу визначення дискурс-портретів комунікантів на основі комунікативно-функціональної моделі дискурсу (П. Зернецький), виокремлюють і описують авторитарну мовну особистість (О. Пушкін, П. Крючкова), акцентуйовані мовні особистості (Я. Бондаренко) тощо. Однак, незважаючи на поширеність цього поняття у працях дослідників, дотепер немає єдиного узагальнення й осмислення різних його розумінь, а також комплексу характеристик мовця як учасника комунікативного процесу.

Проблема визначення та функціонування мовної особистості знаходить своє відображення також у роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників, таких як О. С. Іссєрс, Н. Д. Арутюнова, Ф. С. Бацевич, Ю. М. Караулов, В. І. Карасик, К. Ф. Сєдов, В. В. Наумов, Л. А. Городецька.

Очевидним є той факт, що при вивченні комунікативного процесу все більшого значення набуває фактор особистості. Проте досі немає різнобічного аналізу різних

мовленнєвих дій мовної особистості. Саме це визначає актуальність цього дослідження в межах сучасних лінгвістичних розвідок.

Мета статті – виявити особливості відображення вибору однієї з альтернатив у дискурсивному просторі мовної особистості.

Оскільки дискурс – це одне з головних понять комунікативно спрямованої антропоцентричної парадигми, основним пріоритетом аналізування дискурсу є комуніканти – творці мови, мовні особистості. Зважаючи на розмаїття термінів на позначення людини в мовному, мовленнєвому, комунікативному та дискурсивному просторах, варто уточнити визначення поняття мовна особистість.

Під мовною особистістю розуміють складну багаторівневу функціональну систему, яка включає рівні володіння мовою (мовна компетенція), володіння способами здійснення мовленнєвої взаємодії (комунікативна компетенція) та знання про світ (тезаурус) [5, с. 87]. Важливою характеристикою поведінки мовної особистості є комунікативні стратегії, які нею реалізуються [4, с. 445]. Стратегії спілкування безпосередньо співвідносяться з інтенціями комунікантів; якщо ці інтенції носять глобальний характер, то маються на увазі власне стратегії дискурсу, які внутрішньо притаманні йому. Якщо йдеться про досягнення часткових цілей у межах того чи іншого жанру певного типу дискурсу, то говорять чи про локальні стратегії, чи про комунікативні тактики [2, с. 82].

Оскільки мовна особистість функціонує у різних ситуаціях та обставинах спілкування, то вона має володіти жанровою компетенцією. Жанрова компетенція, володіння нормами побудови та функціонування текстів, є необхідними компонентами комунікативної компетенції, поряд з уміннями підтримувати потрібну комунікативну дистанцію, адекватно реагувати на мінливу тональність спілкування (вербально і невербально), розвивати тему спілкування у певному ключі, користуючись прийнятими комунікативними формулами [3, с. 41].

Особливою комунікативною ситуацією, яка потребує від мовної особистості виявлення компетенції, є ситуація відображення вибору. Мовленнєва ситуація вибору характеризується наявністю двох альтернатив, одній із яких мовець віддає перевагу порівняно з іншою. Передумовою вибору є порівняльна оцінка: саме оцінка однієї ситуації як кращої за другу і визначає її вибір.

Зважаючи існуючі альтернативи, мовець робить висновок про переваги того чи іншого вибору для реалізації його мети, і одна з пропозицій позначається як така, якій віддається перевага, наприклад:

*«Краще фінансувати спортивні школи. Ви мені пропонуєте з семи мільйонів гривень віддати п'ять на футбол і дітей залишити без нічого? **Я так не можу. Краще буду фінансувати п'ять тисяч дітей.** Мені люди претензії ставлять, що скільки ми витратили на футбол, то на ці гроші, мабуть, було користі більше б, але, як кажуть, тяжко нести – шкода викинути»,* – [резюмував міський голова Сергій Мельник].

Зв'язок з вибором надає висловленню операційності (дієвості), що становить найважливішу ознаку преференційного значення. Оскільки вибір передує вчинку, преференційні висловлення співвідносяться з тим життєвим контекстом, який визначається тріадою преференційність (вибір) – рішення – дія [1, с. 171].

Операціональність програмує дію, тому преференційне висловлення – це не просто вибір з можливих альтернатив, але й прийняття рішення з метою втілити його в життя:

«Краще я втрачу мандат, ніж буду бігати у когось на короткому повідку», – сказав Ігор Марков; пор.: Я не буду бігати у когось на короткому повідку.

Людина приймає рішення, враховуючи певні підстави, і може перейти до здійснення свого наміру. Вибір може здійснюватися суб'єктом преференції як у власних інтересах, так і в інтересах іншої особи. Здійснення вибору передбачає його суб'єктивну або об'єктивну мотивацію.

– Так, останніми грошима я б оплатила комунальні послуги. Бо дуже боюся нагромаджувати борги. Краще відмовити собі в чомусь іншому, але оплатити рахунки (Наталія, тимчасово не працює).

Тут представлена суб'єктивна мотивація, мовець зважає на власні інтереси. Натомість суб'єкт мовлення може враховувати і інтереси співрозмовника, наприклад:

[Що значить почуття єднання? Вперше після довгої перерви від початку 1970-х я відчула це, коли прийшов до влади Барак Обама]. Як на мене, краще б він не йшов на посаду президента, а очолив новий рух. Це дало б йому владу, але він би не змушений був іти на компроміси зі власною душею, як це відбувається в Овальному кабінеті (Джоан Баез).

Вибір в інтересах іншої особи, на відміну від суб'єктивного вибору, обов'язково супроводжується експлікованою мотивацією, оскільки передбачає об'єктивність, реальну або вдавану.

Місце вибору мовної особистості в комунікації визначається відповідно до інтерпретації наміру мовця: чи є для нього головною оцінка, а вибір виникає як її органічний наслідок, чи він моделює саме дію вибору, якій підпорядковується оцінка. Ці два типи висловлень відображаються за допомогою різних засобів: у структурі висловлень першого типу буде експлікована порівняльна оцінка (компаратив **краще**), наприклад:

[– Який рекламодавець іде до вас?

– Цікаве питання. За ці 12 років я вже можу проаналізувати тенденцію. У 2001–2004 роках до нас здебільшого йшли бренди спортивного одягу, обладнання, амуніції, продукції. Кілька років поспіль – алкоголь і автомобільні бренди. Зараз – найбільше фармацевтичних брендів. Можливо через те, що у нас в країні стало менше здорових людей в країні?] Але здоров'я краще отримувати не в аптеках, а на спортивних майданчиках (Денис Зерченко).

Не можна сказати, що в наведеному висловленні не відображається вибір мовця, але він є абстрагований, спрямований на оцінення ситуації для подальшого визначення інших осіб, які сприймають повідомлення.

У структурі висловлень другого типу експлікується вибір (лексеми **відавати перевагу, воліти**). Преференційні висловлення такого типу можуть позначати вибір мовця безвідносно до експлікації позитивної чи негативної оцінки мовцем певної ситуації, наприклад:

[Нам слід захищати необхідність історичних досліджень періодів до ХХ століття і ретельно вивчених локальних студій. В усьому іншому, я вважаю, всі

публікації знаходять свого читача, якщо вони не нудні, працюють у рамках ширших інтелектуальних, теоретичних і методологічних течій та демонструють творче мислення. Політика відіграє свою роль, але одна людина не може її змінити.] **Я віддаю перевагу тому, аби дивитися в майбутнє, а не постійно скаржитися** (Гвідо Гаусманн).

[Те, про що пишу, є предметом моєї цікавості. Наприклад, пишучи «Наївний. Супер», я роздумував про питання вибору, адже у двадцятирічному віці є дуже багато можливостей вибору і, обираючи одне, відкриваючи одні двері, можна зачинити перед собою багато інших.]

Загалом я волію писати з гумором, бо це контрастує з серйозним, навіть похмурим ставленням до всього, і такий стиль є значно симпатичнішим, більш відкритим, ніж тон похмурості (Ерленд Лу).

Такі конструкції пов'язані з вибором через імпліцитну оцінку, оскільки в них ідеться про рішення на користь тієї чи іншої альтернативи, прийняте на основі цього вибору, наприклад: У мові художньої літератури **перевага надається** більш лаконічним і компактним безсполучниковим конструкціям (з журналу).

Оцінка в таких висловленнях міститься в «знятому» вигляді: на певному етапі ситуація, якій віддається перевага, була оцінена як краща, пор.: **Більш лаконічні і компактні безсполучникові конструкції є кращими для мови художньої літератури.** Але таке висловлення містить лише сформульоване рішення про вибір мовця, підстави для якого заховані або в контексті, або в спільному фонді знань співрозмовників.

Стосовно шоу та епатажу – то я волію епатувати своїми роботами, а не поведінкою, скандальними витівками чи шоу-акціями. [Мій живопис – це мій характер. Коли художник робить головну ставку на популістських заходах, то, звичайно, він добивається слави. Але очевидно й інше: тривалість такої популярності недовга, а цінність робіт – дуже сумнівна. Це мильна бульбашка – надута, яскрава, злітає високо – але приречена на те, щоб лопнути] (Михайло Деяк).

Вибір також може експлікуватися самостійно: він виражається у висловленні за умови вживання в ньому специфічних лексем, а саме вживання предикатних лексем **вибирати, обирати**, у лексичному значенні яких присутній компонент вибору й відповідно семантика віддання переваги, наприклад:

Я дуже радий, що обрав саме цей клуб, тому що тут прекрасні умови для того, щоб розвиватися як футболісту – відмінні умови для тренувань, прекрасний стадіон [заявив австрійський захисник Александар Драгович].

Тут вибір виражається за допомогою відповідної лексеми, альтернатива ж, яка відкидається, закладена в презумпції висловлення, пор.: Я дуже радий, що обрав саме цей клуб, **а не якийсь інший.**

Альтернатива вибору може бути експлікована:

[Якщо вибирати між красою і правдою] я **вибираю** красу. [У ній більш глибокої істини, ніж у одній лише голій правді. Істинне тільки те, що прекрасне] (із «Щоденника» О. П. Довженка), пор.: **Я віддаю перевагу** красі, а не правді.

Вираження вибору мовної особистості може передувати наступному етапові – утіленню здійсненого вибору в життя. На цьому етапі репрезентуються наслідки

вибору мовця (або іншої особи). Цей етап належить позамовній дійсності, але може бути представленим у контексті висловлення, наприклад:

Українці стали рідше користуватися ПК, віддаючи перевагу смартфонам і нетбукам.

Тут ми бачимо результат порівняння альтернатив і вибору, уже реалізований в дійсності. У висловленнях такого типу етап вибору слугує для мотивації дій мовця або іншої особи у випадках, коли виникає потреба в їх поясненні:

[«До складу ВПС Марокко увійдуть 36 винищувачів F-16», – повідомляє *Afriquenligne.*] *Марокканські військові віддали перевагу F-16 над французькими винищувачами «Рафаель» через нижчу ціну.*

Підсумовуючи викладений аналіз щодо особливостей успішного відображення вибору однієї з альтернатив у дискурсивному просторі мовної особистості, можна зробити такі **висновки**:

1. Важливою характеристикою поведінки мовної особистості є комунікативні стратегії, які нею реалізуються.

2. Стратегія вибору передбачає наявність двох альтернатив у висловленні, репрезентованих двома пропозиціями, і визначення їх невідповідності (зіставлення) передбачає оцінку однієї альтернативи (пропозиції) порівняно з іншою, тобто визнання однієї ситуації кращою-гіршою або більш-менш імовірною за іншу.

3. Порівняльна оцінка, суб'єктивна чи об'єктивна, є мотивом для здійснення вибору.

4. Висловлення, що відображає вибір особистості може імпліцитно або експліцитно репрезентувати наявні альтернативи, мотивацію та оцінку, що є підставами для обирання.

5. Для досягнення відповідної мети мовець може вдаватися до повідомлення про втілення здійсненого вибору в життя.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека : [монография] / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи : [монография] / О. С. Иссерс. – М. : КомКнига, 2006. – 288 с.
3. Карасик В. И. Речевое поведение и типы языковых личностей / В. И. Карасик // Массовая культура на рубеже XX–XXI веков. Человек и его дискурс. – М. : Азбуковник, 2003. – С. 24–45.
4. Славова Л. Л. Передумови успішної дискурсивної діяльності мовної особистості / Л. Л. Славова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Розділ VII. Комунікативна лінгвістика. – № 5. – 2009. – С. 444–448.
5. Сухих С. А. Черты языковой личности / С. А. Сухих // Коммуникативно-функциональный аспект языковых единиц. – Тверь, 1993. – С. 85–91.

Ткач П. Б. Отображение выбора одной из альтернатив в дискурсивном пространстве языковой личности / П. Б. Ткач // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 361–366.

В статті проаналізовані особливості отображення вибору однієї з альтернатив в дискурсивному просторі мовної особистості. Зазначено, що важливою характеристикою поведінки мовної особистості є комунікативні стратегії. Виявлено, що стратегія вибору реалізується за рахунок

наличия определённых семантических признаков. Показано, что для достижения соответственной цели говорящий может сообщать о воплощении выбора в жизнь.

Ключевые слова: дискурс, языковая личность, речевая деятельность, коммуникативные стратегии, выбор.

Ткач П. The representation of a choice of one of the alternatives within discursive space of language personality / P. Tkach // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 361–366.

The purpose of the article is to reveal the peculiarities of the representation of one of the alternatives within discursive space of language personality. It is revealed that important characteristics of language personality are communicative strategies realised by them. A special communicative situation which requires a display of competence is the situation that represents a choice. It is identified that the strategy of a choice implies the presence of two alternatives in the utterance which are represented by two propositions and identification of their irrelevance (comparing) implies the evaluation of one of the alternatives (propositions) when compared with another, that is an admission that one of the situations is better/worse or more/less probable than another. Comparative evaluation, whether it is subjective or objective, is a motive for making a choice. The utterance that reflects personality's choice can represent current alternatives, motivation, evaluation that serve as a reason for the choice. The speaker can resort to reporting about the disclosure of the selected choice.

Key words: discourse, language personality, speech, communicative strategies, utterance

Поступила в редакцию 18.11.2013 г.

УДК 81'2

GRY JĘZYKOWE W CYBERPRZESTRZENI - NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH STRON DOMOWYCH WWW

Tomasz Chodowiec

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Blogi jako określone teksty użytkowe, stają się miejscem gier językowych stosowanych na płaszczyźnie wielu elementów konstrukcyjnych – poczynając od nicka, a kończąc na realizacjach tekstowych, osadzonych w konkretnym kontekście. Adaptacja gier komunikacyjnych i językowych na płaszczyźnie intertekstualnej oraz nawiązania do gatunków metatekstowych w blogach służą poszukiwaniu odbiorców tekstów nawiązujących do gatunków osadzonych w tradycyjnych pozasieciowych konwencjach.

Słowa kluczowe: blog, gry językowe, przekształcenia form fonicznych, formy graficzne, przekształcenia słowotwórcze, wyrazy dźwiękonaśladowcze, komunikacja.

Cyberprzestrzeń wpływa na rzeczywistość językową, która w rozmaitych formach komunikowania pozwala kreować różnorodne strategie i gry językowe. Pojęcie gry językowej, zarówno na polu językoznawstwa, jak i literaturoznawstwa, nie doczekało się precyzyjnej definicji.

Jako punkt wyjścia do poniższych rozważań mogłaby posłużyć koncepcja gry językowej Wittgensteina omówiona przez Martę Wołos. Synteza jej autorstwa sytuuje pojęcie gier językowych w polu zainteresowań badawczych współczesnego językoznawstwa.

Na podstawie pism Wittgensteina, Marta Wołos, formułuje spostrzeżenia dotyczące gier językowych. Podkreśla, iż gra językowa stanowi nieskończoną liczbę systemów komunikacyjnych powiązanych różnorodnymi rodzajami podobieństw, objawiających się szeregiem interakcji pomiędzy uczestnikami. Gry językowe to powtarzające się w czasie zrytualizowane czynności, obejmujące pewne działania językowe [12, s. 72]. Gra jako działanie językowe służyć może realizacji pragmatyngwistycznych celów, polegających na wywieraniu wpływu na odbiorcę. Można powiedzieć, iż gra językowa stanowi konglomerat współtworzony przez język (na płaszczyźnie kodu) oraz czynności (można mówić o sprzężeniu języka z pewnymi działaniami obejmującymi jakże istotną ramę sytuacyjną, zdarzeniową, socjologiczną kulturową)¹. Powyższe ustalenia mogą posłużyć jako ramy definicyjne w ustaleniu istoty funkcjonowania gier językowych w blogach.

W węższym rozumieniu gry językowe można traktować jako szereg zabiegów stylistycznych bazujących na przekształceniach reguł organizacji kodu językowego – poprzez świadome naruszenie zasad fonetyki, fleksji, leksyki, składni oraz semantyki (dziedziny ściśle powiązanej z konkretnymi działaniami językoznawstwa synchronicznego i diachronicznego). W szerszym aspekcie badawczym gry językowe można definiować jako formę eksperymentowania językiem (i z językiem), uwzględniającą aspekt kulturowy na

¹ W świetle pracy Marty Wołos koncepcja gry językowej Wittgensteina w ramach jednego pojęcia pozwala na inicjowanie badań z zakresu pragmatyki językowej, antropologii językoznawczej, kognitywizmu, psychologii komunikacji, socjologii oraz teorii komunikacji niewerbalnej (12: 73).

poziomie pośrednich i bezpośrednich odniesień – ekstratekstualnych (jako wtępy poza zwartą całością składniową) oraz intertekstualnych. W odniesieniach kulturowych uruchomiona zostaje sfera znaczeń wtórnych, niewynikających z zakresu jednostek i reguł organizacji kodu językowego, lecz uwarunkowanych związkami języka z kulturą. Także w interaktywnych formach komunikacji obecnych w cyberprzestrzeni rozpoznawanie tego rodzaju złożonych mechanizmów służy odczytaniu zawołanych sensów. Ich zdekodowanie przez odbiorcę, będące oczywistą intencją nadawcy, służy nie tylko spełnieniu funkcji tak pojmowanej gry, ale także stanowi propozycję współuczestnictwa w zabawie, jaką nadawca proponuje każdemu odbiorcy, który zdekoduje przekaz.

Znajomość kodu językowego stosowanego w obrębie komunikacji elektronicznej oraz kompetencje komunikacyjne pozwalają tekstom wytwarzanym przez użytkowników Sieci przypisać określone wartości perlokucyjne. Komunikacja elektroniczna może wywoływać pewnego rodzaju zwrotność. Jeżeli zawarta w komunikacie niejednoznaczność zostaje rozpoznana, to otwiera ona możliwość interakcji. Podstawowym celem tworzenia blogów jest pozyskanie odbiorców i skuteczna aktywacja ich interakcji.

Cyberprzestrzeń stanowi cenne źródło do obserwacji i analizy tak rozumianych gier językowych i komunikacyjnych prowadzonych przy użyciu efemerycznego (meta)językowego (sub)kodu o zmiennych relacyjno-funkcjonalnych współelementach. Wzajemne przenikanie się realizowanych form gatunkowych, wyrastających z tradycji literackich i kulturowych z formami obecnymi w cyberprzestrzeni pozwala mówić o kontynuacji kultury słowa w piśmienności elektronicznej [por. 2; 13]. Blogi, choć są tylko jedną z wielu form obecnych w galaktyce internetu¹, stanowią obecnie najbardziej rozpowszechnioną i reprezentatywną formę aktywności sieciowej. Adaptowanie przez blog różnorodnych form piśmienności decyduje o heterogenicznej specyfice tej formy.

Struktura wypowiedzi wielu mikroaktów mowy w cyberprzestrzeni zawiera m.in. komunikaty o charakterze stwierdzenia, nakłaniania (np. prośba, rozkaz, zachęta), gwarancji, chwalenia, prowokacyjnych propozycji (np. zwięzły zwrot pojawiający się w polu kursora przesuwającego się razem z nim *stul pysk dziadu i skomentuj coś cieciu z rosą na włosach* – www.kurwiszonki.mblog.pl), groźby, deklaracji (odnośnik otwierający księgę gości blogu – *Każdego dnia w moim życiu zmuszony jestem dodać do listy ludzi którzy mogą mnie po prostu pocałować w dupę !!!* [pisownia i interpunkcja oryginalne] (www.kurwa-jego-mac.mylog.pl) itp. [4, s. 15]. Symultaniczne gry językowe (które mogą stanowić podstawę pewnej strategii językowej) realizowane są także na płaszczyźnie ludycznej, co objawia się w różnego rodzaju zabawach językowych często wymagających zintegrowania kompetencji komunikacyjnych oraz wiedzy z wielu dziedzin [8, s. 10-15].

Zarówno w odniesieniu do funkcji perswazyjnej, jak i ludycznej, fundamentem prowadzonych gier językowych są kompetencje językowe i komunikacyjne

¹ Ta powszechnie rozumiana metafora została spopularyzowana przez cykl publikacji Manuela Castellasa – *Galaktyka Internetu* (pol. wyd. 2003, 2007), *Siła tożsamości* (pol. wyd. 2008), *Koniec tysiąclecia* (pol. wyd. 2009). Słowo *galaktyka* Castellasa definiuje jako przestrzeń wytworzoną i skonstruowaną przez człowieka w wyniku przemian technologicznych. Człowiek, kształtując środowisko, tworzy konglomerat czynników, które oddziałują na jego tożsamość oraz psychikę, co w konsekwencji wpływa na komunikację społeczną oraz interpersonalną.

nadawcy/odbiorcy oraz posiadana wiedza, umożliwiająca deszyfrowanie sensów na poziomie intertekstualnym. Dynamika rozwoju nowego medium pozwala na wyodrębnienie internetowych gatunków, do których badań pośrednio wykorzystuje się analizę interfejsów stron WWW [6, s. 21].

Gry językowe w pseudonimach blogowych

Rzeczywistość społeczno-komunikacyjna umożliwia realizację określonych intencji komunikacyjnych i interakcyjność form komunikacyjnych oraz pozwala na uaktywnienie odbiorcy niemal w trybie *on-line*. Pierwszą fazą konstrukcyjną blogu bywa stworzenie nicka internetowego, który może stać się jednym z czynników inicjujących zainteresowanie potencjalnego odbiorcy.

Przedstawiony w niniejszej pracy materiał¹ można kwalifikować do następujących grup: przekształcenia form fonicznych, przekształcenia słowotwórcze, frazeologizmy lub/i przekształcenia związków frazeologicznych, formy mające w założeniu stanowić próbę prowokacji, przekraczania tabu, przekształcenia oparte na kontekstach kulturowych, określenia osadzone w rejestrze potocznym niekiedy o charakterze deklaracyjnym lub określenia jednowyrazowe o dużym stopniu wieloznaczności.

- **Przekształcenia form fonicznych, form graficznych, przekształcenia słowotwórcze – słowa i rymowanki, wyrazy dźwięko i ruchonaśladowcze.**

Spośród prezentowanych poniżej przykładów wyróżniają się te, które klasyfikować można w kategoriach intertekstualności typu tekst-tekst, np. w postaci cytatu.

Tabela 1. Przekształcenia form fonicznych, form graficznych, przekształcenia słowotwórcze – słowa i rymowanki, wyrazy dźwięko- i ruchonaśladowcze

1) youtuberozy.blog.pl	119) me-me-me.blog.pl	179) hmmm.blog.pl/
2) www.agoodbuy.pl	120) kivi.blog.pl	180) http://hm-hmm-hmmm.blog.pl/
3) blebazgroly.blog.pl (: :: :: :: :: arobal : :: :: :: :: rysuje : :: :: :: :: koloruje : :: :: :: ::),	121) dooperelle.blox.pl	181) hmm4u.blog.pl
4) a-kocica-papierosa.blog.pl	122) dzoolka.blog.pl [Iam Dż00lka]	182) hmmmxxd.blog.pl
5) jaaaaaja.blog.pl	123) kat-a-rzynka.blog.pl	183) hmmileycrushm.blog.pl
6) szuruburu.blog.pl	124) anulaaa.blog.pl	184) ekhmm.blog.pl
7) baaaranek.blog.pl, bubulubu.blog.pl	125) hmpoprostu.blog.pl	185) x3hmmx3.blog.pl
8) zakfass.blog.pl	126) hhhhhhhhhhhmmmmmmmm mmmmmmmm.blog.pl	186) hmmmtoja.blog.pl
9) elka-gra.blog.pl	127) i-love-hmm.blog.pl	187) hmmmblog.blog.pl.blog.pl
10) brum-brum.blog.pl	128) hmcrr.blog.pl	188) hmmm.blog.pl
11) dopek1.mylog.pl	129) hmagahmm.blog.pl	189) muahahahaha.blog.pl
12) karoolcia.mylog.pl	130) hhm.blog.pl	190) buahahahaha.blog.pl
13) madziaaaa.mylog.pl	131) hmmm.blog.pl	191) hahahaha.blog.pl
14) madziiiiik.mylog.pl	132) hmvveevmmh.blog.pl	192) hahahahahahaha.blog.pl
15) kasiulaa.mylog.pl	133) hm-hmm-hmm.blog.pl	193) hahahahaha.blog.pl
16) klaudiuszkaa.mylog.pl	134) hmmm-marzenia.blog.pl	194) bua-hahahah.blog.pl
17) koffana-donia.mylog.pl	135) hmmmja16.blog.pl	195) ahahah.blog.pl
18) koffanakasia.mylog.pl	136) ogwiadzach-hmmc.blog.pl	196) olciahaha11.blog.pl
19) onaaaaa.mylog.pl	137) mhmm.blog.pl	197) hahaddddd.blog.pl

¹ Zakres i zawartość zaprezentowanych poniżej zbiorów ma charakter otwarty.

**GRY JĘZYKOWE W CYBERPRZESTRZENI -
NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH STRON DOMOWYCH WWW**

70) hmmm12345.blog.pl	130) limerykarnia.blog.pl	245) dupadupadupadupa.blog.pl
71) fmhmm.blog.pl	131) zgryzlipierek.blog.pl	246) mejd.blog.pl
72) switchmmo.blog.pl	132) o-pinia.blog.pl	247) choryportier.blog.pl
73) zycie-hmm-trudneiprawdziwe.blog.pl	133) pleple.blog.pl	248) njezapominajka.blog.pl
74) hmmmhmm.blog.pl	134) kagiebe.blog.pl	249) nniezapominajeczkaa.blog.pl
75) hmmm.blog.pl	135) yoko-nie-yoko.blog.pl	250) podworkowa-hooliganka.blog.pl
76) justahaha.blog.pl	136) intymnik.blog.pl	251) pokahontas.blog.pl
77) judyhahaha.blog.pl	137) kofa-niutka.blog.pl	252) pokahontasss.blog.pl
78) ziomkihaha.blog.pl	138) zwariowana-wariatka.blog.pl	253) powiesc-gregiego.blog.pl
79) ihaha13.blog.pl.blog.pl	139) po-onkowemu.blog.pl	254) potfforek.blog.pl
80) youtuberozy.blog.pl	140) heinekenkowywujek.blog.pl	255) potforeek.blog.pl
81) www.agoodbuy.pl	141) zyciozmagania.blog.onet.pl	256) potforek.blog.pl
82) blebazgroly.blog.pl (: :: :: :: arobal :: :: :: rysuje :: :: :: koloruje :: :: ::),	142) filmstock.blog.pl	245) buahahahaha.blog.pl
83) a-kocica-papierosa.blog.pl	143) potkoofka.blog.pl	246) hahahaha.blog.pl
84) jaaaaaija.blog.pl	144) psiapsioly-nie-z-tej-poly.blog.pl	247) hahahahahahaha.blog.pl
85) szuruburu.blog.pl	145) racuszekvonklapousek.blog.pl	248) hahahahahahaha.blog.pl
86) baaaranek.blog.pl, bubulubu.blog.pl	146) szpoko-dziolchy.blog.pl	249) bua-hahahah.blog.pl
87) zakfass.blog.pl	147) bossskadminisia.blog.pl	250) ahahah.blog.pl
88) elka-gra.blog.pl	148) cyce-jak-donice.blog.pl	251) olciahaha11.blog.pl
89) brum-brum.blog.pl	149) bosik.blog.pl	252) hahaddddddd.blog.pl
90) dopek1.mylog.pl	150) dooshyczka.blog.pl	253) muahahahaha.blog.pl.blog.pl
91) karoolcia.mylog.pl	151) doorota.blog.pl	254) aga-buhahaha.blog.pl
92) madziaaaa.mylog.pl	152) zdolnee-my.blog.pl	255) ahaczcyk.blog.pl
93) madziiik.mylog.pl	153) falaa.mylog.pl	256) ziomkihaha.blog.pl
94) kasiulaa.mylog.pl	154) blog-andzia-gandzia.mylog.pl	257) serduchaahahaxdee.blog.pl.blog.pl
95) klaudiuszkaa.mylog.pl	155) qarolqa.mylog.pl	258) patrychaha.blog.pl
96) koffana-donia.mylog.pl	156) ankaaa.mylog.pl	259) ihaha13.blog.pl
97) koffanakasia.mylog.pl	157) asiia.mylog.pl	260) wontorek-haha.blog.pl
98) onaaaaa.mylog.pl	158) dzieffcyka.mylog.pl	261) buhahaha.blog.pl
99) mmaarrttuullaa.mylog.pl	159) gossiaak.mylog.pl	262) buahahaha
100) mmartusqaa.mylog.pl	160) boombel.blog.pl	263) pamelcia-haha.blog.pl
101) mmmarycha.mylog.pl	161) aga-baba-jaga.blog.pl	264) fanihihihaha.blog.pl
102) palulina.mylog.pl	162) maajkaa.blog.pl	265) hihihhahaha.blog.pl
103) princesska.mylog.pl	163) slowa-slowa-slowa.blog.pl	266) mwahahaha
104) amelkaa.mylog.pl	164) elle-elle.blog.pl	257) kraaadziej.blog.pl
105) agattkka.mylog.pl	165) me-me-me.blog.pl	258) dziki-pierniki-polemiki.blog.pl
106) evvusia.mylog.pl	166) sznuruffka.blog.pl	259) borki-potworki.blog.pl
107) evik-ave.mylog.pl	167) traffka.blog.pl	260) dupadupadupadupa.blog.pl
108) evrydej-anglisz.blog.pl	168) pifpaf.blog.pl	261) mejd.blog.pl
109) frytka-eva.blog.pl	169) ojooojj.blog.pl	262) choryportier.blog.pl
110) agnes-magnes.blog.pl	170) brum-brum.blog.pl	263) njezapominajka.blog.pl
111) kalkaa.blog.pl	171) niebieskaa.blog.pl	264) nniezapominajeczkaa.blog.pl
112) wrrona.blog.pl	172) evrydej-anglisz.blog.pl	265) podworkowa-hooliganka.blog.pl
113) kulla.blog.pl	173) nie-ya.blog.pl	266) pokahontas.blog.pl
114) ppusiaa.blog.pl	174) dzoker.blog.pl	267) pokahontasss.blog.pl
115) sim-sala-bim.blog.pl	175) tosster.blog.pl/	268) powiesc-gregiego.blog.pl
116) friida.blog.pl	176) i-love-hmm.blog.pl/	269) potfforek.blog.pl
117) efffcia.blog.pl	177) hmmagahmm.blog.pl/	270) potforeek.blog.pl
118) ppusiaa.blog.pl	178) hhmm.blog.pl/	271) potforek.blog.pl

**GRY JĘZYKOWE W CYBERPRZESTRZENI -
NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH STRON DOMOWYCH WWW**

izraelskiej, żony Achaba, która wprowadziła kult Baala i prześladowała proroka Eliasza. W Biblii przed zapowiedzianą przez Eliasza tragiczną śmiercią: „Jezabel podbarwiła szminką oczy i upiękzyła sobie głowę” (4. Ks. Król. 9, 30). Jezabel każe zrzucić z okna Jehu nowy króla Izraela. Jezabel pozbawiona zostaje grobu, gdyż nie znaleziono jej ciała, tylko czaszkę, nogi i dłonie. To symbolizuje jej całkowitą klęskę (9, 37). (4. Ks. Król. 9, 30). W literaturze przedmiotu imię Jezabel traktuje się jako synonim walki z wiarą w Jahwe. Niejednoznaczność interpretacyjna podobnie jak w wielu loginach/nazwach domen ma charakter w pełni celowy i świadomy.

Prowokacje, przekraczanie tabu

Tabela 2. Prowokacje, przekraczanie tabu

1) debilaszynaszejklasy.blog.pl	64) gowno2.blog.pl	128) wielkiegowno44.blog.pl
2) cuchnacagrzechem.blog.pl	65) gownoxwmxmajeranku.blog.pl	129) filozoficzne-gowno.blog.pl
3) pancerna-dupa.blog.pl	66) gownocietobochodzi.blog.pl	130) gownomnietobochodzi.blog.pl
4) dupamaryny.blog.pl	73) przydupasy.blog.pl	131) mrocne-gowno.blog.pl
5) fuckedupadventures.blog.pl	69) kaska-dupaska.blog.pl	132) gowno-sie-zdarza.blog.pl
6) dupa.blog.pl	70) dupadupa.blog.pl	133) gowno-smakuje-rowno.blog.pl
7) dupa88.blog.pl	71) michael-dupa.blog.pl	1. wchujdaleko.blog.pl
8) chujdupacycki.blog.pl	72) sexdupa.blog.pl	140) gownointernet.blog.pl
9) gownodupasraka.blog.pl	73) dupajasiu.blog.pl	141) gownoslimaka.blog.pl
10) nieufamfacetom.blog.pl	74) supadupa-fly.blog.pl	142) gowno.blog.pl
11) niekura-domowa.blog.pl	75) dupadupadupadupa.blog.pl	143) pierdoly.blog.pl
12) dupa-w-trokach.blog.pl	76) rozowadupa.blog.pl	144) pierdoleniejem.blog.pl
13) ateista.blog.pl	77) sexy-dupa.blog.pl	145) japierdoletcz.blog.pl
14) pancerna-dupa.blog.pl	78) sexdupa .blog.pl	146) pierdolona-era-techno.blog.pl
15) wielkadupa.blog.pl	79) dupadupadupadupa.blog.pl	147) pierdolenierobie.blog.pl
16) dupa-w-trokach.blog.pl	80) rozowadupa.blog.pl	148) takietampierdoly.blog.pl
17) dupatrader.blog.pl	81) sexy-dupa.blog.pl	149) pierdol-to.blog.pl
18) dupawdupie.blog.pl	82) dupabiskupa.blog.pl	150) pij-nie-pierdol.blog.pl
19) d-jak-dupa.blog.pl	83) ciemnadupa.blog.pl	151) pierdole.blog.pl
20) gownodupasraka.blog.pl	84) sexydupa.blog.pl	152) pierdollalki.blog.pl
21) dupal.blog.pl	85) dupa-jak-ratusz.blog.pl	153) moje-pierdolone-zycie.blog.pl
22) eldupa.blog.pl	86) kiedyskurwabadzietuafryka.blog.pl	154) rozpierdol.blog.pl
23) dupa128.blog.pl	87) pikuskurwamac.blog.pl	155) zwierzzenia-starego-pierdoly.blog.pl
24) dupajasia.blog.pl	88) komercyjna-kurwa.blog.pl	156) pierdoletto.blog.pl
25) dupakocia.blog.pl	89) znikadpomocykurwa.blog.pl	157) glebockiepierdoly.blog.pl
26) dupajasiukaruzela.blog.pl	90) kurwajegomac.blog.pl	158) nozeszkurwajapierdole.blog.pl
27) jackadupa.blog.pl	91) schudnijkurwa.blog.pl	159) swiat-basni-i-innych-pierdol.blog.pl
28) dupa14.blog.pl	92) lodzkurwa.blog.pl	160) najebana.blog.pl
29) dupazbita.blog.pl	93) co-kurwa-sie-gapisz-czytaj.blog.pl	161) maamwyjebane.blog.pl
30) dupa-blog-twoja-corka.blog.pl	94) dlaczegokurwanie.blog.pl,	162) pojebaneex.blog.pl
31) duparurzy.blog.pl	95) wysublimowana-kurwa.blog.pl	163) jestesmy-zjebane.blog.pl
32) dupatygrysjedi.blog.pl,	96) zajebisciukurwaa.blog.pl	164) blogmojebajkikasja.blog.pl
33) dupawolowa.blog.pl	97) starakurwa.blog.pl	165) pojebanydziudasek.blog.pl
34) dupajas.blog.pl	98) zawszekurwacos.blog.pl	166) najebatsa.blog.pl
35) dupabladoszara.blog.pl	99) mietowakurwa.blog.pl	167) zajebac-zabe.blog.pl
36) srakadupa.blog.pl	100) carpe-diem-kurwa.blog.pl	168) mojejbarwnezycie.blog.pl
37) srakadupa,.blog.pl	101) kurwaelo.blog.pl	169) jebadlooo.blog.pl
38) przydupasy.blog.pl	102) stopkurwazpodlatarni.blog.pl	170) pojebany666.blog.pl

39) kaska-dupaska.blog.pl	103) kurwa-mac.blog.pl	171) jebacppliscje.blog.pl
40) dupadupa.blog.pl	104) czyn-kurwa-zlo.blog.pl	172) pojebancy.blog.pl
41) asiek-dupasiek.blog.pl	105) tyjesteskurwa.blog.pl	173) dojebani.blog.pl
42) dupa-dupa.blog.pl	106) oookurwa.blog.pl	174) wyyjebane.blog.pl
43) michael-dupa.blog.pl	107) zaje-kurwa-biscie.blog.pl	175) jestempojebany.blog.pl
44) dupamaryny.blog.pl	108) tubikurwaornottubi.blog.pl	176) jebacpozerow.blog.pl
45) fuckedupadventures.blog.pl,	109) nozeszkurwajapierdole.blog.pl	177) zjebany.blog.pl
46) dupa.blog.pl	110) wszystkokurwazajete.blog.pl	178) rozjebane-kredki.blog.pl
47) dupa88.blog.pl	111) kurwamac.blog.pl	179) pojebanyswiat.blog.pl
48) chujdupacycki.blog.pl	112) kurwachuj.blog.pl	180) jebac.blog.pl
49) dupa1234.blog.pl	113) o-co-kurwa-chodzi.blog.pl	181) jebalnia.blog.pl
50) dupakwass.blog.pl	114) noikurwamasz.blog.pl	182) zjebanie.blog.pl
51) dupaxd.blog.pl	115) kurwa-emo-az-zal.blog.pl	183) jebacavive.blog.pl
52) dupatrader.blog.pl	116) okurwa.blog.pl	184) wyjebane-na-wszystko.blog.pl
53) dupakwass.blog.pl	117) fantakurwastycznie.blog.pl	185) jebakonfidentow.blog.pl
54) dupaxd.blog.pl	118) kurwa-jebane-zycie.blog.pl	186) boprzeciezswiatjestzjebany.blog.pl
55) wielkadupa.blog.pl	119) teraz-kurwa-my.blog.pl	187) jebaclogin.blog.pl
56) dupawdupie.blog.pl	120) patokurwalogia.blog.pl	188) jebany.blog.pl
57) d-jak-dupa.blog.pl	121) superkurwawpozytywna.blog.pl	189) zyciezjebane.blog.pl
58) pocaluj-mnie-w-dupe.blog.pl	122) wieszkurwazemozesz.blog.pl	190) wyjebanko.blog.pl
59) sentymentalnapizda.blog.pl	123) kurwa-mam-bloga.blog.pl	191) gówno-prawda.blog.pl
60) pizdacd.blog.pl	124) zostawtkurwa.blog.pl	192) plemionagownojady.blog.pl
61) pizda.blog.pl	125) cotokurwamabyc.blog.pl	193) przejechanegówno.blog.pl
62) cipalska.blog.pl	126) kurwa.blog.pl	194) polskiegowno.blog.pl
63) cipa.blog.pl	127) codziennietosamogówno.blog.pl	

7) **dupa88.blog.pl** – wieloznaczność leksemu /dupa/ udokumentowana w słownikach pozwala przypuszczać, że chodzi o określenie dziewczyny, kobiety atrakcyjnej seksualnie. Wieloznaczność jest spowodowana wielorakością znaczeń przypisywanych temu leksemowi [5, s.81]. Prawdopodobnie do leksemu przypisano rok urodzenia 1988 – to pozwala na powyższą interpretację.

9) **dupatrader.blog.pl** – nazwie domeny nadaje wieloznaczności zestawienie dwóch leksemów /dupa/ (patrz przykład 7) i /trader/ (ang. handlowiec, kupiec). Blog dotyczy notowań giełdy!

14) **d-jak-dupa.blog.pl** – przekształcenie tytułu popularnego serialu *M jak miłość*. Można dopatrywać się też podobieństwa do polskiego tłumaczenia tytułu filmu w reżyserii Alfreda Hitchcocka *M jak morderstwo* [*Dial M for Murder*].

18) **niekura-domowa.blog.pl** – przekształcenie frazeologizmu (zaprzeczenie) /kura domowa/ – gospodyni domowa.

19) **dupa-w-trokach.blog.pl** – przekształcenie frazeologizmu /brać dupę w troki/ – wyjść skądś, zwłaszcza pośpiesznie [www.univ.gda.pl/slang/hasla/b/bracdupq.html].

Konteksty kulturowe

Tabela 3. Konteksty kulturowe

1) castadiva.blog.pl	60) camerondiaz.blog.pl	119) fin-de-siecle.blog.pl
2) ladyofshalott.blog.pl	61) charliechaplin.blog.pl	120) rosemarybaby.blog.pl
3) lejdis.blog.pl	62) historia-porwania-krzysztofa-olewnika.blog.onet.pl	121) mysli-moje-nieposkladane.blog.pl
4) moda-na-sukces.blog.pl	63) harrypotter-club.blog.pl	122) mysli-niepokorne.blog.pl

**GRY JĘZYKOWE W CYBERPRZESTRZENI -
NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH STRON DOMOWYCH WWW**

5) m-jak-milosc.blog.pl	64) harrypotter-danradcliffe.blog.pl	123) mysli-niepoukladane.blog.pl
6) mala-kobietka.blog.pl	65) harry-potter-fan.blog.pl	124) mysli-niespokojne.blog.pl
7) przerwana-lekcja-muzyki.blog.pl (Dojrzałość-Abstynencja-Zen.)	66) harry-potter-forever.blog.pl	125) mysli-pogrzebane.blog.pl
8) modanasukces-mns.blog.pl	67) harry-potterhogwart.blog.pl	126) mysliposzarpane.blog.pl
9) muminek-szalony.blog.pl	68) harry-potter-info.blog.pl	127) legalna-niebrunetkaa.blog.pl
10) the-other-side-of-mirror.blog.pl	69) harrypotter-magic-world.blog.pl	128) pocaluj-zabke-w-lapke.blog.pl
11) monteki.blog.onet.pl	70) harry-potter-rpg.blog.pl	129) vintagegi09rl.blox.pl
12) ballada-z-trupem.blog.pl	71) harry-potter-story.blog.pl	130) dlugoscdziewkuwsamotnosc.blog.pl
13) barbarella.blog.pl	72) podaj-cegle.blog.pl	131) vintagegirl.blox.pl
14) aisha.blog.pl	73) dziewczyna-z-pomaranzczami.blog.pl	130) finiscoronatopus.blog.pl
15) all-about-eve.blog.pl	74) dziekuje-postoje.blog.pl	131) justin-bieber-ciekawostki.blog.onet.pl
16) naszklemalowana.blog.pl	75) mydziecisieci.blog.pl	132) villasvioletta.blog.onet.pl
17) justin-bieber-my-worlds.blog.onet.pl	76) the-rasmus-aga.blog.onet.pl	133) janet-jackson-mj.blog.onet.pl
18) iglesias-polishpage.blog.onet.pl	77) ewafarna-pl-cz.blog.onet.pl	134) rafalblechacz.blog.onet.pl
19) jlo-fan.blog.onet.pl	78) justin-bieber-zycie-gwiazdy-info.blog.onet.pl	135) justin-bieber-antyfani.blog.onet.pl
20) justinbieberkochapolskiefan-ki.blog.onet.pl	79) didka-rasmus.blog.onet.pl	136) pirx-tytan.blog.onet.pl
21) pierwsza-milosc321.blog.onet.pl	80) bieberoland.blog.onet.pl	137) zjedzmnie.blog.pl
22) ifigenia.blog.pl	81) this-is-it-michaeljackson.blog.onet.pl	138) letojared.blog.onet.pl
23) ewafarnadiamond.blog.pl	82) http://freud.blog.pl	139) gorillazforever.blog.onet.pl
24) meryl-streep-najlpesza.blog.onet.pl	83) malanowski-marek-marta.blog.onet.pl	140) sislav.blog.onet.pl
25) mary-louise-streep.blog.onet.pl	84) justin-drew-bieber-forever.blog.onet.pl	141) selenagomez-superfan.blog.onet.pl
26) streep-m.blog.onet.pl	85) pierwsza-milosc321.blog.onet.pl	142) gaga-fani.blog.onet.pl
27) meryl-streep-best-actress.blog.onet.pl	86) televisa-tv4.blog.onet.pl	143) gaganews.blog.onet.pl
28) merylstreepbest.blog.onet.pl	87) triumfodelamor005.blog.onet.pl	144) the-lady-gaga-news.blog.onet.pl
29) jennifer-lopez454.blog.onet.pl	88) harry-potter-kolekcja.blog.onet.pl	145) funclub-lady-gaga.blog.onet.pl
30) lopez-milano.blog.onet.pl	89) morzemilosci005.blog.onet.pl	146) lady-gaga-marti-lady-gaga.blog.onet.pl
31) wszystko-o-jennifer-lopez-j-lo.blog.onet.pl	90) sandra-bullock2.blog.onet.pl	147) michael-jakson.blog.onet.pl
32) jennifer-lopez.blog.onet.pl	91) wszystko-o-ani-z-zielonego-wzgorza.blog.onet.pl	148) jackson-blog.blog.onet.pl
33) sexishakira.blog.onet.pl	92) medicopter-117.blog.onet.pl	149) lifeofmichaeljakson.blog.onet.pl
34) shakira-cool.blog.onet.pl	93) najlepszyaktor-johnnydepp.blog.onet.pl	150) michael-jakson-king-of-pop.blog.onet.pl
35) shakira-a.blog.onet.pl	94) pinacoladagirl.pinger.pl	151) m-j-michael-jakson-krol.blog.onet.pl
36) shakira-loca-loca-loca.blog.onet.pl	95) pearl-doda.blog.onet.pl	152) madonna-popukrolowa.blog.onet.pl
37) funclub-shakira.blog.onet.pl	96) excellent-doda.blog.onet.pl	153) madonna-online.blog.onet.pl
38) fanishakirybeyoncejeniferlo-pez.blog.onet.pl	97) doda-elf.blog.onet.pl	154) big-star-madonna.blog.onet.pl
39) beyoncepage.blog.onet.pl	98) doda-badgirls.blog.onet.pl	155) madonna-queen-of-pop.blog.onet.pl
40) beyonceknowles15darek.blog.onet.pl	99) chylinska-agnieszka.blog.onet.pl	156) queen-madonna.blog.onet.pl
41) beyoncepolska.blog.onet.pl	100) ewa-farna-i-agnieszka-chylinska.blog.onet.pl	157) abba-show.blog.onet.pl

42) sweet-kayah-crazy-kiss.blog.onet.pl	101) lady-aga-chylinska.blog.onet.pl	158) o-abbie.blog.onet.pl
43) sweet-kayah-kiss.blog.onet.pl	102) chylinska-a.blog.onet.pl	159) abba-1970.blog.onet.pl
44) wolf-quest-kayah.blog.onet.pl	103) aga-chylinska-aga.blog.onet.pl	160) abba-agnetha.blog.onet.pl
45) kayah.blog.onet.pl	104) monroe-marilyn.blog.onet.pl	161) yolandagiliotti-dalida.blog.onet.pl
46) web-kayah.blog.onet.pl	105) jak-marilyn-monroe.blog.onet.pl	162) madame-dalida.blog.onet.pl
47) marylarodowicz.blog.onet.pl	106) marilyn-monroe-xx.blog.onet.pl	163) dalida-i-ja.blog.onet.pl
48) maryla-rodowicz.blog.onet.pl	107) njm-marilyn-monroe.blog.onet.pl	164) tinaturner.blog.onet.pl
49) maryla--rodowicz.blog.onet.pl	108) amy-winehouse-love.blog.onet.pl	165) percyjacksonandtheolympians.blog.pl
50) merylstreep.blog.pl	109) winehouse-amy-jade.blog.onet.pl	166) michaeljackson12313.blog.pl
51) madonna003.blog.pl	110) amywinehouseblog.blog.onet.pl	167) lovemichaeljackson.blog.pl
52) serwusmadonna.blog.pl	111) amywinehouse.blog.onet.pl	168) paulinamichaeljackson.blog.pl
53) madonna-krolowapopu.blog.pl	112) amywinehouse-amywinehouse.blog.onet.pl	169) kochammichaelajacksona.blog.pl
54) madonna.blog.pl	113) sarahbrightmanangel.blog.onet.pl	170) michaeljacksonkingofpopforever.blog.pl
55) ladymadonna.blog.pl	114) michaeljoshepjackson.blog.pl	171) mjackson.blog.pl
56) michaeljackson-nazawsze.blog.pl	115) kingofpop-michaeljackson.blog.pl	172) michaeljacksonnewinfo.blog.pl
57) michaeljackson1.blog.pl	116) mjmichaeljackson.blog.pl	173) brad-pitt-story.blog.pl
58) michaeljacksoninmyheart.blog.pl	117) dupabiskupa.blog.pl	174) vivaldi.blog.pl
59) bad-michael-jackson-story.blog.pl	118) mojkawalekpodlogi.blog.pl	

Sporą grupę zajmują nawiązania intertekstualne typu tekst-tekst¹ odwołujące się do reprezentatywnych wytworów kultury masowej (seriale TV – *Moda na sukces*, *M jak miłość*, filmy – seria książek i filmów o Harrym Potterze, wydarzenia medialne – zabójstwo Krzysztofa Olewnika, itp.). Może mieć to związek ze zjawiskiem tworzenia się społeczności fandomów wokół różnorodnych zjawisk z kręgu kultury popularnej. W wyżej wymienionych przykładach składową domeny stanowi również nick. Fandomy to, według Wiesława Godzica, grupy fanów zgromadzonych wokół tekstów medialnych, fanów niezwykle zaangażowanych w proces ich odbioru. Blogi funkcjonujące w cyberprzestrzeni to tylko jedna z wielu form wpisujących się w to zjawisko i zrzeszających społeczności fanów (fandomy) [9, s.239-255].

Pozyskanie odbiorców, skuteczne oddziaływanie i w rezultacie uaktywnienie ich interakcji potencjalnie mogą zostać osiągnięte poprzez różne środki językowe (na bazie różnorodnych rejestrów współczesnej polszczyzny). Uwagę potencjalnego odbiorcy skupiają m.in. wulgaryzmy. Jednakże byłoby zbyt prostym uproszczeniem mówienie o dominacji takich mechanizmów koncentrowania zainteresowania potencjalnych odbiorców w blogach. Można sądzić, iż spora frekwencja realizacji tekstowych bazujących na wulgaryzmach poprzez samą obecność ma przykuwać uwagę (być impulsem do przeczytania wpisów na blogu). Może to jednak również odstręczać niektórych odbiorców.

¹ Zestawione przykłady ukazują relacje intertekstualne tekst-tekst typu referencyjnego, których rodzaje wydzieliła niemiecka badaczka S. Holthuis (relacja referencyjna *in praesentia* – cytat, parafraza, kolaż, parodia, oraz *in absentia* – aluzja) (por. 7: 18).

Podsumowanie

W blogach traktowanych jako określone teksty użytkowe, gry językowe są stosowane na płaszczyźnie wielu elementów konstrukcyjnych – poczynając od nicka, a kończąc na realizacjach tekstowych, osadzonych w konkretnym kontekście. Zasady konstruowania tekstów blogów pozwalają wyodrębnić pewne konstytutywne elementy blogów, takie jak nicki. Można mówić o pewnego rodzaju relacjach zachodzących pomiędzy pseudonimami i konkretnymi realizacjami tekstowymi. Kolejny segment (zaliczany do gatunków metatekstowych), który również jest miejscem gier językowych, stanowią tytuły skorelowane częstokroć z elementami graficznymi.

Adaptacja gier komunikacyjnych i językowych na płaszczyźnie intertekstualnej oraz nawiązania do gatunków metatekstowych w blogach służą poszukiwaniu odbiorców tekstów nawiązujących do gatunków osadzonych w tradycyjnych pozasieciowych konwencjach. Temu celowi podporządkowana bywa również budowa nicków, które często bazują na wieloznaczności poprzez zestawienia odległych form sematycznych. Nie brakuje również zestawiania form semantycznych o wydźwięku żartobliwym, ironicznym lub /i wyrażnych odniesień kulturowych. Ponadto wykorzystywana bywa defrazeologizacja prowadząca do udosłownienia utartych związków frazeologicznych. Dość powszechnie zestawiane są w tytule lub nicku leksemy o znaczeniu przeciwnym lub/i powtórzenia intensyfikujące ekspresywność.

Skuteczność stosowanych gier językowych i komunikacyjnych polega na mechanizmie szeroko pojętego zaskoczenia. Gry językowe stosowane przez internautów wywoływać mogą całą gamę skrajnych odczuć – od zachwyty do odrazy...

Literatura

1. Inny słownik języka polskiego PWN. [T. 1, 2], / red. nac. Mirosław Bańko; oprac. haseł Mirosław Bańko [i in.]. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. Bańko
2. Bakula K. / Mówione=pisane: komunikacja języka, tekst, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. – 2008.
3. Balcerzan E. W stronę genologii multimedialnej / E. Balcerzan // Polska genologia literacka [seria: Zagadnienia i problemy współczesnej genologii], redakcja naukowa Danuta Ostaszewska, Romuald Cudak – Wydaw. Naukowe PWN, 2007 – s. 270-288.
4. Chodowiec Tomasz /Blog jako forma dialogowa – brutalizacja języka na tle normy ogólnej / Tomasz Chodowiec // W: Kultura języka dzisiaj w Roku Języka Polskiego / praca zbiorowa pod redakcją naukową Krystyny Wojtczuk i Joanny Kuć. – Siedlce : Wydaw. IFP Akademii Podlaskiej, 2007, s. 11-22;
5. Czeszewski M. (2008), Słownik polszczyzny potocznej, Wydaw Naukowe PWN, Warszawa.
6. Encyklopedia Gazety Wyborczej [hasła encyklopedyczne opracowane przez Wydawnictwo Naukowe PWN], t. 1-20.
7. Gajda S. Intertekstualność a współczesna lingwistyka, / S. Gajda // Intertekstualność we współczesnej komunikacji językowej, pod redakcją Jana Mazura, Agaty Małycki, Katarzyny Sobstyl – Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 201 – s. 12-23.
8. Godzic W. Język w internecie – czy piszemy to co myślimy?, [монография] / W. Godzic // Język w mediach masowych, red. J. Bralczyk i K. Mosiołek-Kłosińska – 2000.
9. Łuc I. / Współczesne gry komunikacyjnojęzykowe, Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego.– 2010
10. Siuda P. Wpływ Internetu na rozwój fandomów, czyli o tym jak elektroniczna sieć rozwija i popularyzuje społeczności fanów, / P. Siuda // Media i społeczeństwo. Nowe strategie komunikacyjne, redakcja naukowa Marek Sokołowski – Wydaw. Adam Marszałek, 2008, – s. 239-255.
11. Szczepan-Wojnarowska A. M. / Sylwiczny i intymistyczny charakter blogów, // A. M. Szczepan-Wojnarowska / Język @ multimedia, pod redakcją Agnieszki Dytman-Stasieńko i Jana Stasieński,

Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu, Wrocław, 2005, s. 68-80.

12. Zwiefka-Chwałek A. Blogi jako przejaw funkcjonowania inteligencji otwartej – uwarunkowania i bariery, / A. Zwiefka-Chwałek // Media, język, literatura: korespondencje i transpozycje, pod red. Aleksandra Woźnego, Wrocław – Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002, – s. 176-186.
13. Wołos M. / Koncepcja „gry językowej” Wittgensteina w świetle badań współczesnego językoznawstwa // M. Wołos, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”. – 2002
14. Wrycza Joanna / Galaktyka języka Internetu // Joanna Wrycza, Gdynia, Novae Res - Wydawnictwo Innowacyjne, 2008.

Ходовец Т. Языковые игры в киберпространстве – на примере отдельных домашних страниц www / Т. Ходовец // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 367–378.

Блоги, как специфический тип текстов, становятся полигоном языковых игр, в которых используются разнообразные конструктивные компоненты, начиная от ника и заканчивая вариантами прецедентных синтаксических конструкций, встроенных в определенный контекст. Адаптация коммуникационных и языковых игр в интертекстуальном аспекте, а также ссылки на металингвистический контекст самого события коммуникации направлены на поиск реципиентов блогов с помощью традиционных, «внесетевых» текстов.

Ключевые слова: блог, языковые игры, фонетическая трансформация, графическая гибридизация, словообразовательные операции, ониматопея, коммуникация.

Ходовец Т. Мовні ігри в кіберпросторі - на прикладі окремих домашніх сторінок www / Т. Ходовец // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 367–378.

Блоги, як специфічний тип текстів, стають полігоном мовних ігор, в яких використовуються різноманітні конструктивні компоненти, починаючи від ніка і закінчуючи варіантами прецедентних синтаксичних конструкцій, вбудованих в певний контекст. Адаптація комунікаційних і мовних ігор в інтертекстуальному аспекті, а також посилання на металингвістический контекст самої події комунікації спрямовані на пошук реципієнтів блогів за допомогою традиційних, «внесетевих» текстів.

Ключові слова: блог, мовні ігри, фонетична трансформація, графічна гібридизація, словотворчі операції, ониматопея, комунікація.

Chodowiec T. Language games in cyberspace - for example of individual home pages www / T. Chodowiec // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 367–378.

Blogs as set texts utility, become a place of language games used at the level of many components - from the nick, and ending with the embodiments of the text, embedded in a specific context. Adaptation of communication and language games on the plane intertextual and metatextual references to the species in the blogs are looking for buyers of texts referring to the species embedded in the traditional off-grid conventions.

Language games can be regarded as a stylistic range of treatments based on the transformation rules for the organization of linguistic code - deliberate breach of the principles of phonetics, inflection, vocabulary, syntax and semantics (areas closely associated with specific departments synchronic linguistics and diachronic). It can be used as language games - a form of experimentation language (and language) in the cultural level's aspect of direct and indirect references - as inclusions outside a compact whole syntactic and intertextual. The cultural aspect is launched sphere of secondary meaning. The basis of language games are conducted linguistic and communication sender / recipient and possessed knowledge that enables decryption of meaning at the level of intertextual. The material presented is eligible for the following groups: the transformation of forms of audio, transforming word formation, crossing the taboo, transformation based on cultural contexts.

Key words: blog, language games, transformation forms of audio, graphic forms, convert word formation, onomatopoeic words, communication

Поступила в редакцію 14.11.2013 г.

УДК 81'37:81'367.624=112.2

ДІЄСЛОВА ПСИХІЧНОГО ВПЛИВУ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ 'ЗМІНА ТОНІЧНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ' У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Хрупіна Г. В.

Донецький національний університет, м. Донецьк

Стаття присвячена дослідженню структури дієслів психічного впливу (ДПВ) у сучасній німецькій мові. Головну увагу приділено розгляду лексико-семантичної підгрупи ДПВ зі значенням «зміна тонічного стану людини», семантичному аналізу синонімічного рядів дієслів, що входять до її складу, і аналізу окремих ДПВ.

Ключові слова: дієслова психічного впливу (ДПВ), семантичні ролі, валентність дієслів, синонімічний ряд, формула тлумачення.

Постановка проблеми. Дієслова психічного впливу (ДПВ) використовуються у мові для передачі зміни стану істоти, які викликаються під нефізичним впливом іншої істоти. Вплив характеризується як «процес і результат зміни поведінки людини, її установок, намірів, уявлень і оцінок при взаємодії іншою людиною» [4, с. 37]. Тонус – це «життєва активність, рівень життєдіяльності» [2, с. 1461]. Серед вибраних зі словників сучасної німецької мови ДПВ виявилася невелика кількість таких, що описують психічний вплив однієї людини на іншу і спричиняють в неї зміни тонічного стану, тобто зумовлюють в неї підвищення або зниження тону: неспання, сон, втомлення, перевтому та інше. У цій статті дається спроба семантичної класифікації таких ДПВ.

У 1975 році Ю. В. Фоменко виокремив, класифікував і дав загальну характеристику ДПВ у російській мові [7, с. 3–22]. У класифікації англійських дієслів Г. Г. Сильницький розподілив ДПВ в групу «інформативів емоційного впливу» [5, с. 48]. О. В. Падучева визначила ДПВ як «структурне ядро класу дієслів емоцій» [3, с. 276]. Макс Мьоллер, який дослідив психічні дієслова дії з точки зору граматики, підкреслив їхню каузативність і цілеспрямованість [13, с. 11–19]. Сільвія Кучер використала моделі з семантичними ролями і оглянула конструктивну варіативність і реалізацію аргументу у так званих «Psychverben» [11]. Така зацікавленість ДПВ підкреслює важливість цих дієслів для лексиконів сучасних мов і дає можливість розглядати ці дієслова як міжмовний феномен.

Досвід попередніх досліджень дозволяє визначити **актуальність** теми цієї роботи, яка зумовлена тим фактом, що підгрупа ДПВ зі значенням 'зміна тонічного стану людини' ніколи не виділялася й не досліджувалася як окрема лексико-семантична підгрупа в німецькій мові попри частотність використання таких ДПВ, численність і важливість у базовому лексиконі носіїв кожної мови.

Мета статті полягає у виведенні формул тлумачення, аналізі й описі синонімічних рядів (СР), які входять до складу підгрупи зі значенням 'зміна тонічного стану людини', та створенні семантичної класифікації ДПВ з таким значенням в німецькій мові. **Отже об'єктом дослідження** є ДПВ зі значенням 'зміна тонічного стану людини', а **предметом дослідження** є вивчення семантичних особ-

ливостей таких дієслів. *Матеріал дослідження* – це лексико-семантичні варіанти (одне з можливих значень) ДПВ зі значенням зміни тонічного стану людини як найпростіші одиниці їхньої смислової структури, дібрані шляхом суцільної вибірки з тлумачних одномовних словників німецької мови [9; 10; 12]. Загальна кількість вибірки становить 1449 ДПВ, серед яких кількість дібраних ДПВ зі значенням ‘зміна тонічного стану людини’ є 30 ДПВ. Текстові приклади у кількості 30 речень взято з відповідної кожному дієслову словникової статті Дудена [10], Лангеншайдта [12], лінгвістичного порталу корпусу лексики Лейпцігського університету [8] або з порталу Проекту Берлінсько-Бранденбургської Академії наук [9]. Переклад семантичних тлумачень ДПВ та текстових прикладів з німецької виконано автором.

Основними актантами всіх дієслів є суб’єкт й об’єкт, які співвідносяться відповідно зі стимулом (далі Stim), що позначає джерело сприйняття, та експерієнцером (Exp), носієм відчуттів і сприймань, який зазнає істотних змін. До семантичних валентностей другого плану, слідом за Ю. Д. Апресяном [1, с. 125–126], відносяться засіб Med (від англ. *medium* ‘засіб’), інструмент Instr (від англ. *instrument* ‘інструмент’); мета (Dest) від англ. *destination* ‘мета’) та інші. Кожен окремий синонімічний ряд організований так, що ДПВ з інтегральною семою завжди стоїть на початку і дає назву всьому ряду. Наступні лексеми стоять в СР в алфавітному порядку.

1. Підгрупа ДПВ зі значенням ‘зміна тонічного стану людини’ базується на парадигматичних відношеннях і складається з **двох мікрогруп**: ‘підвищення тону» та ‘зниження тону».

1.1. До мікрогрупи ДПВ зі значенням ‘підвищення тону» відносяться **2 ДПВ**, сгрупованих у **один СР** ‘будити, виводити із стану сну’ (формула тлумачення ›*X weckt Y*: людина/предмет X усвідомлено психічно впливає на людину Y і каузує Y до переривання сну і пробудження): *wecken* ‘хтось/щось когось, хто спить, приводить в стан неспанья’; *aufwecken* (*jemand/etwas weckt jemanden mit etwas auf*) ‘хтось/щось приводить когось в стан неспанья, будить його від сну’. Семи СР: ‘вплив’, ‘каузальність’, ‘направленість на об’єкт’, ‘пробудження’.

1.2. Префікс цього ряду є семантично вмотивованим: **auf-** (одне ДПВ) зі значенням ‘початку дії, зміни стану, приведення в якийсь стан’ [6, с. 71]: *Peter entschuldigte sich, dass er* (Stim) *sie* (Exp) *nun aufgeweckt habe mit seinem Gemurkse* (Med) [10]. ›Петер попросив вибачення, що він розбудив її своєю метушнюю».

1.3. Дієслова цього ряду є тривалентними з сирконстантом засобу (Med) (див. приклад вище) або інструменту (Instr): *Er* (Stim) *will die Frau* (Exp) *mit lautem Lied* (Instr) *wecken, will sie rausschmeißen, aber sie schläft wie tot* [12]. ›Він хоче розбудити жінку гучною піснею, хоче її прогнати, але вона спить як мертва».

2. До мікрогрупи ДПВ зі значенням ‘зниження тону» відносяться **28 ДПВ**, сгруповані у **5 СР**, а саме: СР ‘заспокоїти’ (14 ДПВ), СР ‘виснажити’ (9 ДПВ), СР ‘заколисати, приспати’ (3 ДПВ), СР ‘забалакати до втоми’ (одне ДПВ), СР ‘розслабити’ (одне ДПВ).

2.1. ‘заспокоїти’ (14 ДПВ; формула тлумачення ›*X beruhigt Y*: людина/предмет X усвідомлено психічно впливає на людину Y, приводить Y в стан рівноваженості, розсіює занепокоєння Y-ка і каузує Y до спокійного, врівноваженого

стану): **beruhigen** (*jemand/etwas beruhigt jemanden*) 'хтось/щось впливає на когось так, щоб хтось став знову спокійним після того, як він збудився'; **abkühlen** (перен.) (*jemand/etwas kühlt etwas ab*) (перен.) 'хтось/щось впливає на когось так, що його пристрасті, темперамент вгамовуються'; **abwiegeln** (*jemand/etwas wiegelt jemanden ab*) 'хтось/щось когось, хто злиться, заспокоює'; **befrieden** (*jemand/etwas befriedet jemanden*) 'хтось/щось заспокоює когось, приводить у спокійний і мирний настрій, наповнює миром, внутрішнім спокоєм'; **begöschten** (*jemand begöschet jemanden*) 'хтось заспокоює когось, заспокоїливо на когось впливає'; **begütigen** (*jemand begütigt jemanden*) 'хтось словами або жестами впливає заспокоїливо на когось, заспокоює, пом'якшує'; **besänftigen** (*jemand besänftigt jemanden*) 'хтось (особливо словами) впливає так, що той, хто злився або був схвильованим, знову повернувся в нормальний стан, хтось заспокоює когось'; **beschwichtigen** (*jemand/etwas beschwichtigt jemanden/etwas*) 'хтось/щось впливає так, щоб чиясь досада, гнів стали слабшими, заспокоїти'; **dämpfen** (перен.) (*jemand/etwas dämpft etwas*) 'хтось/щось змушує когось заспокоїти свій темперамент'; **kirren** (*jemand kirrt jemanden*) 'хтось когось заспокоює, робить тихим, сумирним, приборкує'; **mäßigen** (*jemand/etwas mäßigt etwas*) 'хтось/щось впливає на когось так, щоб той виявляв свої почуття трохи менш інтенсивно ніж раніше, хтось пом'якшує, стримує чийся гнів, темперамент, чийсь слова, стримує чийсь бажання, тон голосу'; **pazifizieren** (*jemand/etwas pazifiziert jemanden/etwas*) 'хтось когось заспокоює, умиряє'; **trösten** (*jemand tröstet jemanden*) 'хтось комусь полегшує горе, печаль або скорботу тим, що з ним розмовляє, допомагає, заспокоює його'; **zähmen** (*jemand zähmt jemanden*) 'хтось когось робить ручним, слухняним'. Семи СР: 'вплив', 'каузальність', 'направленість на об'єкт', 'заспокоєння'.

2.1.1. Семантика деяких ДПВ СР 'заспокоїти' заснована на метафоричних переносах прямого значення:

- a) 'приручати, дресирувати, приборкувати' (2 ДПВ): *kirren, zähmen*;
- b) 'зменшувати (світло, вогонь), гасити (полум'я), приглушувати, заглушати (звук); знижувати (голос)' (одне ДПВ): *dämpfen*;
- c) 'зробити щось холоднішим, охолодити, остудити' (одне ДПВ): *abkühlen*;
- d) 'пом'якшувати, робити м'яким' (одне ДПВ): *besänftigen*.

2.1.2. Префікси цього ряду є семантично вмотивованими: **be-** (6 ДПВ) зі значенням 'приведення в певний стан або надання якоїсь ознаки' [6, с. 81-82]; **ab-** (2 ДПВ) зі значенням 'усунення, вилучення, розмежування' [6, с. 36]:

(1) *Der Ortspfarrer (Stim) will mit Gebeten (Instr) die Geister (Exp) besänftigen* [12]. >Місцевий священик хоче заспокоїти духів молитвами;<

(2) *Er (Stim) versuchte, die erboste Menge (Exp) abzuwiegeln* [10]. >Він намагався втихомирити озлоблений натовп;<

(3) *Meine Großmutter wollte ... schimpfen. Aber Maria (Stim) beschwichtigte sie* (Exp) [10]. >Моя бабуся хотіла вже сваритися. Але Марія заспокоїла її.<

2.1.3. Дієслова цього ряду є тривалентними з актантами засобу (Med) та інструменту (Instr) (див. приклад вище):

(1) *Ich (Stim) beruhigte (beschwichtigte) ihn (Exp) mit der Nachricht (Med), dass ...* [10]. >Я заспокоїв (заспокоїв) його повідомленням, що ... <

(2) *Aber Lehrerin Andrea Syska-Pock* (Stim) **beruhigt** ihre Schülerin (Exp): »Das beherrschen sogar viele Deutsche nicht« [10]. »Але вчителька Андреа Зіска-Пок заспокоює свою ученицю: «Навіть багато німців не можуть це засвоїти»<

(3) *Sie* (Stim) **ermunterte ihn weder, noch dämpfte sie ihn** (Exp) [10]. »Вона ні підбадьорювала його, ні вгамовувала».

2.2. 'виснажити' (9 ДПВ; формула тлумачення >**X erschöpft Y**<: людина/предмет **X** усвідомлено психічно впливає на людину **Y**, послабляє його, знесилює і каузує **Y** до виснаження, до втрати сил): **erschöpfen** (*etwas erschöpft jemanden*) 'щось напружує когось таким чином, що його фізичні або розумові сили повністю витрачаються'; **aufreiben** (*etwas reibt jemanden auf*) 'щось пред'являє надмірні вимоги до чийхось сил і можливостей і робить його фізично і психічно слабким'; **enervieren** (*jemand/etwas enerviert jemanden*) 'хтось/щось нервово виснажує когось, позбавляє сил, вимотує нерви'; **entkräften** (*jemand/etwas entkräftet jemanden auf*) 'хтось/щось робить когось слабким'; **entmutigen** (*jemand/etwas entmutigt jemanden*) 'хтось позбавляє когось сил займатися чимось'; **entnerven** (*jemand/etwas entnervt jemanden*) 'хтось/щось нервово виснажує когось, позбавляє сил, вимотує нерви'; **ermüden** (*jemand/etwas ermüdet jemanden*) 'щось робить когось втомленим або сонним'; **strapazieren** (*jemand/etwas strapaziert jemanden/etwas an*) 'хтось/щось (дуже сильно) навантажує когось, так що той стає хворим, слабким або дуже втомленим'; **zermürben** (*etwas zermürbt jemanden*) 'щось дуже напружує когось довгий час, віднімає надію і робить його внаслідок цього слабким'. Семи СР: 'вплив', 'каузальність', 'направленість на об'єкт', 'виснаження'.

2.2.1. Семантика ДПВ цього СР заснована на метафоричних переносах прямого значення:

- a) 'повністю витратити, вичерпати' (одне ДПВ): **erschöpfen**;
- b) 'стерти в кров, знищити' (одне ДПВ): **aufreiben**;
- c) 'підточувати (камінь), робити рихлим [ламким, м'яким]' (одне ДПВ): **zermürben**.

2.2.2. Префікси цього ряду є семантично вмотивованими: **ent-** (3 ДПВ) зі значенням 'відокремлення, усунення, вилучення' [6, с. 127]; **er-** (2 ДПВ) зі значенням 'переходу в певний стан' [6, с. 132]; **auf-** (одне ДПВ) зі значенням 'повного витрачання, використання, розподілу і розтирання чого-небудь' [6, с. 72]; **zer-** (одне ДПВ) зі значенням 'розподілу, руйнування, роздроблення' [6, с. 469]:

(1) *Die Strapazen* (Stim) **haben ihn** (Exp) *völlig, zu Tode erschöpft* [12]. »Труднощі повністю, смертельно його виснажили»;

(2) *Das Sprechen* (Stim) **ermüdete den Schwerkranken** (Exp) *schnell* (Mod) [9]. »Розмова швидко втомила важкохворого».

2.2.3. Дієслова цього ряду є тривалентними з актантом засобу (Mod) та сирконстантом способу (Mod):

(1) *Die große Verantwortung* (Stim) **reibt ihn** (Exp) *stark* (Mod) **auf** [12]. »Велика відповідальність сильно його виснажує»;

(2) *Ich* (Stim) **will die Zuhörer** (Exp) **nicht mit Einzelheiten** (Mod) **ermüden** [10]. »Я не хочу втомлювати слухачів подробицями».

2.3. 'заколисати, приспати' (3 ДПВ; формула тлумачення >*X lullt Y ein*<: людина/предмет *X* усвідомлено психічно впливає на людину *Y* ритмічним шумом, наспівуванням і каузує *Y* до сну): *einlullen* (*jemand/etwas lullt jemanden ein*) 'хтось/щось (одноманітним шумом або чимось подібним) когось [м'яко] присипляє'; *einschläfern* (*jemand/etwas schläfert jemanden ein*) 'хтось/щось когось робить (дуже) сонним, присипляє когось'; *lullen* (*jemand/etwas lullt jemanden*) 'хтось/щось наспівує в тихому і одноманітному ритмі (або робить щось схоже) і приводить когось в певний стан, що (частіше) призводить до засипання'. Семи СР: 'вплив', 'каузальність', 'направленість на об'єкт', 'сон'.

2.3.1. Префікс цього ряду є семантично вмотивованим: *ein-* (2 ДПВ) зі значенням 'інтенсивного впливу на когось' [6, с. 118]: *Das gleichmäßige Rauschen* (Stim) *schläfert mich* (Exp) *ein* [10]. >Рівномірний шум присипляє мене<.

2.3.2. Дієслова цього ряду є тривалентними з актантом інструменту (Instr) та засобу (Med):

(1) *Drei Kobolde* (Stim) *lullen sie* (Exp) *mit Glenn Millers «Mr. Sandman»* (Med) *und einem Kinnhaken in den Schlummer* (Instr) [12]. >Три домовики заколискують їх піснюю Гленна Міллера «Містер Сандман» і ударом в підборіддя відправляють в дрімоту;<

(2) *Ich* (Stim) *unterdrückte meine Ungeduld, ... schläferte Guy* (Exp) *damit* (Med) *ein, und nagelte ihn dann fest* [10]. >Я стримала своє нетерпіння, ... чим приспала пильність Гая і міцно його ввіймала.<

2.4. 'забалакати, забазікати до втоми' (одне ДПВ; формула тлумачення >*X belabert Y*<: людина *X* усвідомлено психічно впливає на людину *Y* пустою розмовою і каузує в *Y* втомлення): *belabern* (*jemand belabert jemanden mit etwas*) 'хтось намагається переконувати когось базіканням, чим його втомлює'. Семи СР: 'вплив', 'каузальність', 'направленість на об'єкт', 'втомлення', 'пуста розмова'.

2.4.1. Префікс цього ДПВ є семантично вмотивованим: *be-* (одне ДПВ) зі значенням 'приведення в певний стан або надання якоїсь ознаки' [6, с. 81–82]: *Sie* (Stim) *belaberten die Frau* (Exp), *doch endlich ihr Wissen preiszugeben* [10]. >Вони забалакали жінку, щоб нарешті розкрити, що вона знає.<

2.4.2. Дієслова цього ряду є тривалентними з актантом засобу (Med): *Typen, die* (Stim) *... mich* (Exp) *mit ihren Beziehungsproblemen und sonstigen Schwierigkeiten* (Med) *belabern* [10]. >Типи, які ... забалакали мене проблемами своїх відносин і іншими труднощами.<

2.5. 'розслабити' (одне ДПВ; формула тлумачення >*X entspannt Y*<: людина/предмет *X* усвідомлено психічно впливає на людину *Y* і каузує *Y* до розслаблення): *entspannen* (*jemand/etwas entspannt jemanden*) 'хтось/щось робить когось на деякий час вільним від навантаження, так що він може відпочивати'. Семи СР: 'вплив', 'каузальність', 'направленість на об'єкт', 'розслаблення'.

2.5.1. Префікс цього ряду є семантично вмотивованим: *ent-* (одне ДПВ) зі значенням 'відокремлення, усунення, вилучення' [6, с. 127]: *Er* (Stim) *konnte seine Talkgäste* (Exp) *entspannen, wenn die vor Anspannung zu erstarren drohten* [8]. >Він міг розслабити своїх гостей в розмові, якщо ті вже погрожували застигнути від напруги.<

2.5.2. ДПВ є двовалентним з сирконстантом способу (Mod): *Lesen* (Stim) *entspannt mich* (Exp) *gut* (Mod) [10]. ›Читання добре розслабляє мене‹.

3. Дослідження дієслівної лексики в рамках лексико-семантичної підгрупи ДПВ зі значенням виклику нейтральних емоцій в об'єкта на матеріалі німецької мови дозволило зробити такі **висновки**:

а) попри незначну кількісну представленість ДПВ зі значенням ›зміна тонічного стану людини‹ (30 ДПВ з 1449 відібраних), їхня семантична структура дозволяє ре-
альєфно представити модель опису семантики всіх дієслів психічного впливу;

б) префікси цих ДПВ є семантично вмотивованими, серед них найбільшу кіль-
кість мають дієслова з префіксом *be-* (7 ДПВ), *ent-* (3 ДПВ), *ab-* (2 ДПВ), *auf-* (2
ДПВ), *ein-* (2 ДПВ), *er-* (2 ДПВ);

с) майже третина ДПВ (вісім з тридцяти) входить в підгрупу в переносному
значенні; це обумовлено тим, що психічний вплив часто передається в мові за до-
помогою метафоричних переносів прямого значення;

д) використання системи семантичних ролей дозволило описати семантику
ДПВ, визначити їхню семантичну валентність та скласти формули тлумачення для
синонімічних рядів; загальною формулою тлумачення для цієї мікрогрупи є форму-
ла: ›*X змінює тонічний стан Y-ка*‹: істота/неістота X усвідомлено/неусвідомлено
психічно впливає істоту Y і каузує в Y-ка зниження або підвищення життєвого
тону;

е) 5 СР з 6 цієї мікрогрупи є тривалентними, один СР – двовалентним, окрім
основних актантів стимула і експерієнцера у мовній ситуації присутні актанти засо-
бу (Med) (в чотирьох СР) та інструменту (Instr) (у двох СР); сирконстанти способу
(Mod) (в двох СР);

ф) загальні семи підгруп є семи ‘вплив’, ‘каузальність’, ‘направленість на
об’єкт’ + ідентифікаційна інтегральна сема для кожного СР;

г) найчисленнішим серед СР є СР ‘заспокоювати’ (14 ДПВ) з причини най-
більш розвинутої синонімії, що відбулася завдяки тому, що заспокоювання викликає
сильну реакцію зі сторони експерієнцера і може бути інструментом свідомого або
несвідомого впливу на особистість.

Подальшими *перспективами* розвитку цієї теми є розширений аналіз й опис
інших СР і підгруп, які входять до складу ЛСГ дієслів психічного впливу для ство-
рення їхньої семантичної класифікації.

Список літератури

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка) : [монография] / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 377 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь, ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики : [монография] / Е. В. Падучева. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 608 с.
4. Різун В. В. Лінгвістика впливу : [монография] / В. В. Різун, Н. Ф. Непийвода, В. М. Корнєєв. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 148 с.
5. Сильницкий Г. Г. Семантические классы глаголов в английском языке : [монография] / Г. Г. Сильницкий. – Смоленск : СГПИ им. К. Маркса, 1986. – 112 с.
6. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / [А. Н. Зувев, И. Д. Молчанова, Р. З. Мурашов и др.] ; [под рук. М. Д. Степановой]. – М. : Рус. яз., 1979. – 536 с.

7. Фоменко Ю. В. Глаголы психического воздействия в русском языке / Ю. В. Фоменко // Вопросы теории русского языка. – Новосибирск, 1975. – № 119. – С. 3–22.
8. Deutscher Wortschatz. – Leipzig : Universität Leipzig, Institut für Informatik, Abteilung Sprachverarbeitung, 1998–2012. [Digital]. – Zugriffsmodus : <http://corpora.uni-leipzig.de> – Bildschirmtext.
9. Diditales Wörterbuch der Deutschen Sprache. – Ein Projekt der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften : www.dwds.de
10. Duden. Deutsches Universalwörterbuch [Digital]. – CD-ROM. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, Bibliographisches Institut & Brockhaus AG, 2011. – Bildschirmtext.
11. Kutscher S. Kausalität und Argumentalisierung: zur Konstruktionsvarianz bei Psychverben am Beispiel europäischer Sprachen / Silvia Kutscher. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2009 – 266 S.
12. Langenscheidt e-Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache [Digital] // Dieter Götz, Günther Haensch, Langenscheidt-Redaktion, Hans Wellmann. – CD-ROM zur Version 5.0, Redaktion 3. – Berlin / München : Langenscheidt KG, 2010 – Bildschirmtext.
13. Möller M. Psychische Wirkungsverben des Deutschen / Max Möller // Deutsch als Fremdsprache. – 2007. – H. 1. – S. 11–19.

Хрупина А. В. Глаголы психического воздействия со значением 'изменение тонического состояния человека' в немецком языке / А. В. Хрупина // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 379–385.

Статья посвящена исследованию структуры глаголов психического воздействия (ГПВ) в современном немецком языке. Главное внимание уделено рассмотрению лексико-семантической подгруппы ГПВ со значением 'изменение тонического состояния человека', семантическому анализу синонимических рядов, которые входят в её состав, и анализа отдельных ГПВ.

Ключевые слова: глаголы психического воздействия (ГПВ), семантические роли, валентность глаголов, синонимический ряд, формула толкования.

Khрупina G. V. The mental influence verbs with the meaning of change of the tonic condition of a person in German language / G. V. Khрупina // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 379–385.

The article deals with the structure of mental influence verbs (MIV) in the contemporary German language. It focuses mostly on the lexical-semantic subgroup of MIVs with the meaning of change of the tonic condition of a person, on the semantic analysis the synonymic sets of the verbs, being a part of it, and on the analysis of individual MIVs.

The experience of previous studies makes it possible to state the topicality of the research, determined by the fact that the MIV subgroup has never been singled out and studied as an individual lexical-semantic subgroup in German despite the frequency of use of such MIVs, their number and importance for the basic lexis of native speakers of each language.

The aim of the article consists in deriving interpretation formulas, analysing and describing the sets of synonyms (SR), included into the subgroup MIV which denote change of the tonic condition of a person, and developing semantic classification of VMA with such meaning in German.

The stated aim necessitates solving of the following objectives: 1) identify and allocate all MIV of modern German with the meaning of change of the tonic condition of a person into sets of synonyms, identify their classification types; 2) describe the semantic meaning of each VMA; 3) derive the interpretation formula for each set of synonyms; 4) single out common semantically motivated prefixes for VMA of sets of synonyms; 5) identify the valence of VMA; 6) describe the semantics of VMA in a sentence by means of semantic roles.

Key words: mental influence verbs (MIVs), semantic roles, valency of verbs, synonymic set, interpretation formula.

Поступила в редакцию 29.10.2013 г.

УДК 811.161.2:008

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК СИНЕРГІЯ ЛОГОСУ Й КУЛЬТУРИ

Щербачук Л. Ф.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Сімферополь

У статті аналізуються фразеологічні одиниці української мови як джерела етнокультурної інформації, як синергетичні згустки мови й культури. Зазначено, що більшість фразеологізмів потребує культурної інтерпретації. Ключовою ланкою культурної інтерпретації фразеологізмів визначено їх співвіднесеність з кодами культури (антропним, просторовим, часовим, кількісним, зооморфним, рослинним, артефактним, харчовим, духовним тощо). Характеристика фразеологізмів через призму мовних знаків і текстів культури розширює горизонти української мовної картини світу та її фразеологічних фрагментів.

Ключові слова: фразеологізм, тексти культури, антропоцентризм, етнокультурна інформація, логос, синергетика, культурні коди.

Постановка проблеми. Лінгвістична наука останніх десятиліть характеризується розширеним трактуванням свого предмета дослідження, залученням до лінгвістичного аналізу даних не лише гуманітарних, але й природничих наук із переорієнтацією на людину як носія мови. Еволюційно змінивши антропоморфізм, антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ у центрі наукових досліджень ставить людину й обумовлює їх своєрідний ракурс із орієнтацією на тісний зв'язок мови й культури. «Кінець XIX і XX століття ознаменувалися новим напрямом – антропокозмизмом, при якому людина перестає бути центром світобудови. Вона усвідомлює своє місце не над природою, а всередині її. На такому тісному зв'язку людини й природи ґрунтується вся творча діяльність людини, у тому числі й мовотворча», – зазначає В. А. Маслова [4, с. 139]. На думку Ф. С. Бацевича, розуміння сутності й природи мови одночасно як людського, божественного та космічного (теоантропо-космічного) феномену сформувалося давно, під значним впливом неоплатонізму, вчень отців церкви, які ґрунтовно опрацювали ідеї символізму та енергетизму мови [2, с. 5].

Питання взаємозв'язку мови й культури фразеології й культури розглядалися в низці наукових праць відомих вітчизняних й зарубіжних дослідників фразеології (Н. Д. Бабич, В. В. Жайворонок, М. Л. Ковшова, В. І. Кононенко, В. М. Мокієнко, Е. М. Емірова, Ю. Ф. Прадід, Л. В. Савченко, О. О. Селіванова, В. М. Телія, В. Д. Ужченко та ін.). Однак духовно-енергетейна сутність фразеологізмів як мовних знаків культури, мікротекстів культури потребує докладного студіювання – у чому й вбачаємо **актуальність і новизну** запропонованого дослідження.

Мета статті – характеристика фразеологічних одиниць української мови як джерела етнокультурної інформації, синергетичних згустків, мікротекстів мови й культури.

Методологічною основою аналізу визначено синергетичний підхід щодо дослідження мовних одиниць, який дозволяє об'ємно й повно трактувати процеси сприйняття, народну пам'ять і креативне етнічне мислення в їхній лінгвокультурологічній значимості. Адже «синергетика спрямована на розкриття універсальних механізмів

самоорганізації й еволюції складних лінгвокультурних систем ціннісно-пізнавального характеру» [1, с. 202], до яких належить, на нашу думку, фразеологічна система.

Сучасні дослідження з проблем лінгвофілософії, лінгвокультурології, духовної спорідненості людини та її мови спираються на концепції В. фон Гумбольдта, О. О. Потебні про внутрішню форму слова, неогумбольдтіанських течій, у яких мова трактується як антропоцентричне, глибокодуховне явище. В. фон Гумбольдт одним із перших лінгвофілософів звернув увагу на синергетику мови, свідомості й культури; на духовну сутність мови, її нерозривний зв'язок із людською природою, когнітивною та психічною діяльністю, на синергетичні основи її функціонування в суспільстві й роль у житті кожної особистості [2, с. 66]. Перехід до антропоцентричної лінгвістики став можливим також і завдяки теорії генеративізму Н. Хомського, один із важливих постулатів якої визначає мову як феномен менталітету, людської психіки та відображення в ньому культури соціуму. Взаємодія та взаємопроникнення культури й мови – аксіома, оскільки мова як засіб комунікації акумулює в собі все, що стосується культурно-традиційної компетенції її носіїв, яка транслюється із покоління в покоління завдяки мові. Мова ж характеризується здатністю накопичувати й зберігати в змісті одиниць лексику (слів) знання про те, що позначається. Серед основних давньогрецьких термінів для поняття *Слова* вживається *Логос*. Філософським терміном його фіксує Геракліт і трактує втіленням єдності природи. У «Сучасному словнику іншомовних слів» **ЛОГОС** перекладається з грецької мови як поняття; думка, розум [7, с. 419]. Безсумнівною сприймається теза про єдність духовного й матеріального в процесі формування фразеологізмів – одних із найкультуросносніших мовних знаків, де синергетично зливається поняття (логос) і культура. «Фразеологічний склад мови, – зазначає В. М. Телія, – це дзеркало, у якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість» [8, с. 9]. Фразеологічні одиниці будь-якої мови зберігають етнічну пам'ять про уявлення світобудови, про історичне світорозуміння, про культурну спадщину народу, розкривають етнокультурну специфіку людини та її побуту, суб'єктивні взаємостосунки зі світом як найважливішої умови існування людини в цьому світі; це душа кожної національної мови. Відбиваючи у своїй семантиці довготривалий процес розвитку культури народу, вони «фіксують і передають від покоління до покоління культурні настанови та стереотипи, еталони та архетипи» [5, с. 268]. Наприклад, українські фразеологізми віддзеркалюють національний побут (*ловити рибу в каламутній воді, вибитися з колії, розгубити обручі від макітри, облизати макогін, вигадати таке, що і в борщ не кришать* тощо); традиції та обряди (*стати під вінець, зв'язувати руки, посипати голову попелом, становити на рушник, обміняти хліб* тощо); вірування, забобони (*козел відпущення, як осика на вітрі, на роду написано, замовляти зуби, як рукою зняло, умивати руки* тощо); етикетні формули, побажання (*іди з Богом, полотном дорога, ні пуху ні пера, царство небесне* тощо). Значна кількість українських фразеологізмів є ілюстрацією естетичних і соціальних цінностей, які сповідує народ.

Культурно маркований мовний знак завжди фокусує синергетично різноманітні інформаційні потоки [1, с. 207]. Більшість фразеологізмів потребує культурної інте-

рпретації та у свою чергу містить етнокультурну інформацію, яка, за визначенням О. Л. Березович, є інформацією про світ, що закріплена в символічній формі, тобто має лінгвокультурну маркованість. Зміст цієї інформації охоплює основні координати моделі світу (часові, просторові, аксіологічні та ін.), однак інформація при цьому надто вибіркова (у низці близьких за змістом елементів один може мати культурну (мовну) відзнаку, а інший може й не мати подібної маркованості) [3, с. 9].

Аналіз культурно маркованих мовних одиниць – це вибір напряму розвитку системи (у нашому випадку – фразеологічної), що вербалізує особистісні смисли, актуальні для людини, хоча вони не завжди усвідомлюються в повному обсязі. Ключовою ланкою культурної інтерпретації фразеологізмів учені (М. Л. Ковшова, В. А. Маслова, В. М. Телія та ін.) визначають їх співвіднесеність з культурними кодами (антропним, просторовим, часовим, кількісним, зооморфним, рослинним, артефактним, харчовим, духовним тощо). На думку В. М. Телія, така співвіднесеність визначає зміст культурно-національної конотації, що надає культурно значиму маркованість семантиці фразеологізмів [8, с. 219]. Розмірковуючи про природу фразеологізму, дослідниця називає їх своєрідними мікротекстами, у яких, крім образного опису власне означуваного об'єкта довкілля, присутні конотації. Розгортання фразеологізму – це семантична трансформація мікротексту у свідомості з залученням знань, життєвого досвіду, а також оцінка об'єкта довкілля через подібну трансформацію. Загальноприйняте в науковій літературі розмежування двох форм культури (матеріальної й духовної) у структурі фразеологічних одиниць синергезує єдність, взаємоперехід репрезентантів від однієї форми до іншої: предмети матеріальної культури можуть «набувати» духовної оболонки, а духовні артефакти – втілюватися в матеріальну форму.

У фразеологізмах як мікротекстах культури часто «зашифровані» цілі сценарії, сюжети або комунікативні ситуації. Так, за історико-етимологічною інформацією, яку подає Д. В. Ужченко до фразеологізму *замовляти зуби* (зі значенням 1. Відвертати увагу когось-небудь від чогось, переводити розмову на щось інше. 2. Вводити в оману, дурити когось), визначається походження вислову від «лікування» зубів замовляннями. Останні відволікали увагу хворого і якимось заспокоювали. Проте ще більше тут відчутна іронія, викликана недовір'ям до «лікарів»-знахарів [9, с. 65]. Зміст фразеологізмів *зійти з колії* та *ввійти в свою колію* експлікує відомості про давній основний гужовий транспорт українців та специфічні шляхові сполучення: «первісно про колію від коліс воза на ґрунтових, розгрудлих дорогах» [9, с. 81].

Характеристика фразеологізмів крізь призму мовних знаків і текстів культури розширює горизонти української мовної картини світу та її фразеологічних фрагментів, тому що мовна картина світу є засобом вираження не лише знань про предметний світ, але й засобом вираження й формування духовного світу людини. Так, фрагмент духовного світу християнина об'єктивує фразеологізм *козел відпущення (офірний)* (людина, на яку звалюють чужу провину, відповідальність і т. ін.). В основі вислову лежить біблійний опис (Левіт, 16, 21–22) старосєврейського обряду, як священнослужитель клав руки на козла на ознаку того, що всі гріхи общини переходять на нього. Після чого козла відпускали в пустелю [9, с. 80].

До забобонних вірувань у якусь надприродну силу, що впливає на долю людини, на її вчинки, життя екстраполює фразеологізм *на роду написано* (кому-небудь судилося щось задалегідь або від народження). Така доля нібито була записана (на листках священного дерева, на камені і т. ін.) уже при народженні людини [9, с. 167].

Варто наголосити, що фразеологізми зберігаються в народній пам'яті не у вигляді складного звукового образу, а у вигляді внутрішньої форми – засобу експлікації образу, який слугує способом співвіднесеності предмета думки й значення фразеологізму. Так, фразеологічна одиниця *тіпун тобі на язык* уживається для вираження недоброго побажання з приводу недоречних висловлювань. Вислів *тіпун тобі на язык* первісно був чаклунським злим побажанням [9, с. 203], бо зрозуміло, що людина відчувала б певні фізіологічні незручності, адже *тіпун* – це «хвороба птахів – хрящуватий нарост на кінчику язика» [6, с. 534].

Висновки. Отже, між фразеологією та національною культурою існує прямий зв'язок. Синергетичний підхід до аналізу фразеологічних одиниць дає можливість прояснити й усвідомити механізми виникнення їх культурно маркованих смислів. Власне в цьому напрямі вбачаємо перспективу дослідження шляхів формування внутрішньої форми фразеологізмів.

Список літератури

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка / Н. Ф. Алефиренко. – [2-е изд.]. – М. : Флинта : Наука, 2012. – 288 с.
2. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови : Лінгвофілософські нариси : [монографія] / Флорій Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 192 с.
3. Березович Е. Л. Язык и традиционная культура : Этнолингвистические исследования : [монография] / Е. Л. Березович. – М. : Индрик, 2007. – 600 с.
4. Маслова В. А. Русский язык как совокупность кодов: растительного, архитектурного, духовного и др. / В. А. Маслова // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия : Филология. Социальные коммуникации. – Т. 24 (63). – № 1. – Ч. I. – Симферополь, 2011. – С. 137–140.
5. Маслова В. А. Homo lingualis в культуре : [монография] / В. А. Маслова. – М. : Гнозис, 2007. – 320 с.
6. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах / [уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – Т. 4. – К. : Аконтіт, 1998. – 942 с.
7. Сучасний словник іншомовних слів / [уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
8. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты : [монография] / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
9. Ужченко В. Д., Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.

Щербачук Л. Ф. Фразеологические единицы как синергия логоса и культуры / Л. Ф. Щербачук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 386–390.

В статье анализируются фразеологические единицы украинского языка в качестве источника этнокультурной информации, синергетических ступок языка и культуры. Указано, что большинство фразеологизмов нуждается в культурной интерпретации. Ключевым звеном культурной интерпретации фразеологизмов определена их соотнесённость с культурными кодами (антропным, пространственным, временным, количественным, зооморфным, растительным, артефактным, пищевым, духовным и т. п.). Характеристика фразеологизмов сквозь призму языковых знаков и текстов культуры раздвигает горизонты украинской языковой картины мира и её фразеологических фрагментов.

Ключевые слова: фразеологизм, тексты культуры, антропоцентризм, культурная информация, логос, синергетика, культурные коды.

Shcherbachuk L. F. Phrasiological units as the synergy of logos and culture / L. F. Shcherbachuk // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 386–390.

In the article the phrasiological units of the Ukrainian language in the quality of the source of the ethnocultural information, synergetic bundles of language and culture are analysed. The synergetic approach to the study of lingual units allows to interpret completely and comprehensively processes of perception, linguistic-cultural significance. It is stated that the majority of phraseologisms requires cultural interpretation. Analysis of the culturally marked lingual units is the choice of the direction of system development (phraseological, in this case) which analyses personality senses actual for the person though not always realised in gull. The key link of phraseologisms cultural interpretation is defined their correlation with cultural codes (anthropic, spacial, temporal, quantitative, zoomorphic, vegetable, artifactive, nutritional, spiritual, etc. Characteristic of phrasiologicals through the prism of lingual signs and texts of culture expands the horizons of Ukrainian lingual picture of the world and its phraseological fragments.

Key words: phraseologism, texts of culture, anthropocentrism, cultural information, logos, synergy, cultural codes.

Поступила в редакцию 14.11.2013 г.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Алимова Диана Дилаверовна	студентка РВУЗ «Крымский инженерно-педагогический университет», e-mail: marina.vorob@rambler.ru
Андрейченко Оксана Ивановна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языкознания Таврического национального университета имени В. И. Вернадского, e-mail: oksana1_24.ua@mail.ru
Аюпова Светлана Будимировна	доктор филологических наук, доцент кафедры русского языка Института филологического образования и межкультурных коммуникаций
Бабий Ирина Михайловна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Тернопольского национального педагогического университета им.В.Гнатюка, e-mail: r_bachynska@rambler.ru
Бахар Гюнеш	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой русского языка и литературы Ататюркского университета Эрзурум, Турция
Бессонова Людмила Ефимовна	кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой русского, славянского и общего языкознания Таврического национального университета имени В. И. Вернадского, e-mail: lbessonowa@gmail.com
Буянова Людмила Юрьевна	доктор филологических наук, профессор кафедры общего и славяно-русского языкознания Кубанского государственного университета, e-mail: lub_prof@mail.ru
Власенко Валентина Васильевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской филологии РВУЗ «Крымский инженерно-педагогический университет»
Войцева Елена Андреевна	доктор филологических наук, доцент кафедры общего и славянского языкознания Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, e-mail: vlen@meta.ua
Гинда Елена Николаевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской фольклористики им. акад. Филарета Колессы Львовского национального университета имени И. Франко, e-mail: omhinda@gmail.com
Гоменюк Елена Олеговна	аспирант Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка, e-mail: gomeniuk.olena@gmail.com

- Грабовенко
Ирина Сергеевна** кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского и русского языков Донецкого национального технического университета, e-mail: lehre@mail.ru
- Грозян
Нина Федоровна** кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой украинской филологии РВУЗ «Крымский инженерно-педагогический университет», e-mail: n.f.grozyan@mail.ru
- Гусева
Алина Сергеевна** аспирант кафедры общего языкознания и истории языка Донецкого национального университета, e-mail: alyna201073@gmail.com
- Забашта
Роман Валентинович** кандидат филологических наук, доцент кафедры русского, славянского и общего языкознания Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, e-mail: zabrv@yandex.ru
- Иванова
Наталья Павловна** доктор филологических наук, профессор кафедры методики преподавания филологических дисциплин Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, e-mail: n-p-ivanova@yandex.ua
- Калищук
Диана Николаевна** ассистент кафедры прикладной лингвистики Волынского национального университета имени Л. Украинки, e-mail: diana_kalischuk@ukr.net
- Клочко
Наталья Леонидовна** кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры языкознания Винницкого национального технического университета, e-mail: klochko.nata82@mail.ru
- Колесникова
Ирина Евгеньевна** кандидат филологических наук, доцент кафедры культуры украинского языка Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, e-mail: irak07@mail.ru
- Кондратенко
Наталья Васильевна** доктор филологических наук, доцент, заведующий кафедрой прикладной лингвистики Одесского национального университета им. И.И. Мечникова, e-mail: kondr_nat@mail.ru
- Кошенкова
Наталья Евгеньевна** аспирантка филологического факультета Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина, e-mail: nerta2004@rambler.ru
- Кудрявцева
Наталья Сергеевна** кандидат философских наук, доцент кафедры теории и практики перевода Херсонского национального технического университета, e-mail: natashakrrog@yandex.ru

Лабашук Оксана Василівна	кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри теорії літератури і порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.
Лапинская Ольга Николаевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и иностранных языков, e-mail: o.lapinska@ukr.net
Лисичкина Ирина Алексеевна	кандидат филологических наук, доцент, профессор кафедры филологии, перевода и языковой коммуникации Академии внутренних войск МВД Украины, e-mail: ilysyckina@gmail.com
Лисичкина Ольга Алексеевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры фонетики и грамматики Академии внутренних войск МВД Украины, e-mail: olysyckina@gmail.com
Литвин Оксана Леонидовна	аспирант Восточноевропейского университета имени Леси Украинки, e-mail: ksenka_8@ukr.net
Макарова Марина Владимировна	аспирантка Луганского национального университета им. Тараса Шевченко, e-mail: marna84@mail.ru
Макарова Мария	аспирантка Института славистики Польской академии наук
Малышева Вера Артуровна	кандидат филологических наук, доцент кафедры теоретического и прикладного языкознания Пермского государственного национального исследовательского университета
Маринченко Галина Васильевна	ассистент кафедры русского, славянского и общего языкознания Таврического национального университета имени В. И. Вернадского
Монастырева Лилия Владимировна	преподаватель кафедры филологии, перевода и языковой коммуникации Академии внутренних войск МВД Украины
Непчатова Олеся Юрьевна	аспирант кафедры прикладной лингвистики Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, e-mail: anna_chen@bk.ru
Нетреба Марина Михайловна	кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры социальных коммуникаций Мариупольского государственного университета, e-mail: tarasovamarina2@rambler.ru
Опаленко Наталья Александровна	преподаватель Харьковской государственной академии дизайна и искусств, e-mail: nataliayeretik@yandex.ua

Орехов Владимир Викторович	доктор филологических наук, профессор кафедры методики преподавания филологических дисциплин Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Орехова Людмила Александровна	доктор филологических наук, профессор кафедры русского, славянского и общего языкознания Таврического национального университета имени В. И. Вернадского
Охременко Александра Александровна	аспирант кафедры русского, славянского и общего языкознания Таврического национального университета имени В. И. Вернадского
Павлова Оксана Александровна	старший преподаватель кафедры филологии, перевода и языковой коммуникации Академии внутренних войск МВД Украины, e-mail: oханapavl@yandex.ru
Пелепейченко Людмила Николаевна	доктор филологических наук, профессор кафедры филологии, перевода и языковой коммуникации Академии внутренних войск МВД Украины, e-mail: Pelepeychenko@mail.ru
Пелипась Николай Иванович	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языкознания Таврического национального университета имени В. И. Вернадского
Перепелица Мария Сергеевна	аспирант кафедры прикладной лингвистики Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, e-mail: mariia.perepelytsia@mail.ru
Поздрань Юлия Вячеславовна	аспирант, преподаватель кафедры языкознания Института украинского языка НАН Украины Винницкого национального технического университета, e-mail: yuliapozdran@ukr.net
Прудникова Татьяна Ивановна	старший преподаватель кафедры украинской филологии Республиканского высшего учебного заведения «Крымский инженерно-педагогический университет»
Пустовит Татьяна Николаевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры языкознания Винницкого национального технического университета, e-mail: tetyana_v@mail.ru
Ревуцкая Светлана Михайловна	кандидат педагогических наук, доцент кафедры филологии, перевода и языковой коммуникации Академии внутренних войск МВД Украины, e-mail: svetrev@mail.ru
Самигулина Фанира Габдулловна	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Южного федерального университета, e-mail: fanira@mail.ru

Сегал Наталья Александровна	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского, славянского и общего языкознания Таврического национального университета имени В. И. Вернадского, e-mail: natasha-segal@mail.ru
Сенная Людмила Юрьевна	преподаватель кафедры филологии, перевода и языковой коммуникации Академии внутренних войск МВД Украины, e-mail: fluffie@rambler.ru
Сивова Татьяна Викторовна	преподаватель кафедры журналистики УО «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы», e-mail: sitavi@tut.by
Синявская Ольга Евгеньевна	аспирант кафедры русского языка Института филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, e-mail: olga.sinyavskaya@mail.ru
Слюнина Елена Викторовна	кандидат филологических наук Харьковского гуманитарного университета «Народная украинская академия», e-mail: ES1junina@gmail.com
Смирнова Татьяна Алексеевна	аспирант кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики Таврического национального университета имени В. И. Вернадского
Старух Виктория Александровна	преподаватель кафедры филологии, перевода и языковой коммуникации Академии внутренних войск МВД Украины, e-mail: viktorianna@ukr.net
Стеванович Раиса Ивановна	кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода Черноморского государственного университета имени П. Могилы, e-mail: stevanovich@inbox.ru
Ткач Полина Борисовна	кандидат филологических наук, доцент кафедры филологии, перевода и языковой коммуникации Академии внутренних войск МВД Украины, e-mail: rudy_w@ukr.net
Фисенко Ольга Сергеевна	докторант кафедры русского языка и методики его преподавания Российского университета дружбы народов
Ходовец Томаш	аспирант Естественно-гуманитарного университета, г. Седльце, Польша
Хрупина Анна Владимировна	аспирант, преподаватель кафедры германской филологии Донецкого национального университета, e-mail: fim.fcl@donnu.edu.ua

- Шепель
Юрий Александрович** доктор филологических наук, профессор кафедры перевода и лингвистической подготовки иностранцев Днепропетровского национального университета имени О. Гончара, e-mail: 123zub@ua.fm
- Шермет
Анна Сергеевна** аспирант кафедры русского, славянского и общего языкознания Таврического национального университета имени В. И. Вернадского, e-mail: abess98@mail.ru
- Шлапак
Ирина Николаевна** ассистент кафедры языкознания Винницкого национального технического университета
- Щербачук
Лидия Федоровна** кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языкознания Таврического национального университета имени В. И. Вернадского

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ 4. ТЕКСТ И ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ

Аюпова С. Б., Гюнеш Б.

Принципы описания структурно-семантических категорий пространства и времени языковой художественной картины мира3

Бабій І. М.

Семантика одиниць okazіонально-предметної номінації в авторській картині світу Миколи Хвильового 12

Буянова Л. Ю.

Дискурс как код культуры и репрезентанта языковой личности 18

Власенко В. В.

Лінгвістична наукова парадигма Юрія Шевельова26

Войцева Е. А.

Структура концепта 'море' в маринистической лирике Ивана Рядченко31

Гінда О. М.

«Чуже» слово в поезіях українських трудових мігрантів в Італії37

Гоменюк О. О.

Лінгвокультурна природа концепту «калина» у прозових творах для дітей Є. Гуцала..... 45

Грабовенко И. С.

Политический имидж: лингво-прагматический аспект51

Гусєва А. С.

Мовна особистість в умовах віртуальної комунікації: номінація користувача як мовний код58

Забашта Р. В.

Поэтическая инструментология как основа описания индивидуально-авторской картины мира65

Иванова Н. П.

Реализация ментальной оппозиции «временное – вечное» в поэзии И. Л. Сельвинского 75

Каліщук Д. М.

Концептуальна структура сучасного тоталітарного дискурсу (на матеріалі виступів Ф. Кастро та У. Чавеса)83

Кондратенко Н. В.

Ігровий характер художнього дискурсу сучасної української прози89

Лапінська О. М.	
Англiцизми у функції авторського самовираження (на матеріалі роману М. Соколян «Кодло»)	95
Макарова М. В.	
Концептосфера кохання в художній картині світу (на матеріалі творів Марії Матіос)	100
Мальшева В. А.	
Семантическая сфера «мир животных» в идиолексиконе	106
Непочатова О. Ю.	
Политическая биография как речевой жанр	114
Опаленко Н. А.	
Лексика чувственного восприятия в прозе С. Довлатова	121
Орехов В. В.	
Европейский фантом в русском литературном сознании	127
Орехова Л. А.	
Крымский текст А. Н. Островского: по дневнику писателя	134
Охременко А. А.	
Язык города в творческой практике В. А. Гиляровского (на материале книги «Москва и москвичи»)	143
Павлова О. О.	
Специфіка мовної особистості військовослужбовця внутрішніх військ України	149
Пелепейченко Л. М., Ревуцька С. М.	
Міжкультурна компетенція як характеристика мовної особистості українського офіцера внутрішніх військ	155
Пелипась М. І.	
Культура художньої мови в оцінках М. Рильського	162
Перепелица М. С.	
Язык СМИ как объект исследования медиалингвистики	169
Поздрань Ю. В., Клочко Н. Л.	
Семантична класифікація одоративної лексики у поетичній творчості івана драча	175
Пустовит Т. Н., Шлапак И. Н.	
Концептуализация основных понятий пассионарной теории этногенеза в художественной системе цикла романов Д. Балашова «Государи московские»	182
Сінна Л. Ю.	
Способи відтворення концептуальних уявлень про любов в англійських та українських художніх текстах	189

Сивова Т. В.	Колористическое пространство романа К. Г. Паустовского «Блισταющие облака»	195
Слюніна О. В.	Стилістична роль okazіоналізмів у творчості Павла Михайловича Мовчана	202
Фисенко О. С.	Концепт «душа» как фрагмент языковой картины мира Василия Розанова	209
Шепель Ю. О.	Перекладацький аспект метафоричних конструкцій з української мови російською (на прикладі роману О. Гончара «Собор»)	215
Шеремет А. С.	Лингво-стилистические особенности парафрастической поэзии И. П. Бороздны	223
РАЗДЕЛ 5. КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ КАРТИНЫ МИРА ЛЕКСИЧЕСКИМИ СРЕДСТВАМИ		
Андрейченко О. І.	Метафорична вербалізація концептосфери «театр» у сучасному політичному дискурсі	229
Bessonova L. E., Segal N. A.	Semantics and pragmatics of space models	236
Грозян Н. Ф., Алімова Д. Д.	Фразеологічні одиниці на позначення девіантної поведінки людини в українській і кримськотатарській мовах	245
Колеснікова І. Є.	Особливості фразеологічної мікросистеми на позначення віданності в українській та англійській мовах	252
Кошенкова Н. Е.	Этимология и семантика лексем с корнем -мудр- в русском языке	257
Кудрявцева Н. С.	Прототипна структура філософської просторово-часової термінології	264
Лабашук О. В.	Початок вагітності у розповідях матерів: форми омовлення персонального досвіду	272

Лисичкіна І. О.	
Лінгвопрагматичні параметри іміджевої стратегії легітимації дій американських силових структур в англomовному мас-медіа дискурсі.....	279
Лисичкіна О. О.	
Залагоджування конфлікту в англomовному дискурсі: просодична реалізація.....	285
Литвин О. Л.	
Ілюстративний матеріал в лінгвістичних працях як вияв категоризації лінгвістичних об'єктів	291
Макарова М.	
Językowy obraz izraelczyków emigrantów z ZSRR: specyfika językowo-kulturowa	297
Монастирська Л. В.	
Комунікативні стратегії переконання як одна з характеристик мовної особистості адвоката (на матеріалі художніх кінофільмів США)	305
Маринченко Г. В.	
Фрагмент трансформации значений слов уходящей эпохи в наивной картине мира	311
Нетреба М. М.	
Проявление языковой агрессии в публицистических текстах	317
Прудникова Т. І.	
Фразеологічні одиниці української мови на позначення здібностей людини	322
Самигуліна Ф. Г.	
Репрезентация гендерной дифференциации в дискурсе языковой личности	328
Синявская О. Е.	
Отражение советской действительности в коммерческих номинациях XX века	335
Смирнова Т. А.	
Прецедентные феномены в заголовках русскоязычных газет США.....	340
Старух В. О.	
Комунікативні стратегії ввічливості у проєкції на військовий дискурс України	348
Стеванович Р. И.	
Оценочная параметризация действительности в эвристической мыслительной деятельности (на материале русского и английского языков).....	355

СОДЕРЖАНИЕ

Ткач П. Б.

Відображення вибору однієї з альтернатив
у дискурсивному просторі мовної особистості361

Tomasz Chodowiec

Gry językowe w cyberprzestrzeni -
na przykładzie wybranych stron domowych www367

Хрупіна Г. В.

Дієслова психічного впливу зі значенням
'зміна тонічного стану людини' у німецькій мові379

Щербачук Л. Ф.

Фразеологічні одиниці як синергія логосу й культури.....386

Сведения об авторах391